

శ్రీనూక్తి చూడా. నం. ౧

కర్తాత్మిక సింహ సర్వతంత్ర స్వతంత్ర
శ్రీమద్వైకరత దశిక శ్రీ వెంకట నాథాచార్యుని గృహీతా

తత్వటీకా

శ్రీకృష్ణాచార్యుని మునివరానుగ్రహీత
కర్తాత్మిక సింహ సర్వతంత్ర స్వతంత్ర

శ్రీమద్వైకరత రామానుజ మహాదశిక చరణ నామ

వివేకాధికరణ వేదాంతరహస్యామృతేన

కాంచీనగర నివాసినా

పండిత వర్యేణ

పెరుజ్జియ్యార్ ముక్తావతారాచార్యేణ

నానాదళాసిత ప్రాచీన మాతృకానుసారేణ

పండిత మండితీ సాహాయ్యేన

యథామతి పరిశోధ్య

శ్రీకృష్ణాచార్యం

శ్రీనుదర్శన ముహూర్తరశ్మిలాయాం

ఆమద్యత.

శ్రీదేశికావతారాది 635 తమ. శోభకృత్తి.

ప్రథమస్వాస్య సంపుటస్య మూల్యం - 1 - 0 - 0.

190౪.

శ్రీమత్పరిగతాత్మహరవరదపరబ్రహ్మణేనమః.

విజ్ఞానా.

అథేదానీం శ్రీమన్నిగమాంతమహాదేశికాది పూర్వాచార్య
విచిత్రా విశిష్టాదైవత సిద్ధాంత గింధా. శ్రీమద్విక్రమాంబా
నామికయాపరంపరయా యథాశకనం తదాతద శ్రీచికటయిషామః.

తస్యా అయంపరిధమః కనుమగుంభః తత్వటీకాయాపరిధమ
సంపుటాత్మకః చిరముత్సుకచేతనాం సుదృశాం పరితొషాయ
పరికాశ్యతే.

తత్వటీకాయం శ్రీభాష్యస్య విస్తృత వ్యాఖ్యానాపా సిద్ధాంత
స్యానశ్యకతమాపి కాలవైషమ్యకృతే నెవస్థవేన పరివచనపరిచా
రణ వైరశ్య మతపవచ స్థలిత బాహుళ్యం మాతృకాదాబల్యం
చాధిష్ఠితాపి ప్రాచీనగింధ పరిచారణ సముత్సాహినాం మహాత్మ
నాం కరుణయా సంచమా సముపలభ్య కోశా యథామతిన
విశోధ్యసముద్యుత.

అస్తదపరిచితైశ్చ మహాత్మభిః స్వవశకోశై రిత్తోపి మాతృ
కాపేషణేనా సుగ్రహమాశంసామహే.

గింధస్యాస్య పరిశోధన విషయై శ్చత్సుహృదుత్తమైః శ్రీని
వాస తాతాచార్యైః శ్రీశైలతాతాచార్యైశ్చ సమయే సముచితం
సాహాయ్యమకారీతి సకాలజ్ఞ్యం నివేదయామః.

ముద్రణవిషయై శోధనేచ శ్రీసుదర్శన ముద్రాక్షర శాలాధి
పతిభీ రస్తత్ప్రియ సుహృత్తమైః పరితీవాది భయంకరా సంతాచా
ర్యై బహూపాకారీతి సధస్యవాదం కృతజ్ఞతాం విహామః.

ప్రాచీన పరిబంధ పరిచారణ బద్ధశ్రద్ధైశ్చ మహాశయై రాత్రి
కాకోశా నదద్భిః పుస్తకం కీరిద్భిః స్వస్వబంధుమిత్రీణాతాదీన్
ప్రొత్సాహ్యగాహయద్భిశ్చప్రాతాహ్యమహై వయముత్తరైశ్చ
మణ్యైః కనుమగుంభా విష్కరణ ఇతిచ.

పుస్తకతారాచార్యస్య.

దేవాధిరాజ సన్నిధివిధ్యాం

విష్ణుకాంచ్యైః.

శ్రీః ।

శ్రీమత్ప్రణతాతికామరవరద పరబ్రహ్మణేనమః.

ఽఽఽ జయ శ్రీసుదేశం ।

శ్రీమతే భగవతే భాష్యకారాయ మహాదేశికాయనమః.

శ్రీమతే నిగమాస్తమహాదేశికాయ నమః.

తత్వటీకా.

శ్రీమాన్వైష్ణవసాధాయకః కవితాకేక కేశరీ ।

వేదాంతాచార్యకవియోగమే సన్నిధతాంసదాహృది ॥

సజయతి యతిరాజమునిః కరుణాజలధిః శ్రీమాపరిష్కారః

రిశైలకృష్ణమేఘః కాశ్మీతవషీక యదపికతైస్తోయైః

స్వతస్సిద్ధం శుద్ధస్ఫటికమణి భూభృత్ప్రతిభటం

సుధానదీచీభి ర్ద్యుతిభిరవదాత త్రిభువనం ।

లసన్తైస్త్రయ్యంతై రనువిహిత హేపా

హతాశేషావద్యం హయనగః

ప్రణమ్య వరదాకా

తా.

శాతత శ్చతదూషణ్యాం శబ్దరాది ముఖాగ్రహః ।

శారీరకశరీరస్తు వ్యక్తమతీ పదశత్యై ॥౫॥

విశ్వామితీ కులీనన వెదాన్తాఘార్యసూరిణా ।

శశ్వ ద్విధీయతే విశ్వ నైతణ్డీక విధూననం ॥౬॥

నిఖిలనిగమశ్రేణీ చూడాపరిష్కృతి రూపిణీ

నిపుణమనసామాశౌ సాధనలీఘ నిబద్ధతే ।

యతిపతిభువ్రా భాష్యస్యాసా యథాశుతిచి న్నిత

పనచనవిధా నప్టావింశై జయధ్వజ పట్టికా ॥౭॥

తత్ర తావత్ --

‘అఖల’త్వాది భాష్యస్య దశాత్థానభి ద్ధృషా ।

విషయాది తీకస్యాక్తిః పరిధమం పరిపాద్యతే ॥ *

తస్యాథ్యస్యచ సాతీత్వా త్తద్విస్తారాత్తకం పునః ।

లనవద్యమిదం పద్యం భాష్యలక్షణ లక్షితం ॥ * ॥

యద్యపి ‘అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానోతి సూత్రం బ్రహ్మజ్ఞానో స్తద్విచారకర్త
త్వై పరివృత్తం, తథాపి శారీరకవిషయాది వ్యవ్యక్త-తోనత-తే,
సాసూత్రం ।

అహంక - ‘అథాతో ధర్మజ్ఞానాసూత్ర మిదమిదం కృ

మిమాంసాయః పరియోజన’ మితి । ఎవమతాపి

‘నిషయం సాప్యత్వైన పరియోజన

అహంక చాబ్రవీత్

హయతి తస్మాదుద్భవతే "బ్రహ్మ" తి, హఠాఃకీచ ప్రసేదిః బ్రహ్మత్వా ద్భ్రం
 హణత్వాచ్చ తద్భ్రాచ్చ త్యగ్నిధీయత " ఇతి; తద్బ్రాహ్మణ్యం నాన్యాయాదితి నవిరోధః।
 బ్రహ్మణ్యత్యుద్భవతా త్త్వం శాస్త్రాచ్చ; తదయమర్థః-స్వతో బ్రహ్మత్వం హణత్వేనాపి
 బ్రహ్మణ్యతాప్రయుక్తవదా నైవ పానయ క్త్య పరిహారాయ సామాన్యకర్తవ్యమోహో గోబరీ
 నత్వన్యాయఇతిలక్షణానుసారేణబ్రహ్మత్వబ్రహ్మణ్యత్వకర్తవ్యత్వాదన్యత్రవర్త
 తా యథా "విష్ణునామా సవేదేషు వేదాంతేషుచ గీయతే" ఇతి, తేనానవధికారిశయ
 బ్రహ్మత్వమేవ బ్రహ్మశబ్దార్థః ఇత్యేకే। ఆపరేతు-బ్రహ్మత్వం ద్భ్రంహణత్వమప్య-
 నవధికారిశయం బ్రహ్మశబ్దార్థః, " బ్రహ్మతి బ్రహ్మయతి " "బ్రహ్మత్వాద్భ్రం
 హణత్వాచ్చ" తి పృథగభిధాన స్వారస్యాత్, సముచ్చయోపాదాన స్వారస్యాచ్చ
 త్యాచక్షతే। వయంతు బ్రూమః- ఉభయత్రాపి విరోధాభివా దభయభాష్యాన
 త్సహఇతి। అయమత్ర సంగ్రహః -

బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మశబ్దార్థో బ్రహ్మణ్యత్వంతు తత్తదా ।
 యద్వాత్థో బ్రహ్మశబ్దస్య బ్రహ్మణ్యత్వం బ్రహ్మత్వవత్ ॥

అథవా బ్రహ్మత్వబ్రహ్మణ్యత్వ సముచ్చయోవా। ఏతత్సప్తమభిప్రేత్యోక్తం
 జన్మాన్యధికరణభాష్యై "ఉపలక్ష్యంహ్యనవధికారిశయబ్రహ్మత్వంహణత్వబ్రహ్మ
 తేధాతో స్వత్థోత్వా" ఇతి । అనయోచ్చ సర్వాతిశాయత్వమపరిచ్ఛేదాద్వా
 స్మ నిరక్షిపామత్థోచ్చ సిద్ధ్యతి ।

అనుపాధిక నిదేశో హ్యనంగోచో మనీషిభిః ।
 సిద్ధే శబ్దార్థక సంబంధ ఇతి న్యాయేన కళ్యతే ॥

ఈదృశం బ్రహ్మశబ్ద తాప్తశబ్ద ప్రధానవిషయః, ప్రాప్త్యతయా పరమంచ ప్ర
 యోజనం, నిరక్షిప్తయోర్థోస్య ద్వికాభ్యాం వివరణాత్ ।

ప్రాప్త్యత్వం బ్రహ్మణ్యసిద్ధ్యై ద్భ్రంహణత్వస్యకీర్తనాత్ ।
 స్వప్రాప్తే స్సాధనత్వంహి బ్రహ్మణ్యత్వమిహాన్యతే ॥

తత్వటీకా ।

నచ బృహతిధాతౌ బృహయతిత్వభిధానస్య విరోధచిత్తవాచ్యం, బృహబృ
హస్పదా'' వితి ధాతుద్వయసిద్ధత్వాన్నిరక్షిద్వయ వాక్యస్య

అర్థమాత్రేచ తాత్పర్యా దస్య ధాతోశ్చ సంగ్రహః ।

తస్య ధాతో రిదిత్వాచ్చ సుమాగమ సమన్వయః ॥ * ॥

ప్రియోజనం చాత్రావశ్యం వక్ష్యం. తదప్రాయః - 'సవకస్యైవహి శాస్త్రీ
స్య కర్మణోవాపి కస్యచిత్ । యోవ త్ప్రియోజనం నోక్తం తావత్త త్కేన గృ
హ్యతే॥'' ఇతి । 'మీమాంసాఖ్యాతు విద్యేయం బహువిద్యావైరాశ్రియా । నకుక్రూష
యతుం శక్యా పాగ్రగనుక్త్యా ప్రయోజన '' మితిచ । సంబంధస్తు విషయ భూతేన
ప్రిహ్లాణా నిర్ణాయకత్వాదిః, ప్రయోజన భూతేన పాగ్రపకత్వాదిః, జిజ్ఞాసాపద
వివక్షిత విచార సాధ్య విధిప్రస్తుత విసతి తత్సాధ్య రక్షణ రూపైస్తు ప్రయోజనై
యః ధామాం సాక్షాత్పరమృతయావా హేతుత్వ బోధకత్వే ।

శాస్త్రారమ్యేషు సవకత్ర సమ్మన్తః శధ్యతే బుధైః ।

అసమ్మన్త పరిలాపత్వే సప్రవర్తేత బుద్ధిమాన్ ॥*॥

తదేవం సాత్రమేవ విషయాది త్రికం శాస్త్ర బుద్ధిసమాధానార్థ ముపాది
శ్చిత్తకంచ విశేషతఃఖ్యాపయన్, పాగ్రసీతప్రబుధస్యావిశ్నైత పరిపూర్ణత్వం
సరిసయార్థంచ శక్తితప్రత్యూహ శాస్త్రై శిష్టచారాది సిద్ధవిష్ట దేవభక్త్యాకీరూ
సం మన్తశం స్వాత్మనానుష్ఠితమపి తిష్ఠశిక్షార్థం స్వకృతానుకీర్తనన తేషాం మహి
ష్టమన్తశార్థకంచాదా నిబద్ధాతి భగవాన్ భాష్యకారః (అఖిలైతి)

గురోరాచార మాశ్రిత్యవతన్తై మన్తశాత్థిసః ।

యాస్యస్తాకమితి శుక్రిత్యా తదేతదభిధీయతే ॥*॥

నమస్త్రియా నస్తునిదైశావప్యర్థకనిధౌ, సర్వోత్తమ మన్తశతమతతోవ్యక్తైః । ఉక్తం
చ 'నీనోచ్చయో స్వభావోయం నస్త్య నస్తప్యతాత్మక'' ఇతి । అత్ర సప్తమ్య
శేస్త్రిమ్యయ ప్రయోజనోక్తిః । శుక్రితి శిరసీత్యవాంతుర విషయ సంగ్రహః ।

యదా పేదవాక్యస్య విషయా బ్రహ్మ కథ్యతే ।
తద్ధాన సూత్రే వాక్యస్య త్రియ్యస్తః పరికీర్త్యతే ॥

విదీప్తి వివత రతాశ్చై సాన్ధ్య పరియోజన త్రియక్తనం । విశిష్టాత్రిదీప్తి ర్విదీప్తిః-
నిర్ణయః సతం విచారతః । యథావయః- “ ధర్మే పరిమాయమాణేతు వేదేన కరణాత్త
నా । ఇతికథకవ్యతాభాగం మీమాంసా పూరయిష్యతి ॥ ” ఇతి ఉక్తంచ న్యాయ
సుదర్శనే “ జ్ఞాయమాణేతు వేదాంతైః కరణైః కరణాత్తని । ఇమాముత్తరమీమాంసా
మితి కథకవ్యతాం విదు ” రితి । వేదస్య నిరవేక్షత్వ లక్షణాపాహిత్యే సత్యపి పృతిప
త్ప్రమాన్యాపరాధనిమిత్తసంశయ విసర్జయాపనోదనాయ [మీమాంసా] క్రియత ఇతి ।

పరియోజనాక్తి రోత్తమ్య నిశ్చయే నిశ్చయం దిశేత్ ।
తత్సందేహే పుష్పాదిత్సాం సిద్ధాం సమ్యక్యేదసా ॥

తత్త్ర సామాన్యతః పరియోజనవత్త్వ నిశ్చయేపి సావేషేత పరియోజన విశే
షవత్త్వ నిశ్చయస్తు వత్త్వవాక్యా దృశేన సిద్ధ్యతీతి పరియోజన కథన మవశ్య కర్త
వ్యమేవ । తపిహ సమ్బంధోపి సూచితమివ. సంబంధాశ్రియ భూత కాస్త్ర పరియోజ
నాదీనా ముపాదాన నాన్తరీయకత్వా త్సంబంధావగమస్య ।

విచారత్వం విచార్యత్వం నిర్ధార్యత్వం తథేతరత్ ।
ప్రాప్త్యత్వం ప్రాప్తకత్వంచ సంబంధ ఇతి కథ్యతే ॥

తత్త్ర తత్వత్రయ మర్థకపంచక మిత్యాదిక మధ్యాత్మవిష్ణు రత్యాదకణ పరి
గృహీత మర్థకజాతం స్వయమేవ సూరిధి స్సంప్రత్యాప్యమితి నవివిచ్య లిఖ్యతే ।
విషయ పరియోజన సంబంధ వాదః.

విషయాది పరిధానత్వ మాద్యవద్యే సమీరితం ।
అధునా మజ్జశాచార ప్రాధాన్య మనువర్ణ్యతే ॥

సచ మంగళాచారః కేఘది ద్ద్రుంకేప్యవృత్తకేపి నిమిత్త భూభ్యామున్నేయః ।
అహం “ ప్రాప్తినిశ్చితంనిమిత్తంస్యా దవిఘ్నన సమావనం । ప్రచయత్వ ఫలం తస్మా

అ|| ౧౦ || భద్రాశ్రమ స్థానం || రాచనాదికం ।
 మహామహా మంగళ్య మాళ్య మహామహా ॥
 భాగ్య లోకం అస్తు తావత్తంగళాచారః మంగళ నిబంధస్తు తత్తదభిషేకస్య
 నా దయార్థమిచ్చేత్తః ఉపయోగా దనిషేధాత్ ।

శిష్యాణాం శిక్షణం తావత్త్రేహం స్వకృత కీర్తనాత్ ।
 మహిష్ట మంగళావాప్తి స్తత్ఫలం ప్రిగుడిరితం ॥

ద్రావిడ భాష్యాదిభిః “నమః పరమ గుణైకాస్మదాయ స్థిరత్రాసకులైకబీజ
 మంభధూతాయ భువనోశస్య గోప్త్రీబ్రహ్మణే, నమోజై మినయే వేదరహస్య సంపుట
 నిగూఢ విష్ణురయత్రేన్యాయ పృజ్వలిత చేతనే, నమోస్తావాచార్యభ్య” ఇత్యాదిభ్య
 స్తద్భక్తిశాస్త్రభ్య కర్తవ్యమివా యమాచారః । ఈశ్వరాపహ్నోత్పణా మాచారోనాస్తి
 య ఇతి పాగ్గివోక్తం । “ స్మృత్యాచార విరోధేతు స్మృతిశేవ బలీయసీ”తి న్యాయా
 చ్ఛసిద్ధమేతిత్ । స్మర్యతేచ తత్రి మజ్జకాచారః-“మజ్జకాచార యుక్తానాం నిత్యం
 చ ప్రియతాత్తనాం । జపతాం జాహ్వాతాంచైవ వినిపాతో నవిద్యత ” ఇద్యాదిభిః ।

కరణత్రయ సాయాప్య త్కథ్యతే మంగళకీర్తయా ।
 తస్మాద్గ్రంథ నివేశోపి మంగళాన్య ప్రిమాణవాన్ ॥
 పూర్వే పులస్త్య ముఖ్యాశ్చ కీర్తయా సమభిహారతః ।
 కాయూక రంభేషు నవేషు మంగళాశాసనం విదుః ॥

మంగళాచారః పురాణారంభే దృష్టశ్చ “ ప్రణిపత్యా భివాద్యచే ”తి గు
 రుప్రణిపాతాదిరూపః । అతఃప “యుష్ట దస్త”దిత్యాదౌ కుగ్రింధత్వ మాశంక్య ప్రి
 త్యక్తత్వానుసంధానేన మంగళత్వ మాచఖ్యు వ్యాఖ్యాతారః । తచ్చ మందం, యుష్ట
 దత్తానుసంధానస్థైర తత్ప్రాప్తి ప్రిధమ్నాత్ । మధ్యలఘుత్వేన విహ్ని దేవత్యస్య
 రగణస్య నివేశాచ్చ ।

శన్నోమిత్రాదయో మంత్రాశ్చ తంత్రే సూరిచి స్సృతాః ।
 కమానుష్ఠాన కాలేషు పఠితవ్యామనీషిభిః ॥

ఎవ మిహ పద్యనిబంధన చోద్యమపథాః దృష్టంచ కేఘచిత్ " పృథమ్య
హేతుమిశ్వర మిత్యాది ।

అకారోపకరీమశ్చాస్తి స్వభవతావ భిసంధితః ।
నిశ్చేషత్వస్తు సుగమం నిఖలేత్యపి భాషితే ॥*॥
అన్యార్థోఽవ్యక్తీ వర్ణాయం విష్ణునామ స్వభావతః ।
యస్యచ్ఛా శబ్ధ శబ్దాది న్యాయా ద్భవతి మంగళం ॥*॥
ఆదాచ పాఠినీయాదే స్తథాన్యై రసువర్ణితః ।
సూత్రోచాధాది రన్యార్థోఽస్తదర్థోఽప్యన్వయస్యత ॥*॥
అతోఽవ్యక్తీ శుభత్వంస్యా దైవకల్య పృథిషేధతః ।
నిషేధ్యభేదతో హ్యస్య శుభాశుభ వికల్పనా ॥*॥
అపహస్తస్య దుఃఖోక్తి మప్యారంభే శుభాంవిదుః ।
అపాహల్య నిషేధేస్తి న్నతః కై ముత్య మక్షతం ॥*॥
ఆదా పఖల శబ్దేస్తి స్వోఽగత్య నివేశనం ।
ఆయుః పూర్తి నిదానత్వా దవిఘ్నాయైవ కల్పతే ।
సవకన్యాపి గణన్యాత్ర నగణోహి విశిష్యతే ॥*॥
తత్రాదిమచతుష్పద్యా మప్తార్థాః సపరాన్విదుః ।
విశిష్ట మంగళాచార పృక్రియా నాస్తనీయకా ॥*॥
వ్యాఖ్యానమాద్య సూత్రీస్య బహిష్కృతానంగిహః ।
చతురధ్యాయ సుక్రాన్తిధేయసంశోధనం తథా ॥*॥
పరపక్ష ప్రతిక్షేపః పరారమ్భనివారణం ।
సేష్టారంభ విరుద్ధానాం నిశ్చేషోద్ధారకత్వపి ॥*॥
పౌరుషేయేషు వాక్యేషు ప్రయోజన విశేషతః ॥*॥
ప్రకృతానుగుణానక వివక్షా హ్యక్రితా బుద్ధైః ॥*॥

పాపములు :- లోకకామలోకాత్మాది భాష్యార్థ వివరణ - “లోకా-
 త్యాది భాష్యస్య పదార్థాత్ సప్రసక్తే । సర్వవ్యాఖ్యా ముపాలమఖంప్రత్యా
 ఖ్యానం తథాపర । పరిసంఖ్యాస్తుతీకచి దధశబ్దస్య దూషణ” మితి, “లోక యేష్వ
 థేషు ప్రసిద్ధాదిపదాని తాని సతీనమ్భవే తదర్థాత్ సేవ నూత్రేష్వవ గస్తవ్యాని,
 నాధ్యాహారాదిభి రేషాం పరికల్పనీయోర్థాం పరిభాషితవ్యేషా తి భాష్యమాపా-
 దమాదం సమ్యగ్వాఖ్యాన ప్రక్రియా యా స్ఫుంగ్రిహ జోపవణానా త్సర్వవ్యా
 ఖ్యా । భవదాసాది వ్యాఖ్యానా ముక్తప్రకార వైపరీత్య ఖ్యాసనాదుపాలంభః ।
 సూత్రస్య స్వ రసార్థా ప్రతిపాదన స్వాభాష్యన వ్యాఖ్యానా నవేక్షత్వ కథనెన
 సూత్రం నవ్యాఖ్యానతే, నూత్రేణశ్రుతిరేవ వ్యాఖ్యానత ఇతి సూత్రీవ్యాఖ్యాన
 ప్రతిక్షేపాత్ ప్రత్యాఖ్యానం । శ్రుతిసూత్ర విసంవాద సూత్రస్య స్వరసికార్థా
 ప్రహణేనాధ్యాహారాదిభిః కథంచినైయత్వేన యథాశ్రుత పరిగ్రహస్యా పాస్త
 త్వా త్పరిసంఖ్యా । జైమినీసూత్రాణాం స్వ రసార్థా ప్రతిపాదకత్వ స్వాభాష్యనో
 పవణానాత్ సూత్రకారస్తుతిః । అథశబ్దస్య ప్రసిద్ధార్థాప్రతిపాదకత్వవ్యతిరేక-
 విత్వేనాపి వృత్తాదర్శనాదిభి ర్వాసంతయాత్థేత్వం నవిద్యత ఇతి పూర్వపక్షిణాః -
 ప్యత ఇత్యే భవద్దూషణమితి తత్త్వవిభాగః

ఏక స్తిన్నేవ భాష్యేతై ష్షదధాన్యద్వ దీరితాః ।
 తద్వదేవ దశావ్యధాన్ నత్రా ప్యాచక్షుషే వయం ||*||
 సర్వవ్యాఖ్యాదికం తావ దధకషట్క నిదర్శనం ।
 తథా పక్షిలభాష్యాదా తత్తదర్థాల్లపదిదశితాః ||*||
 సజ్జీఘ్రుక్షిత నానాధైక సూత్రీకారాదిభి స్తథా ।
 తస్మాద్వత్త్వను నిష్పాద్యాః కల్పితాస్తద్వదేవ నః ||*||

దృశ్యతేహి - “దర్శన స్వర్కనాభ్యా మేకార్థాగ్రిహణా” దిత్యేక స్తిన్నేవ
 సూత్రే ప్రత్యభిజ్ఞా పాపమాణ్య మాత్మనిత్యత్వ మిన్ద్రియనానాత్వం విషయస్థైర్యం
 గుణగుణేభ్య ఇత్యాద్యర్థాజ్ఞాతం । తదిహ సూత్రాగ్రిహణా బ్రహ్మజ్ఞేన వ్యాఖ్యే-

యసంగ్రహః తన్నిరుక్తిపాదాభ్యాం దర్శితే । శ్రీనివాసత్వం చమపహాచకలిష్టం । అత్ర
త్యక్తమానస్తయం శ్రుతిశిరసి త్యాభ్యేయకృమా శ్చక్ష్యకృమత స్సాప్యతే । అత
శ్చబ్దోక్తో విశిష్టరంభపాతు ర్విదీప్త ఇత్యనేనోద్భవీతః । మమేత్యర్థకాసిద్ధ జ్ఞానా-
ధికార్యదావృతిః । శిష్టేన సత్కాత్మ్యవృత్తి వస్తుగోచరతయా స్వయంచ స్వాదురతయా
౨౨ శీ ర్విషయోపాయ విశేషాత్కార్య తద్విషయ బ్రహ్మవిచారస్య సన్పత్తయ నూచి-
తరాగ పాప్రత్యుత్తమృనా దత్తాకదశారభ్యత్వ భ్రమపాహః ।

సూత్రార్థయో ద్వయోరర్థః ఫలతః పరిపాదితః ।

అత్రాశాబ్దస్తుసూత్రార్థ స్తస్మాన్న పునగు క్తతా ॥

ద్వితీయసూత్ర భావస్థ కృత్సలక్షణ సజ్జిహే ।

బ్రహ్మేతిలక్ష్యం శిష్టేస్తు తల్లక్షణ సమాహృతిః ॥

నోద్దేశమాత్రా త్ప్రమితిః పరితా లక్షణాశ్చియా ।

సాధాన్య లక్షణస్యాత్ర పరిపత్తిహి యజ్యతే ॥

అత్రాహి సర్వకార్య సృష్టృత్వాదీని ముముక్షూపాస్యత్వ మేకపదత్వ
త్రయ్యైస్త ప్రధానవేద్యత్వ శ్రీనివాసత్వ పరమప్రాప్యత్వానిచ గృహ్యతే । యై
ర్యోగాయోగాభ్యా మపవగ్ పరిపన్య భక్త్యమూలనపారామర్శ వివేకః ।

అసాధారణ ధర్మోహి లక్షణత్వేన లక్ష్యతే ।

బహుత్వం తస్య ధర్మస్య బుద్ధే రున్నేష కారణం ॥

సలక్షణానాం భిన్నత్వే లక్ష్యభేదః పరిసజ్యతే ।

విరుద్ధ లక్షణానాంతు భేదకత్వం విదుర్బుధాః ॥

చతురధ్యాయార్థక సంగ్రహస్తు-పర స్థితి బ్రహ్మణీతి కాంతా న్తరవేద్య వ్యా-
వృత్త ప్రధానానోక్తిః । పాదాభ్యాం సిద్ధవిషయరూప స్సాధ్యవిషయరూపశ్చద్వి-
కవ్యయాధిక స్సంబృహ్యతే । శ్రుతిశిరసి విదీప్త ఇత్యనేన ప్రమాణ విశేషయోగ

ద్రోవ్యస్య నిత్యసిద్ధస్య యథాదృష్ట్య వధారణే ।
 జన్మస్థిత్యాద్యవస్థాస్సుస్య స్సామగ్రిభేద శక్తితః ॥౧॥
 ఆకాశత్వాది ధర్మాణా మాగస్తుత్వ వివక్షయా ।
 తత్త ద్రోవ్యస్య నిత్యత్వే పుష్కత్యాది రపిశుతః ॥
 యథా పాకేన ధూపాద్యాః పరేషాం నిత్యవస్తుషు ।
 తథా న స్తిగుణ ద్రోవ్యే పర సజ్జల్పతో దశాః ॥ ౨ ॥

అన్తఃకర్మవస్థాశ్చ నిత్యవైది త్రికాది భేదాన్మహాభూతాః । పౌగన్ధిసాత్వాత్-
 లాభ ఉత్పత్తిర్హస్తః ఉత్పత్తి లభ్యాకృత రహస్యాఽఽ పరిణాశ సామగ్రిః
 శ్చిత్తిః స్థేమా । నను కథం స్థేమభిజ్ఞః ? కథంచ శ్చిత్తభేదః ? నహ్యసౌ స్థానాదివత్త్రిప్తతై
 నిత్యత్వేన, నచ “పుష్కత్యాదిభ్య ఇమనిశ్చై” త్యస్యోపనిషత్ । యద్యపి “పియస్థితే”
 త్యాదినా శ్చిరశబ్దస్య స్థానేతః, తత్తరినఃతుర్విష్టేషేయస్సిత్తి పరిత్యయతీయం పృక్తు
 తం, తథావ్యతి సిరియోరు గురు బహులభుదీఘాణా మేవాదేశే ప్రియనిశ్చవతి,
 నాన్వేషం, పృథ్వాదిప్రపాతాత్ । నచాసావాక్యతి గణః, అతః కథమయం పరి
 యోగః । ఆత్మీ యామః -

ప్రియోగత స్థితిస్థేమా సత్త్వయా ద్యూమా శాసనాత్ ।
 అఖణ్డతీవా శబ్దోయ మధాత్మాదృశ పక్షతః ॥ ౩ ॥

అస్తిహి న్యాయతాత్పర్యా త్రికాయాం తత్ప్రియోగః - “స్థేమాచ భావా
 నామపపాదయ్యత ” ఇత్యాది తాత్పర్యాశుద్ధౌచ సంశయ పరిక్షయం “పాదా
 ద్విశ్చిర త్తణికత్వాచేరపి(ని)ర్ముటితి విఖండితసాధనస్య ప్రితివాదిసాధనా త్పరితో
 నిరస్త విభిమానశక్త్యా త్సంశయం విస్తేవ స్థేమాది నిణాయోత్పత్తై” రితిచ । “నిశ్చ
 మానో దశాసనతీతయ” ఇత్యాదయశ్చ మహాకవి ప్రియోగాః । తదత్మ ప్రిసిద్ధ
 బహువిప్ర స్ప్రియోగభూయ స్తయా సాధుత్వ సిద్ధం । శక్యాన పుష్కత్యై । య
 త్తోక్తం - “నామ భాతుమా మానిరుక్తే వ్యాకరణే తిక్తస్యవతోకిం । యన్నపదా

ధర్మః శ్రేష్ఠముత్తమః ప్రత్యయతః పరికృతేషు తదహ్యం" మాభూత్వా పరికృత్యా-
దివిభాగః, మతః శ్రేణాభిజ్ఞైః ప్రాతిపదిక భాషణాత్ | నామచేత్యాదినా తత్సూచ్యతే |

ఈదృశానాం ప్రయోగాణా మబహిష్కార సిద్ధయే |
బహుధా బహుశాదీనా మష్టాధ్యాయా ముపకరీమః ||*||
నానా వ్యాకరణాభిజ్ఞ బహువిద్యత్పరిగ్రహే |
శబ్దేనాధుత్వ మాహుయే శాబ్దికాంతాన్న మన్యహే ||
విశిష్టోక్త్యనుసారేణ వ్యుత్పత్తిస్థయతే బుద్ధైః |
అవిగీత ప్రయోగేషు ఓగానంనైవ సామ్యేతి ||*||

భజ్యశబ్దో నాత్యంతికలయగామీ, రక్షాశబ్దేనతదుక్తే, ప్రయోజనస్యాపి విష-
యవత్పరిగ్రహ్యక్తవ్యత్వాచ్చ | అతో, "జగజ్జన్మస్థితి ధ్వంసమహాసన్దైక హేతవ" ఇత్యాది
ష్టివ ప్రాప్తాణ పరిప్రాణీత్యాత్మి పృథగుక్తిః | వినతేత్యాదా విద్యాది శరీరక-
తయా బలరూప కామ్య ఫలప్రదత్వమాలిం నవతామపి స్థేమశబ్దే రక్షాశబ్దేన
సంకోచ స్సాన్విదేవ | అత ఏవతాద్రిశబ్ద సమానాధికరణ జన్తా ద్యన్యపదార్థా-
విశేషతయాపి నమోక్ష సంగ్రహ ఉచిత ఇత్యాహు రాచార్యాః | విశేష స్ఫా-
ట్యాభావా దత్రైవ పురాణాత్మోక్తా " జగ దుత్పత్తిస్థితి సంహారాంతః ప్రవేశ-
నియ మనాది తీల " మితి స్వోక్తీసతి హోక్తస్య విప్రకృష్టస్వోక్తస్య స్వ
ప్రబంధా న్దోక్తస్య వాసుకోభాయోగా జన్తాది త్రియోపయుక్తతమ తత్సహ
మృతా నుప్రవేశాదీనామపి తైస్సంగ్రహణౌ చిత్త్యా త్రేహ మాత్మత్వా దపి
శాబ్దత్వస్య పరత్వాచ్చ | ఆస్వాధీన సహకారి వైరవేగ్యం చానేన భగవత్సన్నిధ్యతి |

స్వకాయే స్థస్య జన్తాదే స్వ లీలా తోవ్యక్తి శక్తితః
స్వామిత్యా ద్యుక్త రీత్యైవ పౌపాదానత్వచ్చ సూచితం ||
సృత్యంతం పశ్యతాం సృతం నలీలా కింతు తద్భుజిః |
దేహద్వారా త్రి తస్మిష్టం లీలా జన్తాదికం భవేత్ ||*||

అవస్థా న్తర యోగ్యత్వ ముపాదానత్వ మూచితే ।
 అగన్తుకా పృథక్పీఠ భూమోః వస్థేతి కీర్త్యతే ॥
 అచిజ్జీవ స్వధీద్వారా స్వరూపేణచ సవకౌ ॥
 అవస్థా స్సన్త్యదోపాస్తే నివికాకాకోక్తి రన్యతః ॥॥

ఏత దత్తకానా తాన్తః ప్రివేశా ద్యుక్తిః, తతోన్యస్య తచ్చరీరత్వ వ్యక్తేః
 ప్రధానాది క్షేత్రజ్ఞ శరీరక స్సవచ జన్మాది లిల ఇత్యుక్తంభవతి ।

సగౌఢికం తతోస్సైవ భూతస్థముపకారకం ।
 ఇతిచైత దభిప్రాయ మాహుస్త్రీయ్యస్త పారగాః ॥

సనాత్రీ వివక్షిత నిష్కర్షణ భవనశబ్ద వృత్తి విరోధః, 'స్వతస్ప్రభూత
 చేష్టాల్లిల ' ఇత్యాదివ దుపపత్తేః భవనాని విష్ణు రిత్యాదివ దనిష్కర్షణ వికేష్ట
 పయన్తత్వే ప్యవిరోధః । తథాచ వివరణం - " భవనశబ్ద స్సతేవాత్తకా చ
 దభిప్రాయః, కారణవాక్యేషు తగ్రవ కారణత్వ ప్రతీతేః । బ్రహ్మతు పృథక్ప్రీ-
 డిశ్యతే । యద్వా - విశిష్టం బహుళబౌద్ధిక స్తవవే" తి యేచాన్యేప్రథకాస్తా
 త్పయన్తూ లిఖిక్తాః - "కాయకత్వా జన్మాదిషు లీలాశబ్దోపచారః, జన్మాదికార్య
 త్వా జన్మాదిభూతాలీలా యన్యేతివా, భవనజన్మాదిషు లీలాయన్యేతి వ్యధికరణ బహు-
 వీరీహిర్యా, జన్మస్థమ భక్తానా మాదిభూతా లీలాయన్యేతి తత్పురస్కరణ బహువీ-
 హివాక్" ఇతి । తేతు ప్రధానాగ్రహ పోక్తి ప్యవిరుద్ధతయా వైభవాదుక్తాః ।

ఏవం జన్మాదిశబ్దేన తద్దేతు రుపలక్ష్యతే ।
 యద్వాజన్మాదికా లీలా యన్యే త్యధాదప్యయన్తుతం ॥
 కిచ్చిదిప్తమనుద్దిశ్య నప్రవేశేత చెతనః ।
 తచ్చాప్తార్థస్య నేత్యేత ల్లిలోక్త్యాప్రీ నివాయతే ॥
 యద్యదిష్టం తదాతస్య సిద్ధిరస్యాప్త కామతా ।
 నాతఃక్షేప్యో యథాలోకం సాధ్యలీలాన్విత శ్శ్మితః ॥॥

అనన్తరం ఇత్యాది తదవ్యుక్తం నబాధ్యతే ।

ప్రత్యుతా సుగుణం తస్య స్వతోనేనచ పూర్తితః ॥१॥

అస్మాపి ప్రియోజనాంతర నిరపేక్ష స్వచ్ఛంద వ్యాపారవ్యక్త్య “ బాలఃకీ
దనక్తరివే ” తి దృష్టాంతః । తదభిప్రాయంతు మాత్రం “ లోకవత్తు లీల ” త్యాది
హేతుత్వోక్త్యాపి సమన్వయలక్షణాథా స్పిద్యేత్, లీలాశబ్దస్తు స్థానీపులాకన్యా-
యాద విరోధలక్షణాథోఽపలక్షణః । అనన్త స్వబుద్ధిపూర్వక స్వప్రీత్యర్థకవాన్య
పారవాచినా కర్మత్వం చోపాదానత్వా విరుద్ధం వ్యజ్ఞేతం । నూత్నప్రకృతి విశిష్ట-
తయోపాదానం సబ్బుత్పతః కర్తాచస్యాత్ । ఏవం సహకారి కలాపాంతర్యామి-
తయా సహకారత్వముపేతి నివాహ్యం । వికారాశ్రయత్వ వ్యతిరక్తాకారణ కార్యో
పయుక్తంహి నిమిత్తం, నతూపాదానా దన్యదేవ । ఉభయాభిప్రాయేణహి కారణ
వాక్యేష్వేకా ద్వితీయశబ్దాః । “ సోభిధ్యాయే ” త్యాదిభిశ్చైత దుపబంహితం । వినతాది
ప్రాయితాంతం సాధనలక్షణాథా పరం, తతోత్తరీ నతిమానసీ- యథావిధి ప్రహ్వ
తా గుణోపసంహారోక్త తత్తద్విద్యాయాపా । విశబ్దస్తు నానాధాః । తద్వన్తోవినతాః ।
పూర్వపాదద్వయ సిద్ధవైరాగ్యాది వైశిష్ట్యపరోహ విశబ్దః । వినతానాం వైవిధ్యం
విద్యాజ్ఞాపాదోక్తా శ్రీమాదిభేదాత్ । తదుపయా పీత్యాద్యుక్త దేవాదిభేదోప్యత్ర
దృష్టవ్యః । భూతశబ్ద స్తాపత్రీయ హతే స్తన్నివృత్త్యపాయ పాటచన్యచ హేతునా
దేహవిశేషేణ యోగమభిప్రీయ న్నధికత్వాదికం వ్యనక్తి । ధాత్వంశశ్చ “ సన్తమే
సంతితోవిమ ” రిత్యాద్యుక్తాం కుద్ధధీ వైశిష్ట్యయాపాం సత్తా మాచక్షే । “ అత్ర
బ్రహ్మసమశ్చుత ” ఇత్యధీతాం బ్రహ్మనిరేకాత్తికాంవా । భూతసంబంధీతోత్తరీ
తాని తదీయానిచ, వస్త్యాసంబంధసామాన్యోక్తేః, అన్యథా ప్రాయితశబ్ద వైరపేక్ష్యాత్ ।
నన్యత్ర సత్రీవ త్సంహితానామేవ ప్రసృత్తిః ఫలావాప్తివా । సాకేతనివాసివత్ఫల
లాభస్తు నసాహిత్రీకః । తదత్ర “ నాస్యావరపురుషః క్షీయంతే ” “ నాస్యా బ్ర
హ్మవిత్కులే భవతి ” “ పశుమకనుష్యః పక్షివే ” త్యాది విఖ్యాత్యం । రాజపరిపది-

త్యాగోహి రాజాచాస్మేన వివక్ష్యతే | వివిధశబ్దైశ్చ పశ్యత్యాస్మాద్య స్వగణాన్వా
 రాజ్యాది తత్తత్ఫలకామ కర్తృ వైవిధ్యం వాితోక్త్యా తత్తదుపాయనిష్ఠ వ్యక్తిభూ
 యస్తస్య వివక్షితమితి కచ్చిత్ | ఆయంచ వైభవవాద ఇత్యను మన్యామహే | అహు
 శ్చ “ సర్వవ్యాఖ్యా వికల్పానాం ద్వయమిష్టం ప్రయోజనం | పూర్వతా పరితోషో
 వావిషయ న్యా పితేవవేతి |

ఫలాధ్యాయ క్రిమినాత్ర పరస్పాప్తివిరోధినాం ।

శమసం నిగ్రహదీనాం రక్షాశబ్దైశ్చ గృహ్యతే ॥॥

ప్రిత్యాహత్యస్త భజ్జేషు స్యతఃపాప్తిప్తం సుఖాదికం ।

యావత్స్వరూపం తత్పాప్తిప్తం తత్సంస్థి రిహార్థతః ॥॥

యద్వాభీష్టార్థ దానంచ రిక్షేతి పరిగృహ్యతే ।

తదలాభ నిమిత్తాద్ధి విషదాత్తాయతే యతః ॥॥

ప్రియాసానతిరేకేన ఫలాధిక్యతి నీతితః ।

చతుర్విధానాం భక్తానాం రక్షోక్తిశ్చ సదుప్యతి ॥॥

ఆనన్దయితృత్వ శుచిసూత్రేణాత్ర భావ్యే । ఎకశబ్ద ఇహప్రధానాధికః,
 “అచ్యుతం జీవితం జహ్యో” మిత్యాదిషు తద్విరోధే తద్వివక్షితాభీష్టతమ కృత్స
 త్యాగోక్తేః | అనన్యేషు ప్రమాద్యత్సవినరయాదిప్రాపక నిగ్రహనివృత్త్యర్థోవా, తే
 షాం యమవిషయ గమనాది నిషేధాత్ । దృశ్యతేహి “సఖిలు భాగవతో యమవి
 షయం గచ్ఛన్తి” తి | “ ఇహైవైషాం కేచిదుపకారాధనన్తి” తి శిక్షామత్రాన్ని
 నాన్పు | దీక్షా - దృఢసంకల్పః, “సత్యజేయం” “ఎతద్వృతం మమే” త్యాద్యుక్తిః |
 దీక్షోక్త్యా స్వాధికార్యంచ సూచితం | రాజాత్థేనాంభు రథతురగగజాది సంరక్షణం |
 రక్షాయామేక దీక్షాయన్యేషు వ్యధికరణ జహువీహిః, రక్షాయాంవా దీక్షాకార్యే
 త్వాత్తిరుపచారః, రక్షాయామేకదీక్షాఇతివా యోజ్యం |

దృష్టమన్యా పరాధేహి దణ్డసం ఖణ్డనాదికం ।

రాజపుత్రా పరాధేహి దణ్డసం లఘుదృశ్యతే ॥॥

ఫలసాధనతయోచితస్యాప్యాధానం ఫలప్రద ప్రాధాన్యం సిద్ధ్యతి.

రాజానఃఫలదా రాజ పరిచర్యావిధాయినాం.

ఫలప్రదస్య ప్రాధాన్యం ఫలాత్తదవగమ్యతే ||*

విసతరతోక్త్యా తత్సహగీతదుష్కృత సంగ్రహ స్వజ్ఞానాన్నివతోక్త్యా బన్ధు
హేతుఃకర్మాదిఃఖ్యాపితః। ఆతపవ జైషమ్యస్థానాన్య పరిహారశ్చ । శురీశబ్దో
నిరపేక్ష సంప్రతిసత్తి న్యాయాన్నిత్యం శ్రామ్యమాణ వేదరూఢః। “సిద్ధశబ్దాధిక
సంబన్ధ” ఇత్యాదౌ వైపప్రాచురిత్యుక్తం । తేన వక్తృగోపాభావసిద్ధిః । సాధితం
చ సవాద్యపాద వేదానాం ప్రామాణ్యం; కారణబోధబాధక ప్రత్యయయోరభా
వేన, కతుకాశ్చతేషా మనుమాతు మశక్యత్వాత్, కల్పాదివ్యపి యథాపూర్వం ప్రా
దుష్కరణాత్, కాతకాది సమాఖ్యానాం కర్తృ విశేషోపస్థాపకత్వాభావాచ్చ ।
‘శిరః’ బ్రహ్మప్రధానతయో త్తమోభాగః । ‘దీప్తిః’ స్ఫూతికాః । సా పునరాద్యాధి
కరణోక్తసిద్ధార్థ ప్రవృత్తిః । విశిష్టోక్తం వైశిష్ట్యం త్వక్యతవతోక్తి రాహిత్యం ।
‘తదనాగ్ని’ రిత్యాది నా గ్నాదివిశిష్టానాం శరీరిణి పయకవసానం, జన్మాదిసమన్వయ
సూతోక్త కారణత్వ స్వరూపున సాత్త్వికత్వాభ్యాం వ్యావృత్తి శాస్త్రీ వివక్ష్యతే ।
మాన విశేషోక్త్యా శేష నిషేధ న్యాయేన తృతీయ సూత్రాత్ఫల సిద్ధ్యతి । ఎవ
మిహ న్యాయ సుదశకనే సంగ్రహః “వ్యవృత్త్యభావః ప్రతిపత్తిదోష్యమన్యేన
లభ్యత్వనుభావత్వం । ఎతానిపై సూత్రీ చతుష్టయేనా నారమ్భమూలాని నిగా
క్తుతాని ” ఇతి । న్యాయసంగ్రహేన నేనెవ్వరాచార్యాః “వ్యవృత్త్యభావాత్ప్రీతి
పత్తి నౌస్థానాదన్యేన సిద్ధి రఫలత్వతిశ్చ । అమాత్మ మాశబ్ద్యా నిరాచకార న్య
యైశ్చతుర్భిః ప్రతిపాద్యతత్త ” ఇతి । ఎతేన “కోధమక” ఇత్యాదివత్కిం బ్ర
హ్మేత్యాది విచారపర్యన్త ఫలరూప ప్రాప్తి వైశిష్ట్యముక్తం । నను యది బ్రహ్మశ
బ్దోత్తర సామాన్యవాచీ, తదా శ్రీనివాస శబ్దేన విశేష్యత । వైవ మసౌ, తస్మా
దన్య త్రాపచారిక ఇత్యత్యైవ స్థాపనాత్, జన్మాది సూత్రీ నిరతిశయ బ్రహ్
మ్సంహితాచ్చ ” తి నిర్వచనోక్తే, కారణత్వాధికరణేన “బ్రహ్మశబ్దస్య పరమాత్మా

సాధారణత్వేపి పృథ్వీ గాత్రవ్యవస్థి కదాచి దుష్పచరిత పృథ్వీగ జన్మనా" నిత్యాది,
వియవధికరణేన సూత్రం " స్వాత్మైకస్య బ్రహ్మశబ్దం " చిత్తతత్త్వేన భావ్యం
"యథా బ్రహ్మశబ్దః తస్మాదేత ద్బ్రహ్మసామ రూపమన్నంపజాయత" ఇత్యత్ప్రసిద్ధం
ధానే గౌణతయాప్రియుక్తస్త్వస్త్వేన ప్రకరణే తపసాచీయతే బ్రహ్మతతోన్నమభి
జాయత" ఇతి బ్రహ్మణిముఖ్యతయాప్రియుజ్యతేతద్వ" ఇతి "పరంజై మిని ముఖ్యత్వా
దిత్యత్ప్రసిద్ధం వైషం భావ్యం " బ్రహ్మశబ్దస్యే పరస్త్వస్త్వేన బ్రహ్మణిముఖ్యత్వా" ఇతి । నాపి
పరశబ్దం భావసారక పృథ్వీగ వ్యవచ్ఛేదాన్వితే విశేషక (శ్రీనివాసశబ్దః, పర
స్త్వస్త్వస్త్వేనైవ సయా-ప్రే । నాప్యేకతే రూఢత్వే వ్యవస్థితయా పర్యావేణ
బాధనం, తదియోగాత్ । సహ్యతే కోకిలః పిక ఇతివ దన్వయః, అసామత్యా
వాక్యకథేదాచు । నవ తద్యుక్తం, "సంభవత్యేక వాక్యత్యే వాక్యభేదస్తు కేవలం"
ఇతిన్యాయాత్ । శ్రీనివాసఇతి నామ, అన్యస్తు త్యక్తరూఢి యోగతోః కేవ
ల ఇతివాయుక్తం, అభితత్వాదినా గతాధికత్వాత్ । అథవ సామాన్యవాచీ బ్రహ్మ
శబ్దః క్వచిద్భావీ, సమాన్యయ సూత్రే తాన్యో స్పృహ్యది శబ్దానా ముత్తరోత్తర
విశేషకత్వాభిప్రాయేణ సమభివ్యాహరః । ఆకాశాధికరణేపి " సగాదిశబ్దా స్స
ధారణాకారా " ఇత్యుక్తం । ఆరమ్భభాధికరణేపి " సద్బ్రహ్మశబ్దా స్త్వా
ప్రకరణస్థా స్తద్భుత్వప్రకరణభేద నారాయణశబ్దేన విశేషితా స్తమేవ గమయన్తి"
తి । సామవతాధికరణేపి " సృష్టివాక్యోదితం ప్రప్రారం నారాయణమేన సమాన
ప్రకరణస్థా " సృజేన సోమ్యేన మగ్నిత్రాసీ నిత్యాది సద్బ్రహ్మది శబ్దః ప్రితిపాద
యన్తి" తి । అతః కథమేతత్ । ఇతం, - పృథ్వీయత గ్రహస్థే పరస్పర విరోధ
తత్త్వయోగత స్థావర్విరోధో నివాయణః । యా బ్రహ్మశబ్దస్యైవ పరమాత్మస్యేవ
రూఢిరూపావేన స్థాపితా, నైవ సహ తేప్ర । అసాధారణ్యామక్తిస్తు బహుళ
శుక్రిత్యాది పృథ్వీగవృత్త్య మచ్చప్రవాది విపరీతపత్త్యాచాత్మాది శబ్దం జ్ఞాతిశబ్దత్వం
యోగమాత్రే మనేకరూఢివా పశ్యతామాభిమానికం సాధారణ్య మన్వాయహ్య
తదిప్రన్యాత్మకత్వ శక్త్యా నిరాసాయస్యాత్ । తథాచ " బ్రహ్మణీతి సామాన్య
శబ్దః, శ్రీనివాసఇతి విశేషిద్వ" ఇతిన్యాభ్యానై వ్యవ్యవహరితః । తథ తే సాధార

నానాస్థానములలోని వికారములను నిర్మలముగా నున్నట్లుగా బ్రహ్మశబ్దమునకు
 సాధారణమగుచున్నది. తదవ శ్రీనివాస శబ్దము విశేష్యత, యాన కైలాశీయత సాచ
 సదాశ్రమ్యత. అతవ వాత) ఛాగ పశునామోద్భవత. అన్యథా చతుర్ముఖ
 భాది త్వమస్యాశక్త్యత. అతవన "సీమంతం లక్ష్మీపత్య" వితి పరతత్వా
 సాధారణపురుషత్వాత్ శ్రీయఃపత్యేన విశేష్యత. తేన కారణత్వాదిభి రివ
 పరస్మిన్ బ్రహ్మశబ్ద రూపి స్థాపితాస్యాత్. పరినిర్భరమ నామాన్తర వాచ్యత్వ
 లక్షణాన్వయః, శ్రీనివాస శబ్దార్థే బ్రహ్మణీతి. శ్రీనివాసస్యవా పరత్వనిర్భ
 ప్రికృతాకార బృహత్త్వ నిమిత్త బ్రహ్మశబ్ద వాచ్యత్వం విశేషణీ కాయకమితి.
 పరత్వత్వాదిస్వరూప నిరూపక భవత్వం పశ్యక నిరూపితమపి పరంబ్రహ్మ శ్రీనివాస
 త్వేన విశేషితమేవ బ్రహ్మవిద్యావేద్య మిత్యకంధమితి. శ్రీ సంశ్రియణం నిత్యం
 స్వరూపవ న్మాతాత్వమి, "శ్రీవత్స వత్సానిత్యశ్రీ" రిత్యేకాధానాత్. అత్ర శాస్త్ర
 ననేత్యాదిక మనుసంధేయం. ఎతేన పరమాత్మవిద్యాది పరినిర్భ విభూత్యన్తరవ
 త్వంచ. భవత్వ త్యాశివా పాప్ర్యాన్తరేభ్య స్సాన్వియతమాయ ముపాయభి
 వ్యజ్యతే. యథోక్తం "కృపాకర్పస్య గమనం పునరాపున్తి లక్షణం. కృపా
 వాసుదేవేతి ముక్తీద మనుత్తమ" మితి. 'మమ' - 'సోహం భగవత్కృపామి'
 ఇత్యాద్యకావసర్యేతి భావః. 'పరస్మిన్' - సర్వ నియ స్తుత్వ నిరూపకానన్తయ
 త్వ నిర్భావం "సాకాష్ట సాపరాగతి" రిత్యామ్నాత హేకాయత్వ పాప్ర్య
 కాష్టాధూతే. పాప్ర్యత్వోక్త్యా "రసంప్యేవాయ" మిత్యాదినిర్భ ముక్త
 చక్షుశోధనంచ. సృష్టా ద్యుపయుక్త సావకాష్టాది కృతొన్నత్యమేక పరమ
 సీమత్వంవా పరత్వం. ఎనం పరత్వ సౌలభ్యేభ్యా మధగమ్యం నిర్భసాప్ర్యాది
 రూపం భవనీయంవిశోధితం.

పరిత్వం సులభత్వేన రహితం నౌపకారకం ।

సులభత్వం తథా తేన రహితం నౌపకారకం ॥

సాధ్యోపాయశోధనాదు-

భక్తైః పూజాదిమాతృత్వం ధియశ్చిన్తాదిరూపతాం |

వ్యవచ్ఛేత్తు మిహన్యస్తం శేముష్యాది పదద్వయం ||

చేదనాది శబ్దానాం పశ్యాది నీత్యా పక్ష్యమాణాయా విశేష వికాశస్థింగ్రహణం । శేముషీతి శమాద్యభిజ్ఞానం బుద్ధిందశకాయతి । మహనీయవిషయ పీఠిభక్తైః, పీఠిత్వ ధీవిశేషః । యాదృశ్యాధియా సా సాధ్యా పరస్పర తాదృశ్యావ తత్త్వం యుక్తం । తసుక్తం భక్తిమే వాధిక్యత్య వేదాత్క సంగ్రహే “విషయ విశేషేణ విశేషితం జ్ఞానం సుఖస్య బహుమి త్యభిమతిం, తద్విషయం జ్ఞానమేవ సుఖం, తదతిరిక్త పదార్థాన్తరం నోపలభ్యతే । తేనైవ సుఖిత్వ వ్యవహారోపపత్తేర్భు” ఇతి । “స్నేహపూజా మనుష్యానం భక్తిరత్యభిధీయత” ఇతిచ ।

అపాదచూడం శాస్త్రాత్థే ఇత మతానువచితః ।

ప్రసిద్ధి రవధిత్యానాం యథాస్థానం భవిష్యతి || * ||

ఏవం శాస్త్రాత్థోకమకాస్తే, విశేషత శోభనయతిజ్ఞ పాదగత్యా శ్లేషం శోభ్యతే । పూజాద్యవిధేషి నిర్మాత్యే పున స్తత్ప్రభావ విశేష స్థాపనాలికయా త్పాదో హ్యయముప గుత్తతమః, అనన్యోపాసి నిసాతిశయ హేతుత్వాత్ । అత్యత్వ నిర్మాగుణ విశేషకారవ్యాతై రనన్తరపాదే విద్యా నానాత్వోక్తేభ్య । తదిహాభితే త్యాదినా స్వస్మ ప్రపణ్యాకరప బన్ధాది హేతుత్వేన పరత్వాతిశయోక్త్యా సన్ధ్యా త్యధికరణ చతుర్థయాభిప్రేతం తేత్రిణాం స్వస్మ సుఖస్తాదే కాఠిణం పరస్యాకుణ్ణిత విచిత్ర శక్తిత్వం వ్యుజ్జితం । విదీప్తే శీరివాసఇతి పదాభ్యాం మిశోసుపమవిశ్వావృత్తి విధిరూప విశేషణ వగోకపలక్షణా న్న స్థానతోపి పరస్యైత్యుక్త పరశబ్దోపాదానాచ్ఛేదయ త్క్లాధిక్రీయాధక ఉదాహరణః । చిదచి చనుప్రవేశాది సంగ్రహే శ్రిలశబ్దాన్యాంశతోపి స్వస్య స్వయమేవా య త్వపాదనావ్యాప్తిరేదేనాచిహిముఖలాధికరణోక్తిస్తాకరితం । పరిస్థితికారణ

వైవాతీ) పరత్వోజ్జ్వలపరమత ఇత్యధికరణాతోపి భ్యాపితః । విసలేత్యాదినా
 ఫలమతఇత్యుక్తం దశకతం । శేషేణాత్థాన్విధోపాసి నిషా సూచనమితి ।

ప్రకారాంతరేణాపి ధ్యేయమిహ శోధ్యతే ।

పూర్వం ద్విలిఖపాదస్య ప్రకీర్తీయా పరిశోధితా ।

నారాయణానువాకాది నిరీక్షితాత్థాన్వైహేమాచ్యుతే॥

అత) హ్యఖిలేత్యాదినా సమాకారణత్వం, విసలేత్యాదినా హేమాధాన
 సమావిద్యా వేద్యత్వం, శ్రుతిశిరసి విడిచి ఇత్యనేన సవోపనిష దేకప్రతిపా
 ద్యత్వంచ, పరస్య బ్రహ్మణశ్చైవ తస్య శ్రీనివాసత్వంచ మంత్రోయంభావః-
 “కారణంతు ధ్యేయం” ఇత్యాదిషు సమాకారణమేవ ముముక్షో ధ్యేయం
 శ్రుతం, తదేవ సచ్చిచ్ఛాక్షరైరుక్తం, లేచ నభిన్నవిషయాః, సమాత్రి జగత్కా
 రణవైకత్వోక్త్యా వికల్ప సముచ్ఛయామోగాత్; కృత్స్న వేద ప్రామాణ్య
 విశ్చితే సవేదా మన్వతమస్య త్యేగా మోగాచ్చ అస్యథా వివిధ ఘటన్యా
 యేనేతర ప్రమాణాయోగాచ్చ । అతఏక విషయత్వే నిజే ప్రాప్త్యానాది నిషేధ
 యుక్త భూయిష్టా బాధితాత్థాన్వ బహూప బృంహణానుగుణ మహోపనిష త్ప్రతిపా
 దస్య సాధారణ రూఢ్యాస్పద నారాయణశబ్దోక్త శ్రీపతిరేన సమాదిశ బ్రాథికాః ।
 కారణవిషయ పరవిద్యోపాస్య నిధానరణంచ నారాయణానువాక విషయ లిజ్జ
 భూయస్త్యాధికరణనిధం । సవేదామంచ కారణ వాక్యానాం సమావేద సతిత
 పుంసూక్తకాత్థాన్వం యుక్తం । తత్ప్రతిపాద్యశ్చ శ్రీపతిరి త్యుత్తరానువాక నిధం ।
 కారణవిషయ హిరణ్యగర్భా శబ్దస్య “అద్భుత స్సమూభతో హిరణ్యగర్భా
 ఇత్యప్తే” ఇతి శ్రుత్యైవ శ్రీపతి విషయత్వం దశకతం । ఎవం పుంసూక్త
 శబ్దాత్థాన్వ ప్రత్యభిజ్ఞయా శ్వేతాశ్వతరోపనిష దాదయోపి వ్యాఖ్యాతాః । అతః
 “సవేద వేదా యత్రైకం భవన్తి” “వేదైశ్చసవేద రహమేవ వేద్య” ఇత్యాది
 సిద్ధమిహస్థాపితం । అతఏవ పురుషనారాయణో త్తరనారాయణ నారాయణా

సువాకానా మైకకక్లేషాన శీరివాసాన బ్రహ్మణీతి శీరివాససపబ్రహ్మశబ్దాత్-ఇతి ।

పరపక్ష నిరాసశ్చ కృతశ్చాస్త్రైకదేశతః ।

వ్యజ్యతే స్థిః పదై స్తైః పద్యైశాస్త్రాత్థక సంగ్రహే ॥॥

వ్యవక్త్యఖల శబ్దోత్తర చిదచిచ్ఛేద సత్యతాం ।

ఏక స్థిన్నపి తద్వ్యక్తి భాగభేద వ్యపేక్షయా ॥ * ॥

అత్థేన్ద్రియగతై స్తద్వ దుభయా సుభయాగ్రితైః ।

వినాదోపై రిహాధ్యక్షం బాధ్య మిచ్ఛన్ స్వసహతః ॥ * ॥

భేదసత్యత్వ పక్షస్య భేదమిథ్యాశ్య పక్షతః ।

విభాగో యది మిథ్యాస్యా గావ్యహతి స్సర్వతోముఖ ॥ * ॥

అసన్య పరవాక్యోక్త విభూతి గుణవిగ్రహేన్ ।

అబాధితైవ సతవ్యా నేతినేత్యాదయః పరిభా ॥ * ॥

శుశ్రీస్తు నిత్యనిర్దోషా స్వతః పామిర్యా శాలినీ ।

అతాకికే త్థే నత్సేవ్యా నేప్రమాణాన్భూతోక్తివత్ ॥ * ॥

మిథోంశానాం సశేషైశ్చ శేషస్యైక్యన్నిగృహ్యతి ।

అఖలోక్తి రనేకాంత వాదానపి విలుమ్పతి ॥ * ॥

విశ్వమేత దనెకాంతం వదతో విహతి త్యజః ।

ససాధ్య దూప్య సిద్ధాంత రాగద్వేషాది సమ్భవః ॥ * ॥

సశ్చియోగశ్చ సాధోసా యథా ప్రయత్నైర్బోధకః ।

అభావస్యా సుసాఖ్యత్వం హన్తి నిబాధ బోధతః ॥ * ॥

భావాంతర మభాప్రాసా పదార్థాంతర మేవవా ।

ద్విధాపి నిస్సవభావత్వం తత్త్వభావే కథం భవేత్ ॥ * ॥

చతుర్విధాణు మనసా మాకాశాదేశ్చ నిత్యతాం ।

అస్యత్యఖిలజన్మోక్త్యా నిత్య మన్యత్తు శాస్త్రితః ॥॥
 సజ్జాయేతేతి కష్టోక్త కాయస్య సత్త్వా పలాపిసః ।
 సత్తాథా ధాతునిష్పన్న భవమోక్త్యా నిరాకృతాః ॥॥
 సదస త్కోటినిముక్త కల్పనాహి నిరర్థికా ।
 సదస దూరిప పక్షోక్త విరోధస్యా విశేషతః ॥॥
 భావాభావ వికల్పేతు కోట్యస్తర మసమ్భవి ।
 వ్యక్త్యధ్యాస విస్మయ్యాది వికారేషు వివక్షతాం ॥॥
 జన్త వ్యాహరణా ద్భావః కృతస్సృత్యాది దర్శితాత్ ।
 అభివ్యక్తే రనాదిత్వే కారకాణా మసర్థతా ॥॥
 తవాగన్తుకతా మిచ్ఛా కింనాన్యత్రైవ మిచ్ఛతి ।
 విస్మయే క్వచిదిష్టైవ వికారాపి దశాస్తరం ॥॥
 వికాస తన్వతో రైకే వ్యాఘాత స్సాక్ష్య పక్షవత్ ।
 ఎకనిన నిమిత్తం చోపాదానం చేతి సుచనాత్ ॥॥
 యోగ వై శేషికామ్యక్తం యుక్త్యా భాసయభావత ।
 కర్తా స్వపర సంయోగే సమవాయీచ విశ్వకృత్ ॥॥
 నచ కమ్పిషు సంయోగం చిత్తం భాతేషు భావయేత్
 జనయన్ స్వసుఖాదీని దృష్టాశీపూపి తత్రచ ।
 కర్తృత్వ సమవాయిత్యే కాణాదైరపి దుస్త్యజే ॥॥
 బహుస్యామితి మన్తుశ్చ వికారఃపరికల్పితః ।
 శరీరద్వారతస్సృష్టే సూచనాత్పృత్యరుధ్యత ॥॥
 క్రిమాజ్జన్మాది సర్వేషా మెకతస్తదితీరణాత్ ।
 తుణభగ్ల ప్రివాహేశ పక్షశ్చాత్ర పరాకృతః ॥॥
 స్థిరాపేక్షాహ్య సుమితి స్థిరాభావం నసాధయేత్ ।
 నచ పృత్యక్ష మక్షోభ్యపృత్యక్షాస్తర బాధతః ॥॥

సర్వప్రళయవాదానా మాన్యపర్యాన్త్యప్రమాదాత్ ।
 అథలోకాయతాచూఢై రుక్తాప్యత్ర బహిష్కృతా ॥౧॥
 అనుప్రవేశాది పదన్నిరూపకౌ యథాశ్చుతి ।
 సామానాధికరణ్యస్య బాధే క్యాది ప్రియుక్తతాం ॥౨॥
 విశిష్టవిషయాచేక శ్లామానాధికరణ్యతః ।
 నిభేదై కాథకతాం తస్య వదన్త ఇహ వారితాః ॥౩॥
 చావాకాదిమతంచాలౌ సౌత్వాన్యక్త్యా నివర్తితం ।
 నిరాసన్దౌక్తి పక్షశ్చ సలీలత్వేన ఖణ్డితః ॥౪॥
 నిరీశ్వరజగత్సర్వ శ్శబ్దబాదేశ్చ తమద్భవః ।
 నిర్వాప్తపాతేత పక్షశ్చ తతఏవ న్యప్సిధ్యత ॥ ౫ ॥
 బహుశ్చుత్వాది సిద్ధత్వా ద్బాధలతే విముక్తయా ।
 లీలౌక్యేనై క్యవత్సేషు సౌష్ఠ్యత్వాయోగ ఉచ్యతే ॥౬॥
 సజ్జ-ల్పాధ్యసంతావ న్నవికల్పం సహేదిహ ।
 అచతసతయానిత్య మవిద్యావృత్తిమాత్రీయోః ॥౭॥
 త్రింశసప్తస్తా వాదేచ సుషుప్తస్యేశితు స్తదా ।
 అచిచ్ఛేదసమానస్య సలీలౌద్య మసంభ్రమః ॥౮॥
 నిత్యసర్వజ్ఞతాశ్చుత్వా సుషుప్తిశ్చాస్య బాధితా ।
 కాలాగ్నిన ప్రబోధాదే రనై శ్వయంచ దుస్త్యజం ॥౯॥
 సుషుప్తిశ్చ ప్రబోధశ్చ సాగ్నంకల్యా దితిత్యసత్ ।
 అనన్తానుభవానన్త జహాసా నుపపత్తితః ॥౧౦॥
 నాచిత్సంకల్పయేన్నాపి జీవౌసిద్ధేద్వియాదికః ।
 ఈశ్వరశ్చాన్త నిద్రోపి కుర్యాన్నానధా మాత్మనః ॥౧౧॥
 నిత్యప్రబుద్ధ ఈశాంశో వ్యతీ నెప్పగ్నిహారవాన్ ।
 భోక్తృణాం స్వాత్మతాదాత్మ్యం నవేత్తినహి సర్వవిత్ ॥

విసతాదిపదైరతి జీవానామితరైతరం ।

ఈతితాచ స్వరూపైశ్యం తత్తత్తానైః పరాస్యతే ॥*

అసవజ్ఞోహమిత్యాత్మా యేనాధ్యక్షేణ దృశ్యతే ।

సవజ్ఞైశ్చమతిస్తస్య సతచ్చక్వాపి సంభవేత్ ॥*

“నానాత్మానో వ్యవస్థాత” ఇత్యన్వైరపి సూత్రితం ।

విరుద్ధధర్మసంసర్గం వ్యసక్తివివిధోక్తితః ॥*॥

వణాద్యై ర్నస్తృనైవిధ్యా దలెపకమతంహతం ।

యావజ్జీవంముముఖోశ్చ తద్ధర్మానిశ్చలీకృతః ॥*॥

అన్త్యాశీమిభ్య ఇత్యేత త్ప్రీతస్తాశీమ యోగతః ।

అలెపశ్చ శుభ్రతః పాపైః పరిమాదాత్తైరితిస్థితిః ॥*॥

తమపర్యాది సూత్రోక్తా సవదేవైక సెవ్యతా ।

వ్యభిచారా వివిధోక్త్యైవ తత్తత్పారమ్య నుత్తయే ॥*॥

వ్రాతశబ్దేన జీవానా మానస్త్యమపి సూచయత్ ।

ఇతఃవ్రాక్ష్నివ ముక్తిస్సాన్య దితిచోద్యమవారయత్ ॥*॥

అత్తానన్త్యా దముక్తానాం ముక్తానా మప్యనన్తతా ।

అనస్త్య తారతమ్యేన సద్భివ్యాది సయాద్భవేత్ ॥*॥

ఏకోజీవ ఇతఃపూర్వ మముక్తో హేత్వనాగమాత్ ।

ఇతిపశ్య స్మనేకేషు తథాత్వం కింసపశ్యతి ॥*॥

ముక్తే సకతిభవతోక్త్యా నిత్యముక్తి నిరాకృతా ।

స్వరూపస్య సముక్తిత్వం సిద్ధసాధ్య విరోధతః ॥*॥

కిరీమా తచ్చక్త్య పూర్వాద్యై స్వగౌణితి పరోదితం ।

సప్తరక్షణ దీప్తోక్త్యా నిరస్తం నిగమాప్తయా ॥*॥

విధ్యపెట్టెతు వైభావ్య ద్వారే శుభ్రైవ దశితే ।
 శుభ్రహానాది రన్యాయో రాత్రి సత్యాది నీతిః ॥ * ॥
 సతిరహాది జీవేశ వ్యాపార పరిపాదనాత్ ।
 సాక్షిమాతృత్వ మనయో స్తత్తదుక్త మపాస్యత ॥
 వేదా నిత్యత్వ వ్యాదృశ్య పేదోజ్ఞిత పథస్తథా ।
 అనుమయేశ పక్షశ్చ శుభ్రత్యాద్యుక్త్యా నివారితః ॥
 ఊహిత సుగుణత్వేన భజురత్వాది సాధయన్ ।
 ధర్మిగాహక వేదాస్త విదీప్తి ధ్వస్త దృష్టికః ॥
 అపేద్యత్వ మవాచ్యత్వ మపిహోక్తం కుదృష్టిభిః ।
 నిగమాస్త విదీప్తత్వ నిదేశేన నివర్తితం ॥
 ఉపాసనా ద్యసహాయ తద్రూప్త శుభ్రమిత్యుశా ।
 పరస్య విద్యుపాస్యాది విషయత్వోక్తితో హతః ॥
 సవిభ్యస్తీతి వదతాం తత్తన్నానైః ప్రిణుత్తయై ।
 బృహత్త్వ మపరిచ్ఛేద్యం బ్రహ్మశబ్దేన దశితం ॥
 భాగభేదా ద్యయోగేన విభతత్వస్య నిహ్నవే ।
 అణువృషి సుమర్షార స్పవాన్ సత్త్వై స్వవాగ్ధతిః ॥
 వ్యతిరేక గ్రహాయోగా ద్విభుకారణ ముజ్ఞతః ।
 అచాధ్య శుభ్రస్థిద్యైవ తత్స్థితిం సమదశయత్ ॥
 కారణత్వాది ధర్మాణాం పరియోగిమతామపి ।
 అకాల్ప నికతాం హిహ తథా తన్నాన బోధనాత్ ॥
 స్వేష్ట స్వపరనివాహ న్యాయా త్సంబద్ధ ఆశీరః ।
 నానవస్థితయే నాతి ప్రిసక్త్యైచేతి భావ్యతాం ॥
 కీర్తివాస పదేనాత్రి నివిశత్కా-ధా వాచినా ।

త్రిమూర్తి సామ్య తాదాత్మ్య వ్యక్త్యంతర జాతీయతః ॥
 అన్యోక్తిః పరవిద్యాను నిరుక్త్యాదః పరాశ్రీయా ।
 తల్లిజ్ఞా నన్యథా సిద్ధా తద్విశిష్టావలమ్బినీ ॥
 బాహ్యైః కుదృష్టిభిశ్చోక్తా స్త్రిమూర్తుః త్రిణః క్లప్తయః
 బ్రహ్మణ శ్రీనివాసస్య పరతోక్త్యా పరాహతాః ॥
 ఆహ్వాతే పరమిత్యేత త్సూచయః పరశబ్దతః ।
 స్వాత్మ ప్రిప్త్యాది మాత్రీస్య నిరాచర్యో పవగతాం ॥
 పరానుభూతే నా భావౌ నచహిసో నిరంహసః ।
 అనిశ్చేషిత కర్మాతు ముక్త ఇత్యుపచయతాం ॥
 పరత్వ మనవచ్ఛిన్న మ్ముక్తాదిభ్యో పిహిశ్చుతం ।
 తతస్సర్వ గుణాత్మస్త నామ్యవాదో ప్యహోదితః ॥
 ఏకీభావ శ్చుతిశ్చాత్ర ప్రికారై క్యవిపక్షయా ।
 శుద్ధాశుద్ధామ్బు యోగేహి తాదృక్త్వం శ్చుతిదర్శితం ॥
 త్రీయస్త దీప్తతా ముక్త్యా భక్తే రాశాననాత్మసః ।
 శబ్దతోధ్యక్ష సంపత్తే రసంభవ ఉదాహృతః ॥
 ఆత్మనౌ నహమభ్యంత్రం వదతా మపనుత్తయే ।
 మమేతీరిత మాత్మాన మహమభ్యంత్రం న్యదశయత్ ॥
 శేముష్యాది పదాభ్యాంతు కర్మణీ తద్వికల్పయోః ।
 వాక్యాధైక్యమతే శ్చాత్రానుపాయత్వం ప్రిదర్శితం ॥
 బోధృబుద్ధి భిదామత్రీ మమకారేణ దశయత్ ।
 విషయాగ్రాహిణీ బుద్ధి రాత్తేతి మతమచ్ఛినత్ ॥
 మమ స్వరూపమితివ ద్భేదోక్తి రుపచారతః ।
 ఇత్యస ద్భావ విరహా నచేద్యోహేచ్ఛికారితః ॥

బాధస్వరసికో నాస్తి సంవిదాం బోధ్య బోధ్యయోః ।
 కుతక్తే యది శేముష్యా ప్రితిబద్ధి మనుష్యయత్ ॥
 విషయేణాశ్రయే గాపి స్వధర్మేణాపి శేముషీం ।
 విశింషం స్తన్నిరాకత్యాన్నిరాస్థ దితి మన్తహే ॥
 ఏవంతు జీవపరయో స్వరూపై క్యాభిమానినాం ।
 అత్ర శారీరకారమ్భస్త్రియాణా ముపరధ్యతే ॥
 మిథ్యాభూతస్య బద్ధస్య తత్వబుద్ధైవ బాధనాత్ ।
 తత్ప్రిధాన మిదంశాస్త్రీ మారభ్యమితి దుభేణం ॥
 సమితస్యాస్య సత్యస్య పరభక్త్యా వినాశసం ।
 ప్రితిపాదయతానేన పరారమ్భా నివారితః ॥
 నజ్ఞానేత ధీరత్ర జ్ఞాతృత్వాది ప్రహేళితః ।
 జ్ఞాతృభూతోహ మధకేచ్చే న్నారభేత స్వనాశసం ॥
 స్వమఃఖ శాస్త్రయే కశ్చిత్ స్వనాశం మూఢ ఇచ్ఛతి ।
 నతథాత్ర గతక్షేప స్వాత్మస్థితి సమర్థకనాత్ ॥
 ఇత్థం బ్రహ్మ ప్రితిచ్ఛస్త్ర జీవపక్షేపి దూషణం ।
 ఈశ్వరోపి నజ్ఞాను స్సానజ్ఞాన్యధాన సమృతేః ॥
 భావాభావాత్తకాశేష విశేషజ్ఞైర వత్సరణః ।
 జ్ఞానా కమతాప్యత్ర విశిష్టోక్తైవ బాధితా ॥
 విషయత్వప్రహేణాచ్చ జ్ఞాన్యత్వం విహన్యతే ।
 సహ్యత్రోసహితేచిన్తా సచసాభాన్తి శాన్తికృత్ ॥
 అవేద్యహింస జ్ఞానా సాచేత్కథమవేద్యతా ।
 నచకోటిద్వయోన్ముక్తం కించిత్సాన్యద్వ్యాహతత్వతః ॥
 జ్ఞేయత్వేచాత్మతానస్యా ధృటాదివ దితిత్వసత్ ।
 సహద్భృష్టై గ్వియోషాహ్మై వత్సుత్వోష్ఠత్వయోరివ ।

తత్వటీకా.

కమకతత్వవిరోధశ్చ నవదృష్టాభజ్జగుమ్భితః ।
 సహిజృష్టైర్విరుద్ధత్వం నదృష్టిశ్చక్య నిహ్నవా ॥
 అవెద్యమితివెద్యత్వే వెద్యత్వం స్వీకృతంభవేత్ ।
 అవెద్యమిత్య వెద్యత్వే వెద్యత్వ మనపాదితం ॥
 అవాచ్యమిత్యవాచ్యత్వే వాచ్యత్వేపిచవస్తునః ।
 వాచ్యతై వభవేత్తస్య వాచ్యావాచ్య వచోన్వయాత్ ॥
 పోవాచావచనత్యాద్యా ఉక్తయశ్చపరాత్తనః ।
 అపరిచ్ఛేద్యతాథాన్యు ర్నచెత్సోన్వక్త్యాదిభిఃక్షతిః ॥
 జ్ఞానత్వాజ్ఞేయతానా స్తి జ్ఞాతృతాప్యత్తనస్త్వితి ।
 దృష్టశ్రుతివినిర్మాతం జ్ఞానత్వస్తు స్వభాసనాత్ ॥
 కించశ్రుతిశిరస్యేవ విదీప్తింవదతావిభాః ।
 పరేషాంవ్యజ్యతేథేషు త్రయ్యస్తనిరపేక్షతా ।
 స్వప్రకాశామతిథీత్వా దృశ్యత్వాద్విమతంమృషా ।
 ఇత్యాద్యైరేవ సిద్ధైథే కృతంత్రయ్యస్తచిస్తయా ॥
 సగుణాపాసనాదీనాం సిద్ధ్యైతన్నిస్తనంయది ।
 తచ్చైదదైవతధీస్థ్యై తద్వృథాతద్విరోధతః ॥
 ఫలాస్తరాథంతచ్చిన్తా యదీప్యేతతథాసతి ।
 మోక్షప్రధానశాస్త్రత్వం గతంశారీరకస్యతే ॥
 శ్రుతివాక్యప్రసూతాధీ బాధికానానుమానికీ ।
 ఇతివక్తుంనతేశక్య మదృష్టస్యానపేక్షణాత్ ॥
 అనుమానాచ్చ వాక్యాచ్చ రజ్జుసపాదివిభిమే ।
 అవిశేషణబాధాహి దృష్టస్తద్వదిహస్తుతే ॥

పౌత్యక్షంశబ్జజస్యంచ దుస్సాధం నిష్ఫలంచతే ।
 పరోక్షాసపితృభాగా త్వచిద్బాధ స్వసమ్మతైః ॥
 సచానుమానాశక్తస్య వాక్యమిత్యపియుజ్యతే ।
 సవమానాస్తరాసహౌ శాస్త్రీమానత్వసాధనాత్ ॥
 అనెకనియమోపేతవాక్యచిన్తావిధేర్వరం ।
 లోకదృష్ట్యనుసారేణ శుతాదేశ్యమానుమా ॥
 జ్ఞాతే దృశానుమానానాం భ్రాన్తినై భిశ్యతీతిచెత్ ।
 జ్ఞాతతాదృశ వాక్యానాం సమం తత్సంభిమాదృతే ॥
 దైవీ తాదైవీతమతేష్యప మారమ్భానుపపత్తిమా ॥
 సహిసవేదిదశ్చిన్త్యం జీవస్యన తదైక్యతః ॥
 ఉపాధితస్సవ్తొవాతౌ భేదసత్యపి కింభవేత్ ।
 రామాదిభేదాదైవీషమ్యం సవజ్ఞైక్యసమత్వతః ॥
 సవేషుచావతారేషు నిత్యంసర్వాధకవేదినః ।
 సుషుప్తిభిమమఃఖాద్యం ప్రాహ్లాశ్చైలూష సీతితః ॥
 ఇచ్ఛయా సంసృతిశ్చాపి నశక్యమితి భావితం ।
 పరేచ్ఛా తవజీవేచ్ఛా తన్మూలశ్చ భవ్రాయతః ॥
 జ్ఞాతస్వజీవ తాదాత్మ్యః శక్తశ్చై త్వీసహేద్యవం ।
 అశక్తోయది మోక్షార్థం జిజ్ఞాసే తత్కథంపరం ॥
 అతో జీవేశయో భేద మభేద స్వశేవజీవతం ।
 బభాషే నస్త్య నస్తస్య రత్యరత్యకతాదిభిః ॥
 ఇత్థం నివారితో భేదా భేదవాద విధాయినోః ।
 ద్వయోరపిచ శాస్త్రీస్య ప్రాగ్భిః ప్రాగ్భిఃకూల్యతః ॥
 స్వయంతేతుస్వరూపా విశిష్టవిషయోత్థితః ।

నిశ్శేషమిహనిర్ఘాతా శ్వాస్త్రానాగమ్భ హేతవః ॥

జ్ఞాతఘజ్ఞాతమపివా నజిజ్ఞాస్య మితిత్వసత్ ।

విదితావిదితాకార భేదేనైవోపపదానాత్ ॥

సిద్ధంధమిణముద్దిశ్య సాధ్యధర్మవిధానతః ।

ఇత్థమేవానుమానెపి వాదినోప్యనుమేనిరే ॥

ప్రకృతిద్వారసిద్ధిపి తద్విశేషపి శాస్త్రీయః ।

అతాకికేధానమభి వ్యాహారాత్సహిసమ్మతా ॥

నెచం శాస్త్రం నివిచయం, “శోతవ్యోనుత్తమ్య” ఇతి శుక్రిత్యనుదిత విచ-
యోక్తేః । నాప్యసా భ్రాన్త్యా మానాంతరేణవా సిద్ధః, నిర్వాణే శుక్రిత శిర-
స్యైవ విదీప్తత్వాత్ । నచ నిరూపితః, పూర్వకాంత్యయో రాన్యపర్యాంతః । శాస్త్రా-
న్తరేణ పరిష్కాభావా ద్విరుద్ధోక్తేశ్చ । నచ ధ్వంశ దస్తసంఖ్యా వచనిరూప్యః,
స్వగృహ నినిక్షిప్త బృహన్నిధిసామ్యా తైదధీన బృహణత్వరూప రక్షోక్తేశ్చ ।
నచ ముక్తిస్సినా, పుత్యత్వాది నిరోధాత్ । నాప్యస్యేన సాధ్యా, దేహాది సృష్ట్యా
బర్హకదైవ పురుషస్య స్వనన్త ముక్తిహేతుత్వాత్ । నాప్యస్యేన నిరోధ్యా,
ఎతస్య స్వామ్యత్వాభిలసత్తాక నిస్సమాధ్యధికత్వాత్ । మతతోపి సానుష్ఠాపిపా, తస్య
తదేక దీప్తితత్వాత్ । నస్యగాకాదివ త్వునరాపుత్యాదిభి రుచరన్తా, నిగ్రహాదే-
నికాశ్యేన నివృత్తిత్వాత్ । నచ సమవృత్తయథా, సుఖోపాయేన నిరవధిక సుఖ-
లభ్యే । నాప్య తాగ్నికాయాభావః, యథాశుక్రితః విసత వివిధ భూలే 1 ౮
సామాన్యతో మమేతి విశేషతశ్చ వ్యజ్ఞానాదితి ।

పరితత స్త్రవిహీనత్వా దనారభ్యత్వమిత్యపి ।

అసాధారణరూపేణ భాషణేననిరాకృతం ॥

శూన్యతెహి సర్వశరీరత్వం సర్వాన్తయోమిత్య మిత్యవ్యభా-
మత్రేన ।

అథవా.

సహానిష్ఠమిహానూక్తం తావతాపి కిమాగతం ।

తస్మాత్ప్రమాణికంచ స్త్యం పరేష్టమథవాన్యథా ॥

అభిమానికమానైశ్చ సిద్ధాన్తాస్థాపితాఃపరైః ।

సాధారణ్యంక్వవాసస్యా ద్వైపుల్యాద్దేశ కాలయోః ॥

ప్రతిపద మిహ యుక్తిర్భాష్యకారాశయస్థాం

కథయితు ముత మస్తుం కః ప్రభు స్తాం ప్రభుతాం ।

తస్య కతివి దస్త ద్దేశితం కిచ్చి దేశ

చ్యుతిభూత మనయస్త స్వావయివ్యన్తి సన్తః ॥

అదైవం పరగురుస్తుత్సంవిష్ట మభ్యశాస్తహిత పరమవిషయాన్యక్త్యాన్య
శాస్త్రీన్యా నాన్యత్వ మప్యపాస్తం । అథ “సమస్కృత్య హృషీకేశం”
“సమోధిగనతే తస్మాద్వాసాయ” ఇత్యేద్యావారక మేతా పరగురుకీర్తనాదిరూప
మభ్యశగభావాద్ర మిషయాన్యక్త్యా విధినిత్య స్వప్రసిద్ధస్యావారభ్యతాం నర
స్యతి “పారాశర్యే” త్యాదీనా “న్యాన్యాన్యత” ఇత్యైవ

కుహోక్తంభిమోక్తంవా నిష్ఫలంనిష్పరిగ్రిహం ।

స్వప్రమనివహంబోద్ధృ హీసమన్యోజ్యలంసహి ॥

యద్యతచ్ఛాస్త్రం లోకాయతానివ త్ప్రతిపాదక భాగ్నితం భాగ్నిమూలం
నిష్ఫరియోజన మపరస్పరీతం స్వప్రభావం పివశీలనతు మశక్యమన్యథాకాంక్ష మన్యత్
భ్యుత్సాహకంనాస్యాత్, సతహివాన్యాయమితి తజ్జాత కేవలత । పరా
తరః - సహా భాష్యమన్యత్కే ప్రమాణతైక రాశ్యణాతీతి సరాతరః, తస్యా
సత్యం పారాశర్యం, సతాదృశావత్యమతాదృశ్యాదితీ త్యక్తైసారాశర్యోక్తిః ।
కుతిశ్చ “సహోవాచన్యాసః పారాశర్యం” ఇతి । అత్ర స్వగుణవిత్సగుదాన
న్యాన్యతే । నాత్రీసూత్రీకృత్సారాయణ నామాన్యత్వ మన్యత్వం, “ద్వీపేబిర
కామితే” నివరామణమన్యత్వం । పరాశరాన్యత్వవశీప్రసంగే తథావదన్యత్వం ॥ ”

ఇత్యాదిప్రసిద్ధః । తస్యచ బ్రహ్మసూత్రకృత్వం స్కాన్దోక్తం “అవతీర్ణోఽమహా
యోగీ సత్యవత్త్వంపరాశరాత్” । ఉత్పన్నాస్థగవాన్వేదా నుజ్జహరహరిస్త్వయం ॥
చతుర్థాఽన్యభజత్తాంశ్చ చతుర్వికాంశతిధాపునః । శతధాచైకధాచైవ తత్తైవనసహ
స్రీధా ॥ కృష్ణోద్వాచశధాచైవ పునస్తస్యాథకవిత్తయే । చకారబ్రహ్మసూత్రాణి
యేహంసూత్రత్వమజ్ఞానా ॥” ఇతి । “బ్రహ్మసూత్రపక్షశ్చైవ” ఇతిభావిదశిః భగవ
ద్వాక్యం సూత్రపశ్చాద్భావివా స్వయమేవ భేరతన్యబద్ధాత్ । సూత్రవిషయ
తయాచ తద్వాక్యరూపా ప్రాక్తనీభావినీవాక్యతి యదాహ్రియతఇతి నపరస్పర
విరోధః ।

అథవానాదిసిద్ధత్వా త్సృతిసూత్రీ పరివాహయోః

పరస్పరగృహీతిస్తు నవిరోధాయ కల్పతే ॥

అహంచ పరభాష్యవ్యాఖ్యాతా “ బ్రహ్మసూత్రకృతే వేదవ్యాసాయాపరవేద
సే । జ్ఞానశక్త్యవతారాయ నమోభగవతే హరే ॥ ఇతి । సుధాశబ్దేనాస్యాథకస్య
భోగ్యత్వం దశకాయతీతి వివరణం । అత్రచ వచస్సుధేతివిగ్రహే సుధాశబ్ద
స్య గౌణీపుత్రిః । రూపకప్రకరణానురోధేనవా వచశ్శబ్దబలతేత స్తదథకస్సుధా
త్వేన రూప్యతే । యద్వా సూత్రమేవవాసుధేతి రూపితం । ఉపనిషద్విసుఖో
త్థన్యాయ రూపాథకద్వారా దుద్భృతత్వాద్యుక్తిః । నను శ్లేషోపస్కృత నిజా
క్షరాసీతత్వాది సామాన్యప్రయోగ కర్థమిహో “పమిత” మిత్యాదినాసమాసః ? ఇత్థం
సమాససూచ్యం స్వాదుత్వసామాన్య మిహోప్రియుక్తం, తదన్యస్య ప్రయోగపినదోషః,
భాష్యాభిగ్రహామిభ్యర ఇత్యాదివత్ । వైధమన్యరూపత్వంవా విశేషణేషిహ స
వేషమయోజ్యం । సుధాహ్యమృతాక్షరో పచరితై రన్యస్యచ్చందసోక్షరై రా
సీతా, ఇయంతు స్వాక్షరైరెవ, సుధాకిలకేవల దుగ్ధాభిమధ్యోద్భృతా- ఇయంతుప
నిషద్దుగ్ధాభి మధ్యోద్భృతా, ఇత్థం శేషమపి యోజ్యం ।

సాధమన్య త్స్వాదుతాసిద్ధి స్తథాస్వాదుతమత్వేధిః ।

వైధమన్యదితే వైషమ్యం భావ్యమత్రీ మనీషిభిః ॥

యద్వివక్షితసామాన్యం తత్ప్రియోగోనిషిద్ధ్యతే ।

ఉక్తిస్తదన్యసామాన్యవిషయా నవిరుధ్యతే ॥

వివక్షితంతుసామాన్యం స్వాదుత్వాదికవిష్యతే ।

తత్పునమోచ్యతేసాత్ త్సమాసస్సేనసిద్ధ్యతి ॥

అవివక్షితసామాన్యప్రియోగఃకావ్యశాస్త్రీయః ।

దృశ్యతేబహుశస్తస్మాన్నసమాసోత్యి దుష్యతి ॥

“వివక్షితోన్యథామృత” మితివచ్చిరశ్యబ్రాభిప్రాయ వ్యక్త్యర్థః ఉపనిష
చ్చబ్ధిః । ఉప నీషీదతి - అన్యథానైతిత్యంసమ న్యైతీత్యనన్యరూపాంతోక్తిః, తథాచ
వాక్యం “ఉపనిషణ్ణత్వచ్ఛోపనిష” దితి । తత్ప్రి ద్విమిషభాష్యం “గహనోహీ
యం విద్యాసన్నివిష్టే” తి । తస్యచ వామనటీకా “గహనై - బ్రహ్మణి, ఉపనిష
ణ్ణే” తి । భాష్యస్యసూత్రాణి, తెషాముపనిషదః, తాసాం బ్రహ్మైతి విషయకృతుః ।
ప్రియోజనానిచ యథాహాణి । “ఆరణ్యకఇచ్చవేదేభ్య” ఇతి శ్రుతిధనుసార
భూతస్వాదుతమ రసతయా నన్యగావిభిన్నాదిభిశ్చ దుగ్భాభిత్వోక్తిః । మధ్య
స్యాశ్చేషవయాన్తాసత్తి సామ్యాత్తదుక్త్యాసవశాశ్రుత్యానుగుణ్యవృత్తిః, ఉచ్చృతత్వో
క్త్యా ధాన్యా కల్పితత్వమామూలం గ్రహణంచ ఖ్యాప్యం । “సంసారే” త్యాదికమపే
క్షితతమావాస్తవ ప్రియోజనకథనం, “అస్తిబ్రహ్మైతిచెచ్చవ” ఇత్యాదిశ్రుతిః ।
వాక్యాధానిధానరజైచ సూత్రాణాం విశ్రేమాత్ । అచిద్భిరేకకృత్య జన్మాది
ప్రవాహ పాప్తిస్సంసారః । యద్వా సంసరత్యనైతి సంసారః కమః । సత్తు
స్వగాఢరపి తాపత్రయమయత్వా దగ్నితయోక్తిః । దీపనం క్షేతకమాదిజ్వాలా
ర్థతః । సాచాపవగః ప్రతికూలతయా సంస్పృష్టవాళకావస్థా । తద్దైవిధ్యమవి
ద్యాదిభేదాత్పచ్చిదా త్రిధాద్విధేత్యాది తత్ప్రితత్ప్రి కథ్యతే । అత్రీ శారీరాది వివిధ
దుఃఖాపహతయాచ వైశిష్ట్యం విశబ్దాఢః । అత్రీ పాణిః పాణినాం పాణిన
హేతుః పరమాత్మా, “నపాణిన నాపానెన మతోక్త్యాబీవతికశ్చన । ఇతరేణతుజీవ
న్తి యస్తిస్మైతావృపాశ్రితా” ॥ “పాణిణస్యపాణిం” , “పాణిణమేవాభిసంవిశన్తి”

ఇత్యాదికృతః । “పాణినిస్తు ప్రిణవేదే జీవితేపరమాత్మని” ఇతిచపత్యతే ।
 అపగతః - అతిదూరస్థః, శాస్త్రేషు దశాయత్స్వపి కూటయుక్త్యాదిభి రద్యయావదస
 ద్భృతైశ్చాలి వెద్యతాం పాప్రః । విశబ్దః శ్రీవరాద్యన్య తమేనాప్యనాఘాతత్వపరః ।
 విశేషతోవాపగతః - స్వయమవతీయే స్వాత్మానం దశాయత్స్వపి వ్యావృత్త
 తయాదుదేశః । అత్ర “పాణిణోజ్ఞాన” మితి న్యాయసుదశనం । అత్త
 నాం తద్గుణసారతయా తదంశోక్తిః । తదాప్యపగతి రతిసంకోచః । వ్యపగత
 పాణిణానాం సంజీవనంనామ బాహ్యకుదృష్ట్య నపహాయేపాణిస్థాపనం । త
 న్ముఖేన రక్షోక్తిసంక్షిప్త పరమప్రియోజనః పరణం వైతత్త్వం । తదాతూపసర్వేణ
 స్వాత్మప్రాపణాదిమత్యైవ్యదాసః । పూర్వాచార్యాః - తాత్పర్యైవగన్ధిభోన్యైః ।
 హృదయేరక్షితౌ తదైవతత్వైవ, గానినికీతు కాలాంతరావ్యనుచ్ఛేదాత్ సురక్షితౌ ।

రక్షితత్వంతురామాయై స్త్రీయ్యన్తాథే హిసూచితం ।

అత్తేద్ధ్యాదిభిఃప్రోక్తం యామునాయానిబద్ధనైః ॥

సుధాసురక్షితశబ్దాభ్యాం వక్తృస్తుతిరాశీకా । సుధాతు సురగురు చక్రి
 యన్త్రాదిభి ర్ద్రౌఢగుప్తా । సురక్షితత్వేపి త్యక్తసంప్రదాయైః కుదృఢైః త్విత్
 త్వమాహ (బహ్వీతి) బహ్వ్యః-మిథోవిరుద్ధాః, బహూనాంవామతయః, తాత్పర్య
 ఘాతః - వివిధా అభివ్యాప్తాపీడా, స్వారసిక [ధి] విరోధాత్మ్యభావః । తేన, దూర
 స్థితాం - బోధ్యమాణాం రజస్తమ ప్రారతమ్యాదబోధా సమగ్రబోధా న్యథాబోధా
 హామిత్యభావః ।

అగోధశ్చయథాబోధ స్తత్వబోధవిరోధినా ।

అనిశ్చితావబోధేపి తథాబోధకతాస్థితా ॥

సద్భియేదివిగీయేత నసంగృహ్యేత పశ్యమైః ।

సత స్తతానుసారశ్చ సత్యస్వాద్వ్యజ్జీహేమతః ॥

కుదృష్టిభిశ్చ బుద్ధ్యైశ్చ యదివా భృషగమ్యతే ।

క స్వపక్షతయా రక్ష్యః పరపక్షశ్చ కోభవేత్ ॥

తదత్ర చతురధ్యాయ్యాం సాధనామైవ భాగయోః ।

నిదాన మభినందాయ నిదిష్టం భదతో ద్వయం ॥

సుధాతు విరుద్ధమతి దైత్యాదివ్యాఘాతభయా ద్ధూరస్థితా । యద్వా -
కద్రూవిజితాయా స్సుపర్యాస్తథా బహుమతి వ్యాఘాతదకాయా మాత్స -
నిష్క్రయణార్థం మాహాశక్యతయా దూరే తృతీయస్యాం దివి స్థితా । స్వ
వ్యాఖ్యానస్యా ప్యవై వ్యాఘాతా దసామధ్యక్షపరిహరణత్రయతాప
(ఆనీతామితి) బుద్ధ్యానన్నే న్వాభే సాపితాం । ఏతేన వ్యాఖ్యాతద్వతో స
మృత్యోర్భీతిః । పరేష్ట వ్యావహారికసాధకవ్యావృత్త్యై తద్వ్యసక్తి (నిజాత్మగైరితి)
వచః ప్రస్తావా త్తదక్షరాణి నిజాత్మరాణి, సూత్రాత్మరాణీతి వత్సమాణత్వాత్ ।
యథా వివరణం “ సూత్రాత్మరాణి య మధకం స్వరసతో బోధయంతి, సేవ
సామృద్ధిదాయకః । వస్తు స్వసమీపితార్థం వాచకశబ్ద ప్రయోగప్రకృత్యై స్వ
రసతః పరప్రత్యయనాథకత్వా చ్ఛబ్దప్రయోగస్య ” ఇతి । బహూనాం వ్యాఖ్యా
నానాం మిథో వ్యాఘాతే వ్యాఖ్యేయస్వారస్యం సంప్రదాయ వ్యవస్థాప
కమితి భావః । సుధాతు సోమాఖ్యా సోపరాఖ్యాన ప్రసిద్ధా గాయత్ర్యవయ
వై రమృతాత్మనై స్సహనీతా । మరుక్తిభీరితి వాధాః । తన్మిత్ర స్సుధాసమాధి
సిద్ధ్యై తథాసుక్తిః । సుధాయాః సుమనసా దేవాః భోక్తారః । యద్వా గాయ -
త్ర్యభీమాని సుపరాకానీతాయా సోమలతాదూపేణ పరిణతాయా ఎకాహోద్య
వయక్తాయా భామాస్సుమనసః ప్రతిసమయం భోక్తారః । వచోరూపాయాస్తు
బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తీతి వచోదనానహా వ్యావృత్తా స్సారాసారవివేకజ్ఞా ”
ఇత్యాదివా నైవైవా న్యత్రోక్తాః । ఎతేన బ్రహ్మవిద్యాసంప్రదానమపి శిష్య -
తే । శ్రుతం హ్యేతచ్ఛాన్దోగ్య “ ఇదం వాచ తజ్జేష్టాయ పుత్రాయ పితా
ప్రసూయాయై ప్రాణాయాయై వైవాసి నే నానా సేకసేచన యద్య ప్యస్తా ఇ

మా మద్భిః పరిగృహీతాం ధనస్య పూజాకాం చ ద్యావేతరీక్షితా తతో భూయః ”
 ఇతి । ప్రజాయ్యః - ప్రశ్రుతత్వా నసూయుత్పజ్జుజాత్వాదిభిర్వాగ్యైః । నహి
 భౌమా స్సుమనస ఇతి భూసురమాత్మోక్తియైకత్వా, అధీతవేదపణాత్రయాహా
 త్వా నీహంసాయాః । స్వతో విదుషం స్వగాదిభువాం ప్రాయో న సూత్ర
 వ్యాఖ్యానాపేక్షా, సత్యామపి తస్మాం వికాలధీయోన్యైర్వృత్త్యాదిభి నై చరి
 తాథాణః, అతో న వృధా త్ర భౌమత్వోక్తిః । పిబన్తు - ఆయత్నం సుఖ
 మనుభవన్తు । యతోన్మహి సుధాయాం మనసతతనయనతశ్చ । అన్వహం. అతిగ
 మీభరత్వా దత్త్వన్ హృద్యత్వాచ్చ ॥

సుధేయం సూత్రీకారేణ హరిశైవ సముద్భృతా ।

ఆసీతా భాష్యకారేణ ద్విజేన్ద్రేణేతి చాశయః ॥

తయాపి కిమహదీకపవ దనుపకార కృతకరనిమాణగౌరవేణ, అనుచ్ఛిన్నా
 శ్చుద్ధాః ప్రాచీనవ్యాఖ్యాః స్రవత్యక్తాం, తత్రాహ (భగవదితి) “ ఉత్ప
 త్తిం ప్రళయం చైవ ” త్యాద్యుక్తా ధ్యాత్వేబాధాతిశయపూ త్ర భగవచ్ఛబ్దః ।
 తేన శబరశంకరాదివ్యాపుత్తిః । విస్తీర్ణత్వోక్తిరద్యతనై దుఃస్వరత్వ మభిప్రే
 తి । అత్ర పూర్వాచార్యాః బ్రహ్మసన్యాసయః । తన్నిబన్ధనానా మతి
 సంక్షేపాద్దహనత్వం మాచయతి (సంచిక్షిపురితి) సూత్రస్థాపితార్థకపరై గ్రం
 థై రిత్యాశయః । పరోక్షైరనాప్త సంప్రదాయత్వం వక్తుమాహ (తన్మతానుసారేణే
 తి) “ అల్పాక్షరమనల్పార్థకం ” “ లఘూని సూచితార్థాణి స్వల్పాక్షరపదా
 నిచ ” ఇతి సూత్రాణాం బహ్వర్థకసూచికాల్పాక్షరతయా వ్యాఖ్యాపేక్షత్వా
 యాహ (సూత్రాక్షరాణీతి) ప్రకృతిప్రత్యయయో రక్లేశ మభిప్రేత్యాక్షర
 శబ్దః । తేన “ సూత్రాణి యథాసంభవం దృష్టవాని ” ఇతి పరోక్షైరనా
 ప్తేయా । ఉక్తంచ భాస్కరైః “ సూత్రాభిప్రాయ సంవృత్త్యా స్వాభిప్రాయ
 నివేశనాత్ ” వ్యాఖ్యాతం యై రిదం సూత్రం వ్యాఖ్యేయం తస్మిన్పుత్రయ ”
 ఇతి । అక్షరార్థమాత్రం బ్రూమః, సూచ్యంతు నిశ్చేషదుర్వచం, అక్షరశక్త్యతి.

తక్త స్ఫటా న కల్పితఇత్యపి వ్యజ్ఞస్యం । వ్యాఖ్యాస్యస్తోఇత్యతోపసంగా-
భ్యాం ధాతునాద్యతనబుద్ధ్యనుగుణ మనతిసంకాచవిస్తారం • స్పష్టాక్షిచ్చ వ్యజ్ఞ
తే । యద్వా వైశిష్ట్యం ప్రాబల్యంచ నిపాతద్వయాధికః । “ పదచ్చేదఃపదా
థోక్తి ” రిత్యాదిచ భావ్యం । అఖిలైత్యాదైతదస్తస్య “ సూత్రాథోక వణ్య
తే యత్ర ” త్యాద్యుక్తం భావ్యలక్షణం తదథాసంగ్రహో త్తదధాన్యచ్చ సిద్ధం ।

వ్యాఖ్యాపేక్షత్వ వ్యక్తైస్త సూత్ర ముద్బవంతి (అథతి) అత్రాథాత ఇతి
పిండితంరూప మవ్యుత్పత్తైః పృథగధికాసంభవా దంతానర నై రర్థక్యాచ్చ న
యుక్తం । క్లిప్తగతిస్తు న గతీసదాభవే । అథశబ్దస్యానంతర్య ప్రిణిధిః ప్రకృప్త
పి సాపయ్యుగాసాధారణ వృత్తవిశేషదృష్ట్యాపాదితా, అతఏవ న ప్రకృతా
దధాన్వరపరత్వం, కల్పద్వయాదృష్టేశ్చ, ప్రిశ్చస్వసర్గతో మత్తరశ్చ, కా
త్స్యైకమనపేక్షితవచనం, ఏకదేశచింతాపి న శక్కాయాధా, తస్మాదారమ్భ
ర్థకత్వం స్యాత్, ఆరభ తేహ్యత్ర సూత్రకారః, మజ్జశార్థత్వంవా, స్వర్య
తేహి “ ఓంకారశ్చాధశబ్దశ్చ ద్వావేతో బ్రహ్మణః పురా । కణ్ఠం భిత్వా విని
ర్యాతో తస్మాద్దాగ్ధికావుశో ? : ఇతి, తత్రాహ (అత్రేతి) భవతీనాధశ
జ్ఞస్య స్వావస్థానూక్తిః । అత్రాయమ్మదాభ్యా మివవాదాపాహుః ।
“ అత్ర ” - షోడశరాంశవిచార్యత్వాధిక సూత్రే । తేన యతః కుతశ్చిద్వా
భాగానరసాధారణాద్వా కుతశ్చిదానంతర్యోక్తై రానర్థక్యా త్కమవిచార
రూపం వృత్తంవివక్షి । అయం - “ ఆథాతో ధర్మజిజ్ఞాసా ” “ ఆథా
తః కృత్వర్థపురుషార్థజిజ్ఞాసా ” ఇత్యాదిష్యివాతశ్శబ్దో వెతః । ఏతచ్చబ్రహ్మి
పిస్తుతే స్వరసః, విభక్తిశ్చాసా హేతుత్వే । ఎవం సామాన్యతో త ఇత్యభిహి
తే బ్రహ్మజిజ్ఞాసయా విశేషత ఆక్షిప్తే వృత్తే సత్యానంతర్య స్వావస్థ్యం నాపా
వ్యతే । అథాత ఇతి సముచితప్రయోగ నిరపేక్షసామర్థ్య వ్యక్త్యథోక త్రాయం
శబ్దఇతి కచిత్ । అత్రైత్యాదివైవాధాన్వరాణామి హసన్వయ స్సూచ్యతే ।
తథాహి । మజ్జశార్థత్వం తావత్ప్రతిక్షిపామః । తత్క్రమస్యా వివక్షితోద్భవ్య స-

న్నిధిమాత్రేణ, తద్వాచకతయా వా? నాద్యః, అబాధకస్యవాక్య నిబన్ధాయోగాఽనున్వ
తప)యోజనమాత్రస్యే మజ్జశస్య పదాంతరాధేన నన్వయాచ్చ । వివక్షితాథాన
రస్యాపి సన్నిధ్యుపజీవనోపపత్తేశ్చ । స ద్వితీయః, ద్యోతకమాత్రత్వాత్ । “ అథ
శబ్దానుశాసన ” మిత్యాదావర్థం వచన్తి రప్యధికృత మిత్యాదిపద మధ్యాహారణో
క్తం, సత్పథశబ్దవాచ్యత్వ మభిసంధాయ । వాచ్యత్వేష్యతీ మజ్జశస్య వక్తవ్యా
సంగతిః । మజ్జశోక్తేః ప్రకృతౌపయిక మజ్జశోత్పే ప్యనునిష్పత్త్యైవ తత్పిన్దీయే
క్తత్వక్తం ।

మృదగ్గర్వనినీతిం తు వక్తి మాజ్జలిక స్తుతిః ।

ప్రయోక్తు శ్శ్రోతు రప్యేతౌ మజ్జశ ప్రాపకావీతి ॥

అన్యథా బ్రహ్మశబ్దాన్యపరత్వం, భిన్నత్వం వాక్యస్య, భవత్విత్వన్యహార
శ్చ స్యుః । అకృతకసర్వోత్తుజ్జమజ్జశతమ తత్వవాచకత్వా చ్చ)బ్రహ్మజ్జస్య । నచా
త్రైమాతీ సాధ్యస్య వా మజ్జశత్వ మనూద్యతే విధీయతేవా, నైరర్థక్యాత్ । న
హ్యత్రతద్విరుద్ధత్వాశక్త్యా, అనిషేధాత్ । న్యాయసూత్రాణిచ సంశయనిరాసాధాని ।
నను మజ్జశత్వం విచారస్య భ్యాప్యతాం, అతఏవ తద్వినిరీతి తత్సార్థతా । తదపి
మద్దం, అత ఇతి హేతునైరాకాక్ష్యా దధికోక్త రనుపయోగాచ్చ । అరమభ్యర్థ
త్వ పప్యయుక్తం, నారభ్యత ఇతి శక్త్యానుత్థానాత్ । సాధ్యతయా బుద్ధస్యారమ్భ
స్య కథనానర్హక్యాచ్చ । నచ జిజ్ఞాసాయా అరమ్భయోగ్యత్వ మథశబ్దో వక్తిద్యోత
యతివా, అప్యత్పత్తేః । యోగ్యతీ పదాధ్యాహారే ప్యనన్వయః, అరభుమితి
క్రియానుపస్థానాత్ । అన్యథా సముచ్చయాది ద్యోతకత్వపి సముచ్చేతు
మిత్యాది వివక్షితాయోగ్యపదాన్వయప్రసంగాత్ అరభ్యత్వేష్య చ పదమధ్యాహ
యం, తదా కింతదథేనాథశబ్దేన । నచాత్రాధ్యాహారాథకద్యోతనం, సాకాక్షి
తయైవ తత్పిన్దేః । ప్రసిద్ధప్రహేజన క్లిప్తగ్రహణాయోగాచ్చ । యోగశబ్దానుశా
సనయో రానన్తరమేవ మగత్యాత్మక్తం । అత్రతు న కాస్తారమభ్యర్థకతాపి । అన్యో

హి విచారః, అన్యదనుకాసనం । నమ తస్యా త్రోపావాసం । నమ జ్ఞాప్యతయా
 బ్రహ్మాదీకీయతాం? ఉపసజ్జనశ్రీవణవిశమ్భత్ । వ్యాఖ్యానానుకాసన శబ్దాభా
 వాదవ జ్ఞానాశబ్దస్య మిమాంసాపయాకాయత్వాభావేన జ్ఞాప్యతా నుపస్థాపనా
 చ్చ । అతఎవ విచారః కతకావ్యత్వేన బౌద్ధ్యతయా ఛక్రియత ఇత్యపి న వాచ్యం,
 విచారారమ్భణీయత్వ స్థాపనైవేవ సిద్ధపదాంతరవైయర్థ్యాత్ । అపేక్షితే సత్యనపే
 క్షితాయుగాత్, ఉభయోక్త్యా గౌరవాచ్చ । తస్మాత్సాన్వరసిక మనఃపాదితమానంతర్య
 మెవాత్ర స్థాపితం । ఆతశ్శబ్దస్య స్రవ్యతీర్థిస్థే వర్తికావ్యమాణేపి స్యాత్, స్రవ్యయశ్చ
 సారవ్యవిభక్తికః “ తతోధమాన ” మిత్యాదివ్యవ్యాయః, పఞ్చమ్యర్థోప్యనేకః, అ
 తో నార్థవిశేషసిద్ధి రిత్వత్రాహ (ఆతశ్శబ్దఇతి) ఇహోప్యత్రాయం భవతీనామను
 పజ్ఞః స్వారస్యముత్తరపద సమభివ్యాహరశ్చ ప్రాగ్వృత్తి । విచారిత కర్తృతాం
 బ్రహ్మవిచారహేతుతయా వత్సయమాణః హేతురనుపలబ్ధు నిరస్తః । బ్రహ్మవి
 చారాపేక్షయా వర్తికావ్యమాణస్యతు నతద్భేతుత్వం । ప్రయోజనమపి నస్వరూపేణ
 హేతుః, మిథస్సంశ్రియాత్, తదిచ్ఛాతువృత్తేవ । ప్రత్యయస్యచ విభక్త్యంతరా
 ధాకత్వ మపాదానత్వాదిన ప్రకృతానుపయుక్తం । అయమితిపదస్యస్వరూపమాత్మ
 మనుపజ్యతే, తేనాథశబ్దయుక్తత్వమి హవివక్షితం । ననైవం మిథస్సంశ్రియః, శబ్ద
 స్వారస్యయోగ్యుత సిద్ధతయాస్వరూపసిద్ధిమిథో నపేక్షితాత్ । సహకారత్వమాత్మ
 వ్యైవ మిథోపేక్షిత్యాచ్చ । అయమితి పదంవానానుపజ్ఞనీయం । నన్వభాత స పద
 యురన్యతరణాలం, నూత్రింహ్యతత్ । మైవం, ప్రయోజనాన్విత్వాత్ । కర్తృవి
 చార వ్యవధాయక కాస్త్రీంతరవై రపేక్ష్య ద్యోతకాధాత్వాదధశబ్దస్య । బ్రహ్మవి
 చార్యత్వపాతొ రనన్యలభ్య ప్రయోజన వత్సేనాపాతధీస్సస్య విశేషణ విశేష్యంకా
 సిద్ధినిరాసార్థత్వాదరశ్శబ్దస్య ।

ఆన వ్రయోప్య హేతుత్వం హేతుత్వేపివిశమ్భనం ।

దృష్టమిష్టంచ తత్సాధకం ద్వయంకాణ్డాంతరేయథా ॥

ఏకంజహాసత స్వత్రీ ద్వితీయం హేయమాపతేత్ ।

స్వాధికారం స్వహేతుంచ విచారస్వయమాక్షిపేత్ ॥

ప్రయోజకస్య ప్రయోజనాలోచనస్య సిద్ధ్యర్థమితి తూలికా । భూధిక్వాద్వి
 శేషంగృహ్లాతా సకలస్మశదైనాధ్యయనవిధా స్వాధ్యాయశబ్దస్య నియతకృమభాగ
 ద్వయవిషయత్వా తద్విచారాధా యస్మిన్కాన్త్యా ఐకకాన్త్యం కృమశ్చ సూ
 చ్యతే । సహ్యాధ్యయన విధ్యనాల్లీధం శిరః, యేన సచిచార్యంస్యాదితి భావః ।
 కదశబ్ద ఇహపురుషార్థక తదుపాయాదిబోధనాహాత్వం వ్యసక్తి । తతఏవ విచారే
 చ్చా బసకాపాత ధీసిద్ధిః । షష్ఠ్యైర్దపదాభ్యా మధికారివిష్కరణః । యదుక్తం
 క్తే శ్చ త్కమనూత్రాఽరమ్భే “ప్రసిద్ధోప్యధశబ్దాః కింపదార్థోఽత్యవశోఽతః ।
 ప్రసక్తానాథకమిత్యేక కేచిన్నానాథకవాదినః । సమదాయాదవచ్చిద్య భవ
 దాసేన కల్పితాత్ । శక్తివోదయవస్త్యేవ వణయ స్త్యప్రమాదివత్ ॥ ౧౧ ॥ ఇతి ।
 తదిహనాతీవశేలం, ప్రసిద్ధ్యపవాదశక్త్యాం పదద్వయ వ్యాఖ్యానస్యావతా
 రితత్వాత్ । తృతీయపదేపి పృత్యై రనేకధాసంభవేన విశేషస్యక్త్యై విగృహ్లాతి
 (బ్రహ్మహిజ్ఞానాని) అత్యహి వ్యాసస్తావ న్నఘటతే, జ్ఞానానన్వయాత్ ।
 అతేవ నకమధారయః । సామానాధికరణ్యాహాత్వేపి విశేషణవిశేష్యవ్యత్యా
 సా ద్వివక్షితానుపయోగాచ్చ । ద్వితీయాతుక్యవ్యోగాపోదితా । బ్రహ్మణస్సర్వ
 హేతుతయా తృతీయా సమానసంభవేపి విషయాద్యుక్తివృత్త విశేషాత్కేవశ్చ
 నస్యాత్ । తాదభ్యా చతుర్థాన్యస్త్విహసమానః ప్రతిపిద్యః, “తాదభ్యాసమాన
 ప్రకృతివికృతిగ్రహణం కరణ్య ” మితి కార్యాయనోక్తేః । ఆహుశ్చ “ప్రకృ
 త్యావికృతియోస్తా స్తుభభ్యాస్తాసమస్యతే । తాదభ్యా యూపదావాదో
 తేనాస్తిన్న సమానతా ” ఇతి । తిథానసంప్రదానత్వమపి, బ్రహ్మణస్సంప్రదానత్వా
 భావాత్ । సప్రమానమానేపి విషయత్వమాత్రిం సిద్ధ్యదితిభావః । తదిహపశ్యమి
 నుభూతైరత్వ శక్త్యాంచ వారయతి (బ్రహ్మణైతీతి) (కమణిషష్ఠీతి)
 తత్కవ్యచాయైకః । అనూత్రాస్థాపిషష్ఠీయం సమానగ్రాహ్యభావః । విభక్త్య
 భాగ్యసాన్నిధ్యాద్వ్యాఖ్యాతుమిహయజ్యతే ” ఇతి । అపాదానాది పశ్యమ్యథోక
 స్థాన్యాన్వితోధ్యావార సాదృశ్య । ప్రాధాన్యేన కరణ్యత్వానుపపత్తి ప్రద్య

జిజ్ఞాసస్వేత్వాదిక మనుసరతా బ్రహ్మణ్యత్యనైవ న్మాదితా । నహి ముఖ్యం
 బ్రహ్మస్వమన్యద్వా జిజ్ఞాసేత, స్వతస్సవదర్శిత్యాత్ । ఉక్తంచ న్యాయతత్వ
 “యోవెత్తి యుగపత్నవం పృత్యతేణ సదాప్యత” ఇతి । కిచ్చిజ్ఞస్తు కర్తా నవక్త
 వ్యః, అధీతవేదస్యతదర్థం నిణిఃసీమారాదితః ప్రభృత్యనువృత్తైః, కమలత్వోక్తా
 కపిప్సితరమతయా పౌధాన్యన విషయత్వం ప్రయోజనత్వంచ సిద్ధ్యాత్ । తల
 గృహణి స్వస్వామిభావాద్యతరీ నవక్తవ్యమితిభావః । తథాప్యస్తుసామాన్యతః పౌ
 ప్రాచక్షి విశేషస్తావచిత్వలభై రవాచ్యత్యత్యతాహ (కర్తృకమణోరితి) సం
 బద్ధవిశేషమి పక్షీవిధానీధై సాకాజ్ఞానూత్తోక్తా నిరూకాజ్ఞోక్తయ్యుక్తం ।
 తత్రవిశేషయో విశాధిసామ్యేపి కర్తుకస్యకమకాకమక సాధారణ్యాదిహచ
 కర్తృభావత్వాయోగాదసాధారణాకాజ్ఞీ తరమకర్తృకపథాపనముచితమితిభావః ।
 నను కిమథకలభ్యై శబ్దవ్యాపారేణ, నచైవం ప్రతిపదానుశాసనవైయధ్యం, తస్య
 కర్మాదివివక్షయామపి ద్వితీయానిషేధన పక్షీసాధుత్వ తాత్పర్యాత్, అ
 తోవిశేషవిధినశ్చైక పక్షీమపవదత్, తద్ద్రోహేచ వ్యవహితసంబంధస్యాపి త
 వ్రస్తస్థితై బ్రహ్మనుబన్ధినా ముపాయాదీనామపి జిజ్ఞాసాసంబంధా తత్కర్మక
 త్వస్యచాధకానిగ్ధః, కృత్స్నకారీరకాధక విచార్యత్వనూచనమధికం ప్రయో
 జనమిత్యాహ (యద్యపీతి) పరిగ్రహః - పరితోగ్రహః, సానుబన్ధగ్రహణం ।
 ఉత్తరగ్రీవేతు గృహ్యత్యత్యక్త్యా సంబంధస్యా శాబ్దత్వమాత్రీంమభిప్రేతం । కర్తృ
 పేక్ష త్వన-సకర్మకతయాప్రభుత్వం కర్మాకాజ్ఞాజనత స్వాభావాత్ । కర్తృ
 భావత్వేదిధామ కర్తృత్వపుష్కదాసేవప్యః కర్మాఖ్యవిశేషే ర్థతాపర్య
 వసానం । పరపృత్యాయనాథక ప్రయోగ విశిష్టతదీహేతు నకాగ్రహ్యత్య
 భిప్రాయేనాహ (తథాపీతి) నవక్తతాధకలభ్యై శబ్దకౌముద్వి, కింత్యాతేపా
 ద్వరం కౌమృత్యకకజ్ఞోక్త మిత్యుచ్యతై । నవ్యాతేపత్యత్యయ్యుక్తం, అకృత్యని
 కరణసీత్యా సామాన్యకర్తృవిశేష పథకస్తత్వస్య వత్సమానత్వాత్ । మైః,
 సాహి విశేషమాత్రీ ముపాదత్తై, నకర్మకత్వాదికం । నహి గోశబ్ద కర్తృవిశేషతః

ద్యుమితాః కవికవిత్వత్వాత్ । సహ మవిగ్రహపదిహా కమస్తవిధ క్తరశ్చి, యోగ
భిదధ్యాల్లక్షయోద్యో । సహపర్యాయకాపి స్వతఃభిదత్రయం, పర్యాయగప్యపి తో
మాతౌభిదకాత్వాదితివాచ్యం, సమాసతోభిదకాబుద్ధౌ విభక్తి స్వరూపియమే మానాభా
వాత్, సహాభిచలక్షణాద్యుద్భవ ప్రసక్తౌత్ । మప్యైవాభిధానవిధివిద్భిదా ।
తదేవమభిధానకాభావే కమకత్వస్య క్తమాభిధానికత్వం తత్సమత్వంవా ।

మైవంసంబంధసామాన్యే కమకత్వేనాసమీహితే ।

విభక్తిలోపాలోపీధవ్యా ప్రకృత్యైవహిలక్షణా ।

అథానుకాసనాధీన నిరూపలక్షణాయా అభిధానసమత్వాచ్చాబ్ధిత్వమితిమతం
కమకత్వేనాసమం । ఏవంతు “కచిత్ వ్యాసేనమాసేన సవిభక్తికావిభక్తికళనయో
దకాభిదధ్యకబ్ధన్యాయేన వైచిత్రీః । అతోలుప్రవిభక్తికాయపి ప్రకృత్యైవమప్యై
సలక్ష్యః । వాచ్యసమన్విని వస్త్రవైచిత్రీహిలక్షణా । సచ సంబంధసంబంధ
కమకత్వాదిత్వసంబంధరూపః । ఏవం స్వపరనిర్వాహకతయా సంబంధలసిధాపే తద
వివేకరహితానామప్యత్రప్రకృత్యావిభక్త్యధకాభిదకౌప్తా । సన్నపిచానాతి స్పృహ
నోసలక్షణాహేతుః । అతస్సప్రసక్తౌత్ । అతః పర్యాయగప్యసన్యధానిక రస
థాసిద్ధికక్మాయా త్వామకాసనోపరోధా ద్విభక్త్యధకాస్సమాన పృథ్విధయః
ఏవం విభక్తివ్యతిరక్తలోపేవ్యపి నీతిః । మమ నిషేధస్థపతిశబ్దే విభక్త్యధకాలక్షణా
దోషావనుత్తైవ పక్షీసమాసస్త్యబ్ధతే తత్కథమాభిధానికత్వం । తస్మాత్ప్రత్యే
కౌప్రకల్ప్యవిరోధే కౌప్రవైవ గాగ్రహ్యత్వా న్నాన్యత్రాభిధానకౌప్తిః ।
మైవం । సామానాధికరణ్యస్య ప్రాగ్గ్రహ్యధికరణ్యతోఽవికల్పితధీయోగా త్ప్రవి
ల్యంప్రతిపాదితమితి న్యాయేన కైమాన్యచ్చాబ్ధిత్వవహరః । అథానుకాసనా
స్యాదధకా, తహి యథానిజాయేతు నావరూ అథావిరోధాత్ ” ఇతి । ఉపప
దవిభక్తాప్రకమిదం సమాసేపిభావ్యం ।

సోయంవై భవవాదోవా పరమాథోక్తిరేవవా ।

అభిధానికత్వోక్తిస్తు యుక్తానీశై మ్యైవోధనాత్

ఎవం కమలాణి వష్ట్యమనాచిర్యన్నిరస్తుం । తరి సమీసనిషెధశక్కామసి
 నిరస్యతి । (నచెతి) కమలాణివష్ట్యఇత్యసేన సాధారణః పరిపదవిధానశబ్ద
 స్సహోచారాచాఇతి సూచ్యతే । జ్ఞోవిదధకాస్య త్యమశిష్టయామేవ సమాసాప
 వాదః । అపేదనార్థస్య జానాతేః కృద్యోగః క్వచిత్సన్నపి తత్రికరణవష్ట్యై
 నపేక్ష్యః । సమీహో బాసితఇత్యుపాహురూప్యే । నిషెధస్య సహోచరమాహ
 (కృద్యోగతి) పరిపదసహోపవాదనిరాసః, తస్యసద్భవాత్, నకేవలం పరి
 యోగదృష్ట్యేతిభావః । ఎవమైకపద్యహేతుస్సమాసః పరిధమంవ్యాఖ్యాతః ।
 తత్కార్యప్రకృత్యంత్యశస్య యాగికార్థనిమిత్తత్వముతే రన్యత్రాపి యథాదృష్టి
 ముఖ్యత్వ శక్త్యాన్నివికాశేచిచ్చాత్రి భోక్తృభోగ్యనియత్ర సమష్టితవంశిస్తా
 త్రాది పరస్తత్త్వం స్వేచ్ఛతోపచారపుత్రిం శీప స్వహతఃపరిబృధత్వాయ బృ
 త్తబ్రహ్మణ్యైవా నవచ్చిన్న వివృణోతి । (బ్రహ్మశబ్దేనెతి) చస్త్యర్థశక్త్యా
 నిరాసే । స్వభావత ఇత్యాదివా పరకర్మితే స్వభావత్య నిగుణత్వావాచ్యత్వా
 పెవ్యత్వై రజజ్ఞాన్యత్వ ప్రసక్తోపాస్తః । నిరస్త నిఖిలవత్త్వంచ బృహ్మణ్యోప
 యుక్తో బృహత్త్వవిశేషః । గుణాదివిధినిషెధయో ధర్మగుణపవాదాది నీతివిష
 యత్వం విశేషణద్యయేనవ్యుత్థితం ।

విశేషవిధిబాధన తదన్యార్థత్యకల్పనాత్ ।

సామాన్యవృత్తినజ్జోచం పరస్మితివిదోవిదుః ॥

పరపేక్షకు మిక్యార్థసత్యత్వ వివాదేపి నిరస్యత్వేనాభిమతానాం దోషా
 గామాహోపత ఉపాధ్యవచ్చేపత స్వస్వభావికాంతః పరబ్రహ్మశ్రేయోకత్వా త్తతవ
 సామాన్య్యాదిభక్త్యాచ్చ జ్ఞాన్యత్వాయోగక్కుత్యాది తోషశ్చస్యాదితిభావః । స్వ
 రూపతో నామాస్తర భజనార్హపహావస్తోచిత్పదార్థాస్తదభావే క్లేశాది
 మస్తోబధా శతిపయక్లేశాది రహితాముముక్షవ స్తదత్యస్తోచ్చేదవస్తో ముక్తాస్తద
 త్యస్తాభావవత్త్వవిశేషానీతధాత్వా నీత్యాశ్చుబ్ధ్యవతారకరీమణి, నిరస్తనిఖిలవత్
 ఇత్యాదిముఖేన పరిధమవిశేషణ త్యవచ్చిద్యా । తత్రి, స్వభావత ఇతి పద నానాది

త్వవివక్షాయాం ముక్తా అనన్యధీనత్వో వివక్షాయాన్నిత్యత్వే వ్యావృత్త్యై । ద్వితి
యైవితేనవే । అన్యసంభావ్య గుణవిధినిత్యత్వేనవా । తేనాం జ్ఞానాద
బాహ్యసామ్యేహి హి పరాధీనత్వంసిద్ధం, శక్తిస్తు తతోన్యనా । వత్సరీచసత్యా
దివాక్యనస్తపదవ్యాఖ్యానై సాతీశయస్వరూప స్వగుణానిత్యా వ్యావృత్తా ఇతి ।
నహి తే విశ్వవ్యాపినః । నాపిసవశరీరీణః । ఆతిశయశబ్దేన ధాతుక్తావృత్తి రతి
శాయనమితి వ్యుత్పత్తేం । అనవధికవిశేషణేన శతగుణితో త్రరక్తిమ పుష్కరేత నిర
తియదకాశరస్కతోవృత్తిః । ఈశ్వరస్య జ్ఞానానన్తాదిగుణయోగః కాదాచిత్కః
తచ్చక్తిస్తు నిత్యైవితత్వః । స్వభావతః ఇతిపదానుమక్తాత్పరిశీల్యైః । జ్ఞానాద్యైక
గుణవితతిరూపావాస్తర గుణవగవాప్రాపనాయ గణశబ్దః । ఉక్తంచ పాద్మజ్య
వివికాతేనానస్తగుణస్యాపి పదేవపుధమెగుణాః । యైస్త్వయైవ జగత్కుత్సవస్య
ప్రస్థానైవైతా ఇతి । అనవధికాతిశయ శబ్దోత్పాదగంవిశేషక పుత్యైకమతిశయ
పరశ్రుత్యా విదుషీపరిభదితి న్యాయాచ్చాభావో గుణాన్వయేనప్తి । అన్యధా
అన్యపదార్థానిది । సత్యాంగతా వ్యధికరణబహువీర్యయోగః । కైలజస్త్రాత్యో
మగత్యాతత్త్వీకారః । ఎతత్సాత్రసంవాదిన్యా, 'పరీత్యై' త్యాదిశ్రుత్యాబ్రహ్మ
యజశబ్దోక్త జ్ఞానస్థినిష్కమణం సర్వోపనిషదాంపుంసూక్తకార్థమిశ్వరస్యాధ్య
స్తత్వం బ్రహ్మశక్త్యాసంభవ మీదృశస్య గీతానిరుక్త్యా పుక్కుత్యాచి దేవతాస్త
రభ్యోపి విశేషవ్యక్తిత్వాభిప్రేత్యాహ (పురుషోత్తమ ఇతి) అవధారణమిహ
గ్రాహ్యం । యద్యప్యత్ర సమావాధికరణసమాసే సావాపర్యవ్యత్యయః, నిర్ధా
రణేతు పుష్కరసమాసః । తథాపి ద్వావిమా పురుషానిత్యరభ్యోత్తమః పురుషస్త
స్యైత్యధమ పరియోగితోవృత్త్యా సంబంధిశబ్దతయా సమాసస్సాన్విత్ । ఆక్షరాదపి
చోత్తమ ఇత్యనేన పశ్చిమీసమాసోవా నూచ్యతే । యోగవిభాగస్తు యథా
ప్రియోగమిచ్ఛః । ఆతేన సప్రమానిధానరణపి సమస్యతే । నాగోత్తమాదికాదా
న్యైవంకాదైనిరూపాధాః । రూపాధ్యతుకామం పురుషోత్తమాన్వీతి వదక శ్రు
త్యాభిప్రాయః । అతోన్వీతికానెదన పరిశీలకః పురుషోత్తమ ఇతి సవవిదుక్తః ।

కృత్రిమము. అయితే ప్రకృతికమపూర్ణత్వం వల్లనే సాక్షాత్త్వం
మృత్యువద్గతమయిన సంకటిత మిత్యధికాః । ఇయంచ మృత్తికాస్త్రీభవ
భ్రమమేతాంస్తత్పరిహారంశ్చ సూచయతి, సవేశరిగోచరత్వం దశాయతా
శారీరకశబ్దేన నిషయభేదజ్ఞాపనాత్ । “వతదితి” ప్రయోజనాధికారిభేదయ
రథావిరోధః స్ఫురణస్యచాక్ష్మత్వేన నిరదేశాత్ జైమినీయేనెతి భేదజ్ఞా
త్యోతనం । తత్పరిహరస్తు మోడశలక్షణానెతి ద్వాదశాధ్యాయా చతురధ్యాయా
యాప కాండ్యయేన । అత్ర “కమదాదతా బ్రహ్మగోచర్యానా త్రినోద్భవో
సూత్రకారతః” । జైమినేమునానః కాశకృత్సత్తో బావరాయణాదిత్యతః
కృమాదితి తత్పరత్వాకరోక్త్యై । నృత్యైశ్చ క్వచిదుపచరణావిరోధో గాగ్రహ్యః ।
మోడశలక్షణానెతి ప్రతిబన్ధమభిప్రాయతానాస్తర విషయాదిభేదానాంసప్రబన్ధక్య
విరోధిత్యమితి దర్శితం । “జైమినీయేనె” తదా ధాతా విరోధజ్ఞా
సూత్రతాత్పర్యా నభిజ్ఞతయైతిసూచనతః । ఏవం సాక్షారకానా
బహుశు జైమినేస్సంవాదం వ్యాపారా

పరికల్పితసూత్రార్థ నిబద్ధాంశవ్యవహారః ।

శేషపూరణనన్వృత్తి సంహితత్వోక్తసంభవః ॥

కుతస్తహి తద్భద్రప్రభా, సతివాభేద కథంచ పృచ్ఛన్త్య మిత్యసపహితా
నుయోగద్వితీయవృత్త్యభిప్రేతం వ్యవక్తి (అత ఇతి) సయుక్తక సంప్రదాయా
దిత్యర్థః పృతిపిపాదయిపితత్వోక్త్యాకర్షకాణ్డదేవతాధికరణాద దైవతాతత్వనిశ్చయ
రహితానామపి కమకప్రాశస్త్య పృతిపాదనపరత్వే విగ్రహాది నిరాకరణాదా
తాత్పర్యాభావస్సాచ్యతే ఉక్తం హ్యగమప్రామాణ్య-యథైవహితగవతోశ్చమిశ్రః
కమకాణః ఫలాపన్యాసః కమకశ్రద్ధాసంపర్కనాయే" తి ॥ వివృతం చైతద్దేవదాధక
సంగ్రహే "అను"తదేదాన్తానాం కమకాణ్యశ్రద్ధా మాఘాదితి దేవతాధికరణైతి
వాదాః కృతా" ఇతి । అలివాదాః - అన్యపరోక్తయః । తావతాపి బాహ్యోక్తానిత్య
సంయోగాది నిమిత్తకుత్త్యప్రామాణ్య శక్త్యా నిరాసా త్తరవచ స్వాభీప్రసిద్ధత్యా
భిప్రేతం ॥ అసిద్ధేనం నవమాద్యపాదే "ఫల దేవతయ్యుత్పన్నహృదనాతోహితార్థుణ్య"మితి
తస్మాత్ కయ్యే ఫల దేవతయ్యుత్పన్నో దేవతావిషయాణి "దేవతావాప్రయోజయే"దిత్యా
దినిసూత్రాణి యానితానివ్యాకమకాః ।

దేవతోద్భవేన దేయంప్రవ్యం దేవతా నప్రయోజయేత్, కుతః
కృప్యాదివ త్ఫలసాధనభూత క్రియాయావన ప్రయోజకత్వోపపత్తే, తత్తాహ

నచ వాచ్యం విగ్రహాదిపఞ్చకాయుగా న్నప్రయోక్తీదవతే. స్ఫుట్య
పచారాన్యథా. దశకాస్త రథాధిలై సత్సిద్ధః । ఆలో యథావిగ్రహాదిమానతిథి
రారాధ్యః స్వార్థం స్వాభీష్టముపచరణం పయ్యక్తై తథాదవతాపీతి ॥

“అథకవత్వాచ్చ” ॥౯-౧-౭॥

అథక్యతే ప్రాప్యతత్వత్వోక్తా విధూతిః అర్థ్యతత్వలివా । ఆత స్తదభావా
దనారాధ్యా నీప్తితపదత్వా దప్రయోజకతి నశబ్ధ్యం, పరాఖలుడవతాసవకాస్య
ప్రై తన్నియక్తాచాపరా యథాధికారం తత్త్వధూతీనాం ॥ తథాపినిరపేక్షాదవతా
నకుత్సే త్నీయేత నకంచి త్నీనాతి, తతః కథం ప్రయోజక త్వత్రాహ

“తతశ్చ తెననంబన్ధః” ॥౯-౧-౮॥

తతః-తైరపేక్ష్యపిసరదవనీత్యాదయాదార్యకాలిన్యాఃపరిచయకమాదాయః
ప్రసేనుష్యా దవతాయావప చాతొః, పరిచరతాం, స్వాభీష్టఫలన, సంబన్ధః
స్ఫుట్యపచారాదిధి కమం సిద్ధతి పూర్వకపక్షః । రాధాస్త్రు

“అపివాశబ్దపూర్వకత్వాద్యజ్ఞక ర్తవధానంస్యాత్” ॥౯-౧-౯॥

అత్రాపివేతి సాధాకశ్చీకారంపక్షవ్యావర్తనం । యద్యపి దవతాయా విగ్రహాది
పఞ్చకందుర్నిషేధం, ద్రివ్యాద్యపేక్షయాసంప్రదానస్యప్రాధాన్యం యతేచ్ఛదవతా
రాధన వాచితయా యాగస్యతాదశక్యం సిద్ధపరవాక్యషాచపరావర్త దవతయై స్వస్వ

కానీ నీ భావి ఫలదానరతయే ఉపాదీయత । అతోవాస్తవప్రాధాన్యకాలిన్యపి
దనతా ఫలకామ పవర్తకకాబ్దప్రాధాన్య క్రియాగుణీభూతా నప్రాధాన్యేన పరి
యోజితే । అతిథ స్వకథం ప్రయోజకత్వం ఇత్థ మిత్యాహ

అతిథౌతత్వధానత్వ మభావః కమణిస్యాత్ ౯-౧-౧౦

అతిధ్యం పరిత్యజిథః ప్రాధాన్యం ప్రాప్తం అన్యధాహి తదగ్రణకమణి
ప్రయోజకాభావా త్తపభావస్యాత్ ॥ తత్సపర్యావిధాన తత్ప్రయోజకఇతిచ
తత్త్ర పరిత్యాహ ॥

“ తస్య పరివిధానత్వాత్ ” ౯-౧-౧౧

అతిధ్యకమణిహి అతిధ్యాగమన పరివిధానతయైవ చోదవా.

క్రియాప్రియు క్తపురుష సమాహూతాతుదేవతా ।

సన్నిధతైతదిష్టార్థం సతత స్తత్ప్రియు క్తతా ॥

అతిథిస్తున్వయంప్రాప్త స్సావభీష్టంచ ప్రయోజయేత్ ।

తదిష్టానువిధానైవ తత్సపర్యాధర్మచోదనా ॥

అతః ప్రాప్తప్రాప్త వివేకాదతిథిప్రాధాన్యోక్తిరితి ॥ యథాచాలిక్ష్విగ్రి
హేదిమత్వై తదుపశంజానుప్రాసస్య న కదాచిత్ క్షితిః పరిత్యజిత్ స్వరూపాధివవ.
ఏవం దవతాయా స్తవ్యత్వేన, సమాత్ర తత్ప్రయోజకసాధ్యం పర్యామః । గుణీ
భావసాధనైవ కిం ఫలదానరతయై, అతిధాకరిత వాస్తవప్రాధాన్యేనామపి కమణి

సంకసమితి

అవ్యయము

అదశః సమతకాభ్యాం శుతాథా నామపహ్నవే ।

చావాకాదిమతాపత్యై సమౌ వప్లవసంభవః ॥

శుతానాంవిగ్రహదీనాం కల్పతోక్తిశ్చమోహజా ।

శుతశక్త్యాద్యభావస్య కల్పనగౌరవస్తుతః ॥

క్షణికస్యఫలద్వారం కింభవేదితిచిన్తనై ।

ద్వారకోఽప్రైవరంతత్ర శుతద్వారపరిగ్రహః ॥

దేవతానాంకియాధత్వం కమణాశ్చుతదధతా ।

ముఖభద్రేనసిద్ధత్వా న్నమిధోబాధమహతః ॥

అదిత్యాదిమతీరజ్ఞే స్థాపయన్ బాదరాయణః ।

దేవతానాంప్రధానత్వ మథః సిద్ధమనూత్రీయత్ ।

నాసిద్ధదేవతారూప దృష్టిశ్చాస్యత్రీయ్యుజ్యతే ।

సచసవత్రీనిబాధే కల్పోద్దృష్టివిధిక్రమః ॥

దేవతానాంతసశ్చర్యా ద్యుక్తిశ్చ నవిరుద్ధ్యతే ।

స్వాధికేశ్వరతోషాధా ప్రవృత్తైరుపపత్తితః ॥

ప్రశాసితశ్చక్రుణయా ధమసంస్థాపనార్థిణః ।

తత్తత్కమప్రవృత్తిస్సాగ్రిత్ కమ వశ్యానుసారిణః ।

పద్యరత్నావళి

మహాభక్తానాం ధర్మయోగభాసద్య
 తస్మాత్తాన్త్యతరస్యతః సబాధాహాస్వములవత్
 పర్యాయచవిశిష్టైః కవతాభేదకల్పనం ।
 తత్తద్భజోపసానన తమద్దేశ్యత్వసిద్ధయే ॥
 అవిదిత్వాస్వమస్థత్వం నాస్తికైరాస్తికేషిహ ।
 యైరజల్పితమస్థత్వం శోచ్యాస్తైః సూక్ష్మదశిః భిః ॥
 ద్వివ్యదైవతసామాన్యే బలీయోద్రవ్యమిత్యపి ।
 పృత్యక్షైః పరోక్షైః పృమాణపృస్థితైః శాతైః ॥
 ద్వివ్యసౌధ్యక్షసిద్ధస్య హవిష్ట్యంశాస్త్రీగోచరః ।
 కవతాయాస్వరూపశ్చ ధర్మత్వంచతిభేదతః ॥
 పృత్యక్షాద్యపజీవిత్యా చ్ఛాస్త్రీతోఽధీవిలంబితా ।
 తతోహిపరకాబల్యం శుశీలింగాదికేష్వపి ॥
 ద్వివ్యదైవతవైషమ్యం ససత్యాసత్యభావతః ।
 దైవతంయదిమిథ్యాస్యాత్ కథంభేదాదిధర్మభాక్
 అధోఽసక్తిప్రశబ్దాత్తా శబ్దమాత్రాత్తికాపివా ।
 యథాశుశీలగృహీతావా సత్తైషఖలుకవతా ॥
 మణిమన్త్రోపకాద్యైశ్చ సిద్ధిరక్తాభ్యుపేయతే ।
 జన్మసిద్ధాపిసాధితా కిన్మదేవేషు గృహ్యతే ॥
 సవస్తుకేశాస్తరయో దేవదృష్టివిధానవత్ ।
 ఇహకల్పయితుంయక్తం స్వరూపవిధిసాధ్యతః ॥
 రాత్రీసతాదినీత్యాచ విధ్యపేక్షానుసారతః ।
 ఫలదాః ఫలభూతత్యా దపిసిద్ధ్యన్తిదేవతాః ॥
 ఇత్థంప్రాచీనయాగత్యా క్షిప్తంనిదైవతమృతం ।
 శేషన్మదుపరీక్ష్యాది సూత్రీభాష్యభవిష్యతి ॥

ద్రవిడభాష్యకారై రప్యక్తం - “అష్టాశవ విశ్వసృష్టో రూపమిత్యాదభ్య
సహ్యూరూపాయా దవతాయా రూపముపదిశ్యతే యథాభూతవాధిహితాస్త్రామితి ॥
సన్వర్ణవాదానాం విధిశేషత్వం పూర్వలోకం । సమన్వయాధికరణ త్వస్య
థా. తత్కర్తృ మవిరోధః । ఇతం ॥ ఉత్పాదకప్రవాచకః ప్రవృత్తేః । భృష్టశ్చైత్ర
చ్ఛాస్త్రైస్తరై కాష్టాస్తరై - ఎవ మన్వత్యాసి నవృష్టిత్తో విరోధ శ్చమయి
తవ్యః ॥ “పట్నాభేదవది” తి కమలాకాండే ప్రతిపత్తి । “అధ్యాయభేదవది” తి
కాండత్రయేపి । చకారోత్పాదకై సాదాభిధేయముచ్చయై । దవతాకాష్టా
చ్ఛాస్త్రైకస్య ప్రధిక్కురణస్య తత్ప్రధిక్కురణ ప్రతిపత్త్యావిరుద్ధం ॥ అథ ఛిన్న
కీమత్వ ఛిన్నప్రసంగత్వ వ్యవహాసంసృద్ధినిదం వ్యవక్తి । (మిమాంసా కాస్త్ర
మితి) (సజ్జతివిశేషణ) హేతుహేతుమద్భావతీ నాపరివృత్తేత్యధికః ।
సచ విశేషిలక్షణ్యా మేకప్రయోజన సాధనత్వేనైక ప్రయత్న సాధ్యత్వమితి వివ
రణం । ఇదశ్చైకప్రయత్న వ్యక్త్యధికం । విశేషకీమం - వియతకీమం । సహ
కాస్త్రైస్తరై దవసరమాత్పాదహ కాపికిమ ఇత్యధికయః । తత్ప్రతిపత్తిః ॥

విచారాత్పూర్వకమైవాలి ప్రాప్తమధ్యయనంవిధిః ।

అతోనగీతవేదస్య విచారశ్శ్రుతివారతః ॥

కీమోవిశేషిలక్షణ్య నవై ధికీస్తుయాక్తికః ।

అతోవ్యక్తిమచింతాయా మనోచిత్వం ప్రకాశ్యతే ॥

“అరభ్య” త్యనెనధర్మజ్ఞానానూతైకృత్స్వవేదార్థవిచారసృష్టానూత్య
తైషధర్మకతైవ సిద్ధసాధ్య పరావరకృత్స్వభృతహేతుసజ్జిహత్ । కమలాభాగ
మాలిప్రతిజ్ఞాపి తత్ప్రప తత్ప్రత, అనుత్పాదక, సిద్ధిత్ । తాపతైషసాత కమలా
విచారాధికలోక్తిః । భాగవద్వయప్రతిజ్ఞాభ్యాం సామన్యప్రతిజ్ఞా గమ్యా । న్యా
రూతే సాధమ్యకై ధర్మ్యక సమూక్త్యా ప్రతిధర్మకసమో స్మితివత్ । త
త్సర్వం సజ్జతిమాలాయామక్తం । సచవాచ్య మాద్యప్రతిజ్ఞాయైవ తుక్తుస్త్విసిద్ధ
పయోజనవత్

ప్రాచీనాధ్యాయే ప్రియవ్రాతాపిత దుపపత్తే । నచాయమధాతో ధమకజ్జాసేత్యాది
రప్రస్తుతాః । యథాన్యత్రసన్ధత్యా క్రమనియతినధాతేతి తత్పర్యాత్ । అత్ర
న్యూమానకస్యా నిరూప్యతయా ప్రమాణలక్షణేన ప్రథమేనాభావ । కాత్యేన్యస
వేదస్యప్రామాణ్యే సిద్ధే తదథాఖ్య భాగాభావేఽన్యత్వాదే స్పష్టస్యాయోగాత్
మూచిస్తాననరం శాస్త్రాధిక భేదచిస్తా ప్రావర్తకత్వ । శాస్త్రభేదచిన్త్యకే ।
తత్ర శబ్దాంతరాభ్యాస సజ్ఞాగుణ పరికియానామధేయై సిద్ధభేద కు)తిలింగ
వాక్యప్రికరణ స్థానసమాఖ్యాభిశ్చేషలక్షణం ప్రవృత్త । కేమణామేవ శేషిభిః
ప్రియోజ్యత్వాయ చతుర్థక కృత్యధికపురుషార్థక లిజ్ఞానా । నిర్వపేక్షరూపా
పాదానచిన్తతి శాచిత్ । ప్రియుక్తేషు శుక్త్యధిక పాదప్రిన్యత్తి ముఖ్యకాఙ్క్ష
పచ్చమే కరిమోనుకాన్తః । సకరిమే శాస్త్రాధిక స్థాపితే తత్ప్రియోక్త్యాప్యే
ప్రొక్తః । ఎన ముపదిష్టే ప్రకృతినిర్భయ వికృతావతిదశ స్సామాన్యతః స్పష్టమే
స్థాపితః । అప్త నేపి నిదనుబద్ధవిశేషః । అతిష్ఠిమస్త్రాదీనా స్తవమే బహువిధ
జూహుః । అతిదశప్రొప్తేషు క్వచిత్ప్రియోజనాభావా దన్యతోవా తల్లాభాత్ప్రితి
పైదతోవా దశమేభాదః । ఉక్తేషు పృథక్ప్రియుక్తి శక్తిమరుభయగోచరత్వే
తతకాలాద్యై క్వచైకావశే తస్మిం । ద్వాదశేషి కన్తింశ్చి త్ప్రియోగమధ్య
ప్రిన్యన్యస్థింస్త ప్రయోగోపజీవినీ ప్రసన్ధఇతి । తదిదం సంజగృహుః -

“ ధమకధిమానభేదాన్త ప్రయుక్తికమ కర్తృభిః ।

సాతిదశ విశేషోపాపాద తస్మిప్రిన్యక్తిభిః ॥ ” ఇతి ।

ఎవం తర్కాతకమకణిసంకమకణికాఙ్క్ష చతులక్షణాన్త తత్తత్పర్యారాధ్య
తేవ స్వరూపభేద గుణప్రికరైక నికారాకృప్యత । తత్ప్రమాప్తాచ “అన్తై
తద్దశకనాత్ ” “ సవిష్టురాహమి ” “ తం బ్రహ్మేత్యాచక్షతే తం
బ్రహ్మేత్యాచక్షతే ” ఇతి విచారయిష్యమాణ ముపజీప్యతఇతి తత్ప్రకృద్భా ॥

ప్రియోక్త్యాన్త సద్వారకమద్వారకచ్చ యథాహాం ద్వాదశలక్షణ్యక్త సవక
సమారాధ్య మననర చతులక్షణ నిర్వపధాతి సవకైవతకరీరకం వరం

దైవతం పరిచిక్షిపితం । తత్ర సర్వసాం శాఖావాక్యానా మయోగాన్యథాగ
వ్యవచ్చేదన బ్రహ్మణి సమన్వయః ప్రథమాధ్యాయే ప్రతిపాద్యతే । తదుక్తం
న్యాయసుదశకానా

“ పుష్పసాగ్రవిషయత్వా న్యవిషయత్వేనమన్వయః ।

వాక్యానాం బ్రహ్మణి ప్రాచీనాధ్యాయేనమా ప్రకరణత ” ఇతి ।

తతఃశక్తితవిరోధో ధూననం ద్వితీయాధ్యాయే । తాత్పర్యాన్తపితే బ్రహ్మ
ణ్యుత్పత్తికృమా ర్థతీయచతుర్థాధ్యాయం సాధనశబ్దోక్తనమితి తంత్ర్యధ్యాయా
విస్తృతకృమత్వం దిక్షాతం ।

హస్తైవ మత్యకథం మోక్షకతుష్క పార్యవర్తం ? త్యక్తమేవ హి
న విరోధః; కేవలప్రామాణ్యాదిక నూపజీన్యమపి యథా స్థానం శాఖీరకనిష్ఠుల
త్యం, తావత్తాత్రం వానం త్యక్తప్రతిష్ఠాచిన్తాస్యాత్ । మేవం - తిస్త్వీయానా
ద్యభ్యపై తివగ్తా కమకాకృత్ప్రేమ మదోషదశకానా బ్రహ్మవిశేష ఇత్యభ్య
క్రమః । ఉదయత్ర పరిమితాపరిమితభూపాత ప్రతిత్వవిశేషమి “ ఆత్మైవ
స్వభవినైతే ” తి న్యాయా త్కమకాపాపేక్ష విద్యాప్రయోగతో వరస్తన్న
రపేక్ష్య నిర్మాతావికల్ప తత్సమఫల కర్తచిన్తాప్రేమమితి, యజ్ఞాదివచాన్త
పేక్ష్య తదభ్యకవాక్యాభకా భివోధః । విద్యాభేదభూతత్రైతత్ర యజ్ఞరదవయన
దృష్టివిధి నిమగ్తాభ్య దృష్టినిశేషణ నిర్మాతారణాదన్న ఇన్ద్రకవితాది దృష్టాన్త
ధియన్త దాస్తాన్త ప్రకీపజీవ్యాః । కమకాబ్రహ్మప్రేమక వ్యాధ్యాయగోగప్ర్యా
నాదిసంప్రదాయ నియతాభ్యయన సంస్కారకృమేణ తద్విచారకృమాపి యుక్తః ।
సచాత్ర ముఖ్యోక్తిమవేవ, కమకాపాననా రూపాత్మాభ్యుత్పత్తికృమాన్త । తథా
తోక్తం న్యాయసుదశకానా -

“ కమకావిజ్ఞానయో గోకాతుగోరుమగ్భవ సన్తుతే ।

ప్రాగ్భావః కమకాణస్పృశ్యత్ సత్త్వాదావోపసన్యవ ”

ముఖ్యకర్తనినయాకలి సాక్షతం సారస్వతాద్భవమ్ ॥ ౧౧ ॥ ఇతి ।

యథా “సారస్వతా భవతః ఏతత్త్వే చవ్యమ్భునమి” త్యత్ర యుగళోత్పన్నే యుగద్వయేకస్యాక్టానాం ప్రాగ్భవమిత్యనిత్యాయో సరస్వతీ యాగస్య యాభ్యాసువాక్యాభ్యాం ప్రాగ్భవమేసిద్ధి తత్త్వమేదైవ తదక్టానాం ప్రాగ్భవమ్యుక్తం - “ముఖ్యకర్తమేణివాక్టానా న్నవభవత్వాది” యి

పూర్వకాద్భవసిద్ధానాం న్యాయానామిహసంగోహాత్ ।

బ్రహ్మకాల్పేపు ధత్తేత త్ప్రచ్యాభ్యాయేష్వపి స్తర ॥

త్వత్ప్రసవమపూర్వాకా మాతీప్యస్థాపనంతథా ।

• • అవవాదఃక్యచిచ్ఛేతి సాధకత్వమిహచస్థితం ॥

ఇమ యని “అనాన్యవిత్తబ్రూహి” త్వన్వామీమాంసా రవా శాశీరకస్య విరక్తాధి కారత్వ స్వీకారాత్తత్త్రి నిర్దేశానానన్తఫలనిర్భూమాచ్చ న స్వగానాదిభిల సాధనామ పూర్వాభిప్రాయే తత్త్వ కామ్యవిధీనా మనమధాచలక తా ప్రామాణ్యంసాధి ॥ మైమ, మోహద్విష్ణుద్వయః కమలామరైః విచార్యవిశ్రాంతి, యశ్చభ్యాతి లాభ పూర్వాపరిష్కరాదిమార్తి కామప్రియ్యనాశకం చిన్తయేత్, యోవాపశ్య న్నియతి మాన్సివృత్తిరొగ్రహ, తే శ్రుతకారకాఅపి పరిస్థితిభవకం నమూన్య ॥

వర్ణిలోప్యాతురఃకన్చి దపత్తేషు పరివతతే ।

నివిధ్యేవపికిన్తేషు కామ్యంప్రాప్తేషి సంగవేత్ ॥

కథ్యన్తేచమహాన్త్రాపి కామామధయభావనాః ।

కగిమముక్తిశ్చకేహంచ తతపవాధిసీయతే ॥

ప్రకృతస్యైకశాస్త్రస్య బ్రహ్మచిన్తాద్యమస్యచ ।

కగిమాదైర్హేపపత్త్యకం తథాహిత్యాది భాష్యతే ॥

• త్రి కమలావిచారత్వగతి బ్రహ్మచిన్తాసామ్యంతి పశ్యత్ కమస్యయ

మితి వికల్పం హృదినీధాయాద్యం నిషేధతి (ప్రథమమితి). తావచ్చబోధ్యయ నానస్తర్యస్య సర్వసమ్మతందర్శయతీతి వివరణం । ఏతేన విచారస్యా ధ్యయనానస్తర భావిత్వన ద్వావ్యక్త్యయ వైకవిధిసిద్ధాధ్యయన సంస్కారగోచర నియతక్రియైక పరివర్తన, మధ్యయనస్య విధిబలా త్కృత్స్నిస్వాధ్యాయ విషయత్వం, తతివేన తద్వి చారస్య తథాత్వంచ, యథాన త్కృమకబ్రహ్మచిన్తకై స్సజైత దుకస్యవిమితి వ్యజ్యతే ! ఆవధారణాకోకవా తావన్నబ్రుః । తేనచాష్టవహా ద్యుపసరస్యా నస్తరం తౌచాచార తిక్షణపునఃకణ నియతేనాధ్యయనైవ తాస్మాన్తరంవనర నిరోధా త్తన్మూలత్వేన సంభావనీయ సాధనసమర్థయాది పూర్వకప్రత్యక్షరనిరంః ।

“ స్వాధ్యాయోధ్యతస్య ” ఇతి స్వవిధిం గ్రహితా తత్త్వీయు క్రిత్యర్థకైతా । “ అధ్యయనెనాత్మర రాశిగ్రహణ ” మిత్యనైవ సంస్కారలక్ష స్ఫూటితః । ఎవ కార ఇహ నియమస్యభరితత్వం దోషతయతి । యద్యప్యకరం పరిశ్చివాయా నిమిత్తాదృప్తైస్స నిత్యీయ మధ్యయనవిధిః, తథాపి చ్యుత్తస్యభంసా పరిత్యజ్య తయా తత్త్వీకారాథా తధ్యయనా వత్తర రాశిగ్రహణ సత్యస్య గ్రహణ హేతో నాకలౌచికాః । అధ్యయనస్య నియోగాధికత్వం వచతాపి హ్యథా త్పుష్కకపాదాది పరిత్యజ్యం । అతఏవ తిభితపాకక నిదాతి । ‘ స్వాధ్యాయశబ్ద చాద్యోత్యాదిభి స్త్రిభి స్స్వతాతైః పరిమితంవా తాస్మాన్తరంవా విచార్యోపదాహో వా సస్వాధ్యాయశబ్దవాచ్యతే వ్యజ్యతే । యథాక్రమాధ్యయనం పరంపరా స్మాప్తం విధ్యనుమతమితివభావ । గ్రహణం కథీయతే - ఘత్యైవబోధ్యతే) సమ్యవమపాయాన్తరం కలమిద ముపాయవిశేషతో నియమ్యతత్త్వత్వఫలా । యత ఏవకార ప్రతోన్యత్రహి నియమః । యద్య ప్యత్మరగ్రహణసాధ్యతోపి తక్యత్వా స్పస్వరూపతో నియమః, తథాపి జపాద్యుపయోగోధ్యయన గృహీతే వైకతి నియమోపపత్తిః । అర్థజ్ఞా నెనియమం నచతా మధ్యైవసేవ నిస్తారః । సస్వధ్య యనవిధినా స్వాధ్యాయస్యా ధ్యతవ్యత్వమాత్రం పరితీయతేన తావతా సాధక

పవత్రే. నిరజ్వలం, సకృదధీత్యవా, కాస్త్రాస్తరమభ్యస్యతా మిత్యత్రాధ్యయన
 స్వరూపకాలాధికార్యాదికం వ్యవక్తి (తదితి) సమాసమృత నిత్యవిధి సిద్ధమాద్యాధ్య
 మనమిత్యర్థః, కింరూపంకింజపాచివత్స్వతంత్ర్యాచారణం, ఉతానుచ్ఛారణం, కింవాప
 న్యాయమాలంకారాద్యయనవత్, పారాయణవచ్చానావృత్తం, ఉతాపఘాతవచ్చా
 వృత్తమిత్యర్థః । “ రూపశబ్దేన పరిగ్రహణ”మితి తూలికాయాఅపి యవద్గ్రహణ
 మావృత్తరూపత్వా త్రైత్యుత్తం । కథమితి - ఇతి కథకవ్యతాపరం । అధ్యాప
 నార్థ శక్త్యాకానాన్యోపబిప్రణీయస్యాధ్యయనార్థతయా సంప్రతిపన్నానా
 ముపబృంహణానాశ్చ విషమైకరస్యాభివచ్చాభిప్రేత్య “ అనెనోపదేశైశ్చ”
 తి విభజ్యనిదేశః । “ ఉపాకృత్యాధీయితే ” త్యైతత్ ఉపనీతోధీయితేతి
 కుగ్రీతాత్పర్యకౌపై స్థాపకం । ఉపనీతస్యహ్యధ్యయనార్థతయో పాకర్తాది
 నిదేశశ్చతే । యుక్తః - స్థితః - ప్రతిదియంత్రవా, అథకంపఞ్చమం యేషాన్తై
 అథకంపఞ్చమః । అదిశబ్దేన “ అతఃకర్తవ్యంస్తు ఛన్దాంసి శక్తేషు నియతఃపతే”
 వేదాక్తానిచసర్వాణి కృష్ణపక్షేషుసంపదేతి ” త్యాదీని ప్రాగ్భక్తసాక్షాద్యయనా
 నుగుణవచనాని గృహ్యంతే । ప్రతివిశేషః - సోపాకృతయః ప్రాజాపత్యసామ్యుద
 యః । నియమవిశేషః - శుక్లకృష్ణపక్షార్థపఞ్చమమాసాది విభక్తాక్షాద్యయన
 కాలభేదవిషయా, శ్శృంగారమీపేనాధ్యతవ్య మిత్యాద్యుక్తదేశాది విషయాశ్చ ।
 ననూపనీయతమధ్యాపయే”దితి కుగ్రీత్యాచార్యకథకవ్యతాకుగ్రీతా కథమధ్యయనా
 పెక్షితవిధిః కథంచాతోపాత్తకుగ్రీత్యాదరపి కాస్త్రాస్తరమభ్యసర నిరోధాది నిధి
 త్యత్రాహ (ఏవమితి) ప్రచళిత కుగ్రీతస్త్రుతి సహకృత స్వ విధిసిద్ధ సాక్షా
 ద్యయనవిధాన ప్రకాశితత్వధః । “ అభిజన విద్యాసముదతే” మిత్యాదిభి రా
 చార్య గుణగ్రహణాన్నాధ్యాపన విధిపరత్వం శబ్ద్యం. ఋత్విష్ణవోక్తి న్యాయాది
 త్యభిప్రాయేణ “ సత్సంతానైత్యాన్యక్తిః । అత్రాచారాత్తగుణ సమాహితకర్త
 భిప్రేతా । “ వేదవిధి ” తి విద్యాసముదతత్వవిశేషీకరణం । నిషిధ్యతేచా యో
 గ్యాధ్యయనం, తద్గుణహానా ప్రతిసమాధీయతేచ । తథాచ “ తమసోవా ఏవతమః
 భవిష్యతి” త్యాదిభి శ్చివ్యవ్యవహరితైః । “ సంస్కృతాచమిష్యేత్ తస్మిన్శ్చైవ

విద్యాకమానై " మిత్యేదీనా తద్వజ్ఞానా మ్మాణవకాధికత్వం వ్యక్తం " యథా
 ధ్యాపన విధివాదినా మన్వముకత్వాది మాణవకవిశేషణ మాచార్యాధికం తద్వ
 దాచార్య విశేషణ మ్మాణవకాధికమితి ప్రతిబద్ధిసూచనాయ । ౪. ప్రతనియమ
 విశేషయక్తస్య " త్యాగ్యదాహృతవ్యక్తవదాభ్యా మధికారిస్వయాపేక్షికకర్తవ్య
 తయోస్సిద్ధిః । తేనాధ్యయనస్యా క్షాధ్యయనసాహిత్యం శాస్త్రోన్వరావనర నిరోధ
 కత్వచ్ఛసిద్ధం । ఆక్షాధ్యయనస్యాపి నియమవిశేషత్వా, దష్టవముకర్తవ్యపక్షేపాన్వ
 ధ్యయనవిధ్యనుద్ధత్వాచ్చ । " ఆచార్యోచ్చారణా నుచ్చారణ " మిత్యేనైవ స్వ
 తస్త్రోచ్చారణం విచారస్యాధ్యయన శాస్త్రోత్థానమప్రవేశ కక్షాచా పాస్యతే ।
 ఉపనయనస్య యథాధ్యాపనానుగుణ శిష్యాసత్తి ర్జ్ఞప్ర ఫలతయో పకారికా మతా
 స్తరై, తథానుచ్చారణానుగుణ ప్రత్యసత్తి రస్మిన్వతే స్యాదితిచ భావః । అస్మి
 న్ప్రధమాధ్యయనపరూతన్యాయా త్సకృద సకృద్విప్రీరిత్యేది విశేషవాదరణ
 యావత్ఫలమాప్నౌతై రథక సిద్ధి మభిచిత్యాహ (ఆత్మరరాగ్రిహణ ఫలమితి)
 అనెనాత్మరగ్రిహణ కామత్వ మధికారివిశేషణ మిత్యపి వ్యక్తతం ।

ఫలత్వేనాగ్రితస్యాపి తథాత్వం వితువత్వవత్ ।

ఉపయోగశ్చయాగాదా గ్రిహణస్యాపిదు స్త్యజః ॥

విధితోనుజ్ఞాయావాధక జ్ఞానంఫలమిషేచ్ఛతా ।

ఫలానుబద్ధాన్నిత్యత్వం సరిహీయేతేతి దువకచం ॥

“యేతు పూర్వపక్షేనిత్యాధ్యయనవిధావిశ్వజన్మాద్యాయత్సర్వావిజ్ఞంస్వర్గం
 ఫలమితి కల్పయన్తి సిద్ధాంతాచాధికజ్ఞానం”తే ప్యనైవ ప్రతిచిక్షిపిరే । ఆత్మరగ్రిహ
 ణస్య హి దృష్టస్య సుఖాదన్యస్యా వ్యథకజ్ఞానాదరివ సుఖాదపర్యవసానా త్ఫల
 త్వం యుక్తం । తదవ “ మనుచ్చారణ మత్మరరాగ్రిహణ ఫల ” మిత్యుభా
 భ్యాం కేం రూపమితి బుధుత్పిత మాద్యాధ్యయనభావాధక స్వయాపంప్రదర్శితం ।
 తేనాచ వివరణం । ౫. ఏకఫలావచ్ఛిన్న క్రియాక్షణ నివయహి ధాతోహ్యంతిః

యథావసరం పనిచేయి. ఇతరభావతామన నిరదేశభక్త పుస్తకాత్. పాపిభా
 వరిసమాప్తాహి భక్తమానశబ్దాధికం. తుణభక్తివ్యాసు క్రియాయా భావ్యతై
 శబ్దప్రియోగా త్పాపకామేవ భావ్య క్రియాతుణ్య సప్త త్వ దుత్తరస్యచ భవి
 ప్యత్వై త్నుమకాలస్యా భావతయా శబ్దావిషయత్వ చ్చాక్షుష్యైపి తుణధ్వంసా
 దాదిమధ్యాస్తా నిరూపణాచ్చ నప్రారమ్భ పరిసమాప్తా సిద్ధిభ్యంతోగ్రహణ ఫలా
 వచ్చిన్న క్రియాతుణ నిచయోద్యయనశబ్దస్య వృత్తిరత్యాహోతి. అధ్యయనస్యా
 చాశోపనీతకల్యాకానుచ్ఛారణోక్తిః “ఉపనయితమధ్యాపయే” దిక్కుభాభ్యా
 మాచార్య కత్యాకోసనయనాది పూజకత్వం విధియత ఇతి వ్యవక్తి. నన్వధ్యా
 పయేదితి పృథ్వీపాయ నియమాధికంస్యాత్. మైసం. అనుపనెతరపి తదర్థా
 ధ్యాపనవృష్టే రుపనయనః ధాన వైరథకాక్యాత్. నాపురవీరమివా ధ్యాపయే
 దితి కమణియమోపి. తథాహ్యుత్పన్నం బాహ్యమిత్యాద రసపక్షిత వచనత్వ
 పుస్తకాత్. అన్యారమిహ తదుపదేశ స్వస్వభవవచ. నచాలోపనీతా నియమ
 శ్మంక్యః. పాపికాస్తరావృష్టైః స్పృశ ద్భావ్యత ఇతి చెన్న. అప్రవేశాద్యుక్తై
 రనుపయోగాదేవ. నచాలో పృథ్వీపాయ ద్వయోక్తిః. ఉపనయనస్య తరుపాయ
 త్వేనా పరిసంఖ్యానాత్. తథాత్వేపి పాపికాభావేన నియమ నుపపత్తిర్యుక్తేవ. అ
 అలోధ్యయనాపెక్షిత విధిరణాయం. ప్రియోజకచాత్రివిధిః యజయేదితివ
 త్స్యాత్. అధ్యాపనమపిహ యజనవచ్చత్త్వీర్థతయా పాప్రత్వ స్తువిధయః.
 తదత్యాప్తవచాత్. బాహ్యం స్వాధ్యాయగ్రహణకామ ఉక్తప్రకారాచాశోప
 నీత స్తదుపగత్యా యథోక్తవీరయమవా నధీయతేతి సోపబృంహణాద్యాధ్యయన
 కాస్తాప్రకాశావనా. అతేవీవాధ్యయనవిధా నియోజ్యారోపణా దన్యప్రియక్తా
 మహానత్వ కోటిపరయక్తా. అధ్యాపనవిధా వన్యకృమణాచ్చ. కాలప్రేక్ష్య
 భయరా వికేసాత్. నచేహ తత్కోలిప్తి. బాహ్యమిత్యాదేః పరిచాకామదివ
 ద్విధక్తివిధిరణామూల్యేణ తస్మిన్. “అతఃపరం లక్షణం పరిబద్ధమిత్యాదీభ్య
 పాపిభావతామన నిరదేశభక్త పుస్తకాత్. పాపిభా

కారాజ్ఞానాన్ని స్వవిధిప్రాయమున కిది చెప్పెను. నిమగ్నస్థితి నానా దృశ్యవస్తువుల
రమణమనోపపత్తి. హితైషిణివహి బాలాదీనా మవిధిత స్వాధికారాణాం జాల
కమాకాది సంస్కారానామి స్వయం విధితోపయోగాః కువలన్తి. అధ్యయనము
బాలస్యా ప్యాప్తప్రేరణాదిభిన్నాఫల్యానుమానా త్వేవృత్తిర్యతా. నిత్యమధ్యయనం
కామ్యప్రాయముక్తమితి వాదినాం కథం తత్తనియోగస్య కృత్యుద్దేశ్యత్వలక్షణం. పృ
బుద్ధానాం స్వవిధినాఽబుద్ధానా మన్యతస్త్వేతి ప్రాయుక్తిభేదకృత్యాస్యా దర్శన
తీయతా. యచ్చ నిష్టితాఽధ్యయనదుఃఖ మాణవక విచారా త్సూర్యమధ్యయన
విధారధికార పర్యవసానాయ దృష్టమథాజ్ఞానం విషయసాధ్యప్రయోజనతయా స్వీ
క్రియత" ఇతి. తదపి మన్దం అధ్యయనస్యా న్యతస్సిద్ధౌ తదప్రయోజకన సిద్ధ్యతా
కార్యణ తస్య ప్రయోజనాంతరకృతై రయోగాత్. నిత్యాంతరవదస్యాపి తే
నియోగమాత్ర) ప్రయోజనతోపపత్తి. దృష్టత్వా దన్యద పృష్టజ్ఞాతమితి
చెన్న. అనుమజ్జికస్య లాభపూజాదరప్యత్ర విధ్యనుజ్ఞాతత్వేన స్వీకారప్రసక్త్యాత్.
నచ ధర్మానుష్ఠానో పయుక్తతయాథా జ్ఞానమేవ విధిరనుజ్ఞానాతి వాన్యమితి
వాచ్యం. ధనాదరపి తదుపయుక్తత్వన తస్యాప్యనుమతిప్రాప్తే. |

సర్వవిధ్యుపకారిత్యం ధర్మజ్ఞానస్యసంభవేత్ |

నైతావతావిశేషేణ దృష్టమన్యదుపేక్ష్యతే ||

ధనాదరుపకత్యాత్వం స్వశక్త్యైవేతి చేస్తతం |

అథజ్ఞానశ్చుతదవత్స్యా న్నవిధిభూివశంవదం ||

అథతస్తదనుజ్ఞాతం శబ్దశక్త్యైవభావితం |

సాపేక్షైర్యాగదానాది నియోగైరుపజీవ్యతాం ||

అపిచైకిన్యవైరూప్యం విధ్యనుజ్ఞాత్కత్యతా |

ప్రధానగుణకమత్య విషయేచ ప్రసజ్యతే ||

తస్మాదధ్యయనారమ్భే కలాయామేన మాణవకస్య హితతమచార్యాదయో
 భిసన్తాయ పరబుద్ధుపదిశ్యవా తత్ప్రవీణతాకాశిరి యుష్మద్భాగమిష్టపి పృత్యైస్తా
 న ప్రసరన్యస్యాచార్యక మ్మయాభావనీయమితిబుద్ధ్యా కశ్చి త్ప్రవీణతామానోద్యత్య
 తె । శిష్యుస్తశ్చ హితైషిణో బాలన్యైవాగామిఫలం వ్యపదిశన్తి । ఛాన్దోగ్యచ
 “బ్రహ్మచర్యంభగవతీవత్సాన్యమ్యుక్తేయంభగవన్త”మితి బాబాలో గౌతమమాహ ।
 తేనచ పృథ్యుక్తం “ సమిధం సామ్యహర ఉపత్వానెవ్య ” ఇత్యాది । అత
 శ్చిష్యాభావమేవాచార్యః ప్రవీణతాతే, తత్తు వరాదికస్తేన ప్రాప్తమితి సిద్ధం ।
 “అతఏవ ద్రీవ్యాజ్ఞానాది లుభాచార్య రాగప్రియుక్త మధ్యయనమితి యత్రైశ్చ
 దుక్తం, తత్త్వవిధిప్రియుక్త్యసంభవే పృథ్వాపన విధిప్రియుక్తస్తావదయుక్తైతి
 ధాపయతుం । నహి మాణవకస్య ప్రియైజన మబోధయత్వా తత్ప్రవీణతాన తన్మూల
 ద్రీవ్యాజ్ఞానాది సంభవః । ఆన్యథా హతాత్మప్రవృత్తి రాచార్యకస్య స్వాత్ ।
 అతస్సాక్ష్యాధ్యయనవిధా కణ్ఠోక్తో విప్రీదిస్సవి విహితాభిస్సవి రధికతైః సాన్య
 తః ప్రియుక్తిః । ఎతేనాచార్యకరణ విధిప్రియుక్త్యసంజ్ఞికారే క్రియవిధిప్రి
 యుక్తై రప్యవశ్యాశ్చియజీయరయా తత్తత్ఫలకామ కూదాదై రప్యధ్యయనాధి
 కారస్సాదితి కైశ్చిదుక్తం నిరస్తం । ఆధానవ నియతకకృత్యైః స్వవిధివైవాధ్య
 యనన్య ప్రియుక్తైః । అధ్యయనవిధా వధికారా శ్చివణచోద్యమపి వైకుప్యవద్భవ
 స్యాత్తురగ్రహణస్య ఫలతోక్త్యాప్రతిభ్యుక్తం । ఉపసీయేత్వాదిభిరపి నాధ్యాపనం
 విధతై నాప్యాచార్యకత్వం తత్ఫలత్వేనోపాదతై । అన్యతః ప్రాప్తవిశిష్టా ధ్యాపనా
 నీనాదే నాచార్యకశ్చివ్యత్వాదనపరత్వాత్ ఉపాధ్యాయాది శబ్దవ్యుత్పాదనః । న
 హ్యత్ర తదతరీక్త తాత్పర్యకాగ్రప్రహతుః । నాచార్యక మేకమన్యాద్యశం.
 మానాభావాత్ । నిమిత్తాన్తరా దృష్ట్యా తత్కాగ్రప్రీతి చేన్న । సమనియమ
 తోపనయనాధ్యాపనా త్యన్తాయోగవ్యవచ్ఛేద మేకకస్య నిమిత్తస్య దృష్టే । అత
 ఏవ ఉపనయనాదే రుత్తరకాలే పృథ్వాధ్యాయాది నయాచార్యక శబ్దప్రియైగో
 పపత్తిః । పూర్వం త్వవాగతావేక్షణస్య దుశ్శకతయా నిమిత్తజ్ఞాన సద్దేహాభ్యా
 మప్రియైగః । అపిచ స్మృతేరత్ర శబ్దవ్యుత్పాదనమాలి పరత్వే వ్యుత్పాదనమార్హవ

నూతనమైనది. ఆచార్యకరణ విధ్యభావ్య త్వరకాథా శ్రుతిమూలమైనది. కలిష్టకల్పవిరోధ కలిష్టమేవ గాహ్యం । త్వరితగతినే దేశభాషా మాసాభ్యా మిష్టేత్యాది వదనభావై సూత్రోక్తమన కత్యంతాది సాధర్మ్య మత్యేనఘటతే ॥ నను, సమానకత్యంత స్వరస్యాత్ బాధకాభావా త్తైక ప్రయోగితయా క్షోణిత్యసిద్ధిస్సన్యత్ - తన్న -

త్వాశ్రుతిః స్మృతినంభత్వా దనువాదతయాపిచ ।

శ్రుతిస్థ లిజ్జమేవాలి బలీయోహ్యవిశమ్భతః ॥

భాగ్యహిమితి మాణవకైక సంస్కారతయా శ్రుతిముపనయనం ప్రయోజ్య ప్రయోజక వ్యాపారతయా ధ్యయనాధ్యాపనయో ద్వయైః ఫలవతో స్సన్నిధావపి కమకస్థయా న్తరగ్గలిక్తా దుపసితగతాధ్యాపనాద్ధమేవ । అన్యార్థకత్వేతు ప్ర ణాధ్యాస్యాత్ । ఏవం శ్రుతిలిజ్జతోధ్యయనే వినియక్తస్యాధ్యాపనాద్ధత్వే కలిష్టా వినియక్త వినియోగవిరోధః । సహ స్మృతిస్థత్వా శ్రుతిశ్రుతిం లిజ్జంబాధతం శూమా । స్మృతిస్సములమనూక్తిః పురోక్తమపేక్షితఇతి విశమ్భద్వయేన ప్రతి రోధాత్ । నను స్వరితేత్యాది విహితాత్మనపదాత్ ఉపనయన ముపనెత్స గతా ధ్యాపనాద్ధంస్యాత్ । నస్యాత్ - సమ్మతనాదిసూత్రీ విహితత్వాత్ । అకర్తృగి ప్రాయోధోకాయ మారవృత్తితి శబ్దాః॥ కతకత్వేన ఫలాన్వయః కతకృత్ప్రాయ త్వం అకతకృత్ప్రాయత్వస్తు నియమాభావఇతిచెన్న । అవధితేత్యత్ర స్వరితేత్యాది సూత్రోక్తాత్మనపదపి ఫలస్యాభయాన్వయాత్ । నచ క్రియాఫలస్య జ్ఞేయ భ్యయేనానన్వయస్తత్ । బాయాపరి అగ్నిమాదధీయాతా మిత్యత్యాపి తత్ప్రప్తే । కతకృత్వత్యిక్తచెతనే నన్వయస్తదిత్యపి నిరస్తం - ప్రామాణికపుష్ట్యా సర్వస్వేన కాప్రాగ్భాషా అకతకార్యరాశ్య ఫలశ్రుతి రారాధనాది మ్విత్తనపక లావనీ సక్లాత్ . అభిచరన్యతేత్యాదౌ భాగ్యత్వేపి తదుచిత ఫలసమ్మత్యై । ఋత్విజో వృణితఇత్యత్రచ వరణీయేష్యపి ఫలంసిద్ధం । అవ్యవహితఫలస్య క్రియాఫలభైన

పహితఫలస్య కర్తృత్వయాభాంసాత్తత్వతఃపి చత్వరీతరం, అచ్యుతేత్యాదావేవ
 వ్యభిచారాత్ । అస్తిహ్యగ్నిసంస్కార వ్యవహిత మాధాతయాకపితగ్నిత్వం
 ఫలం । నను అగామనిత్య కామ్యాది యాగోపజీవ్య సంస్కృత గ్నిసిద్ధికా ధాతుః
 ఫలమితి నవ్యవహితఫలాన్వయః; మైవం - అత్యైవ్యపనయ సంస్కృతాగ్నేత్యసిద్ధి
 రేవోపనెతుఃఫలమితి నమనవాదిమాత్రేవైయర్థ్యప్రసక్తాత్ ॥ అన్యవహితఫలస్యకర్తృ
 ిమతానభిమతత్వాన్యో మాత్రద్వయస్యసాఫల్యమితిచెన్న - అచ్యుతకర్తృకానోన్య
 పనెతు రుపనెయసంస్కారా నభిమత్యయోగాత్ । అతః కర్తృత్వయసిద్ధ్యభా
 మేవాత్రాత్తనైవం । ఏవమధ్యాపయే దిత్వనెనాపి నభలస్య కర్తృగామిత్వం ॥
 తదేవ న్నవిధ్యంత రప్రియుక్తమధ్యయనం ॥ విచారశ్చ కిమధ్యయనవిధినా ప్రయుజ్య
 తే, ఉతాధ్యాపకవిధినా, నప్రధమః, విషయఫలాన్వభ్యయా నిరస్తత్వాత్ । సద్వితీ
 యః - యావచ్ఛ్చృతా నతికరిమాణాత్ ।

స్వాధ్యాయంగ్రాహయితాహి గురుణాపిరమ్యతాం ।

దియాదిప్రేరితత్యైతేషు ప్రిగప్యేనమితిస్థితిః ॥

అతోగురుమతేకృత్సా మీమాంసై ననసిద్ధ్యతి ।

ఇతిమత్వావిధూతస్త త్ప్రీకృతస్థాపనాధికభిః ॥

యద్యత్యేన మత్తరగ్రహణావధి కాస్తాస్తరావసరోనిరుదః. తథాపి, గృ
 హీతాత్మరస్యాసా స్యాదితిశక్త్యా ముత్తరతాగ్రహి తన్నిరోధార్థ మధ్యయనస్య
 నియోగవిషయత్వం ॥

చంద్ర

స్వాధ్యాయసంస్కారత్వం

యద్వా కిన్నకీమః సకృ

స్వస్య సమచ్ఛయార్థః - " సంస్కారః

వాదిభి " రితి వదన్తి రధ్యయన సంస్కారోపి కర్తు

తానిదిరితి శక్త్యాన్నివరణయతు మాహ (స్వాధ్యాయ

యాం సంస్కార గణనాయాంచ యుక్తచాదుర

పురుషాతిశయాదానం హోమగద్యైశ్చయేవిదుః ।

తేపిసంస్కారకమకత్వం తత్రతత్ర సతత్వజః ॥

తత్తత్కమకీయాజన్య స్సంస్థారఃపురుషాశ్రయః ।

తత్తత్సహకృతంకాయః ० కరోతీత్యవధారణాత్ ॥

అధ్యయనస్య స్వాధ్యాయసంస్కారత్వే కమకత్వం హేతురితి నవైయధి
కరణ్యం । ఆయంభావః - అత్రహి తవ్యప్రత్యయస్యా భావంతర స్పృహుటతే, తత
ద్భవితీయాశ్రుతే స్తవ్యాదేవా కమాకత్వే విశేషభావా త్కారకాణాం
కీయాకత్వే ద్వివిధ్యన్యస్య భావార్థస్య ద్వివ్యాకత్వా దవహస్త్యాదినయోత్రీయైక్త
ఇతి, సిద్ధంచావహస్త్యాదై స్తత్తద్వివ్యస్య సంస్కారత్వం. కేవలముగా 'తానిద్యైధం
గుణప్రధానభూతాని' ఇతి ॥ స్వాధ్యాయస్యైత్యనైవ నివారణత్వా ద్యవసపత్రి
న్ముచితా, నభివ్యసా నివారణ్యః - అనాదిసిద్ధకీమత్వాత్ । యథాభావోచ్చా
రణే వాక్యనివారణ వ్యవహారాభావాచ్చ । నాపి వికార్యః, దుగ్ధదధ్యాదివ దవ్యథా
భావాచ్చప్తేః । నాపి ప్రాప్త్యత్వమాత్రీ యావః । ఉపయుగాంతరవత్వేతద
యోగాత్ । అతః పరిశేషసహకృత కమకత్వావగతి స్సంస్కార్యత్వే హేతురితి ॥
నను కమకత్వావగమేపి శ్రుత్యాదిభి రవినియుక్తస్యా ద్వివ్యస్య స్వాధ్యాయస్య
కథం సంస్కార్యత్వమిత్యత్రాహ (సంస్కారఇతి) హింపసిద్ధా - నామ శబ్దః
పరస్మత్పరస్యనై తత్ప్రీకషేః । స్వాధ్యాయసంభవిత భావ్యపయోగిసంస్కారా
భిప్రాయేణాత్ర 'కార్యాన్తర్గత్యాభివ్యాయత్' । యథాగ్ని కస్యచిత్సహితశ
యాదానం సంస్కారఇతి లక్షణాపరీ ఆగ్నిమాదగ్ధయాతా మిత్యత్రాభివ్యప్తి త్తద
సుగుహోపయోగ వివక్షయాత్ర 'కాయ' ఇత్యం - ప్రామాణికదృష్ట్యా సత్త్వేష్వేవ
హృతాఆపి పరిధయః తేనైవయావేణ భూతోపాన్యనాది హ్యేత్యనైవన లోపప్ర
శ్నాశ్చుక్తే । ఆయంభావః, నతావద వినియుక్తత్వా ద్భిర ఫలస్మత్తత్త్వ । ఋత్విక
భావే ప్రయోగయోగదృష్ట్యేవ సంస్కార్యత్వసంభవాత్ 'ప్రహితఫలస్య కీయావ్యవహారా

స్వామ్యత్వం. అధోక్తాధ్యయనగృహీతత్వే విరోధాభావాత్. గ) హణవిషయ
 త్వజ్ఞు గుణాదామి సవకసప్తతేః । చోదిత క్రియాసాధ్యస్యైత్వం సుగ్రహ
 త్వే శక్తియస్య స్వాగ్యాయాధారత్వాభావే స్యధ్యయన పాప్రత్యయారాధ్య
 నాతేన తేనైవ యథాహోక త్తరక్రియాయా త్యాప్రతి నియమాన్నాతి
 త్వం । పీఠ్యోపప్తి పాక్షికాదిని రత్తియైవతియో భవతువా, మావా,
 త్తస్వామ్యస్థానాత్రికవతి । సనుసంహితా నాహోతా' సువణంధ్యామిత్యా
 నిమి నివారణత్వాని రహితమకత్వామక మేమి భావాధ్యయ పాప్రత్యయై, తథా
 'స్వాగ్యాయామధ్యయిత, 'స్వాగ్యాయైధ్యయస్య' ఇత్యానివవిధామి కమకత్వాని
 గతిరవిష్ట అత్యంతానికాత్వం. తతాపివా సంస్కారస్య పరివర్తనత్వాని
 (సంస్కారస్యైవతి) అమంభావః. సత్త్వరీనాం భవతభావ్యవయోగా సంధ
 వాన్లపాక్షి స్వరీతాక్షర విషయత్వావత్వం భావా, అక సంస్కారకత్వ
 గౌరవాత్, జపాదిసంస్కార సాధ్యవయోగావ్రాహ్మణాత్, భావసంస్కారకత్వ
 సంస్కారపరిత్యాగః. సత్త్వనా తథాస్వాత్. ఇత్యానివతిమకత్వస్య నిర్వాధత్వా
 ది. అత్రైవ స్వామ్యసుభకనం ' ఆధ్యయన' మిన్ద్రామ్యసంస్కారం
 కథితమితే । 'స్వాగ్యాయస్వపయిత్యాత్' భావగ్రహణోపేక్షా జపాది
 రపి సంస్కారకమకతే ప్యేతవైత్తవా । ఆధ్యయనాస్వాగ్యాయ మకయోగా
 సంస్కారః । సవకతే కమకతాభావః స్వాగ్యాయస్య పరివర్తనత్వే । తం
 'ఆధ్యయన' పాత్వరకమకతే । అధ్యయన మేవాని సంస్కారానిరీస
 త్వం స్వాగ్యాయస్యైవత్వం । ఆధ్యయనైవ
 యామతా । జపాదిరపి సంస్కారకమకత్వే సవకం
 సంస్కార భావవర్తనవయోగాస్వాత్ । తస్య
 మాదిభుచప్తియభావ త్వవకాధ్యయనావ్యభా
 ' స్వాగ్యాయస్య కమకతాధ్యయనైవత్వం । తస్మాదాద్యా

సంస్కార్యత్వాదవోపయోగం లిప్తా విన్యాయోగియతాః । ఆహాస్య
 “ సంస్కారవిభజనం సంస్కార్యం వినియంతే పరిమాణాద్దళావసితో పయోగస్య
 సంస్కార పయోగపసాయాతు సంస్కారవిని నా సంస్కార్యకార్యం కల్ప
 యతి ” తి తత్తాహ (ధర్మాత్కతి) ఉపయోగా దళావాద్ధి సత్త్వదో
 కమకమృతిబాధః । స్వాధ్యాయస్యతుభావి భృషాభృష్య వివిధప్రయోగనానా
 త్సత్త్వదివన్న సంస్కార్యత్వం యుక్తమితిభావః ॥ అతి పురుషార్థచతుష్ట
 యస్య విద్యవేద్యత్వవచనం సవకభాగానుష్ఠిత ప్రయోజనసామాన్యదళకారేన కృ
 త్నస్య విమానసిరస్యత్వ భ్యాపనాధికం, దాహ్యగతాత్తానాం తేజామశ్శిథి
 త్వాధికాభ్య । ఆధికకామ తదుపాయానాం కణాంబిల్లకసిద్ధత్యేపి త్రైలోక్య
 విభవాదురూపయో రథక కామయో ప్రత్యాధనానాభ్య విద్యవేద్యత్వం యుక్తం । త
 కాధికకామయోరపి కాశీర్యాదిభూపాయోగ తస్త్రివ్యాపారస్సిద్ధః । ధర్మాస్తు
 సామాన్యత్వనా ప్రయోజనం ధృతిసాధనత్వేన తస్త్రిగ్రాహ్యః । యథాహః
 “ శ్రేయస్సాధనతాత్పర్యేనాం నిత్యం నదాన్వీరీయతే । తాదాగ్ర్యేణచధర్మత్వం
 తస్మాన్మైత్రియగోచరః ” ఇతి ॥ తాదాగ్ర్యేనాన్వయేన ప్రయోజనః - అత్త కదాచి
 త్నమస్తవిశేషగుణ తాన్యః అనిత్యకేతవ గుణవత్త్వే ధృటిపరిత్యాగీనాస్తు విపత్తి
 బాధకాభావా స్మానుమానత్వం । ముక్తిపర తాస్త్రిపతీననన విపత్తి బాధకాత్త
 చానుమానత్వేష్యత్వం - నిరతికయానంద ప్రాప్త్యాధికబాధనమిత్యుపాదేహాదు ప్రవృత్తి
 ర్నప్రసక్తః । తద్విపరీతసాధన త్యాగమబాధః । అజిన తేజ కదాచి త్నమస్తవిశేష
 గుణకూన్యో నధవతి ఆత్మత్వా దీర్ఘరవిత్వవచనం తత్త్వం ॥ అత్యధికా
 సాక్షి సమిహిత సాధనతయా పురుషార్థస్య సత్యం తస్మాన్మైత్రియగోచర
 సాక్షి తత్సాధనసత్త్వత్వః - మన్తార్థకాదయోరపి యథా కేవలసాక్షి సత్త్వప్రక
 షోధకత్వం తద్దృఢకోపకారకత్వం గ్రాహ్యం ॥ తస్మాన్మైత్రియగోచర
 తస్మాన్మైత్రియగోచర తస్మాన్మైత్రియగోచర తస్మాన్మైత్రియగోచర

ఘోరాశయాస్తరభ్యర్చ్య లభ్యతాతీ నివారణం

లఘుసమీకృతనిస్తార్థ్యం హ్యభిచారంప్రివక్షతే ॥

కిష్కానభిచరకషట్సు పతేదిత్యపిశిష్యతే ।

తేనధర్మోపయోక్తత్వ మాతతాయినధేమిదుః ॥

నన్వలొకకపునసాధాదిబోధకత్వం స్మృత్యాదాపప్యస్తి-అతోన్వసాన్వ్య ప్రియోజన కిం తేనన్వపంస్కారణః. అథానోధర్మ హుమాదో నాస్తి. పురుషభేదినా నభిగతా చిక్షికతభాగయోశ్చ సన్న్వప్యసాపమస్తాన పర్యవర్త్యాభావా న్నోపయోగీ స్యాత్. తదిహ స్వాధ్యాయస్యా న్యలభ్యోపయోగత్వా దన్వయనన్వ కృత్సన్న్వ స్వాధ్యాయ సంస్కారత్వయేగా దక కశ సంస్కారస్యా త్వాత్వాచ్చ “ ధ్యతన్వ ” ఇత్యన్వ సంస్కారవిధిత్వాభావ నియోగాధికత్వపక్షవచ ప్రాప్త్యంత్యక అహ (జపాదితేతి) అనిర్దేయ ధారణంగ్రహ్యతే । స్వరూపేణాపి - స కేవల ముఖజ్ఞానద్వారేణన్వ. యద్వా - అధ్యాపన మాదికల్పగ్రాహ్యం. తద్వా, స్వరూపేణాపి-దృతస్వరూపమాత్రేణచేతి యాచిత్. “ ఋగ్వేదంధారయన్వపి ” ఇతి స్మృతిః । అయంభూష - అన్వయనగ్రహీత స్వాధ్యాయసాధ్యమేవ జ్ఞానవిధిభి రుపచీన్వయ- ఉపబృంహదానాన్న్వ సస్వాతన్వైన్వయసమాకాదిసాధనత్వం. ఆస్తిచమీతిః. :: వెదాభ్యాసేనసతేతి సత్త్వసతపసైవచ । అవ్రోహేణచధూతానాంబాతిం ప్రరతిహ వికీం” ॥ ఇత్యాదిప్రసిద్ధ మనన్వసాధ్యం జపాదిప్రయోజనం తేనైవానభికా నధి కృతా చిక్షికతభాగన్వయ సంస్కారయకత్వోపపత్తిః - దుపవిధిశ్చ నిరభికాత్వాచ్చ విషయమపి స్వాధ్యాయసాధకావతత స్మరభాతే సవక విధిబాధనస్వవ్యాపారాత్ ॥ తదిహ సన్వోధయాభికా త్వే వినియోక్త వినియోగనిరోధః-ఎకైన్వయరూపేణాధిగతి ” తాత్పర్యం । తథాచ న్యాయముచితకానం । “ స్వరూపేణాపిసాధ్యభికా న్న్వకల్పతయా - వినిర్దేయః । రూపభేదాన్వయోన్వయే యథాన్న్వ దాకాహాభ్యామ్మమన్వ నిదన్వసతి” తాత్పర్యం । తాత్పర్యం - వచనప్రయోజనసంభవతేతి తాత్పర్యం

పయోగనాశ్యతా భజనము విధిఫలతయా స్వీకారము - అదితీ పయోగ
 న త్వక్రగ్రహణము సఫలత్వేన పరిపత్తుశక్త్యం. అతోనుష్ఠానం ప్రత్యవ్యవహితో
 పయోక్తి మర్థజానముగ్రహణన దధ్యయనవిధి దక్షాత్వం ఫలమస్వితిశక్తిం
 పరిక్రమోపసంహారవ్యాజేన పరితీషతి (ఏవమితి) విధ్యుస్వయాపహలాది నిరూ
 పణప్రకారైత్యభావః । మన్తవత్త్వం నియమవత్త్వంచా నాచ్యారణ్యసంకల్పై
 గృహీతావృతచరణం. మన్తాః - కాణ్డవీతాద్యభిధానాః, అధ్యయనవిధిపాఠ్య
 శ్చశస్త్రమిత్యేత్యాద్యభావః । నియమా - సాగ్రహితాః. “ ఏవమన్తవీతాద్యైత్యన్త
 స్తాన్తేక్తి ” రిత్యేక. యథామన్తే - అధ్యయనమధ్యయన మక్షరగ్రహణమత్యై
 వధ్యనసాయాతి స్వీక్రియతే తథాపీతి । “ అపరేతు యథోపనయనవిధిచ్యుత
 యుష్మాపసీతమాత్యై సమిదాభానాదిమన్తేషుచ తథాపీతి వేదితస్య ” మితి ॥
 “ హుమాదినవివృత్యై ” మిదమన్తాది మన్తవిశేషనతితి ” న ॥ మార్పిచా, వధ్య
 నసానాద్యై ” చాక్షరగ్రహణార్హత్వాత్ పూర్వార్థవిధివిశ్రాంతి నిశ్చయతే ।
 అయంభావః. అధ్యయనశబ్దస్య స రోపసంకల్పజ్ఞానవాచకత్వం. అవ్యుత్పత్తే - కిచ్చ
 దధిత్య బ్రాహ్మణ్యత్యాదీన తస్మాద్ధర్మపరత్వాసంభవాచ్చ । విధివిధయ మధ్యయనం
 ప్రత్యవ్యవహిత సాగ్రహణీయత్వై మదజ్ఞానీయచ్చ భిన్నైశ్చతే - తదన్యస్యాపి
 తద్ఫలత్వకారిత్యా గౌరవసంస్కాత్ - వ్యవహితసాగ్రహణీయ భిన్నైశ్చిత్తా జ్ఞానైత
 తానిధ్యస్యానుష్ఠానసాగ్రహితై కారిత్యైవైశ్చ. ఉత్తరవిధ్యవ్యవహితాపేక్షితత్వమపి
 గ్రహణజ్ఞానయోగ్యమం - “ యదిచార్యజ్ఞానం కమలామియతేయామృతం, తదా
 త్వస్యాపినివ్యవహితేపి తస్మిన్ సంపత్తియం స్యాత్. నత్వేతదస్తి - అతోద్ధధియ
 ఉపయోగితయేవ స్వీకారయాదృతి ॥ నను సమన్వయాగ్రహణన్తాయా దక్షిణ
 స్తేన స్వతః ప్రయోగవతయా ఫలత్వకారిత్యయా - మేవం ప్రాప్త్యైవ
 బ్రాహ్మణ్యవిధివాచకభాగమత్యై తదన్తః - అత్యంతకృతానిధ్యయనైశ్చ । యుక్తితో
 విమోచకైవ్యయోగాచ్చ । నను పృథక్పాఠ్యాని శబ్దవిధ్యులస్య క్రియాభావైవ

తస్య కస్యచిద్వాక్యకస్య శ్రోతవ్యత్వోపదేశ తత్పర్యా తదభావస్యపద్యమై-
 కిచ్చి, కస్యచిద్వాక్యశ్రోతవ్యోపదేశస్య భజపరత్వమగత్యా, ఇహతు సతథా యథా
 పుత్రే బాధాభావాత్ - నచ వాక్యశ్రోతవ్యతదనుచ్చారణ మర్థజ్ఞానార్థంయుక్తం-
 ఆహత్య స్వయంప్రియోగానుగుణాదుర గ్రహణార్థతైవ లోకవృష్టా । నను యేష
 హవా ఆవిదితామేకాయచ్ఛ్రోతవ్యతేనమన్త్రేణ " త్యాదికుచిధిః, ఆవిదిత్యాబుఃపిం
 ఛన్తా, యద్యదమి, త్యాదిచ్చుచిధిచ్చ విపర్యయే హవా త్యా ర్థజ్ఞానమవశ్యంపాద్య
 త్వేన సాపిచం - తదభావధ్యయస్య నిష్ఫల్యం, తత్పర్యాతే సచాపురుషభావా
 'నాప్తి, శ్రోతవ్యతే. " స్థాణు రయంభారహారం కలాభూదధ్యత్య విదంసవిహనాలి యో
 భజం, యోచ్చి ఇచ్చకం భవమిచ్చుతే సనాకమే భూవభూరహాప్తే " తి -
 తన్నా ద్వైత్యోపాధావచితారం మైం యథా, రాగపాప్తస్య బుతుగమనాద రక
 రణకోపి, విధిర్యురణే వ్యత్యాదిభావత్య సుత్వేన స్వయంత, ఏమిహాపిస్తాత్-
 విధిన త్సమాస్తాధ్యయనానువాదనదా ర్థజ్ఞానాభావే నోపింపన్తి వాక్యాని నార్థభీ
 పర్యస్త మధ్యయనంవిధాతుం క్షిమత్తే - తన్నా " ఇతాని మన్త్రేమన్త్రే విద్యాది "
 త్యైత్యుప్రియోగకాలే ప్రతిమన్త్రం ప్రజ్ఞాతయుస్యవ్యవస్థాన సరణవరం. ఆతవివా విది
 త్యాదుత్యాదినిష్కర్తృరావన్తాత్రీవిషయః। అతో యద్యదం, స్థాణురయం, యచ్చమీ
 మాంసతేర్ధ్వర " మిత్యాదిర్భూతాన ప్రకంఠయాస్యతాప్రప్రతిమత్తవ్యతే. ఏతేర్ధ్వ
 భజానస్యా వక్యాపేక్షితత్వేన విధానీ నాధ్యయనవిధే ప్రవృత్తత్వం కల్పం-
 నైరవిద్యా, దవ్యతాపాత్రవిధే నావాసీన్యాన్తి । తావన్వ్యవస్థానానాని స్వతః
 పురుషభావా చక్రసానాన్తి । యన్తు " త్రైవీర్యవర్ధయతే - ఆధ్యయనవిధే
 రర్థజ్ఞానవర్తనత్వా "నాచాయకమలా ద్యవసుధీర్య యథావిధానం గురోకమాత
 తేషాభావనమాప్త్య మలుచ్చి శశోదతే స్వాధ్యాయ మధీయానో ధార్మికా
 అవ్యది " త్యాది కుచిధి, సచక్ర స్వాధ్యాదిత్యాదిచ్చుచిధి, క్వాతదూపారభ్యాసా
 న్నాచ్చుచియా తత్కర్తృసంస్కారత్వేన విదయోగత్ " ప్రాప్త్య శ్రోతవ్యో
 న్నమిచ్చి నిష్కర్తృసంస్కార, సా త్వేవ్యవస్థానవిధానీతవ్య " ఇతిజ్ఞాన్యతయోక్త
 ని " తి కోవమా ప్రవృద్ధిహీన త్వేనసావగత సంస్కారాత్వభావన కమక

[illegible]

వ్యత్యయం - గ్రహితత్వత్యయం విధివ్యాపారవ్యవహారము - పరిమితవ్యవహారము
 శోక్తిస్తు పురుషార్థపర్యవసానజ్ఞాపనాధాత్ ॥ స్వభావతీవ - విధివ్యాపారమున
 త్యయత్యయం, త్యయత్యయం పదపదాధాత్ ది రితి శేషః - ఆయంభావః -

గ్రహణార్థమునాత్మసి న్యాద్యాద్యోవహ్నివత్స్వయం ।

ప్రకాశయతియ త్తత్ర స్వతోమానమబాధతః ॥

జపాదధ్యయనంశ్రోత త త్తత్ఫలసమన్వితం ।

నిరన్తరశబ్దసామధ్యం గ్రహణార్థంస్తుకింపునః ॥

వినియోగవిశేషేణ వేదేధా పరతాంక్షికాత్ ।

వినియోగాధాధీబాధాత్ స్వవ్యాఘాతేనబాధితః ॥

వివక్షితాత్మైవననా న్యాదధ్యయనచోదనా ।

ఆద్యన్యాహతిరన్యైతు పూర్వపక్షస్యనౌత్థితః ॥

అథాజ్ఞానఫలత్వేన మానత్వభావిత్రాసుభాగం ।

తత్ఫలత్వేహితన్తానం తన్తానత్వేచత త్త్వితీ ॥

స్వీకరోత్యథాపరతాం నియోగాధోపిచేద్యధిః ।

సంస్కారాధోపితద్వత్స్వాత్ స్వసిద్ధ్యాత్సుక్యసామవత్ ॥

ఇతి ॥ వేదవినిరన్తర పదకః సతు పుంసాకన్యన స్థూరీభూతమానా మైర మపెత్వై
 త్యయం, ఆతపవ నమూలదోషవిచారకృత్యయా విచారస్తమ్యుపమితభావః । ప్రయో
 జనమత్ర - చతుషకోగః - తద్వత్తోభావ స్తదుపాయః కమోక పాసనాయాపాః
 అవదోధిత్వమిహ నిరాకరణజనానుగుణత్వం దురపహ్నవం । సచ దృష్టేనుపపన్న
 న్నా మేత్యభిప్రాయేణ దశకానానిత్యక్తం ॥ స్వతపవ బోధకత్వేపి సాధ్యాభావా
 న్నమిహాన్యమిత్యత్రాహ (గృహీతాచితి) ॥ అథానాసారతొవిగమ్యమానా
 న్న ॥ రి తత్కాంతి శేషణతయా స్థయః - అనాత్మకపన్నా ఆతస్యంశయనిర

స్వాధ్యక్షత్యైత్యతాత్యః - పూర్వః పరియోజనవద్భవజ్ఞానాకాశస్తోక్తివ్యాప్తత్యైత్య కురిత
ప్రామాణ్యైః - ఉత్తరస్వాపాతధియః స్వవిషయవిచారజననైవ పెరికత్వజ్ఞాపక-

ప్రతితమప్రతితంవా సమీమాంస్యైతత్త్వజ్ఞాన ।

ఇతిచోద్యమవిష్యైప్రమాపాతజ్ఞాతతోక్తిః ॥

యది, శబ్ద స్వభావాదాపాత్యైః, రహిత అవ్యక్తస్వానామవి స్వాత్ -
సకాత్యై వ్యక్తస్వానామవి తద్విధిరస్తి అతోక్తివ్యవస్థిత దక్షిణగ్రహణాపైకా
తదసంభవాత్ విద్యైః రూపేషాం క్షాధ్యయస్వాధ్యక్షానవిషయైః తల్యై విశేష
హేత్వభావాత్ - ఆర్యునిమా -

యస్యసంస్కృతభావైవ బాల్యాత్ప్రభృతేతితా ।

తదాతుతస్యసాత్యై స్వాదాపాతమతిఃస్వయం ॥

నిరక్షాధ్యయనైష్యవం సాక్షాత్తాతుంపునః !

వేదాధావాతఫీవృద్ధి మక్షాధాః పాతఫీదిః శేత్ ॥

హితైషివాక్యజాత్యై కచివాపాతసంవిదం ।

ప్రాప్నువన్తౌవిచారేహి పరివర్తనైమసిమిరః ॥

కచిత్త్వజ్ఞానకారావా రూపిణాక్షాతుంగిహి ।

సాధకజ్ఞానత్వమాచ్యుత రక్షాప్రాధికత్వస్తులభ్యేతి ॥

అన్వేషమాపాత్యైః తదనిరక్షమపి జ్ఞానం విద్యాస్థానాన్తల్యైవ సాధ్యతా
విత్యతోత్తరం (తత్త్వరూపేత్యైతి) పూర్వపక్షేక్రాద్వాన్వృత్తరూపావ
ధారణమిహ వ్యతసాధ్యంభవతిభావః । “ విదవాక్యవిచారయాపి ” త్యనన
విద్యాస్థానాన్తరవాన్వృత్తి మిమాంసాశరీరస్వభావం । మిమాంసాయా విచార
సావత్వోక్తి స్తదభిహోపచారాత్, విచారశబ్దవ్యవహార వ్యవస్థిత్యానా । విధిమ
వ్యవస్థిత్యానాన్తరవాన్వృత్తిప్రాప్తియానా క్తితవత్వోక్తిః । “ అపాతఫీమత్యానాన్తరవాన్వృత్తి ”

తత్వరత్నా.

హిత్యభిప్రాయములు . పురుషులది హేతుగతము . పరియజ్ఞాభిప్రాయములది
యమేవ - విధినిరపేక్ష స్వేచ్ఛయేత్యర్థము .

అపాతస్వోపయుక్తాథేక భాతేతన్నిగయాధిశః ।

తమసాయెపివృత్తస్య విధానంహ్యసపేక్షితం ॥

స్వేచ్ఛనిశ్చయహేతుత్వ మన్వయవ్యతిరేకతః ।

నిర్ధమేవవినారస్య తత్తాపిహ్యఫలోవిధిః ॥

సంపేక్ష్యనిధిరత్నదీం స్తద్యథాథేకనిరూపణే ।

అపరపేరితాపివ పరివతన్తైరదధిశః ॥

అతోనవిధినిర్ధోతృ విచారస్తత్కృమిషివా ।

అన్యథాదోషదృష్ట్యైవ ద్వితీయస్యాపవత్తితః ॥

“స్వయంప్రకృతా వస్తాదాయకైరపేక్ష్య వ్యవసాయ శిష్య
శిష్యుణిప్రకృతిః అకరణతహ్యదోషస్వాత్మత్ ! తన్న-తదభివర్చయ తత్తా
హితప్రకృత్యాదీనామభావస్య దోషత్వాత్ తదభిప్రాయేణ హ్యతదవ్యవ-

అభిప్రాయేదావాసాంగంస్తు యోవిచారమపేక్షతే ।

స్వప్రాయాసభవిష్ట్యుత్త్య ప్రసక్తిస్సాన్వితప్రయోజనాత్ ॥” ఇతి,

నన్వేషంవిచారస్య నిర్ధత్వే కీర్త్యస్సాయాదిత్వారి విధివిధాన
కథం మీమాంసతే ? దుఃఖాత్మక సుదుఃఖలవాసా నివృత్తైః స్వతః ప్రా
దానస్తర్యమేవ హ్యతివిధేయం । మైవం - స నియమక సమాప్త్యుత్తియక్త
యాప సంస్కారవన హ్యతి విధీయతే, అన్యథా నివృత్త్యానస్తర్యస్యాపి
ప్రకృత్యా దవిధేయత్వంస్యాత్ । క్షేప విచారస్య నిర్ధత్వేపి కథ మ
కృత్యాత్మక ? బాధాదితెచ్చ, కృత్యానప్రకృత్యా నిమాప్త్యుత్తియక్త
ఇతి సమానకీర్త్యైవ త్వాత్కావ్యత్వమతిపరతయా నస్తస్య కా

లిచెత్ ? స్త్రుతామః కిన్నరభాస్వాత్ । నచ కుశితావస్థాయన శబ్దోభేదజ్ఞాన
పర్యవృత్తిః, నవవ స్త్రుతావత్తురగ్రిహణ పర్యవృత్తితి నియంతృశక్యం । “యద
భీతమిత్యాదివ త్స్వాదితిచెన్న, విరోధావిరోధాభ్యాం విశేషాత్ । అస్తు తహిం
కుశితస్త్రుత్యోద్భవయో రప్యభేదజ్ఞానపర్యవృత్తి యనానువాదః, తథాసతి
స్నానవిధిచైత్యధ్య విచారస్యావసర స్సవిరుద్ధ్యాదితీచెత్ ? తహిం రాగ
ప్రాప్తస్యాపి స్వోపయుక్త ద్వివ్యాజనాదివ శ్రివదావసర స్సవిరుద్ధ్యాదవ ।

జ్ఞాత్యానుష్ఠానమిచ్ఛంతః స్నానాదివిధయఃస్వతః ।

ప్రాచీనమేవస్వవిషయాం మీమాంసాం పరిగృహ్యతే ॥

కింప్రాతఃకాలానభేదాజ్ఞ క్రిమకతాన్విద్యవేదినః ।

నస్నానవిధిమప్యేకం యథావద్వేదితుంక్షమాః ॥

అగత్యాధ్యయనాదాప్రాగవిచార్యవసతతే ।

స్నానైతుగతిసద్భావా స్సస్యాదగతికాగతిః ॥

అనుజ్ఞాతశ్చనవతే నస్వాజ్ఞంవ్యవధాయకం ।

అతోమీమాంసయానాత్ర వ్యవధానంవిరోధకృత్ ॥

యద్వా - అధ్యయనస్నాననైరన్తర్యసి న విరోధః । అవిచారితధర్మాణా
ముత్తరానుష్ఠానాసిద్ధిప్రసక్తా ద్విరోధాదితీచెన్న, స్నాతస్యాపి యావద్విచారంహి
తకామిత్వాప్రచారణ ఇవానుష్ఠానోపపత్తిః । నచ హితైషి వాక్యాదనుష్ఠాన
ప్రపశూద్రీయవిరోధః; తత్తదుచితధర్మేషు హితైషిభిః ప్రవర్తనాత్, “న
చాస్యోపదితే ధర్మామిత్యాది నిషేధవృత్తిశ్చ । ఆస్యధాన్యమహ్నానసిద్ధా మీ
మాంసాగ్రీవణ స్మిరథాకంస్వాదితి చెన్న; వైపరీత్యశక్త్యా యా మూలజ్ఞాన
యా, పరనైరపేక్ష్య ప్రవచనఖ్యాత్యాది శ్రివయా,చ తిరుపపత్తిః । ఏవమివ
భూషణానా ముత్తరేషామసీత్యపిచ్ఛేదసిద్ధిః । కర్మదాలస్యా నిత్యాదీనవ న

వేదా ప్రమాణయైతిచేత్ । తతః కిం, ఆపలనైరత్యే శ్చాప్రశోభః
పత్యైః । స్మారకస్యశ్రవణలో గుహాధికవాపారైః స్వ ధర్మాపర
స్వాదితిచెన్న, అధ్యయనవిధివ్రాయత్తానా నైవాన్నివృత్తైః । యథో
న్యాయసుదశశానై -

అక్షరగ్రహణోపాయ నియమాశోభావ్యాయం విధిః ।

తద్వ్రహ్మధికా ధర్మస్థితరప్యబ్రహ్మేత్ స్మృతిః ॥

అధికాద్యవతః పశ్చాద్ధర్మజ్ఞానం స్వలోభవేత్ ।

తత్తు నాధ్యయనన్నాపి ధర్మాదాశ్చ ప్రియైజకం ॥'' ఇతి ।

కిమథా నైహిక మిమాంసామాచారయః శాస్త్రయ్యైః లాభాద్యర్థం
ధర్మాధ్యంవా, ॥ గ్రహస్థధర్మాపరధస్య కః శోభోమ మవసరః, కొవాచార్య
ప్రవస్తుం, । తస్య వృత్త్యేకానోస్తి ద్వివ్యార్థసకాలఇతిచేత్ । తహిక విధ
జ్ఞాతవృత్త్యేక ప్రవృత్త్యేకతవ చ్ఛ్రవణస్యాపిస్యాత్ । ఇతిమానా ద్యధికతయ
గ్రహిణోప్యస్తికల్పిదారకాలః । తదాచ విదోఽబ్యుపాద్యై నైఃస్వ సాధ్యానః
త్వైవ మిమాంసా పుష్కరాదీయైత । వేదాభ్యాసం వైవం విధజన్తై -

“వేదస్వీకరణం పూర్వకం విచారోధ్యయనంబవః ।

తద్దానందైవ శిష్యభ్యో విదాభ్యాసోహిపశ్చదా ॥'' ఇతి ।

కులక్రిమాగతధనాదైవం దాగతధనాదైవం కస్యచి త్తదాజ
కాలో ప్యపేక్షిత శ్రవణస్యకాలః । గ్రహస్థావయశ్చా విచారిత వణా
ధర్మాస్తత్తత్తమః శోభితారః పురితస్త్వోభవ్యశ్యన్తై । గ్రహస్థ
ప్యతిశయితవిద్యాం పురిత్యం ద్వ ద్వ మాసౌ గురుకలవానశ్చ
దనుజ్ఞాతః, యథా నూన్యతై - “నివశేవృత్తై సంవత్సరై సంవత్సరై ద్వ
మాసౌ సమాహిత ఆచారయఃకురై వసేన్ముయశ్చురిమిచ్చన్నితి శ్వేతకః
వతన ప్యానాయోగన ఘాయః పూర్వస్తాత్ కాణాన్పురితమకువేతా
నవృత్తి “తచ్ఛాస్త్రై నికప్రతిషిద్ధం నివేశిహి నృత్యేనైయమికాని కూయన్తై

కౌమర్యమునకు "త్యాగివాచస్తమ్భః స్వమతివాచః" సత్త్వః తవాచ తవా
మానవ్యయం నిరస్తరగురుకుల హానుమాత్) నిషిధ్యతే నతు పృథక్ప్రవక్తోగ్రికు
స్థిధ్యన్విచారావసరః క్షిప్యతే ॥ ఆస్త్యధ్యయవానస్తరం విచారః, సచ రాగ
తః కృత్స్నవిషయశ్చ, తథాపి --

అవై ధత్వేవిచారస్య కౌమస్యచయథారుచి ।

అపిన్యతైఃపిన్యతైశ్చ పౌష్టతతైతిభావ్యతే ॥

దుస్త్యజణ్యాద్విచారస్య యాగపద్యవిరోధతః ।

ప్ర్యక్తమేదోషదృష్ట్యాచ కౌమస్సాత్మోహ్యాసావతి ॥

తత్) - వెద, విమానసాయంవా, స్వచ్ఛాతః పృష్ఠత్త సత్యామితివా
ధణః । కమకవిధిరిహ కామ్యకమకచోదనా కామ్యనుష్ఠానంవా, అవిశేషా
ద్వానిత్యాచరసి సంగ్రహః । స్వరూపశబ్దేన త్యక్తఫలస్య పరఃకార్యజ్ఞవినియోగో
న చిన్తితఇతిసూచ్యతే । సహి సాధనలక్షణోధ్యః । తన్నిరూపణే హ్యనర్త
క్షిరఫల పర్యవర్త్యం బుద్ధ్యతే । యద్వా కేవలకమకా మల్నాస్థిరఫలత్వస్యక్వచిద
విమానంసితత్వేషితిభావః । నిరూపితత్వసేన కమకానిరూపణస్య పృథక్తత్వా
వశ్యంభావోభిప్రేతః । ప్రపశ్యితం చైతత్తత్త్వయక తూలికాయాం -

తత్రైదన్నియతంకమకా నైవకక్యమపేక్షితుం ।

తద్విసర్వా స్వసస్థాను పుమాంసమనుపరేకతే ॥

బుధుత్సర్వా మముత్సర్వా యోయోగ్యవ్యైతత్త్వముషః ।

రస్యసర్వస్యబహువా కమకానానుగమోపిహి ॥

నిర్మలజైమిత్తికంకమకా ప్రతిపిద్ధంచసర్వదా ।

సర్వైరపిపరీక్ష్యంహి ప్రత్యవాయజిహాసయా ॥

సముద్భిధ్యతియఃశేధ్య సైమాకామకవికచారణాం ।

ఉరశేషామియత్కమకా విచార్యమితిరుస్తుటం ॥

కమలమృత కమలా శోభా య దిహితి బ్రహ్మణామృతం
నకమలాదానినాబ్రహ్మ మౌనసామభ్యామశ్నుతే ॥

“సవాకపెత్తవయక్షాదికృతే” రితిహివశ్యతే ।

పదైక దశచిన్తాపి పోక్తాకృతన్నప్రయోజికా ॥

తస్మాదవశ్యచిన్త్యత్వే కమలవాగ్విచారయతే ॥ ఇతి ॥

మఱచా మల్పాస్థిరఫలత్వంబృష్ట్యై - తత్త్వాక్యైరవాచ్యతో విశదన్నిశ్చ
స్థగణః । శోభితప్రామాన్విహారాది స్వరూపనిరూపణాహి యథోపాయా
ఘనస్వగణభేద కాలప్రసాన్యతే । శోభితప్రామాన్విప్రమదిత్యనైవ న
ప్రామాన్యస్థాప్రామాన్యమయ్యై నిశ్చితచ తత్సభ్యస్య స్వగణస్య “యావద్విద్య
కోపాప్నోతి” త్యాదినా దశకాలాది పరిచ్ఛేదనివృత్తయః । తత్తాస్మత్త్రవిధిర క
పుత్రస్యఫలాల్పత్వేలిథం । నిత్యకమలాదామపి క స్థితివిధికారిణి “ పోక్తా
బ్రాహ్మణానా” మిత్యాదిభి వాదాశ్చిమభేదన ఫలతారతమ్యం వ్యర్థ
వైశ్యదవ విమణిప్రమాసాదీనాం చాతుర్మాస్యానాం స్వరూపేనగతిహి “
వైశ్యదవస్యమాత్రా ఎతద్వాచితేహమనమం అహోహాఉత్తరాణి తే,
నిభవన్తి” రి వైశ్యదవాదే మితఫలత్వరకణాత్ “ అక్షయ్యంహా
మాన్యయాజన స్సేకృత” మిత్యత్ర చికోపభోగ్యత్వమాత్రే తాత్పర్యగ
యద్యప్యక్షయఫలత్వమిదం విద్యాజ్ఞత్వేన పరంపరయా నెతుంశక్యం,
ప్యత్రే తద్వివక్షావిరహ స్తుతిధానియతే । ఏవం పరిమిత ఫలసోమ హవిష్య
స్వరూపనిశ్చయేన త్యేవ “అపామసోమ” మిత్యాదా వస్తుతత్వస్య “అభూతో
స్థానమస్తుతత్వ” మిత్యాది స్మృత్యానియమః । స్వగణ స్వారాజ్యాది ఫలభేద
కమలాస్వరూపభేద సిద్ధాచ తత్ర స్వగణశబ్దోక్తస్యా ల్పత్వేన్దిః ।
యంకృతుమధీత” ఇత్యాదిమచ ఫలతారతమ్యకోగప్తి గుణరంభముకమలా
నిశ్చయాదవ । ఉత్పత్తివాశవహాంధ్య క్రిణనకమలా స్వరూపనిశ్చయాచ్చ
ధ్యోతతాస్మయన్యూత రక్షితత్వప్రసిద్ధి ॥

తదవ స్మరస్తపితబు బ్రహ్మవిచారార్థస్య శారీరకస్య విద్యా
 స్థానాంతర వ్యాప్తుత స్వరూపఫలాభ్యాం మీమాంసైక దశత్వవ్యక్త్య
 ఖణం, నిజైకతవ్య విశేషసిద్ధ్యధానం, “పున రధ్యయతే” త్యాదిక
 ముక్తం । ఆత్మామృతత్వకదైవ త్రయ్యవప్రధానవైద్య ఫలాక్తి, తేనార్యా
 చీనానా మానుషక్తికా స్మవత్త్వాదీనాం, సజ్జత్యస్తరఘటిత దృష్టివిధ్యాది ఫలా
 నాచ్చ వ్యవచ్ఛేదః । కర్మకాథాగోక్తమమృతత్వ మాపేక్షికసాధితం, ఇదస్తు
 బాధానశకానా, స్మిణీకతాంశసంవాది వేదాన్తైక దేశోపప్తంభాచ్చ, న పాఞ్చ్య
 పదితి ప్రిత్యాగీతపాఞ్చ్య మిత్యభిప్రాయేణ “అనన్తస్థిరఫలాపాత పరితీత”ంత్వ
 క్తం । నహ్యత్ర ఫలత్వావ్యవహానై ర్లూప్తిరత్వాది కొఽపిశ్చక్యా, ఆతిప్రస
 క్తాపితి । అనవచ్ఛేదాదేహ సవేశరేశ్వరీరః, తమధికృత్య పృవృత్తంకాస్త్రంకార
 కం । వత్సత్రి హ్యేవద్దమయాధికరణై - “సవసనియపాధిక శ్వారీరత్వా, ఆతివవే
 దం పరంబ్రహ్మధికృత్య పృవృత్తంకాస్త్రం శారీరకమిత్యభియుక్తై రభిధీయతే”
 ఇతి । వైవ మీమాంసేతి శారీరకమీమాంసా - తస్యాం, అధికరోతి - స్వార్థ
 బుద్ధ్యా తతోన్ముక్త్యధవతి, నకు పూర్వకవృత్తాంతరా దధికరోతిత్యధాః । బ్ర
 హ్మవిచారానన్తత్వ యుక్తిస్థి న పద్విషయకాస్త్రానన్తయోమపి సిద్ధ్యదితిభావః ॥

గృహణ్యాఫలత్వచ్చ సాధకతాచస్వతఃశుతైః ।

రాగత్ప్రప్నోవిచారశ్చై త్యపూర్వకమహాభాషితం ॥

నను కర్మకఫలాబ్ధత్వాదో లిజమాత్రం దృష్టం, యథాశ్చుతివిరుద్ధప్రతిత్వయ
 దాధాన్యాయపాఞ్చీరపి వక్తవ్యా, కర్మకస్వరూప నిరూపణభూతి స్వయం
 పృవృత్తైః పృతిబుద్ధకాన్త్యధానం, హేతు స్తవన్తస్థిరఫలాపాత పరితీతీరవ, సా
 కుతస్యైత్యత్రాహ (తగతి) ఉక్తప్రకారణాస్య సూత్రీప్యా వైద్యదమధాన్యం
 యథాస్యా త్తథత్వధాః । చోదధారణై । అత్ర క్షయిత్వోక్తి రక్షయిత్వో
 క్త్యాబ్ధత్వాద రుపలక్షికా । సిద్ధితసంపాదనానిచ్చితే ధాన్తాపి శ్రీధానం
 వృద్ధ్య పూర్వకతత్వగోత్యాది వాక్యదాహృతిః । లోక - లోక్య, భోగ్యః ।

తత్వటీకా.

జగద్రత్వత్వహేతుత్వాభ్యాం మనన్వయః । కమలాచితః - తాకికమలా
 “ పుణ్యచిత ” ఇత్యవిశేషాత్తా నిపుర్నిధమకసాధ్యస్యాపి త్తయత్వ
 నివారయతుమాహ (అస్తవదితి) ఉపాత్తవాక్యైకాభావ్యాత్, క్రి
 యాపాస్తవత్వస్యా నపేక్షితవచనత్వాచ్చ, ఫలద్వారాత్) నవత్వోక్తిః
 వాచితవత్తురం గాగ్విదిత్వాన్వికలజహోతియజతేతపస్తవ్యతే బహూని
 సహసాగ్రేణి “ తి పూర్వవాక్యాత్, “యేవా వీతవత్తురం గాగ్విది
 త్వాన్వికా త్వేతి సకృపణ’ ఇత్యుత్తరవాక్యాచ్చ, అస్తవదిత్వస్య, బ్రహ్మవిదన
 కమలావిషయత్వసిద్ధి, ‘ పుణ్యచిత ’ ఇత్యతోత్తరభూత తద్విషయత్వం సు
 జ్ఞానరహితకమలాసు స్వగతస్వారాజ్యాది ఫలభవత్ కమలనిర్మలభా
 భవాత్, సజ్జాధ్యకామేభ్యో జ్యోతిస్తమ’ ఇతి శ్రీవిద్యాచ్చ తోపా
 క్యం పా్రియక విషయంస్యాదిత్వత్రాహ (నహేతి) అభ్యుదయై - అధ
 సాధ్యతయా చోద్దితైకత్వభావః । “ ఘ్రివస్తది ” తి వాక్యభిదాన్వయా
 ఫలాధకత్వాభావః ఖ్యాప్యతే ॥ పునరావృత్తి నియమవేతః సజ్జాకన
 మాకలనత్వాయైగన భువికలసాధ్యత్వాభావం దృఢయతి (స్థవాఇతి
 దృఢః - తమస్యపారంగమయితు మత్తమాః । “అస్తవతోక్తిమవరం యేష
 వీతచ్చేయో యేభీనన్దన్తి మూఢా జరామృత్యుతే పునరేవాపియన్తీ” తి
 వాక్యకేమః । అథ సూత్రాభ్యానుగుణం కమలానా నిర్మలసాధ్యతా
 నిశ్చయస్య నితేదహేతుత్వం, బ్రహ్మజ్ఞానస్యానన్తఫలత్వచ్చ, సమచ్చ
 ద్వాక్యమాహ (పరీక్ష్యేతి) ఇయం శ్రుతిస్సార వ్యాఖ్యాతా - “బ్రా
 హ్మదాభ్యాసరతః, కర్తృచితా - కర్తృణా । సంపాదితా । లోక
 ఆరాధ్య త్తయత్వేన త్తయస్వభావాత్, కమలామిమాంసయా, ప
 ఆకృతః - నిత్యః పరమపురుషః, కృతేన - కమలానా, నాస్తి న స
 తేఇతి యో నిరేదవమానుత్ స తద్విజ్ఞానాధానం సద్గురుమేవాభిగ
 సమిత్వాణి, శ్రోత్రియం - వెదా నవిదనం, బ్రహ్మనిష్ఠం - సాత్త్విక

పురుషస్వరూపం, సచగురుః, సమ్యగుపసన్నాయ తస్మై, యేన నిద్యావిశేషేణ తమకు
 రూపత్యంపరమపురుషంవిద్యాత్, తాంబ్రీహ్నవిద్యాం, పోవాచ-పబ్రూయాదిత్యర్థః
 స గురుమేవాభిగచ్ఛే తస్మై సవిద్యాకపోవాచ త్యన్వయా దపా)స్తత్వాచ్చ. విధా
 నసి లిటోవిధానాత్ । ఛందసి లులక్ జ్జిటఇతీ ॥ ౧ ॥ న్యాయసిద్ధానువాదాంతే
 జాతివాచినోపి బ్రాహ్మణశబ్దస్య పృక్కుతకర్మపరీక్షణోపయోగ సాక్షాధ్యత్వ స
 మర్పణేనా జహల్లక్షణయా త్రైనిర్ణయకవిషయత్వార్థం “ వెదాభ్యాసరత ”
 ఇత్యుక్తం । బ్రాహ్మం ఆణతీత్యపి బ్రాహ్మణశబ్దన్నిబునన్తి । ఆరాధ్యక్షయిత్వే
 నెతి - సుకృతవివాశోపలక్షణం । కర్మమిమాంసయే త్యర్థకలభ్యాక్తిః ।
 ఆకృతశబ్దస్య పుల్లీజ్జతానురోధా ద్వాక్యకేషికత్వాచ, పరమపురుషా విశేష్య
 దక్షిణతః । అత్రీ నాస్తిశబ్దేనాకృత్య స్వరూపనిషేధాయోగాత్, కర్మణ్యత్య సన
 చానన్వయా దుత్పత్తినిషేధస్యా నపేక్షితత్వా న్నసంపద్యతఇత్యుక్తం । కృతశబ్ద
 స్య భావాభావ్యక్ష్యేకమణేతి ప్రతిపదం । తద్విజ్ఞానార్థం - ఆపాతధీసస్యా
 కృతస్యతస్య విదబోధాయేత్యర్థః, । సమిత్పటిత్వమిహ బ్రీహ్నవిద్యాశ్రివ
 దాశ్లోపనమునాస్తర వ్యజ్ఞానార్థకమితి కచిత్ । ఉక్తంహి ఛాన్దోగ్య-
 బాబాలంప్రీతి గౌతమేన - నైతదబ్రాహ్మణో వివేక్షమహాకాతి సమిధం సో
 మ్యాహర ఉపత్వా నెవ్య ” ఇతి । “ ఆన్యత్వాహుః ” అనువనీతే బాబాలె
 యుక్తముపనయనం - అన్యత్రీకు సమిత్పటితోష్వక్తి రిక్తపాణి తోష్వపలక్షణా
 థా వ్యత్యతహి నైశ్వాసరవిద్యాయాం “ తెహ సమిత్పణియః పూవాక
 ఙ్గాప)తిచక్రిమిరేతాన్వానుసనీయైవై తదువాచ ” ఇతి । ప్రజాపతివాక్యవైక
 యైవైవేదీస్య బహుషు ప్రశ్నైషు “ సమిత్పణిః పునరేయామైత్యావర్తతే ।
 స హి తత్రీ బహువారముపనయనం దృష్టమిష్టంవా సూత్రీకారశ్చ సంస్కార
 పరామర్శాద్విత్వేతావస్తాశ్రింపత్యతీతి । ఎకంకాఖామధ్యత్యోగోత్తీయఇత్యుక్తస్యా
 ధీతస్వాధ్యాయమాత్రస్య పృక్కుతానుపకారతయా “ వెదాన్తవేదిన ” మితి ।
 శ్లోత్తీయశబ్దస్యాత్రీ కానుసాత శ్లోత్తీయపరతనం

తత్వటీకా.

క్షమత్వ, మద్భవతపపకారకతమత్వం, చ బ్రహ్మనిష్ఠకర్మాభిప్రాయమిహానానా
 తాత్పర్య పరమపురుష స్వరూపమితి ప్రకాశితైత్యయత్సక్తైష్టేషామితి
 బ్రాహ్మికరణవ్యాపారాంతర నివృత్తిః - శమదమావివాళివణిపయకా వధానార్థ
 "తస్మాదనం విచ్ఛాదోదాత" ఇత్యైతేతే శ్రీనివాసో విదితార్థస్య విద్యా
 థాన్ . యేనైత్యత్రలిప్తవ్యవస్థయస్య క్లిష్టత్వా త్సామాన్యోపకృతిమత్వం ద్యోతయతి
 "విద్యావిశేషేణ" తి తథాన ప్రేముడతః తత్త్వబ్రాహ్మకమధవత్ క్షణభంగోవా
 బ్రాహ్మ్యథాభంగోఽ" త్యాది స్వరూపత స్వభావతత్త్వ కారం నివర్తయదాప్య
 మక్షరమత్వపదార్థ్యంప్రకాశితైర్భిన్నవ్యవస్థాభిప్రాయేణాహ "పరమపురుష
 మితి" సంశయ విషయకాయానాననం, అపూర్ణావచనం, కేవలం త
 త్వతః ఇతి విశేషణం "అచాయోగ్యనాచాయోగ్య భవతి క్రతత్వవిచారమా
 త" ఇతి స్ఫురన్తి . పుత్రార్థాకకభవన్తీమ నిరాపాయాహ "ప్రబుద్ధియాదితి"
 అధిగచ్ఛదత్వోపకృతిమ ప్రతీతివిధిజాఘన వ్యత్యయానుసరణంక్లిష్టం ఆతః ప్రా
 వానైత్యస్య భూతపరత్వేనానన్యయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ "స గురుమేవతి" ని
 యనువిధిత్వ మపకారణేన వ్యవహరిం . ప్రావానైత్యస్య విధిపరత్వే హైత్వవైర
 నాహ "అప్రాప్తత్వాదితి" యద్యపి లోకాన్యత్రయా కన్యవిద్యాగతః ప్ర
 వృత్తిః తథానతి తస్మిన్విశేషస్య గురోస్సచ్చిత్తవిషయ భర్మాభావమేవేదం
 విధేయత ఇతిః విశేషః . తటాలిజఘనత్వస్య విశేషతోమన్యత్వమప్యాహ "విధా
 నతితి" బ్రహ్మజ్ఞానస్య పరశబ్ద నిర్దిష్ట బ్రహ్మప్రాప్తిపకతయా ప్రాకరణిక
 నిత్యనిరతిశయానన్ద ప్రాప్తిపకత్వ మభిప్రేత్యాహ (బ్రహ్మవిదితి) బ్రహ్మప్రాప్తి
 స్యాపి స్వగూఢాదిన్యాయా దిహమల్లోకాని"త్యాదిభిన్న పునరావృత్తికాంక్షం పరి
 హరణమాహ (నపునరితి) మృత్యురహమరణం, "మోహోమృత్యుస్సంమతోయః
 కవీనామిత్యాద్యుక్తంవా . పాప్తనాం నిశ్చేషితీయ మృత్యావలక్షితం సహ
 మనిద్దంసప్యాలో లోకానుసరణం వైషమిభిభావ . తదావశాన మిహో
 పాయః,భలంవా, "నపేత్వసజ్జాతీతి విద్యాప్రకరణసహాయ ముక్తస్య జ్ఞాన
 లోపకాంక్షాన్నివర్తకమవృత్త్యుతత్కాయానిపుత్రిచ్చ వ్యవక్తి (నపేత్వఇతి)

ముక్తస్య తదాతవపరదుఃఖ పాక్తివస్వదుఃఖ దశానామి తియోః స్వాత్మీయత్వ
 వర్తమానత్వా భావాన్నతంప్రతి ప్రతికూలత్వం ఏవంహి బద్ధవశయా
 మపి దృష్టం । తత్ప్రతి పరదుఃఖదుఃఖత్వం గతానుశోచనచ్చ కమాపాధిక
 మేన “ సరోగన్నోతదుఃఖతాం సవకాంమాపశ్యః పశ్యతీ ” త్యదితా విశేష
 ని దృశ్యమానైష్యపి స్వ ప్రాతికూల్యవర్తన న్నాస్తీతిహి సాప్యతే । పశ్యో
 తి “ తదకంపశ్యతీతి సమానప్రకరణా ద్భిన్నాదకాశీమి । పశ్యతీతి చ్యుత్తు
 త్వా పరమాత్మత్వమి “ పశ్యఃపశ్యతి, సశ్యన్తమిత్య ” చి ప్రయోగవృత్తిః । చి
 వ్దార్శకతయా సవకస్యవర్తనా త్తదకవర్తన సవకవర్తనయో ర్వివిరోధః ॥
 న కమం నిర్వాప్యపార సావకజ్ఞమిత్యం, “ అన్యరాజానప్రేక్షయ్య లోకాభవన్తీ ”
 త్యామ్నత కమకమానా సీత్వరహితత్వస్య నిపుత్య స్వచ్ఛప్రపృష్టిత్య స్యా
 దిత్యభిప్రేత్యాహ (సన్యరాదితి) ఆతవశ్యైవ పారతన్యస్య స్థితాపి “ స్వ
 రాజ్ స్వతన్త్రీ ” ఇతి వైఖిల్బ్యోక్తి సకామిద్యతే । అమృతత్వ స్యాపాయా
 న్నరనిషేధకుత్వా కమాపాశ్యామృతత్వైకై రన్యపరత్వం చిధియతి (తిమ
 శేతి) ఆత్మీయ నునిధిగతి విశిష్టమహాపురుష పరామర్శాత్ ప్రపన్యవ నిర్విశేష
 స్వరూపశియా, పురుషాన్తరంగయావా, ముక్తిః స్యాదితి పశ్యన్మిరన్తం ॥ పశ్య
 తదాధిమన్యో రమృతహేతుత్వం శ్రుత్యైవ శీప్రమిత్యేహ (నిర్గుణి)
 తతః - ఉపాసనమీహ త్పూజ్య మననాచిత్యత్వః । తేన జాప్తః - ప్రెర
 కణ ప్రీతిదిగ్మయ్యతః । అనెన స్థిరస్య పరామగ్నిహస్తైవ కలద్వారహాత్తిః ।
 “ ధాతుఃప్రసాదాది ” తిచ క్రూరయత ॥ సన్యత్యాత్మానం ప్రెరతారంచతి స
 ముద్భిత్య మనమముక్తం అతోన్యజ్ఞానస్యాపి మోక్షహేతుత్వం భారి । సతావ
 తా ప్రెరకప్రాధాన్య మపహ్నియతే । “ కష్టిరీరః ప్రిత్యాగాత్తాన మైశ్చత్
 ఆపుత్ర చక్షురమృతత్వమిచ్చన్మి ” త్యావ్యపి పరదిగ్భ్యాశీవవర్తనసవరం ॥
 ఆకాశా “ భూయసాంస్యా ద్భరియన్త్య ” వితన్యాయన వాక్యాన్తర్లరపుక్తృ పృ
 థీకరణాధాః । అక్షుధిగత వాక్యైరపేక్షిత జ్ఞప్తిం, యథాకుదివిధారప్రవృత్తి
 సంభవం, చ మన్వానః కశ్చిద్భిన్నాదివారస్య కర్తవ్యారానైశ్చత్వం చోదయతి

(ముఖ్య) చకారకృష్ణాని పౌత్య కృష్ణాత్మైః పూర్వోద్భవైః సమచ్యుతా-
 థాః । ఆచ్యవచోతోవిచార సారకేత్యపరః । ద్వితీయస్తు జ్ఞానానుభూతినిరా-
 పార్థః । (మునుషాః) పౌగ్ధవీయ పుణ్యమహిమ తీతకామ్య రుచిరత్వాశయః ।
 (కమధా) న చ్యుతాథా అస్యథాపి ముముకుత్వస్య, బ్రహ్మవిచారస్యచ,
 సంభవాత్ । నాప్యచ్యుతాథా అపైథ్యాదితిథాః । ఆత్మ పౌగ్ధిబద్ధ్యా
 పౌగ్ధవత్తి (ఏవంకేహితి) ధీమాత్మై తుస్త్వైత్యక్త కమణవిచారకృద్విభాగాః ।
 ఏవన్నప్రదర్శనామితివా స్వయః । అపిభూతాభిప్రేతం నామం విమృశోఽ
 (సాక్షేతి) త్వం భూతాని త్వవధారణాభిప్రాయః । కృష్ణస్వస్య బ్రహ్మతమహా-
 స్యాదరతా)సాతకృత్వి క్షమస్వస్య, సరసా విచారణత్వేభావః, నిత-
 యస్వమీమాంసిత కథంస్యాదితి మత్వా తోదయః, ఉపరాహ (సర్వమితి)
 అగ్నేకృతమథంస్యవత్తి (అహితేతి) తావతాపి న్యామో రుచీకారతయా “అన్న-
 మత్తీత్యాది ” భిరల్పాస్థిరసంధి రసకృత్, అవ్యాకృతాకార పౌగ్ధాదికారణత్వ-
 సంశయః, “తాన్యవాసువివక్యతీత్యాది” భిరల్పనాశ భ్రమత్వ, స నికరణతత్వభి-
 ప్రాయోగాహ (తథాపితి) అనిష్టికాపగ్ధిబద్ధితి వ్యవస్థితత్వైకోత్తరమాహ-
 (తత్క్షేతి) (భవాన్) క్వదికపౌగ్ధసాతకమాత్మై సర్వవ్యా నాక్యవ్యరాద్యపి
 నిరీకధారయుష్టస్వమితి భావః । ఆత్మహి కమణభాగవి “అతన్తగ్మాహ-
 అసారమక్షయ్యం లోకంజయతి, యోస్మిన్వాచికతుందిమత్ ” ఇత్యాదిభిరాహ-
 తతో వస్తన్తిరథల ధీరన్తి, బ్రహ్మజ్ఞానమభ్యాస మవినానానిమిర్యా, స్వైకప్రకీరణత్వ-
 స్పృత్యా, చా సభానూపమినభాతి, అతస్త్వచసృత్యా పౌగ్ధమాతకృమ-
 కారణాభావా త్కమణవిచార సారకేత్య హేతునాన్తి, తదివ మభిప్రాయో-
 క్తంసారి “అధీరవేమస్య హి పురుషస్య కమణప్రతిపాదనోపకృమత్వా ద్వవానాం
 కమణవిచారః ప్రగమం కరణస్య ఇత్యభాతోభమణబద్ధానీ క్షుక్తమితి ॥

అథవిద్యాసేషితమెవరత్వవివేకాదికం విచారాపేక్షితమితి భౌతియ్యై కర్తవ్య-
 కృతివ్యాపియతతయా తద్విచారవృత్తత్యాద్యానం మన్వాకో నాధాభిప్రాయః సర-

శ్చోనయతి (నన్యతి) యదవతి స్వాగమతచతుష్కన్యతిక్త నైరవేక్ష్య
 పరం । తస్యవరంపరయోపయోగః విచారణ ద్విని తన్నియమనాన్తీరిస్యక్త్య నియ
 ముక్త్యః నియతాపేక్షితచతుష్కన్యతిక్తస్యాపి న మూర్తిసూచ్యత్వ మిత్థ్యభి
 ప్రామేయ తదవత్కుత్తం । తదవో నపేక్షింయేన త్వదుక్తమిత్యాహ (నధ
 మేకాతి) ద్వైప్రమపేక్షితాంశం సూచయతుమాహ (అధితవనాత్తస్యతి) అవ
 యుత్యధ్యయన్ మనాఃకాశ స్వాపాత సనాత్తమాత్రా గ్ధాయనభర్తృశ్చ॥
 తస్యహి న కమలాత్మాసాత్మిక, నతరాంబుధుత్వ, న తమాం విచారణ నియమ
 భక్త్యః యావత్ కృత్వాన్యకృతపి స్వాపేక్షితాంశస్యా ప్యకరయా, ముక్త
 విశేష మ్మరితసాయతమాన, బ్రహ్మచారస్య శక్యత్వా వకరత్వమాప్యేతి హ
 నాశకమపి న కమలాం బ్రహ్మత్వమపిరథ హ । ఏతే కమలాంబుధాసాయా
 ప్రాగ్ స్వకరకాన్యప్రభావభావావతైరితి బ్రహ్మచారవాచి బ్రహ్మత్వమనంత
 జ్ఞానత్వం । సిద్ధాంతివన్యతాం ప్రధానయుక్తి మాప్రధానకృత్య, తత్తత్ప్రసిద్ధి
 నాం సామాన్యప్రవిక్యాపేక్షితత్వం ప్రకల్పనా, కమలావిచారవృత్త్యం శక్య
 తే (కమలాతి) “ఉక్తిభాన్యభావానాం” తి పక్షోక్తిః । అధికతవత్
 తో శక్యచిత్తవత్వం సాగ్రన్యః । “కమలాత్మాత్రియాదీ” తి తాత్పర్యంపరం
 అభియక్త్య ఇహ కమలాంబుధా, ప్రణయవాక్రియ కమలాసాదనవత్కీర్ణాదకమం
 మాభిత్వ ప్రహర ఉపాసనస్య భాగ్యరాశికారయో కమలాంబుధుమాంసవత్త్వ
 అదిశ్చైవ ఉక్తి గతవత్ ప్రణయస్య విభ్రువిగసామాద్యై నిహితం । (అత్రీవ)
 నతు కమలాత్మాచిన్మితాశీతిభావాః “అధికత కమలాం” ఇత్యసేవ తద్వ
 తదంగరూప పరాశాఖాసమేపి వాక్యాన్యక మాగ్రేహ తత్వం సూచ్యతే । నను
 “అవ్యుత్పన్నమనంతే వాక్యాన్యక ప్రాన్యకీర్ణాదుమపమానానీతి తద్వినుత్తం అన్యైర
 నక్షీకారా తత్తదాన । అథపి ప్రకృతావికాధం యామః । న హి తే గోపద్మ
 శో గమయిత్యాదివాక్యైః సముత్పన్న విభ్రుః పిల్లః పద్మాశయా స్వకీర్త్యామా
 క్తు గోపాద్మశ్యావా గమయత్సవాన్య ఇత్యుతాపరి తాత్పర్యాత్
 గమయత్సవాదయాస్తు పదవపాదీతా త్తత్ప్రేరేణా ఇతి ॥ నను చాద్యవ్యుత్పత్తి

దశాయామవిదిత పద్మవాక్యభేదస్య వాకాభావోద్ధరస్తి । తతః కిం? తత్తేహి పృథ్వీ
 త్వాదిసిద్ధి విశిష్టాభేదమనంతో వాక్యస్య బోధకత్వగ్రిహః. స తు పృథ్వీతోస్స
 ద్దత్తే వాక్యాభావోద్ధరః. తదత్తే కమలాదివిచారతే తదన్వయాతోద్ధిగ్ధాదిభిః. తతః
 స్వద్విషయోపాస్థితిస్సాన్వితః. సహ్యతే కమా నశ్చేషాద్ధిగ్ధాదిషూపాస్థి ర్వి
 ధీయతే. గోదోహనాదివ ద్దుఃఖలాదికారత్వాదితీయాః ॥ ఉక్తమశక్యత్వం
 గుప్తపరమం సంభాష్యథాస్త్రాన్విత్య కపోలకల్పితపరికారాణామనాధిక్య రూపా
 లభతే (ఆనభిజ్ఞానాది) శారీరకస్య ఖల్వీదం కాస్త్రం అత ఆత్మవిజ్ఞానపరిధాన
 మితిభావః । శరీరమేవ శరీరకం తత్తే నివాసీ శారీరకాదేవాత్మై వాచస్పతిః । త
 ద్విజ్ఞానపరిధాన్యం వివేచితే (తస్మిన్నితే) శుభస్యకర్మాన్వయే సాత్త్వము
 యోగముపరోధ్య మవాదితమ్ । మరణేదాదవిద్యాయా స్వరూపతః, పరివాహ
 తో,వానాదిత్వం. పరివాహపక్షేనసస్థా జీవాఙ్మరణాది నయ నిరూధేత్యాకూతం ॥
 (భేదః) ఆహమిదం బానామితి జ్ఞాతృాదిరూపః । స పృథ్వీక మవాన్తర
 థేదైవికాపిదః । తస్య మిథ్యాత్వం న్యజ్ఞానమవిద్యాకృతత్వోక్తిః । తద్దర్శ
 నంవా తత్కృతమిత్యుచ్యతే. తదన్వయమిత్యథాః । భేదదశానం నిమిత్తం
 యేషామితి విగ్రహః । నిర్వికారస్య జన్మాదికం ఆత్మభ్రాన్తివిషయ దేహధర్మా
 రోపాత్ । ఆదిశబ్దేన నిరయాదిగ్రిహః । త్రైదుఃఖం సాఙ్ఖ్యవప్రపంచాదినాం
 తాదృశోన్మకరణవికారః । మిథ్యాత్వపి పృథివీలతయా జీవాసితవ్యత్వాయ
 జన్మాదిషువా, దుఃఖతోక్తిః । తద్భ్రాన్తిపరివాహో విద్యేదవ్యక్త్యై సాంసారిక
 కర్మః । ఆనాత్మగిరాత్మానమకీకృత్య పునః పునస్సంసరణంహి సంసారః । మోక్ష
 ప్రియత్వత్వపరో విమగ్నతోపచార, ఉన్మిమంక్షాభావః । మిథ్యాజ్ఞానమహత్తేని
 భేదగ్రిహః, అనిర్వాచ్యరూప మజ్ఞానంవా । అజ్ఞానతత్పరిధానయే, స్తత్కా
 యకపృతిభాన పరివాహస్య, చ మిథ్యాత్వత్వా తత్త్వకూతేనిబాధ్యత్వే కిమత్తి.
 కమలాదితీయాః ॥ చన్ద్రద్విత్వాదిభిః తదైక్యోదాభ్యాః. తద్వదిహ త్యధి
 ప్రియేదాత్మకత్వ విజ్ఞానతోక్తిః

అశుద్ధస్య ప్రసిద్ధత్వా చ్ఛుద్ధస్యా వాచ్యభావతః ।

అజ్ఞాత స్త్వస్త్వోరేక్యం భాస్యమిత్యత్రామన్యతే ॥

స్వాధ్యాయస్య సాకాత్స్నేహ మానత్వేన త్యపిన్యతః ।

నా వాద్యే నాను వాద్యే చ నాపవాద్యే చ మానతః ॥

అవిచారిత బాధ్యాది వ్యవహారభోగ విజ్ఞానశబ్దః । ఏవమిహాదికారే
ప్రయోగసంసాధనాని భావితాని । ప్రతి పిపాదయపి తం - ప్రచారం, ప్రాసయ
తం, నైషం । శబ్దజన్మభావాదిన హ్యవసరః । యదావ్, ఆత్మైక్యజ్ఞానమజైత
మపి మోక్ష సాధనత మా కారకప్రతిపాద్యం. తస్య ప్రధానతాత్పర్యవిషయ
త్వాదు సన్మయిగః ॥ తతః కిం ప్రకృతస్య తత్త్వా (తస్యైతి) హేతవ్యో
మపయోగనిర్మూలకః । “ ధేదామమ్ని ” ని విరోధవచః । కమలాజ్ఞానమిహ
విచారమానం । తస్మిన్మానం వాద్యత్వేనైవ స్వయాపాత్పర్యై, కార్యైవైతి ని
వరన్యతే । తస్మి తత్సాధనాను గామాకస్యా ఫలవత్తవం ॥ స్వైరవాసనా
హేతుతయా త్యక్తకాయత్వాదు జైవత్యం ప్రాప్యతి (ప్రకృత్యైతి) అంశ
తోవా, ఫలసక్తానిగుణతోవా, నిర్వికారత్వం చురూచమి త్యధిపాత్యైదావః
(విరుద్ధమేవైతి) ఉక్తం చైవైవమన్యతే ॥

“ అయ భావస్త్యవిద్యాస్యా ద్విద్యాతేస్యాపిరోధినీ ।

సముచ్చయస్తయోరేవం నివారణచతురీప ॥ ” ఇతి

“ తమోజ్యత్వయభాభోనో రిష్ట్యైతాన్యతాయథా ।

వారిణోష్ట్యతాయస్య జ్ఞానస్యైవంకియాగతః ॥ ” ఇతి చ

యది కమలామిహం, రహిత తదక్తాశ్చయిపానన చిత్తాభ్యైతి విరుద్ధత్వా
స్త్వసభ్యత్వతే. కమలాచిత్తాయామేవం నివారణమిత్యత్రామ (ఉక్త్యాదైతి)
ఇహోక్త్యా చురూచనలత్వతే. తస్మిన్మానసత్వాత్ మిహామిత్వత్వా
ద్గుణఫలసంబంధ మపహ్నుత్య తద్విచారస్య కమలాకేంద్ర్యైః, ఫలాచార్యత్వైః

నపరవిద్యాబ్రత్య, మితిచభావః ॥ యద్వా, శిష్యతాభిరేషః । కర్మకవిచారైః
 పరిశిష్టాభిర్యథః ॥ అత్ర విచారకామాదానా ముక్తిభావ్యుపాసనానాం
 జ్ఞానరూపత్వంవివక్షితం. న తు తద్విచారస్య అతిప్రసక్తాత్ । ఇహైవ - విరుద్ధ
 కాస్త్రీవవేత్యథః । నను సాబాత్యాధీన పృత్యాసక్త్యాపి సముద్రీ ధ్యానతప్తి
 ధానస్యా సుపయోక్తం,విరుద్ధం,చ న చిన్త్యం. అతః పరవిద్యాప్రకరణ పాతాత్,
 విచారణా, చ్చాశ్రమాదివత్, గత్యాదివ,చ తదుపయోక్తత్వం కల్ప్యమిత్యత్రాహ
 (స ఇతి) తు శబ్దః శక్త్యానివర్తకః । యద్యపి సామ్య,తప్తిధానోపయోక్త
 తయావా, న సంగతిః. తేభాపి జ్ఞానరూపత్వసామ్యా, త్తదన్వితస్య వీయావత్తర
 త్వోక్త్యానా పరిచ్ఛిన్నఫలత్వ శోకోచయమపాకృత్య ధూమాదిమాగ్ధావ జ్ఞాన
 సా దాభ్యామత్యవయిత మిహతచ్ఛిన్తైతిభావః ॥ తస్మాత్తత్వజ్ఞానపరమైగా
 భావా త్తదుపయోక్తమపి పూర్వకవృత్తిమస్తు తిత్రాహ (అతిఇతి) యత్ప్రీ
 ధానం - యదుపపాదనప్రధానం । ఎవకారణ పాప్రసక్తికాపేక్షితమపి ప్రధాన
 స్యానుపయోక్తం, విరుద్ధం,చ, వ్యావర్తక్యతే । ప్రధానాపేక్షితానుక్తిశ్చ నయంతా
 అప్రధానాపేక్షితస్యచ వృత్తిత్వే వక్తవ్యే మూల్యమతవిచారాదపి తేభాత్వప్రీ
 సక్త్యాభిర్యథః ॥ కిమపి - త్వయాక్తా త్కమకవిచారాద్వలక్షణం ॥ అత్ర భాస్క
 రాదిమతీనో, వా శిష్యానీ, వా సమాకామయ్యే పాశ్వకాస్తోవా, పరోక్షస్తాత్వియక
 విషయాంకా సక్తికారణ ప్రతిపత్తి (బాధమితి) భాస్కరోక్తమత్రే హేతు
 గ్రింధత, సాన్ధ్యతత్వ చృత్యభిజ్ఞాయతే ॥ ఆనంగీకృత మధంవికంబ న్నన్వేష్య
 క్షిపతి (తిపతి) ఏవకారోస్య వైరపేక్ష్యం, ప్రసక్తాపేక్షితవ్యైవ పాప్రధా
 న్యేనాప్యపేక్షితత్వం, విరోధాభావంచ న్యనక్తి ॥ ప్రధానోత్పత్త్యానా వసుప
 యోక్తస్యవిచారః కథం తద్విచారాపేక్షితాభిర్యత్రాహ (కమకతి) ఆయంభా
 వః. అత్కమభూధ శక్త్యామతికృమ్య యథావిధి కమకసముచ్చితే జ్ఞానప్రీ
 వృత్తిః కవలకమకాదా మనస్తప్తఫలసాధనత్వభావ నిశ్చయపూర్వకతే ॥ ఏతేనా
 ॥ ధీరవిదావ్రస్య ' తి పాప్రసక్తం ప్రతిసక్తం ॥ ఇహ భాస్కరమతే కుఠిః
 ॥ తమేతం నెదానువచననే ' త్యాదిః । సముచ్చితత్వంచాత్రి ॥ సహాయక్తే ప్రీ

ధాన " ఇతి తృతీయాశ్రయే గుణప్రధానతయా సంబంధః । గుణత్వంన పృ
 యాజాతివత్ । ప్రకృతానుపయోగా త్తిరోధానన సముచ్చయైక్యే । యాదవప్ర
 కాశమతే " సమాకాశేత్ " తి సూత్రేమంగాశ్చిద్ధావపరం । " సమాకాశేత్వ
 చె " తి సూత్రేస్తు సముచ్చయార్థం । తత్తేతు " విద్యాభావవిద్యాభావ " త్వ
 దికాశ్రయః । సముచ్చితత్వస్తు విశదజ్ఞానోత్పత్తేః పూర్వకం తదవపరతరయో
 కమకాశం జ్ఞానాద్యత్వేన । పశ్చాత్తు మృత్యుతరణ ప్రాప్త్యాప్తిమీవ ఫలభేదా
 త్వమత్వేన । సిద్ధాంతేతు సన్నిపత్యోపకారకత్వ వివేచనా సముచ్చయైక్య
 స్వరూపేణ కమకాశోపేక్షితత్వ సూత్రేకృత్యసూత్రవాద్యానా (సన్నిపతీ)
 నన్యస్తిన్నుతే సాధ్యత్వేన వివిదియేపాతా. యన తదర్థకామకాశేత్రిస్యా
 త్ విద్యాతు ప్రకరణసిద్ధా ఆతో " వివిదియే " తత్తేత్రి స వివిదియేపేక్షితం
 భావః ॥ చకారః కృషిత్వతే, సిద్ధాంతే, ప్రాప్త్యావసరం సముచ్చయేన । మతా
 న్త కతు ప్రాప్తిపాద్యమప్రధానత్వం సమత్వేనసమాకృత్యయేన । తస్మై భావ్యా
 న్మహానై యథామతం కమకాశేత్వం । తద్వితానానాం కమకాశకాశేత్వం
 దత్తోత్తరత్వేన యక్షిప్తకవా నుత్తరానామహం (ఆదేశితం) యథామతం
 యథాధికారమపేక్షితం । తన సముచ్చయ - సాధనతరణ సముచ్చయమహం
 స్వాధికారానుగుణ నిత్యవైదిత్యకమకాశం । తన - సంబంధకేతాత్వేన, స్వాధి
 కారసిద్ధిదన, చైత్యర్థం । అయంభావః ఆనుష్ఠానవశాయం సముచ్చితత్వస్య సా
 ధనవిణాయాయామిమర్శవశాయామపిబుధ్యాగోపావశ్యంభావః । తతః విద్యాభావ
 కర్తవీచారపూర్వక ప్రదన్వితవిద్యాపిధి వాక్యార్థవిచారః తదప్రసేవపర విశేష
 వచ్చిన్న ప్రాప్త్యావసరచిన్తనస్య కమకాశిన్తాసాదేశితయోక్త్యన్నిస్సయ తానా
 చతురధ్యాయ్య ర్థవిచారస్య కమకాశవిచారః పా)గ్నాపీతి ॥ తదిహ కమకాశియ
 పణస్య ఫలాన్తరార్థ కమకాపరిహరణ, ఫలం విద్యాముఖన కమకాస్వరూపమతో
 ప్రాధానం,చెరి న మోక్షప్రవృత్తిత్వం. నాపి పరోధాః । యద్యపి విద్యాపేక్షితో
 యజ్ఞాదపదార్థ సాధనతరణ సన్నియమహం సూత్రేకృతా ద్విద్యయేనం కేత్యః ।
 తథాపి కృత్య పదార్థనిష్ఠాయా మిమాంసాశాస్త్రే) కామధికారస్యాపి క్షం

చిత్తవృత్తి దత్త) పోషిస్తే కర్త స్వరూప లాభవాద్యయోగ పృథక్త్వ
మాత్రా స్థాపనం యుక్తం. తాపత్రయ పూర్వ వృత్తత్వమతేషాం విషమత్వేన
సమత్వేనచ కమలాంబు ముచ్చేతవ్యత్వాద నైతకమక విచార పూర్వ వృ
త్తత్వం దుస్స్వజమి త్యభిప్రాయేణ మతచతుష్టయేషి ఫలితమాహ (అత ఇతి)
కమకపరామర్శితచృబ్ధ స్తచ్చిన్తనం లక్షయతి, దూర్ఘమపికమకవిజ్ఞానంవా పరా
మృతిః। అపధారణం విరోధభావ్యాతకం। అత్రాత్మస్తవైష్కమ్యక వాదీప్రతి
పత్తి (వైతవ్యక్తమితి) కురితిప్రతిరమప్యయుక్తం త్యాజ్యం. అన్యథాతిప్రసక్తాదితి
భావః॥ మత ఇత్యత్ ప్రతి సమచ్చయవాదికల్పితం సాధవ్యత్వం తావ నిరస్యతి (సకలతి).
భాస్కరసిద్ధాంతిపక్షయోగిహ సంప్రతిపన్న స్థాపనార్థం, స్వకల్పితవికల్పకొటి ని
ష్కర్మకార్థం, వాః బ్రహ్మత్వాద్యుక్తం। విశేషః-భేదాః, సజాతీయవిజాతీయస్వ
గతాః । స్వగతభేదోహి కురితోపావిద్యై రుపాసన విధిభిః కల్పిత ఇత్యభిప్రాయే
యేణ సకలశబ్దః। ప్రత్యసీకర్తవ్యమిహ శుక్త్యానివచతోపాత్మ్యన్తా భావాశ్చయత్వం,
తత్త్వరూపత్వం, వా । స్వగోచరజ్ఞానేన స్యాద్యస్త నివర్తకత్వం, చ। ఈదృశస్య
మానాహాస్య కూన్యత్వం పరిహాతుకం చిచ్ఛబ్దః । చిద్రూపతయా స్వప్రకాశస్య
మానాత్వరాపేక్షయచ నైవ ప్రసిద్ధః । అసద్వ్యాప్యత్వాచ భ్రమభిప్రాయాత్వనిర్దిష్ఠిః।
మాత్రాచా చిచ్ఛబ్దోత్పాదిత జ్ఞాతృజ్ఞేయాది సంబంధ శంకావ్యుదానః । ప్రత్యసీ
కర్తవ్య మప్యనైతః కల్పిత, మనఃరిక్తం, వేదిత భావః ॥ బ్రహ్మ శబ్దేన “ బ్రహ్మ
జేదేత్యాది సూచనం । విజ్ఞానాత్ - శ్రీమదా ద్యమగృహీత వాక్యజన్య ప్రత్య
క్షాత్ । అపధారణేనాధిష్ఠాన యాధాత్మ్య జ్ఞానస్యా సత్యనివర్తకే కమకానై
రపేక్ష్యం వ్యజ్యతే । “తమేవవిదిత్వో” త్యాదిభిః ప్రతిబంధక మృత్యు తరణస్యాపి
జ్ఞానైకసాధ్యోత్పత్తిః । “ అవిద్యయామృత్యుదీప్తేన ” త్యే తన్న మోక్షస్య కమకా
సాధ్యత్వాభావమితి । అత్రావిద్యయామృత్యుం, ప్రాప్యస్థిత ఇతికు యోజనా
సాధవ్యత్వనివాసకయ్యైర్థం సాధ్యత్వమప్యత్ ప్రాప్తిత్యాహ (అవిద్యానివృత్తి
రితి) ఏవకారః కమకాచాకరసమా త్యాప్తి రసాధ్యత్వం వ్యసత్తి । హిశబ్దము

ముక్తే జ్ఞానసమాతృ సాధ్యతయా శ్రుతిస్మృతి మాతృప్రసిద్ధత్వం, తాత్పర్య
స్వారస్యం, చ బోధయతి । జ్ఞానకార్య కమలాతో నుపయోగం, సమాధా
విరోధం, చ ప్రాగుక్తం వివృణోతి (వశేణతి) అవిశదేన నిమిత్తగుణాదేవకాణా
ద్యవాస్తవ భేదస్య, చ సంగ్రహః । అనన్తశబ్దో వ్యక్త్యానన్త్యం, శాశ్వల్యం.
వాచిత్యం । వికల్ప-భేదః, తద్భ్రమ, వా । భ్రమపక్షేత్వా స్పదశబ్దో
విషయాధః । నిపుత్రే రాత్యనికత్వ వ్యక్త్య సకలశబ్దః । కారణస్థితేః కార్యనిపు
త్య భేదోపచారేణతద్రూపత్వోక్తిః, తన్నిరూప్యత్వాద్వా । అవిద్యయేవహి భేదధీః,
అతస్తయా, తన్నిపుత్ర్యా, చ తత్సవస ద్భవో నిరూప్యా । కథమివ - సకథంచితే ।
అత్యంత సంభావితం కమలాణా మవిద్యానివతకత్వం ప్రత్యుత తదమృ
త్యా సంపార ప్రాప్తకత్వమేవ స్యాదితిభావః ॥ నమకథం వచన విరుద్ధే న్యాయ
శాస్త్రే, యుక్తి విరోధా ద్భిరస్యచ తే శ్రుతి విరోధాపత్తి రిత్యత్రాహ
(శ్రామతఇతి) యుక్తేరనుగాహ్య మప్యస్తీతి చకారాభిప్రాయః । స్వరూ
పతో విరుద్ధత్వం యాక్తికం ప్రాగుక్తం, ఫలతస్తు శ్రాత మిహోచ్యతే,
అనిత్యమేవహి కమలాఫలం, నిత్యస్తు మోక్షఇతి ॥ (జ్ఞానస్యైవ) నతుకమలాభి
స్సముచ్చితస్య, వికల్పితస్య, అనుగృహీతస్య, చెత్యధః । యుక్త్యనుగుణస్యే,
తిహ । “దశకాయతీ”త్యుక్త్యా స్పష్టస్య తకేణానుసంధాన మప్యధికం, అస్మి
టాక్షణ శ్రుత్యంతరం, చ యుక్తాలమితి సూచ్యతే । “అవిదిత్యే”త్యస్య మోక్ష
సాధన విత్తిరహితోహి కమలా కరోతీతి తాత్పర్యత్వాహ (అన్తఃపతి)
బహువాచం చిరకాలానుష్ఠితానామపి కమలాణా మనిత్య ఫలసాధనత్వ మిత్యవధా
రణాభిప్రాయః । “తద్యథేత్యాదౌ పుణ్యశబ్దో నసంకోచాహా ఇత్యాకూఠం ।
నిర్వావిదాప్నోతీతి వాక్యే ప్యవధిః, కమలాసముచ్య, శ్చ నశ్రితఇతి జ్ఞానస్య
నైరపేక్ష్యసిద్ధిః ॥ నన్వత్రాపి వేద్యత్వ, వేదిత్యత్వ, ప్రాప్యత్వ, ప్రాప్తకత్వైః,
భేదధీ కస్తీత్యత్రాహ (బ్రహ్మవేదేతి) అనేన నిత్యం బ్రహ్మభూతస్య భ్రాన్తి
సిద్ధా బ్రహ్మత్వ నివతకే వాక్యే కమలాకరకవ్యోపదేశః । కాలానిక ఇతిభ్యాశ్చ్యతే ।

నశేపలం కమకా సముచ్చయస్యా శుభ్రత్వం, ప్రితిబంధ నివృత్తే జ్ఞానమాత్రీ
నివరణ్యత్వ కణ్ఠోచ్చై బాకా, శ్చాస్తీత్యభిప్రాయేణాహ (తమేవేతి) వేద్యా
వధారణ మప్యత్రీ వేదనస్య వైరపేక్ష్య మభిప్రేతి స్సనత్సుజాత వాక్యాన్వృత్తు
రిహావిద్యా । ఆదిశబ్దేన “ కిమథాకవయం యత్స్వేమహే ” “ నకమకాణాః
ప్రిజయే ” త్యాదిసంగ్రహః ॥

ఎతాస్సయుక్తికాబహ్వ్యః స్ఫుటాథాఃప్రితిబంధతే ।

అన్యాయనుపపన్నాథా మన్యక్త విషయాం శుభ్రం ॥

విషమసముచ్చయ ద్వయే, సిద్ధాంతే, చ శుభ్రీనూత్రాన్యాయక్త మపేక్షితత్వ
మనుపక్తి (యదితి) అపి రత్రీ గహాథాః । యథాభిమానం పక్షత్రీయపరిగ్రహ
ప్రియుక్త ప్రాధాన్యపరోవా, చః । ప్రితిక్షిప్త శుభ్రత్వరోక్త సముచ్చయే స్వేప్త
శుభ్రత్వాదే దుఃఖావారత్వా దత్రీ తాత్పర్యాన్తర మాహ (తదితి)
(యజ్ఞాదికమాపేక్షావిద్యేతి) స్వరూపాత్మత్వా, ఫలాత్మత్వా, వా పేక్షితత్వేన
యత్కమోక్తం తదిత్యథాః । ఉక్తిమాత్ర) పరామేశేతు సఫలాత్మత్వా కమా
పయుజ్యత ఇత్యేషం ప్రకారేణ తత్పరిహతకవ్యమితి యోజ్యం । ఉక్తాథా
గోచర శుభ్రీనూత్రీ పరామేశేతు , అవిద్యయామృత్యుం తీలేవ ” త్యాదివత్
అథాన్తర కల్పనా నమామపి త్యపి శబ్దార్థః. అధ్యాహరశ్చ ప్రాగ్విత్ ।
(వస్తువిరోధ్యాం) భేదవాసనా సంవర్ధకతయా, వ్రతఫలతయా, చాత్మద్వైత
జ్ఞానస్య, తత్ఫలస్య, చ విరుద్ధత్వాదిత్యథాః । యద్వా. ద్వైతాద్వైత వాసన
యో, స్తత్ఫలభూతబంధ మోక్షయో, శ్చ వస్తునోమికాగో మిథః ప్రాతిభిక్త్యా
దితి ॥ అధీతస్య సస్పృత్యయస్య వైయథ్యక మయుక్త మిత్యభిప్రాయేణ
“ శుభ్రత్వం పర్యాలోచనయే ” త్యుక్తం । (అన్తఃకరణ వైమల్యద్వారణేతి)
ఇదంతావత్సిద్ధాంతినో స్యభిమతం ! తథోత్తరత్రీ పుష్పయుజ్యతా మిత్యత్రాహ
(నశేవేతి) ఫలశబ్ద ఇహాన్త్రీశం జ్ఞానం, తత్సాధ్యమోక్షం, చ సామాన్యతో

మూలే । విద్యాయాఅపి హి ఫలత్వం వదన్తి “ బ్రహ్మవగతహి ఘోరసాధనః
నిశ్శేషసంసార బీజా విద్యాద్యనధా నిబహణాది ” తి ॥ విత్తిమోక్షయోః
కర్మాపయోగే శ్రుత్యక్షర విరోధం వ్యనక్తి (వివిదిషన్తి) సహిషదన్తితి
శూయతే. నచాపవృజ్యన్త ఇతి । నను శ్రుతత్వాద్వివిదిషా సాధనత్వంయది; తహి
“ క్రియావా నేపబ్రహ్మవిదాం వరిష్ట ” ఇత్యది శ్రుత్యావివిదిషాయాః పశ్చాద్దే
దన సాధనత్వ మపిస్యా త్తతాహ (వివిదిషాయామితి) కర్మాణాం, శమాదీ
నాం, చ విద్యాధాతయా శ్రుతత్వా విశేషేషి శ్రుత్యైవ ప్యవహితా ప్యవహిత
హేతుత్వేనవ్యవస్థాపన మిత్యభిప్రాయేణ “జాతాయా” మిత్యుక్తం । “శమాదీనా
మేవేత్యవధారణేన తేషాం కర్మణ నివృత్తిరూపతయా కర్మ సముచ్చయాసహా
త్వం వ్యబ్రజతే ఉత్పత్తిశిష్ట శమాదమాది గుణాహోధహి నకర్మాణాంజ్ఞానవినియో
గశృక్యః కింపునవికారుద్ధగుణా వరోధే । “క్రియావా” నిత్యాది వాక్యస్తు కర్మా
ణాంస్తానకం న వినియోజకం । యద్వా “ యజ్ఞేనే ” త్యాదౌచ వేదనసహ
యోగలక్షణ తృతీయా కౌఞ్టిన్యసమీచినా. అతఃకర్మాణాం విత్త్యధా విని
యోగాసిద్ధౌ నతాదర్శ్యేన సత్వగుణ లక్షణ ద్వారకౌఞ్టిః. వివిదిషాయాస్తు విని
యోగాత్తత్ కౌఞ్టి యక్తైతిభావః ॥ కర్మాణ ఇవ శమాదేనాద్వారసాపేక్షత్వ
మిత్యభిప్రాయేణ, అన్తరంగోపాయతామిత్యుక్తిః. అతోపి శమాదిభిః కర్మాణ
సముచ్చయ కౌఞ్టిన్యసహాతాం శ్రుతిరేవాహ. నతు బహిష్ఠయుక్త్యా, శ్రుతే
లికాక్షాదిభివా, సాధ్యతాత్యధాః । యద్వా శ్రుత్యాహి కర్మాపేక్షత్వ
శంకా. శ్రుతిరేవ తద్విరుద్ధత్వం వక్తి. అవిచ్ఛిన్నం శ్రుతిత్వ మనయోః. యక్త్యను
గ్రహాత్తు బలీయస్త్యమస్యాః. వివిదిషన్తిత్వత్ర వేదసలక్షణాచ పదాన్తరవిమర్శా
పేక్షిణీ వాక్యకఙ్ఖ్యా నివేశా ద్విపరీకృష్టా. శ్రుతిస్తు ప్రథమ కర్మాయాం
స్థితేతిభావః ।

సముచ్చయ వదేవాత్ర వికల్పాపి నకర్మాణః ।

శమాద్యై రవ్యవహితై రసామ్యాదితి మన్యతే ॥

భుక్త్యైశ్వర్యక్త్యా శుభ్రతేరేషాం సాక్షాదంగత్వ మియతే ।

హిత్యావివిదిషాదీనాం కల్పమన్యత్తు కర్మణః ॥

శాస్త్రః - విషయదోష దృష్ట్యా కామ్యాదిషు నివృత్త బాహ్యత్వః. 'మనసో దమనందమ' ఇతి దాన్తిస్తర్యతే । 'మనసో విజయశ్శమః. విజితస్య తస్యతత్వ విషయ నియోగయోగ్యతాదమ, ఇతి వాచస్పతిః । ఉపరతః- దేహయాత్రాయామపి యదృచ్ఛలాభ సంతృప్త్యా నాతిప్రవృత్తః । తితిత్వః - దునివాచరాణి ద్వంద్వ సీతీకేషః । సమాహితః - బ్రహ్మజ్యేష్ఠకాగ్రీధీః । ఆత్మని-శరీరే. అవధారణమాసక్త్య తిశయపరం. రాహోశ్చరఇతివద్వాభేద కొలిప్త్యా 'ఆత్మస్యేవాత్మాన' మిత్యుచ్ఛతే. సహి వస్తుతః స్వస్థాదన్యోన్యత్ర వా మృగ్యఇతిభావః ॥ పశ్యేదిత్యనేనా ప్రత్యక్షభ్రమస్య తాదృశమేన బాధకమితి సూచ్యతే ॥ యది న కర్మణాధీః కేన తహి-స్యాత్ విద్యోత్పత్తౌతాచా నపేక్షితమపికర్మ 'సఖిల్వేవంవర్తియ'న్నిత్యాది శుభ్రతిబలా ద్విద్యయా వికల్పతః, సముచ్చయతః, ప్రధానతయా, సుగ్రాహకత్వేన, వా ముక్తావపేక్ష్యతా మిత్యత్రాహ (తదితి) స్వయాప ఫలవిరోధా దిత్యర్థః । ఎవం - యజ్ఞాదీనాం తృతీయాశుభ్రత్యా వివిదిషాయాం వినియుక్తానాం విద్యాసాధనత్వా సంభవప్రకారణేతి యావత్ ।

జన్తాన్తరశతేత్యాది క్వచిత్తాదృశసంభవే ।

అస్తిజన్తనిధమాణా మనాఘ్రాణాయ భాషితం ॥

అతోవివిదిషార్థత్వం నాస్తిజన్తని కర్మణః ।

విచారవృత్తతాసూత్రే వక్తవ్యే త్యభిమన్యతే ॥

నను ఫలతోబంధకం కర్మ కథం వివిదిషా సాధనమపి స్యాదిత్యత్రాహ
(అనభి సంహిత ఫలేతి)

అనిష్టోపిభవేద్దద్విః పృతిషిద్ధేషు లోకవత్ ।

కామ్యేషుతుఫలంతద్వ ద్వినియోగాను సారతః ॥

చిత్తశుద్ధ్యాది వ్యవచ్చేదాయ విశేషశబ్దః కషాయేకమకాభిః పక్షేతతో
జ్ఞానం ప్రవతత" ఇత్యాది స్మృతివాక్యం శ్రౌతవినియోగ బాధా ద్వ్యవధాన
సహ మిత్యభిప్రాయోక్తం (మృదితకషాయస్యవివిదోత్పత్తౌ తా సత్యామితి) కషా
యః-కత్తవం, రాగాదిశ్చ. నాలోకమకామవ్యవధానైవ ప్రమాజనకత్వం ప్రమా
ణేష్యస్త రాభివాత్. అతోనిమిశేష బ్రహ్మత్వైక్యధీస్తత్వావేదక వాక్యజన్యై
త్యభిప్రాయే తాదృశవాక్యోపాదానం. తత్ప్రకారణత్వేన లక్ష్యత్వా ద్భిక్షణః
పరిధమం కారణవాక్యమాహ (సదేవేతి) అవధారణాభ్యా, మన్వితీయతః, స
చాచిత్యా ద్విజాతీయ సజాతీయ స్వగత భేదనిరాసః. పద్విధ తాత్పర్యకాలింగో
పేత సద్విద్యా బలా ధ్యుక్తిమ త్కారణవాక్యాని స్తుత్యాదిపరాణీకేతి భావః ॥
సద్విద్యోక్త మితాదాదికమపి బాధ్యమిత్యభిప్రాయేణ శోధకైరపి నిమిశేషత్వ
మాహ (సత్యమితి) అశృతజడ పరిచ్ఛిన్నత్వ వ్యావృత్తిరిహాభిప్రేతా । సత్యాది
వాక్యస్య వ్యావృత్తిపరత్వ వ్యక్త్యై కాబ్జం విశేషనిషేధమాహ (నిష్కళమితి)
నిరంశమితియావత్. నిష్క్రియం- నిష్పన్నం, నిత్యాకాపారం వాశాంతం- పస్తుత
షడ్భి రాభవ వికారై, రూమిశ్చ, శ్చత్యక్తం. సవకాజీవోద్దేశేన తద్వ్యాపకతయా
బ్రహ్మైక్య విధిమాహ (అయమితి) సద్విద్యాయా మ ప్యాప్తతమేనపితౌ పుత్రం
పృతితాత్పర్య భూమ్నాత్మత విధింవక్తి (తత్త్వమితి) ఆదిశబ్దేన ఆత్మవాదాన
మేక ఎవాగ్రీ ఆసీత్, ఆనందోబ్రహ్మ, యత్తదదేశ్యమగాగ్రహ్యం, తద్యోహంసో
హా' విత్యాది సంగ్రహః । వాక్యాదేవ జన్మయస్యతత్ వాక్యజన్మ. తస్మాత్.
జ్ఞానాత్ - ప్రత్యక్ష రూపాదితిశేషః. తతఏవ. అవిద్యానివర్తకై- రాజత్వోపదే
శేన వ్యాపకత్వాది భిమునివృత్తివృద్ధితి భావః.

జ్ఞానాదేవేతి నిధాకరః కమణోముక్తిసాధనే ।

సముచ్చయ వికల్పాంగ ప్రధానత్వాపనుత్తయే ॥

సఖివ్యత్వాదికమన్యపరం. ధ్యాననియోగజన్య జ్ఞానపక్షస్తు దూషయిష్యతి ।
 నన్యదృష్టస్య సర్వకార్య హేతుతయా కమణోవాక్య సహకరిత్వా దవిధేయ
 జ్ఞానానుక్తి రితి పక్షే శ్రీవణమననపూర్వక ధ్యానవిధి, స్త్రీయాణాం, వావిధీనాం వైయ
 క్యకంఠసాన్య దిత్వత్రాహ (వాక్యార్థేతి) అదృష్టంహి దృష్టప నాయకః.
 తస్మిన్దైశ్చివణాదిభిశ్చ మాదిభిశ్చ శాక్యఃచరితాథం. తతోవిశ్వబాధకజ్ఞానోత్పత్తా
 దృష్టపకారికయా శ్రీవణాదిత్రయసాఫల్యమిత్యాశయః॥ ననునిత్యనివిశేష స్వప్ర
 కాశేకాస్త్రీవైయధ్యకం. బ్రహ్మదాదిత్యాదిభుకమకతాదీభేదోక్తి విరోధః. ఐక్య
 తత్వదశీచనశిష్యంపశ్యత్. భేదభ్రమోపేతశ్చ కథంవాక్యం కావదేదిత్వత్రాహ
 (శ్రీవణమితి) అత్రేత్యుపస్కార్యం. తత్వదశీన ఇత్యపి స్వాభీష్ట విశేషాభి
 ప్రాయం ! ప్రతిపాదకాని - ప్రదాయకాని, ఉత్పాదకానీతి, వా. కమణ
 మిమాంసాహ్య విద్వదధాకతకావ్య స్థాపికా. బ్రహ్మమిమాంసాతు తత్వ బోధో
 త్పాదనన సర్వకతకావ్య నివర్తికేతి విశేషః । ఆపాతధీవ్యావృత్త్యా మిమాంసా
 ఫల వ్యంజనాయ న్యాయయుక్తత్వోక్తిః. వస్తుతోత్ర న్యాయయుక్తత్వం
 స్వరూపతవవ గ్రహణమితి కేచిత్. భేదభ్రమ నివర్తకకథి హేతుతయా
 కాస్త్రాదే స్థుఫలత్వం. అవిద్యా భేదానువాదేన తన్నిషేధ తత్పర్యా దవిరోధః.
 ఐక్యదశీనోపి బాధితానువృత్తే రాచార్యత్వాభిమానేన శ్రావకత్వమితిభావః ॥
 న్యాయయుక్త గ్రహణే కియైననుకననత్యతతహ (ఎవమితి) స్వాత్మని -
 స్వచిత్తే । హేతుతఃప్రతిష్ఠాపనం - సంశయాదేరపునరంకురత్వాయ యుక్తిసంస్కార
 పటిమౌదృఢావస్థాపన మిత్యధికం॥ ననుతాభ్యామేవ విపరీతవిస్రంభో నివర్తేత
 అన్యథా తద్వైఫల్యా త్కిమత్రీధ్యానైవ త్యత్రాహ (ఎతదితి) ఎతరుపకృత
 వాక్యజన్యా ద్వైతసాక్షాత్కార విరోధినీనాం భేదవాసనానాం నిరాసకతయా
 ధ్యానం సఫలమితిభావః । శూన్యతేవ త్రస్తే మృదిత కషాయాయ రమణః
 పారం దశాయతి భగవాన్ సనత్కుమార"ఇతి ॥ ప్యాదేతత్త్వ. ధ్యాన పర్యంతో
 పకారణ కాస్త్రీ కృతకృత్య యోగబలాన్నివర్తకాః ధీః అన్యథా చక్రికంస్యా
 దిత్వత్రాహ (శ్రీవణాదిభిరితి) నివృత్తహి ప్రతిబంధ హేతునాం యథావత్ కా
 ర్యకరత్వం. హేత్వంతరాన్వేషణేతు గౌరవం. అతో వాక్యతవవ వేదద్వవతి

నివర్తకధీః. శ్రీవరాహాత్మార్వమివ శ్రీవరాహోపనిషదధీశేవ. తదుప జీవసేన
 మననాది కృషేణ జ్ఞానాంతరస్య సాధ్యత్వా న్నచక్రికమితిభావః॥ ఇతి హేతత్॥
 ఏతేషు పర్వసు కథంచిదపి కర్తృనైరపేక్ష్యా దిత్వర్థః॥ ఏవంరూపస్య - కర్తృనిర
 పేక్ష నివర్తక జ్ఞాన మూలకారణస్యేతియావత్. సాధారణానియతా నుపయుక్తా
 నాం వ్యాప్తుత్యై “శ్రీవరాహా”వశ్యాపేక్షిత”మితిపదల్యాయం । తాదృశం త్వది
 ష్టం కిమిత్యత్ర హర్ష ముద్గిరతి (తదితి) “నాస్త్యకృతః కృతేన, శాంతోదాంతః,
 యోనాహం నామృతాస్యాం కిమహంతేన కుర్యాం, తమ్నా భగవాన్ శోకస్య పారం
 తారయ” త్విత్యాదిభిరేతద్భుతుప్తయసిద్ధిః॥ అస్యావశ్యా పెక్షితత్వం కుతస్తత్రాహ
 (అనెనేతి) అనిత్యజహాసా, నిత్యోపాదిత్వా, చ తద్వివేకతః. తత్పూర్వకా విచా
 రస్తు స్వరూపఫలయో శ్చిత్తవిక్షేప నివర్తక శమాద్యపేక్షః. అన్యవిరాగశ్చ
 శమాద్యధికః । ఏతేషా న్న కర్తృవిచారవ ద్వ్యభిచారో, వ్యవధానంవా. ఎతదన్యత
 మవైకత్యేపి త్యాజ్యోపాదయ జిహాసోపాదిత్వయో రసిద్ధయై పృథక్ శ్రీవరా
 హస్యసిద్ధ్యదితిభావః॥ కమణ్విచారోపి వివేకోపయోగా ద్వృత్తత్వేన నవత్తవ్యభి
 త్రాహ (అథేతి) శమాదః కమణిపృత్తి రూపత్వం, కమణోనుపయుక్తవిరు
 ధత్వే, తత్వజ్ఞానస్యాధ్యస్త నివర్తకనైన్య నిరపేక్షత్వత్వా ర్థస్వభావః. జ్ఞానస్య
 వాపేక్షితత్వే, సాధన చతుష్కస్య పూర్వవృత్తత్వే, చ యోహేతుస్తస్మా దవేత్వా
 ద్యవధారణం. ఏవం వాక్యద్యయేనచతుష్కస్యా యోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదావుక్తః॥
 నన్వజ్ఞానాదిప్రత్యేక స్వరూప్రప్రకారే నిత్యము కై బ్రహ్మణికథమవిద్యాతిరోధాన,
 భేదవర్జన, బంధ, తన్నివృత్తి, నివర్తకాదీనాంసంభవః. కమణకృతస్య బన్ధస్య
 నిష్కృతినయాత్ కమణవిశేష ఏవ నివర్తకఃస్యాత్. నివర్తకజ్ఞానశ్చ “తతో
 జ్ఞానం ప్రవర్తకత” ఇతి స్మరణాత్ కమణసాధ్యం. కథంచ బన్ధక స్వభావస్యకర్త
 ణః క్వచిన్ముమక్షోప యోగః. అంతఃకరణస్య కుతః కీప్యజ్ఞానిన్యం ; కుతశ్చ
 కీప్యజ్ఞైర్ముమక్ష్యం కమణశ్చ ప్రమాణతంత్రం జ్ఞానం ప్రతీవ విషయానుకూల్యాధీ
 నిస్కూం వివదిషాం ప్రత్యపి కారణత్వం నదృష్టం. నివృత్తి ధమణస్య మోక్ష

హేతుత్వా భావేభ్యోక్త్యా వైయధిక్యా ప్రసంగ ఇత్యాది శంకాశంకూ నుద్ధరణ
కణ్ఠా మాభిప్రాయకంచ సంకలయ్య దశకాయతి (అత ఇతి)

ప్రపంచితస్య సంక్షేపః సంక్షిప్తస్య ప్రపంచనం ।

ఎతదుక్తంభవతినా సమాధి వాన్యకులస్యచ ॥

అథాపకతోక్త్యా భావరూపత్వం సూచ్యతే. తతఃపతడుప హితస్యాపా
దానత్వ సంభవః. అవిద్యయా మనాగవచ్చిన్నత్వా ద్భ్రష్టాణాధ్యాసా ద్యుపపత్తిః ।
స్వప్నదృష్ట పురుషాంతరాదిభేద దర్శన సామ్యసూచనాయా పారమార్థికశబ్దః ।
“భేదదర్శనమేవ” త్యుత్పాదేహత్వైక్యబుద్ధావేషితకౌత్సభాక్తుత్వదేవత్వ మనువ్యత్యా
ది భేదదర్శన మస్తర్మీయతే. తేనదేహాతి రీతజ్ఞానమేవాలం కిమకలౌత్వాది
నిత్యేతి బ్రహ్మజ్ఞానే నేతిచ శంకా నిరస్తా । కర్తృణామి నస్వయం బంధకత్వం
దృష్టోపనాయక సాధారణ నిమిత్తత్వాత్. అతోభేద భ్రమసిద్ధస్య కర్తృణోప్యపా
రమార్థికత్వా, భేద భ్రమద్వారాబైవ బంధకత్వా చ్ఛాత్రజ్ఞానేతర నివర్త్యం
సత్యన్నకిమపి బంధకమస్తీ త్యవధారణా భిప్రాయః ॥ నన్వసత్యాత్మత్వ సిద్ధిస్తస్మిన్
తస్మిన్తత్వాహ (బంధశ్చేతి) బంధస్యా బాధితత్వేహి సత్యత్వా సత్యత్వశంకా,
బ్రహ్మణోనిత్య ముక్తత్వ విరోధః, శ్చేతిభావః । నిష్క్రుతిన్యాయ పరిహారాయాహ
(సతేతి) సత్క మణా పాపనివృత్తిశ్చ భాని నిర్ధా. అతోమూల భూతావి
ద్యాప్రతిబంధ పర్యంతం కృత్స్నమన్త్ర నిరపేక్ష రజ్జుసపకనయా త్కర్తృనిరపే
క్షాదైవత బుద్ధ్యవబాధ్య మిత్యభిప్రాయేణ “జ్ఞానైవైవై” త్యుక్తం । మోక్షసాధ
నస్య కమణ సముచ్చయా భావేపిస్త్యుతి వశాత్తరుత్వాద కస్య స్వాదిత్యత్రాహ
(నివర్తకమితి) ఆయంభావః— విగతంప్రమాణజన్యం. నివర్తకజ్ఞానత్వాత్ అవిగత
వత్. నకమణజన్య మితివా సాధ్యం. స్మృతిస్తవ్య పరా । పరిశేషాద్వాక్యహేతుక
త్వం [స్వాక] యుక్తి బలాదితి. పరోక్షకమణాప యోగః ప్రమాణ శూన్యఇత్యభి
ప్రాయేణాహ (తస్యైతస్యేతి) తస్య. అదైవతగోచరస్య కమణవ్యతిరిక్త కరణరద
నుగ్రాహ కవరః. ఎతస్య. స్వవిషయ విరుద్ధబాధ స్వయమేవ సమధికస్య ।

అన్వయవ్యతిరేకవహకారణాంతర వ్యవహాయ వాక్యజన్య త్వోక్తిః । “యజ్ఞేన వివిధమస్తీ” తిశ్చుతే ర్యజ్ఞాదీనాం వివిధ్యాగ పృథక్త్వేన పృథక్ఫలత్వోపపత్తిరితిభావయతి (వివిధసాయామితి) యథా శ్రుతాయా మిత్యవధాత తాభిప్రాయః । తత్రాప్య వ్యవహిత హేతుత్వంతుశబ్దేనవ్యావర్త్యతే । అసి నాజహంసతీత్యాదౌక్తిప్త గతి బాధాసిద్ధా । అథమనో ములిన్యాదికం వివృణోతి (సచేతి) ధర్మస్య పాపనివృత్త్యాది సాధ్యాంతరం విహితం. శ్రీధ్యాయా సుత్వయాప సాధ్యాంతరంచ శాస్త్రీ సిద్ధం. సత్వస్య జ్ఞానసాధనత్వోక్తిశ్చ పరంపర యాస్యాత్ । పాపమూల రజస్తమో వివృద్ధి ర్ననో ములిన్యం. ధర్మణతదపనః త్వాసత్త్వశుద్ధివైకమల్యం.

కర్తృభిశ్చుద్ధచిత్తస్య తత్త్వేస్యా దనుకూలభీః ।

నిణేనీమాతతస్తస్మిన్కర్మజైవంభవేదితి ।

అత్రప్రథమ ఇతిహేతౌ । సోపబృంహణ శ్రుతిస్వారస్యానుగుణిర్యాహో దిత్యర్థః । (ఇమం) వివిధవోత్పత్త్యావపిలిచతురకత్యావ్యవహితమితియావత్ । అభిప్రేత్య- కాబ్జత్వాభావేపి శ్రుత్యంతరణ, స్మృత్యాచ స్వీకృత్య । ఈష్యశోప యోగాన్ని పుత్తిధర్మవిధేశ్చ సాఫల్యమితిభావః । అతోపాయ శోధనే వక్తవ్యకేష న్నకించిత్యభి ప్రాయేణ నిగమయతి (అత ఇతి) ఉపాదాతుం, హేతుం, వాజ్ఞాన తద్విచారాభ్యాం కర్తవ్య చారయారస! చేక్షణాదిత్యర్థః । అత్రాయం సంగ్రహస్తూలికాశః. “ విరోధాదప్రమాణత్వా చ్చిత్తశుద్ధ్యప యోజనాత్ । జ్ఞాన మత్రస్య హేతుత్వ శ్రుతేస్సానుమర్శ్య లోపిత ॥ శమాద్యంగ కతామ్ననా న్ను ధీకర్త సముచ్చయః । శ్రీవణాది క్రమో న్నిద్రా వాక్యజాధీ ర్విమోచికా ” ఇతి ॥ విరోధాత్ - స్వరూపతః ఫలతశ్చేతికేషః । అప్రమాణత్వాత్ - కర్తృజ్ఞానతత్ఫల యో సానుగత్యై ప్రమాణ కూన్యత్వాత్. యద్వా. ప్రమాణత్వా భావాత్ । సామర్థ్యతః - మిధ్యా భూత బాధ జ్ఞానమత్రస్య

కర్మాప్త త్వాత్ । ధీకర్త సముచ్చయః-మతత్ర యోక్తప్రకారః । ఉన్నిదృత్వం
కృతిబంధ నివృత్త్యా పుష్కలత్వం ॥

• అవిరోధ విహీనత్వా త్యైతత్వాదుపపన్నవత్ ।

పక్షే స్థిరమణం వాచ్యమతోచ్యత ఇతీర్యతే ।

ఇహతావత్సాధ్య సాధనద్విత్వనిరాసంవిరుద్ధాంశ భంగాయ యదుక్తమిత్యాది
శాసామాశ్చర్యోను మన్యతే । అవిద్యాతన్నివృత్తి బ్రహ్మతద్విజ్ఞానము తత్తత్ప్రకార
విశేషతో విమతి ర్భూతం । స్వమతే హ్యవిద్యా నివృత్తి వాఽమ స్వాభావిక ధీ
శ్రీసర ప్రతి బంధకస్య కర్తృణా త్యజోచ్ఛేదః. సచభావాంతర రూపః ॥

ప్రతిబంధ నివృత్త్యంతో నిష్పదంగ ఇహమాదితః ।

ధీవికాస స్వతస్సిద్ధ్య నిష్ప్రప్రాప్తి విఘ్నచక్షేః ।

అతో నావధారణ విరోధః । బ్రహ్మతద్విజ్ఞానంచ పరమార్థ బహ్యకార
నవంతుద్విజ్ఞానస్య కారణత్వా భావం, కర్తృసముచ్చితత్వం, ఫలతత్సహ కృత
త్వం, వాక్య్యపగచ్ఛాను ఇత్యభిప్రాయేణ, “బ్రహ్మవిజ్ఞానాదేవే” త్యుక్తం ॥ అత్య
త గమ్యతేచేత్ కింధూష్య మిత్యత్ర నివతకాక్షణ ప్రకారతద్వి గానమాహ
(అవిద్యతి) విధినితం-స్వమతే సాధనతయా చోదయితుమిష్టం । పరమతేతూ త్వి
సాదయిషితం । ఏవం తతోక్తంవిభజతే (కింధూషమితి) కింకర్త నిరపేక్ష తయా
త్వమిష్టం, ఉతకర్తాం గతయాస్త దుక్త మిత్యర్థః । విశేషనీయం - అస్యతర
నిరాసన, తోట్యంతరతయా, వాపరికేషణీ యమితి యావత్ । సంకలితం
విచిత్రై (కిమితి) వాక్యార్థ గోచరస్త్వతి రూప విధయ వ్యాప్యత్యై ‘వా
క్యార్థి’ త్యుక్తిః । ఇందియ సంబంధాద్వాక్య తస్త్వస్వరూప ధీస్సాన్యత్ తు
తా)ద్యను మాచ. తద్వ్యవచ్చిత్వై వాక్యార్థ గ్రహణం । ధ్యానాదిద్వారవైరశే
త్యవృత్తౌ చోక్తం । పరస్య వాక్యార్థ జ్ఞానం జీవ పరయోరైక్యధీః. స్వస్య

ను ప్రకార ప్రకారత్వ బుద్ధి. ఆతస్మాత్కార్య రవిరుద్ధః । మననాదివ్యాప్తి
త్వార్థ మపాసన లోప్తిః ॥ పరేష్టం దూషయతి (నరావదితి) తిష్ఠ తు
పక్షాన్తరం ఇదంత వైతత్వార్థః ॥ పరకల్పిత పక్షిణ వాక్యార్థస్యా సంధశం
పక్ష్యన్ సర్వసమత ప్రధమవాక్యార్థ జ్ఞాన స్యాపాయత్వై “ దృష్టవ్య ” ఇత్యా
తి విధితైర్ధ్య ప్రసంగం విధిత్వ పద నూచిత ముద్ఘాటయతి
(తస్యైతి) విధేశ్యజ్ఞానాని నిర్వాప్తిపారత్వం పరై ర్వాక్తం “ ప్రమాణ
జ్ఞానః పస్తుతన్త్రం నపురుష తన్త్రం కర్తృమకర్తృమన్యధాకర్తృ చాశక్య త్వా
నిర్వృత్తై ” రిత్వాశయః । వాక్యార్థ - స్వరూప పరవాక్యా దితియావత్
ఎవకారో విధిస్తై రపేక్ష్యం, బాధ్య వాసనాయాః ప్రతి బంధకత్వ
యోగంచ వ్యనక్తి । సిద్ధః - ఉత్పత్తైః ॥ నరావదిహ వాక్యజన్యం జ్ఞానం
తదివ వాక్యార్థవ్యవస్థం. సంస గతయా సంస్పృష్ట తయా, వాప్రసేకాభా
జాత్. నాపి “ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత ” త్యాదివాక్యా న్తరైః సిద్ధస్యా విధయ
త్వత్. సాధనత్వేన వోధనం చానపేక్షితం. అదృష్టాధికార్యా నభ్యుపగమా
త్. కల్పిత బాధచ సామర్థ్యత సాధనత్వా వగతః. అతోవిధివై య
ధక్య మిత్యాశయః ॥ ననువిధ్యను సారిత్యా న్నవిధిత్వ మితిచేత్. తథాపి
తాదృశాన్ననవైయధక్యం దురతి క్రిమం ॥ విధివైయధాక్యక్తిరా ప్ర
రూపానుష్ఠేయ విధయాకార వగై వాదినాం, బ్రహ్మనాడీ నిష్క్రమణ
తపశూన గత్యాదివాది వాంచ కాస్త్రాణాం వైయర్థ్య ముపలబ్ధ యతి ॥
అత్రోపప్రత్యక్ష విరోధ మప్యాహ (తన్నత్రైశ్చితి) నహ్యుత్పన్నం జ్ఞానమవి
ద్యా నివర్తకై న్యదపేక్ష్య విలంబిత. యతో నుపలబ్ధి రబాధికాస్యాత్
సాచ పరస్పరయోః ప్రత్యక్షా నుమాన సిద్ధా. ప్రత్యక్ష విరుద్ధంచ నకాస్త్ర
వ్యవస్థం. నచతాదృశవిజ్ఞాన మాత్రా దవిద్యా నివృత్తిః. అన్వయ వ్యతిరేకసి
ద్ధ రితిభావః ॥ అత్రైవ నూపస్తంబెన కాస్త్రవిరోధ ఉక్తః * బుద్ధి
ను ప్రాప్తం ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ * తచ్చాస్త్రైర్విప్రతిపేద్ధం ॥ ౬ ॥

॥ ౯ ॥ ౨౧ ॥ ౧౫ ॥ ఇతి ॥ విశేషణ ప్రతిపిద్ధ మత్యర్థః । సహితల్య
బల విరోధోత్పత్తి ఘటతే. ప్రత్యక్ష విరోధశ్చోక్తః । * బుద్ధిచేత్ తే
మప్రాపణ మిహైవ న దుఃఖ ముపలభేత్ ॥ ౨౧ ॥ ౧౬ ॥ * ఏతే
న పరం వ్యాఖ్యాతం ॥ ౨౧ ॥ ౧౭ ॥ ఇతి ॥ శ్రుతిప్రత్యక్ష
విరోధయో ర్ద్విధాత్తర మనూద్య నిషేధతి (నచేతి) న్యాయాపేత శ్రీ
వణే పశ్చాదీవ ప్రాగపి కథం జ్ఞానానుపపత్తి రిత్యలోక్తం (భేదవాసనాయా
మితి) ప్రతిబంధక వాసనా నిరాసే విధీనా ముపయోగః. దిగ్భూమాదయో
హ్యుపదేశలింగాభ్యాసునివృత్తాః కదాచి త్కుతశ్చి ద్వాసనా విచ్ఛేదే నివ
ర్త్యకానై, తద్వదిహేతి భావః ॥ దృశ్యమాన పరోక్ష జ్ఞాన వ్యావృత్త్యర్థం
“ జ్ఞాన మవిద్యాయానివర్తక ” మిత్యుక్తం ॥ “ జనయతీ ” త్యసే నావిద్యా
నివృత్త్యనుపలబ్ధి విరోధాపి పరిహృతః ॥

ఆత్మైవ మదైవత సంప్రదాయ రహస్యం. ఆపాతికస్తు జ్ఞాన మవిద్యా స్తు
నివర్తయతి. అనిశ్చయాత్మకత్వాత్ । విచారజన్యాతు ధీః పరోక్షాధ్యవసాయ
రూప భేదసత్యత్వభ్రమజనక మవిద్యాంశ నివర్తయతి । తథాప్యపరోక్షా
నాది భ్రమోపచితా తద్వాసనా తాదృశం భ్రమ మాధత్తే । తదవస్థంభోఽవి
ద్యాంశ స్వదైవతసాక్షాత్ కారణ నివర్త్యతే । నివృత్తేపి తస్మి న్నిరర్థ కార్య
కర్మావస్థంభః కశ్చి దవిద్యాంశో నువర్తతే । తాదృశాం జీవన్ముక్తిమాహుః । సో
ప్యంశో నిమా ద్భోగసంపేదనా దాత్మసంపేదనా ద్వా నివర్తతే । ఈదృ
శావిద్యాంశ భేదాభిప్రాయేణ “ ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే ”
ఇత్యుచ్యతే । ఉక్తక్రిమేణ మాయాంశానాం నివృత్తి మభిప్రేత్య “ భూయశ్చాన్తై
విశ్వమాయా నివృత్తిః ” “ విముక్తశ్చవిముచ్యత ” ఇతిశ్రుతిరావాఇతి ॥ తత్తేద్వివీ
యాంశ ఇహో విద్యాయా ఇత్యుక్తః ॥ అథ పరోక్ష రూపవైభవ జ్ఞానస్య నివే
ర్తకత్వ మన్వాయహ్యపి ప్రత్యక్ష విరోధం పరిహరతి (జాతేపితి) య
ద్వా— సర్వవిదాం సనకాదీనామనుత్పన్న సాక్షాత్కారత్వ మవిద్యావత్త్వంచ న

యుక్తం, ఉత్పన్న సాత్త్వికాత్మానాం శిష్యాది ప్రతిభాసాక్షియోగా దుపదేశ్య
త్వాదిక స్వస్యాత్. సహిత తత్ర పరోక్షజ్ఞానమత్యంతం వోపదెష్టా. “ ఉపదేశ్య
వైతజ్ఞానం జ్ఞానిన స్తత్త్వ దశాన ” ఇతివిశేషణాత్. అతఉభయత స్సా
కా రజ్జురిత్యత్ర తృతీయా విద్యాంశ స్థితిదశానుసారేణ ప్రతిపత్తి
(జాతేపీతి) యస్యైకైవ బ్రహ్మ విద్యా ఎకఎవచరీమః తస్యైకా విద్యానిపు
త్తా క్వాపి జీవపదాస్పద భేదభ్రమానువృత్తి బంధముక్తి వ్యవస్థా చ న
స్యాదితి చోద్యానువాద నూచనాయ అన్తఃకరణ భేదోపాధికాభి వ్యక్తివి
కల్పాను సారేణ సర్వస్యేత్యక్తం ॥ సహసైవైత్యత నివృత్త్యా యోజ్యం. అవి
ద్యాంతా న్తరావృద్ధి ప్రవృత్త్యల కమావసాసేహి సర్వ భేద భ్రమ ని
వృత్తిరితిభావః ॥ (నదోపాయ) అవిద్యానివృత్త్యా భ్రమోపాసే నివర్తత అకా
రణ కార్యయోగాత్. అతో రాగాదిదృష్ట్యా భ్రమానువృత్తై రవిద్యాపిన
నివర్తతేతి జ్ఞానస్య నివర్తకత్వాభావప)స్కృత్యన స్యాత్. అబాధిత
స్యావ్యనువృత్తి సంభవాదితి భావః ॥ స్వేచ్ఛం లోకదృష్ట్యా ప్రత్యాయయతి
(చంద్రేతి) ఆజ్ఞుల్యుపప్తంభాదిమత శ్చంద్రైకత్వై వాక్యతో జ్ఞాతేపీతి
భావ్యం । ఇదన్నిదర్శన మన్వానుహ్యవాద సుగమం, అన్యత్రేతు నివర్తక
జ్ఞానస్య ప్రత్యక్షత్వ నిగూహ్య నెతవ్యం ప్రత్యక్షచంద్ర ద్విత్వభ్రమే బాధితే
పున స్తదనువృత్త్య యోగాత్ ॥

యద్యాపిచ్యాముపప్తంభా ద్భ్రమే ప్రత్యక్షబాధితే ।

పున రంగుల్యుపప్తంభా ద్భ్రమానువృత్తి వేద్యశ్యతే ।

అవిద్యా జనితాభ్రాన్తి వాక్యజాధ్యక్షబాధితా ।

యత్తాతదనువృత్తిహి భూయస్సంసార శేషతః ॥

నను తత్వదశానాత్ పాగపి భేదజ్ఞానమేవ బంధమూలం. పశ్చాదపి తద
నువృత్తై రాగాద్యనువృత్త్యాబంధానివృత్తిస్యాత్. సహితారణ నివృత్త్యా కార్యం

స్వకార్యాయ ఘటతే. మన్యవేచా విద్యా కేసానువృత్తి మిత్యత్రాహ
 (అనివృత్తమితి) అపి విరోధో ద్యోతకః. మూలచ్ఛేదా త్థిజ్జీతలతా న్యా
 యేన క్రిమా ద్వివశ్యేత్. నపునః ప్రోహత్. స్వవిషయసత్యత్వ వాసనా
 రూపితంహి భేదజ్ఞానం రాగాదిహేతుః ప్రతిమాయోపి దాదిషు తథా భావా
 నిత్యభిప్రాయేణ చ్చిన్నమూల త్యోక్తిః. దగ్ధపట చక్రభ్రమాది న్యాయోత్త్రాభి
 ప్రేతః. అత్ర జ్ఞాన స్వజనయ తీతుక్తస్తావన్నిరస్యతి (సత్యామితి) వ్యుత్పన్నప
 దమాకాంతాదివిమళోపేతం వాక్య మపేక్షణీయాస్తర రహిత మిత్యభిప్రాయేణ
 సామగ్రీ శబ్దః. అన్యథాతిప్రసంగ ఇతిభావః ॥ న న్వప్రతిబంధోపి సామగ్రీతి
 న్యాయా ద్భేద వాసనైవ స్వనివృత్తిరూప కారణాభావాత్తా సామగ్రీ వైకల్యం
 స్యాత్. యద్వా పుష్కలా యాఅపి సామగ్ర్యా శక్త్యవరహితా ప్రతిబంధి
 కత్యత్రాహ (సత్యామపీతి) అయంభావః. యదివిపరీత వాసనైవ ప్రతిబంధః
 ప్రతిబంధికావాప్యోత్. తదా అనిరస్త సంస్కార రజ్జు సర్పాది భ్రమే కదాచి
 దపి బాధక ధీనోదియాత్. ఉదాహరణ సావితి ప్రసంగ తద్వ్యభిచారాభ్యాం వ్యతి
 రేక వ్యభిచార దృష్టే నా విరుద్ధ వాసనానివృత్తి రత్రోహేతుః. రజ్జుసర్పవాసనా ని
 వృత్తావపిహి నాయం సర్ప ఇత్యాస్త వాక్యేన, దణ్డసంఘటనాది నిరూపితేన నిశ్చేష్ట
 త్యాదిలింగేన, చ పరోక్షం బాధక జ్ఞానంనజాయతే. చంద్రభేద వాసనాను
 సృతావ ప్యంగుల్యుపప్యం భాదివోపాపగమే చంద్రైక్య ప్రత్యక్షధీరపి భవతి.
 నచ వాక్యా దపరోక్షబుద్ధ్యుత్పత్తౌ విరుద్ధ వాసనా నివృత్తి రపేక్షితేతి వాచ్యం
 అవిశేష్టశక్తే ర్వాక్యస్య పరోక్ష ధీజననపి తదపేక్షా ప్రసంగాత్. అభేదవా
 సనయా భేదవాసనా నివృత్తిం పదత శ్చక్రికంచ స్యాత్. అభేదాధ్యవాసాయై
 తద్భావనా. తయా భేదవాసనా నివృత్తిః. తతపవా భేదాధ్యవసాయఇతి. అధ్యవ
 సాయై వాసనా నివృత్తిరపేక్షితేతిచెత్. సాక్షాత్కారపి నాపేక్ష్యత అవిశే
 షాత్. దశమస్వేషిణశ్చదశమా భావవాసనా స్థిరావపి దశమస్త్య మిత్య
 పదతేన ప్రత్యక్ష ధీజననం చ త్వయ్యేవాక్తం. ॥ తత్వమసి ॥ ॥ దశమస్త్య

మనీ " త్యనయో ర్వాక్యయో రపరోక్షా త్తవిషయత్వంచ సహసంత్యమేవాత్మజతి ||
 అథప్రత్యక్షవిరోధం పరిజహీషాతో బాధితానువృత్తైరసంభవ మభిప్రేత్యాహ
 (సత్యవీతి) (మాత్రీయా) నతుకారైన్నియన. ఆత్మభేద సత్యత్వాన్వయసాయాద
 నివృత్తత్వా ద్బాహ్యోఽనుభేదధియఃకింఛిదివస్థిరత్వా దితిభావః || భవతేత్యత్యక్త్యా
 హేతుగర్భం, నహిబ్రహ్మ వ్యతిరిక్తం కించిత్సత్య మిచ్ఛనీతిభావః || హేతువిప్రు
 తోతి(భేదతి)సామగ్రిశబ్ద ఇహప్రార్థకమాఽ షష్టంభపాక్షల్య సూచకః.అవిద్యా
 వినాతే కమఽవాసనాచకథ నిష్కృత్. నహిమృగ తృప్తివా నివృత్తౌ తదీయతరంగా
 ద్యనువృత్తిః. అతఃపదేష్టృత్వాద్యనుపపత్తిశ్చస్యాదిభావః || ననుమిథ్యాత్వా విశే
 షేష్యకాధిష్ఠానైషు భిన్నాధిష్ఠానైషుచ భ్రమేషు కించిదవ కనచి ద్బాధ్యత తద్వ
 త్యాదిత్యతోక్తం (జ్ఞానోత్పత్త్యైవేతి) సద్వ్యతిరిక్తం సప్తమిథ్యైతి బాధ
 కధీః. ఈదృశజ్ఞానోత్పత్తౌచ వాసనాస్థితిపై విరుద్ధా. నచవాసనావాస్తవ భేదాద్ధ
 తిః. మిథ్యాత్వాన పాయాత్. నహిరజ్ఞా రిత్యవగతే సపాకద్యన్యతమధీ రను
 వతఃతే. కించ-నిరస్తాయామేవ భేదవాసనాయాం బాధకొత్పత్తిం వదతే నైతదుత్ప
 త్తాకథంసాతిష్కృత్. స్థితాకాచి త్సేన నివర్త్యేత. యదిజ్ఞానాస్తరణ. తన్న,అవి
 శేషాత్. అథభోగక్షయాత్. తహిజ్ఞానబాధ్యత్వాభావా త్సత్యాస్యాత్
 ఏవంకమాపి || అద్వైత సాక్షాత్కారేపి వాసనానువృత్తౌ వనిమోక్షాత్ ప్రసంగ
 మభిప్రేత్యాహ (జ్ఞానోత్పత్తావీతి) జ్ఞానైక నివర్త్యత్వేయ మిథ్యాయాప
 త్యోక్తిః. నివర్తకాస్తరా భావా త్సత్యత్వ ప్రసంగభీతే జ్ఞానైతర బాధ్యత్వ
 స్యానభ్యుగమాత్. స్వకల్పితాన్తి మభాగ సంవేదనాది జ్ఞానశతావగమేపిలేషం
 శూన్యజ్ఞానవ నివర్తక తత్వాయోగాదితిభావః | (అస్యాః) మూలావిద్యా బాధక
 ప్రబలజ్ఞానెనాపి దుర్బలాధాయా ఇత్యర్థః || అహేతుకవినాశస్తున క్వాపి నైగమితై

రిష్యతే. తదభ్యుపగమపి తేహంభూర్వక్షాన వాసనానినానాదభ్యాంఽంతి సిద్ధత్వేన
 నిత్యం భగిమానువుత్వా పునరపి వాసనానంతరే రనివార్యత్వ మభిప్రేత్య “కదా
 చిదపి” త్యుక్తం. సహి వాసనానివృత్తి స్సతస్స్వరూపం. సాధ్యత్వాత్. అతిరీక్షా
 చనసత్యా. అదైవతభంగాత్. అభావ సత్యత్వేపి సదదైవతం సిద్ధమితిచెన్న. క్వచి
 ద్భేదసత్యత్వే న్యత్రా ప్యవికామత్. భావాంతర సత్యత్వేపి తద్వదవ బ్రహ్మత్వతా
 నపాయాచ్ఛేతి “అనివృత్తమపి” త్యాదిసోక్తం॥ స్వవ్యాఘాతేనోపాలభతే (వాస
 నేతి) స్వాక్షివిరోధానభిజ్ఞఃకీమన్యదైవత్వస్యతీత్యభిప్రాయేనబాలితోవ్యక్తిః. అయం
 భావః-భిన్నమూల మిత్యత్ర)కిమూలకదైవావిద్యా వివక్షితా? ఉతభేదవాసనా? ఆద్య
 మూలభూతా విద్యాచ్ఛేద తత్సమానబాధకస్య సంస్కారస్యాపిబాధా భేదభగిమో
 దుర్వచఇత్యుక్తం॥ద్వితీయేకథంవాసనోచ్ఛేద తత్కార్యంసంతన్యత. యదపిహత్వభా
 వేపిక్వచిత్కార్యంస్యాత్. తదాస్యపరమతసాధారణై స్వాభిముతైశ్చవిద్యాదిభిర్వివాది
 తాని తాని కార్యాణి స్యుః. అతోనెదం యాక్షికవాక్యమితి ॥ భాధితానువుత్తై
 పకోక్తోద్యుష్టంతే శ్చిన్నమూల త్వాభావా దసమంజస ఇత్యాహ (ద్విచంద్రిక) తిమి
 రాదివోషస్య సత్యతయా భాధకధీశతైర ప్యబ్యాకత్యా, త్వయా తస్య వ్యాప
 వాక సత్యత్వేనా భ్యుపగమా, దసత్యత్వేపి చంద్రికత్వక్షానస్య తదభిప్రాయగోచర
 త్వాభావేన తద్బాధకత్వాయోగా, ఛైతిభావః ॥ యథాతత్త్వి ద్యుష్టంతే భయా
 దినివృత్త్యాబాధకసాఫల్యం న తథా త్వదిప్రేస్యాదితి నూచయత్ “నబంధాయేత్యు”
 క్తం నిరస్యతి (ప్రబలైతి) ప్రమితప్రామాణ్య ప్రమాణబాధితత్వాదిత్యర్థః ।
 అతనివారిత) కుహకొత్పాదిత భయాది వ్యాప్యతి. త్వత్వత్వేతు బాధ్యబాధకయో
 చక్వాయోరపి దోషాత్ఫత్వన జ్ఞాతత్వా న్న బాధఫలసిద్ధిః. లోకబాధితానువుత్తైర
 న్యతరవిస్మంభఫలహీనస్య యథావన్నిరూపణార్థ ప్రవృత్తి హేతుత్వం చ బాధక
 స్యఫలమిత్యాశయః । సర్వాదిభిమాపేక్షయా భయాదికావ్యక్తిః. అదిశబ్దేన
 విస్తర్యాదిగ్రహణం. ఎవంభయా ద్యనుత్పాదకత్వమభిప్రేత్య న్యాయతత్వై “బాధితా
 నువుత్తి దక్షాజ్ఞానమకించిత్కారత్వదుదాహీన”మిత్యుక్తం॥ తుకదైవపరోక్షాదైవమన్యం

ద్యోత్యతే. నహ్యత్యగ్నాశక సామగ్రిశ్చం సత్యాంశాశ్చసద్భావః. నచహత్య
 జ్ఞానేకార్యోదయఇతి ॥ నను భయాద్యపి క్షయికత్వా ద్భిముపన్న బాధక వినాశ్యం
 ఉత్తరభయానుత్పత్తిశ్చ భిమాన్తరానుత్పత్తివత్ ప్రాప్తిశ్చైవ. తహి బాధతః కథం
 భయాది నివృత్తిభావాద్యతే. ఉచ్యతే - బాధకసతి సామగ్రివైకల్యా ద్భియాన్త
 రానుత్పత్త్యను వృత్తి మపేక్ష్య భయాదినివృత్తి భావణమితి ॥ “ జాతేషీతి ”
 పక్షస్యమందత్వ వ్యక్త్య సింహావలోకితేన బహువ్యాఖ్యాతృ సమతాయాం జ్ఞానానా
 త్పత్తేదూషణాన్తరమాచూ (అపివేతి) (కదాచిదపి) ధ్యానాత్ ప్రాగ్వివ పశ్చాద
 పీత్యథాః. కల్పకౌటిసహస్ర ధ్యానేపీతిభావః ॥ నను యజ్ఞాదిభిః పరిమితైకవాచా
 ద్యుపచితా పరిమిత కల్పచనిబహుళాన జ్ఞానోత్పత్తి మిచ్ఛతామివ శ్రవణా
 దిభి వాణసవా నిరాసేన జ్ఞానోత్పత్తి స్సాన్విదిత్యత్రాహ (భేదవాసనా
 యాఇతి) నహ్యత్య సకృత్స్మితోపీత్యాదివ్యాయః. అదృష్టద్వారా నివర్తకత్వే నివ
 త్యాసత్యత్వప్రసంగాత్. నచమంత్రనివర్త్యావద్యావ్యవహారిక సత్యత్వావదృష్ట నివ
 త్యాసపపత్తిః. తద్వదవప్రపంచస్యాపి తదుపపత్తే బాధకభీగ వేషణవైయథ్యాత్.
 స్వరూపతవ నివర్తకత్వేతు తాదృశశక్తివైచిత్ర్యే ప్రమాణాభావేన భూయస్త్యా
 దే బలాబలప్రయోజకత్వాత్. నచభావవా స్వరూపతవ వాక్యస్యసహకారిణీ
 పరాత్మానుభవఇవా పరాత్మానుభవేపి తదస్వయ వ్యతిరేకాదృష్టేః అదృష్టద్వారానా
 కారిత్వస్యా నభ్యుపగమాత్. అభ్యుపగమేతు వాక్యమనపేక్ష్య తస్యైవమనస్సహ
 కారిణస్సాత్మాత్కరజనకత్వోపపత్తేః. అతఃకథంచిదపి నవాక్యాద్బాధక పర్యతో
 దయ ఇత్యాశయః ॥ కిమిత్యాధినా ప్రాగ్వికల్పితే మతద్వయేదూషితస్య దూషణాన్త
 రాణ్యవధారణనమాచయన్ స్వమతపరిశేషస్తావదాచ (ఆతేఇతి) వాక్యజన్య
 జ్ఞానస్య విధేయత్వ నివర్తకత్వాద ద్యుక్తి పర్యక్షవిరుద్ధత్వాదిత్యర్థః ॥ (వాక్యార్థ
 జ్ఞానాదన్యదేవేతి) అయంభావః - వాక్యార్థజ్ఞానమాత్రస్యాపాయవిధానస్వతస్త్వ
 త్పిప్సత్వాదుస్తరం చక్రికం. నహిబ్రహ్మస్వరూపం, తత్పజ్ఞానం, నావిదిత్వా త్తానకా
 మనాస్యాత్. తదగ్రహితస్య చ న తదధోపాయవిధిభిన్నత్వేన, నచోపాయానుష్ఠాన

మస్తకం బ్రహ్మధీనిశ్చిదితి॥ నమస్కారాధ్యాయ శ్లోకమునవధి తైషి పెరిరణయూపవృత్తిరస్తు.
 మైవం-హితైషిభిషః వివికేశేషుచిన్తాత్రీసృష్టాజ్ఞానం సంపాదయే త్యుపదేష్టవ్యమ్.
 తదాచ్యూతంవిధ బ్రహ్మధీసదసద్భావయోస్తయపాయా నుష్ఠానన్నస్యాత్. అస్మ
 త్పక్షేతు బహ్వకార విశిష్టేబ్రహ్మణ్యవృత్తిశ్చైరస్త్రాద్విది విశిష్టకాలాన్తర భావ్యతి
 శయితజ్ఞానార్థప్రవృత్తయథాలోకన్నవిరోధః. లోకసిద్ధప్రీతియా నభ్యుపగమే స్వ
 ప్రవృత్త్యాదివిరోధస్యాత్. సచనిత్య ప్రత్యక్ష సివికేశేష వస్తువాదిన స్తవతు వాక్య
 తో,స్వతో,వాతద్విషయాతిశయితధీశ్చ క్లృతి॥ నమమోక్షోపాయ విధిత్సితోష్వక్తిరయం
 క్తా.విధిశబ్దానామిహపురుషార్థభూతవాక్యజన్యజ్ఞానానువాదనిష్ఠత్వాత్. ధ్యానాదస్తు
 తదవర్తయచందనాత్. సచాన్యాయపపత్తిమాత్రాత్తదన్యత్సర్వముపపద్యతే.వివిధానిచ
 జ్ఞానానిస్తృతిదశకానాదిశబ్దైవ్యాపదిశ్యంత ఇత్యత్రామా(తథాచేతి) యథావాక్యజన్య
 జ్ఞానాదన్యోమోక్షోపాయా “ దృష్టవ్య ” ఇత్యాదిభివిధిత్సితః. సచధ్యానా
 ద్యనైకశబ్దాపాల్తో ష్యైకతయా సిద్ధ్య త్రైతైవత్వధః ॥ చఃపారీకేష్యేణసహ
 సముచ్చయార్థోవా । అత్రీవేదవాది శబ్దానాం ధ్యానాదిశబ్దా క్త విశేషవరతా, ముప
 సగ-భేదసన్నిధిప్రత్యయ సదసద్భావై రర్థభేదాభావం, చ వ్యక్త్యా మిదృశజహ
 వాక్యోపాదానం। ఉపాత్తవాక్యప్రకారవైచిత్ర్యపరఇతిశబ్దః. లేమంవిధిపరత్వ సా
 మ్యుధా ఎవంశబ్దః. అనుపాత్తేషు న్యాయ సంచారార్థమాద్యోక్తిః ॥ “ప్రజ్ఞాం
 మర్షిత ” “వివానాతి”త్యాదౌనవాక్యాన్తజ్ఞానాదన్యత్వంభూతీత్యత్రీ “ఛాగోవామ
 న్నీ వదా” ఇతిన్యాయ ముభిప్రేత్యాహ (అత్రీతి) శ్రుతేషుతేషు వాక్యేష్య
 త్యర్థః. నిర్ధారణే సప్రమా । వికార్థ్యమిహైక ప్రయోజనత్వ మేకవిషయత్వం,వా.
 తచ్చాత్రీ కాళాంతర పురస్కారణ పామాన్యవిశేష న్యాయసిద్ధం. ప్రధమేవాధ
 శబ్దేన “ ధ్యాయథత్యాదః ” ద్వితీయేన “విజిజ్ఞానీతవ్య” ఇత్యాదేచ్చ గ్రహణం.
 అనువాద తత్సర్వసిద్ధ్యర్థం, అనువాద్యస్య విధేయాన్వయార్థం, చ ధ్యానోపకా
 రకర్వోక్తిః,తచ్చధ్యయోపస్థాపకత్వం||నన్యత్రా||నువిద్య”త్యాదాదేక్ష”త్యాదివ
 ధ్ధుతివిధిరస్తు సద్ధుణకర్తృత్వసాహా చాక్యం “గుణవర” మితిసీతివిదః. విశేషవిధా

గారపాత్. కమకామత్రీ విభాగుణశ్రీతివైయ్యధాత్. కమశోపదంతు విధయస్య
 గుణస్యాశ్రీయణార్పణే సార్థకంస్యాదితి. మైవం-హోమపదిహజ్జానార్దస్య ప్రిప్రత్వే
 హ్యనుద్య గుణోవిధీయేత । తహక్యాగత్యా విశిష్టవిధిరప్రితిశం కానిరాసార్థ
 “మనూద్యై” త్యుక్తం । ఆయంభావః-క్వాంతస్యాభ్యాతాంతస్య చైకాద్యైపార్యాపరస్య
 విరోధః. కస్యచకనవైశిష్ట్యం. సజాతీయాభ్యాసేతుజ్ఞానమభ్యస్యేదిత్యేవాలం. ఉపసర్గ
 భేదశ్చవిఫలస్యాస్యత్. భిన్నార్థత్వే “విజానాతీ” త్యాదరపాప్రిప్రయస్య ధ్యానవ
 త్పశ్యాత్పతితస్య పశ్యాద్భావినివిధయేధ్యానవిశ్రాంతిర్నాన్యాయా. వాక్యార్థధీస్తుపాప్రి
 ప్రత్వాన్న విధయోగుణః. తతఏవనతవర్ధంశ్రవణాది. తత్ప్రధానధ్యానవిధానస్యయుక్తత
 మత్వాచ్చ. సచాన్యత్రి-మపిజ్ఞానమిహగుణత్వేనవిధయతయాశంకనీయం. యదితు “విజా
 నాతీ” త్యాదేవాక్యార్థజ్ఞానవిశ్రమః. తదా “అనువిద్య” త్యాదనకవిధేయ, మను
 తాద్యం, వాజ్ఞానాంతరం దృశ్యతే. సచధ్యానం తద్గుణతయావిధయం. పరోక్షం,
 ప్రత్యక్షం, వా వాక్యార్థజ్ఞానంప్రతి తత్సాధనత్వాసంభవస్య దర్శితత్వాదితి ॥ ఛా
 నైక్యాద్విధిప్రత్యయ రహితేపివిధిపరత్వవ్యక్త్యబుద్ధిస్థకృమేణ “ప్రజ్ఞాంకురీతే”
 త్యస్యపూర్వంపాఠః ధ్యానస్య । “సిచాయే” త్యాద్యుక్తజైకద్య విశి
 ష్టత్వా, దుపాస్మక్త ప్రకషణవిశిష్టత్వా, చ్చైపసగః ద్వయసాఫల్యం । అనువా
 దయోరపుపసగః ద్వయ మనువాద్యస్యాభ్యాసం, స్వాప్రయం, చవ్యంక్తి ॥ “అవి
 జ్ఞాతంవిజ్ఞాతమితి” విజ్ఞానస్య “నిదిధ్యాసితవ్య ఇతి” స్థానైపాతా, చ్చరీవణా
 నస్తర భావిమననవిషయాన్వేషణ శబ్దానంతరపాతా, చ్చ “విజ్ఞాసితవ్య ఇత్యే” తన్ని
 విధ్యాసనస్థానావన్నం. ఉపాయవిషయ విజ్ఞానవేదనాది సామాన్య శబ్దానాంతవ్య
 ప్రత్యయాంతోక్తశ్రీపణరూపజ్ఞానవిశ్రమే విశ్రమః కిన్నస్యాదిత్య త్రాహ (శో
 తవ్య ఇతి) కథమత్రా హేతుకస్తవ్యప్రత్యయ భాద ఇత్యత్రాహ (స్వాధ్యాయ
 స్యేతి) ఆయంభావః - శ్రుతేరర్థ పరత్వాభావా, ద్వా విచారస్యప్రవర్త కత్వా
 భావా, ద్వా తదవసరాభావా, ద్వా మిమాంసా నారభ్యేతిశంకానిరస్తా. శ్రోతవ్య
 ఇత్యస్యచ గుర్వభిగమనాదౌ శబ్దశక్తిర్నాస్తి. అత్రోనిర్లయార్థ త్యాపారపరత్వే

పాపాధ్యక్షత్వమితి ॥ నన్యస్తి విధేయ మారంభణ సంశీలనరూపమననం. తచ్చ “మన్త
 వ్య” ఇతి వివక్షితుం యుక్తం. తత్తేదేదాదీనాం విశ్రాంతి స్వాధ్యక్షత్వతాపా (శ్రీవ
 శాంతి) అపరిమితస్య ధ్యానానుపకారత్వా తత్ప్రతిష్ఠాపకతయా కాంక్షితం తన
 సంతరపతితం యాక్తికం మననం. అతస్తదపి రాగాద్యను పుల్ల్యాపాప్రత్యా
 దనువాద్య మేనెతి భావః ॥ ఏతేన శ్రీవణాది త్రికందర్పన సాధనతయా విధీయత
 ఇతి కైశ్చిదుక్తస్య యుక్తి విరోధః ఖ్యాపితః ॥ నను “శ్రోతవ్యో మన్తవ్య” ఇత్యేతా
 భ్యాముపదేశక గమ్యార్థశ్రీవణమాత్రిం విధేయమస్తు. అహుచ్ఛకచిత్ “సాం
 ఖ్యయోగోపదేశ శృతివణాదిక” మితి. అత్రాపా (తస్మాదితి) పాపాపాప్ర
 వివేకా, తత్ప్రతిష్ఠాదావా, పరిశేషా దిత్వార్థః । ఏవకార శృతివణ మననయో జ్ఞాన
 మాత్రిస్య సన్నిత్యయ వాచ్యేచ్ఛాన్యాశ్చ వ్యవచ్ఛేదాద్ధి, “ద్రీప్తవ్య” ఇత్యస్యాపి
 ధ్యాన విశేషణ వాదితయా పృథగ్విధి తాత్పర్యప్రదాసార్థో, వా. ౧. అయం భావః.
 “శ్రోతవ్యో మంతవ్య” ఇత్యనయో రవైధప్రసిద్ధాపకారకత్వ సంభవే తద్వివరీత
 కొలపైరయుక్తత్వా” చ్ఛ్రోతవ్య ఇత్యాదే శృతివణాది చతుష్టయవిధి పరత్వేవాక్య
 భేదాపత్తే, రత్రోవికల్ప స్యాప్త దోషదుష్టతయా గురులఘు విషయతయాచా త్యంతా
 సంభవా, తక్రీమభ్యావృత్తకారస్య శ్రీవణాదే స్సమాధి రూపాంగినా సము
 చ్చయా సంభవా, ద్విశిష్ట విధిగత్యంతరా భావనియతత్వా, ధ్యానస్య దశానయా
 పతాయా శృతిత్యంతరాను సారణ సాధయిష్య మాణత్వా, చతుష్టయపూర్వస్యాపి
 ధ్యాయతే రిహపదాంతర స్ఫుటో పాత్ర దర్శనరూపతా వైశిష్ట్యాక్తా వ్రదాసీ
 నత్వా, ద్రీప్తవ్య ఇత్యస్యాను వాదసమభి వ్యాహారేపి స్వరసావగత విధిపరత్వప్రవేశాన
 ఫలానువాదపరత్వకల్పనానుపపత్తే, “శ్రోతవ్యశృతివాక్యభ్య” ఇత్యాదిన్లోకేపి
 శ్రీవణాదితికస్యక్రీమాద్దర్శన హేతుత్వ మాతోక్తసాధ్యస్యాపి విధియత్వేవిరోధా
 భావా, చ్ఛ్రాగపాప్రశ్రీవణాదిపూర్వకం విధిపదాంతరోపాత్రవశానాచార విశేషిత
 ధ్యానమేవా త్రివిధయమితి ॥ ఏవం వేదనాది శబ్దానాం స్వాక్రవిశేష విధివిశ్రీమాన
 భ్యుపగమే నూత్రోవిరోధముసి నూచయతి (వత్సరితేతి) చిన్తనాధోకాపి ధ్యాయతి

తేక విషయ మనకృదాపుతం జ్ఞానం వక్తి. అతోధ్యాన విషయ ఉపదిష్టం
 నెదనంధ్యానమేవేతి ప్రకృత సిద్ధిః. తథాపాస్తిరపి “తస్మిన్వదంత సదుపాసితవ్య”
 మిత్యాదిభి రుపాత్తః. అతోయజ్ఞాది సాపేక్ష త్యాగగుణ “ముపదేశాదిత్య” నైనైవ
 సంసృజీతం || ప్రాక్పత్తిజ్ఞాత ముపాసనాభ్య విశేషేవేదనాది సామాన్యశబ్దానాం
 శ్రమమాహ (తదితి) తత్తదుక్తావనిధాః తదిత్యేషమిదం । గురుతర ధ్యానాది
 సాధ్య సాధనతయా విధానాద్విశేషదృష్టేతదేకతాపత్యహంత్తదేతం వ్యనక్తి
 (ఆపనగోపాయతయా విధిత్వ మితి) (ఉపాసన మిత్యవగమ్యత ఇతి) తుల్య
 ప్రకరణ స్తోపాసి సమానవిషయ వేదనాదిశబ్దానిదిష్టత్వాదితిభావః || “ఉపదేశాది”
 తిసూత్రిత మేకప్రకరణస్థవిశేష మన్యమపిహేతు మాహ (విద్యుపాస్యోతి)
 “ మనశ్చత్యాదా వుపాసిరాదౌ విదిరన్తే. “ యస్తది ” త్యత్రేతు తద్విపరీతం.
 “ తన్నసవేద ” త్యత్రేతూ భయతఉపాస్తిః. అథయోన్యాం దేవతామపాస్త ఇ
 త్యుపకరమాత్ । మిథధస్థానాపత్తిరిహవ్యతికరః । నన్వత “మనోబ్రిహ్మేతి” దృష్టి
 విధిఃఆన్యచ్చ వాక్యవ్యయం విద్యావిశేషః.

ఏకత్రీశబ్దవృత్తిర్యా స్థితాసా న్యత్రీసంచరేత్ ।

తత్తుల్యేన త్వభిప్రేత్య దశేనాదితిభావ్యతే ॥

“యఏవంవేదే” తినశాస్త్రార్థవేదనమాలోక్తిః. విహితస్యా కాంతీత ఫలమ
 నిదిశక్త్యా విహితాన్య సువా దేన తత్ఫలోక్తేరయుక్తైః । ననుభూమవిద్యోప కరీమే
 “సయోమనో బ్రహ్మేత్యుపాస్తే యావత్తనసోగతం తత్రాస్యయాధా కామచారోధ
 వతీ”తిఫలవిశేష ఉక్తః. తెనైవ నైరాకాంత్యంస్యాత్. మైవం. తృతీయప్రపా
 తకస్థస్యాస్యోపాసన ప్రకరణ భేదాత్, పునశ్చ)తివైయథాక్యాచ్చ, విధేయాంతర
 త్వేసిద్ధే సన్నిహిత ఫలైవైవ సమన్వ యోపపత్తే. అతోన్మిన్నర్థవాదే విదినోపాసన
 మసూద్యతత్ఫలవిధిర్యుక్తః. రాత్రీసత్రీ న్యాయశ్చ త్రాభిప్రేతః ॥ దానాదిజన్యప్ర
 థాకీర్తిః ! పరాకృమాది జన్యస్తయశః । కీర్తయశసాచభూతి. బ్రహ్మపరమ సేవతప

తీతియోజ్యం । మధ్యమవాక్యతైత్వనుక్తి ర్వాసన్నత్వాత్. । “యస్త్య” ఇ
 యస్తద్భిన్నావేద యచ్చ బిహ్నాసవేద సవేదతారైక్వః తద్వద్భిన్నమే తద్భిన్నావేద
 ద్వితయంతవోక్తమిత్యర్థః । గామశ్వాంపురుషం జగదిత్యాదిష్యేవ చకారానుక్తిః, నపుంస
 కమభివ్యాహారాదుక్త మితివివరణ మూహనీయం. వేద్యంప్రతి సవేదత్యత్వేనోక్త
 ఇతి వానెయం. అథవా- యత్సరైక్వో వేదతదవాన్యో యోవేదఎనంసర్వ స్తదభి
 మేతి యత్కించి త్ప్రజాస్సాధుకుర్వంతీతి పూర్వత్రాన్వయః. “సమయైతదుక్త”
 ఇత్యత్రోపతదిక్రీయా విశేషణం. సమయైవ ముక్తఇత్యర్థః. అస్యాం వ్యాఖ్యానం
 ప్రకరణానుగుణ్య రైవశీప్యేన భవితవ్యమితి జానశ్రుతే స్ఫుచ్చ్యతే । అనుశాస
 వివిచ్యజ్ఞాపయేతి యావత్ ॥ ఎవంవేదనస్య పుస్తత ధ్యానోపాసన శబ్దవాచ్యత్వ
 మిత్యుక్తం. నతుధ్యానస్యోపాసనత్వమిహోచ్యతే. “వేదనముపాసనమిత్యవగమ్యతే
 విద్యుసాస్యో” రిత్యాదిభాషణాత్, వేదనముపాసనం స్యాదితి ప్రదేశకయస్య
 మాణ వాక్యసంవాదాచ్చ. ధ్యానోపాసన శబ్దయోరేక విషయత్వం, ధ్యానస్యప్ర
 తీకూల ధ్యానాద్యావృత్తి, శ్చేహాథాకాదవ సిద్ధ్యతః. యదిధ్యాన మిహోపాసన
 త్వేనశబ్దతోవిశేష్యతే. తదాధ్యానస్య పునరాకారాంతరోక్తాశ్చంభూభజ్యేత ॥ నను
 ధ్యానశబ్దశ్చిన్నా మాత్రోపాసన వ్యవహిత స్మృతిసన్తానెపిస్యాత్. స్మృతిమాత్రేచ
 క్వచిత్ప్రీయుజ్యతే. సూత్రేచధ్యానోపాసనశబ్దాభ్యామసకృదావృత్తిమాత్రీ ముక్త
 మిత్యత్రోపదభిప్రేతం శ్రోతవై రస్తస్య రూపవిశేషమాహ (ధ్యానంవేతి) యా
 నజ్జీవాగ్నిహోత్రీనయాద్వా, స్వరూపేణ చిరకాలస్థాయీ తయా, వాఘ్నినత్వంస్యా
 దితి శంకానిరాసాయ సదృష్టాంత స్మన్తానశబ్దః । ఎవంవిచ్ఛిన్నావిచ్ఛిన్న వేదన
 సాధారణస్య ధ్యానస్య విశేషేవిత్రమఉక్తః. అవిచ్ఛిన్నాసాధారణ్యం,వాఘ్నితం.
 స్వస్థానైవైత తూత్రియవ్యతి “ధ్యానాచ్చ. అచలత్వంచా పెక్ష్య”ఇతి॥ ఉపా
 సనశబ్దస్యావిచ్ఛిన్న విషయత్వనత్ ధ్యానశబ్దస్యాప్రతి విచ్ఛిన్నవిషయత్వమిహాస్థాప్య
 త ఇతిరూలికా ॥ ఉక్తంశ్రుతివ్యాప పాదయతి (ఘ్నివేతి) స్మృతేఘ్నికవాత్వం
 విసదృశబుద్ధి వ్యవధానరహిత ప్రవాహత్వం. “తదూపపత్వయైవైకాసన్తతిశ్చాస్య
 నిస్సృహే”త్యాది నాతథోక్తః. యదగ్గపి “నానాశబ్దాదిభేదా”దిత్యత్రోపసంయో

దైక్యమాత్రాన్ని విద్యైక్యమితివత్వతే. ధ్యానతోపాసనత్వభివక్ష్యాదయశ్చ విశేషా
విద్యాస్తరపతితాః. తథాపి సాధారణానాం నెదనాదిశబ్దానాం విశేషవిషయత్వా
దాక ఫలవతారతమ్య రహితే గురులఘూపాయ భేదవిధి దౌస్థ్యం. గురులఘూ
లకల్పాయోగ లక్షణంన. నస్తుసామర్థ్యం ప్రకరణా చ్ఛ్రీయః. అతస్త్వస్మితే
భూతానత్వం ॥ ఇదమేకత్రీశురమపి సర్వాసువిద్యాసుయోజ్య మిత్యభి ప్రాయోణ
“అపవగోపాయత్వశ్చివణాదిత్యుక్తం ॥ (స్మృతిలంఛ) అహరకుధ్యాని క్రిమేణ
ప్రస్తుతిస్తువానుస్మృతిసిద్ధావిత్యర్థః । గ్రంథ్యతపభిః క్షేత్రీతిగ్రింధయః. ధర్మా
నిమిత్తాగధ్యై మోహదయః కమోపనీతాశ్చ త్రిగుణ వికారభేదాః. లేన
మాయాపారగ్రినితయా ప్రాగమోక్తాః. విప్రమోక్షో - విభజ్యాత్వైక్యమోహనం॥ నను
భ్రాన్త్యైకభగ్నసంకేతః తస్య కథమపిమాన్తప్రతి చాకాధికా భ్రాన్త్యక్తన కమ
నియస్య స్వయం భ్రాన్తివిషయత్వాసిద్ధేః. భ్రామోక్షస్వాపి భయశంకావిరూపస్య
జ్వరానేకవ బంధస్యసత్యతయా యోగ్యమిదృశః ప్రతీకారవిధిః. మిత్యైత్వ
చేతసి ప్రాయశ్చిత్తాదిన్యామోహస్వబం. అతోనవతక్యస్య సత్యమిథ్యాత్వై నివ
ర్తకారస్య మానామానత్వై అనాదృత్యనోచితత్వా త్సఫలసాధనత్వం గాగ్రహ్యం.
తావహసనాయాశ్చ ధ్యానరూపాన్తప్రతి నాకాశినిత్యమైవోక్తా. తదత్రీ శుక్తిరజతన
ప్రకాశస్య చాధ్యః. నాశస్తు యథావిధిస్తృత్యా, ప్రమిత్యా, వాస్యాత్. నయం
స్తృతి రభిమాప్రయథాగాక స్వహేతుప్రమిత్య నన్యవిషయత్వాత్. ఉక్తంన
సామాన్యత్ర్యైమగ్నీలాభ్యాప్యై “స్తృతినామపూనానామధూతవిషయమనుభవసం
సాధనమప్రభు జ్ఞానమితి పూర్వానుభూత విషయత్వ స్మలక్షణప్రసిద్ధం. కిన్తు
మనః కర్మత్వాసత్యత్వయో సుహేతుగ్గీసామాన్య జ్ఞప్త్యర్థం ।

నిష్ప్రత్యక్షదవస్థస్య తదవస్థ తమాన్తప్రతే ।

యాధార్థ్యన్నప్రతిత్యైవ్యం సూతభావిప్రమా క్రిమాత్

స్తృతిప్రమోష చార్థస్య తాదవస్థ స్మభాసతే ।

అయీధార్థ్యం కథంత్రీ తతైదన్తా వివజితే॥

అతోఽమూలానుసారేణ యథాదశశన మిష్యతాం ।
 యథార్థాచా యథార్థాచ స్తృతి రప్యనుభూతివత్ ॥
 అన్యదృష్టి స్తథాన్యత్ర డ్వేషధ్వంసాది కృన్తతా ।
 పరవిద్యాస్వపి హ్యేషాక్వచిదంశేషుగృహ్యతే ॥
 అతస్సృతి స్తృతిశతై శ్చోదితా స్తృతిరూపిణీ ।
 భాష్యతే పరవిద్యాయం భవారంభస్య నిష్కృతిః ॥

నను ధ్యానమెవెత్తా చ్యయుక్తం. తదపి ధారణావత్సమాధ్యర్థ తయోక్తం
 సమాధిరేవ తు దర్శనాత్మకః । “ఆత్మసంపశ్యే”దిత్యాదిభి ముక్తి హేతురుక్తః
 నచయోగి పృత్యక్ష మనభ్యుపగతం. తస్య బహుళం పృచ్ఛేషు భాష్యమాణత్వా
 తత్వతాహ (సాదృశి) ధృవత్వ విశేషితత్వర్థః । ఆకారాంత రణాపి నూత్ర సాదృ
 త్యగత్యా విశేష్యత ఇతి వ్యక్త్యచకారః, ఏవాధోక్షవా. ధైవస్తృతి రైవదిద్యాదిశ
 యాత్సమాధ్యాఖ్యా. నతు ధ్యానఫలమన్యద్దర్శనం “పశ్యే”త్యాదిషుచవిధేయమిన్ద్ర
 ఘాతః । స్తృతేదశశనత్వ వ్యాఖ్యాత శమినాయ సమానత్వోక్తిః. పరోక్షేప్యననా
 త్తత్వోపచార ఇతిభావః ॥

పరోక్షాచా పరోక్షాచ స్తృతిర్ద్వేధా స్వమూలవత్ ।
 కృతాన్నువాస్యా త్పరోక్షైవ ద్విధాప్యతాహరోక్షతా ॥
 విధాచ పరశబ్దార్థో గత్యభావేనుమన్యతే ।
 లక్షణేష్టాదశశనాదా గౌణీశ్యేనాదినామను ॥
 అర్థమంతర్బహిర్వేది మినుయాదితిచ శ్రుతే ।
 మధ్యదేశస్య లక్ష్యత్వం సర్వత్రైవం యథాయథం ॥

నన్వత్ర స్వవాక్య ధృవత్వం న దశశన రూపత్వం విశేషణతయోపాత్తం
 యతస్సమాఖ్యః పాదాక్యం పరిహీయతే త్యతాహ (భిద్యతఇతి) ఆత్మగ్రాహి

శబ్ద ఉపాత్తకమాది వ్యతిరిక్త విషయః. హృదయస్య మనసస్సత్త్వస్యప్రీపుత్తి
 ప్రతిబంధకతయా గ్రంథయో రాగాద్యాః. యద్వా- హృచ్ఛబ్జోక్తం స్థానమయ
 తీతి హృదయో జీవః. తాత్ఫన్య ద్వసౌ తచ్ఛబ్దేన లక్ష్యతే. తస్య గ్రంథిః
 పూర్వోక్త స్త్రీగుణ వికార వగణః. హృదయంవా గ్రంథిః. ఉపలక్షణమిదం,
 యత్తు నిరుచ్యతే ఛాందోశ్యే “సవవష ఆత్మాహృది. తస్యై తదేవ నిరుక్తంహృ
 దిహ్యాయమితి, తస్మాద్భవయం, ఆహరహర్వా ఎవంవత్ స్వగణం లోకమేతి”
 ఇతి, తదుపాస్య బ్రహ్మపరం. నచ తదేవాత్రీ హృదయశబ్ద వాచ్యమితి భ్రమిత
 వ్యం. గ్రంథిసంశయాది విరుద్ధ ధర్మాధ్యాసాత్. సర్వవిషయా స్సంశయా,
 సుర్యై, వాసంశయాః. సంశయశబ్దాత్రీ విపర్యాసస్యాప్రపలక్షకః. తెభిద్యనై
 హేతుభేదాన్న సంతన్యంతఇత్యర్థః. కర్మాణి - బంధకసుకృతాని, దుష్కృ
 తాని, చ- ప్రాప్తి విరోధిత్వయస్యాత్రీ వివక్షితత్వాన్న వివ్యాత్పత్తి కర్మనివృ
 త్త్యై రన్యోన్యాశ్రీయః. పరావర- పరత్వం సర్వాతిశాయితా. అపరత్వం సౌల
 భ్యాభేదంద్రా నుజత్వాద్యైః. యద్వా - “ సద్భిష్టా బ్రహ్మదాశా ” ఇత్యా
 ద్యుక్త పరావరజంతు శరీరక. అపరావరేవా - నిమ్నన్నత విశ్వవిలక్షణ సుల
 క్షణే. అథవా - పరావీవా పరాభూత్యాయస్య సఃపరావరః. ఇదమత్రాహతం-
 “దృష్ట ” ఇత్యత్రీ దశాన శబ్దాన తావన్నక్ర్యవస్థాభావివశానపరః ధ్రువస్సృతి
 శబ్దవత్. గ్రంథిగ్నుక్ష సాధన విషయత్వాత్. నచ సాధన విషయత్వేపి స్మృతి
 దృష్ట్యా రపవగణం ప్రతిసముచ్చయః. దశాపూర్ణా మాసాదివ ద్వంద్వస్య
 చకారస్య, వానుపలభైః । నచాత్రీ సముచ్చయశృక్యః. ప్రకాశంత యోగన
 బ్రహ్మణ స్సాక్షాత్కర్తుక మశక్యత్వాత్ । శక్యత్వేపి యోగవద్యస్యా సంధ
 వాత్ । క్రిమస్యచ వ్యవస్థాపకా భావాత్ । నచ ప్రాచీనధ్రువస్సరణం పశ్చిమంచ
 యోగిప్రత్యక్షం కారణతయా సముచ్చయేత. ధారణావత్తాద్యోపపత్తౌ సము
 చ్చయకౌఞ్చ్య యోగాత్. అన్యథాతిప్రసంగాత్. ధ్రువస్సృతై ర్వ్యవహిత సా
 ధనత్వ కౌఞ్చ్య ముతహానాది ప్రసంగాచ్చ । ప్రమాణ ఫలంచ దర్శనం నస్వరూపె

నాపాదాతుం శక్యం. యేన సముచ్చిత్య విధియేత || నను, సంస్కారోద్బోధకత
స్మరణేపి సమానమేతత్. అత ఆజ్యావేక్షణన్యాయా తదుపాయభూత శక్యవ్యా
సారాధికా దశకనవిధి రిహోస్త్వితిచెత్. న. తథాసత్యైకస్త్వివాక్యై నిర్వచ్య
నిదిభ్యాసితవ్యపదయోః పునరుక్తి ప్రసంగాత్. అంతతో నిదిభ్యాసనాధికాచిత్త
పేరణన్వేన పురుషతంత్రస్య దశకనోపాయతయా విధాతవ్యత్వాత్. అన్యస్యచా
దృష్టే || నన్వేక ఏవ దశకనోపాయ స్సామాన్యతో విశేషతత్త్వ పదద్వయైక్తి
ఇత్యపునరుక్తిస్సాన్యత్; హంతైవంసతి సముచ్చయంత్యక్వా స్తత్పదవీమాసీదసి. “దృష్టి
వ్యానిదిభ్యాసితవ్య” ఇత్యుభాభ్యా మేకన్వేన విధేయత్వాత్. అస్తయక్తేతు
భ్యాసం వైశద్యతో విశేష్యత ఇతి వైషమ్యం । నచ దశకన సమానాకార భ్యాసా
స్తరణ భూవస్తృతే సముచ్చయః. తాదృశస్యా న్యస్యాదృష్టే. తత్ కొఞ్చ
కారవాత్, భూవస్తృతే నిఃకరపేక్షసాధనత్వగుతిభంగ ప్రసంగాచ్చు। నచమోక్షే
సాధ్యే సాక్షాత్కార స్మృత్యో రనెకదోషదుష్టా వికల్పసీన్వితకార్యః.

వికల్పబుద్ధ్యనుష్ఠానా పూర్వతత్ఫలబాధతః

కోటిభ్యా మప్తదోషత్వం ప్రయోగద్వితయేబుధివక్ ।

ప్రామాణ్య త్యాగతాన్యస్య స్వీకృతే స్త్యక్తసంగ్రహేత్

స్వీకృతత్యాగతశ్చాన్యే ప్రయోగ ద్వితయే విదుః ॥

గురులఘువైషమ్యా చ్చాత్రీన తత్సంభవః. అన్యధాతిప్రసంగాత్. విషమ
ఫలెష్వేవ తద్ధేతుత్వ దృష్టే । నచాత్రీ ద్వారద్వారితా. మానాభావాత్. సహి
శ్రీవణ మననయోధాన్యోపకారకత్వవద్ధ్యానస్య దశకనోపకారకత్వం దృష్టం.
పరోక్తం భావనాబలజంతు పరిత్యజం శాస్త్రీయైన్యధికరణే నిరసివ్యతే । నచా
త్రీగుతం. ఎవం క్రిమాద్యనుక్తః ॥ “తత్సత్తతం పశ్యతి నిష్కళం భ్యాయమానః.
భ్యాస నిమోధనాభ్యాసా దైవం పశ్యేన్నిగూఢవత్” ఇత్యాదిక మస్తీతిచెత్.
సత్యం - భ్యాసఫలం హ్యేతద్దశకన మణిమాదివ త్సిద్ధ్యంతరమస్తు. నసాధనం.

స్వాదితశంకాయాం “ధ్యానమేవ” త్యతాభిప్రాయవివక్షాది (ఎవంచసతీతి) భిన్న
 స్వప్రతిత్వేన చ దేశానసామ్యవాపి నిదిధ్యానసస్య విశేషితత్వే శ్రుత్యంతరసిద్ధ
 సతీత్యధికః । యః శంకానిర్మలత్వే, స్వతః సామ్యవిధిసరత్వ యుక్త్యాసమానుభూ
 తుః శ్రుత్యంతరానుగుణసముచ్చయార్హవా, ఆయంభావః, ధ్యానసామ్యే తిషణాదిచ
 విధయత్వే యజ్ఞాదిభివా ద్యున్నావరణ దేశానసిద్ధిః కల్పయతి. తథాచమగ్న
 ధ్యానం విఫలంస్యాత్. భావనాబలః ప్రత్యక్షానుభవత్వా తాత్పర్యప్రపాపకారకః
 భావా ద్విధయత్వే త్వేకరసితీకతశ్చాత్మార్థ స్పృహార్యే స్వతఃసామ్యే ఇతి
 త్యాయా భూవాను స్తుతివాక్యన దివపి నిదిధ్యానసం దేశాన సమాశతయా విశే
 ష్యవ్యం । “ప్రప్రవ్య” ఇత్యుత్య) పరోక్షఫలచరత్వేతు ప్రత్యయైకాత్వం. పూర్వా
 పరవాక్యభున “యోనావః స్వామృతాస్యాం, అమృతత్వైశ్చ తు నాతా ద్వివక్షా,
 ఎతావదవ భవ్యో అమృతత్వం” ఇతి ఫలసామ్య క్రత్వా త్పరత్వతా సమక్షితా.
 వైశద్యంత్యవ్యత్రోక్త మత్రాప్యకాక్షా బలాదుత్తం. అలి ఉపాయ పరతయా
 “తస్మిన్దేవే” ఇతి వద్విధయ విశేషకత్వే సంభవతి వికల్ప సముచ్చయ శ్రుతివా
 నాచ రయోగాది కఫలసిద్ధ్యధికం విశేషైక సాధనవిధి తాత్పర్య సంభవే పుష్ప
 కఫల కేవల్యా గాగ్రహ్యత్వాత్, “విధౌ” తిచచ నూద్యవిధాన విశిష్టవిశే
 యుక్త్య సంభవాత్, వైశద్య విశేషిత ధ్యానవిధి పరం, “ఇదంద్రియవ్య” ఇ
 త్యాది వాక్యమితి ॥ ఆత ఏవాస్య యుగపదకస్యతు విధ్యనువాదశంకా ప్యపాస్తా
 స్వానందసాత్కా త్కార రూపస్యాత్తే దేశానస్య స్వయమేవస్థితస్య కథం విశేష
 త్వమితి చోద్యం. విశదస్వప్రతి విధానోక్త్యా ప్రతిక్రుత్తం । ఏతేన “నిచాయ్యతం
 మృత్యుముఖా త్సీమచ్యతే, యదాపశ్యః పశ్యతే రుక్తవణం, తద్విజ్ఞానన పరి
 పశ్యంతిధీరాః, ఆనందరూపమమృతం యద్విభాతీ” త్యవ్యపి యథావాచప్రస్థిరూ
 ధం ॥ నన్వేవం యుగిప్రత్యక్షమేవలుప్యేత. తత్త్వద్విత్యభు దేశానాది శబ్దానాం,
 యుగిప్రత్యక్ష సదాభవ పరసానామపి ప్రత్యక్షానాం నాతాద విషయలియా నేతం
 శక్యత్వాత్. సచధమానయకస్యచిచ్ఛిత్తత్వాః ప్రపాత్యదిత్యాదినిర్దేశస్సాధ్యః.
 ఈశ్వరప్రత్యక్షేనాథానాతరతావత్తే । ఇంద్రియ గాగ్రహ్య ఇతి సాధ్యప్రయోగః

కాస్త్రీవెద్యస్యాపి మనోవిషయత్వేన సిద్ధసాధనాత్ । ఇందియ సాక్షాత్కృతకా
వ్యా ఇత్యత్రాపి ఆతీందియాణా మప్యను వ్యవసాయ వెద్యత్వ వాదినామర్థా
స్తరత్వేన దత్తాత్తరత్వాత్ । సుఖాదివ దాహత్య సాక్షాత్కార్యత్వ వివక్షాయాం
విపక్షే బాధకాసంభవేన ప్రతిబంధా సిద్ధః. అన్యథాబాధవ ద్ధమాదీనాం
చాక్షుషత్వస్యాపిసాధనప్రసంగాత్. శక్యంహి విమతం కన్యచిచ్చాక్షుషం ప్రమే
యత్వాదిత్యాది ప్రయోక్తుం. కించ యోగీందియం నధమాది ప్రత్యక్ష జనకం
ఇందియత్వాత్. ఆ స్తదాదీందియవదితి ప్రతిప్రయోగస్సులభ ఇతి. మైవం.

ముక్త్యపాయేహికథితాదశకానౌక్తైరముఖ్యతా।

అన్యత్రీబాధకాభావా ద్యధాశుత పరిగ్రహః ॥

సంయమినాం హ్యతీతా నాగతాతీందియాదివేదనంకణ్ఠాక్తం. నచ స్తరణమే
తత్. అనుభూతత్వాత్. అతవన నతత్రవైశద్యమాత్రేణ ప్రత్యక్షత్వోపచార
సంభవః. నచ తత్రానుమానా ద్యవకాశః “తత్సర్వం ధర్మకవీర్యేణ యథావ
త్సంప్రపశ్యతీ” త్యాదిభిస్తత్ప్రతిపాత్. “పాణావామలకంయథే” త్యా
దిచ నిదిశ్యతే. ధర్మోపచయ భేదై రనధీత సూక్తకాండ మంత్రీ సాక్షాత్కా
రశ్చ కీరణ్యతే. “దివ్యం దదామితచక్షుః” త్యాదిచ ప్రసిద్ధం. అతో నాసిద్ధిః.
యోగిప్రత్యక్షస్య బాహ్యేందియాణా మ్మనసశ్చ సుకృతవిశేషై ర్యధావాణం
లూకోత్తరాతిశ యథానాత్. నచాతిప్రసంగః. యథా శుతాతిలంఘన హేత్వ
భావాత్. అనుమానస్య విపక్షే బాధకాభావాచ్చ. నచానుమానతశ్చుత భంగః.
తస్యాగమేనైవబాధాత్. అన్యథా తిప్రసంగాత్ ॥ నను కాస్త్రీం శక్యశక్తం విని
యుక్తైః. స్త్రుతైస్త దశకనసామ్యం నపురుష తత్రేతి. నచతదపితస్యా స్సంభవి.
దశకనత్వవదవా సంభావితంచ నవిధిరా మూిత మహాతి. నదృష్టాధికాహ
విధిరసంభావిత దృష్టఫలెనతి భవతీత్యత్రాహ (భవతీతి) భావనా- అనుభవజన్య
స్సంస్కార, క్షింతైవ, వా. సాచసాదర నిరంతరంచ కరుణాశక్త్యా. తతః స్త్రు
తి వైశద్యసిద్ధిః. దశకనస్య రూపమివరూపం యస్యాస్యా ఇత్యుపమాన బహు

వీరీరతి గావ్యః. భీతకాముకాది ప్రితిభావ్యాత్ర నివశకాయితవ్యాః. పరైర
పుచ్చ్యతే. “దృశ్యం పరోక్షమపి ధ్యాయమానం సాక్షాద్భావ మాపన్నం కామా
ద్యుపస్థవ” ఇతి. “పుష్కేనృతేచ పశ్యామి” త్యాదిషు భ్రాంతి మిశ్రీత్వం
వోపాయత్తం. ఇహతు యథాశ్రుత చింతనాన్నదోష బాధావతి భావః.

యదిస్యాద్భావనా భూమ్నా స్మృతేదశశనతుల్యతా ।

కిమత్రీకమణామెవంమానసిద్ధోభయ గిహితే ॥

ఉత్తస్య న్యాయవగ్తస్య దాధాన్యాయ నూత్రే శబ్ద, మార్గం, చ సర్వం
ముఖ్యభేదన తదభిప్రాయవిదిధి ర్విమృశ్య నిర్ణాయక మిత్యాహ (వాక్యకార
ణి) (తద్విషయైశివణాత్) ఉపాసనస్థానె వెదనశబ్దస్య ఏకతా, న్యత్ర, చ
ప్రకరణే ప్రయోగాదిత్యర్థః. ఆత్మ)త్తస్య ప్రియీకత్వ శంకా వ్యుదాసాయ
వాక్యం వ్యాచక్షే (సర్వాస్వీతి) “మనోబ్రహ్మ త్యుపాసీతే” త్యత్ర దృష్టివి
ధావుక్తమపి న్యాయసామ్యా త్వరవిద్యాస్వపి యోజ్యం. కింపునస్తాస్వవైకత్రీ దృష్ట
మితి వ్యక్త్య “మోక్ష సాధనతయా విహిత” మిత్యుక్తం. ఏతేనాపాతధీ శ్రీహరి
మనన నిణాయాదే వ్యావచ్చేదః. వెదన ముపాసన మిత్యుక్తస్యోత్తరవాక్యస్య
సత్యానందానాం పూర్వపక్షోక్తత్వ శంకాం స్పష్టాక్త్యా నివర్తకాయితమహ (సకృ
దితి) విధిహిన్ స్వతః ప్రవృత్త్యున్నఖం పురుషం ప్రేరయన్తస్వసిద్ధ్య ప్రయా
ణాది శాస్త్రోపేక్షివాత్మాపి సకృత్ప్రవర్తయేత్. విశేషవచనె ఖల్వావృత్తిధరసాధ
న్య ఇత్యభిప్రాయైకోక్తం (శబ్దాధాన్య కృతత్వాదితి) విధివిషయస్య భావ్య
ర్థస్య తావలైవపూజానమితీత్వా దిత్యర్థః. ఉత్తరవాక్యస్థే న తుశబ్దేన నూచిత
మాహ (పూర్వపక్షం కృత్వేతి) తత్ప్రీతిత్యేపాక్షిం దశకాయతి (సిద్ధమితి) న్యాయ
యత ఉపాసనం సిద్ధమిత్యర్థః. సిద్ధం - సిద్ధాంత ఇతివా. (ఉపాసనశబ్దాత్)
నహి సకృద్బుద్ధా పుపాసన శబ్దస్య ప్రఖ్యాతి రితిభావః ॥ ఏతద్వాక్యం వ్యాచక్షే
(వెదన మిత్యాదివా) ఉపాసన శబ్దాదిత్యనెన “వెదన ముపాసన” మితి వా

కృత్యాపి శబ్ద పరిత్యజిష్యన్ సిద్ధాంత పరత్వం దశాంతభవతి || ధ్యానస్య
 భువత్వం సూత్రానుక్రమపి న్యాయసామ్య తూచితం పోక్తిన్విన విపులం.
 వాక్యతు ధ్యానాద భిన్నస్థాపాసనస్య తదుక్త ముపాదత్తై (ఉపాసనమితి)
 దశాంత - స్వారసికీ లోకదృష్టిః. నిర్వచనం - నిరాకారకరయా పాగ్నితం
 శుభివాక్యం. యద్వా దశాంతం - పరిత్యజ్య శుభిః. నిర్వచనం - నిష్కృప్యవచన
 ముపబ్రంహణం. (తస్యైవ) ముక్తి సాధనరయా విహితస్యైవ నతు పరత్వ
 ముక్తిసాధనహేతో రిత్యర్థః. సకృదావృత్తా వుపాసే ప్రయోగాభావా, దుపా
 సన రూపస్యా సకృదా వృత్తస్య " తి వాక్యస్థాపాసన శబ్ద వివక్షితోక్తిః ||
 నన్వ తత్సర్వం ప్రపంచితమితి పూర్వోక్తం. తత్ప్రదర్శన రూపత్వ స్పృహ
 మిత్యత్ర తస్యానుక్రమాపి తదుక్తాభ్యా మావృత్తిరూపత్వ భువత్వాభ్యాం తుల్య
 న్యాయత్వ వ్యక్త్యర్థ, మన్యవిధానాధాంతా, నుభావతే (నైయమితి) ధ్యానల్యో
 పాసనత్వాభ్యా మసకృదావృత్తా, వాక్యాంతరేణోక్త భువత్వ విశిష్ట, చైత్యర్థః.
 (ప్రతిపాదితా) దశాంత రూపత్వమపి వాక్యకారణా ధాతుక్తమితి భావః.
 యద్వా-న్యాయసామ్యావభిప్రేతమిదమస్తాభిప్రేతమితి || నను యద్యప్యన్యస్యా
 స్యత్వం విధాతున్న శక్యం స్మృతిదశాంతయోశ్చ సామగ్రినియమాత్. విరుద్ధ జాతీయ
 యై రన్యత్రైక్య మసంభవి. తథాపి సంస్కారమాత్రజన్య స్వాప్నజ్ఞానైః దృష్ట
 విశేష సహకారా త్సాక్షాత్కార రూపత్వమివా తాపి చక్షుజన్యత్వా సంభ
 వసి తదవివాధాతపరిత్యజ్యత్వేపి భువానుస్మృతే ధీశత్యమాత్ర సామ్యాద్దశాంత
 శబ్దోపచారః కథన్న స్యా దిత్యత్రాహ (దశాంత రూపతేతి) (పరిత్యజ్య తాపత్తి)
 నతు సాక్షాత్పరిత్యజ్యత్వం ఆసంభవాత్. ఆయంభావః. స్వప్నధీరపి సతావస్తుభ్య
 దశాంతం చక్షుర్వాప్తవారా భావాత్. కింతు తత్ప్రభావ్యాకరణపుత్రినిరోధసత్వ
 సన్యసంచారిణామనసా సంస్కార మహిమ్నా పాగ్నిగనుభూతేషు విశదస్మృతిరా
 ధీయతే. తదతిరిక్త కల్పనై సన్యధాసిద్ధహేత్వ భావాత్. తత్ప్ర చక్షురాద్యజ
 నైషి తజ్జన్యత్వధీ, రసంస్మృష్టే సంస్మృష్టధీ, శబ్దోపచారా వ్లానస భ్రాంతిః సంధ్యా
 భిక్షకానురోధేతు సంస్కారమాత్ర జన్యత్వాభావా దసంకీర్ణాందశనత్వం, అతా

సస్వప్ననిదశకానై పుస్తతే పుత్యత్వత్వకలిప్తిశ్చక్యా. తీర్థమత్యైణ దర్శన
సామ్యాదుపచారశ్చ వాచ్యాసన్నతమ గుత్యనుగుణ విశేషసిద్ధాంతయంత ఇతి॥ నను
“నాయమాత్మైత్యాదౌ శ్రీవణాదితీకం పుత్యపిధ్యాపర్యనుయోజ్య స్వతంత్రీవరణ
మాత్యైణ తల్లాభ ఇత్యుక్తం. తస్మా “దైవమనపరంమన్యే పౌరుషంతు నిరధిక
మి’తి న్యాయాదుక్తంసర్వంవిత్తమిత్యై సూత్రీవాక్యయో ధృక్పత్వాదివిశేషితా
యా స్తుతే రుపానన శబ్దార్థతయా భిషేతం భక్తిరూపత్వవిశేషణమెవత్యై
వివక్షితమిత్యాహ (ఏవమితి) సామాన్యశబ్దానాం సూత్రాద్భుక్తైవ విశేషవిశ్రీమ
పుకారణేత్యధికాః. “పుత్యత్వతాపన్నా” మిత్యై తద్వత్వమాణస్య భక్త్యాత్
కత్వస్య న్యాయసామ్య నూచనాధికం. అహేతుక వరణ మయ్యుక్తం. తస్మాది
మత్వై నిహేతుకత్వాయోగాత్. అనాదిత్వే ముక్తరస్య నాదిత్వాపాతా
న్యత్వపాయవిధిశ్చవై యథాన్యప్రసంగా, జ్ఞీపవ్యాపార రూపభేద విశేష నిషేధ
పరస్య వైషమ్య వైభుత్వాణ్య నిషేధక సూత్రాదె ద్విరోధాపత్తై శ్చైత్యభిప్రాయే
ణా “పవనకసాధన భూతా” మిత్యుక్తం॥ ఫలాంతరాధోపాస్తిపరత్వ శంకాచా
నన నిరస్తా । పరావ్యత్యైలభ్య ఇష్యతే॥ (ఃశివస్తి) నతు పుమాణ ప్రాప్త
న్నివర్తయతీత్యధికాః. అన్యథా ఉపాయాంతర విధాన వైయధిక్యాం, “మత్వ
ధీరో నహించతి ” “ పుజ్ఞానేనైవ మాప్నూయాత్ ” ఇతి పూర్వాపర విరోధ, శ్చ
స్యాత్. “నాయమాత్మైత్యాదౌ శ్రుతశ్చైవ శ్రీవణముపాత్తం. మేధాశబ్దశ్చక్యా
సాధకస్యాత్. “ మేధామనీషే మా వికతాం సమీచీ భూతస్య భవ్యస్యాపరు
ద్వై ” ఇతి శ్రుత్యనుసారాత్. తీర్థాకరణావతీ మేధాఇతిచ నిఖండః. పారి
శేష్య త్ప్రీవచనశబ్ద శ్రీవణధ్యాన సహోక్త మననపరః. ప్రాచ్యతేనైవతి కరణ
వ్యుత్పత్తిః. శిష్యమనవార్థ గురుప్రీవచననవా మననలక్షణా. ప్రీవచనసే
తేవా తత్కార్యోపచారః ॥ నను స్వరూప నిషేధకస్య కథం తద్విధాయక
త్వం, అత్యచ క్షవిదంశాంగి పృతిషేధా ద్వైయధిక్యాం, క్షవిత్తు విహిత పృతి
షేధా ద్విరోధ ఇతి శంకాయాం శ్రీవణాది వైయధిక్యా ప్రసంగంచ పరిహరణ
వాక్యస్య ధృవానుస్మృతి. విశేషకత్వం వ్యవక్తి (అనైవతి) యథా

“ నప్రతివ్యా మగ్నిశ్చైతన్య ” ఇత్యుచి నిషేధస్య హిరణ్యక్షికల్య పరిహారార్థ
తయా హిరణ్యోపహితత్వ విధా తాత్పర్యం. తథాత్రాపి ప్రతివ్యాజన శ్రీవణా
దర్శనాహంప్రజాద్యా, సాక్షాచ్ఛా, వశ్యం భావిత్యాత్మీతివైకల్యనిషేధముకన
తిష్ఠపి పీఠివిశేష విధా తాత్పర్య మిత్యభిప్రాయవాక్ కవల శబ్దః. యద్వా.
“ నాంతరిక్షేనదీపీ ” త్యభాగి ప్రతిషేధేన సహపతితో “ నప్రతివ్యా ” మితి ప్రాప్త
ప్రతిషేధః యథాకవలప్రతివ్యా అంతరిక్షాదివదధికరణత్వప్రదానన హిరణ్యోపధా
నత్వ వైశిష్ట్య విధా విశ్రామ్యుతి. తథానుపాయధూత శ్రీవణ మననాభ్యాం సహా
పాయధూత నిదిధ్యాసనస్య ప్రతిషేధః కవల నిదిధ్యాసనస్య శ్రీవణానివ దనుపా
యత్వోక్తి ముఖేన భక్త్యాత్మకత్వవిధా పర్యవస్యతీతి || అనియమేన యధేష్టంస్వ
తంత్రీ వరణశంకా వ్యదాసాయయద్వృత్తానూక్తి బలెన నియతవిషయవరణ వ్యక్త్య
ధికం “ యమేవ ” త్యుపాదానం. వైషమ్యాని దోషానా ఘోర సర్వసుహృ
ద్వరణస్యా నియత విషయత్వాయోగాత్ “ యదాగ్నయ ” ఇతి వాక్యస్థభవతిన
“ ద్వృణుత ” ఇత్యస్యప్రయోజకవ్యాపారకవిధాతాత్పర్యం. లప్సమానవరణప్రయో
జక వ్యాపారవతాభవితవ్యమితి || నను హిరణ్యోపధానస్య పృథివీస్థత్వా వశ్యంభా
వవద తద్వాక్యస్థ యద్వృత్తవ్యంగ్య వరణీయతా హేతు గుణవిశేషస్య ధృవా
నుస్తృతిసంబంధనియమాదృప్తైర్నతస్యాపైన వైశిష్ట్యలాభ ఇత్యత్రాహ (ప్రియతమ
ఇతి) ఫలాంతరాధి భక్తాభాస వ్యవచ్ఛేదార్థం తమప్రయోగః. హిః కాస్త్రితో,
తొకత, శ్చ పరావర పురుషస్వభావపీఠిద్ధా. నన్వేతావతాపి వరణీయస్య ప్రియ
తమత్వా పాదకః కల్పిదన్యో వ్యాపార స్పీధ్యతు. ధృవానుస్తృతై ర్విశేష
తత్వంతు నలభ్య మిత్యత్రాహ (యన్యేతి) (సవ) ననుకృతాంతరవాక్,
నచ కవల ధృవానుస్తృతి మా, నాపి నిర్వాజ ప్రియః, కల్పిదితిభావః,
(అస్య) “ సమైహం సర్వధూతేషి ” త్యాదిసాన్వేషేవోక్తస్వభావస్యతి యావత్.
అయం భావః. అన్యేహం స్వకీతి హేతు వ్యాపారాణాం స్వలాభార్థా
వరణ హేతుత్వాభావా త్స్వవిషయక నియతాత్మ్యంధిక పీఠిహాసితపరస్య ప్రియ

తమోభవో స్వప్నాపనాయ వరణీయస్యైత్. ఇయంచ నిరతిశయ ప్రితిరూపా
బుద్ధ్యవస్థా ముక్తి సముత్పాదనై వికల్పసముచ్చయ విద్వేషిణీ అనన్యగతిక ప్రమాణ
నకాత్ ముక్తిసాధనతయాస్థాపిత ధృవాను స్పృతిమాశ్రియతి. తాంవిజన్వీతి||ననుస్వ
శేషతయావిర్యోపాత్తస్యకిమద్యవరణం. సర్వవ్యాపితయానిత్యప్రాప్తస్యకింవెదానీం
లభ్యత్వం. ప్రియతమ ఏవాస్య వరణీయ ఇతిచ కుతస్త్వం ఇత్యత్ర తత్సర్వముప
బృంహణైవ స్పృష్టయతి (యథేతి) అయం - భగవతి నిరుపాధిక భోగ్యతా విరాభ
వేన నిరతిశయప్రితిమాణ. అతవ ప్రియతమః- ఆత్మనంప్రాప్నోతి-రమతెస్వాత్మని
ప్రసేదుష స్తస్యా పవగాఽవ్యవహిత హేతుభూత బుద్ధియోగాదిప్రదానై న్యైవామివ
పరసాపేక్షత్వన్నాస్తీతివ్యక్తై “స్వయమేవై త్యుక్తం. ఉపాసిత రచింత్యమేవ
హిత మాచరతీతివానూచ్యం|| భగవతైవ - “యమేవైవవృణుత ఇతి ” వరణ
కర్తృతయా శ్రుతైవైవ. ఎతేన స్వతస్సర్వజ్ఞతయా పరమాత్మత్వమపి వ్యజ్యతే.
సతతయుక్తానాం - సతతయోగ మాశంసమానానాం “అశంసాయాం భూతవప్యే”తి
క్తః. “సతతయుక్తానాం భజతా”మిత్యనైవోపాసక బుద్ధః ప్రితిరూపత్వస్య సిద్ధ
త్వాత్ ప్రితిపూర్వకందదామీ త్యన్వయః.

ఉపచారాపచారాభ్యాం ప్రితి ద్వేషోపరస్య[న]చ

నిమి త్రకక్త్యాత్మ ఫలంతయో రితి నయోద్ధిృతః

వరణాచోన్నీ నీమాచాధోనినీమాచ శాసితః ।

శ్రుతత్వాద నిషిద్ధాని తత్తత్కర్మ ఫలార్పణాత్ ॥

శస్య చిద్వరణీయతా నిదానై ప్రియతమత్వై శ్రుత్యభిప్రేత సతతయుక్తతత్త్వా
హేతు స్తత్రైవ విపుత ఇత్యాహ (పియోహేతి) అత్యర్థం- అత్యభిధేయం. మయాపి
దుర్వచమితి భావః. అత్ర వరణం మామయంప్రాప్నుయాది త్యమోఘ సంకల్పః।
అలభ్యత్వంచాస్య “వృణుత ” ఇత్యనైవా భిప్రేతం. నివృత్తప్రతిబంధ నిరు
పాధికానుభవ సమయత్వమితి అథాఽదుక్తం భవతి । అత్ర సోపబృంహణయాపి

కుత్సాభివానుస్సృతః పీత్సాత్మకతయా విశేషితత్వ మనభివ్యక్తం వ్యవక్తి
 (అత ఇతి) లోకానుసారా దుపార్త కుతి స్సృతి తాత్పర్య వృత్త్యాచెత్త్యర్థః.
 (అత్యర్థపీయా) అతిమాతానుకూల్య స్వభావతయా స్వయమేవ భాసమానా
 అయత్త దశాయామపి “యాపీతి రవివెకానా”మితి. న్యాయేనప్రీతిరూపజ్ఞానాం
 తరణవిషయాకృతా । విషయవిశేషాయత్తంహి సర్వభృవిషయణజ్ఞానస్యప్రీతిరూప
 త్వం,ప్రీతివిషయత్వం,చెత్త్యభిప్రాయేణ స్వరూపాత్యర్థ ప్రియత్వోక్తిః । వరణవిషయ
 ణయోః కరుణా తత్కమణా వరణీయాదాధీక, పాకరణీ, చవ్యావృత్తిః పరి
 ణతి దర్శితా. నను “తేముషీ భక్తిరూపేతి” పురాణాది ప్రసిద్ధంభక్తయపాయత్వం
 ప్రకాశితం. ధ్యానోపాసనాది శబ్దవాచ్య మిత్యత్యాది శబ్దేన భక్తిశబ్దాపివిపక్షితః.
 ఉపాత్తాను కుతిషుతు నతస్థిరస్తి. అతః కథమవిరోధః. తత్రాహ (ఏవం రూ
 పెతి) ఉక్తశృంఖలా క్రమేణ విశేషితెత్త్యర్థః. ప్రతిజ్ఞామాత్రమేతదిత్యత్రాహ
 (ఉపాసనైతి) ధివానుస్సృతః పీతి రూపత్వేనోపాసన శబ్దవాచ్యతయా,చ
 విశేషణాత్ “స్నేహపూర్వ మనుభ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయత ” ఇతి తల్లక్ష
 ణానురోధాత్ “సేవాభక్తిరుపాస్తి” రితి పర్యాయపాతా చ్ఛబ్దభేదప్రైకాధ్య
 సిద్ధా విధేయ భేదాభావా న్నవిరోధ ప్రసంగ ఇతి భావః॥ ‘వేదనాది శబ్దాహం
 చక్తిపర్యవసాయిత్వ ముపబృంహణోపబృంహణీయయే మిథాధః ప్రతిక్షేపకత్వ
 ప్రసంగరూప యుక్త్యంతరేణ దృఢీకృత మిత్యాహ (అత ఇతి) ఇదంఫలరూప
 హేతు పరం. వేదనోపాసనాది శబ్దైర్భక్తై రేవోక్తత్వా దిత్త్యర్థః. అన్యథా కు
 తినామివ కుతిస్సృత్యోరపి మిథో విరోధస్సన్వి దిత్త్యభిప్రాయవా నైవకార్య
 (ఏవం) కుత్ తో వేదన వ్యతిరిక్త స్సృతౌతు భక్తివ్యతిరిక్త శ్చరమిషాయేనా
 స్తిత్వక్త ప్రకారణేతి యావత్॥ నను “ తమేవవిద్వా తిమృత్యుమేతి” ఇతి
 ‘శ్వేతాశ్వతరవాక్యం శివాదిశబ్దసమభి వ్యాహారా దుద్రిదవిషయం. “తమేవవిద్వా
 న్ని” రి తుమహాపురుష విషయం. తత్రాచార్యచ “నాన్యః పంధా అయన్తాయే”
 త్యావృత్తం. అతోమిథో వ్యాపారఇతి మందళంకాపమత్వై తరుభయన్త్యాపా

దానం. ఆయంభాషా. “వేదాహమేతం పురుషం మహంతమి” త్యాద్యైః పూర్వైః
 వాద్యైః “మహాన్మృత్యురైవపురుష స్సత్వస్యైష పరివర్తకః” “సహస్రశిషా
 పురుష” ఇత్యాద్యై రుత్తరవాద్యైశ్చ సత్వప్రవర్తకస్యా నన్యపర పురుషనూ
 క్తోదితస్య మహాపురుషస్య శబ్దతో ర్భతశ్చ ప్రత్యభిజ్ఞాయా శివమహేశ్వరాది శబ్దా
 నాం తత్పరత్వా వ్యభావేన విందీన్యాయేన రూఢిపరిత్యాగస్య న్యాయత్వాత్,
 “సర్వశ్చర్వశ్చివస్థానిఋతి” భగవన్నామపాఠాచ్చివశబ్దస్యచ మాంగళ్యాదౌ రూఢ
 త్వాత్, ప్రసిద్ధిప్రకరణాస్యాతోక్తరీత్యావైషమ్యాత్, అనన్యధా సిద్ధనారాయణా
 నువాక సౌబాల మహాపనిషదాది ప్రాజ్ఞల్యా, “శ్చాశ్వతం శివ మచ్యుత” మితి
 చ న్నహాపురుష విషయత్వా వ్యభావాత్, “తస్మాత్సర్వగతశ్చివ” ఇత్యస్యారం
 భే “సర్వాననశిరోగీవ సర్వభూత గుహశయ” ఇతి సమాప్రశీషణత్వాది ప్రత్య
 భిజ్ఞానాత్, “సర్వవ్యాపీచ భగవా” నితి భగవచ్ఛబ్దస్య మహాపురుష రూఢత్వ
 స్థాపనాత్, నిగమనస్య ప్రస్తుత శైవతయా తదవిరోధేన న్యాయత్వాచ్చ, విగీతం పు
 రుషసూక్తోక్త విషయ మేవేతి || అత్ర “నాహమిత్యా” ది ద్వైద తపఃప్రభృతి
 నాం సాక్షాదుపాయత్వా భావే తాత్పర్యమితి న తద్విరోధః. “భక్త్యాత్వనన్యయే”
 త్యాద్యైః పూర్వభేదవలైవ భక్తిరూప జ్ఞానేన జ్ఞానాంతరాదే స్సాధ్యత్వై తా
 త్పర్యా న్నాత్మశ్రియాది ప్రసంగః. “పురుషస్సపర” ఇత్యాద్యుపాదానస్య న
 పూర్వేణ కృతకరత్వం. తదప్రతిపన్న భ్యాపనాత్. ఆయం ఖల్విహాభిప్రాయః.
 ‘తమేమ విద్వా’ నిత్యత్ర “అదిత్యవణాంతమసః పరస్తా” దితి యత్సర్వ
 వాక్య శ్రుతం తదేవ “అఙ్గిరణీయాంసమనుష్యరెద్య” ఇత్యారభ్య అచింత్య
 రూపత్వాదిత్య వణాత్వోక్త్యా ప్రత్యభిజ్ఞాపితం. “ధాతాపురస్తా” దిత్వక్తంచ
 “సర్వస్య ధాతార” మితి దశాతం. తత్రోక్తితో విదినోక్త మహానుష్యరతివా
 వివృతం. “భక్త్యాయుక్త” ఇతిచా నంతరం విశేష్యతే. అతో భక్తిరూపా ధృ
 వాను స్తుతిః శ్రుతో విదినా విధియత ఇతి గమ్యతే. యద్యప్యత్ర యద్వృత్తావృత్తి
 చ త్పురుషా ధాతార సాధన విషయత్వ మేవ యుక్తం - తథాపి సమాన న్యాయ

తయా ముత్తార్థ విచరపి భక్తివిశ్రాంతి నిర్ణీతస్వీకారాత్. తత్త్వైవచ “పురుషస్సు పర” ఇత్యాదివామోత్తార్థ శ్రోతవిచరపి తద్విశేష పరత్వంవ్యంజయతి. “యమైవైష వృణుతే తేనలభ్య” ఇతి కృతి సంపుట నిరూఢంచాత్మోద్ఘాతీతం. అత్రాపి జ్ఞానినాం ప్రాప్త్యాంతరవ త్ప్రతిపకాంతరమపి సవిశేషజోక్త్యా వ్యవస్థం. కృత్యుక్త ప్రత్యభిజ్ఞయా ప్రాప్త్యైక్యవ దుపాయైక్యమపి యుక్తం. అతో విది ధానై ధ్యాయత్యుపాసిత ద్భజితరప్యత్ర విశేషకతయా ప్రయుక్తః. పుంనూక్త భగవద్గీత ప్రమాణతమ సన్తుతే న మిథా బాధమహాకాతం. వైకాళ్యే శ్చ త్వనాదర ఇతి॥

నను “భక్త్యామా మభిజానాతి” త్యాదా భక్తిసాధన జ్ఞానన పర ప్రాప్తిగీతా - మైనం. తత్రాపి “తతోమాంవిశత” ఇతి భక్తరేవ ప్రాప్తి హేతుత్వన పరామర్శాత్. అయథా “తత” ఇత్యస్య వైరథ్యాత్. అతో “భక్త్యాప్రేక్ష్య” మిత్యుక్తకాధ్యంతం॥

ననూపాత్త కృతి స్తుతి స్వారస్యా ద్వదనా నుచదన యజ్ఞాది నిర పెక్షా భక్తిరేవ ముక్తి సాధన మస్తు. తతశ్చ నకమకా విచార వృత్తత్వం సిద్ధ్యది త్యత్రాహ (ఏవం రూపాయా ఇతి) సుకృత సామెత్తధ్యానాది భక్త్యంత పర్య విశేష వత్తయా కృతి స్తుతి నూత్రి వాక్య సిద్ధాయా ఇత్యర్థః. కృతి నూత్రి యో ర్వివిదిషా విషయత్వం ప్రకరణతో, భాత, శ్చపరీక్ష్యాఢ మిత్యభిప్రాయో ధువా నుస్ఫురే రిత్యుక్తం. (అభిధాన్యతే) నూత్రికృతా, ప్రాభి, శ్చ సమర్థయిష్యత ఇతి భావః. “వివిదిషంతీ” త్యస్య సన్నిధా “మనసైవాను చ్చిప్తవ్య” మితి విశదవేదనం విహితం. “ఎతమేవదిత్వా మునిచ్ఛనతి” రి త్యుక్తం. అతో విదిష్తుతి విషయస్యైవ వేదనస్యా త్రివిధ్యంత రాకాంత. నకు తదుభయరహితాయా వివిదిషాయాః॥ వివిదిషా సాధనత్వేన విధానంచ దుర్వచం. నహి యాగేన స్వగళం జగమిషతీత్యుక్తే యాగస్య జగమిషాసాధనత్వం స్యాత్. ఇహాచ వేదనెచ్ఛా విరహా వివిదిషా కామత్వస్యా సిద్ధాః. తత్సంభవే తదుపా

యా నపేక్షణం. వేదనై చ్చయూచ వివిదిషా కామనా, తయా యజ్ఞాద్యనుష్ఠానం, తేన వివిదిషా త్వత్తి, రితి చకృకంస్యాత్. అత్ర పర్వసంఖ్యచేనా త్తాశ్రీయ, మన్యోన్యాశ్రీయం, చ కచిదూచుః. నచాతా) జ్ఞాతసుకృత నీతిః. సావధానకృచ్ఛ్రీ సాధ్యత్వా ద్యజ్ఞాదః. అతోఽసినా జిహ్వాంసతీ త్యాదిష్టివా నుపపత్త్యా నెచ్చా సాధవత్వేనా న్వయః.

సాధ్యేచ్ఛయా వినాక్వాపి సాధనై చ్చానసిద్ధతి ।

అతో వివిదిషార్థత్వా యోగాద్విత్త్యర్థతాత్త్విహ ॥

అపవగా భిలాషా త్త త్సాధనై చ్చాపిసిద్ధతి ।

అతో వేదనకామస్య యుక్తం తత్సాధనై విధిః ॥

భక్తిరత్రీ ఫలత్వేన పృక్తత్వా పరిమృశ్యతే ।

అధికారతయా భ్యాప్యై తదిచ్ఛా పృత్యయేనతు ॥

నన్వదృష్టస్య సాంసారిక సర్వకార్య హేతుత్వ మేష్టవ్యం. అన్యథా విషమ సుఖ దుఃఖాది హేతుభూత విచిత్రేచ్ఛత్వత్వైః, కదాచి త్తదనుత్పత్త్యా యోగాత్. అత ఇచ్ఛామత్రీస్య సాధ్యత్వై వేదనెచ్ఛాయా అపి తథాత్వం. తత్త్వంఽసం సర్వతంత్రీ విరుద్ధం స్యాత్ - అత్రైవం పృత్యుక్తం కృతపృకాశికాయాం “భోగా దృష్టో ద్విధితీ పూర్వవాసనా సచివా ద్విషయవైలక్షణ్య జ్ఞానా దిచ్ఛ త్పత్త్యపపత్తే” రితి.

భౌగాథేన హ్యదృష్టేనపుంభిరప్రీథితాన్యపి ।

అంతరస్థాని కార్యాణి న్యుఃఫలప్రద బుద్ధితః ॥

తదహ భక్తిరూప బ్రహ్మవేదనకామః కాంత్యాదిసహితై ర్యజ్ఞాదిభిస్తదాభవయేదితిప్రయోగవిధిః. ననుభక్త్యభోకపాయవిధావసిత్యదుక్తచకృకాది ప్రసక్తసాన్యత్ - నసాన్యత్. భక్త రుపచయ, మనుష్యత్తి, చా పెక్షితద్విధానాత్. ఏవం వేదనసాధన

విధాపపి నవిరోధః. సామాన్యతా విదితేపి విశేషతా బుభుక్షియా ప్రవృత్తే. నచ విశేషేపి విదితావిదిత వికల్పానుపపత్తిరితి వాచ్యం. తవాపి బుభుక్షా ప్రకృతిః ఘటితే వాదాదా ప్రవృత్తే. అన్యథా పామర పరీక్షక విరోధాత్. అధైవ ముత్పన్న వివిదిషస్య తదనువుత్తి కామనయా తదుపాయ విధిరుచ్యతే - తత్రాపి ఫల వైషమ్యా భావా తదన్వారోహాత్. పరాక్ష వెదనస్య ప్రాగవ నిరస్త త్యాత్ || స్వాక్ష బహ్యకార విశిష్ట వెదనెచ్చా నువృత్త్యయావజ్జీవంకమణానాన్యై యత్వమాహ (యద్యపీతి) పరాక్ష వివిదిషామాత్రసాధనత్వే త్వన్వారోహఇతిపక్షేతు వివిదిషా నువృత్త్యా ప్రకృత్తరం కథంచి న్నైయం || తస్యైవ. వివిదిషాగోచరస్యైవ. నహ్యేతద్వేదనయాగాదివ, దపూర్వాదివ, ద్వా సకృదుత్పన్నం, సాంతరం, వా సాధన మిత్యభి ప్రాయేణ ధ్యాన రూపత్వోక్తిః. “ఆహరహ” రిత్యాదికం నిరంతరస్యా ప్యేకాహ సాధ్యత్వం, దర్శ పూర్ణమాసాదివ ద్వివసాంతరిత సాధ్యత్వం, చ వ్యవచ్ఛిన్నత్తి. ఆప్రియాణా దనువుత్తి వచనం సంవత్సరా ద్యవధిక ప్రతిదిన కర్తవ్య వ్యదాసాధకం. అభ్యాసా ధేయా తిశయస్యే త్యనెన దృష్టా పకారకాన్తీతి వ్యజ్యతే. (తదుత్పత్తయే) అనువుత్తే రిష్టతయా యజ్ఞాది సాధ్యత్వేనా భిమత వివిదిషాత్పత్తయ ఇత్యధికః. సర్వాణి త్యైతద్వధామాక విభాజ్యం. “యావజ్జీవ” మిత్యనెన జన్మాంతర శతేత్యాదః ప్రాగుక్తస్య పాలంభః. వివిదిషాయాం జాతాయామపి మధ్య కమణాంత్యాగో నయుక్తః. వివిదిషా విచ్ఛేదవేదనవిచ్ఛేద ప్రసంగాత్. సహ సకృదుత్పన్నయా వివిదిషయావేదనా నువుత్తి సిద్ధ్యేత్, సకృద్బుభుక్షయేవ భాజనా నువుత్తిః. ప్రాచీన సుకృత భూమ్న నువుత్తిసంభవేపి పాక్షిక విఘ్న కాంత్యై ప్రవర్తితప్య మితిభావః || పూర్వం వెదనస్య ధ్యానోపాసనాది రూపత్వే సూత్రం దర్శితం. అథా హరహరా ప్రయాణా దనువతానీయత్వే, తద్వేదన తదంగ కమానువుత్తే, చ సూత్రాణి సంతీత్యాహ (వక్ష్యతిచెతి) సూత్రైరేవ తత్త్వవిషయ వాక్యాన్యపి సూచ్యంతే. ఏతేన స్వాక్షానభ్యుపగమ సూత్రాది విరోధో దృఢీకృతః. “ఆప్రియాణా తత్రాపిహిద్భవమి”

త్యనైవ కమణో యవదాయురనుష్ఠేయత్వం సిద్ధం । “సఖ్యైవం పరకాయ
స్వావదాయుష”మితి వాక్యస్యదృష్ట మిత్యనైవవివక్షితత్వాత్. తత్రేన, “కుటుంబే
శుచా దళ” ఇత్యాద్యైక భూతా నుచ్చత్తై “రేవం పరకాయ” నిత్యతా నూచి
తత్వాత్ । “ యవజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జాహోతీ” తి నియతస్యాపి విద్యాంగతా
జ్ఞాపనాయాగ్నిహోత్రాది సూక్ష్మాపాదానం. “ విహితత్వాచ్చ శ్రీమకమాహీ”
త్యాశ్రమాంగతయైక్యస్య కథం వేద్యాభావ్య మిత్యత్ర వినియోగ పృథక్త్వ వ్యంజ
నాయ “సహకారిత్వేనచ” తి సూత్రే గ్రహణం ॥ అదిత్యైశ “ సర్వధాపిత ఏవా
భయ లింగా”దితి కమణానాం విద్యా శ్రీమాంగత్వై తంత్రానుష్ఠాన సూచక సూత్రే
సంగ్రహః॥

అథ విరోధా దప్రమాణత్వ దిత్యాది పూర్వ పక్ష హేతుా నూత్రే
కారాభి ప్రాయవిదాం వచసాపి పరిహరతి (వాక్యతి) ఎవకారణ శమదమా
ద, ర్యజ్ఞాదేశ్య విరోధాభావా, తోన్వీక్త సంవాద, శ్చఖ్యాప్యతే. అథవా
న సాధన చతుష్టయేన, నచ వివేకాది ష్వన్యతమేన కమణమాత్రేణ, శమాదిమాత్రేణ,
చైత్యర్థః.

నిషిద్ధకామ్య వ్యర్థభావ్య నివృత్తస్య శమాదిభిః ।

స్వాశ్రీమోచిత విద్యాంగ పరివృత్తిర్నవిరుధ్యతే ॥

అవిరోధన సంఘాయ సాధనత్వ వ్యక్తై వాక్య ముపాదత్తై (తల్లబ్ధితి)
అత్ర తచ్చబ్ధానోక్త భూవాసు స్తుతై రిత్యనైవ దర్శితం. “ ఉపాసనంస్వాధ్యాయ
వాసు స్తుతి” రితి తత్ర ప్రకృతం బహిః పరామృశ్యతే । వివేకాదీనాం సప్తానా
మేక స్త్రీ కాత్యన్యస్య సాపేక్షత్వయాపేక్షితతరయోగేన, సమపరివృత్తినివృత్తి
రూపానా మాశ్రీమభేదన వ్యవస్థా, శక్యత్వపి కలిపయ శంకా, చవ్యవస్థా । సంభ
వాత్ - ఏకత్ర యోగ్యతయా విరోధ పరిసంగా భావాత్. నిర్వచనాత్. అత
న్వీయాధా నిశ్చయకతయా నిష్క్రమైవ్యవస్థాచనాత్. యుక్తి సహితాగమాదిరి యా
వత్ ॥ ఇహ విద్యాధ్యాన కమణానన్యత్వ సిద్ధ్యభావయో పాతాః కవివేకాదయా ।

ఇదంచ తెను మహిధ ఇత్యుత్ర) వాక్యకారణైవ వ్యాఖ్యాతత్వమాహ (వివేక
దీపామితి). (స్వరూపంచ) ఉద్దిష్టనామిథో వ్యావర్తక స్వరూపంచైత్యథా.
జాతిదుష్టం - లభనాది. ఆశ్రయ దుష్టం - కూడాన్నాది. నిమిత్తదుష్టం - కాద్యు
పమాతం. తాదృశదోషరాహిత్యేనా శుద్ధభోగ్య విభక్తాదన్నా త్పేందిరియస్య దహస్య
రజస్తమైభిః పరహిత సత్వోన్మేషా పాదనేన కుడితః పృథక్కరణం వివేక ఇతి॥
ప్రదేశకాకం వాక్యమాహ (జాతీతి) అత్ర " నిర్వచన మితి భాష్యక్తిః.
"అహరకుడ్యో సత్వకుడితి" నిర్వచన సత్వమంతఃకరణం, సత్వగుణావా. తస్య శోధ
నీయ సర్వోపలక్షణతయా వాక్యకాయైక్తిః. సాపికరణవగ్నో పలక్షితా. "అయం
స్పృత్యత్యా" దిభి కృద్ధాశుద్ధావశిష్ట గీతః॥ విమేక శబ్దస్యాత్ర " కామః కౌగిధ
స్తథాలాధ" ఇత్యాద్యుక్త త్యాజ్యవగాన నుపక్లేష పరతియా కామానభివ్యంగ
ఇతి మూలసూక్తి రిత్యభిప్రాయః । కామైత్రీ తీవ్రతమసంగజన్యః. " సంగా
త్సంజాయతే కామ" ఇత్యుక్తః. తెనాభివ్యంగో నువృత్త దృఢగ్రహణం. తదభావ
"కామాత్క్రోధో భిజాయతే" ఇత్యాద్యుక్త పరంపరా నివృత్తిః॥ " శాంత ఉపాసీ
తే" త్యుత్ర శాంతశబ్దః కరణ వ్యాపార నివృత్తి ముఖేన కామాది రాహిత్యపరః.
అరంభణం - యుగమా రుచ్యో శ్చిత్రాలంబసం శుభాశ్రయ రూపం । వివరణకు
"జ్ఞానాలంబన ముమాస్య మి" త్యుక్తం. తస్య సంకీలనం అనుకూలతయా కీలనం ।
పునః పునరిత్య దంకప్రకరణాత్ " వ్యాప్యతేనాపి మనసే " త్యాది స్పృ
త్యానూర్థాన కాలయోజ్యం. అతఏవ నాత్మేశ్రియ శంకా. ఇదంచ యుగానుగుణ
వాసనా ప్రచయాధికం, కమయాపాకరణాధికం, చ । "భూల్యంచ పాండిత్య
ఞ్చ సర్వీద్యాధ మని " రితి శ్రౌత నిర్వచనస్యా స్పష్టాధికతయా తదుపబృం
హణంద్యుత మిత్యభిప్రాయేణ స్తాతోక్తిః. అత్ర భాష్యకారో బ్రహ్మానందీ.
వాక్య వ్యాఖ్యాతా ద్దేమికాచార్యః. తెనాన్యేషు శ్రుతి రుదాహృతా. అత్ర
కు స్పృతిః. అథవా అన్యత్ర వాక్యకారణైవ శ్రుతిరుదాహృతా. అత్రకు
భాష్యకారణైవ ప్రృతిరితి॥ యద్యపి " యంయంవాపి స్వరక " ఇతి ప్రకృతికాత్
సకత్యాదికం సామాన్యం. తథాపి "తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామసు స్వర " త్యు
క్తరవాక్యాను సారణ ప్రకృతాధికాన్య తద్గ్రహః । పంచమసాయజ్ఞోపాదానం

“ గృహస్థాపి విముచ్యత ” ఇతి స్మృతినూచనాధికం । అవిశదై నాశ్రమాంతర
 ధర్మాజ్ఞామపి సంగ్రహః ॥ యద్యపి కామ్యై సకలాంగోప సంహారః పాత్రః.
 తథాపి అత్రి ఐచనాద్యధా శక్త్యనుష్ఠానం పర్యాప్త మిత్యభిప్రాయైశ్చ శక్తిర
 ఇత్యుక్తం । “ తథాకుర్వ న్యధాశక్తి పాప్నోతి పరమాంగతిం ” ఇతిహి స్మ
 ర్యతే । “ క్రియావాసేన బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ ” ఇత్యత్ర సస్పృయ్యుగా భావేన క
 మాణాం విద్యావ్యయ స్సాహిత్య “ ద్వివిదిషంతీ ” త్యై తదపి నియమితం । ఇద
 ఛి వాక్యం క్రియాయా అంగత్యైన విద్యా పాష్కల్య హేతుత్వపరం నకు
 నిష్క్రియ బ్రహ్మసద్భావ నూచకం. యావజ్జీవం క్రియాయా అనువుత్యైదక్షత్వాత్.
 మత్వక్షీణాయస్య భూమపరతయా విధురాది బ్రహ్మవిద్యావృత్తి పరంవా । తె
 హంహి వణాధమణమాత్రే యుగిత్యాదవరత్వం “ అత స్త్రితరజ్జ్ఞాయై లింగా
 త్సై ” తి నూత్రసిద్ధం । అత్ర “ మంత్రేషు కమాణీ ” త్యారభ్య “ తాన్యాచర
 త నియతం సత్యకామా ” ఇతి శ్రుతిరప్యను సంశేయా ॥ క్రియాశబ్దస్య చిత్తసమా
 ధానాది మాత్రే వ్యావృత్త్యై “ తమేత ” మిత్యాద్యుపాత్తం । అనాశకన - అనశ
 నేన. అత్ర గౌరవదశాన్యాయా త్రపశ్యబ్ద సంకీచః. యద్వా నాశకాదన్యై నెతి.
 యజ్ఞాద్యపి భోగాధికాంతై సంసారాత్తక నాశపదమేవ శ్రుత్యాది సిద్ధం ॥
 భూతహితం, యథార్థకాంచ, వాక్యం సత్యం । ఆజ్ఞానం-కరణత్రయన్యైకరూప్యం.
 దయా-స్వాధికా నిరపేక్షా పరదుఃఖ నిరాచిక్షీణా । దానం - న్యాయసిద్ధ ద్రవ్యస్య
 యథావిధి పాత్రసాత్కరణం । తెన లాభనివృత్తి ర్యజ్యతే । “ దైవోద్ధన ” ఇతి
 ధాతౌ స్వపక్షాది శోధనంవా. “ దోఅవఖండన ” ఇత్యత్ర పరాహంకార ఖండ
 నంవా. “ నిగృహ్ణీయాద్యధాశక్తి దవతా గురునిందకాని ” తి స్మృతేః. “ నవి
 గృహ్య కథాంకుర్యాది ” త్యస్య కామకార విషయత్వాత్. అకాస్తీయప్రాణి
 పీడావజ్ఞాన మత్రాహింసా “ ఆహింస స్సర్వభూతాన్యన్యత్రాతీ భాభ్య ” ఇతిస్థాప
 నాత్ । అభిధ్యా - పరప్రతికూల చింతా. అభిచారాదా హ్యభేః ప్రాతికూల్యము
 ధణః, పరకృతద్రోహ నిరంతర స్మృతిర్వా, విరధాభి నివేశావా, పరస్వేగ్రాహ్య
 త్వక్షీర్వా, తన్నిస్పృత్తిరసభిధ్యా ॥ ఏవం కతిపయ్యు పాదానం అజ్ఞానదయాది సహ

పరితానా మన్యేషా మపుష్పలతానాం । ఇత్యాదీ త్యనెన “అమానిత్వ మదంభి
త్వం, దయాశుశ్రేషు భూతేషు, త్వాంతిరసనూయే” త్యాద స్సంగ్రహః ॥ అనవసా
దాథా త్సిద్ధాదితి కృత్వా సహేతుకం తత్ప్రతియ్యగి స్వరూప విషయం వాక్య
ముపాదత్తే (దేశేతి) శోకనిమిత్తం వస్తు శోకవస్తు. శోచ్యతేనైనైతి కరణవృత్తే
త్వా, వాశోకశబ్దః । అదిశబ్దా భీతి హేతుపరః. భూతభావ్య నిష్టగోచరధీరూప
దుఃఖే శోకభయే । వైగుర్యాద, నుష్టుతే త్యైత్వనయే మనసో భాస్వరత్వ
మిత్యనైనాన్వయః ॥ ఆభాస్వరత్వం - భాస్వరత్వా భావః, తద్విరోధి, వా.
తత్త్వరూపాభి వ్యక్త్యై తద్వివరణ వాక్యస్యా కాంతాయాం మక్త్యై “తజ్జం
దైన్యమితి” వాక్యాంతరం. తస్యాం జాతం, తస్మిన్ననసి, వాజాతం అభా
స్వరత్వం దైన్యం. ఉపయుక్త ప్రకాశనాశకత్వ మిత్యర్థః. యద్వా - మనసా
యదభాస్వరత్వం, యచ్ఛ తజ్జందైన్యం, తదుభయ మవసాద ఇతి యోజ్యం । (తజ్జం)
తాదృశ దళావిశేషా జ్ఞాతమిత్యధికం. అస్తిహి పుంసాం పరదుఃఖ దుఃఖిత్వాది
భాస్వరత్వ విరోధి మనసా దైన్యం. తజ్జంచ శోకాదికమితి వానెయం. భాస్వరత్వ
మిహ ప్రకాశకత్వం. తదభావః తజ్జంచ దైన్యమవసాద ఇత్యత్ప్రతి తద్వివరణయే నవ
సాద ఇతి వాక్యశేషో భాష్యోక్తః. వాక్యేతు శిష్యాదామూహశక్తి సంపత్త్యై తద
నుక్తిః । (బలహీనాన) “సమదుఃఖ సుఖంధీరమి”త్యుక్తమనోబలహీనైత్యధికం,
(తద్వివరణయజా) దేశాదిగుణై భూతాభిభావి సుఖహేతుభిరూ, బంధుసఖేన,
చజాతైత్యర్థః । ఉద్దమోక్తావపి పూర్వవత్తద్వివరణయే నుద్దమో ఇతి ఉపాధ్యత్యా
ద్యాక్యానుక్తం భాష్యేదగ్రతః ॥ “యదృచ్ఛాల్పభసంతుప్తః, సతతంయోగీ,స్వా
ధ్యాయ శౌచ సంహితః” త్యాది విరోధమాశంక్యాహ (అతిసంతోష ఇతి) అస
న్తోవనద తిసంతోషాపి విషయాంతరస్పృహి ప్రవతకతయా విరోధిత్యర్థః. ఇదం
చోద్దమో ఇత్యుపసంగణా నూచితం. “విశ్వరూప మదమానోహి” త్యాదిభిః, త
త్తద్వృత్తాంతేషు, చాస్యవిరోధిత్యం, ప్రసిద్ధం. నిర్వచనమపిత్వత్ప్రతి అపిబలస్సంభవ
సముచ్చయార్థః పూర్వనిర్వచనోద్వేషి భావ్యః ॥ ప్రకృతం కమకా ముపయో
గం, నిపుత్త్యంతేన తేషామవిరోధవ నివేశనం, చ సూత్రీ వ్యాకృతాభిప్రేత న్యా

యసమాహారసిద్ధ స్మిగమయతి (ఎవమితి) ఎవకారణ పరానిష్టత్వం ద్యోత్యతే. 'తత్వమస్యో'ది వాక్యానివా వ్యవచ్చిద్యంతే. తదిహ కమకాణోనుశయోగ ప్రిమాణాభావా నిరస్తాః ॥ అధస్పృహవాదినా, సముచ్చయవాదిభ్యాం, చాన్యథా వ్యాఖ్యాతా శ్రుతి రస్తదుక్త ప్రకారమేవ వ్యనక్తీత్యాహ (తథేతి) చూడవధారణే. శ్రుత్యంతరంచ తథేతివాన్వయః. అంతరశబ్ద స్సన్పత్త్యయ రహితత్వేన స్ఫుటార్థత్వా, దంగినిష్పదనే ద్వారప్రదర్శనాత్, కమకాణం విధ్యంతానాం, కణోక్త వేదనకరణక ఫల భావనా నిష్ఠతయా పరమపురుషార్థక విశ్రాంతిబాధనా, చ్చ ప్రాగ్నుక్త వాక్యా ద్విశేషం వ్యనక్తి॥ "విద్యాంచే"త్యాదేః పరవిద్యాం, తదంగభూతాం కమకారూపా విద్యాం, చానుష్ఠేయత్వేన శాస్త్రితో యు వెత్తీత్యర్థకః. చకారౌ అభేదసముచ్చయార్థాః । తయో రనుక్త ద్యోతకత్వేతు తత్తదితి తతః వ్యతా విశేషయోరేవ విద్యాఫలయో నికవత్త్యయోశ్చ ప్రాప్త్యుపాయ విరోధినోగ్రిహణం. "ఉభయగ్ంసహ" ఇత్యత్రాంగాంగితయాత్మ తీయాధ్యాయేసాధయ్యమాణయో రనుష్ఠేయయో బుద్ధ్యాగోహణే సాహిత్య మభిచేతం. నతు మకాలతయో పాదయత్వే. వేద్యత్వేహి సహ భావః ఉచ్యతే. నతుసహితతయా వేదనం. సహ్యాత్పత్తి దశాయాం, విరోధి నిరసనదశాయాం, చ విద్యాకమకాణో స్స హత్వ సంభవః ॥ అత్ర "అన్లంతమః ప్రవిశంతీ" త్యాదినా, "తతో భూయ ఇవతేతమ" ఇత్యాదినా, చ ప్రత్యేకనిందా పరత్వం। చకార స్సహశబ్దశ్చ సమసముచ్చయసాపకావతి సభృమితవ్యం। తెషామన్యథా సిద్ధత్వాత్, "యఉవిద్యాయాగ్ం రతా" ఇతి కమకానాదరణ విద్యోత్పత్తుత్సాహసంత ఇత్యర్థకః. కమకా నిరతానాం విద్యానిరపేక్ష కమకాన్వరూపం తావన్నిష్పద్యత ఏవ. నతుతావన్నత్రైణముక్తిః । విద్యానిరతానాం సాత్వభావా ద్విద్యైవ నసంభవతి. కుతస్తరాంముక్తిరితి భూయశ్చబ్దా భిప్రాయః ॥ అవిద్యాశబ్దస్యాత్ర కమకావిషయత్వం ప్రకరణేనసాపయతి (అతేతి) నతు సర్వత్ర. "అవిద్యాయా మంతరే వతకమానాః" "క్షరత్వవిద్యాః" "అనాత్మన్యాత్త బుద్ధిశ్చ"త్యాది వ్యుత్పాదంతరేష్యసి ప్రయోగాత్ । ఇహతు "అత్తస్యేవా నుపశ్యతి" "కుర్వన్నైవేహ కమకాణి" త్యాదినా,విద్యా,

తదంగం కమః, చప్రకృతం. తదవతా విద్యాశబ్దేన విద్యాపయోగ జ్ఞాపనాధిక
మనూచితం || "పర వ్యాఖ్యయా వ్యాఖ్యాతౌ సంశయ విపర్యయా చెచ్చెత్తుం పదా
ధిక వాక్యాథోక్త స్పష్టయతి (అవిద్యయేతి) పాపస్యా నధిక హేతుతయా
వయవ శక్త్యా, గోత్ర్యా, వా మృత్యుశబ్ద బోధ్యత్వాయ, యజ్ఞాదే ర్వివిదిహత్వేతి
విరోధి నివర్తకత్వ వ్యుదాసాయ, చాదిత జ్ఞాననివర్తకతయా శ్రుతి స్మృతి శత
సిద్ధిపాప్తి విరోధి వ్యావృత్త్యై, చ జ్ఞానోత్పత్తి విరోధిత్వాక్తిః । యదవ పౌ
కాశీయ నిర్వాహోపేతేన నిరస్తః || యద్యత్ మృత్యుతరణం ముక్తిరేవ
కథం విద్యయాస్య తాన్వియంస్యాత్ । క్త్వాశ్రుతిశ్చ నఘటతే. స్వాపేక్షయా
స్వస్య పూర్వత్వా యుగాత్,

ధీనంకొచ నివృత్తిశ్చై దవిద్యాభ్యేన కమఃకా ।
ధీవికాసాపి సై వెతి నసాధ్యాతర సంభవః ||
ప్రతిబంధ నిరాసశ్చ సాధ్యతేచేదవిద్యయా ।
అమృతాప్తిః స్వతస్సిధ్యే న్నాదృష్టాంతర కాంక్షిణీ ||
స్వతః స్వానుభవా ధాన ప్రవణః ప్రాణిసాం ప్రభుః ।
ప్రశాంత ప్రతిబంధానాం నిరపేక్షం హికారణం ||

మృత్యుశబ్దస్య సాధారణ్య సంభవేపి " తమేవవిదిత్వా తిమృత్యుమేతీ "
త్యాది స్పష్టాధిక బహుశ్రుతి స్మృతిబలెన విద్యానివర్తక్య పాప్తివిరోధివిషయత్వా
సంభవాత్, తత్ప్రచ " నాన్యః పంథా " ఇతి సాధనాంతర ప్రతిపేక్షేన కమఃకా
విముక్తిసాధన సముచ్చేత వ్యత్యాయిగాత్, కమఃకా శ్శ్రుత్యాదిభిరేవ విద్యాసా
ధనత్య స్థాపనాత్, ఇహోపాయ విరోధిని కమఃకేవేవ వృత్తిః || విద్యాయా ఇవ
కమఃకా ఉత్తరాఘ విరోధిత్వాభావా త్పాపీన గ్రహణం । తీర్వేకత్వస్య స్వర
సాధ్యత్యక్త్వా పాప్తిప్రసక్తి ఇతి సరోక్తం క్లిష్టత్వా, దధ్యాహారత్వా, చ్చా యుక్తం.
[ఇత్యధిపాప్తియోక్తం అపొహ్యతి]. యజ్ఞాదిసర్వమకాణాం వివిదిహ విరోధితయా

మృత్యుశబ్దవాచ్యం. కమః తీర్థాంతరి గమనికాపి వివిదిసాధకావినియోగప్రతిషేధా
త్ప్రీత్యుక్తా । “ఏతం నేతు” మిత్యాదిషు గత్యభావాత్. తరతః ప్రాప్తివచనత్వ
మిత్యభిప్రాయేణ అపాహ్యత్యుక్తం ॥ విద్యాశబ్దస్య శాస్త్రాదిష్వసి ప్రియో
గాత్ ఇహ ప్రకృత బ్రహ్మవేదన విషయత్వం వ్యవక్తి (జ్ఞానేనైతి)
“ఎతదమృతం ” “ ఎతదభ్యయం ” “ ఎతద్బ్రహ్మ ” “ బ్రహ్మ విదాప్నోతి
పరం ” ఇత్యాది శ్రుత్యనుసారణాహ (అమృతం బ్రహ్మేతి) ననుపూర్వమవిద్యానివృత్తి
రెవమెఱుఁసాచ బ్రహ్మజ్ఞానాదేవ భవతీతి పరోక్త మధ్యపగతం, ఇహతు “బ్రహ్మ
విదాప్నోతి ” త్యుక్త్యా ఆస్యాంశుతా సాధ్యాంతరం స్వీకృతమితిభాతి- మైవం.
అవిద్యా నివృత్తిశబ్దేన జ్ఞానసంకాచ నివృత్తే ర్వివక్షితత్వేన భావాంతరా భావనయేన
నైవబ్రహ్మ ప్రాప్తిరితి ॥ సమాసాధకత్వా న్నోక్షశబ్ద స్వారస్యానురోధా “దవిద్యా
కమః సంక్షే” త్యుక్త బంధకమః నివృత్తి వివక్షాయాంతు తావన్నాత్ర మేవోపా
సన సాధ్యం । ధీసంకాచ హేతు నివృత్తౌ నెతుభంగ సౌితః ప్రవృత్తినీత్యా తా
దృశేత్వరసంకల్పేన స్వతః ప్రాప్తా ధీవికాసః । అతో “ విద్యయామృత మత్ను
త” ఇత్యనేన ప్రతిబంధ నివృత్తౌ విద్యాత సిద్ధాయాం స్వతస్సత్త్వంతీ బ్రహ్మను
భూతిరుచ్యత ఇతి. నపూర్వాపర విరోధః ॥ బ్రహ్మప్రాప్తైశ్చపరమపురుషాధకతయా
కామ్యమానత్వేపి తత్ప్రతిబంధక నివృత్త్యుపాయస్య కామ్యవగాః త్పుధగవ
వ్యపదేశః ॥

ప్రాప్తితత్సాధనానాంహి ప్రతిబంధ నివరణకాః ।

నివృత్తిధర్మాస్స ర్వేషిన్తై మి త్తికవద్యేషితాః॥

అతో కరణ విభక్త్యంత రూప కమః జ్ఞాన శబ్దాభ్యాం “ కషాయపక్షిః క
మాణిజ్ఞానంతు పరమాగతిః ” కషాయే కమః భిషక్వై తతో జ్ఞానంప్రవరణతే,
ఇతి స్పష్టానోఽపబింహణాధక స్ఫుచ్యతే । తేనచ మృత్యుశబ్దస్యాలోపాయ
విరోధి విషయత్వం, వేదానువచనాదీనాం “ వివిదిషంతీ ” త్యత్ర ప్రకృత్యర్థకా
న్వయః, సముచ్చయవాద. నిరాస, శ్చ సిద్ధ్యత్. కషాయస్య పాపస్య, తజ్జన్యరాగ

దైర్వా పక్షిఃపచ్చతేనెనెతి పాకనిమిత్తం, గమ్యతే నెనెతి గతిః, తతోజ్ఞానం, నతు వివిదిషా నాపి ముక్తిః, ప్రవతతే- ఉచితవిషయే ప్రకృష్ట వృత్తిమ ద్భవతీత్యర్థః॥
ఆస్తాం ప్రకరణం. అన్తీన్నైవ వాక్య కర్మణాం విద్యాంగత్వే సాధారణానామవి ద్యాది శబ్దానా మస్తదుక్త పదార్థా నియమేచ నిబాధసాన్విరస్య ప్రాప్తా వస్తు సామర్థ్యా రూపా హేతు లక్ష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ (మృత్యుతరణేతి) ప్రతీతేతి హేతుగర్భం । విద్యుతర దిత్యే తదత్యైత్యా విద్యాశబ్ద నిరుక్తిః । అభాగ్ని హ్వాణాది శబ్దనయా తదన్యవృత్తౌ ప్రకరణస్థా సన్నవిషయత్వం యుక్తమి త్యభిప్రాయేణ విహితంకమే త్యుక్తం । నత్వవిహితం కర్మ, నాపి బ్రహ్మజ్ఞానాదిక, మితి పదద్వయా నిష్ఠితా వధారణా భిప్రాయః । ఏతేన “కుర్వన్నైవేహ కర్మాణీ” త్యత్రో కర్మశబ్ద సాధారణాపి ఉచితవిషయే నియమితః. సహి కామ్యాదికం యా వజీవ మనుష్టేయం ॥ ఉక్తశ్చుతే రూపబృంహణన స్వాక్త పదార్థవాక్యాథాన్ధి రీకృతా విత్యాహ (యథోక్తమితి) జ్ఞానవ్యపాశ్రియః - ఆగమైత జ్ఞానె ప్రతిష్ఠితః, బ్రహ్మవిద్యామధిస్థాయ-వివేకాదిజన్యాంపరవిద్యాం భక్తిరూపాపన్నాం నిష్ఠా ద్యత్యేనా భిసంధాయైత్యర్థః. “ఆగమైతం వివేకాచ్చై” తి ప్రస్తుతం జ్ఞానద్వ యమేవహ్యత్రో స్పష్టీకృతం. అతఎవ మృత్యుశబ్దస్యాత్రో వివిదిషా విరోధిత్వంచా యుక్తం. తస్యాసాధ్యత్వేనా నుపాదానాత్ “బ్రహ్మవిద్యామధిస్థాయై” త్యనై వైవ వివిదిషా నిష్పత్తై రధికాన్విధత్వాచ్చ, “తతుకంమృత్యుమి”తి ప్రయోజన పచ నేన “తీత్యై”త్యస్య ప్రాప్త్యర్థత్వ శంకాచనిరస్తా. ఉపబంధాణీయ శౌతపద సూచకావిద్యా శబ్దోక్తమేవన యజ్ఞ శబ్దేన వ్యంజితం. యజ్ఞానియాజ-చకారైత్యర్థః,

నమ ధర్మేణ పాపస్యైవా పనోద్యత్వం శుభ్రతం. అత్రేతు ప్రాచీనం కమైత్య విశేషేణ పుణ్యస్యాపి తరణం కథం భాషిత మిత్యత్రో వక్ష్యమాణ శుభ్ర తా వపనోద్యతయ్యుక్తం శోధయతి (జ్ఞానెతి) పుణ్యస్య కథం ధర్మాపనోద్యత్వం, పాపశబ్ద వాచ్యత్వం, చెత్యత్రోనా (బ్రహ్మేతి) ఉభయైరితి విగితా విగిత సంవ లితత్వోక్తి ర్విదశకానపరా । అత్రో భిధేయత్వం బాధ్యత్వం । “లక్షయేదితి”వివ రణోక్తి వైకాధవాత్. అయంభాషా : సువప ధర్మసాధమక స్తంతం ప్రతినరం

భవేత్" ఇత్యాది స్వర్యతే. అతఃపుణ్య[ద్యాభిసంధిపీడి]మసిముముక్షుదశాయాం
పాపాయతే.

ముముక్షుత్వా ముముక్షుత్వే దశాభేదేన కమిణః ।

కమేకం పాపపుణ్యత్వే సాధ్యైశ్చైవ సమశ్నుతే ॥

శ్వేనాదే శ్చోదితస్యైవ ద్వైరూప్యం ద్వివిధ శ్రుతేః ।

ఏకస్యైవైక దైవాస్తి కాలభేదేతు కింవునః ॥

ప్రకృప్త సుఖరూప స్వరూక సాధనం పుణ్యమపి హ్యంతరాయ నిరయశబ్ద
నిందిత స్వఫల సంగాఢసిద్ధ్యై నిరుపాధిక సుఖరూప బ్రహ్మజ్ఞానం ప్రతిరుణద్ధి. అతః
ప్రవృత్తి ధర్మకార్య నివృత్తిధర్మకార్య పర్యవసానం యుజ్యతే. పాప లక్షణంచ
కర్మ రనిష్టఫలసాధనత్వేన కాస్త్రవేద్యత్వం. " నైనం నేతు మహారాత్రే
తరతా నజరా నమృత్యు ర్నశోకానసుకృతం నదుష్కృతం సర్వేపాప్తా నో తోనివ
తంత" ఇతి శ్రుతంచ నిగమనస్థస్య పాప్తశబ్దస్య శోకాదిషు లాక్షణికత్వేపి సు
కృతదుష్కృతయో ర్నిమిత్త సంభవా న్నుఖ్యత్వమేవ గ్రాహ్యం. ఛత్వీన్యాయేన స
ర్వత్రలక్షణా[వృత్తైక్య]పక్షేపి తారతమ్య మస్తి. నచ సుకృత దుష్కృత శబ్దయో
రివ దుష్కృత పాప్త శబ్దయోరిహ గోబరీవదా న్యాయాత్ పాప్తశబ్దస్యదుష్కృ
తవిశేష పరత్వం శంక్యం. ఉభయైరపివ్యాపిత్యైవ హయ తురంగ శబ్దయోరివ తద
యోగాత్ । సర్వశబ్ద విశేషణ వైయధిక్యాంచ. " అపహతపాప్తాప్యేష బ్రహ్మ
లూక " ఇత్యనంతర వాక్యంచ ప్రకృత సర్వహయ నివృత్తిప్రఖ్యాపనే స్వరసం.
తదిహ పూర్వాపర పాప్త శబ్దయో రసంకొచేన సమానాధికార్యమేవ యుక్తం.
ఏవంసతి పుణ్యవిశేషే పాప శబ్దః ప్రవృత్తి నిమిత్తైక్యాద్భుత ఇతి ॥ నను రజస్త
మసో జ్ఞాన విరోధిత్వ మిష్టం. తత్ కింపాపేన సమా, సముచ్చయతో, వికల్పతః,
కారణాంతరేణ, నేతి నియామకాభావా త్పాపస్య జ్ఞానవిరోధిత్వం దురవధారణం.
అతో దుఃఖసాధనత్వమేవ తస్యైకత్యాహ (అస్యైతి) కుద్ధసత్వ మిహ అభి

భూత రజస్తమస్క ముపయుక్త ప్రకాశాది జనకం సత్త్వం । జ్ఞానోత్పత్తిదకాయా
 మపి పుంసాం'త్రైగుణ్యా నుచుత్త్యా తదాతన గుణాంతరాభ్యాః విశేష వ్యక్త్య
 విపృద్ధి శబ్దః । "కమకావ్యాగుణా" ఇత్యాదిభి గుణానాం తద్వారత్వ సిద్ధిః.
 పాపస్య దుఃఖ సాధనత్వంచ నాన్య వ్యవచ్చేదనెతి భావః॥ ద్వయైరపి జ్ఞానవిరో
 ధిత్యే మానాభావే కథం ద్వారద్వారత్వ కోఽపి త్రిత్వత్త ద్వారీణస్తావ ద్వి రోధిత్యే
 మానమాహ (పాపస్యతి) " ఎవఎవె " త్యాది శ్రుతా నతావ "దశోనినీష తీ"
 త్యేత న్నిరయాది నివీషాధికం. అతోన్నినీషాయా స్వస్వగాదివిషయత్వా భా
 వాత్ । "యమైభ్యో లోకభ్య ఉన్నినీష తీ" త్యేత స్వస్వగాది సర్వలోకభ్యా
 మ్యున్నయనం స్వరసతః ప్రతీయతే. అతోపవర్గ పాప్రణ ప్రతిపక్ష భూతా
 ధోనయాధిక మిహ సాధు కమకా తత్సాధన విరుద్ధమేవస్యాత్. తత్సాధనంచా
 త్ర "మాముపాస్య"తి విహితం. తస్యచోపక్రమే " యంత్రంమనుష్యాయహితమ
 మ్మన్యస"ఇతి హితతమత్వ మప్యవహిత ముత్తోపాయత్వం సిద్ధం. తదేవాత్ర సన్ని
 ధిబలా త్సాధారణేనాపి సాధుకమకా శబ్దేన గృహ్యతే. తత్ కారయితృత్వంచ
 " దదామి బుద్ధియోగంత " మిత్యాదిభి ర్విశేషతో ప్యుక్తం. తస్యచోత్పత్తి ప్రతి
 బంధకత్వేన విరుద్ధం కమకా భగవ ద్విముఖ్యాపాదనం కమకా. తస్మాన్మఖ్యేహ
 గతి ప్రసంగాభావా దసాధు కమకాణ్యా ధోగతి నిదానత్వం " తానహం ద్విష
 తః కూర" నిత్యారధ్య "తతోయాంత్య ధమాంగతిం" ఇత్యంతేన స్ఫుటికృతం.
 యద్వా - సాధుకమకాశబ్ద ఇహ ప్రస్తుతోపాయా కాంక్షితాంగ పరః. నచాత్ర
 కమకాణ ఉన్నయన శబ్దాదిత ముక్త్యపాయత్వం. అద్వారక శ్రుత్యాదిభి స్సద్వా
 రకత్వ స్థాపనాత్. అతో విద్యాంగ కమకా ప్రతికాటిస్థ మసాధు కమకాత్ర వి
 ద్యాత్పత్తి విరుద్ధమేవ. కించ సాధ్య సాధుకమకాకారయితృత్వమిహ న ప్రాప్తీనశీవ
 కమకా నిరపేక్షం. వైషమ్యై నైఖ్యుణ్య ప్రసంగాత్. నచ వాయూదకాదివ
 త్పైరకత్వం. కాస్త్రీవైయథాశ్యాది ప్రసంగాత్, బుద్ధిప్రదానాది వచన విరో
 ధాచ్చ । అతో "యమథో నినీష తీ" తి యచ్ఛుతైన కస్యచిదనువాదో ధోని
 నీష హేతుభూత పాపకారత్వం వ్యనక్తి. పూర్వపాపే చోత్తరపాపారంభే జ్ఞాన

లోప, స్తన్మల విపరీతజ్ఞానం, చద్వారం. తథాచోప బృంహితం. “యస్తైదవాః
 ప్రియాంతి” “పాపంప్రజ్ఞాన్నాశయతి” త్యాదిభిః సర్వజఽపి స [వ] పాపేషు
 చ సామాన్యోక్తమపి ప్రకృతే కుటితం. విశేషతత్త్వగీషుతే “క్షీపామ్యజస్మి” మి
 త్యాది. అతః పాపస్య జ్ఞానోదయ విరోధిత్వం సిద్ధం॥ నను శ్రుతేన ద్వివిధేన పా
 పేనైవ జ్ఞానం నిరుధ్యతాం. నివృత్తిధర్మేణచోత్పద్యతాం అలముభయత్ర ప్రకృ
 తిగుణైః ద్వారీకృతైరిత్యత్రాహ (రజఇతి) సత్త్వస్యేత్యుపాదాత్తోత్పద సమహరజస్త
 మసార్వత్రికైకవ్యాప్త్యా [చ] జ్ఞానహేతుత్వనిశ్చయాధాం, సాధుకమకద్యార ప్రద
 ర్శనాధాం, జ్ఞానోత్పత్తిహేతుభూతశుద్ధసత్త్వే త్యుక్తస్థాపనాధాం, చ । శ్రుతిస్తృ
 తిప్రమితాన్యతర త్యాగస్య, సతిగత్యంతరే వికల్పస్య, చా యుగా ద్వార ద్వారీత్వ
 మేవాత్ర యుక్తమితిభావః॥. నను “రజసోలోభ” ఇత్యనేనాన్యధాధి
 హేతుత్వమపి సిద్ధం. అపాప్రవిషయ లాభస్య భ్రాంతి హేతుత్వాత్. “య
 యా ధర్మమధమం చై” త్యాదినా తద్వ్యక్తం. “నాభుక్తం క్షీయతే కమే”
 త్యాది స్మృత్యా కర్మఫల భోగావసానై జ్ఞానం సాధ్యతాం. ధర్మస్యచ
 ధృతిశబ్దార్థా సుఖసాధనత్వమేవ పాప్రమితి శంకాపనుత్వై నిష్కృతి కాస్త్రీ
 వినియోగ పృథక్త్వాభ్యాం సిద్ధం నిరాస్య నిరాసక స్వభావ నిర్దోషరయ స్తుక్తమ
 ధాద్వయ నిగమయతి (అత ఇతి) నిరసనీయం - అనంతేషు పాపేషు సంతస్య
 మానెషు నకదాచిదపి భోగ నిశ్శేషకాంత్యవసరః. అతశ్చాస్త్రీక్త నిష్కృత్యైవ
 తన్నిరాసః కార్య ఇతిభావః॥ తథా ప్యపరిమితానాం నిష్కృతిరప్యశక్యత్యత్రాహ
 (తదితి) “స్వల్పమప్యస్యే” త్యాది న్యాయేన ఫలాంతర సంగరహిత నివృత్తి
 ధర్మ మాహత్వాత్ తన్నివతానం శక్యమిత్యాశయః ॥ “యఉచైవ మేవం వేద”
 త్యాదిషు కాస్త్రీర్థ వేదనే ఫలశ్రుతిః ప్రశంసాధాం, పరంపరయా వాస్తాత్, అ
 దికిారి భేదనవా । అలోనుష్ఠానం ప్రధానం. తత్పరిత్యాగినాంతు కారణాభావాత్
 కార్యాభావ ఇత్యభిప్రాయేణిశ్చక్తం (అనుష్ఠితేనతి) ఉపాత్త శ్రుతిగతానా
 మవిద్యాది శబ్దానాం స్వేష్టార్థత్వం, పాపస్య భోగనవివాపి నివర్త్యత్వం, చ స్పష్ట
 యంతీం శ్రుతిముదాహరతి (యథేతి) అత్ర ధర్మశబ్దః ప్రాయశ్చిత్తమాత్ర

అయ్య పునఃకేస న్నివృత్తిధర్మము గృహ్యతి. "అర్చనాదానందో బ్రహ్మయస్మి" రిత్యాదినా బ్రహ్మవిద్యా సన్నిధానాత్ । సహపరితదానాదిషు పరితీతావిద్వ్యుద్యు కీకరణ ఫలంతరాణ్యపి బ్రహ్మవిద్యా నిష్పత్త్యనుగుణాన్యవ । అంగిఫలచాత్రి "సూయోన మృత్యుముపయాహి విద్యా" నితి ప్రసన్నం । అతోత్ర నివృత్తిధర్మ సాంసారిక పుణ్యపాపయో ద్వయోరపి పాపశబ్దోక్తయో ర్నివర్తకత్వం సిద్ధ్యదితి॥ ఏతావతా కిమాయత మిత్యత్ర తన్మూల ముపాసనాత్మకం జ్ఞానమిత్యనెనాభిప్రేతం కమణాసాపేక్షత్వ నిరూఢమిత్యాహ (తదితి) తత్ - ఉక్తమృతి స్మృతిసూత్రా పపత్తి సంప్రదాయ బలాత్ । ఎవం - నిష్కమ కమణాం బ్రహ్మవిద్యా పరి బంధనిరాసకత్వ ప్రకారణ ॥ అస్యైవం విచార్యస్యోపాసనస్య స్వాంగ కమణా పెక్షా తద్విచారస్య కృతస్మి కమణ విచారాపేక్షా కథమిత్యత్ర సాపేత మథా నిగమనెన స్థిరయతి (అత ఇతి) ముక్తిసాధన విద్యాయా నివృత్తిధర్మం నైరపే క్ష్యా యోగాదిత్యర్థః । అపేక్షిత కమణస్వరూప జ్ఞానమిత్యనెన వృద్ధవ్యవహారణ వీర్యోదివ త్కమణ మిమాంసయా యజ్ఞాది పదార్థాణాం సేతి కతావ్యతా కానాం విశేషతో నేదితవ్యతయా విధివినియోజ్య స్వరూపాపేక్షిణి వినియోగ నాగ్రహీతవిశేషణ న్యాయతః స్వాంగసాధ్యస్య ఫలసాధనతయా తత్స్వరూపాన్నిత న్యైవ బుభుత్సితత్వం, చింతితే పుణ్యపాసనె కమణాం శ్చింతయితుం శక్యత్వం, చనూ చ్యతే ॥ విద్యానంగ కమణానిందయా విద్యాప్రసాదనం, చ తాదృశకమణజ్ఞానా పెక్షమిత్యభిప్రాయేణ కేవలత్వాదికముక్తం ॥ అవసేయం - సాధ్యమితియావత్. మిమాంసాత్ర విచారః, త్యాజ్యోపాదయ సహితోపాసన కాస్తార్థిర్నిచారయతా మవశ్యంభావిన స్తదుభయ స్వరూప నిశ్చయస్య కమణమిమాంసా సాధ్యతాయా అత్రా పేక్షితత్వా దనిష్టాపుతత్వన వత్తుం యుక్తత్యభిప్రాయేణ నైవేత్సుక్తం; అంతతః కమణపరిక్షాసాపేక్షా తావత్రీయ వృత్తతోక్తి శ్చానెన నిరస్తా । సాధన చతుష్టయస్యహ నిరాస ఎవకారణాపక్షిప్యతే ॥ నకనల ముష్టదుక్తస్య యుక్త త్వహత్రం త్వదుక్తస్య దోషాప్యక్షిణీ త్యభిప్రాయేణాహ (అపిచతి) తత్రా

సోన్యాశ్రియ ముద్భూతయతి (నిత్యత) చస్త్యశోఽ నతిశయమానస్య వృత్త
తావైపరీత్యన్యతః । మీమాంసా శబ్దేభ్య భాగద్వయాధికః । అత్త నిత్యతా
ద్యుపాదానాత్. శ్రీపతి శబ్దశ్చ విచారపర్యంతః. ఆయంభావః కిమత్ర వివేక శ
దైవ నిశ్చయే వివక్షితః, ఆపాతశ్చ, ర్వా. నాద్యః. కృత్స్న మీమాంసా సాధ్య
స్య బ్రహ్మ విచారా పెక్షయా పూర్వవృత్తత్వా యుగాత్. అత్తనిత్యత్వాదికం
బ్రహ్మకాండేహి నిరూపయిష్యతే । నద్వితీయః. తస్మాః కమలాకాండ సాధారణ
త్వేన వివేకతో త్రివక్త్రమయుక్తత్వాత్. ప్రథమాతిక్రమే కారణాభావస్యహా
క్తత్వాత్ । నచ సా ఫలంతర వైరాగ్యాదౌపాతః, ఉభయత్రాముతత్వాద్యా
పాతశ్చ సిద్ధః । నచ కపిలకణాదాది తంత్రై ర్వివేకః. అధ్యయనాది క్రిమితద
వసర నిరోధాత్తైః । తేషుచ బహుభా నిశ్చేయస తత్సాధనాదా వివేకవైపరీత్యస్య
తవాపి సమతత్వాత్ । అతవపి నిరసిష్యంతే । “ నిత్యంహి నాస్తి జగత్ ”
త్యా ద్యుపబృహ్మణంతు శ్రుతిమనురుద్దైవ వివేకాధికాంస్యా న్నతు స్వాతంత్ర్యేణ.
అన్యథా కింకారీరకణ । తతోన్యత్ర సంశయాది సంభవాదిచెత్. తహి తత్ర
నవివేక సిద్ధిః । యత్తత్త్రేవాచస్పతి నోక్తం “ నిత్యానిత్యయో ర్వసతీతి నిత్యా
నిత్యవస్తు-తద్ధర్మాః నిత్యానిత్యయో ధర్మమిణో, స్తద్ధర్మాణాం, చ వివేకా
నిత్యానిత్య వస్తువివేక ” ఇత్యారభ్య “ నిత్యత్వం సత్యత్వం తద్యస్యాస్తి తన్నిత్యం
సత్యం తథాచాస్థా గౌచరః. అనిత్యత్వ మసత్యత్వం తద్యస్యాస్తి తదనిత్యం అసృ
తం. తథాచాస్థా గౌచర ఇతి, । యదృతం తన్నిత్యం శుఖం వ్యవస్థాప్యతే. తదా
స్థా గౌచరౌ భవిష్యతి. యత్తన్నిత్య మసృతం భవిష్యతి తాపత్రయ పరీతం తత్త్ర
క్ష్యత ఇతి సాయం నిత్యానిత్య వస్తువివేక ” ఇతిచ. ఎతదపిమందం. అనిత్యత్వస్యా
ప్రబాధితత్వేన సత్యత్వస్య స్థాపయిష్యమాణత్వాత్ । నచ నిత్యం శుఖమనుపాద
యమితి ధియా కమిణాం కమలావిచారాదౌ ప్రవృత్తిః. కింతు తస్య కమలా
సాధ్యత్వభోమా ద్వాదౌలభ్య బుద్ధ్యా వా, కించ నిత్యత్వాదిమాత్రం నాస్థాది
గౌచరత్వాది నిదానం, పురుషార్థ తత్సాధనత్వాభ్యా మేవహ్యస్థా । తద్వై పరీత్యా

చ్చానాస్థా । తేచ నిత్యానిత్యే యథాహాస్యాతాం । నిరూపకస్యాపి హ్య
 నిత్యసుఖత్వాగః, ఆశక్త్యానిదురంతానిసమవ్యయఫలానిచేతిన్యాయాత్, అధికసుఖ
 బాధతృప్త్యావాస్యాత్ । తదభావేత్యల్పమపి సుఖమపాదీయతే । సత్యమపి యది
 దుఃఖాత్తేక మనుభయ రూపంవా కథమాస్థాహాం । పృక్వతస్య పృక్వస్తు సుఖ
 త్వేన పృతీతత్వాదితిచేత్. తత్పృతీతిస్తావన్న వ్యాప్త్యా, అచ్చప్రేః । నచశ్రుత్యా,
 తన్మూలాపాతధియః సాధారణ్యాది దోష్ట్యాత్ । నిశ్చయస్యతు మిథస్సంశ్రియ గృ
 హ్తత్వాత్ । తంత్రాంతర స్పృహ్యోక్త్యా సాధకత్వస్యదశితత్వాత్ । నిత్యసుఖసం
 భవమూలాపాదిత్సంచ సాధారణీ । తంత్రాంతరే తదసంభవశ్చ సువ్యక్తః । “ఆన
 న్దోబ్రహ్మే” త్యాది రమీమాంసిత బ్రహ్మభాగై దుఃఖోద్ధః. ప్రమాణాధ్యాయే,
 తర్కసాదే, చ తన్నిరాసాత్ । తత ఏవాత్మా ద్యనూత్రే, న్యత్రే, చ నిత్యఫలా
 సంభవః పృక్వతోపయోగా త్ప్రీతిష్టాప్యత ఇత్యపి దుర్వచం । యుష్మాభిరేవం
 నూత్రే వాక్యాథాః సుక్తశ్చ । అపిచ నిత్యసుఖస్యాత్మీ సంభావనా మాత్రీం ।
 స్వగఃాది సుఖస్యా నిత్యత్వంచ నకాస్త్రాంతరేణా, నుమానెన,వాసిద్ధ్యత్. తాభ్యా
 మేవ వైపరీత్యస్యాపి సువచత్వాత్ । స్వగఃసుఖ మనిత్యం సుఖత్వాదిత్యాద ర
 మృతత్వాది శ్రుతిబాధాత్ । తదాన్యపర్యస్య తన్నిరూపణ సాపేక్షత్వాత్ । అన్య
 థా ముక్తసుఖ మనిత్యం సుఖత్వా దిత్వాదరపి ప్రసక్తః । తదప్రసక్తిశ్చ త్రీయ్య
 స్తాథః నిశ్చయాత్ సచత క్షేతి మిథస్సంశ్రియః । అతఃకమవిచారవవాత్మా
 పెక్ష్యః ॥ శమదమాదీనాం సాధనత్వ వివేకః, తత్స్వరూప మాత్రీం, వా పృత్తమి
 త్యుచ్యతే । నపూర్వః. తస్య “శమదమాద్యుపేత” ఇతి సాధనలక్షణే నిష్ప
 ద్యత్వాత్ । నొత్తరః. తత్త్రే శ్రీవణోపయికా వధానాది మాత్రీరూపాణాం సర్వ
 కాస్త్రీ సాధారణ్యేన విశేషతోత్రీ వస్తు మయుక్తత్వాత్. యోగోపయికానాంతు
 బాహ్యంతఃకరణ నిరోధాది రూపాణాం త్రీయ్యంతాథః శ్రీవణాత్పూర్వమయు
 క్తః. “తస్మాదేవం విచ్ఛాంతో దాంత” ఇతి బ్రహ్మధీ పూర్వకత్వోక్తశ్చ ।
 యేచ నిత్యానిత్య వివేకాదయః కింహేతు సాధ్యరూపేణ స్థితాః. అన్యథావా,

అద్యక్షమకవిచారోపి “ పరీక్ష్యలోకా ” నిత్యాది ప్రకారణ ముముక్షుయః
పరంపరయా హేతు హేతుమద్భవా త్సహ పాఞ్ఙః. అన్యథో ముముక్షుత్వ
మేకమేవహీ పాఞ్ఙం, కిం చతుష్క గ్రహణం । ద్వితీయే ప్యభ్యుపగమ విరో
ధాత్. “ వివేకాద్వైరాగ్య ” మిత్యాది క్రిమస్య పరైర్వాన్విఖ్యాతత్వ దితి.

అత్రమిమాంసా శ్రీహే మంతరణేతుక్తం వివృణోతి (ఫలతీ)కమకభాగ
స్వగాఢిర్యాగాదిః ప్రయాజాదిః బుభుక్షుశ్చ ఫలాదయః. బ్రహ్మభాగతు ము
క్షుపాస్తిశమాది ముముక్షువః । ఎపాం విశేషః పూర్వపక్షోక్తాద్వాన్వృత్తం రూపం,
మిథోభేదశ్చ । నాత్ర ఫలకరణాది నిశ్చయేన కమకస్వరూపాది బాధోక్తా సాధ్యా
విశేషః. పదార్థా వాక్యాథా నీత్యా తేషు తేష్యధికరణేషు తత్తదవాంతర
వాక్యాథా నిశ్చయేన పశ్చాన్నిధ సుంస్పృష్ట విశిష్ట మహావాక్యాథా బాధోక్తః
వైరాగ్యాది మూలభూతస్య నిత్యానిత్య వివేకస్య ఫలకరణాది నిశ్చయంతరగత
బాధనపరత్వాచ్చ । కమకగ్రహణ మిహోపాస్తై రప్యుపలక్షకం, క్రియత ఇతివా
ఉభయ సంగ్రహః । ఉపాసనేపి కమకశబ్దస్సాత్మే పుష్కః “ప్రకాశశ్చకమకా
ణ్యభ్యాసా”దితి. తత్రచభాష్యం “ఉపాసనాత్మకకమకణీ”తి. అన్యత్ర “యాగాది
కముపాసనాత్మకంచ కమక”తి । మానస కమోక్తిశ్చ స్మృత్యాదిషు వ్యత్యతే ॥
కమకశబ్దస్యాత్మే జ్యోతిష్టోమాదిమాత్రే విషయత్వం మత్వా తత్ స్థిరత్వా స్థిరత్వై
త్యైత నిరూపణ ప్రకారస్యామకారః నతు నిశ్చయ ప్రకారస్యైతి కచిత్ ॥ అత్ర
వైఖట్య వ్యంజకేన వ్యతిరేకణ భాష్యమాణస్యాయంచ భావః. కిం కన కథ
మిత్యాకాంతిత ఫలాద్యంశత్రయనిశ్చయ మంతరేణ కథంత్ర్యంశభావనాత్మకకమక
బాధః. కథంచ జీవనాని విశేషితాధికారాన్విత స్వగాఢి పదార్థస్య దెహంతత
దెహంతర భోగ్యత్వ నిశ్చయః । తదభావేచ కథం లోకాయత సౌగతగతి ఖండన
గర్భపూర్వోత్తర దెహనువృత్తాత్తా ధ్యవసాయః । ఆత్మనిచా సుఖతయేపలభై రన్య
థా సిద్ధ్యా వచనమంతరేణ కథం సుఖత్వ శ్రుతిముఖ్యత్వం । తద్వత్త నిశ్చయా
భావే దెహమేవాత్మనం మన్యమానస్య కథమైహిక ఫలవిరక్తిః । నిత్యసుఖ రూపత

యా సిద్ధస్యా పృథక్తమః ప్రవృత్తిధర్మః ఫలం కృత్స్నం పరిమిత విషయ
భోగరూప మనిత్యం నివృత్తిధర్మః ఫలం పరస్మిన్త్యమితి నిశ్చయాలాభే కథం
స్వగాఢ ద్యునిత్యఫల జిహ్వా, నైగమాంతిక నిత్యఫలధియా సమాకషశ్చ । ఆత
స్సాధన చతుష్కృతృత్తవాద వివేక విశేషాద మూలతయా భాగద్వయవిచార
విప్లవ్యః । తతశ్చ కర్మకవిచార సాపేక్షత్వం । పరగున్యోన్య్యాశ్రియ స్వధిక ఇతి॥

ఆదిశబ్దేన జ్ఞానానంద రూపత్వసంగ్రహః ॥ శమాదిసాధనసంపత్తౌ విశేషతశ్చ
దోషమాహ (ఎవమితి) “ కాంతోదాంత ” ఇత్యాది వినియోజక వాక్యోక్తానా
మిత్యర్థః ॥ శమాద రంగత్వే బాధితే హ్యతీ సాధనత్వ మనుక్త మప్యథాః
త్విధ్యేత్. తతః కిమిత్యతీ శేషలక్షణ సిద్ధప్రమాణ లక్షణ సాపేక్షత్వమాహ
(వినియోగఇతి) వినియోగోంగాంత్య బాధనం, “ సంబంధ ” ఇతి తున్యాయనుదర్శనం॥
ఏతైమాన్వై బ్రహ్మకాండవేదవినియోగ శ్చింత్యతామిత్యత్యాహ (సఇతి) తాతీ-
యః - పాగ్నిక్త సంగతి క్రమేణ కర్మకాండ తృతీయాధ్యాయైక్తః । ఇహపు
నస్తృతీయే లాఘవానుసారా త్సూర్వం వ్యుత్పాదితైస్తై రేవా త్షేపసమాధాన
మాత్రం కరిష్యతే. ఎవమేవాధ్యాయాంతర న్యాయోప జీవనంఛా తదవృత్తవ్యమితి
భావః॥ అధ్యయక్త్యంతరం దర్శయ స్తుద్గీ ధా ద్యుపాసన విచారస్య స్థానాంతరా
నమాతయా తైవ ముఖ్యసంగత్యా కర్మకబ్రహ్మ చింతా క్రమం స్థాపయతి
(ఉద్గీఢేతి) కర్మకసమృద్ధ్యథాః న్యపీత్యనైన పూర్వత్రాప యోగః ఇహనెతి
శంకౌద్భాట్యతే । కర్మకసమృద్ధిః - “ తదవవీర్యవత్తర ” మితి శ్రుత్యుక్తైః ప్రబల
కర్మకభి రప్రతిబంధోగుణ ఫలరూపః । బ్రహ్మదృష్టిరూపాణీతి హేతుగర్భం
బ్రహ్మజ్ఞానా పెక్షాణి - నవ్యోరొప్య స్వరూప మన్యత్యాజానతః క్వచిదపి తదా
రూపః. అనిర్వచనీయాది దృష్టేదూకషయిష్యమాణత్వాత్. ఇహచ బ్రహ్మజ్ఞానం
ప్రధనుద్విక సాధ్యమిత్యర్థః ॥ దృష్టుపాసనానాం ప్రధానానుపయోగం ప్రణా
ద్యోపయోగా త్పరిహరతి (తానీతి) ఉద్గీ ధాద్యుపాసన పరిహర్య ప్రకూహ

నీతి యావత్ । అపిరత్ర పరారోపిత విరోధ ద్యోతకః । యద్వా - పూర్వగ్రీఢే
సుపయోగమన్వాయహ్య సజాతీయ ప్రయోగమాత్రా త్సంగతిరనన్య గతికాకాంతో
క్త్యా పరిపూతా । అత్రానా పయోగశ్చాస్తీతి వ్యజ్యతే ॥ (అనభి సంహిత ఫలాని)
బంధకఫల సంకల్ప రహితత్వాదిత్యధః । బ్రహ్మవిద్యాత్ర సావభీష్ట - సాద్గుణ్యం-
పూర్వోక్తవసమృద్ధిః నతువైకల్య నివృత్తిః । తదాపాదకాని - కర్మసమృద్ధ్య
త్పాదకాని ॥

కర్మజాతీ కర్మసాద్గుణ్యం విద్యా సాద్గుణ్యతశ్చసా ।

అతావిరోధ ఇత్యల్పం వ్యక్తిభేదా ద్వ్యవస్థితే ॥

సుతరాం - స్వాపేక్షయా, పరవిద్యాపేక్షయా, ఇతి భావః. ఇహేత్య
యోగవ దన్య యోగోపి వ్యవచ్ఛిద్యతే ॥

అబ్రహ్మదృష్ట్యాదిషుతుప్రీతానై కాథతా భవేత్ ।

విద్యాపయిక దృష్ట్యాది హేతున్యాయాది హేష్యతే ॥

నాతిప్రసక్తిరేవంన్యా దాధిక్యాస త్వయదుతేః ।

కథంచిత్రంగతిశ్చాత్ర పరేష్టా నప్రేక్ష్యతే ॥

అస్తు యథావదనవగతే ధిష్టానమిథ్యాదృష్టిః ప్రసిద్ధత్యత్రాహ (తేషామితి)
నహ్యేత న్నిథ్యా దృష్టిమాత్రం అపి యథావదనవగతే వైధమారోపణం । తత
శ్చాధిష్టానభూతం కర్మాంగం యథావద విజానతాతత్రాన్యప్రప్తివిధి ర్నచింతయ
తుం శక్యతే ॥ సర్వసంమతా - విశ్వవిలాపినోపని రూపక సన్నిధౌ దురపహ్న
వా ఆహత్యసన్తాత్రే వగత విమతేరితి భావః॥ నను కామ్యకర్మాణా ప్యనంత
రపి స్వవీర్యవత్తరత్వాపాదకై రతై రపేక్షాన్తి, తేషామపిచిర, సుప్తానా, చకర్ష
జ్ఞానాపేక్షా సిద్ధా. అత ఉభయా కాంతయా కర్మాకాండే తచ్చింతాస్తు- మైవం
అవిదితబ్రహ్మ సదయోగస్యా క్తత్వాత్. అత ఏవమన్యపనిషత్సేవ తదధీతిః॥ యత్తస్వ
౨౦

“ధీతవేదాంతస్య” త్యాదిసావేదాంతమాత్రాధ్యాయనస్తావస్తాత్ర చింతాశక్యతా పూర్వం చాదితం - తదనత్. అధ్యయన విధిహిత యథాక్రమం కృతాన్నిధ్యయనంప్రయుజ్యే. నచ విధ్యతిలంఘనైవ పశ్యత్తమా, పశ్యతం, వాత్రయ్యత మాత్రాధ్యయన మపేక్ష్యేదానీం తద్విచారస్య పూర్వవృత్త మ్మృగ్యతే । ఏతేన పాశీన సుకృత విశేషనియత వైరాగ్యాతిశయా దృఢకాధ్యయన విచారో స్యాత్ మిత్యపి నిరస్తం । తస్మాదధ్యయనం అయన విధ్యతిలంఘనా యుగాత్. అనధిగతకమణః కమాంక విద్యాధిగతి రశక్య విచార ఇతి చొత్తం । అవిశద నిరూపణేన పశ్యాన్యేష పూరణంచ క్లిష్టం । బ్రహ్మచింతాద్యతస్య విద్యాంగ కమాదాగురూప దేశమాత్రేణ జ్ఞప్తిరస్త్వితి చెత్, తహి తేనైవన్యాయేన బ్రహ్మవిచారోపి మాధూత్ । తదిహ యథావిధి కృతాన్నిధ్యయనః పాశీన కృతావశిష్టే విచారపర్వణి నృత్రవిశేషఃసాప్యత ఇతి శుద్ధః పంధాః॥

శ్రుతి కిరీట శరీర విచారకృ

స్తలిన వృత్తి మలిముచ వృత్తిభిః ।

విఘటితామివ వింశతి లక్షణేం

యతిపతే రితి నీతిరజ్జఘటత్ ॥

ఇతి లఘుసిద్ధాంతః.

శ్రీ.

శ్రీసూక్తిమాలా. సం-౧

కవితార్కికసింహ సర్వతంత్రస్వతంత్ర
శ్రీమద్వేదాంత దేశిక శ్రీవేంకటనాథాచార్యానుగృహీత

తత్వటీకా.

శ్రీభగవద్రామానుజ మునిపరానుగృహీత
కారీరక మీమాంసా భాష్యవ్యాఖ్యా.

శ్రీమద్వేదాంత రామానుజ మహాదేశిక చరణ నలిన

పరిపన్యాధికరణ వేదాంతరహస్యామృతేన

కాంచీనగరనివాసినా

పండితవర్యేణ

పెళ్ళజట్టూర్ - ఘట్టావతారాచార్యేణ

నానాదేశానీత ప్రాచీన మాతృకానుసారేణ

పండిత మండలీ సాహాయ్యేన

య ధా మ తి ప రి శో ధ్య

శ్రీకాంచ్యం

శ్రీసుదర్శన ముద్దాక్షిరశాలాయాం

అమృద్యత.

శ్రీదేశికావతారాది ౧౩౨ తమె - విశ్వావసా.

ద్వితీయస్యాస్య సంపుటస్య మూల్యం-1-0-0

1906.

శ్రీః.

శ్రీకృష్ణాయం

కాఞ్చన్యం

శ్రీ సుదర్శన ముద్రాక్షరకాలాయం •

లభ్యతే .

శ్రీ). .

శ్రీమతే నిగమాస్తమహాదశికాయ నమః ;

భూ మి కా .

తత్వటీకయం శ్రీమూక్తిః శ్రీమద్వేదాస్తదశికగురూత్తమానాం । గురూత్తమా
 శ్చైతే ౪౩౭౦ కథా (1268 ఇ) విభవవత్సర భాద్రపద శోణిణాయాం కాశ్యపీ
 పురాస్తగకాతే తూర్పుల్ ఆగ్రహారే సమవతరణ । మాతులాల్ వాది హంసాంబువా
 హార్యాత్ వింశతావేవాదైషు నానావిధా విద్యా అభ్యస్య తెషుతెషు సమయేషు
 వాదే దుమకాతవాదినోనిరాఖర్వన్తః ప్రతిష్ఠాపయన్తచ్చ శుద్ధాస్త సిద్ధాస్తం నిబన్ధాం
 శ్చపరశ్శతం నిబన్ధన్తః శ్రీరంగనాథేన వేదాస్తాచార్యపదం తత్సహధమకాచారిణ్యా
 పర్వతంత్రీస్వతంత్రీపదం తత్పదన్త్యైః కవితార్కికసింహపదంచ ప్రతిగ్రాహితా జగ
 దిదం శతాధికాం శరదం పరిపునన్తః పరినిష్ప్న్నైవతారప్రయోజనై ౪౪౭౦ కథా
 (1369 ఇ) సౌమ్యవత్సరే వృశ్చిక పూణిమామాయాం పరిత్యజ్య శ్రీ వేంకటసాధ
 దివ్య ఘట్టాంశభాస్వరం నైజంవపుః పరంపదం సమారయమూరితి గురూత్తమ
 చరితసంతేషః । తదీయాసుచ శ్రీమూక్తిషు తత్వటీకయం శతదూషిణ్యాఅనస్తర
 ముదితైతి కంతోక్త్యా వగమ్యతే । త్రింశద్వారం కావిత కారీరకభాష్యణా మెతేషాం
 ప్రవచనవిధా వస్తావింశ ఇతిచ । గ్రంథాచ్చయం “ఆరంభణాధికరణే నిపుణతర
 ముపపాదయిష్యామ్య” ఇతి శ్రీభాష్యమూక్తి వ్యాఖ్యాపర్యన్త ఏవ లభ్యతే । తత్ప్ర
 తత్ప్ర బహుశో నిష్పాత్య పుష్పరి పదమేకమపి నలభామహే । నిబంధోయం శ్రీ
 కాశ్యపిమేవా వాతరదితి మంగళపద్యనావగమ్యతే । యత్రాప్రయశనీవ గురూత్తమా
 వతే యత్ర నిబన్ధన్తి, తద్దివ్యదేశాధీశ్వరమేవోపస్థోకయన్తి తత్తన్నిబద్ధాదే ।
 గురూత్తంసాశ్చైతే ప్రతిప్రవచన మేకైకం నిబన్ధం శ్రీభాష్యవ్యాఖ్యాయాప
 మారచయన్తో స్థావింశ తత్వటీకాం విరచయన్తో గుణోపసంహారపాదాన్తే శ్రుత
 ప్రకాశికాచార్యైః శ్రుతప్రదీపికా శ్రుతప్రకాశిక వితరద్భి రనుగృహీతా
 స్తావతేవ పరిసమాప్య తత్వటీకాం ఉపరితనా ద్వైపర్యాయా తాభ్యామేవ చరితార్థ
 యంతోధన శ్రుతప్రకాశికాయా శ్రీభాష్యస్య శతాభిషేక మారచయన్తితి కచిత్ ।
 శ్రుతప్రకాశికాచార్యవచనైవమథ్యవ్యచ్చేదయన్తిత్వపరే । ఆస్తంవిరచితవ
 నిబంధోయ మస్తదీయదౌర్భాగ్యధూమ్న వ్యలుప్యతేతిచేతరే । శ్రుతప్రకాశికానామ
 గ్రహణపూర్వకంచ తదీయాథానామ ప్యత్ర సముక్తిణకాయా స్వాత్కర్థ

సంవాదాయ పునరతిసంయోజితా ఇతివా, శ్రుతప్రకాశోపలంభా త్వమివ
నిబన్ధోయం తనసక్తార్థకథనాయ ప్రకాశితః శ్రుతప్రకాశకాచార్యసచననైవ
వ్యచ్ఛిద్యతేతివా పక్షవ్యం భవతి ।

శ్రీనూక్తిప్రవచనశ్చింతయా కవలయా లక్షిణానామ సన్తో వయమత్ర
ప్రవృత్తా దివాధిరాజస్య కరుణయా దేశికన్ద్రానుగ్రహేణ సుహృదాం సాహాయ్యేన
మహోదారాణాం ధరణేన యథామతిబలం పరిశోధ్య ప్రాకాశయామ నిబన్ధ
రత్నమిదం । ఏవం మృదునైవ క్రమేణాన్యన్యస్యపి నిబన్ధనాన్యవశ్యకాని ముద్రి
యితు మభిలషామః । గ్రన్థోయ మపరితనైభాగవసానై లక్షరపాలైవ పక్షిపాలైవ
చ వికలతా ముపగతో మద్భ్రురరాజకీయపుస్తకాగారాదిస్థేషు బహుషు మాతృశ్చ
కోశేష్వపలాకితైవపి సపూణకాతా మాపాదయితు మాకీతి తత్రితత్రితతైవ ముద్రి
తీయతీతి । గ్రన్థస్యా స్యపరిశోధనై మహీశూరపురాలంకార పణ్డితరత్న త్కీర్తిర్థ
శ్రీమత్కస్తూరిరంగాచార్యమహాశయై రస్తుస్సహృదః శ్రీకైలతార్యస్యా
భ్యర్చనయా శ్రీమహీశూరపురరాజకీయాత్ కోశాగారాత్ ద్విమాతృ కాద్యయం
సకరుణ మనుప్రేషయద్భిమతాదుపకృతమితి తానెనాన్ సహస్రిశోధన్యవాదై
రభ్యహతాయామః । ద్వితీయవారం ప్రేషితః కోశో నితరామైవ పరిశుద్ధ ఆసీదితిచా
ద్యామాయంపదామః । ఏవం ఆశ్వుర్ నదారూర్ కృష్ణమాచార్యాణాం, మరుత్పాన్
పాడి శిబ్దం వజ్రీపురం రఘునాథదీక్షితాచార్యాణాంచ, మాతృకాకోశవత్ బహూ
పాకురుతాం । గ్రన్థస్యా స్యముద్రిణై బహుషు సాహాయ్య మాచరితవతాం సుదర్శన
ముద్రిక్షరకాలాధ్యక్షాణాం శ్రీకాశీ ప్రతివాదిభయంకరా నస్తాచార్యాణామ ప
కారాతిశయం సన్తతమైవ కృతజ్ఞైవ మనసా సంభాషయామః । తథా కలిపయా
దర్శగ్రహణేన స్వీయ సభాసుబధితయా స్యప్రకటనై భ్యనుజ్ఞాదానై చోపకృత
వతాం శ్రీకాశీ ప్రాచీనవిద్యాసభాకార్యదర్శినాం, దామల్, వి నరసింహ
చార్యుణాం గ్రన్థప్రచారాదరం సహస్రిశ స్సభాషయామః । ఇతి

కీరస్తు.

॥ త త్వ టీ కా ॥

ఎవం విరోధాద ప్రమాణత్వాదిత్యాద్యుక్తానాం కమన్వైరపెక్ష్య హే
 తానాం సాంగోపాయవిధి నిరూపణేన బాధా సిద్ధి సాధారణ్యా న్యధాసి
 ధ్యాయో వోపాః ప్రదర్శితాః । ఆథ సాధన చతుష్టయస్య పూర్వపుత్రత్వై,
 కమన్వై విరుద్ధత్వై, వాక్యాభిప్రాయో మోక్షోపాయత్వై, చ హేతుతయా
 సమాహారణ ప్రాప్తదశితం సామర్థ్యం ప్రాప్త్య నివర్తక గోచరశుభ్రః
 సమీక్షయా నిరాకరణం విస్తరణా నుభాషతే “యదప్యాహు ” రిత్యాదితా
 “ అచభ్యత ” ఇత్యుతైన ।

సాధిత స్త్విహనిర్బాధం బాధితం నిష్ప్రీతి క్రియం ।

తథాపి పునరారంభ శృతుశేష విమర్శవత్ ।

పరవత్ప్రసిద్ధత్వం గౌరవంవ్యక్తభాషణం ।

బహూనామపిసంవాదో యదప్యాహుచిత్రిత్యై ।

చిహ్నసారమాధ్యక్ష తదస్యమిథ్యాభావస్తు తదిత్యాదిభిరుచ్యతే । య
 చ్చిహ్నః పరగోష్ఠీప్రసిద్ధ్యధికః । అపి రూపితాదూషిత సముచ్చయార్థః,
 పక్షాదు గౌరవద్యోతకో, వా । “ అహు ” రిత్యనైకకణ్ఠోక్తిః । తేన బహువ్యాఖ్యా
 న్యసమ్మతిం, తదుక్తృత్వానువాదం, చ సూచయతి । అశేషేత్యాదివిశ్వాశేతిత్యుక్త
 ప్రాప్తికాథకమ్ ।

వాక్యయోస్సత్యమిథ్యాభావ ప్రతిజ్ఞానూపయోరిహ ।

యథాహం హేతుసాధ్యత్వం పదార్థేషువిభావ్యతే

చిహ్నోపతయా సజాతీయాద్య తేషభేదశూన్యం, పరమాధికస్వప్రకాశశ్చ,
 తత ఏవ హి తుచ్చవ్యాప్తతః । ఆదధారణేన న్యపర విధివాక్యసిద్ధస్య సగుణ
 స్వస్య కల్పితత్వం, మిథ్యాత్వసాధక దృశ్యత్వస్య వ్యతిరేక వ్యాప్తి శ్చ న్యజ్ఞతే॥

ప్రభావపలమభిద్వి [తస్య నరోపలమభివి] రోధశాస్త్రై, ధీమతీనివత్యత్యాయః,
 నావధారణాథాంవ్యవక్తి (తదతిరక్తితి) స్వతస్సిద్ధ తస్మింస్తు ప్రకృతైతానైవ
 ముత్సాక్తన్యాయేన “ ఆధాత ఆదోనేతి నేతి, సదవసోమ్యేదనుగ్రహసీది
 త్యాదిభిర్న బాధస్యాదితి తచ్చబ్రాభిప్రాయః । బ్రహ్మస్యత్వైత్, భిన్న
 త్వత్, జ్ఞాతృత్వత్, జ్ఞేయత్వాది, త్యాదయస్తదస్య మిత్యాత్మవహతః
 శక్తేషుస్థాపితేషు శుక్తిరూప్యాది, ఘటాదిశ్చ, దృష్టాంతః । నానావిధ శబ్ద
 ‘ నేనానానై ’ త్యాదీనాం విషయోదేశతః । స్వరూప జ్ఞాన వ్యాప్తుత్వై
 వృత్తిజ్ఞాన సంగృహీత్యై, చంద్రానీతివ్యక్త్యై, జ్ఞాతృత్వజ్ఞేయత్వ తద్విశేషణా
 కరణభేదకృత స్మృతిత్వా సుభవత్వాదీనాం బ్రహ్మణ్యధ్యస్తత్వ సిద్ధ్యై,
 తత్ కృత శబ్దః । కర్మ కర్తృ వచ్చిన్నం హి జ్ఞాన మహంకారవికారః కియా
 స్వరూపః. నత్వాత్స్వరూపం నచ తదమణః. అన్తఃకరణ తద్వృత్తి స్ఫురిం
 తైతస్య ధేదస్తు బలచంద్రా ధేదకల్ప ఇతి భావః । యోవిశేషః పూర్వోక్త
 స్మృతిభేదశబ్దో యోజ్యః । తత్రైషు నానావిధత్వ మవాస్తరవిశేషైః । ఆదిశబ్ద
 నోబలవదనీత్యా సుఖదుఃఖ తద్ధేతు జన్మజరాదః కర్మకార్యోది వికల్పాస్త
 రాదాం, చ సంగ్రహః । ఎకస్మిన్నైవై కదైవ మిథోవిరుద్ధానస్తాధ్యాసో
 గగన గన్ధర్వనగర నీత్యా యుక్త ఇత్యభిప్రాయేణ “ సర్వమాత్మైవాభూది ”
 తి శ్రుత్యనుసారా తస్య తస్మిన్నైవేత్యుక్తమ్ ।

ఎతేన మాధ్యమిక యోగాచార మతాభ్యాం విశేషః ఖ్యాపితః । ఏవ
 కారణ నిరధిష్టాన భ్రమాయోగా త్తుచ్చ వ్యాప్తుత్వస్య తస్యైవా ధిష్టానత్వం
 యుక్తమితి వ్యజ్యతే । నిరధిష్టానశ్చ భ్రమో నయుక్తః । శుక్తిరజరాద, రధ్యస్త
 ప్రవ్యధమాణా, త్వాంతరః తదవాధిష్టానమితి చాతీభావః । నిష్కలే బ్రహ్మణ్య
 విద్యాదేశితానంతాంశేపి పరికల్పనా వ్యాప్తి సూచనాయ పరిబంధః । కల్పితం- అవి
 ద్యమానత్వేష్యస్తీతిపరిత మసత్య మిత్యధికః, స్వాత్మనాభావ వన్నవృత్తయా

ప్రతిభాతమితి యావత్ తతవ మధ్యాహ్నం- సర్వదైవసదసద్వ్యవృత్తి
మితి యావత్ । “కల్పితత్వ వక్ష్యమాణ మిధ్యాత్వం హేతుతయోచ్యత
ఇతి” కచిత్ ।

ఎవం యుక్తిసూచకే ప్రతిజ్ఞాద్వయే శుభిసూత్రీస్సృతీః ప్రమాణ
యతి (సదమిత్వాదినా ఆధిభానాదిత్యనైన) శాఖాగ్రీ చంద్రీఇతివత్ కారణ
త్వేనప్రమాణ ఉపలక్ష్యత్వ మభిప్రేత్యాదౌ శబ్దీతదాప నివర్తకకథ్య శోధ
కథ్యః పూర్వం కారణవాక్యోపాదానమ్ । తతాపి వడ్విధతాత్పర్య లింగవత్తయా
చరీయస్త్యాత్పర్యమం సర్వద్యోపాదానమ్ । అత్ర సతతత్పత్తి ర్యస్యస్థాప్యత
తస్య సత్త్వేనా నూదితన్యాపి అసత్యత్వ సూచకాభ్యాం అగ్రీ ఇత్యుక్తేపి స
ప్రమా నిషేధతత్పరభ్యా మవధారణాభ్యా మద్వితీయపదసూచా భిప్రేత్యేక
కథ్యోచ్యతేజ్ఞమయ విశేష నిషేధోపక్రమం కారణవాక్యంతర ముపాదత్తి
(అథితి) అచ్యుత్యం- అచ్యుత్యం “ఇన్ద్రియిక ప్రత్యక్షనహామిత్యధాః । అగ్రీ
ప్రమా- అనునూయాపి దుర్గ్రహం, చక్షు శ్రోత్రాదై రగోచరఇతి, వా పదవ్య
యాధాః । “జ్ఞాన మేంద్రియా నహాత్వ మిహవివక్షితమితి” కచిత్ । అగ్రీ
త్రీ- ఆప్యవధానైన దేవాది నామభి రస్పృష్టం, సద్బ్రహ్మాది శబ్దైరపి లక్షణ
యైవ ప్రదశ్యంతే । అవణం- సితరక్తాదిశూన్యం, కులం, చ బ్రాహ్మణ్యాది, చ
మూరాపాస్తమ్ । అచక్షుశ్రోత్రీంతదపాణిపాదమితి - ఇన్ద్రియాయతై జ్ఞాన
కీయా రహితమితి భావః । నిత్యంవిభం- కాలతో దేశతత్వా నవచ్ఛిన్నం.
ఎతేన ప్రతిజ్ఞాస్థ బ్రహ్మత్వ ప్రదశనమ్ । సర్వగతం- స్వవ్యతిరిక్తై స్పృశై
రధ్యపై రధిష్ఠానతయా శీతం, వస్తంతరాభావా ద్వస్తుపరిచ్ఛేద రహితమిత్యా
శయః । సునూత్నం- ఆకాశాదిన్యాయైవ స్పృశవత్పు ప్రతిఘాతరహితం, దృశ్య
త్వా ద్యమగుణ స్థౌల్యాదిరహితమితి, వా । తేనయోగ్యా నుపలబ్ధి బాధశంకా
నిరాసః ।

తదవ్యయం - తత్త్రైవన్నిరుక్తిః. “ సదృశం త్రిషు లిక్తేషు సర్వాసుః
 విధిక్తేషు ” వచనైషుచ సర్వేషు యన్న స్మృతి తదవ్యయం ” ఇతి । ఏతదేవ శబ్దయో
 జితం తద్భక్తిః । భూతయోనిం - అవిద్యా శత రూపేణ భూతరూప వి
 భాగః పాదానమిత్యర్థః । ఆత్ర “యథోణావాభి” రిత్యాదినా తత్ప్రపఞ్చః ।
 ఏవం తటస్థలక్షణ లక్షితస్య చింతాత్ర ప్రతిజ్ఞా నిర్వాహాయ ప్రకృష్టప్రకాశ
 త్విద్యై ఇతివదతద్వాన్యపుష్టి పఠణ స్వరూపలక్షణాన శోధనం వ్యవక్తి
 (తత్త్వమితి) ఆత్ర సామానాధికరణ్యా దిబలాప న్యవ్యాప్తుత్తి పరత్వం
 వ్యవస్థం, విశేషతో న్యధర్మవాన్యపుష్టి కంఠోక్తిమాహ (నిష్కలమితి) బ్ర
 హ్మణః ప్రస్తాత్రీ తద్వి నూచితంజ్ఞేయత్వ నిషేధం కస్యచిత్ ప్రత్యా, న్యస్యసిం
 హయా, చ స్థాపయతి (యస్యేతి) మనసో పాననాద్య విషయభోభావః
 వ్యాప్యత్వ నిషేధమప్యాహ (నదృష్టేతి) దృష్ట్యాదిశబ్దో పలక్షిత జ్ఞానవ్యతి
 రిక్త జ్ఞాతాపీ నాస్తీతిభావః ॥ పరమవైమాన్యదత్వా దానందరూపో జీవా,
 “వ్యవప్రకాశత్యాన్నిత్య ప్రిప్తసాపి ప్రిప్తతోవ పచారః । జ్ఞానశక్త్యా స్వ
 ప్రకాశత్యాత్మత్వం, తేన బ్రహ్మణ స్పృద్వితీయత్వ మితీశంక్తా నివృత్త్యర్థాంచ
 నిర్వాహ్యాన్యపుష్టి మాహ (ఆనందఇతి) జీవోపి బ్రహ్మనతిరిక్త తయైవా
 నానందయోచ ఇతిభావః । సహ్యసందర్శ్యా నందిత్వం, ఆతన్న నిగుణత్వ సిద్ధిః
 “ బ్రహ్మణ ఆనంద ” ఇతి శ్రుతేచ్ఛా న్యపరత్వం । సర్వం తస్మిన్నైవపరి కల్పిత
 నిర్వాహ్యో శ్రుతిమాహ (ఇదంసర్వమితి)

ఎదంకార విషయం కృత్స్నమ నూద్య తద్విరుద్ధాత్మత్వ విభాజోక్త
 భావమితి వద నూదితం బాధాధా సామానాధికరణ్యం “బ్రహ్మైవేదం సర్వం,
 అనీకజనంసర్వం, పురుషఏవేదమి ” త్యాదిషు వ్యక్తమ్ । ఆత్రీబాధాధా
 త్విరుద్ధత్రై కంఠోక్త్యాదృఢయతి (నెహేతి) ఇహ- ప్రపంచే, “యస్మిన్మంచ
 అనందా ” ఇతి ప్రస్తుతే బ్రహ్మణివా ॥ యన్నానాత్వేనభాతి తన్న
 నిర్వాహ్యత్వార్థః । కేదదృష్టేః ప్రత్యవాయోక్త్యా కేదనిషేధం దృఢయతి

(మృత్యోతి) “తమసోవా ఎవతమః ప్రివిశతి ” త్యాదిపద విద్యానా
హితః పునరవిద్యాం తత్ఫలం, వా పాప్సో తీత్యర్థః । యదీ ఖేదోవాస్త్య
సపుష్పవన్నదృశ్యేత, నిత్య మసతోపి భ్రాంత్యా చృశ్యత్యై భవైర్చల్యనన్నత్యం
కన్నదృశ్యేతత్వతీ స్వప్న బాగర కల్ప బద్ధ ముక్త చళాయా, యుక్తా యుక్త
సస్థాయా, వా నియమైక్తిమాహా (యతీతి) కాలానుక్రియం ! “వానా
వైతమివ” తీవజబ్దాభ్యా మ్మిథ్యాత్వస్య సిద్ధవత్కారః । తత్- తత్త్వార్థః ।
“ఇతరేణైతి” పూర్వస్థివాక్యే ధ్యాహార్యం । పరస్మిన్సు “క” ఇతి, కర్తృణా
కరణాదికల్పనా నిరస్తా । “పశ్యే, ద్విజానీయాది” తి నిషేధ్య భాన వాంఛిత
భేదపరం ॥ కార్య మిథ్యాత్వం, కారణాత్వత్వం, చ లోకదృష్ట్యా నిర్ణీత
మాహ (వానైతి) అతీ దాష్టాంతిక మాత్రే సత్త్వత్వ స్థాపనాయ మ్మిథ్యాత్వ
వ్యావహారిక సత్త్వత్వమాత్రిం । అతో నవిరోధః ।

అన్వయ వ్యతిరేకాభ్యాం భేద బుద్ధే ర్భయహేతుత్వేన త్యాజ్యత్వం చింత
యతుమాహ (యదిహీతి) అథియ హేతువైక్యధీః పూర్వవాక్యోక్తా । ఉ ఇత్యేనా
రాధాం । ఉదరమంతరం కురుతే- ఈషాన్మచమ్మన్యతే ॥ “ఉదితివిభజ్య ఉత్కురీత
ఇతి ” కేచిత్ “ఉచ్ఛ్వివతీతిచా” న్యై । అరం దురీతం అయథాతథా నిరూప్యేత్వార్థః ।
అస్యతు నిర్విశేషత్వే సూత్రీమాదత్తై (సస్థానతఇతి) నోభయ లింగ మిత్యన్వయం
సాకారత్వం, సాకార నిరాకారత్వం, చ నాస్తికింతు నిరాకారత్వ మేనైత్యర్థః ।
ప్రిహ్లాస్య మిథ్యాత్వే సూత్రీమాహ (మాయైతి) ఇదం సూత్రం స్వప్న
విషయమపి తన్మాత్రేన దుర్నిరూపత్వా విశేషా ద్దీమాత్రేతర కృత్స్నమిథ్యాత్వ
పురస్కారకమితి భావః । ఇదం పారాశర్యోక్త ముపాద్యయం పరాశర్యోక్త
స్థోకాభ్యాం సంవాదయతి (ప్రిత్యస్తమితభేదమితి) సజాతీయాది సర్వవిశేష
రహిత మిత్యర్థః । తహిణ శూన్యం స్యాత్, నైత్యాహ (సత్త్వానాత్రి
మితి) సర్వత్ర బాధామవృత్తం సత్తామాత్రిం హి నశూన్యం స్యాత్ ।
గోబలీవదా నయేన స్వగతో ఖేదోవా, మాత్రీచా నిషిధ్యతే । అథవా, సత్తా
శబ్దస్య ధర్మనానితయా, ధర్మ్యకపేక్షయా ఖేదరాహిత్యం చ ధర్మణం మాత్రీ

చా వ్యవస్థతి, స్వాధ్యస్తాపెక్షయా ధర్మత్వం, ధర్మత్వం చ, కల్పితమితి భావః । తథాపి సత్రాదిశబ్దవాచ్యత్వం దుస్త్యజమిత్యత్రా) హ (అగోచరం కలసామితి) నిమిత్తభూతధర్మాభావ గొత్వవన్నిమిత్తిత్వాభావే చ కథం శబ్ద బ్రవృత్తిరితిభావః । అనుపాఖ్యత్యై తుచ్ఛత్వం స్యాదత్వైత్ర స్వప్రకాశత్వమాహ (అత్తైసంవేద్యమితి) హేతుం వ్యవక్తి (జ్ఞానమితి) బ్రహ్మసంజ్ఞితం- బ్రహ్మత్వాద్య భావేపి బ్రహ్మశబ్దేనో పచరితమిత్యధః । తహిం బ్రహ్మాస్తీతి విశిష్టః కథ మితి తో) పసంహారోక్తమే తదుపక్రిమా నుగుణ మిత్యభిప్రాయేణైవా ఘట నాతి (జ్ఞానస్వరూపమితి) అజడత్వేన క్షేయత్వ జ్ఞాతృత్వ రహితమితి చ భావః । అత్యంతనిమగ్తం- నిత్యస్పృష్ట విద్యాది సర్వహాపమ్ । తత్రాపి హేతు బ్ధాన స్వరూపత్వమ్ । ఆధకాస్వరూపేణ- జడరూప దేవారి పితౄ బ్ధినా, క్రిత్యై పరిపంచాత్తనా, వా । ఆ నేనాన్యమిధ్యాత్వం సిద్ధమ్ । “ సమాధిక ” ఇత్యాద్యుపాదానస్తు పురాణమధ్యపి ద్యక్తైకత్వ సాధకాభ్యాస ద్వివిధాని ధర్మాత్వకథాం । “ నాన్యోస్తీ ” త్యుక్తం వివృణోతి (యదేతదితి) తా కి మేన జ్ఞానస్వరూపమిత్యాదినా పునరపిదృఢీయతి । “ యేతు జ్ఞానవిద ” ఇత్యాద్యపి కేనుది ద్వాధపరిదశకానన వ్యతిరేకత నిరీకరణీమ్, భూమనిష్ఠత్వే నామత్రా నాధ్యత్వ ఖ్యాపకం, చ । కమలాస్త్రా నిరూఢకర్తృ నానాత్వో పామ్యుపగోధ కాన్తై తత్రైవాత్మాద్వైతమపి స్థాపిత మిత్యానా (తస్యైతి) (వికమయమితి) మయదీహ స్వాధికః । అత్తై పర శబ్దాభ్యాం భేదకాన్తాం వివరణం “ యదీ ” తి శ్లోకః । “ హేమరస్మి ” త్యాదినా దృష్టాంతము పాదాని ద్విధేదస్య పాదకల్పిత త్వోక్తిః । నిదేశతస్యైని నిధానోర్య పదేశం వివరణయతి (సోపామితి) ఉక్తమథం విసంవాదినా యథోక్త కరణేన బ్రవృత్తయతి (తత్రాజభేదమితి) భేద మోపామిత్యధః ॥ జీవానా మ్నిధోభేద నిష్ఠాత్రి రుక్తా, ఆధ జీవ బ్రహ్మ భేద బుద్ధ రజ్ఞానమూలత్వం, తదనువృత్తై నాత్మభావా తస్మిన్వృత్తిం, చాహ (విధేదతి) స్పష్టాధికతయా పురా నోక్తిః పూర్వముదాహృతా । వితిహాసికం వాక్యమత్రనాంపరస్పరం, బ్రహ్మ

కాదైక్య, తదస్య మిథ్యాత్వే, చ దశకాయతి (అహమాత్మైతి) అత్ర సర్వ భూత శబ్దస్య జీవవిషయత్వ శబ్దా సర్వత్వేతి శబ్దేన ప్రశమితా । “ ఇతి చిత్తే ” త్యాదౌ మయా వినా యత్సేతి న్నాస్తి మద్యవ్యతిరక్త స్మరకమాళక సందేహః । “ ఇత్యాదిభిరితి ” భూయసాం బలీయస్త్యాళకమ్ । ఉపాసన విధిపర్యాయాంతానాం గుణ విశిష్టతానాం కల్పితత్వ వ్యక్త్యై వస్తుస్వరూపాపజల పన్నానశ్యక్తమ్ ।

సన్యేతేషు మిథ్యాశబ్దో నచ్చక్షుః, నానాత్వనిష్కాది తాత్పర్యత సత్త్వ భావో యోగం ! మిథ్యాత్వం అసత్త్వం, అన్యథా క్షిగోచరత్వం, సమ సమ వ్యతిరేక, సమమూఢి ముక్తత్వం, వా । అద్యాత్మ్య నివర్త్యాభావ నివర్తకా భావాని నియథాభావప్రసక్తా, నిర్భాగ్యా స్థితిర్భాగ్యా, చ నిర్భాగ్యా తిచా రణం, అతి సమ సద్విశేష్య, అనిష్టానస్య మిథ్యాత్వ ప్రసక్తావా, రోప్యస్తాన వ్యతిరేకత్వ ప్రసక్తా, చ్చ । సమ త్వశేష్య, సమ సద్విశేష్య రిని వ్యాపారాని ప్రసక్తా, అన్యచ్చ నయుక్తం పశ్యామిత్వేతి ప్రతిపన్నోవాక్ నివర్తక ప్రతిపన్నానత్వాభిప్రాయాణ ప్రతిపక్షి (మిథ్యాత్వనివర్త) నామ శబ్ద త్యక్త రూపానాం తాత్పర్యసిద్ధిపరః ।

భూతత్వాద సదస్యత్వంబాధ్యత్వేన సదస్యతా ।

తేన నిర్వచనీయత్వం స్యాదిత్యతాభిసంహితమ్ ॥

ప్రాయమానత్వ మిహ ప్రకాశమానత్వం తేన సృష్టివిషయత్వమపి । “ నానాత్వం ప్రకాశమానానా మవిద్యానా మప్యనువృత్తేనైదితః వివక్షితోక్తిరసి యే ” మద్భావమ్ । “ ప్రాయమానత్వ పూర్వకరయా బాధక క్షిప్రాగ్భవాది ప్యై సృష్టిరితి ” కచిత్ । నియమశాస్త్ర వివక్షితః ।

తత్వక్షిప్రాగ్భవాదిః ప్రతిపన్నోన్యథాపిచ ।

తత్వబుద్ధ్యానివర్త్యైత వ్యావర్త్యైతానాం తేనసః ।

అనదలోవ్యవచ్ఛేద్యం కై శ్చిదిష్టంతదాపునః ।

నాస్తిధీగోచరత్వేన ధీనివత్యత్వకల్పనమ్ ।

భ్రాన్తి నివత్య సత్య సర్వాదివ్యాప్తిత్యై లోకద్బుప్త్య సుసారణ యథావ
స్థిత శబ్దః । సత్యస్య హి నిషేధకాలస్థితత్వేపి తథాసీన్నాస్తీతి బుద్ధ్యాభిమానిక
న్నివత్యత్వం స్యాదితిభావః ।

వ్యవచ్ఛేద్యేషు సత్యత్వమన్వాయహ్యతీలక్షణమ్ ।

తన్ముఖేనపిబుద్ధస్య తేషాంబాధాపిసత్స్యతి ।

లక్ష్యమేవవ్యవచ్ఛేద్యం లక్షణస్థపదైర్వది ।

విపక్షవిపక్షస్వాద స్తుపర్యావసానతః ॥

ఇతి । నస్తు జ్ఞాన నివత్యత్వమిత్యత్ర మాత్రశబ్దో యోజ్యః । యథార్థ
బుద్ధ్యేన నివత్యమిత్యర్థః । తేన మన్త్రాదిశక్తివికేషసహిత ధీనివత్యత్వ
విషయి వ్యవహారః । నెద్యగతవిరుద్ధా కారగ్రహణాగ్రహణయో బాధాః
ప్రయోజకత్వ వ్యక్త్యై, సామానాధికరణ్య భ్రమజన్యాతిప్రసక్తి శాస్త్ర్యై, చిన్మాన
వికేష వ్యక్త్యర్థో వస్తుశబ్దః । దణ్డాదినివత్యత్వ వ్యాప్తిత్యై జ్ఞానోక్తిః ।
నాశబాధయో రవికేషాభిమానా, ద్వా నిషేధబుద్ధ్యహాత్వ సామ్య, ద్వా నాశ్య
బాధయో ర్నివత్యత్వశబ్దానువృత్తిః । నివత్యత్వం- నివర్తనామాత్వం, తేన
పూర్వస్థాది భ్రమనివత్యత్వ రజ్జుసర్పాదిష్య వ్యాప్తిర్నిరస్తా । నచాత్ర బాధకా
బాధకధీ నివత్యత్వ భయదావతి వ్యాప్తిః, నివర్తనాన దుఃఖస్య, క్షణికతయా
తన్నిపుత్రా బాధకధీ వైఫల్యత్ । సామగ్రిభావాదుత్తర దుఃఖానుత్పత్తయై ।
తదిహ యన్నిష్ఠతయా పరిపన్నం తన్నిష్ఠాత్మనాభావ పరియోగితయా తత్వేభ్య
తేన విషయాకారామాత్వమితి తత్పర్యవశాత్ । ఉక్తస్య సర్వసమ్యక్త్యర్థ
మాహ (యథేతి) నను సాయాప్యతత్వాగ్రహణ సర్వత్రాభ్రాన్తి నిదానం తేన
జడోష్ణవస్త్రః సఖిస్తాణి, తస్య నిర్వికేషత్వ నిత్యస్వప్రకాశత్వా భృష్టపగమూది

త్యక్తా హ (దోషేతి) అనిర్వచనీయ దృష్టాంత స్థాపన[నమిత్య]త్ర హిః పరిసిద్ధాః ।
 దుఃఖాద్యభావేషు సుఖాదిభావా రోపే సారూప్యతత్వా గ్రహసంబంధవాదిత చ హే
 రభిప్రాయః । సారూప్యసదృశవైష్య తిరిక్తదోషభావే భ్రాన్త్యభావా త్వేవ
 సప్రయోజకఇతి భావః । నిదశితం దోషకల్పితత్వం తత్కల్పితమిథ్యాత్వ
 లక్షణం, చ పక్షేతిదిశతి (ఎవమితి) జడత్వ సవిశేషత్వ పరిచ్ఛిన్నత్వ పరత్వా
 దికం నాధ్యాసాధిస్తావత్వే ప్రయోజకమి త్యభిప్రాయేణ చిన్తాత్రత్వా నూత్తిః
 తత్వాగ్రహణే బ్రహ్మణి స్వరూపవిషయ విశద వృత్తిజ్ఞానానుదయా త్విద్యః
 స్వతో, వా పరతో, వా ప్రకాశమానత్వం చాధ్యాసా పక్షేతం భ్రమవిరుద్ధత్వేన
 నశబ్దనీయమ్ । సర్వజ్ఞత్వమపి పరబ్రహ్మణ్య ధ్యస్తమితి జ్ఞప్త్యై, సర్వా ధ్య
 సాయోగ్యత్వాయ, చ పరబ్రహ్మ శబ్దః । అత్ర కల్పితత్వ, మిదంత్యం, చ
 బాధ్యత్వే హేతుతయా భిప్రేతే । అధ్యసనీయత్వే సాదృశ్యే సాదృశ్యా
 ల్పత్వాదికం నతస్త్రమితి జ్ఞాపనాధికం “ దవే ” త్యాదివా కృత్స్నచిద
 చిద్భదోక్తిః । నహ్యత్ర మిథ్యాత్వే సాధ్య వ్యభిచారస్థలం, నచ ప్రత్యక్షమా
 నన సత్యత్వే సాధ్య బాహ్యేషు దృష్టాంతః । బ్రహ్మణితు దృష్టాంతై నవృత్త
 సత్యహేత్వ సిద్ధిః । కల్పితస్తు భాసమానత్వాదిః ఖపుష్పదావపి కథంచిత్యాదితి
 భావః । “ యదా సర్వాణిధూరాని హ్యైతేవాభూ ద్విజానతః ! తదా తో
 మోహః కళోక ఎకత్వ మనుపశ్యతః ॥ ” ఇత్యాదిపరామర్శేన యథావస్థితేత్యా
 దిక ముక్తమ్ । బాధ్యం- వాస్తవికత్వమ్ । ఎవం- మిథ్యాత్వం యోగాత్ ।
 మిథ్యారూపం- మిథ్యాశబ్ద వాచ్యమి త్యథా, స్వాధికరణ ధీవిషయ నిష్ఠా
 త్యవ్రాభావ ప్రతియోగి, వా । ఎవం భ్రాన్తిబాధోక్త్యా దోష తిరోధానయోః
 కల్పితత్వ దధాకపత్తి ద్వయసిద్ధ జ్ఞానమితి నూచ్యతే ॥

చన్వతిరోహితాకార నాధ్యాసః, తిరోధా స్వరూప తదతిరిక్త
 ప్రకాశ వికల్పేన స్వప్రకాశాత్త స్వరూప నివృత్తిః, స విశేషత్వం, వా
 స్వాత్ । అత స్తిరోధానాథా మవిద్యావరం కల్పిత్వమ్. సదసదాది

వికల్ప దుష్టాచారాః । తస్య చ కల్పితత్వే దోషాంతరాపేక్షయా
 వక్ష్యామః । ఆకల్పితస్తు బ్రహ్మస్వరూపా న్యత్యానన్యత్యాది వికల్పసహాః । నచ
 దోషత్వేన లోకపెదపృష్టః కల్పిచ్చి హ్మణిసంభావ్యతే । ఎకశ్చ దోషేన సర్వా
 భ్యాస కృత్ ఇత్యాశంక్యాహ (దోషశ్చైతి) స్వరూప తిరోధానత్యాదినా
 క్రిమాత్ శబ్దోద్ధారః । అహంత్యే దన్వాదిభిః, ప్రపనాంతరైః, శ్చ విషే
 షస్య విచిత్రత్వమ్ । “ స్వరూపత, స్వాభావత, శ్చైతి ” కచిత్ ।
 “ ఆచారాదికా విషేషికా, చెతి విభాగ త్వైకస్యా ఎవా కారణదాదితీ ” కచిత్ ।
 ఎకైవికా- విశేష ప్రతిభాసికత్యధః । దుర్గుణట స్వభావావిద్యా మాహ
 భ్యా త్సర్వమిదం సమాహితం । యుగపత్కృతి ద్వయా రోపాత్మక సంశయ
 విశేష హేతుదోషా ద్విచిత్రాభ్యాసో పపత్తిః । విరుద్ధ సముచ్చయ భ్రమ
 యికా నైకాన్తవాదవచ్చ తిరోధానమపి నవాస్తవమ్ । ఎకమాక్షణ ద్విత్వం,
 ముఖాకిరీయా విరహం, చ పరిహారుకం సదసదైవ లక్షణ్యోక్తిః ॥ తస్యా
 స్వరూపం, బ్రహ్మదోషత్వం, తత్ఫలం, చ శుభ్రైవ స్థాపయతి (అన్యతానైతి)
 ప్రాప్త్యాధాః- ప్రతీపం ప్రాప్తితాః ప్రతిరుద్ధా ఇత్యధః । తరణ్య చన్ద్రీ
 తత్కల్పిత జీవభేద వివక్షయా బహువచనం, పాశవద వివక్షితాధః, వా ।
 “ నతం బ్రహ్మలోకం నవిందన్తీ ” త్యత్ర ప్రత్యూర్థత్వం హేతుః ।

ఇదం పూర్వవాక్యోక్తేన వివృణోతి (తెషామితి) “తేషామే సత్యాః కామా
 అన్యతాపిధానా” ఇత్యక్తానాం తత్తత్కామోపాధి ప్రతియోగిభూత కల్పితాధః
 వ్యాప్తుత్తిరూపాణాం బ్రహ్మస్వభావానాం తదభిన్నతయా ప్రామాణికానాం
 సతా మ్రిధ్యాభూతమ జ్ఞానమా ఛాదకమిత్యధః । వ్యాప్తుత్త్యభేదన వ్యాప్తు
 త్యభేద కల్పనయాత్ర బహుత్వోక్తిః, “ పూర్వవత్పా శన్యాయన పెతి ” కచిత్ ॥
 అవిద్యాయా అనిర్వాచ్యత్వం దశాయతి (నానదాసీదితి) నాత్ర నిషేధ
 మాత్రే పర్యవసానం, ఉభయ నిషేధన “ తమ అసీదితి ” విహిత ముభయ
 విలక్షణమేవ హి స్యాదితిభావః ॥ కచిదాహూః ॥ బన్ధమాలమ జ్ఞానం కమక

రూపమ్ । పరివాహనాది భ్రాన్తిజ్ఞానమూలస్తస్య జ్ఞానం ఇన్ద్రియాది దోషభి-
 సాన యాథాత్మ్యజ్ఞాన పాగిగభావ, శ్చైత్యే తత్సర్వమ్ । తత్కార్యాణి, చ సచ-
 చిత్త్యుత్పత్తాని । సర్వమూలావిద్యాత్వ భావపశ్చిమాకారా, తన్నివృత్తి హీ-
 పశ్చిమా కారే ' తి ॥ తమశ్చ బైన జ్ఞానవిరోధత్వం, తిరోధాయకత్వం, చ
 వ్యవృత్తే । తమసామూహం, అజ్ఞాననామృతమ్ । ఆత్రే " ప్రకరమి " లి
 పరేష్వం బ్రహ్మ । నను సుచాలశ్చితౌ తమశ్చైత్యేన తి సుత్వామూల ప్రకృతి
 సుచిత సత్త్వచిత్తా విద్యేత్వత్తి ప్రకృత మానూత్వేన మిథ్యాత్వ మిశ్య
 రస్యాపి మానూకల్పితత్వం శ్చిత మిత్యాహ (మాయాన్వితీ) ప్రకృతి వ్యాధాం
 విద్యాదితి విపర్యస్యా స్వయః ! ఎకస్య సతో మయా మరీచికా వీచికాభి
 ర్విభిదత్వేన భానమాహ (ఇన్ద్రోమాయాభిరితి) ఆత్రే ఇన్ద్రి స్సర్వప్రగీశ్వరః
 " రూపం రూపం ప్రతిరూపా బధ్నోవ తదస్య రూపం ప్రతి చక్షురాయ " ఇతి
 పూర్వవ్యాక్తి స్వారస్యాత్, " సతతమేవ వురుషం బ్రహ్మతమ పశ్యంతః
 మహాకామితి తిస్తాది న్ద్రోనామ, ఇన్ద్రోహస్తే నామైషయోయం చక్షేణేషీన్వరుషః
 తంవాంతుమిచ్ఛం సత్తమిన్ద్రి ఇత్యాచక్షతే పరోక్షేణ " ఇత్యుపనిషత్సదన తద్విషయ
 త్వననిరుక్తే, శ్చైత్యిభావః ।

" జ్ఞానవాన్తాం ప్రపద్యతే, వాసుదేవ సర్వమి " త్యుక్తేక్య జ్ఞాన
 మంతిశాస్యా మాయాయా చుస్తరత్వం గీతమిత్యాహ (మమమాయేతి) తదనా
 తత్వం, తయా తిరోధానం, కదాచిత్తే న్నివృత్తి, శ్చ సమభక్త్యత ఇత్యాహ (ఆనా
 దితి) ఆదిశబ్దేన " అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా, భూయశ్చాన్తే విశ్వమాయా
 నివృత్తి, నిజమాయా సంపుటః, యన్త్రాబూధాని మాయయే " త్యాది సం-
 గ్రహః । స్వరూపవిధి వాక్యసీధా కారానుబంధన దోషవిధిపరేషు మహే-
 శ్వరాది శబ్దా, బహువచనం, చ మాయా పశ్యంతి విషయతయా న త్రివిధ భేద
 సత్యత్వం స్థాపయితుం తమంత ఇత్యభిప్రాయేణా నుదాహృతా నెక వాక్య
 సజ్జలితాధాన్య నిర్వికేషత్వాద రహితః । " తత్తత్తత బహుస్యాం, ఎకథా
 బహుథాచైవ దృశ్యతే జలచంద్రావది " త్యాది ప్రమాణం, సర్వాధాన్యశాం చ

సచ్చిదనువేధన భానం, చా నుసరన్ శుక్తి రూప్యాదివద్రు మస్య విషయా శ్రియ
 భేద శక్త్యాచ్చ వ్యవస్యతి (స్వగత నానాత్వమితి) స్వాధ్యస్తం చిదచి
 గ్భేదం, పుత్రిసంభేదన స్తుతిత్వా నుభవత్వాది ధర్మభేదం, చెత్యధః ।
 దోషవిషయతయో దాహృతశ్రుతీనా మృహేశ్వరాది శబ్దైరన్యపరత్వ శక్త్యా
 న్నిరసితం శ్రుతి తదధావత్తి సిద్ధమథః నిర్విశేష వస్తు దోష విషయోప
 బృంహణేన వ్యవక్తి (యథోక్తమితి) నిర్విశేషేషి భగవానీత్యు పచారః ।
 ఆశేషమూర్తిః- సర్వత్వైన భాగ్ని సిద్ధ ఇత్యాశయః । నతువస్తుభూతః-
 “ పుమాన్న దేవో న నరో నపశు ర్నచ పాదపః, చతుర్విధోపి భేదోయ మ్ని
 ధ్యాజ్ఞాన నిబంధనః ” ఇత్యాదివాదా న్న దేవాది జడవస్తు రూపః, యద్వా-
 పక్ష్యమాణ తైలాది కృత్స్నజగద్వస్తు రూపః । ఆత్మ స్వరూప సాక్షి పుత్రి
 జ్ఞానానాం ప్రపంచ రూపవికృత యోగాద్వి జ్ఞానశబ్దో వివిధః జ్ఞాయతే నెనెత్య
 విద్యా విషయః । విజృంభితాని- అధ్యస్తాని । భేదస్య దోషకల్పితత్వం వ్యతి
 రెకణ దృఢయతి (యదతి) శుద్ధం- అవిద్యాముక్తమ్ । నిజరూపి- తన్మూల
 భేదదృష్టి శూన్యకు । తతఏవ సర్వ కర్మ త్తయైషాస్తదోషం- కర్మ
 సాధ్యక్షాది రహితం । సంకల్పః-ఇహావిద్యా “అవిద్యాతరుసంభూతీ” త్యైతత్ స్థానె
 దశానాత్, “ విజ్ఞానవిజృంభితానీత్యు ” క్తవ్యైవ చాత్మి పరామర్శాత్, సమ
 న్తాత్, బ్రహ్మణా ఎకీకృత్య, వా కల్ప్యవై నెన భేదాఇతి వ్యుత్పత్తి సమ్భవాచ్చ ।
 వస్తుభువస్తుభేదః- వస్తుత్వైన పృథగుభృతేషు దేవాదిపిండేషు, కల్పితేషు జీవేషు, వా
 తద్వదృశతా దేవత్వాదయో దేవాదిపిండ్యాశ్చ నభవన్తి, దేవాదిప్రతిభానో నస్యా
 దిత్వా శయః । ఉక్త ప్రదేశాన మాత్మా ధారతయా “వస్తీ” త్యాదిశ్లోక ద్వయ
 మత్రి నోపాత్తమ్ । శ్లోక చతుష్టయోక్తం విహితీయ భేదాభావ నిగమయతి
 (తస్మాదితి) జ్ఞాన మాత్మాత్మని యథావశానం తత్తద్వాదిభి రుక్తస్పృశాతీయ
 భేదోపి భ్రాన్తిసిద్ధతయా మిథ్యాభూత ఇత్యాహ (విజ్ఞానమితి) విజ్ఞానశబ్దా
 నివా స్వప్ర)కాశానంద రూప విలక్షణ జ్ఞానపరా । తథాపి నిరసనీయత్వేనా

భిమతా స్వగతా భేదాదుస్త్యజా ఇత్యత్రాహ (జ్ఞానమితి) విశుద్ధం- ఆవిద్యో
జ్ఞతమ్ । అతఏవ, విమలం- భేద దృష్టితన్మూల కమఃరహితమ్' । విశోకం-
కమా భావాదేన తత్ఫలభూత శోకమోహాది శూన్యమ్ । “ ఎకమి ” తి
పూర్వోక్తా త్రానువాదః । సదైకం- సర్వదా నాఘోరిత వికార మట్కమ్. ఈదృ
శస్యో త్పత్త్యాదికమపి అస్త్యకరణ వృత్తిసంభేదాద ధ్యస్తం, మిథ్యాత్వా దేవా
త్రా వృద్ధి హోరాదిక స్పృహధ్యతే, స్పృటిక రాగకల్పస్యా విద్యాదే రవస్తుత్వేషి
స్యాన్న సంబ్ధి నీత్యా నిరా చిక్షేపాదిక మపి నవిరుద్ధ మితి భావః । “ పరమ
పరత ” ఇత్యేదీనా సామానాధికరణ్యేన జీవేశ్వరభేదస్యాపి కల్పితత్వోక్తిః ।
కిమసాదురాలోపః పూర్వపక్ష ఇత్యత్రాహ (సదాభవఇతి)

భేదవృత్తిరవిద్యా బన్యత్వ శక్త్యా యా నిశ్చేషాన్మూలనాయ నిగమయతి(ఎతదితి)
ఎతత్- జ్ఞానమాత్రస్వరూపం బ్రహ్మ స్వప్న ప్రసంచకత్వేన భువనెనా ధిష్ఠానతయా
శ్చిరం । సంవ్యవహారభూతం- సమస్తా, జీవీకృత్య, వాచ్యవహారక చ్చభూతమితి యక్త్
తత్రాపి- కారణ మవిద్యతి చోక్తమిత్యర్థః । చకారః “సదాభవ” ఇత్యసేన భ్రమ
హేతు కై స్సమ్యుచ్చయాధః । ఎవంవా యోజనా, సంవ్యవహారభూతం- భువన
కోశాదికం తత్రా ప్యేతదేవా ధ్యానతో భువనాశ్చిరం “జ్యోతీంషీ” త్యాదీనా తవో
క్తమితి । యద్వా - ఎతత్తు భువనగతం సంవ్యవహారభూతం సం వ్యవహారేణ
ప్రాప్తం వ్యావహారికం సత్యత్వం యత్ తత్రాప్య ధ్యాన ఎవ కారణభూత
మితి । తథాచ పరేష్ఠానువాదే భాషిష్యతే “ తస్యభువనాదసృత్యత్వం వ్యావ
హారికమితి తత్త్వప్రహోసద్విమి ” తి । చ స్త్యర్థః । ఎతావతా పరమ
సర్వత్ర త మాయామిత్వత్రా ముక్త్యపాయస్య కమఃనైరపేక్ష్యం సిద్ధపరవాక్యా
నవిధాయ మూర్తోపాయపరవాక్య శక్త్యాన్యనక్తి (అస్యాఇతి) అనిర్వాచ్య
త్వాదివిశిష్టయా ఇత్యర్థః । తతఏవ జ్ఞానమాత్రనివర్తకత్వం బ్రహ్మైకైకత్వ
ప్రహోవాక్యార్థః, విక్రందశకానమవిద్యా నివర్తక మిత్యాహ (నపునరితి)
(ఎకంపశ్యతీతి) యత్తతో న పునమన్యత్వం ఇతి యోజనా । య ఇతి

వా, ధ్యాహరః . . । “ తడకంపశ్యతీ ” త్యత్ర కర్తుః కమః భేదవ్యుదాసో
 ప్యభిప్రేతః । శబ్దజన్య పరివ్రాజకభిప్రాయేణ “ పశ్యతీ ” త్యాద్యుక్తిః ।
 పృగధీనసిద్ధ రవిద్యాయా, స్తత్కారణాం, చ రోగాదీనామ దర్శన మత్ర సాధ్య
 మిత్యాహ (నపశ్యతి) నిర్విశేషత్వైక్య బుద్ధి దాహ్యానస్తరమేవ భయ
 నిపుత్యై తత్కారణవిద్యానిపుత్తి సూచన మాహ, (యదాహీతి) అదృశ్య-
 చృక్మమకత్వ రహితే । అనాత్మై- ఆశరీరే । అత్తనావ్యాప్యం హి శరీరమాత్మ్యం
 అనిరుక్త- ఆశబ్దగోచరే । అనిలయన- అనాధారే । యదా- నిరీయతే స్థి
 స్తు ధ్యైతి నిలయన మవిద్యా తద్రహితే । “ అభయమి ” తి ప్రతిష్ఠావిశేషణమ్ ।
 లింగవ్యత్యయశ్చందసః, క్రియావిశేషం, వా । ఆవ్యయాభావేన భయాభావా-
 యైతి, వా, “ అభసోభయం గతః ” ఇతి ఫలోక్తిసంవాదాత్ । ప్రతిష్ఠా- వికృత-
 ద్ధ్యాస్థితి మిత్యర్థః ॥ బంధకతయ సిద్ధాస్తీప్తానాం కమఃపర్యంతానామవిధీనివర్తక-
 త్వైవమిత్యాత్వం దశకాయతి (భిద్యతే) హృదయగ్రింధి- ఆవిద్యా । సం-
 యాది తత్కార్యమితి సకారావిద్యానిపుత్తి రిహోక్తా । నను “ తాదృగేవ
 భవతి, నిరంజనః పరమంసామ్యముపైతి, సోశ్చైతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్ర-
 హ్మణావిపశ్యతే ” త్యాదిషు ఫలదకాయాం తాదృక్త్వ సామ్యభేదోక్తిస్వారస్యాత్,
 “ ప్రథగాత్తాన ” మిత్యుక్తై, శ్చ భేదజ్ఞానమేవ ముక్తి హేతుస్సాన్య దిత్వత్రాహ-
 (బ్రహ్మవేదతి) ఆత్మావిద్యాకృత భేదనిపుత్తి రవధారణ దోశ్యత్వా । నహ్యత్ర
 తిమాభతస్యా తిమాభతస్య, వా తిమాభతస్సాధ్యః । కమఃసముచ్చయాది నిరా-
 సాధక, మైక్యజ్ఞానావిద్యాతరణ వ్యుక్త్యర్థం, చాహ (తమేవేతి)

“ వేదాహమేతంవ్రయమహస్తమి ” తి సర్వలోక పరిత్యక్తసిద్ధ జీవైక్యన
 ప్రకృతో హ్యత్ర “ తమి ” తి పరామృశ్యత ఇతి భావః । ఇదం వాక్య
 ద్వయం జ్ఞానవైఖ్య సాక్షాన్తోక్షసాధనత్వాయ ప్రాగుపాత్రం, ఇహత్వ విద్యానిపు-
 త్యైతిర్క్త సాధ్యనిరాసాథకం । “ నాన్యఃపంథా ” ఇతి తు నిషేధపరమ్ ।
 అతిశయేన “ జ్ఞాత్వాతమేవ మునసాహుదాచ భూయోనమృత్యు ముపయాపి

విద్యాని ' త్యాది సంగ్రహః । (శ్రుతయంతి) పృథ్వీత్యు బహువచననచ
శ్రుతస్యైవగ్రాహ్యత్వం, మిషస్సంవాదన దాక్షణ్యం, చ సూచ్యతే । ఉపాత్తవా
క్యవ్యవిద్యానివృత్తి ర్మభౌతి, మృత్యుశబ్ద స్వభావంతరేపి స్యాదిత్యత్రాహ
(ఆత్మేతి) మోక్షోపాయవాక్యం జ్ఞాననివర్తకవిషయత్వేచిత్యాదస్యా విద్యా
త్వమితి భావః ॥ ప్రసిద్ధివిరోధి శక్త్యాన్నిరస్యతి (యథేతి) ప్రమాదః-
అనవధానతా ఆజ్ఞానం, కార్యణ, వా కారణలక్షణా । అప్రమాదం- ఆవిద్యానివృ
త్తిమ్ । యద్వా- అత్రామృతత్వసాధనతయోక్తో ప్రమాదః తత్త్వజ్ఞానం, తత్త్వేతిపక్షః
ప్రమాదోప్యత్రా జ్ఞానమేవ : “ ఆహంబ్రహ్మిమితి ” తత్త్వవిచ్ఛిన్నాంత భావపనం ॥
బ్రహ్మణోనిర్వికేషత్వం, జీవతాదాత్మ్యం, మైక్యజ్ఞానస్య ముక్తిహేతుత్వం, చ నై
త్యం వ్యక్తం భౌతిత్వత్రా శోభయన్నిర్వికేషత్వ ముపాయపరవాక్య స్తత్త్వని
దేశ్యై స్తదనుసంధానపరైశ్చ వాక్యై ర్వికలైకై జ్ఞానసిద్ధిం, చాహ (సత్యమితి)
“ త్వంవా ” ఇత్యాదినా దేవతాం ప్రత్యుక్తస్యైవ తదభావస్య “ తద్వోహమి ”
త్యాదినా స్వస్తిన్ననుసంధానం స్థాపయతి ॥

ఉక్తస్య సూత్రకృద్విప్రత్యమావా (వక్ష్యతీతి) (ఎతదేవ) నత్విద్విప్రమితి భావః ।
(ఆత్మేతి) స్వానన్యత్వేనైతి యావత్ ॥ సూత్రాభిప్రేతం తద్విదుక్త్యాస్పష్టయతి (తథేతి)
సర్వస్యతన్నిష్పత్తైః- భాతస్య సర్వస్య తన్నిష్పత్త్యస్తత్వా దిత్యర్థః ! బాధావస్థాయా
మధిస్థానభూత బ్రహ్మత్వయా పరిశిష్టత్వాదితి భావః ॥ అన్యతథీకరణస్య వాక్య
స్య మాత్రీవాక్యాభ్యాం సూచితమనుగ్రాహకం వచః “ సన్తానా ” ఇత్యాదినా
ప్రాగుక్తమేవ । చోద్వ్యుత్థాపనాయాహ (అనెనైతి) సత్యభేద స్వరసెనైతి
భావః । చః పూర్వపదుభయాభావః । ద్వితీయాద్యై భయంభవతీత్యాది
సూచనాయా బ్రహ్మత్వేకత్వోక్తిః । మిథ్యాభూతస్య జ్ఞానేతరకమక నివర్తకత్వే
సత్యత్వం స్యాత్, తచ్చ మాన విరుద్ధం, నచ రజ్జుసర్పాది నివృత్తౌ మంత్రోపధ
దండఘాతాద్యపేక్షేతి భావః । అపునరంశరత్వాయ స కారణత్వోక్తిః । అస్తా
మనుకూలస్తకాః పృథికులస్తు సిద్ధ ఇత్యభిప్రాయేణ చోదయతి (ననుచైతి)
బాధకతయైవయో శాస్త్రానుమానయో శబ్దాభావస్వరూప తద్వ్యుత్పత్తీనాం,

వ్యాప్తిధర్మాలింగాదీనాం, చ సిద్ధ్యధికా ముపజీవ్యం ప్రత్యక్షం నతాభ్యాం
 బాధ్యతే । అన్యథా ఆదిత్యో యూపః, పావకానుష్ఠ ఇద్యాదెరపి ప్రత్యక్ష
 బాధకత్వం స్యాత్, చంద్రాది భేద బాధకస్య తు తన్నోపజీవ్య మిత్యభిప్రాయేణ
 సకల శబ్దః । సర్వభేద బాధప్రసజీవ్య బాధోప్యంతగతః । కథమివ- స
 కథంచితే । ప్రత్యక్ష విరుద్ధం కాస్త్రమివ బాధితముఖ్యాధికం భాక్తస్నేయ
 మితి ధావః ॥

అతి కిం ! ప్రత్యక్షత్వాన్న బాధ్యత్వం, ఉతపరోక్షత్వా, మూలిత్వా
 చ్చ, స బాధకత్వమితీకాక్షాద్యయే ప్రధమం పరిహరతి (కథంచతి) ప్రత్యక్ష
 శబ్ద ఇహ పరోక్షమత్ర పరః । బాధాత్పర్యమనా భాసత్వాభిమానో బాధ్య
 ప్రపంచరజ్జుసర్వభృమయో స్సమ ఇతి భావః ॥ మూలిత్వాదినా నకాస్త్రం
 బాధకమితి శబ్దతే (తత్తేతి) ప్రత్యక్షయోః- అపరోక్షయోరిత్యధికః ।
 ఇదం చ మూల మూలిత్వ రహితయోః ప్రత్యక్షపరోక్షయో రవ్యవత్యణమ్ ।
 అతఏహిహదూష్యం నిష్కృష్టానువక్తి (ఇహేతి) సకలభేద నివృత్తావిత్త్యర్థః ।
 వైషమ్యవ్యక్త్యే తు శబ్దః । ప్రత్యక్షశబ్దాత్ర ప్రత్యక్ష ప్రమాణవిషయః । “ద్యయోః
 ప్రత్యక్షయోరి”త్యుక్తస్య తుల్యబలత్వస్య బాధం ప్రత్యప్రయోజకత్వాత్, అన్యథా
 ప్రకరణసమేతి ప్రసంగాద్వి, పరివర్తక ప్రసంగా, చ్చ న్యత్రప్రయోజకం శిక్ష
 యతుమానా (తుల్యయోరితి) చోద్యత్రయ నివృత్త్యే సిద్ధాంతీప్తం ప్రయో
 జకం శిక్షతే (పూర్వే) పూర్వోత్తరయోరితి కర్మేన నియతః । ఉక్తం
 ప్రయోజకత్వమపి ప్రస్తుతేతావద స్తీత్యాహ (కాస్త్రేతి) కాస్త్రీశబ్ద ఇహ
 తజ్జన్మధిలక్షకః, భీద్యయవివేకాధికం విశేషవివక్షయా, వా తత్కరతేనన్వయోక్తిః ।
 ఎతత్ - వైషమ్యమిత్యర్థః । నను దుష్టహేతుజత్వస్య బాధ్యతాహేతుత్వ
 ముపజీవ్యత్వాద్యభావేన తుల్యత్వే సతి స్యాత్, ఉపజీవ్యబాధచా ధర్మత్వ
 సాధక హింసాద్యపి ప్రమాణం స్యాదిత్యత్రాహ (ఎతదుక్తమితి) తుల్యత్వో
 క్తిద్రుప్తాస్తాధికా । తద్విశిష్టం వా దుష్టహేతుజత్వత్వాదికం వివక్షితమ్ ।

అదిశబ్దేనోపకరణా వచ్చేదాధికరణోక్త నియతా నియత పార్యవర్తనాః, పరోక్ష
త్వాదే, శ్చ సంగతిః । ఆకారణం - అప్రియోజకం, అవ్యాప్తితి శేషః ।
ఉక్తమర్థ మదాహరణసైవ తత్కారణ దృఢయతి (జ్వాలతి) కారణంబెదిదమ
ధ్యాహార్యమ్ । “ అయోగాదితి ” ప్రసజ్యమానోక్తిః ॥ నను ప్రత్యక్షం
ప్రవర్తమానగాహిత్యా జ్వాలాస్వరూపం గృహ్యతి, భిన్నసంతతావన సూక్ష్మ
దృశ్యామేకసంతతావపి జ్వాలాభేదః ప్రత్యక్షసిద్ధ ఇత్యత్రాహ (తత్కారణ)
ప్రత్యక్ష శబ్ద ఇహ ప్రత్యభిజ్ఞాభ్యా విశేషఃషయః, సాచాత్రి భ్రాంతిరూపాః ।
పటుతరదృష్టి నామపి పూర్వాపరకాలవత్ప్రేక్ష్య విషయాత్మంత సాసాదృశ్యా
వసాయ ఆన్యాదృశ్యాదిభి జ్ఞానయతవప, అతో విరోధా, బాధ, కాంత్రసిద్ధిభిభావః॥
తహిం ప్రసిద్ధస్యా ప్రయోజకత్వే ప్రయోజ్య నిష్కారణంస్యాది త్యత్రాహ
(ఎవంచసతీతి) చశ్వంకా నివృత్యథా, సముచ్చయాభోకావా, అవ్యాప్త్యా
సహ తద్బాధేన సతీతియావత్ । సజాతీయయో విజాతీయయోవేతతి స
నిబంధ ఇత్యభిప్రాయేణ “ ద్వయోరి ” త్యుక్తం । ప్రమాణయో బలవిమర్శా
త్పూర్వకమాన త్వేనభాతయోరిత్యథాః ।

విరోధ—విరోధపహరరూపే । అన్యథాసిద్ధిః-స్వవిషయ సత్యత్వమంతరేకాపి
స్వరూపలాభః । తత్త్రి హేతుత్వేన సావకాశత్వమా కృష్టవ్యం । తచ్చ ద్వి
చస్తాదిధీవద ప్రమాణకోటి నివేళాహిత్యా, ద్వా పదాహవనీయాది నయేనా
విరుద్ధవిషయలాభా, ద్వా స్యాత్ । అనన్యథాసిద్ధం - స్వవిషయమిథ్యాత్వే నుప
పన్నస్వరూపమ విరుద్ధం । అబాధితో త్పత్తునుమాత్వా, ద్వా । తత్త్రిహేతుః
అనవకాశత్వం - తచ్చ పూర్వోక్తద్వయావకాకాభావ సముచ్చయరూపం । ఇత
రత్ - ఆనాదృత సాకాత్యాది విశేషమితిభావః । సవకాత్రి - తుల్యాతుల్య
దాహరణేషు, తాతీయ బాధ స్థలేషు, చేత్యథాః । నిణాయః - ప్రమాణతకా
సిద్ధోద్ధ్యవసాయః । ఇతిశబ్దః పూర్వోక్తహేతు, ఉత్తర సుమాప్తా ॥ సమానమి
త్యత్రాభిప్రేతం కాస్త్రప్రాబల్యం వివృణ్వ, “ స్నేతదుక్తమితి ” ప్రకాశిత నిగమ

యతి (తస్మాద్దితి) అస్తదుక్తస్యైవ ప్రయోజకత్వాదిత్యధః । యద్యప్య
విద్యావిప్రుత్తే, నేదోపి నస్యాత్ - తథాపి సగఃప్రళయకాలేషా త్వత్తినాశా
భావా దనాదినిధనత్వోక్తిః । తద్విషయేవ “అనాది నిధనా హ్యేషా వాగు
త్ప్రప్తా స్వయంభువే” తిష్ఠతితి భావః । అవిచ్ఛిన్నసంప్రదాయత్వోక్త్యా
కున్వంతరాది వ్యవచ్ఛేదన విస్లవాసంధవ స్సూచ్యతే । “ప్రతిమన్వంతరం
ప్రమాశ్చుతిరన్యా విధీయతే” ఇత్యేతదపి కాలవిశేషాద్యనుగుణ కాభావిశేష
ప్రతిపత్తానవరం, అన్యథా “బ్రహ్మస్వయంభుభ్యానపః” దిత్యాదిభివేదోధాత్ ।
స్థితీశ్చ త్వత్సత్య స్వరూమాణకత్యాకత్వాదిత్య పారుషేయత్వ సాధకంచాత్రి
సూచితం । ఆతవ వక్తృ దోష సంభవః । మన్వాద్యాస్త వాక్యనాం
శ్చుతివిరోధ క్వచిచ్ఛాధ ఇష్టః, నతథాతేత్య భిప్రాయేణగంభశబ్దః ।

ఎవమ ప్రమాణకొటి నివేశో పాస్తః । విరుద్ధవిషయోపి నాస్తీతి
న్యాయస్య నివేశకేషత్వాద్యుక్తిః । నిత్యశబ్ద శుద్ధత్వాదో సహితో యోజ్యః,
“బాధహో,వా । శుద్ధం - అవిద్యా సాక్షీత్వాపహాయామపి వస్తుతస్య దృహి
తం । తేన బుద్ధం - అతిరోహిత నిత్యప్రకాశం । తతవ ముక్తం - సహదా క
మతత్ఫల వియుక్తం । స్వప్రకాశం - మిథ్యాత్వ ప్రయోజక దృశ్యత్వో
న్యుత్వం । తత్రి హేతుశ్చిద్రూపత్వం । అత్రి నిషేధక జ్ఞానాశ్చియత్వస్యాపి
మిథ్యాత్వవ్యక్త్య మతీశబ్దః । బ్రహ్మోత్తేభావః - బ్రహ్మణివ ఫలిత్యాత్వత్వం, ప్ర
త్యక్షస్య సంభావ్యమానదోషత్వం, ప్రామత్యజ్ఞాన్యత్రి దోషదశకనాదన్యత్రాపి
దోషశంకాహాత్యం, తతవపా నుమానాదేరపి శంకితదోషత్వాద త్రాదిశబ్దః ।
నేమాశ్చేదై స్తదవాంతరైశ్చ బంధస్య వివిధవికల్పరూపత్వం । విశేషతః కల్పిత
ఇతివికల్పః । ఎవకారః ప్రతిహేలతిర్క్కు సంభవపరః ॥ నను కాచాద్యభావా
న్నిహితేషత్వేనప్రసిద్ధే ప్రత్యక్షే దోషాదువశాన, తజ్జాతీయే దోషదృష్ట్యా
న్యత్రాపి తత్కాలిప్తా వేదే వాక్యత్వాదిభి స్తథాకాలిప్తి స్వాదిత్యత్రాహ (సం
భావ్యతరదితి) చక్కంకా నిష్పత్త్యధః, బాధకప్రత్యయేన సహ కారణదోష

వ్యయస్య సముచ్చయారోహ,వా । (పరిత్యక్త స్వేతి) భేద గ్రాహకమతిస్సో
పలక్షణం । ఆదికర్షణ మూలావిద్యాం, భేదదృష్టిం, చ సంగృహ్యతి । ఎతేషు
యథాహామ న్యోన్యాశ్చియాదినిరాసాయా నాదిశబ్దః । ఎతేషాం నోపత్వం
‘వాసనారణ్యుక్తితః, ఆవిద్యా సంఘతంకమేక’ త్యాదిసిద్ధం । భేదగ్రా
హక పరిత్యక్తాదీనామ ద్వైతశుభివిరోధాద్భా ద్యత్వముక్తం, తత్పరితప)సత్వ
హోదయతి (నన్వీతి) అపి సుదోషత్వనిర్దోషత్వ సముచ్చయారోహ, విరోధా
రోహ,వా । బాధ్యత్వ ప్రియోజకభేదావలంబిత్య వ్యక్త్య జ్యోతిష్ప్రమాణ్యుక్త
ద్వైతీయ భేదావలంబినీ తృతీయాదివశాధ్యాయా । ఆదికర్షణ కమకవిధ్యంతర
సంగ్రహః । బాధ్యత్వోక్త్యా ప్రమాణ్యుక్తవిరోధోపి సూచితః । తత్పరి
ధమకప్రామాణ్యస్య సాకల్యేనాం శలోపి,వా । పాదేన,వా త్రిపాద్యావా,
బాహ్య ప్రామాణ్యమ పాకృతం॥

ఇష్టప్రసంగోయమి త్యాహ (సత్యమితి) యద్వా- బాధ్యత్వముక్తి,
తావతా సదోషత్వము, ప్రామాణ్యం, చ నన్వావిత్వధాంకికారః । మి
థ్యాత్వేషి చృష్టివిధినయాత్ సాధ్యసాధనభావే వ్యాపహారికం ప్రామాణ్య
మితి భావః । అంగీకృతం నిర్దోషస్య బాధ్య త్వంశం, పౌవాకపర్యవేశేన
పి స్వాక్తబాధ ప్రియోజక వ్యాప్తిం, చ శ్రౌతదృష్టాంతేన వివృణోతి (పు
వేకతి) మోక్షశాస్త్రస్య బంధరూప భేదనివర్తకత్వా వేదకవేదవాక్యస్య
త్యక్తకః । “ పంచముత్విజ సుమన్వారభాస్సహంతి, అస్వప్యం ప్రి
స్తోతాన్వారభతే,ప్రిస్తోతారంప్రితిహతాః, ప్రితిహతాఃరముగ్ధాతా, ఉగ్ధాతారం
ప్రిస్తో, బ్రిస్తోణంయజమానః” ఇత్యన్తిస్మియోగే “యదిబహిష్కృతమానం పునర్వతా
ప్రిస్తోతాపచ్చిద్యేతే” త్యాదినా పచ్చేదప్రాముఖ్యత్వవిధా “ యదిప్రితిహతాః
పశుభియజమానోవ్యృధ్యత సహ వేదసందర్భాత్, యద్యుగ్ధాతా యజ్ఞే
యజమానోవ్యృధ్యత ఆదక్షిణ స్సయజ్ఞ స్సంస్థాప్య ” ఇత్యుక్తం । తదిదం నైమ
త్తిక మే కన్తిస్మియోగే విరుద్ధం । తత్ప్రియగపద పచ్చేదే ఉగ్ధత్వప్రాయ

శ్చిత్తంవా పృతిహృత్పాప్రియశ్చిత్తం వాకార్యం । పూర్వాపరాపచ్ఛేదే యోగః
 న్యోపచ్ఛిద్యతః తస్యపాప్రియశ్చిత్తమెవేతివ్యవస్థాపితం । తదుక్తం - పూర్వాపరాప
 ఛేదపూర్వా దౌబల్యంప్రకృతివత్ ॥౬॥౫॥౪౮॥౪౯॥ అత్రైవంపూర్వాపక్షః ।
 ఉపక్రమనయేనా సంజాతవిరోధినయో దితత్వాత్ పూర్వాస్య పాప్రిబల్యం, పరస్యతూ
 దితవిపక్ష సన్నిధావేవ పృవుత్తే దౌబల్యమితి - సిద్ధాంతస్తు పరస్మిన్ననుత్పన్నే
 విదసన్నిధానాత్ పరమబాధిత్యా పూర్వాస్యోదయః । ఇతరస్యతు పూర్వా
 దితవిరోధ్యబాధినో దయాయోగా, నిమిత్తోదయే నైమిత్తిక కాస్త్రోదయావ
 శ్యంభావాచ్చ పరపాప్రిబల్యం । ఉపక్రమో పసంహారయోస్తు విరుద్ధస్య పర
 స్యానుదయవేతి । ఇహతు కమిణాంభుక్తౌ పూర్వాపాప్రివశ్యేనా భక్తిక్రిమా
 త్త, దనుగుణ పాప్రిమాచ్చా పచ్ఛేదవత్సూక్ష్మవృత్తకమకాస్త్రో పమనేవ
 భోగనిర్మత్తరూప ముక్తికాస్త్రోదయః । ఈదృశో దాహరణేష్యేవ “పూర్వా
 బాధన నోత్పత్తిరుత్తిరస్య హిసిన్యతీ” త్యుచ్యతే । ఎవము త్సర్గాపవా
 దాద్య దాహరణాంతరేష్యపి నిదోకాపవాక్యసిద్ధస్య నిరవకాశేన బాధో నివారణ
 యః ॥

నమ వేదాంతేష్యపి సగుణోపాస్తివిధీనాంచ భేదావలంబిత్యం సిద్ధం,
 నచ తేషాన్నిగుణ వాక్యావేక్షయా పూర్వాత్వనియమః । అతస్మేషు నాప
 ఛేదనీతి రిత్యత్రాహ (వేదాంతేతి) సగుణ బ్రహ్మోక్తిదాఖ్యప్రాయే రుపలక్షణా
 భావః । “ఉపాసన పరాబాహు” త్యనెన సిద్ధే తాత్పర్యేన్నాస్తీతి వ్యజ్యతే ।
 సావాపయాభావేపి తత్ఫలభూత బాధస్య తాత్పర్యలబ్ధత్వే దశకనాద “య
 మేవన్యాయ” ఇత్యుక్తం । “సంకల్పదేవాస్య పితర స్సముత్పిష్ఠంతి జత్తతే
 త్రివన్ని” త్యాది సాంసారికఫలాక్త్యా తాదృశ విద్యానాం మోక్షకాస్త్రో వేక్ష
 నా కమకాస్త్రోపదాధాత్వం, పూర్వాత్వంచ సిద్ధం । యద్వా - నిదోకాపత్వేపి
 రవకాశవాక్యేన బాధస్యాదిత్యుక్తవేవ న్యాయఇత్యధః ॥ గుణవిధిరవాత్రా లం
 భవిధిన్యాయాన్ని రవకాశఇత్యత్రాహ (నిగుణత్వాదితి) నివికాశేష స్వరూప

పరతయా నిరవకాశవాక్యై గుణబాధాదిభావః॥ విధిపదానన్వయేన సిద్ధవిషయా
 గాం సగుణవాక్యానాం పూర్వత్వాన్య పయోయో రయోగేషు బాధ్య
 త్వం స్యాదిత్యభిప్రాయేణ చోదయతి (ననుచేతి) “కథమి” తిప్రతిష్ఠే
 వచనం ప్రశ్నవద్భావయన్ పౌర్వాపయకామ భిసంధాయ ప్రతిపత్తి (నిగుణ
 సేతి) అనన్యపర సగుణ కాక్య బాధసమర్థానికాని వాక్యాని, తేషాం
 తద్బాధే కీదృశంసామర్థక్యా మిత్వతాహ (ఎతదుక్తమితి) కూటస్థం - విశ్వకా
 రాధ్యాసే, తన్నివృత్తౌచ స్వయంకూటవత్సితం, కూటే గ్యసనీయే స్వయంస్వే
 తయా సర్వాధిష్ఠానత్వేన స్థితంవా ఇతరాణి-ఉపాతాని “యస్సవశాత్” ఇత్య
 దీని, తావృకాన్వయేన స్వభావవిరుద్ధ వర్గాద్యయసముచ్చయపరం వాఃఅన్వేష
 భుక్తిముక్తి కాస్త్యయోరిహ ప్రవశితే నైవేత్యధికః॥ నిషేధ్య ప్రసంజకావే
 యా నిషేధకస్య పరత్వమర్థసిద్ధమి త్యభిప్రాయేణ “గుణావేక్షత్వేన”
 త్యుక్తం । సగుణ వాక్యానాన్నిదోశపత్వేప్యా ఘాత పూర్వత్వేన బాధ్యత్వ
 ముపాస్తివిధి శేషత్వకలిప్యా సాఫల్యాత్ కథంచితప్రమాణ్యంచ, స్యాదిత్య
 భిప్రాయేణాహ (నకించితి) అత్రసత్యత్వాది విశిష్టపరం వాక్యం కథం
 నిగుణవాక్యతయోపాత్తమితి చోదయతి (ననుచేతి) సత్యజ్ఞానాదయః -
 “ద్యౌక్తియోరి” తివత్ భావప్రధానోక్తిః । అనంత్యమవ్యాపిత్యరూపగుణాది
 బుద్ధ్యా బహువచనం । అయంభావః - అత్రగుణప్రతీతి నాకాపహ్నయం శక్యా,
 తస్యాశ్చ బాధాభావాత్ స్వతః ప్రమాత్వంసుస్థమితి ॥ నేయంప్రమితిరితియక్త్యా
 స్థాపయిష్యతఇత్యాహ (నెత్యుచ్యతఇతి) ఏకాధికతాత్పర్యాకావాత్వ రూప
 వృత్త్యా గుణభేదధి బాధ్యత్యాహ (సామానాధికరణ్యసేతి) కారకభద
 క్రియైక్యబుద్ధోరివ విశేషణభేదవిశేష్యైక్య ధియోర విరోధాన్న బాధ్య బాధక
 తేతి చోదయతి (అనెకేతి) సమానాధికరణ వ్యధికరణపదానాం వృత్తివై
 షమ్యమే కాథాశబ్దే నాన్వయోగవ్యవచ్ఛేదంచ నజానానీత్యుపాలంభముఖేన వ
 క్తి (అనభిధాసేతి) “దేవానాంపీయ” ఇతి అజ్ఞాత నామ్నముపచార ప్ర
 ౩-౨

యోగః, ఇహత్వ ప్రభావతత్వభావః । ఛాగఇత్యేకే, తదాప్యజ్ఞ ఇతియాచత్ । తదజ్ఞాతం స్వాభిప్రేతం విప్రుణోతి (ఎకాధాత్వమితి) తేధాహి పదానామ అభావకం, ప్రకృతిప్రత్యయ సముదాయబోధ్య పాతిస్విక విశేష్యైక్యం “ అభావత్యాదకంవాక్యం సాకాంతంచ ద్విభాగేన్యాత్ ” ఇత్యేతావతా మిథోన్వితా ద్దాపదజాత బోధ్య ప్రధానైక్యం పదభేదేభ్యభేదాభావశ్చేతి, తేషాద్యం సమాతే, ద్వితీయం వ్యధికరణవాక్యే, తత్ర తృతీయమిహమదుక్తం, తచ్చ “ భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానాం శబ్దానామి ” త్యాదిపతంజలి వాక్యప్రసేద మిత్యభిప్రాయేణ నామశబ్దః । ఎమమప్యస్య ప్రధానప్రతిపాద్య విశేష్యభేదాభావ మాభిప్రాయే కోవిరోధ ఇత్యత్రాహ (విశిష్టేతి) విశేషణభేద సత్యేతత్ బహుధా యోజ్యం, విశేషణానా మ్నిరోవిశేష్యాచ్చ భేదన విశేషణ భేదేనైవ విశిష్ట భావో విశేష్యభేదప్రసంగేనచేతి ।

భేదకంహిన్వభావేన ప్రత్యక్షాద్యనిరాకృతం ।

విశేషణాంతరా ధారాత్ స్వాధారంభేత్తుమర్హతి ॥

శ్యామాయవాఇత్యాదౌ దృష్టత్వాదేవ విశేషణానాం భేదకత్వ స్వభావో నాదతః । ఇహతు భేదకం విశేషణం భేద్యం విశేష్యమితి వ్యవస్థాయా నిత్యాతీ స్త్రియశబ్దోపస్థాప్యేకః ప్రతిరోధా? అనావృత్త ఎకవచనాంతో విశేష్యశబ్ద ఇతిచే త్తన్న జాత్యైకత్వ విసత్తయాపి తదుపపత్తే, యథా ఖణ్డోముణ్డోగౌరితి । ప్రత్యక్ష తాత్రభేదఇతిచే న్న, అప్రత్యక్షేపి తతోక్తా వ్యక్తిభేదబుద్ధే, తద్వత్ బ్ర హ్మణి । కించ తేనతేనపదే నోద్దిష్టే విశిష్టేపదా న్నరూపావిధా విశేషణానాం మిథ సన్మువాయస్సాత్, ఉపాదేయస్య యావదుద్దేశవ్యాపిత్యాత్, తథాచ తేనాం విశేషణస్వరూపాత్ భేదన నానావిశిష్టపత్తిః । కించ—

విశిష్టాథాభిధాయిత్యే భేదకేష్వపిభేద్యవత్ ।

అన్యోన్యసమవాయైక్య ప్రసంగాచాత్ర తంతితితా ॥

తథాహి - విశేషణభేదేన విశేషణానాం పరస్పరసమన్యాయతాదాత్మ్యభ్యా
 మన్యధాభావేన పదానామవ్యుత్పన్నా ప్రామాణికాధికాభేదః, విష్టవిధానవి
 సమానవిభక్తి విశేష్యంశమివ విశేషణాంశ మప్యేకీమయాత్, ప్రకృత్యుప
 స్థాపితై క్యపరత్వాత్, తదాపి స్వాన్వయకా ద్విశేషణానాం స్వప్రాప్త్యదః
 న్యాత్, ఇత్యాదయః ప్రసిద్ధంగా ఇహాభిప్రేతాః ॥ ఎత్తైః ఫలితం ప్రసింగాంతర
 మాహ (తత ఇతి) విష్టస్యైవ మనభిధయత్వే విశేషణమాత్మోక్తి రూపాపా
 స్త్రీతి మత్వావిశేష్యమాత్మోపక్షే చోపయతి (ఎవంతహీతి) ఉక్తప్రకారేణ
 విశేష్యమాత్మోపరత్వేన త్యధః ॥ భిన్ననిమిత్తానా మనుపపత్త్యా నిమిత్తత్వాన
 కథంపర్యాకాయత్వ నిత్యత్వాహ (అవిశేషేతి) ఎకపక్షమాత్మాభిధాయత్వా
 దితియావత్ । అతఏన పదాంతరవైయథాన్యత్ పర్యాకాయత్వం, సామాన్య
 కరణ్యభంగ, శ్చస్యాత్ । ఆహుశ్చ “ నాతత్తేమన్యసే తావత్ సతత్తేమపి మన్య
 సే । సామాన్యకరణ్యంహి రూపభేదమపేక్షత ” ఇతి । వివక్షితస్య లోకోత్తీర్ణత్వా
 ద్వితత్త్వరమాణేన లభ్యమిత్యవహితేన కరిమణాదం బోధ్యమి త్యభిప్రాయే
 కాహ (ఎకాధాభిధాయత్వేపీతి) ఉక్తప్రసింజకాను వాదోయం । తేనత్వదు
 క్తంసప్రసజ్యత ఇత్యాహ (ఎకత్వేతి) ఆయంభావః, వాక్యతాత్పర్యానుసారే
 ణహి సవతోపచారః, అతిచ స్వరూపప్రియభుత్వయా సమానవిభక్త్యాచా
 భ్యేక్యతాత్పర్యాన్నిశ్చితం । తేనవిశేషణాభిధానం త్యక్తం । తత్ఫలభూతవ్యా వృ
 త్తిపరత్వంతు సితం । తదిహవిరోధివ్యావృత్తిభేదైః ప్రతిపదం ప్రయోజనం సామా
 న్యాకరణ్య లక్షణానుగుణ మైకాధ్యం, నిమిత్తభేదవ్యుత్పత్తి భేదైః పర్యాక
 యత్వ నిరాసశ్చస్యా దితి ॥ ఉక్తంచ సురేశ్వరాచార్యైః “ ప్రతిపద్యం
 దాధాంహి విరోధాత్త్విరోధినః । పశ్చాదభావం జానాతి వధ్యసూతకవత్పదాత్ ॥
 శబ్దాత్ప్రతీయతే తావత్సంగతిధర్మక ధర్మకాః । మానాంతరా దహహస్తు
 శబ్దస్తేనసంప్రతః ॥ తత్ప్రాసంతోసంత వస్తు వ్యావృత్త్యైవ విశేషణం । స్వా
 ధార్పణ ప్రణాద్యైవ ఫలితావిశేషణం ” ॥ ఇతి । తద్విరోధ్యభేదసత్త్వాహః

“ వ్యావర్త్యాభివృద్ధేః భావికీహి విశేష్యతే ” అని నమః ఎకత్వ తాత్పర్యేన
 యోగి తత్త్వమపాత్యం దుపలక్షణమునైన స్వరూపైక్యపరత్వమునను, సజ్జాభివృద్ధి
 వ్యావృత్తివిశేషతో దుపలానా, అప్రియోజనత్వేన సంగ్రహిష్యేకేనాం, వ్యా
 వృత్తీనాం ధర్మత్వేనాభిః పరిపదోపస్థాపిత వ్యావృత్తిభేదాత్ సవిశేషణత్వం
 తద్యమత్వాదైకాత్వేన భంగోవిశేష్య భేదప్రసంగ శ్చ, స్వరూపత్వేన పరి
 యోజనభేదాభావ ఇత్యాశంక్యానా (ఎతదుక్తమితి) “ బ్రహ్మవిదాహ్నోతిపర ”
 మితి ప్రస్తుతం బ్రహ్మ కిమితి బుభుత్సితే కారణత్వస్య తిలగ తయా స్వరూప
 శ్చణతో హ్యత్ర తత్త్వరూపశోధ్యతే, తత్రోవిశేషణోక్తి రామ్యం శ్చ ణాః
 కార పరిత్యక్తివత్సాత్, లక్షణం చ సర్వత్ర వ్యావృత్త్యర్థమేవ త్యభిప్రాయ
 మేవాహ (లక్షణత ఇతి) రూపమిహ స్వరూపం । నిశ్చేషవ్యావృత్తిః ప్రయోగా
 కేనసంగ్రహ త్సువచత్వాహ (తద్విరోధితి) ఆత్మరూపం స్వరూపవాన్మతి
 త్వాది, బ్రహ్మైతరవ్యాప్త ధర్మావా । ఆనెన - పరిత్యక్తం కృత్స్నైవ్యదాన
 త్తమేన । సహిపదాంతరమేవవిధ మస్తీత్యభిప్రాయేన పదత్రయోక్తిః । ఎకేన
 ధర్మాప్రేపి ప్రయోజనకాత్స్యార్థా మేతావద్వక్తవ్యం, అనందపదస్యను
 సాపలక్షణమేతత్ । ఫలతః - కిరోధివ్యదానస్య ఫలత్వాన్నాత్రి స్వరూపసాత్రి
 పరత్వం విరోధఇతిభావః । పదానాం పృథక్ ప్రయోజనాని వ్యవక్తి (తత్రేతి)
 తస్మిన్ పదత్రయైకత్వం । ప్రాకిరణికేన కారణత్వేన తుచ్ఛవ్యావృత్తౌ నిదా
 నాం శంకతం వికారత్వనానృతత్వ మత్రీసత్యపదేనవ్యవస్థం । వస్తుశబ్దోత్పాద్య
 విహారిక సత్కారణః । అన్యధీనప్రకాశత్వం జడశబ్దార్థః । అసంఖ్యా దవంధిప
 తిత్రీవిధ పరిచ్ఛేదవ్యావృత్తిరుక్తా ॥ యది వ్యావృత్తియో భావరూపాధనా
 న్నదా, సత్యత్వాదీన్యేవస్య, ఆభావరూపా అపి తత్తుల్యవోద్యా ఇత్యత్రాః
 (వచేతి) తదాపి నైష్యత్య ప్రసంగం పరిజహీష్యేరానా (అపిత్వేతి) వ్యావృ
 త్తిహి యథాస్వతీవ స్వేతరవ్యావృత్తి స్తద్వచ్చిప్రస్వరూపమేవ సకలేతరగో
 ధిత్వాత్ స్వయంసర్వవ్యావృత్తిః । భావాద్యైకపక్షస్తు భేద కల్పితఇతిభావః ।

భావప్రభావత్వ, మేకస్యానైకత్వం, చ కథమిత్యత్ర భావాంతరాభావపక్షే
 తిష్ఠన్ని దశకాయతి (యథాతి) అవధారణన గమాంతరా నుపబంధంత్యనత్తి
 అన్యథా నవస్థా మభిప్రేత్యాహ (నధమేకతి) ఎవమేకస్యైవ సమాప్త్యా
 పృథిరూపత్వే వ్యాప్తిత్రేరపి పదబోధ్యత్వే పదాంతరవైయధ్యకంస్యాది త్యత్ర
 దృష్టాన్తోక్తం దాప్తకాంతిశ్చ తదిత్యతి (ఎకస్యేతి) శౌక్యంకాన్యకామిత్యాది
 పృథిబందిరూపిప్రేతా : తత్రానంతపద తావద్వ్యాప్తి పృథిబోధకత్వంసిద్ధం, పదా
 న్నరయోరపి తథాత్వేకో విరోధఇతిభావః ॥ పృథిబందివాక్యమిహ పృథ్యక్షానుహ
 దిత్వాన్మందళం ఇదంతనరథా, నునపరత్వే చాత్ర నిమిత్తమాత్రీలాభః । తత్పరి
 త్యాగేతు తాత్పర్యాకథాస్సిద్ధః అతః “ అథకవత్తరమి ” త్యుక్తం । పృథి
 త్తిభేదం, పృథియోజకభేదం, చాభిసంధాయా పర్యాకాయత్వోక్తిః । పర్యాకాయ
 కబోత్త్ర భావప్రధానః పర్యాకాయత్వం యస్య నాస్తితదపర్యాకాయ మితిగతిః,
 యస్యపదత్రయస్య మిధఃపదానీ పర్యాకాయా నధవంతి తదపర్యాకాయమితి, హ
 “ అపర్యాకాయత్వమితి ” కేచిత్ పకంతి ॥ నాత్రేకించద్వాధక మిత్యభిప్రాయో
 నాఖిణ్ణపరత్వం సహేతుకం నిగమయతి (తస్మాదితి) తాత్పర్యాక పృథిబ్యాత్,
 కంకితచోద్యనిస్తారి, చేత్యధికః ।

“ ఎకమేవబ్రువే ” త్యనైవ విశేష్యభేదస్య ప్రసంగఎవాప్తా
 ఇత్యభిప్రేతం । ఇదమపివాక్యం నా బుద్ధబోధాధికం । కింతుస్వత స్సిద్ధ
 పరామర్శేన కల్పిత విరోధ్యాకార నిషేధాధికమి త్యభిప్రాయేణ “ స్వయం
 జ్యోతి ” రిత్యాద్యుక్తం । సత్యత్వాదీనామ, నృతత్వాదీనాం, తద్వ్యాప్తి
 పృథులత్వాదీనాం, తద్వ్యాప్తిప్రేతీనాం,చ నిఖిలశబ్దేన సంగ్రహః । ఉక్తానభ్యుప
 గమ కారణవాక్య విరోధస్సాన్యదిత్యాహ (ఎవమితి) నను “ యోవేదే ”
 త్యుపాస్త్యన్వయేన సగుణపరత్వా వ్యాఖ్యానైకాధిక్యం తత్రాహ (యతోహ
 ఇతి) కారణత్వానువాది తటస్థలక్షణవాక్యమిదం ॥ “ సదేవే ” త్యాదితు తత్పృ
 త్త్యై, లక్ష్యస్య నిధికేశేషత్వవ్యక్త్యై,చ పునగ్నాహారం ॥ (జగత్కారణయోపలక్ష

ఘంత్వే " తత్ప్రతివృత్తిత్యభిప్రాయేణ " సవేదామంజే " త్యుక్తం । ఇమం హి పదవ్యయం సిద్ధిభోజ్యం, తద్భుక్తరకతావ్యవృత్తం, చ లక్ష్యయతి । తత్ప్రతివృత్తి యతోక్తా యుక్తాయుక్తవిముక్తా తాత్పర్యానిశ్చయః । ఇహతు సమానిధిత్వ సామాధాన్యపద, బుధుత్పిత బోధనానుపపత్త్యా, చేతివికల్పః । స్వోక్తంపరితీకసంఖ్య తమిత్యావం (తథావేతి) హావధారణ యద్వా - బిప్రాప్తిపాదనా పరిత్యజ్య పరభ్యుపగత మిత్యవ్యతే । తైరనుక్తమపి తదుక్తసామథాన్య దభ్యుపగమం య్యమితిభావః॥ కైరియం కుతాభ్యుపగతేత్యలౌచిక (కాయేతి) అతి తిరుప్తం వివక్షితస్వద్యారం తావదానా (అపూర్వేతి) వృద్ధవ్యవహారో పకాన్తా వేదావసానా కాయావ్యవృత్తిరేవం ప్రకారేణ తైస్సాపిలేత్యభావః । అపూర్వమేవ కాయామపూర్వకాకాయణం, క్రియాకాయణముఖేన పూర్వకార్య వ్యవృత్తిః । ఎవతదుక్తనయేన సవేదపదలక్షణాయాః ఫలితత్వమానా (కాయాన్వితేతి)

అయంభావః - గంగాయాం ఘోషఇత్యేదౌతు లక్ష్యస్య ప్రాధాన్య భావాత్తి దన్వితాభిధాయకాం నలక్షణా । ఎవం కమలాని నిమిలంతీత్యాదిషు పరిభాషే నిమిలనే సవేశభానాంతర్వరత్వ వ్యవృత్త్యభావా త్వదాంతరాణాం తదనుసారోనయంక్తః । యద్యపిగంగాద్యప్రధాన పదలక్షణికతయా ఘోషాదిప దేష్విప కమలానినిమిలన్తీత్యత్ర నిమిలంతీత్యవాంతర పదలక్షణయా కమలా[పద్మా]దిపదేషు లక్షణానస్యాన్త్ । తథాపి లోకోపక్రమవేదావసాన కాయాప్రధాన వ్యవృత్తినిమిలన్తీత్యన్వితమాత్రే, క్రియాకాయాన్వితే, కాయామత్యాన్వితే, వాపదాంతరాణాం శక్తికల్పనా నభ్యుపగమా త్రేషా మపూర్వకాయాన్విత ఎవ శక్తి లోకాని హక్త్యేషు సవేశేషు తదభావాత్సవేశపదలక్షణా స్వీకరణవ్యతి ॥ నచాన్వితీతీ నూత్రే పదాంతరశక్తిః, కాయాపరతయైవ వ్యవృత్తిన్యంగీకారాత్ । కాపికాయామత్యాన్వితే శక్తిస్సాన్వితే, తథానతి లిఖాదేరపి కాయామత్రే ముఖ్యత్వ విసింగాత్ । నచతద్యుక్తం, అపూర్వకాన్వితేషులిఖాదిశక్తేరసిద్ధా మానాంత

రాభావాచ్చ తస్యాప్రామాణికత్వా సాత్వాత్ ॥ ఎవం కాయకమాత్రాన్వితే శక్తానాంపదాంతరాణాం వేదే కాయావిశేషాన్వయోపి సిద్ధ్యత్ । స్వగతా మపదసమభివ్యాహారా త్నిధౌ పపూవకమపి తథా సిద్ధ్యదితి న తద్వాచ్యత్వాది కౌపిస్సన్వితే । తస్మాద్లాంకిక వాక్యేషు విశిష్టాపూర్వస్థాయ కాయాపరత్వా భావా ల్లిజాదేరముఖ్యాభావస్య మిత్యుక్తోపపత్త్యా సకలపదలక్షణాయా అదో షత్వం నిర్బాధత్వాభి ప్రాయేణనిగమయతి (అత ఇతి) యుక్తిబలాత్పరీక్ష క్తరభ్యుపగతత్వా, చేత్యధణః ॥ ఎవంప్రత్యక్షస్య సంభావితదోషత్వా, చాన్వ స్రస్య నిర్దోషత్వా త్తద్విరుద్ధాధికత్వా, చ్చ పరమప్రకృతం కాస్త్రప్రాస ల్యముపసంహరతి (అత ఇతి) (ఇదమేవ) ప్రత్యక్షాదివిరుద్ధ మేతేత్యధణః । భేదపరత్వేనువాదిత్వంస్యా దితి చాభిప్రేతం । ఇమమథాజాతం - ప్రమాణాగోచర స్వప్రకాశనివిశేష సత్యత్వ తదన్యమిధ్యాత్వా నివచనీయ్యా విద్యాస్వరూప తన్మూలతిరోధానాధ్యాస ధీనీవత్కత్వాదికం ॥

పక్షాంతరమధాదిత్సు శ్వాస్త్రప్రాబల్యమిరితం ।

ప్రత్యక్షస్యవిరుద్ధత్వ మన్వారుప్యోతి భావతే ॥

(ప్రత్యక్షాదితి) చోప్యధణః । తత్వవిద్యోప్యదిషయ విరోధారాభావాద్భూతీ స్తవన్నవక్తవ్యమిత్యభిప్రాయేణాహ (సతీతి) చోపధారణే । అత్యిబలాబలవిచారస్య మూలమేవచ్చిన్నమిత్యాహ (విరోధ ఇతి) విరోధాదశకానం ద్వయోరపి స్వారసిక్యా పరస్పరావిరుద్ధభేదవిషయత గూ స్వాదిత్యత్రాహ (నివిశేషేతి) ప్రత్యక్ష సిద్ధం సచేవనిష్కృత్యకాస్త్రే “బిప్లా” త్యుచ్యత ఇతిభావః । అసిద్ధోయం హేతుః సవకాలోకోపలంభ విరోధాదితిశంకతే (ననుచేతి) సహిక్వచిదప్య స్తిమాత్రాదశకాన మిత్యాశయః । కథమివ - దృష్టాపహ్నవమంతరేణ సకధంసిది త్యధణః । “ఉచ్యత ” ఇత్యనేన ఘటాదివిషయం ప్రత్యక్షం సన్తాత్రిగాఢీ పీతి స్వాక్తివిరోధోపి నూచితః । విశిష్టవిషయత్వం భ్రాన్తిసిద్ధమితి శంకాంవిపక్షే బాధకనవారయతి (విలక్షణేతి) లోకసిద్ధం ప్రసంగవిషయకాయం, భేదవ్యవ

హారస్య పృత్యక్షమూలత్వంచా నిచ్చక్ పృసక్తస్య ఇష్టత్వమాహ (సత్యమితి)
 నానా వ్యవహారాణాం పృత్యక్షమూలత్వ న్నాపహ్నోతవ్య మితిత్యాహ
 (తే గేతి) యథాసతవకన్యైవ వ్యవహారః పృత్యక్షమూలః తే గేతి యావత్ . ఎవకా
 రస్త్వయక్త మవధారణం సిరీకరోమితి సావప్త్యంభత్వంవ్యనక్తి . ఆత్మి - వ్యవహార
 వ్యయే తద్ధేతో,బుద్ధివ్యయే,వా . వివిచ్యతే - సవేషు భ్రీమేషు ఆధిష్ఠానారోప్య
 వ్యవహారాంతయో యథావిభాగ స్తథాత్రేతిభావః . బాధతే దృష్టస్య విభాగ
 శ్చా న్యత్రోక్తావనిమయ పుత్రిత్వంమత్వా చోదయతి (కథమితి) అత్యసభ
 స్సల మలినత్వాదివత్ పృత్యక్షబాధాభావేపి యుక్త్యాబాధయతుం పరిధనుమ్న
 నానుపపత్తిః ప్రిస్తాయతే . ఎవమత్యి వికల్పా హదాణః . కి ! మస్తత్వ ఘటత్వ
 గోపయోః స్వరూప భేదయో రైక్యం, ఉత భేద, ఇతి . భేదేచ పృత్యక్ష
 ముభయ,మ న్యతర,ద్వా గృహ్యోతీతి . ఆద్యే యుగపత్,క్రిమా,ద్యేతి ! ద్వితీయే స్వ
 గోపం, భేదం,వేతి . తత్త్రైక్య స్తూషయతి (ఘటోస్తీతి) తద్భేదః - తత్సంబంధ
 నిరూ తతోన్యత్వేనో న్నిభూమానో భేదః . ఆయంభావః - ఆత్మో న్నిభూమానభే
 దాభావే భిన్నశబ్దః కాపి నస్యాత్, స్వేన స్వస్య విశిష్టత్వాయోగాత్ . అస్తి ఘట
 బద్ధయోశ్చా పయాకాయతయా పృత్యక్షత్వే స్తద్విషయా భిన్నా,అన్యథా పృతియోగి
 నాపేక్షనిపేక్ష వ్యవహార భేదవిరోధాత్ . తత్వత సిద్ధయో ర్యవహారభేదయో
 నూకాలభేదబ్ధింత్యితి ॥ ఉభయగ్రాహిత్యం నిషేధతి (సవేతి)

వ్యవహారవ్యయస్య ఏకమూలత్వా సంభవే యుగపద్యమాణా సంభవపేతు
 మాహ (తయోరితి) ఆధికరణ పృతియోగిధీ సాపేక్షస్య భేదగ్రహణస్య స్వరూప
 సిద్ధిగణ పశ్యాద్భావిత్వాది త్యధః ॥ క్రీమేణో భయగ్రహణం చూషయతి.
 (పృత్యక్షేతి) చః క్రీమయాగపద్యా యోగ సముచ్చయాధః . నహిక్షణికం
 మరమ్య వ్యాపీయేతేతి భావః . పృత్యక్షశబ్దమా అక్షజన్యత్వ పరః తేనా త్స్వ
 గోప జ్ఞానాత్పక్షిణశ్చ వ్యవచ్ఛేదః . పారిశ్రేయ్యదన్యతరగ్రాహిత్యేతన్నిర్ధార
 నాధికవికల్పంవక్తి (తలేతి) తదాసతీత్యధః . తయోమక భ్యేతివా .
 తద్భేదంపరిశేషయతి (భేదేతి) స్తరణశబ్దః క్వచిద్గ్రహణస్యా పుష్టపలక్షకః .

ఎవకారః పూర్వమైక్య యోగపద్యా సంభవోక్తా ప్రతియోగి సాపేక్షత్వస్య
 గమీతత్వం వ్యవక్తిః । కాస్త్రవిరోధా సంభవాదాహ (నభేదఐతి) అయం
 భావః - ఎకన ప్రత్యక్షైశ్చస్వరూపై గృహీతే యది ప్రత్యక్షాంతరేణ భేదగ్రహణ
 మిత్యుచ్యతే, తదా నిరాధార భేదగ్రహణా యోగాత్పూర్వవస్తుత్తర మపి
 స్వరూపం గృహీత్వానశ్యేత్ . అతో నకదాపి ప్రత్యక్ష హతీయనభేదస్థితిః ॥
 తదిదమనూచితం సంవిష్ణిద్ధా “ యోగపద్య క్రమాద్యోగాద్వ్యవచ్ఛేదవిధానయోః ।
 విక్యాద్యోగాచ్చ భేదో నప్రత్యక్ష ఇతి యోభిమ ” ఇతి । (వ్యవచ్ఛేదవిధాన
 యోః) స్వరూపగ్రహణేద గ్రహణో రిత్యర్థః । తథాపి దురపన్నవ వ్యవ
 హారాన్యథా నుపపత్త్యా కథంచిత్ప్రత్యక్షేణ భేదగ్రహణః కల్ప్యఇత్యత్రాహ (అత
 ఇతి) ఉక్తయుక్తిబలాదధాక పత్తిరియ మన్యశ్చైవోపపాద్యా, అనుపపన్నతైకజేహ
 యాం భ్రాంతౌతుక్రమ యోగపద్యాది విమర్శో నకాయో ఇతిగ్ధావః ॥ మేయా
 నుపపత్తిమాహ (కించేతి) ప్రసిద్ధేపి బాధకన్యాయా న్యాయ వివక్షయా న్యాయ
 విచ్ఛిరిత్యుక్తం । భేదస్వరూపం ధర్మావేతి హాదే వికల్పే పూర్వనిరస్యతి
 (భేదస్తావతి) సంశయాద్యనుపపత్తి గర్భం హేతుమాహ (వస్తితి) స్వ
 రూపస్య భేదత్వేతద్గ్రహణ కథం భేదగ్రహణ, తదభావే కథంతరాం సంశయ
 విషయాయా, తయోరభావేచ సతేభ్యోభేదవ్యవహారఎవస్యాత్, తథాచ నబా
 ధకసాధ్యం కించి త్స్యతితి భావః ॥ ప్రసంజిత విషయాయస్యా న్యప్రయుక్తత్వ
 మాశంక్యాహ (నచేతి) స్వరూపే గృహీతేపి - స్వరూపభూతే భేదే గృహీతే
 పీత్యర్థః ॥

(భిన్నైత్యాది) యథావాచ్య స్వరూపే గృహీతేపి వాచకప్రయోగ
 స్పృంభగ్రహణాపేక్ష స్తథా భిన్నైతి వ్యవహారోపి ప్రతియోగి సాపేక్షః । తతః
 ఎవత్రాసా తదభావ ప్రయుక్తః స్వభావైత్యాశయః ॥ ప్రతియోగి సాపేక్షత్వా
 దిత్యుక్తస్తావయతి - (స్వరూపమాత్రేతి) చో,వధారణి అశ్రియాపేక్షా సము
 చ్చయే,వా । యథా స్వరూపగ్రహణే ప్రతియోగి నైరపేక్ష్యం, తథాతద్వ్యవహార

ఇత్యభిప్రాయేణ " నోత్పేక్షితుం తు మే " త్యుక్తం । స్వరూపమాత్రీ భేదవాది
న ఇత్యనేన సూచితం హేతువిప్రుణోతి (స్వరూపభేదయోరితి)

ఉక్తం ప్రతిబంధి గభాం వ్యనక్తి (యథేతి) సహ ప్రయోగ భంగ
మభిప్రాయే ప్రసంగాంతరమాహ (హస్తేతి) స్వరూపభేద శబ్దయోః పర్యా
యతా స్యాదితి వక్తవ్యే ఘటో భిన్న ఇత్యుక్తరయంభావః - భేదత్వేన ప్రస్తుతస్య
ఘటస్య స్వరూపత్వం పరేమన్యంతే । తస్యచ స్వరూపమేవ భేదశ్చేత్, యస్య
భేదోస్తి సభిన్నః, అతో ఘటభిన్నశబ్దా పర్యాయా స్యాతాం । ఎవం ఘటభేద
శబ్దావపీతి । చకారో త్రాసుక్తమపి సముచ్చినోతి । స్వరూపస్యానువృత్తత్వే భేద
త్వన్నస్యాత్, వ్యావృత్తత్వేన్యేహం నిస్సర్వరూపత్వ నిర్భేదత్వాద్యాపత్తిః ।
భేదస్య ధర్మత్వే తదవృత్తి క్వచిదప్యభేదో నసిద్ధ్యేత్ । తథాన త్యభిన్నస్య భిన్నస్య
వాభావే సర్వాపహ్నవస్సన్య దిత్వభిప్రాయేణాహ (వాపీతి) అనవసాంశత్వం
ధర్మభూతోభవః స్వరూపేణా భిన్నోభిన్నోవేతి వికల్పవ్యవస్థిరస్యతి (ధర్మ
త్వేతి) భేదాభావే ధర్మ ధర్మభావో నస్యాత్, స్వరూపపక్షోక్త దోషశ్చ
స్యూతిత్యభిప్రాయేణాహ (అన్యథేతి) ద్వితీయే మూలాచ్ఛేదమాహ (భేదచేతి)
తద్ధర్మః - తస్యభేదస్య ధర్మః । గ్రహణద్వారాపి దోషమాహ (కించేతి)
తజ్జాతీయత్వా తజ్జాతీయత్వ తద్గుణకత్వా తద్గుణకత్వ విశేణత్వ విశేష్యత్వ ధర్మ
త్వ ప్రతియోగిత్వా దావపి భేదగ్రహే ప్యన్యోన్య్యాళియత్వ మభిప్రేత్యజాత్యా
న్యక్తిః ॥

భేదకాగ్రహణేభేదో నగృహ్యేత కథంచన ।

తస్యచాగ్రహణేసోపి నగృహ్యేతేతి సంగ్రహః ॥

ఎవంగాగ్రహణపపక్త్యా గ్రాహకానుపపత్తిం పూర్వముక్తాం దృఢయతి
(అతేతి) నకేవం ప్రమాణాభావః, ప్రమాణబాధో ప్యస్తీత్యాహ (కించేతి)
అత్రీ ఘటాదిబాధే తత్పత్రాపిభి పుష్పగంధవత్స్వదితి శంకానిరసాయానువృత్తసత్త్వ

స్థాపనం । వివక్షితస్యా నమనద్యయస్య పక్ష సిద్ధివాపదాహ (ఘటోస్తీతి) అను
 భూత్యనుసృతి దశకం సదనుభూత్యైక్యాధానాన్దేశం, నహిహ్యవృత్తస్యాను
 వృత్తతాదాత్వంస్యాత్ । స్వరూపాసిద్ధిం, వ్యాప్యత్వాసిద్ధిం, వ్యవస్యతి
 (అతేతి) "రజ్జుసపాకాదీ" త్యువాహరణే వ్యాప్తిద్యయార్థా మాదిశబ్దః పరిత్యేకం
 భావ్యః । వ్యాప్తిదృష్టాంతౌ స్పృష్టయతి (యథతి) (పరమాధికాంత) వ్యాప
 హారిక వ్యవస్థయైతి శేషః । సపాకాన్యుదాహరణమిహ ఏకాన్యమైనాధ్యాప్తవిషయం ।
 ద్వయోరపి వ్యాప్తిస్థితిపాదీశంకతే (ననుచేతి) అభావిత్యోపాధిః పక్షవ్యాప
 క ఇతి నవాచ్యం, మాధ్యమిక నయేన ఘటాదితుల్యవ్యాప్తయితయా సతోపి బాధకస్య
 సువచత్వాదితిభావః । బాధిత్యోపాధేః పక్షవ్యాప్తిస్థితిమాహ (అత్యంతితి)
 ఘటోస్తీతివాచిత్యధికః । ద్వయోరపి సాధనవ్యాపకత్వ బుద్ధ్యాప్రతిపత్తి (ఉ
 చ్యతే ఇతి) బాధిత్యస్య తావదాహ (ఘటాదావతి) కింయాహ - కింసత్యసర్వ
 నివృత్తివదృష్టినిసిద్ధా, ఉతరజ్జుసపాక నివృత్తివత్ప్రమాణ బాధసాధ్యేతి, వికల్పః ।

తత్త్వావ్య ఘటపట తాదాత్వేతి ప్రసింగా దయుక్త ఇతిభిసామైకాహం
 (కిమితి) ఘటోస్తీతి ప్రతితేధికా పూర్వావోమిధ్యా, ఆతఃప్రతిమితయా
 న్యవ్యాప్త్యైవ స్వేహం బాధితత్వ మధిక సిద్ధమిత్యసం (సిద్ధమితి) (ఘటోస్తీ
 త్యనేన) నరజ్జుమితి నిషేధాభావేపి యథా శుక్రీత్యనేన రజతబాధసంభవభావః ।
 ఎవం పటాదివిధౌ ఘటస్యాపి నివృత్తిస్సిద్ధాస్యాత్ । ఉక్తప్రతిపత్తిపాదే స్సా
 ధనవ్యాపకత్వ మాహ (అత ఇతి) (బాధఫలభూత) నాస్తీతి ధిసాప్యే
 త్యధికః । విషయనివృత్తిః - ఘటాదిధీ వేద్యానామభావః, లేనామిహ వేద్యత్వా
 భావో,వా । ఎవం నిరుపాధికతయా వ్యాపకమానత్వస్య సాధకత్వమాహ (సేతి)
 అనువక్షమానత్వ హేతావప్యబాధిత్యో పాధినాన్యాపక ఇత్యాహ (రజ్జుసదితి)
 సతోపి మాధ్యమికయుక్త్యా బాధోక్తి నికారధిష్టానసహ సంభవా దయుక్తా ।
 హేతుద్వయ ఫలితమాహ (తస్మాదితి) మిథోవిముచేదాన సపాకాది నివృత్త
 రజ్జునివృత్తివత్ ఘటాదినివృత్తే " సచేతే " తిశ్చుతంసత్పరిశిష్యేతే త్యాగయః ।

భేదబాధక తత్కాణా మనుగాహ్య నిష్కషణయాహ (పరియోగశ్చేతి)
చకార ఉపానివిధూననాది సముచ్చయాధకః ।

చిత్తాతీసత్యత్వ మిచ్చతాం కిం బాహ్యస్య సతస్సత్యతయేత్యత్రాహ (ఎవం
సతీతి) హేతోర్వి నికాయపాధకత్వే సతీత్యధకః । ఎవకారః, పూర్వోక్తరీత్యా
సుభావ్యానా మ్నిత్యాత్వం వ్యవక్తి । సత్యద్విత్యం, భేదసత్యత్వ స్వీకారో, మిథో
బ్యావృత్త్యా ద్వయోరపి బాధ, శ్చస్యాదిత్యత్రాహ (నైవసతీతి) అనుభూతిలేప
సచ్చబాధక ఇత్యధకః । అపధారణమయుక్తం సతః ప్రత్యక్షవిషయత్వ సాధ
నేన భేదస్య సిద్ధత్వా దిత్యభిప్రాయేణ చోదయతి (ననుచేతి) మాన
తి, స్వయాపర, శ్చ భేదస్యానుపపన్న త్వోక్త్యాధీ [స్వభావోపి] సచ్ఛేదోపి బా
ధిత ఇతి ప్రతిపత్తి (నైవమితి) తర్హిస్వయమేవ సామాన్యతో, విశేషత, శ్చ
విషయత్వాది భేదోక్త్యావా విరోధఇత్యత్రాహ (అత ఇతి) భాగ్నిమానలోక
ప్రప్త్యా మయోక్త మిత్యభిప్రాయేణ విమాణపదపీ నిషేధః । లేన దృగ్దృశ్య
సంబంధానుపపత్తి స్సూచితా । యాం “ గాహ్యలక్షణో యోగశ్చ ” ఇతి యో
గాచారా ఉపచరన్తి । నైవేత్యవధారితం నిగమయతి (తస్మాదితి) విషయవిష
యిత్యరూపస్యాపి భేదస్య బాధాదిత్యధకః । సదనుభూతిలేప - సదితిభారంవస్తు
న తన్నుచేధిణన్నం । సచ్చిదాత్మనః మేయత్వాభావే మాధ్యమికోక్త సంపృతిసిద్ధి
త్వాదిత్యత్రాహ (సేతి) స్వతస్సిద్ధా - స్వరూపప్రయోక్త స్వప్రకాశా, అవే
ద్యత్వేసత్య పరోక్షవ్యవహారోపేత్య ధకః । అతీ “ యానుభూతి రజానన్త
మేయాద్యానందవిగ్రహా । మహదాదిజగన్తాయా చిత్రిభిత్తినమామితాం ” ఇత్యు
క్తక్రమేణ ఉపతీతన ఉపన్యాసః । యేతి, స్వతస్సిద్ధతాం సూచయతీతి వ్యాఖ్యా
తం । తత్రా “ నుభూతిరి ” తి హేతుగర్భక మిత్యాహ (అనుభూతిత్వాదితి)
చిత్తాదిత్యధకః ।

అపాధారణా భాసత్య శంకాం వ్యతిరేకవ్యాప్త్యా పరివారణ “ అనుభూతే
తనభావ్యత్వే ఖండితపదననుభూతిత్వ ప్రసంగ ఇతి త్రోక్తమాహ (అన్యత ఇతి)

అనుమానానార మస్తీ " త్యాహ (కించేతి) అనుభవేత్యాదిః పరిజ్ఞాగ్నిభః ।
అనుభూతి నాకానుభవానారసాపేక్ష ప్రకాశత్యథాః । భాసమానత్వాదిభిః కే-
శ్యేతి ప్రత్యక్షమానంచా నెననిరస్యతే । అతఏవ చకారః కల్పయితు మితిపదంచ,
సఫలంస్యాత్ ॥ పరిజ్ఞాయాం హేతుంచదకా ప్రత్యక్షమానైవో పాధింవ్యవక్తి
(సత్తయైవేతి) యావత్ప్రతితం ప్రకాశమానత్వాదితి యావత్ । విద్యమానత్వే
ప్రవిదితావస్థాయోగిత్యం ఘటాదిభు వేద్యత్వస్యో పాధిభూతం తన్నేతిభావః ।
హేతోరసిద్ధి ముపాశే న్నాధనవ్యాపకత్వంచ నిరస్యతి (నహీతి) తదుభయం
భాటమతేన శంకతే (అధితి) విషయమాత్రం - ఘటాదిమాత్రంన్నతు తద్ధీ
తిత్యర్థః । తదిదం వ్యక్తమనుక్తం సంవిశ్చిద్ధౌ, " ఘటోయమితిజ్ఞానై ఘటమాత్రం
ప్రకాశతే । నవిద్ధిరితి యుష్మాకం గోష్ఠీషునను ఘుష్యతే " ఇతి । విషయమాత్రం
భానై హేతుమాహ (ఘటఇతి) ఘటస్యా నుభూతికమకాత్వాద్వి యస్యస్వకమకా
త్వం విరోధాత్తదానీం నభూతిమితిభావః । యద్వా-ప్రతిషేధాశ్చో కాయమనువాచః ।
"ఘటోనుభూయతే" ఇతిసవ్యానుభవతీత్యుత్తరత్రా నైతిః ఘటోయమితి జ్ఞానం య
జ్ఞానాయతే సతదానీంఘటోనుభూయతఇతిస్వనుభవః । ఘటానుభూతేః ఘటశబ్దేదం
శబ్దాన్యత్వాది త్యథాః । ఘటోక్తేః ప్రదేశకనాథకత్వ జ్ఞాపనాయా విషయ
భూతామిత్యుక్తం । అనిదంభావాం-ఘటస్య దేశవిశేషసాన్నిధ్యమిహా దంభావః,
తద్ద్రవీతామితి యావత్ ॥

ననుఅలోకలింగాదీనాం త్వజ్ఞాతానాం నభూసకత్వం దృష్టం తథాత్రాపి
స్యా దన్యథా స్వపరవేద్యయో రనతిశయప్రసంగశ్చ । అహచక్రీతిః " అప్రత్య
క్షోపలంభస్య నాథకం దృష్టిఃప్రసిద్ధ్యతీతి " తత్రాహ (తిప్తాదితి), హేతు
తయోపాధి నివృత్తితయాచ వివక్షితస్యయావత్ప్రతితం ప్రకాశమానత్వస్య నిర
స్తత్వాదిత్యథాః । జ్ఞాపకానాం జ్ఞాతృత్వ మింద్రియాదిభు నదృష్టం । స్వస్య జ్ఞా
నోత్పత్త్యా స్వపరవేద్య వైషమ్యమిత్యవధారణాభిప్రాయః । యదివతకమానదకా
యాం ధన్వయంనానుభూయేత్,తదా నుభూయతఇతి వతకమానావభాసః కథం
స్యాత్ ఉత్తరక్షణేచనివృత్తా కథంగృహ్యేత జ్ఞానగ్రాహకాభావే క్షేయస్యాపి

విష్ణుమాణికత్వత్సవాన్సిద్ధిః త్యతాహ . (తదనంతరమితి) ఆత్యంతానన్త
త్వాద సుభూయత ఇతి వరకామానోక్తిః । వ్యాప్తిస్థరణాదికంచ సంస్కారభూమ్న
ఃస్ఫుంభనతి । కాలభేదాగ్రహణే పద్మపత్యశతవేదన్యాయాద విరుద్ధఇతిభావః ।

(ఘటఃప్రకాశతఇతి) విషయసామానాధికరణ్యాన ధర్మగతత్వోక్తిః ।
ఆర్థగతాధి తరవిషయస్య ప్రకాశకేతిశంకాచ తేన వ్యుదస్తా । వేద్యగతప్రకా
శస్య కాదాచిత్కత్వోక్త్యా తత్కారణత్వేన తీరసుమేయేతి బోధ్యతే । ఆర్థ
గతత్వే రూపాదివత్పురుషవిశేషవిషయత్వం న స్యాదితిశంకానిరాసామప్రకాశశబ్దః ।
అథాప్రకాశోహి పురుషవిశేష తీజన్యతయా తత్ప్రతియోగితయైవ స్వతః, పర
తో, వా కుతశ్చిత్తాతత్వా త్తద్గతజ్ఞానానుమాపక ఇతిభావః । ఆర్థగత ప్రకాశో
వాయురూపాది యోగ్యానుపలబ్ధి నిరస్తఇతిత్యే విషయస్వరూపా త్తదమాంతరే
భ్యశ్చ వ్యాప్యత్రతయోపలబ్ధు తిశయశబ్దేనవ్యనక్తి । ఆత్మాన్యత సిద్ధావిత్వాదిభిః
ప్రాగుక్తంస్తారయన్ మృషావాదీ చోదయతి (ఎవంతిహీతి) స్వేతరాక్షస
సిద్ధత్వేనతి త్యథః । స్వమతేన శ్రుత్యనుమానాభ్యాం నిర్భవత్కారాచ బడాయా
ఇత్యుక్తం । ప్రసంగదోషాన్వవత్సః ప్రాకట్యవాది ప్రసంజనీయ విపర్యాయం
వికల్పయతి (కిమిదమితి) కిమితిహేతుత్వేన ఉపాధివిపర్యాయత్వేనోక్తం ।
యావత్సత్తం భాసమానత్వం సాధ్యత్వేనోక్తం, ఉత స్వతసిద్ధత్వ మితి, వికల్పః ।
ఆత్మాన్యం దూషయతి (నతావదితి) వేద్యత్వే యావత్సత్తం ప్రకాశమాన
త్వాభావఇతి ప్రసంగార్థఃస్యాత్ సోస్తదిష్టః విపర్యాయే పర్యవసానంచ
నసంభవతీతి భావః ।

మూలైతిధిల్యమప్యాహ (సుఖాదిష్వీతి) యద్యప్యస్తాకం ఉత్పత్తిక్ష
ణాత్పిన్నాత్ జ్ఞానాంతరేణ గ్రహణం । సిద్ధాంతినస్తు తీవశేషత్వేన స్వతసిద్ధత్వం,
తథాపిత్వత్వమై చైతన్య పరంజితాంతఃకరణ వివరతయా ధ్యస్తత్వేన శుక్తి
రూప్యవద ప్రకాశమానత్వం కొల్లప్తయోగాత్ సుఖాదావ్యాప్తిభంగ సిద్ధఇతి
భిప్రాయేణ వివృణోతి (నహీతి) అంతరస్తవ్యతే ప్రాతిభాసికరణతాది, స్వా

క్షిప్తైతన్యవ యావత్సత్తం ప్రకాశమానవిద్యాదయశ్చ, దిశబ్రాహ్మణః । బుద్ధే
యావత్సత్తం ప్రకాశమానత్వమి చ్చత సుఖాదావపి తద్వత్స్వరూపదృష్ట్యా తథా
కిన్నస్యాదితి కల్పయిత్వానా తదుక్తిః । ద్వితీయే త్వవేద్యత్వేస్వయంప్రకాశత్వా
భావ స్సాన్యదితి ప్రసంగార్థః । తథాపి ప్తప్రసంగో విషయకాయాపయకావసానంచే
త్యాహ (అత ఇతి) అతాద్య్యోటి నిరాసా దన్యాశిష్యతే సాపినాస్తీత్యర్థః ।
ప్రకాశావ్యభిచారస్య హేతోరసిద్ధే, రనైకాంత్యాచ్చేతి వా । అనుభూతిత్వ
హేతునా తస్మిన్ప్రసాన్యదిత్యతా ప్రసిద్ధసాధ్యతయా వ్యాప్తిగ్రహణాభావే కేవల
వ్యతిరేకిణో నుమానత్వమేవ నాస్తీత్యభిప్రాయేన సాధ్యరూపేవ్యాహతి మాహ
(అథాంతరమితి) స్వయం ప్రకాశత్వాభావ స్సాన్యదితి తకేనాపి ప్రతి
యోగ్యసిద్ధే స్తదభావప్రసంగో శక్యః ।

స్వప్రకాశత్వవిషయా శ్శుభ్రతయ స్తృతయశ్చనః ।

స్వధర్మకర్తృభూతబుద్ధ్యైవ పుంసోభానం ప్రచక్షతే ।

కర్మకర్త్యా విరోధా దంగుళ్యగ్రీవస్య స్వాత్మస్పృశ విరోధః । ఇహతు
సతథాచేదిహాపి గమన గంతవ్యత్వాదివత్ క్రియా కర్మకర్తృ విరోధస్సిద్ధః । ఇతి
శ్చంకా సమాప్తా । అవేద్యత్వవాదీ ప్రాకట్యవాదిన ముపాలభతే (తదిదమితి)
బుద్ధే స్వప్రకాశత్వేసిద్ధే నిరాకార ప్రకాశాయోగా దాకారద్వయానుపలంభాచ్చ
గ్రాహ్యగ్రాహకయో జ్ఞానాకారత్వం వదద్భ్యభీతైః ప్రకాశమానస్య నిలా
కరప్రకాశ బుద్ధ్యాకారత్వాయోగాత్ కల్పిత మిదందృష్ట హేనమ, దృష్టకల్పనం, త
సవంప్రకృత్య మిదధమితిభావః । అనుభవస్యవిభవః - అలాకాదినిత్యా వరప్ర
కాశాది హేతో స్వప్రకాశాదా సకాతీయ్యునైరపేక్ష్యం । తత్తత్సత్త[త్వా]తాను
మితి నూచనాయ స్వమతివిజృంభిత మిద్యుక్తం ।

కిం! ప్రాకట్యం రూపాదివ దృష్ట్యంతర గురత్వాదివత్కల్ప్య మితిహాకే
వికల్పే పూర్వం దూషయతి. (అనుభూతితి) ధీరవ విషయస్య ప్రకాశః సాచా

తన్నిష్ఠాపి భాంత్యా విషయస్థేవభాతి । వస్తుతఃప్రకాశస్య విషయ ఛమకత్వే
 యస్యసావపప్రీత్యక్ష స్తదాహి లింగానుపలంభా న్నానుమితిః, అతః ప్రత్యక్ష త్వేంగీ
 కృతే తదుపలంభః పురుషవిశేషనియతోనస్యా దిత్యభిప్రాయేణ రూపాదిపదిత్యు
 క్తం । ద్విత్వాదివ ద్విజన్యతయా తేనైవ దృశ్యతిఇతిచేన్న । ఆపేక్షాబుద్ధి వేద్యాకార
 విశేషాతిరిక్త ద్విత్వాదికౌప్తా గౌరవాత్ । యాదృశ్యాబుద్ధ్యా ద్విత్వాద్యుత్పత్తి
 మ్మన్యసే తాదృశ్యాతద్వ్యవహారస్సన్యత్ సచాతీతాదిష్వ ప్యస్తి । నచ తత్తద్విత్వా
 న్యుత్పత్తిః నిరాధార జన్మతాయాగాత్ । ఆతిరిక్త ద్విత్వాద్యుత్పత్తిపక్షేష్య నన్య
 ధాసిద్ధ ప్రత్యక్షబూత్ప్రకాశ పృథినియమః, ఇహతునతథా, వేద్యగతస్య చిత్తస్య
 తిరిక్తానుపలంభాదితి భావః ॥ యేతు “ సతకమానేష్వతీతాదిషుచ ద్విత్వాదికమే
 కత్వవతో స్వతవ తత్తద్వస్తునిష్ఠమ పేక్షాబుద్ధ్యా గృహ్యతే నతుజన్యతే ఇదమేవ
 ప్రతిపురుషమ పేక్షాబుద్ధిభి రనంతద్విత్వాది కల్పనా ద్వకమి ” త్యాహుః, తత్పక్ష
 గ్రహే చనైదం నిదశకానం శోభతే । ద్వితీయ్యం నిరస్యతి (ఉభయేతి) కల్ప
 నా గౌరవభీతే ధీకద్వయం త్యక్త్వా విషయస్థప్రకాశవ సీక్ష్మియతాం । ధీసామ
 గ్రామ్యచ తత్పిన్ధిస్సానిదితి చోద్యంతు సవకావిరుద్ధంచే త్యభిప్రాయేణ ఉభయా
 భ్యుపేతతోక్తిః । ఎవకారేణ కౌప్త్యుక్త హేతుాపపత్తినా మన్యధాసిద్ధి గౌర
 వంచ వ్యజ్యతే । అశేషశబ్దః కల్పకత్వేన శంకితానాం కాత్స్నక్యామాహ । తత్త
 సవకత్రి ప్రాకట్యజనకతయా స్వీకృతైవ ధీరకా హేతురితిచా విధారణాభి
 ప్రాయః ।

యదికల్పేతవిషయే ప్రాకట్యంవ్యవహారతః ।

తద్ధేతు త్వేనకల్ప్యాధీ స్తత్ఫలాధానంప్రకల్ప్యతాం ॥

యథాతత్త్రైవివతస్యైవ ప్రాకట్యంతేభియాభవేత్ ।

తథాభానాదయోపిన్యః కిమంతర్గడుక్తోఽస్తితః ॥

ప్రాకట్యంప్రాకటంస్యాద్వా పరతస్త్వతవేవవా ।

ఆద్యేనవస్థితిశ్చేషే బుద్ధిరేవతథానకిం ॥

జ్ఞాతృభావాది వ్యవహార స్తీవ్య ద్విష్టాదినయా త్కమకప్రత్యయాధినః । తదగ్రి
 హితోపి ప్రకటాఘటభావాది ధీకకమకత్వవిషయతయా తద్వ్యుత్పత్తేః స్వాత్ ।

జ్ఞానకర్మణోఽనుబంధస్య ప్రకాశత ఇతి కథ్యతే నవ్యవహారోపి . తోచతే స్వదశ
ఇత్యాది వచనాదు విశేషాయత్తః । అతిరిక్తకౌశిల్యైవ గుణక్రియాదిభిః ప్రాకృత్యేచ
ప్రకటాదివ్యవహారో దునికమాహః । ఎవంధూత భావిషుచ । తదుక్తం సంవిత్సిద్ధా
“ అతీతే నాగతేచాభేద కథంప్రాకట్య సంభవః । నహి ధర్మిణ్యసత్వేవ ధర్మ
స్సంభవ మృచ్ఛతి ” ఇతి । అతి పరోక్త ప్రతిబంధి నిస్తారస్తు

నశ్యద్దశాకసంయోగో నానాధారఃప్రతీతీయతే ।

ప్రతిధ్వంసస్తునిరాధారో సదాధారఃప్రతీతిరీతః ॥

ఎతేనా “ తీతాదేవిషయత్వమాత్రి న్నకర్మత్వంయత్రితు కర్మత్వం తత్రి
క్రియాజన్యఫలభాగిత్వమవశ్యావేక్షితం ” మితినిరస్తం గూడాదే కన్యత్వేతదసంభవాత్ ।
జ్ఞానం స్వకర్మణి కించిత్కరోతి క్రియాత్వాదిత్యనుమితౌ చ ధాత్వధర్మమాత్రిత్వే
హేతౌ నావ్యాప్తిః । స్వదత్వేత్వ సిద్ధిః । ఆహు నాన్యాయనిష్ఠాః “ అనైకాంత్యా
దసిద్ధేవాన్ నచలింగ మిహక్రియా । తస్మాద్విష్ట్య ప్రకాశత్వా న్నాన్యాయనుభవో
ధిక ” ఇతి॥ నను ధీస్వరూపాతిరిక్తం తద్విషయత్వ మధాభాతి, తదనుభవ్యపగమే
వరోధః తదేవ ప్రాకట్యమితి శంకాయాం నిగమన వ్యాజేనోత్తరమాహ (అతి
ఇతి) తద్విస్తస్య లింగస్య నిష్ప్రమాణత్వాదిత్యధాః । విషయత్వంచ విషయిణ
మంతరేణ సభాయాత్ తదాభిసేతు అనుమేయ న్నావశ్యతిఇత్యాశయః ॥

మాధూదనుమేయత్వం మానసప్రత్యక్షత్వంతు స్యాత్క్షణికార్త విశేషగుణత్వా
తుఖాదివదితి తత్రాహ (నాపీతి) అనుపలభ్యే, కల్పనా యోగాచ్చే, తుభయ
మనుషంజనీయ్యం । నహి స్వస్థి న్వత్కమాసం జ్ఞానం జ్ఞానాంతరమితి ప్రత్యక్షయా
మః । ఉక్తో హేతురపి క్షణికత్వాత్తదమత్వ గుణత్వానా మస్తాభిరనభ్యుపగమా
న్నిరస్తః । మానస ప్రత్యక్షత్వేచ సుఖాదివదార్తగుణస్య సతోబుభుత్సిత గ్రాహ్య
తయా తద్గ్రహణస్యాపి తథత్యనవస్థాస్యాత్, బుభుత్సిత గ్రాహ్యత్వేతు జ్ఞాతే బు
భుత్వా తతశ్చాపాతతోపి తద్గ్రహణ న్యోన్యాశ్రయః, తత్రాపి సుఖాదేవ మానస

ప్రత్యక్షతయైవ జ్ఞానస్యాపి జ్ఞాతత్వ నియమే బుధుత్వాతద్భావాది పరంపరానుచ్ఛేదః
అనియమేతు త్కణికాత్త ఏకేషగుణత్వం మానసప్రత్యక్షత్వ రహితేజ్ఞానే వత్తత
ఇతి నైకాంత్యం, తస్యాపి పక్షికాత బాధః,

కించ జ్ఞానగోచరజ్ఞానస్య ప్రతిమిత్యే పూర్వజ్ఞానమపినిష్ప్రమాణకంస్యాత్,
జ్ఞానస్యా సంభవేచ జ్ఞాతృజ్ఞేయా సంభవః, ఎతేనా, “వశ్యవేద్యత్వాభ్యుపగమా
ది” తి నైయాయితోక్తం నిరస్తం, కస్యచిజ్ఞానస్య స్వప్రకాశత్వేతు లాఘవాత్కా
నకస్యాపి తథాత్వంగాహ్యం, క్వచిత్సామాన్యతః స్వపరనిర్వాహకత్వేచా న్నదుక్తం
సోధవ్యం ॥ ఎవం స్వజ్ఞానస్యా నుమేయత్వ మానసప్రత్యక్షత్వయో రయోగాత్
తదగ్రహేచ పరస్మిన్నపి తదైవేతి వ్యుత్పత్త్యాద్యసంభవేనా గమస్యాపి నిర్మాణ
లత్వేచ నైవోమాద్యమిక వాదప్రసంగమ నిచ్ఛతామస్తత్వత్వ శ్చిద్యత ఇత్యాహ
(అపిత్వితీ) “ సవకంసాధయంతీ ” తిహేతు పరం । నిత్యస్య స్వప్రకాశస్య
స్వజన్యత్వయోగాద న్యనిరపేక్ష ప్రకాశత్వమేవ ప్రకాశితమిహ స్పష్టికృతం
అయంభావః ॥

ధియస్స్వకర్మతాభావా న్నస్యేనస్వప్రకాశనం ।

ఇత్యనతాన్వత్తనిర్వాహ సమాధేదుఃస్త్వజత్వతః ।

ధీరస్తీతిమతేశద్వే శబ్దలక్షణలక్షణే ।

ఇప్తస్స్వపరనిర్వాహ స్సర్వమిత్యాదిధీప్యతీ ॥

కర్మకర్తృవిరోధోపి న్నబుద్ధ్యాదానదృశ్యతే ।

కిరీయాకర్మవిరోధశ్చ వారణీయఃకిరీయోక్తివత్ ।

అంగుళ్యాగ్రాదిదృష్టాంత మాతీమవ్యతీనిష్ఫలం ।

దృష్ట్యదృష్టివిశేషేణ సర్వవస్తువ్యవస్థితేః ॥

అస్పృష్టిప్రసక్తినస్తతీ గః యోగద్వివృతాబళాత్ ।

దృష్టాంతమతీధక్షేన వీరూడికిన్నదృశ్యతే ।

అంతజ్యోతిస్స్వయంజ్యోతి రా త్తజ్యోతిరితిశ్చుతిః ।

స్వాసాద్వదతిస్వాస్య నిరపేక్షప్రకాశతాం ।

స్వాస్యధీహేతవ్రా దృష్టామనూధమాదయస్తథా ।

స్వయంభిద్యతఇత్యాదౌ సమృతాకమకతతృతా ।

ఆత్మానంతరక్షతీత్యాది వ్యపిదై వ్రూప్యమక్షతం ।

ప్రదీపాదినయస్థాస్యా సముధాబాధమహతి ।

యదావిషయమాలేస్య వ్యాహారస్తలప్రవేదితుః ।

అనుభూయతఇత్యుక్తి రవివక్షానివర్తితా ।

వ్యవహారనిపుత్ర్యాచ సప్రకాశనివర్జనం ।

దృష్టైవ్యవ్యవహారస్య ప్రాచుర్యేణోపలంభతః ॥ ఇతి॥

అత్రీనూచితం సాధనద్వయం వైశద్యాయ ప్రయుజ్యత ఇత్యాహ (ప్రయోగశ్చేతి) యద్వా - ఉక్తప్రకారేణ స్వప్రకాశత్వమగత్య గాహ్యం తతా సమానాంతరంచా స్తీతిభావః । గ్రంథలాఘవాయ ప్రయోగద్వయమిహ తంత్రితం । పికాచానాంతద్భాషయైవోత్తరం దేయమితిన్యాయాత్ పరమతాన్వాయోహేణబుద్ధే రపి ప్రాకట్యకల్పన య త్ప్రధమకాశబ్దః ఆన్యధాపసిద్ధంతాత్, కల్పితధర్మాంత రాభ్యుపగమేనవా తదుక్తిః । ఇదంచ హేతుద్వయం యదిపరోక్ష కమకతతృతా విరోధకాంత్యై సంభావనాధికానా స్యా తదా నాతీవాత్రో శోధ్యమస్తి । సాక్షా దనుమానత్వ మిచ్ఛతాంతు యథాశ్రుతేనుభూతిత్వాదిభి స్సిద్ధ సాధ్యత్వా త్తత్రితత్రైవ్యభిచారాచ్చా భిప్రాయకోవిప్ర్యా పూవాకానుమితావేపం ప్రయోగో వ్యవస్థాః ।

అనుభూతిః పరగతస్వజన్యధర్మాత్వంతః సహితీయ స్వావశ్యంత్యాది ధర్మ యోగే స్వాత్మంత సహితీయావేక్షా నియమరహితా స్వవిచారేయే స్వానంతర కాలోత్తర కాలానుపుత్తి రహిత ధర్మాహేతుత్వాదితి । స్వస్థితే స్వజన్యధర్మా

సిద్ధిః పరగతతోక్తిః ప్రాసప్రదశనాథానా, ఎకత్వాదిభి స్సిద్ధసాధ్యతాం వార
యితం జన్యశబ్దః అత్యంతశబ్దశ్చ, అనుభూత్యా పరత్రీజన్యో ధమఃప్రకట్య
మేవ తస్యస్వాన్యమాత్రీనిష్ఠస్య స్వధమకత్వాయోగా త్సజాతీయోక్తిః, బుద్ధివృత్తి
శక్తే బోధరి బుద్ధిజన్యసుఖాది సజాతీయానాం బుద్ధావభాసేన బాధం స్వా
శ్రమస్యరూపిత్యాద్యాపాదకే రూపాదౌ రూపిత్యాద్యభావా ద్దృష్టాంతస్య
సాధ్యకూన్యతాంచ పరిహతుకం స్వావశ్యంభావితోక్తిః । యద్యపి నిత్యే సుభూతి
పాక్రికత్వే న్యాయాభేద్యనైరపేక్ష్యమాత్రోక్తిః పర్యాప్తా, తథాపి రూపాదౌ
దృష్టాంతే చాత్మపత్వస్య స్థూలనిష్ఠత్వాదిసాపేక్షతయా సాధ్యవైకల్యం స్యాదితి
తన్నిరసాయస్వాత్యంతసజాతీయపెక్షారహితత్వక్తం “ యథాగ్నేఃక్షుద్రా విస్ఫు
లింగా పుష్పచరంత్యేవ మేషేషాఅస్మాదాత్మన స్సర్వాణిభూతానీ ” త్యాదిశ్రుత్యా
తీవ్రతజ్ఞానభేదకల్పనా ద్వైతవహాతిక వ్యవస్థయా పరమత నయేనా నుమానానిగమ్యై
నుమాదిజ్ఞానే బాధపరిహారాయ నియనుశబ్దః, తద్ది గురుమతే సిద్ధాంతేచ వర్తక
మానకారే స్వేన స్వాశ్రయాయుభాతి । యద్వా - పరత్రీ చ్చిన్నత్వాద్యాపా
దకే కుతారాదౌ ద్వైధీభావస్య కదాచిదత్యంత సజాతీయపేక్ష త్వేపి నియమాభా
వేనా తిచారనిరాసఇతి నియమోక్తి సాఫల్యం, అత్యంతసజాత్యేచాత్రీ నిర్దిష్టా
కారణ సామ్యం । హేతౌతు సజాతీయే ద్రీవ్యాంతరే సంయుక్తత్వహేతో దశ్రీ
వ్యస్య స్వగతసంయుక్తత్వే ద్రీవ్యాంతరాపేక్షానియమా త్రద్వాన్యప్రత్యై స్వజా
తీయోక్తిః, స్వానంతరేత్వాదినా పరస్మైపుత్రీత్వాదిహేతోపితరి స్వపుత్రీత్వై
పితృసాపేక్షత్వదశనా త్తస్మిన్నవైకాంత్యం నిరస్తం, పుత్రీత్వాదికం హి పిత్రీ
ద్యనంతర కాలాదుత్తరత్రీప్య మవతకాలే, ఎవం ద్రీవ్యాంతరచ్ఛిన్నత్వాపాదకే
ద్రీవ్యాంతరేణచ్ఛేద్యపి ద్రీవ్యై నవ్యభిచారః॥ ద్వితీయానుమానేపి అనుభూతిరనన్యా
ధిసవ్యవహారేత్వక్తే అన్యనిరపేక్షఘటాది వ్యవహారహేతుతయా సిద్ధసాధ్యతాం
పరిహతుకం స్వశబ్దః, తథాపి వివక్షా వాగాది సాపేక్షతయా బాధోదృష్టాంతేచ
సాధ్యహాని స్స్వై దతస్వాన్యత్యంతసజాతీయవపేక్షత్వం వివక్షితం, నియమగ్రహ
ణంచ పూర్వపత్ ।

తదిహ సుభూతి స్వాత్మ్యంతసజాతీయ్యాపేక్షానియమరహిత స్వవ్యవహారేతి
 పక్షస్థితిః । హేతుస్తు హేతుత్వాదిత్యేవాలం, క్వచిదపివ్యభిచారాదృష్టేః । స్వ
 సంబంధాదిత్వాది విశేషణత్రయోక్తిస్తు తత్కృత విశేషవైశద్యాధాః । ఎవ న్నామో
 క్త మాత్మసిద్ధౌ “ సజాతీయ స్వసాధ్యార్థా నిరపేక్షాత్మసిద్ధయః । సనేపదా
 థా నేనాత్మా నిరపేక్షాత్మసిద్ధికః ” ॥ ఇతి ॥ అత్ర సిద్ధిః - వ్యవహారయోగ్యతా
 రూపః ప్రకాశః । తదుక్తి వ్యవహారమప్య పలకుయతి । ఉభయత్ర పదార్థా
 త్వాదిత్యేనహేతుః, ఎవం పూర్వానుమానేపి పదార్థత్వా దేతుత్వాదిత్వాదిమా
 త్ర ముపాదాయ స్వాత్మ్యంతసజాతీయ్యాపేక్షా నియమరహిత స్వప్రకాశేతిసాధ్య
 ప్రయోగోపన్యాసః । తచ్చ నిగమనేన “ ఆనుభూతిరాత్మనః ప్రకాశమానత్వ ఇత్య
 నేనసూచితం । అత్ర “ సజాతీయేత్వా ” దివా ఆత్మసమ్మృతిసిద్ధంజ్ఞానర్వమస్మభ్యాత్
 రూపం జ్ఞానం స్వాత్మ్యంతసజాతీయ్యాపేక్షారహిత స్వసిద్ధిక మిత్యుచ్యతే । స్వసాధ్య
 నిరపేక్షత్వోక్తిస్తు ప్రయోగాంతరాధాః । సాధ్యం - వ్యవహారానుగుణికాయాం
 బోధ్యమిత్యర్థః । ఆత్మా స్వబోధ్యాపేక్షా రహిత స్వప్రకాశః పదార్థత్వాత్ ఇతి ।
 ఎతేన స్వబోధ్య మంతరేణాపి భాతీత్యుక్తంధవతి । దృష్టాంతానాం త్వచేతన
 త్రయో బోధ్యాభాషాదేవ తత్ప్రకాశ స్వబోధ్యాపేక్షారహితః ॥ ఆస్తామెతత్, ప్ర
 కృతేసామాన్యతో న్యాప్తిమాహ (యఇతి) యద్యపి రూపవతామేవ చాక్ష
 పత్వమితి సయమోనాస్తి, తథాపి నీరూపంద్రవ్యం సవకమచాక్షపమితి తేన
 దృష్టాంతమాహ (యథేతి) అత్ర ప్రథమేనాదికజ్ఞేన స్పృహోగృహ్యతే । ద్వితీ
 యేన స్పృహానత్వం వ్యవహారవిశేషచ్చ । రూపాదే ర్వ్యవహారవిశేష హేతుత్వం
 తన్నిమిత్తా చాక్షపత్వా ద్యాపాదనైః ॥

ఎవ విధ సామాన్యవాస్తవో కేవలవ్యతిరేకివిశ్రమం కేచిదాహుః, ఎతద్వా
 పక్షధర్మకాలాబ్ధిశేషంవా నూచయన్నిగమయతి (అత ఇతి) స్వయమేవ హే
 తుః - బుద్ధ్యంతరనిరపేక్ష మేవైత్యర్థః । అత్రాపి తత్ప్రయోగస్తు ఆనుభూతి రన
 న్యాదీనస్వప్రకాశ పరప్రకాశాసాధారణా భివ్యక్తిహేతుత్వాత్ యన్నోక్తసాధ్యం

స్తన్నోక్తపాతుకమితి । ఎవం వ్యవహారేపూర్వహ్యం ॥ నను బ్రహ్మనిత్యంశుభం ధీ
స్వనిత్యా సాకథంతస్యైత్, యోగాచారోక్తాచ్చ త్వదుత్తస్య కోభేద ఇత్య
త్రాహ (నేయమితి) కాస్త్ర ప్రతిష్ఠాభ్యాం సచ్చిద్రూపతయైవ సిద్ధేత్యర్థః ।
అత్ర స్వయంప్రకాశేతి నిత్యత్వ నిదానోక్తిః సవకదా సత్త్వముభయంత శూన్య
త్వం వా నిత్యత్వం । తచ్చ “ నవిజ్ఞాతు విజ్ఞాతే విశపరిలోపావిన్యత ” ఇత్యాది
శ్శుభిసిద్ధం జ్ఞానత్వంచ బ్రహ్మణశ్శుభ మతస్తదవిరోధఇతిభావః । శ్శుభ్యా ప్రతిష్ఠ
క్షవిరుద్ధ స్తువకచమిత్యత్ర విరోధాభావా భిప్రాయేణహేతుమాహ (ప్రాగితి)
సంవి త్ప్రాగభావద్వంసయో భాగ్రింతిసిద్ధతయా స్వయాపతస్తదభావస్య స్థాప్య
మానత్వాదిత్యాశయః । అతఎవ వసాధ్యై విశేషశంకా । ధీనిత్యత్వశ్శుభిరన్యపరా
నచాన్య దివామానమి త్యత్రాహ (తదితి) ఎవకార ఇహప్రాగేవ నూచితత్వ
వైరపేక్ష్యంవా వ్యనక్తి ।

నను స్వయంప్రకాశత్వమిహ నలింగంసపక్షై సత్వపి [తత్ర] క్వచిదవ్యవృత్తైః
స్ఫుటిహి ప్రాగభావరహితత్వే సాధ్యే ప్రాగభావా స్సపక్షైః, ప్రతిష్ఠద్వంసరహి
తత్వేచ పద్ధ్వంసాః, తదుభయరాహిత్యేచ ఖపుష్పాదిః, ఆహుశ్చ “ యస్మిన్నని
త్యతానాస్తి కాయతాపిసవిద్యతే । తస్మిన్యథాఖపుష్పాదా వితశక్యంహి భాషి
తుమి ” తి తత్రాహ (సహితి) స్వప్రకాశత్వస్య లింగత్వాభావేపి వికల్పాను
పపత్తిద్వారా వివక్షితనిదానత్వం స్యాదితిభావః । అత్ర ప్రాగభావావోక్తిః ప్రధ్వంస
స్యా పుష్పలక్షికా । స్వతః పక్షేపి ధీస్సత్వసతీవా స్వాభావగాహితీతి
వికల్ప మృత్వా ఆద్యన్నిరస్యతి (అనుభూతిరితి) నను స్వయంసతీభావమ
భావంవా విషయాంతరమివ స్వాభావమపి నగృహీయాదిత్యత్ర విషయస్యాభావా
త్తస్యదుగ్రహత్వమాహ (తస్యాఇతి) యద్యప్య, న్యోన్యాభావాదే స్వస్వ
ప్రతియోగిసమకాలత్వమస్తి, తథాపి ప్రాగభావప్రధ్వంసయో వృతత్వాదిత్యభి
ప్రాయేణ “ విరోధాదేవ ” ర్యుక్తం । ద్వివీత్యం విషయిణోగ్రహణస్యా భా
వాదాక్షిపతి (ఎవమితి) అన్యతరాభావ సామ్య ప్రకాశతేత్యర్థః । విరోధం

వివృణోతి (అనుభూతిరితి) స్వయమసతీ వంధ్యానుతథీవత్సాద్వితిభావః । అన్య
తః పక్షోపి వికల్పాసహ ఇత్యాహ (నాపీతి) అన్యత్ప్రమాణ మనుభూతింవిష
యాకృత్య నవేతి వికల్ప్య పూర్వతఃప్రాక్సాగ్నేతేన విరోధమహ (అనుభూతే
రితి) ద్వితీయే ప్రతియోగ్యగ్రహే కథమభావగ్రహ ఇత్యభిప్రాయేణాహ
(అన్యైతి) సహి ధీగ్రాహ్యస్య ఘటాదేరభావ ఇహసాధ్య ఇత్యాశయః । విష
యాకారపక్ష పరిశేషేణ తద్విరోధ నిగమయతి (స్వతిత్తి) పరాక్త్వ నేద్య
త్వయో రభావాదియమితి విషయాకారా నహాత్వం । ఎవ మభావస్యాగ్రహేపి
భావస్యా త్పత్త్యాదే స్వతోన్యతోవా గ్రహస్యాదిత్యత్రాహ (అతిత్తి)
ఉక్త వికల్పానుపపత్తే ససాక్ష్యాత్పాపి సంభవాదిత్యాశయః । సహి స్వతఃస్వవి
కారగ్రహః తస్యాస్వరూపమాత్ర గ్రాహిత్యాత్, సహ న్యతః ఆవేద్యత్వాత్,
తప్రమాతయా గ్రహణేహి తద్విషయత్వం గుప్త్యజమేవ ప్రాగభావాభావాత్,
కారణంహి సర్వకార్యాణాం తత్తత్ప్రగభావః, నచతద్రహితం ఖరశృంగ ముత్ప
ద్యత ఇతిభావః ।

ఉత్పత్తిప్రతిబద్ధాః - తద్వ్యాప్తాఇత్యర్థః । భావవికారాః -
భావరూపావికారాః బాహ్యేనాం భావానాం సంభవంతోవా । ధీనివికారాః
అనుత్పన్నత్వాదితి వ్యతిరేకే । ఎతేనైవ సజాతీయమపి నిరస్యతి (అనుత్ప
న్నేతి) ఇయమిత్యనేన ప్రాగ్వత్సతో న్యతశ్చ నానాత్వేనాపి దుగ్రహేతి
సూచ్యతే । ఆత్మని - అనుభూతిశబ్దోపాదే స్వాత్మసీత్యర్థః । తత్ప్రతి ధీప్రయో
గికభేదో నాస్తి, సతు జడేష్యవేతి భావః । అనుత్పన్నశబ్దేన వివక్షితస్య హేతో
వాన్యప్తిపక్షధర్మత్వే ద్యవక్తి (వ్యాపకేతి) నానాత్వవ్యాపక ముత్పన్నత్వం
తద్విరుద్ధస్యా నుత్పన్నత్వస్య పక్షే ప్రతిమితత్వాదిత్యర్థః । యన్నానా తదుత్పన్న
మితి వ్యభిచారానుపలంభేన దృఢయతి (నహీతి) నానాభూత స్పృహ్యమనుత్పన్నం
దృష్టమి త్యన్వయః, ధీ ససజాతీయరహితా అజడత్వాత్, యన్నైవంతన్నైవం యథా
ఘటఇతి ప్రయోగః । ఖరమాణ్యాదిసంజ్ఞాస్తు కేచిదథా ససజాతీయవంతోవ్య

నుత్పన్నా ఇతి పరేష్టచ్చన శూన్యమితిభావః । ఉక్తవ్యతిరేకసాధ్యయో రన్వయిన
మప్యహ (భేదాదీనామితి) ఆదిశబ్దేన వికారాగ్రహ్యంతే । భేదా వికారాశ్చ
నానుభూతిధర్మాః అనుభూత్యత్వా దూపాదివదితి । నన్వ నుభూతే రసాధారణాని
భిత్వ స్వప్రకాశత్వ నిత్యత్వ జత్వ నిర్వికారత్వ నిర్భేదత్వాని త్వయైవాద్యో
క్తాని, అనృతాదివ్యావృత్తయశ్చ పాగ్గుక్తాః, తత్పక్షీకార బహిష్కరయో బాఢ
నన్వభిచారో న్యతామిత్యత్రాహ (అత ఇతి) భావాభావరూపాణాం సర్వే
ణాం ధర్మణాం ఆదిశబ్దేన సంగ్రహేణ పక్షీకృతత్వాదిత్యధః । ఎవకార స్సంధ
కత్వదాద్యపరః । అన్యోపి - క్వచిత్ శృతిసిద్ధో స్థదుక్తోపి తియావత్ । కల్పితై
ను ధర్మైః రత్రహేతుసాధ్య వ్యవహారః ।

జ్ఞానభేదనిష్పేధేతు జ్ఞానానామైక్యమత్రానః ।

జడాద్భేదనిష్పేధేతు తన్నిధ్యాత్వాన్నతద్భవేత్ ॥

జడాదివ్యావృత్తయశ్చ స్వరూపానతిరిక్తా ఇత్యుక్తం । ధర్మధర్మా
అనుభవస్వరూపత్వాదితి వ్యతిరేకే విగితా నానుభూతిధర్మాః అనుభూత్యత్వాదితి
పూర్వోక్తా జపీతి పదద్వయేన స్మారితౌ । ఉక్తంచ ఖండిన “ప్రకాశాత్తతామత్ర
స్త్రివ స్వతస్సిద్ధత్వేన జడాత్తనాం కేహంచిద్ధర్మాణాం తదంతభావా నుపప
న్నా ” రితి ॥ అనుభూతే నిర్వికారేషుత్వాది సాధనేపి జిజ్ఞాసితస్యాత్మనః కిమా
యాతం, సహి బహిష్కరిః శృతిభి జ్ఞానాదిధర్మాశ్చయత్వేన భాతీత్యత్రాహ
(అత ఇతి) పాగ్గుక్తప్రకాశః నిర్మాతనిఖిలభేదత్వా దాశ్రియాభ్యోవిజాతీ
యాభేదోపి కల్పితః, అత స్స నాత్తా సంవిదన్యత్వాత్ ఘటవదితి భావః ॥ స్వప్ర
కాశత్వ నిగుణత్వేచా త్వస్వభావతియాభావేతే సంవిది ధాపితే, అనెన శృతిసిద్ధ
తత్వాధిరూపత్వేన ప్రత్యభిజ్ఞాన్యత ఇత్యాశయవతోక్తం (నైవాత్మేతి) ధీరాత్త
నిర్వికారేషుత్వా ధీత్వాచ్చేతి వ్యతిరేకిద్వయమిహ వివక్షితం । ప్రకృతే జడత్వ
మపి తాదృశం హేతుమాహ (అజడత్వాచ్చేతి) వ్యతిరేకవ్యాప్తిం పక్షధర్మ
తాంచ వ్యంజయత్ వ్యాపకనివృత్త్యా వ్యాప్యనివృత్తి మాహ (అనాత్మత్వవ్యా

ప్రమితి) అనాత్మత్వే వ్యాప్తే వ్యాప్తం వ్యాపక మిత్యర్థః । కథంకీర్త్యయో
నాత్మా సజహః యథాదేహాదిః, ధీస్తు నతథా, తస్మా దాత్మా । అత్రో జ్ఞానాశ్రియో
హమధాన్వాత్మేతి సర్వలోకస్వానుభవపరీత్యత్వేన బాధఇతి చోదయతి (నను
చేతి) యథాహు నికారాలంబనానుమానే “ సర్వలోకప్రసిద్ధ్యాచ పక్షబాగ్నో
త్రితేఢ్మివమి ” తి । స్వతః, ప్రమాత్వమభ్యుపేత్యా ర్హి ప్రతీతిశబ్దః । స్వారసిక
బాధాభావేపి యాక్తికబాధాత్ఫ నైల్యాదికల్పత్వ మ్మత్వా పరితపక్తి (నైవమితి)
అత్రనోపి జ్ఞాతృత్వం దేహాదిజ్ఞాతృత్వవ ద్బాధితత్వాత్ భ్రాంతిసిద్ధ మిత్యాహ
(సేతి) హేతుత్వ పరోయం పరామశః, విమతం జ్ఞాతృత్వం భ్రాంతిసిద్ధం
జ్ఞాతృత్వ స్వరూపత్వాత్ సమ్యతమితి । దేహాదే జ్ఞాతృత్వమిచ్ఛతామప్య విగా
నాధామన్యత్రాప్యేకధీమయే బాధ్యాబాధ్యాంశ వివేకం వ్యసక్తి (రజతతేతి)
అన్యధాఖ్యాత్యన్వాహేదం నిదశఃనం । స్వపక్షేహి శుక్త్యవచ్ఛిన్నమాయాం
శకమకారస్య చైతన్యస్య రజతతయా వివరణః ॥

శుక్త రజతత్వబాధపి ప్రమాణసిద్ధేరజతే రజతతేవ దేహదౌ బాధితాప్య
త్వేన జ్ఞాతృతాప్యాధిత్వేతి । స్వరూపభూతజ్ఞానాశ్రియత్వంవా కమకత్త్రానచ్ఛి
న్న వృత్తిజ్ఞానా శ్రియత్వంవా జ్ఞాతృత్వమితి వికల్పమత్వా ద్యేపి స్వరూపజ్ఞానా
శ్రియత్వ మిదం స్వరూపస్యైవ న్యస్యవేతి వికల్పే స్వరూపస్యేతి పక్షమాత్మా
శ్రియేణ నిరస్యతి . (అనుభూతేరితి) కథంకీర్త్యమిహాశ్రియత్వం, జనకత్వవివక్షా
యానుప్యా త్తాశ్రియస్సిద్ధః । కథంతస్మాత్తనః పరీత్యత్వాదిభి జ్ఞాతృత్వప్రతీతి
రత్యత్రే తత్సభవం అన్యస్యవేతి వికల్పిత పక్షస్యాసంభవంచజ్ఞాపయితుమాహ (అత ఇతి)
స్వస్య స్వాశ్రియ త్యా యోగాదిత్యర్థః । అంతరంగాహమధా ధర్మాధ్యాసేనై
క్యవ్యుజనాయ “పిక్షా” త్యంతం (జ్ఞాతృత్వమితి) యథా అత్తేన మనుష్యత్వాదివిశిష్ట
పిక్షత్వమధ్యస్తం తథా జ్ఞాతృభూతాహధా భిమానో జ్ఞాతృత్వమిత్యర్థః । తత్రాను
భూతిబహిర్భూతత్వమపి హేతుః, సతు “జ్ఞాతృత్వంహీ” త్యుక్తేరవాక్యే స్పష్టః
జ్ఞాతృత్వమ ద్యస్తమిత్య నైవైవా త్రసోవృత్తిజ్ఞానాశ్రియత్వపక్షేపి వ్యుదస్తః ।

తదుపపాదనాయ, పృతిత్వే ప్యస్వరూపన్ని ప్కషణతి (జ్ఞాతృత్వంహీతి) హి
 హేతౌ యతో జ్ఞాతృత్వం జ్ఞానకీయాకతృత్వమత ఇత్యధః । పృసుతే
 వోవిరోధఇత్యత్రాహ (తచ్ఛేతి) చోహేతౌ, ఉక్తాకారణా కారాంతరసము
 చ్చయాధోవా । “ వికియాత్తకంబడమి ” తి వ్యవస్థాప్యమాత్తా శ్రియవిశేషణం
 వ్యనక్తి (వికారిద్రవ్యాహంకారగింధిసమితి) స్వరూపా నబంధిత్యాభావాద
 నాత్మత్వవ్యక్త్య దేహాదివద్గింధిసత్వోక్తిః । ఈదృశస్యా చిత్తోపలంభమాహ (అవి
 క్రియఇతి) పరేషు వ్యాప్రియమాణేషు నివాన్యపారోహి సాక్షీ ఆత “ సా
 త్పద్విప్రసింజాయా ” మిత్యనుశిష్యా “ సాక్షీ చతాకేవలో నిగుణ శ్చే ” తి
 సుతిరపి ద్రవ్యత్వపరేతి నభిమితవ్యం, కింత్వ విద్యాగోచరానుభవ స్వరూప
 పరేత్యాహ (సాక్షీణీతి) అనెన సూచితశ్శ్చిత్తివోధోపి ॥ తన్నిధమత్వ
 విరోధమప్యాహ (చిన్తాత్రాత్సనీతి) “ అనుభావ్యత్వాని ” తి ప్రిగుక్తమౌతు
 నైవ కతృత్వాదేరప్యనాత్మధమత్వం సాధితమితి స్థాపయతి (దృశ్యధీనైతి)
 కతృత్వాది నాత్మధమః దృశ్యధీనసిద్ధిత్వాత్ రూపాదివది త్యనుమానమత్రా
 భిప్రేతం । కతృత్వాదిత్యాదిశబ్దేనా హంప్రత్యయ గోచరత్వగ్రిహః ।

నను “ అహమేవాహం మాంజుహోమి ” త్యాదిశ్రుతిశతైః ప్రత్యక్షాను
 గుణైః దహానుభవఆత్మేతిసిద్ధేః సహంతృసామానాధికరణ్యబలాజ్ఞాతృత్వాదిక మా
 త్మధమత్వస్సాన్విదిత్యత్రాహ (సుషుప్తిమూర్ఛాదావీతి) అదిశబ్దేన మరణ
 మోక్షసంగ్రిహః । స్వాత్మప్రకాశోపి తదానాస్తితి జడాత్తవాదిమతప్రదాసాయా
 త్నానుభవోక్తిః । తాస్వపి దశాసు స్వప్రకాశత్వస్య శ్రుతిప్రతిపన్నత్వాదిభావః ।
 అహంబుద్ధేరాత్మ విషయత్వే స్వరూపస్ఫురణవత్సుషుప్తాపి సానువర్తేతత్ప్రయో
 గశ్చఅహంకత్రైత్యాదిధీ నాత్మగోచరా సుషుప్త్యాదావవిద్యమానత్వాత్, తథాచ
 “ అహంమానోద్భవం దుఃఖమి ” త్యాది “ అవిద్యాహమృతిరితి ” చ పత్యతే ॥
 అకతృత్వా నంహత్వయో రుక్తస్యప్రమాణస్యా సుగ్రాహకతకావాహ
 (కతృత్వఇతి) ప్రసంగవిషయకయాశ్చ జడత్వాదయఃప్రకృతసాధ్యత్వయో

స్వతి కేహేతవోభిప్రేతాః । యదిజడస్యాహంత్యః తహిణదేహునైవ తత్కిం
 నస్యాత్ “ బాధాచ్చ ” తహిణ శుభ్రాదిసిద్ధస్య బాధాయోగోదాత్తని తదస్తు ।
 అనాత్మనః కత్యైవే కామిత్య కత్యైవసామానాధికరణ్యాత్ తన్ములంభా
 క్తౌత్వమప్యాత్మనో నసిద్ధ్యేత్ । “ శాస్త్రీఫలం ప్రియోక్తరీ ” తి నియమస్య జాతే
 మ్మోదవగత్యా నిపుత్తి, అన్యత్ర నతథా, తథాచ సంసారాభావా న్మక్తిశాస్త్రీ
 న్నారభ్యమిత్యత్రాహ (అహంపృత్యయేతి) (కత్యైవతాయా ప్రిసిద్ధానై
 వాదితి) కథం, ఇత్తం, ప్రియరాణాం విష్ణుకృమణ సంస్పరణాదీనాం వైధక్రియా
 నాం సాక్షాదేహోశ్రియత్వా ద్వాజ్ఞనసవ్యాపారాణాం దేహసాపేక్షత్వాచ్చేతి ॥
 ప్రామాణికానాం - శుభ్రాద్యవసారిణామిత్యధః । తదిహకరుణాభాక్తౌతా
 సంభవేన తేన బాధాయోగచోద్యం పరాస్తం । అహంత్యకత్యైవదౌ బాధశ్చ
 పూర్వోక్త సుషుప్త్యాదివియశుతీప్రిసిద్ధః । అత్తాశుతీతస్య తత్తత్క్రియానాశ్రి
 యత్వేవైవ హికాముష్మిక తత్తత్ఫలభోక్తౌత్వం ప్రామాణికైస్సవైకరంగీకృతం
 తథానాత్మనో హమథాస్య కత్యైవేషిగతిః । స్వయంతేన “ కాయకారణ
 కత్యైవ ” ఇత్యాదీతిభావః । తహిణ భోక్తౌత్వాదేవ జ్ఞాతృత్వాదికంస్యాదిత్యత్ర
 దత్తీతరత్వమత్వాహ (తథేతి) అయంభావః కత్యైవభాక్తౌత్వవిశిష్టహ
 మథోక్తా నాత్తా అహంధీషేద్యత్వాత్ దేహవత్, అభోక్తౌత్వేపాత్య త్తనోభోక్తౌ
 త్వార్థాస్యాత్ దుక్తిః । ముక్తిశాస్త్రీచ తావన్నాత్రినిపుత్త్యధికమితి ॥ నహి
 కతాసాక్షీస్యాది త్యేభిప్రాయేణ సాక్షీత్వోక్తిః । ప్రితిపత్తవ్యం - ఉక్తహే
 తుభి “ యస్యనాహంకృతోభావ ” ఇత్యాదికాస్త్రీ శ్చేతిశేషః ।

నవవిద్యాశబరే చిదుగ్రాపాత్తస్య హమితి ప్రధమోధ్యాస స్వదుక్తః । తథాచ
 శుక్తిస్థయాయా రూప్యవద్ధి స్థయాయా అహమథోక్తాభావేన, ప్రత్యుత తద్దమతయా
 ధీభావతి, తథాత్వే ధియోహమథావికారిత్వం జన్మాదివికారాశ్రియత్వంచ స్యా
 దిత్యత్రాహ (ఎవమితి) “ అభివ్యంజక ” ఇతిహేతుగధః । “ జడోష్టి ”
 తి ఘటవదవ్యంజకత్వా సంభవశంకావృద్ధాసాధకం + అహంకారస్థయాయా భివ్యక్తి

మాత్రమైవ నతువాస్తవీ తత్తత్పుత్తిః, దవణః ప్రతిహతభాన్యాయేనతు తద్దర్శ
 నోక్తిః, అతో నతద్వికారిత్యాదిప్రసంగః ॥ ఇందియవద్వ్యం జకత్సమస్తు, కిమితి
 స్వనిష్ఠతయా వ్యవక్తీత్యత్రాహ (ఆత్మస్థతయేతి) యథాదశానం స్వభావోదు
 రతిక్రమ ఇత్యభిప్రాయేణ స్వభావశబ్దః । ఆభివ్యంజకానామి దృక్స్వభావత్వం
 బుద్ధీనాం ప్రమాత్వవదౌత్సాహికం క్వచిదపవాదేపి ఘాయాదృష్ట్యాసిద్ధతీత్యాహ
 (దవణేతి) తత్తద్విశేష ప్రయుక్తత్వపున్యదానాయ బహూదాహృతిః । జాతి
 వ్యవస్థదాహరణేన చక్షుఃప్రతిఫలనోపాధికత్వ శంకాచాపాస్తా ॥ ఉక్తప్రకారేణా
 క్షణేన వైపరిత్యచోద్యస్యా పాస్తత్వమాహ (తత్కృతఇతి) వ్యంజకానామా
 న్యస్వభావ సిద్ధఇతిభావః ॥ నను స్వప్రకాశజ్ఞానస్య నవ్యంజకావేత్తా, వ్యంజకా
 నాంచ నక్వచిదపి స్వవ్యంగైవవ్యాంజనం దృష్టుం ఆనుభూతిశ్చనవ్యజ్ఞీ- ఆక్షరవ
 త్తత్వప్రసంగాత్, అహంకారోపినావ్యక్త్యా వ్యక్త్యైర్బుద్ధ్యధినసిద్ధిత్యాభావేనపర
 మాధకసత్త్వప్రసంగాత్ । నచ స్వయంవ్యక్తః, అనిష్టత్వాత్ అతో మిథోన్యం
 క్షేప్రన్యంగ్యత్వే న్యోన్యాశ్చర్యే సాన్విదితిచోద్య మనూద్య (క్షేపతి) (స్వ
 ప్రకాశాయాఇతి)

సజాతీయ నిరవేక్షితయా స్వయంభూతస్యాపి పరేణవ్యంగ్యత్వం తదభివ్యంజ
 కంచ నిదేశకయతి (రవీతి) కరతలస్య రవికరవ్యంజకత్వమ సిద్ధమిత్యత్రాహ
 (జాలకేతి) ఎతేన నిత్యసిద్ధాయా స్వరూపవ్యక్తే ర్దృశ్యసాహంకారజవ్యాభి
 వ్యక్తిరత్యపి సూచ్యతే ॥ పూర్వమహంబుద్ధే సుషుప్త్యాదావభౌవాస్సిద్ధాంతిసమృత
 స్వరూపధృత్వాయోగేనా న్యగోచరత్వముక్తం । అత్ర ప్రత్యేకః ప్రత్యేకవ్యాద
 వ్యతిరేకోహంత్యం, తచ్చా త్తనఃకాదాచిత్కమపి సత్యమితి మన్యమానం ప్రత్యాహ
 (యతఇతి) వ్యాపకాభావే వ్యాప్యన్నేతి వ్యతిరేకవ్యాప్త్యా సాధ్యస్యాత్ర
 సాధకసద్భావాధకతయా తద్దేతుతోక్తిః సతుతద్వోధకతయా, అహంకారస్య
 భ్రమతానిషేధో హంత్యభ్రమతానిషేధాధాః । జ్ఞాతృత్వాదికంవాభావ
 ప్రధానం, జ్ఞాతృత్వాదిసహిత మహంత్యమిత్యభావః । ఎవకారో న్యధాసిద్ధ్యహ

హాథాః । జ్ఞాతృత్వాహంత్వే మిథ్యాభూతే అనాత్మభూతానాం, సుఖస్వాదానాం భారత్వాత్ సుమధ్యత్వాదివది తి ప్రయోగః । స్వరూపాసిద్ధీయం హేతురితి వాదినం ప్రత్యహం (తతేతి) హితే, కాస్త్రప్రసిద్ధావా “ నాహంబిత్వి ” త్యాదిభిః సుఖస్తా వహంధీనివృత్తిస్సిద్ధా, ముక్తాచా “ హంకారంబలంపశామి ” త్యాదిభిః । నకేవలం కాస్త్రేణ,ప్రయిద్ధస్య సుఖస్తావస్థాత్ పరామర్శాప్రకారాచ్చ తదాసీమహంధీనివృత్తిమాహం (అతఃపతేతి) అత్రా ప్యత ఇతి సాధ్యపరం ।

“ యదప్యాహురిత్యా ” దినా ప్రపంచితం వస్తుసామర్థ్యం సరమప్రకృత్యేకము నైరవేక్ష్యవ్యక్త్యై నిగమయతి (తస్మాదితి) ప్రమాణైస్తదనుగాహిత్యే శ్చ స్థాపనాదిత్యధాః । అత్ర నివికళేషం ప్రాప్త్యం,నిత్యప్రాప్తేతస్మిన్నే పాసనాదిసాధ్యా ప్రాప్తిః,సవత్త్యా మిథ్యాభూత జ్ఞానం,తన్నిరాసేచ జ్ఞానాతిరిక్తంనా వేక్ష్యం, నివత్తేకం వాక్యజన్య మైక్యజ్ఞానం, తచ్చ స్వాత్మత్వైస్వభవేవా నకమావేక్షితమితి వస్తుత్రయసామర్థ్యానిష్కముః । “ నిరస్తేత్యా ” దినా సజాతీయ విజాతీయ నిష్ప్రతిః । భేదవికల్పః - తద్వైచిత్ర్యం,తద్భ్రమిషావా । నివికళేషేతి స్వగతవృద్ధాసాయ । చిన్తాత్రికరసశబ్దః ప్రాగ్వత్ । జ్ఞాతృజ్ఞేయాదయో వివర్తాః (భాస్త్యైవివర్తంతే) భ్రమగోచర మిథ్యాభూత వికారవతీభవతీ త్యధాః । తచ్చజ్ఞేన భ్రాంతిఃపరామృశ్యతే । శుద్ధ ముక్తశబ్దావవిద్యా తత్కార్య నివృత్త్యథాః । (ప్రతిపత్తయే) ప్రాప్త్యైకత్యధాః (సర్వేవేదాంతాః) కారణపరా స్త్రోతాకా స్త్రైక్య బోధకాశ్చ । తేషా మారభ్యత్వమిహ విచారద్వారా ఇతి ప్రకారే । ఇతి యదప్యాహురి త్యన్వయః । సకారణస్య సంసారస్య సత్యత్వేన జ్ఞానబాధ్యత్వాభావా న్నతవధాం కాస్త్రమారంభణీయమిత్యత్ర తస్యమిథ్యాత్వేన ధీభాధ్యత్వాత్ తద్భ్రాదానం కాస్త్రమారభ్యమితి పరోపన్యస్త వస్తుసామర్థ్యా మిహస్పష్టికృతం ।

తస్మాదనుపయుక్తత్వా ద్విరోధాచ్చాత్రాకముణః ।

తద్వింతావృత్తతానేతి వాక్యశేషోమనస్కృతః ।

మహాసిద్ధాంతారంభః.

అథానూదితనానాథః దోషచాలమహూదధః ।

సంక్షిప్తప్రవృత్తిపత్త్యర్థం తదిత్యాదినిబధ్యతే ॥

ప్రకాశయతితత్కారః పరైరుక్తమఫేకథా ।

అనేకగ్రంథసందర్భః సాధితంతదుదీయతే ॥

దూష్యకార్తస్త్వమిదంవక్తి ప్రస్ఫురద్దోషతామపి ।

అథాసత్వమతోవక్తు మిదంశబ్దఃప్రియుజ్యతే ॥

కించాసారమిదంసర్వం సతిసారేహికుతీచిత్ ,

సారాసారావివేక్తవ్యో నల్లిజాదిసమైరపి ॥

యదినౌద్ధియతేన్యాయై శ్శ్చుతిశల్యమిదమృతం ।

ఉపప్లూయేతసన్తాగః స్తదాహుర్బాహ్యదూషణే ॥

ప్రమాణత్వాప్రమాణత్వే పుణ్యపాపాదితత్ఫలం ।

విధ్యర్థవాదమంతాథః నామధేయాదికల్పనాః ॥

సర్వేషులక్షణైష్టేవ స్యప్రమాణగణైస్థితిః ।

వచనవ్యక్తిభేదేన పూర్వసిద్ధాంతపక్షతా ॥

కర్మభ్యుపసంబంధః పారలౌక్యేహలౌకికః ।

సర్వమిత్యాద్యయుక్తస్యా దర్శశూన్యానుబుద్ధిషు ॥

తస్మాద్ధర్మాధిభిఃపూర్వం ప్రమాణైర్లోకసమ్మతైః ।

అథఃస్యసదసదద్భావే యత్నఃకార్యఃకీయాంప్రతి । ఇతి

అత్ర వ్యావహారిక వ్యవస్థయా సమాధిస్తు సాంప్రత్యవస్థాశ్చ పాకరిష్యతే ।
 అత్ర తదిదంపరోక్త ముపాయాదిత్రయ మనాదరణీయమితి సాధ్యేం, ఔపనిష
 దేత్యాదినా తద్దేత్యాక్తిః । స్వపక్షేచ పాప్ర్యాదయస్త్రయ ఇహ పరమపురుష
 తద్భక్తి తదపరాధా న్నుచ్యంతే । ఔపనిషదశబ్దేన “తంత్రోపనిషదం పురుషమి”
 త్యాది వాక్యం స్వరయతా స్వపరపక్షయోః సాధ్యదూషణోక్తిః । పరేమంతు
 బ్రహ్మణో వేద్యత్వానభ్యుపగమా త్తదిష్టవిపరీత సగుణత్వాదికృత్యాచ బాధప్రద
 శానం । పరమపురుషత్వోక్తి రీశ్వరోత్తీర్ణతా వ్యదాసాయ । అథాత్రిమూర్తి
 సామ్యాత్తీర్ణతాది పక్షాపహాసమ్యగ్జ్ఞానానుపపత్త్యై భక్తివిరహోద్యుక్తిః । భక్తి
 హి సమ్యగ్గోచాతుతయా “యస్యదేవేపరాభక్తిః, శుద్ధభావంగతోభక్త్యా”
 ఇత్యాదిషు ఖ్యాతా । పాపస్య వాసవా - తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠి మిథ్యాజ్ఞానాదే స్సజాతీ
 యా రంభస్యోత్పదనశక్తిః । తస్యా స్తత్వధీనాశకత్వం “పాపంప్రజ్ఞానాశయతి
 క్రియమాణం పునఃపునః” ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధం । బీజాంకురన్యాయ నూచనాయా
 నాదిశబ్దః । అశేషశబ్దేన మాన తత్ప్రొప్యోపాయాది సర్వసంగ్రహః ।

పాపస్య భక్త్యానినత్వత్వం భక్త్యాభావే యథాహాం హేతుసాధ్య
 భావోభక్తి నిరోధిద్వారం చాత్రీ నూచ్యం ॥ భక్త్యభావాదినో క్రాధాభ్యాం
 మానతకాదా సర్వేత్ర ప్రమితిసామగ్రి శైధిల్యేన బహువిదామపి భ్రమీమాదీనం
 భవమాహ (అనంగతేతి) సమ్యగి త్యుపస్కాయాం । పదస్వరూపం - ప్రకృ
 త్యాది ప్రతిష్ఠానాంత సముదాయాత్తకం । వాక్య స్వరూపంతు తాదృశం సంఘాతః ।
 తదభావః - ముఖ్యాముఖ్యరూపః పదార్థో వాక్యాభావ శ్చ । తద్యాధాత్వం -
 దుస్త్వజభేద గణిత్యం వాక్యాభావస్య యథాహాం తాత్పర్యగోచరత్వంచ ।
 భేదభూయస్త్వ విరోధేన ప్రబలతయా పరేష్టత్వాచ్చ ప్రతిష్ఠాదః పూర్వం
 వాక్యస్యోక్తిః । ఆదిశబ్దేన స్వపరాభ్యుపేత గ్రహః । సకలశబ్ద స్సావాంతరభేద
 కరః పరేష్ట మివాంతరహా । ప్రతి - స్వతస్సాన్వధాసాధనం, ఉపశేవ్యాను
 విధానంచ । తత్త్వజ్ఞేన ప్రమాణ పరామర్శః । న్యాయః - తకాః ।

సమీచీత్యం-సాంఘపంచకత్యం । మాగళా-తత్రత్వీతిపాదక విద్యాస్థానం, యద్యా
విరుదజిజ్ఞాసా . సారణసూపానుగ్రహః । సంబంధసామాన్యేష్యే । కుతస్తహి
మానకూన్యస్య త్రానమిత్యత్ర బాహ్యమతవిత్వ భిన్నాయేతాహ (విక
త్వేతి) వికల్పసహత్యం, వికల్పమతే స్వప్నదోషత్వం । వేద్యత్వావేద్య
త్వాది విరుదగోచరత్వ భిన్నాయేణ వివిధశబ్దః । తత్కేళు సారో బాహ్యైరాంతః
వేదప్రామాణ్యవ్య నావరణోతానాత్ । ఇదంతతదృశ్యేష్యే కల్పితం । స్వమ
తస్య సత్రకాన్యత మానసిగ్ధతం బోధాయన టంక ద్రమిదాది సుహృత్తర పతి
గ్రహ పామిద్యంత సూచయతి (న్యాయేతి) అనాదౌ పునః-అపరావహాః
ఉన్నతై జల్మితాదు యేష్యమిత్యధికః । ఎతేన దృష్టావహాన్యేనాహం వాదానతి
కార మన్యద్యతే । ఉకింహి వేదాధికాసంగ్రహే “ మహాభాగ్యవాదినో బ్రహ్మ
వ్యతిరిక మిగ్ధాన్వినాదిన్యై స్వపక్షసాధక పమాణ పాతక భాగ్యకాంక్ష్యపగమా
దభియుక్తై కాణానానకావలప పత్రిపాదితః ” ఇతి । అథానామ “ అధికా
రోనుపాపాత్వై న్ననాదే క్షూన్యవాదిన ” ఇతి । తస్మిన్మే “ స్వన్వారోహణ
శిక్షణీయకా [పరిచిత్] నిమయాన్ పత్రివా (సంక్షిప్తం) అనుననం ప్రపంచ
యిత్తుమ. క్రిమితే (అగ్రహీతి) తత్ప్రాప్తివ్యస్య నికాన్యేష్యం మానకూన్య
తనూష్యే (అగ్రహీతి) నికాన్యేష్యే అనునీతి విశేషాత్ । స్వపచన విరో
ధోవ్య త్రసా న్యతే ।

త నిష్కామమునకు సామాన్యము రయుకాదు. అయితే సాకతస్వము
త్యాగా నిష్కామమునకు సామాన్యమునకు ఇది శబ్దము. సాకతస్వమునకు వస్తు
శక్త్యుం కథితము. విశేషము నిర్వాణమునకు సామాన్యము
త్యత్యాగము (సామాన్యము) కన్యాప్రతి ప్రమాణము. అందువలన సామాన్య
త. నకు తద్వలన సామాన్యము. విశేష ప్రమాణమును నిర్వాణమునకు, తత్తదాశ్ర
యాదిభి నిర్వాణమునకు వాచ్యత్వాదిభిన్న తద్వలన సామాన్యము. అన్నిటి కన్యాప్రతి
కన్యాప్రతియాదిభిన్న భిన్నము. సామాన్యమునకు విశేష సామాన్యమునకు
తద్వలన సామాన్యమునకు సామాన్యమునకు సామాన్యమునకు (సామాన్యము)

స్వానుభవస్వరూపః - స్వప్రకాశప్రకృత్యున్మీలనా నీలవర్ణాః । స్వగోష్ఠీనిర్మలః-తాకక పరీక్షక
సన్నిధానునాచ ఇత్యర్థః । సమయః- పరిభాషాప్రాయశ్చిభావో । సవకా మృ
తయా సంవాదా ద్బాధనామాత్యభిప్రాయణా త్తసాక్షిత్వోక్తిః । ఉక్తంస్యనక్తి
(ఇదమితి) అతి ప్రవృత్తియేన విషయా శ్చయ స్వగత విశేష ప్రదర్శనం ।
కేనచిదితి తదవాంతరవిశేష ప్రదర్శనాధికారం । విశిష్టవిషయత్వాత్ - విశిష్ట
స్వరూపప్రకాశ రూపత్వాత్ । యద్వా-అనుభవ పరామర్శ రూపాణాం జ్ఞానా
నాం విశిష్ట పూర్వానుభవ గోచరత్వాది త్యర్థః । తథాచ “అదశశామిత్య”
విస్వరసంసంకలభిః పురుషాననుభవాన్వా బూతైః । సవకాద్యప్రేపి యోగ్యపాదం
క్షీపతి (సవిశేషఇతి) అనుభూయమాన ఇత్యత్రాపి ప్రకాశమానఇతివా
పరావృత్తమానఇతివా ధికారః । కేనచిత్ - కీత్యాదివా వ్యతిరేకేణ । యుక్తి శబ్ద
ఇహ సుమానాధికారః ।

నిర్వికల్పః ప్రకృత్యున్మీలనా జ్వాలకృత్య బాధకా ద్వాన్యవృత్తిత్యర్థః
స్వసమర్పణా భావోక్తా । సమర్పణమణ ఇత్యంతో నువచః ।
తదైవ సవిశేషత్వే ధీమాచనాయ నతకమాననిదేశః । యది పక్షస్వరూప మేవ
మేతుః తదా దృష్టే సాధ్యసందేహః సాధనాకాంత్యాచ నస్మాత్ । నమాస్త్వ
యంస్వరూపం, నాపీచం స్వపరనిర్వాహం స్థానం తస్మాద స్వత్వభిప్రాయేనసాధాతి
కేసిగోష్ఠీః । స్వరూపాతిరిక్తంసత్తానాతింభాసమానత్వాదికంవాప్యభిచారిన్యమేతు
విభావః । అతఏవ స్వాసాధారణత్వం క్తం । తేన స్వరూపాసిద్ధి స్వకరణా సిద్ధి
విరోధా నైకాంత్యానాం భీమునహత్వస్య సాధ్యసందేహాకా ధమికస్వరూపై
కృత్య చ నిరాసః । సత్తాతిరేకత్వాదే పక్షే యుక్త్యాసాహనాయ పునఃకాశ్చింతం
“నిర్వికల్ప హేతు భూతై” రితి హి తక్తృస్థాపనం । సహా ధమికస్వరూపాసా
ధారణం సత్తాదిధర్మకామతీంనా సవిశేషాద్వాన్య వృత్తిం సాగయేది ిభావః ।
సాధనకారే హేతుస్థితి సాధ్యకారేతు స్వయమపి గళతీతి ధర్మకవాదవాదివా
త్యయా నవత్తంయుక్తం । అనుభూతిత్వ నివృత్తై కథమనుభూతి స్సాన్యదిత్యభి

ప్రాయేణ “ సవిశేషనివాసిత్వత ” ఇత్యుక్తం । అన్యథా స్వయాసిద్ధిస్సాన్యదిత్యభిప్రాయే
 యై వైవకారః । సవశవిశేషనిషేధకో హేతుః స్వపరనివాహకనీత్యా కనకరజత
 పత్ స్వాత్తనోపి నివశకస్సాన్యదిత్యత్రాహ (అత ఇతి) స్వస్తిన్నిషేధే సవిశేషవ్యాప
 కానమధూతిత్వ నివృత్తయోగా తస్మాదకాభావేన సాధ్యసిద్ధిప్రసంగాదిత్యథః ।
 కైశ్చిత్ - హేతుతయా ప్రమితైః తత్సమాన యోగ క్షేమైశ్చ । యద్య తద్దేతురా
 హిత్య మేతద్దేతుమత్వేన సాధ్యతే తదాప్రతిజ్ఞా హేతోర్విరోధశ్చ స్యాదితి
 భావః ।

అన్యే - ప్రమితి సిద్ధ స్వభావమే వ్యతిరిక్తాః । నక్యచిత్ - నహిస్వానుభవే
 స్వస్య నివాశేషత్వం సిద్ధ్యతి ఎవం తత్పరామేశే ఆనుమానాదౌచే త్యర్థః ।
 హేతురూపస్వగతవిశేషః స్థాపితః, అథ “నమమామి” త్యుక్త విషయాశ్రియాభ్యా
 మపి వైశిష్ట్యం స్థాపయతి (ధియ ఇతి) హిః ప్రసిద్ధా । ధీత్వం - కస్యచిత్
 ప్రకాశాత్తతా । వైవస్వనైతి విశేషతః స్వప్రకాశతా । “ప్రకాశశ్చ క్షేచిది” తి
 వక్ష్యతి । పూర్వకంత్వ దుక్తో హేతు స్తత్సాన్యంచే త్యథః । నిష్కృష్ట విషయ
 ధీరేవ బ్రహ్మైతి వనంతం ప్రత్యత్ర జ్ఞాతురిత్యాదిక ముచ్యతే । సహి “స్వసంబంధా
 దధాకంతర” ఇత్యాదికమప్యాహ । స్వమతే త్వమావధాన్యాత్తనః ప్రసిద్ధ ధీవ్య
 తిరిక్తతయా విషయాశ్రియావచ్చిన్న ప్రకాశత్వాభావేపి శుభిరతేన స్వప్రకాశ
 త్వా తద్గుణసారత్వాచ్చ జ్ఞాతృత్వ వ్యపదేశమూతితః । యథోపలంభం వస్తుస్వ
 భావః స్థాప్యః అన్యథా తిప్రసంగాదిత్యభిప్రాయేనో పలక్షేరిత్యుక్తం । విషయ
 రహితోఽప్యపలంభః కదాచిదప్యి, అతో నతదాభాసన స్వభావతే త్యత్రాహ (స్వభా
 వేతి) అనుభవః - ఆత్మభావనా । స్వావసరే - తదుపసాదనోచితే ఆవామధాత్త
 స్థాపన కారే । నిపుణతరం - ఉపపన్నతరమిత్యథః । పరోక్తయ్యుక్త్యేవ సాధనా
 తై రపి సమన్వయమి తిభావః । నివాశేషత్వ సాధక విషయాశ్రియాభ్యాంచ
 సవిశేషత్వ ముక్తం । అథ పరోక్త సాన్యైశ్చ తదాహ (స్యాన్యైశ్చ అత ఇతి)

తేషు మానసికాశస్య స్వమతేపి సిద్ధి ర్ద్యోతనాధాం ఎవకారః । తే ధియానతి
రిక్తా ఇత్యత్రాహ (అత ఇతి) సమ్యగవిమతిభ్యాం క్షణమాహ. (వస్తీతి)

ధీస్వరూపస్య సత్యత్వం శాద్ధాదెరపి సమ్యతం ।

అతో ధీమాత్రీసాధ్య త్వే దు స్త్యహసిద్ధసాధ్యతా ।

తద్ధర్మ సాధనతస్మాత్ స్వసిద్ధాంతవిరుద్ధతా ।

స్వసాధ్యానాం నృపాతోక్తిః పుషలో ద్యాహమంత్రీవత్ ॥

విమతి మాల స్వేష్ట సమర్థతేనచ సిద్ధాత్ సాధ్యానా మన్యత్వమాహ
(స్వాభిమతేతి) హేతుతయా స్వాభిమతైః - ధీధర్మం భేదై రిత్యర్థః । తేన
ధీస్వరూపాత్ సాధ్యభ్యశ్చ వ్యాప్యతే సాధకై రపి సవిశేషత్వ సిద్ధిః । తేన
హేతునాం సాధ్యానాంచ కల్పితత్వపక్షోపి “స్వాభిమతశ్చైవ, స్వమతోపవాదనా
ది” త్యజేనచ నిరస్తః । యది క్షణికత్వాదికమివ నిత్యత్వాదికమపి కల్పితం,
తతః ప్రదాతే క్వచిత్ పక్షపాతః । తద్భూత నిత్యత్వాది సాధనేచ సకథం
పర సిద్ధసాధ్యతాం బూరియాత్ । రజ్జుసంపా నయా త్రిద్విరుద్ధంచ సత్యం స్యాత్,
హేతునాంచ తథాత్వే బాహ్యరోపిత ధూమవదసాధకత్వం । యదిబూరియాత్
“అరోపితధూమాదేరసాధకత్వం కల్పితత్వ త్క్రీంతు వ్యాప్తికూన్యతాత్ । సత్యాం
తుతస్యాం [సాధకత్వం దశికతమితి తదాస్యాత్] ఆసత్యస్యాపి సాధకత్వం దృష్టుమ్,
మితి తదసత్ । వ్యాప్తే రప్యత్ర కల్పితత్వాంగీకారాత్ । తద్భూతేచ బాహ్య
ధూమే సిద్ధేతి ॥ యథాచ మాధ్యమికోక్త[సాధక]ప్రామాణ్య మిథ్యాత్వేన బాధ్య
స్య బ్రహ్మణ సత్యత్వం, ఎవం విశేషబాధక ప్రామాణ్యమిథ్యాత్వేపి తత్సత్యత్వం
దుస్త్యజం ।

అత్ర సత్యమసత్యంవా సాధనం దూషణంచవః ।

సత్య త్వేన ద్విరీయత్వ మసత్య త్వేత్వేన ధాతా ।

పారిశేష్యాద్వి శేషసత్యత్వ పక్షమ భ్యుపగమయతి (అత ఇతి) పక్షమాత్రీ
కల్పితత్వయా దుష్ప్రజ్ఞత్వాది త్యధాః । ప్రామాణిక విశేషైః - హేతుభి

స్వాగ్ధ్య స్పృశిశ్చైః విషయాశ్చియైశ్చైతియావత్ । అన్యథా తుచ్ఛత్వ త్యోగ
సాధకా ఎవకారః ।

సామాన్యతోహిధీస్తేష్మై విశేషస్యాగ్రహేసతి ।

స్వాదధ్యానస్తద్విద్మైతు ద్వయాభావాద్యవేన్నసః ।

ఎవం స్వానుభవసిద్ధ పునర్జానుపూసక్తము' పసంహృత్య పాగ్గుక్త సవకా
ప్రమాణానాం సవిశేష విషయత్వం విపూర్ణా ప్రత్యక్షాత్ప్రబలతయా పరాధిమత
శబ్దం తావద్విశిష్ట పరమానా (శబ్దస్యేతి) తు శబ్దో విశిష్ట విషయ ప్రత్యక్షాద్యు
పజీత్యత్వం పరికల్పిత కాస్త్రప్రాబల్యంవా ద్యోగతయతి । వాక్యాత్తనా విశేషబో
ధనన ప్రత్యక్షాత్ప్రమథికత్వ ప్రంజనాయ విశేష జేతుక్తం । ఎవకారణ యత్కిం
చిన్ని మిత్రాభావే శబ్దస్య ప్రపుత్తిరేవ వస్యాదితి వ్యజ్యతే ।

సత్యనిత్యత్వవేద్యత్వ వాచ్యత్వాదాతుసాశ్రయే ।

తత్తచ్ఛబ్దప్రతిపత్తిస్సాన్య తాన్వన్యనివాహకత్వతః ।

అధిధానసామర్థ్యాం - కయాచిద్యుక్త్య బోధనాహార్య మిత్యథా॥
విశిష్టభావా తిరేకే నిదానమానా (పదేతి) తత్ర పదేపి వాచకాంశ భేద
మానా (ప్రకృతీతి) విశబ్దః " సుప్తిజంతం పదం, విభక్త్యంతాః పదమి "
త్యాది కాస్త్రాంతర ప్రసిద్ధం హేతుమ వధారణంవా వ్యవక్తి । తతః కిమిత్యత్రానా
(ప్రకృతిప్రత్యయయోరి) యద్యపి, స్వాగ్ధా శేషే త్ప్రత్యయా విహితా, తథాపి
ప్రత్యయాంతరేణ సంఖ్యాది వైశిష్ట్యం ప్రాయశః స్తత్రాపి స్యాదితి భావః । ఎవం
గోత్యాదిపదేష్వపి ద్విషవ్యం । పదవైస్యవ - వాక్యసస్య తదంశమత్రాస్యాపి
త్యథాః । " అవజగనీయమి " త్యనేనా భిహితాన్వయవాదిభిరపి పదాంశ
యోర నిత్యతాదృశత్వం స్వీకృతమితి నూచ్యతే । వాక్యస్యాపి సవకావిశిష్ట పరత్వం
జతుం తదుపయుక్తమానా (పదభేదఇతి) ప్రమాణభూతై కవాక్యస విషయమిదం!
ఏస్వాదిత్వతః తాత్పర్యాభేదా దధకా భేదోన్వేత ॥ ఉక్తాభావ వాక్య

ఫలితమా (పదసంసారేతి) అభిహితాస్వయమితేన సంసర్గోక్తిః । విశేష
శబ్దో పూర్వాధాన్ । మతాంతరేతు సంసర్గవిశిష్టే తాత్పర్యం । యద్యపి
“ అక్షైకత్యాజేకం వాక్యమి ” తివ్యాయాదే కవిన వాక్యాధాన్, తథాపి
లింగ సంఖ్యా కారకాద్య నైకాంశ గభోక సా, నతుక్వచిదపి నిర్మాణత నిఖిలాంశం
కించి చ్చబ్దబోధ్యం । అఖిన్ద వాక్యాధాన్ది కొల్పిస్తు విరసివ్యతే । నివికేశేష
శబ్దోపాన్య ప్రప్రయక్తశ్చే ద్వీశిష్టతయా ప్రమితమ న్యపదాధాన్ వివక్షితవిశేష
రహితం లింగసంఖ్యాది యుక్తమేవ బూరితే । నచైకం పదం ప్రమాణం, అధ్యా
హారాదినా పదాంతరయాగతు నగర నివికేశేషం తన్నాప్రాన్య విశేషాజీతివత్
తాత్పర్యవాచకేన సంకుచితవృత్తి స్సార్థత్ । భాగ్నోక్తిశ్చే న్నప్రమితి హేతుత్వం
శబ్దస్య । అతో మమానత్వమ ప్రమాణమేవవా వదద్ధిరపి దువాకారం విశిష్టాధాన్
వబోధనం ॥

అవినాభావతోన్యేన సంబంధేనవిశిష్టధీః ।

శబ్దాత్సాన్యన్నానుమానత్వం తతోన్యేత్యపిసుగ్రహం ।

ప్రతిత్యక్షవద్విశిష్టాధేన్ బుద్ధేబాధాద్యభావతః ।

మానత్వాదిహచావాత్క కల్పశ్చేవితథోద్యమః ।

మనోజన్యతయాతాగిపి ప్రతిత్యక్షత్యేవివక్షితే ।

ననఃకాచిత్త తిస్తత్తు నప్రతిత్యక్షస్యలక్షణం ।

ఎతత్ త్వం ప్రత్యోక్తం “ న నివికేశేష వస్తుని శబ్దః ప్రమాణమి ” తి ।

అధప్రతిత్యక్షమన్యద్వా స్వేష్ట మానంవివక్షితం ।

ధం గాయాధ్యక్షమఖిలం విశిష్టాధాన్సమధ్యతే ।

(ప్రతిత్యక్షస్యేతి) అపరోక్ష బుద్ధేత్యధాన్ । గ్రహణం హ్యనంతర
మాదాహి)యతే । అవిశిష్ట ప్రతిత్యక్షసదాశన కల్పనయా న్యతర హి, మాణోక్తి

రయుక్తత్యభిప్రాయేణ “నివికల్పక సవికల్పక భేదభిన్న స్వే” త్యుక్తం । ఎవం
 హ్యేహుశ్చవాక్యకాః “అజ్ఞాతార్థక పరిచ్ఛిత్తిః ప్రమాణం, తచ్చ ప్రత్యక్ష మేవ,
 తత్ప్రాప్తి నివికల్పకమ ప్రమాణం అనవధారణత్వాది ” తి ॥ అత్రా నవధారణ
 శబ్దేన సంశయరూపత్వం అవిశిష్ట విషయత్వంవా వివక్షితంచేద సిద్ధిః, కలిపయవిశేష
 గ్రహిత్వోఽసంశయోత్థాపకత్వంచేత్, సవికల్పకే వ్యుత్తి । క్వచిదపి కనాపిసవక విశేష
 వైశిష్ట్యస్యా యోగినా గురూగ్రహిత్యాత్ । బోధాస్తు “అవిసంవాది విజ్ఞానం ప్రమా
 ãం । తత్ప్రకల్పనాపోడమ భ్రాంతం ప్రత్యక్షవివిధ మ్మతం । వికల్పే వస్తు నిర్భా
 సాద సంవాదాదు పల్లవః ” ఇత్యాచుః । “తస్యాం యద్యూప్యమాభాతి బాహ్య
 మేక మివాన్యతః । వ్యావృత్తమివ నిస్తత్వం పరిక్షానంగభావతః ” ఇతిచ ॥ తద
 వ్యుత్తి, నిర్దోష వికల్పనామపి సద్భావాత్ । తద్విషయస్య తద్వదేవై తై
 స్సంబంధానుపపత్త్యాది కుతర్థై బాధై తుల్యవ్యాయితయా యోగాచారమతేన
 బాహ్యార్థక లోపప్రసంగాత్ । విగితా ధీ భాగ్రింతి వికల్పత్వాదితీ త్వయోక్త
 ధర్మాదితీ సామాన్యతోబూరియాత్ । తథాచా నుభవ్యతే “స్తుభాదిప్రత్యయో
 మిథ్యా ప్రత్యయత్వా త్రధాహి యః । ప్రత్యయ స్సమృషాదృష్ట స్సప్రపాది
 ప్రత్యయోయథా ” ఇతి ॥ వైషమ్యంచాత్రీ త్వయా రుపకచం, కించాస్తు తత్ప్ర
 యోగస్స హేత్వాదివికల్పనాం పక్షికారే బహువిధా సిద్ధి బాధయోః ప్రసంగః ।
 ఆన్యధాతు హేతోవికపత్నావృత్తిత్వాది ప్రసంగాత్ । శబ్దాధ్యాసాత్ సవికల్ప
 కం భ్రాంతిరితి చేన్న, తదసిద్ధేః । యథాచుః । “సంజ్ఞాహి స్వయమావాపి
 ప్రత్యక్షత్వ న్నబాధతే । సంజ్ఞనస్స తటస్థాహి నరూపాచ్ఛా దనక్షమా ” ఇతి ।

అతః ప్రత్యక్షం ద్వివిధమపి ప్రమాణం, నతు నివికల్పే ॥ తత్ప్రమాణం
 తార్థకం విశ్వమాణ విశిష్ట ప్రతిసంధాన వ్యక్తిర్థకంచ దురపహ్నవాది వైష
 దాహ (సవికల్పకమితి)

అదిశబ్దేన గుణాది గ్రహిః । “యథామనుష్యత్వక్లోవా చర్మకచ్ఛతి
 నిర్దోషయః ” ఇతి । శబ్దవికల్పస్తు “నసోపితి ప్రత్యయో లోకేయశ్చైవానుగమా
 ద్యుతే । అనువిధమివజ్ఞానం సవకాంశ బ్దేనగ్రహ్యతే ” ఇతి ॥ వ్యాపితయా

శబ్దైరుక్తోప్య ఆవృత్తన్నానాం వికల్పేష తదయోగా త్సంకోచ్యః । “విశిష్టవిషయ త్వత్సవిశేష విషయ” మిత్యత) సామాన్యోక్తస్య జాత్యాద్యుదాహరణైర్వ్యాంజనా న్న సాధ్యవిశేషః । “ఆస్తివ్యోజనసాక్షానం ప్రథమం నివికల్పకం । బాలమూకాది విజ్ఞాన సదృశం శుద్ధవస్తుజం” ఇతి పరై రన్యథోక్తం ప్రథమజ్ఞానమపి విశిష్టవిషయం ప్రతిజానీతే (నివికల్పకమితి) అపిస్సముచ్చయాధికః, పరేష్ట పిరోగ ద్యోత కోవా । ఆపధారణ ముపలంఘి దాఘ్యపరం, ధీత్వా ద్విశిష్ట విషయమిత్యనుమానం చాత్రి సూచ్యం । అశిష్ట విషయత్వస్య క్వచిదప్యభావేపి విశిష్టవిషయత్వభావస్య ఘటాదౌ చ్యుత్వా చ్యవ్యతిరేకత్వ సిద్ధః । విపత్నై బాధస్తు విశిష్ట విషయత్వభావే సవిషయత్వాదిక మపి న స్యాదితి ఆవిశేషాత్ । నివికల్పయాధీనకచ్యుత్వేతి చీత్, సమ మే తిత్ । ఉపయోగాత్కల్పత ఇతి చేన్న, హేత్వసిద్ధేః । అనుపయుక్తి చ్యవ కల్పనే కిన్నామ నకల్పం । ప్రతిజ్ఞాతే హేతుమాహ (సవికల్పకఇతి) స్వగోచర జాత్యాదివిశిష్ట ప్రతిసంధానరూప వికల్పరూప త్వదిత్తిధికః । సంప్ర తిపన్న ప్రత్యక్షిజ్ఞా హేతుభూతా భిజ్ఞాదివ దుదాహర్తృవ్యం, నను ప్రథమం జాత్యాదిగ్రహణాభావా దసిద్ధోహేతుః,

తతః పరంప్రసవన్తు ధర్మైర్బాత్యాదిభిర్యథా ।

బుద్ధ్యావసీయతేసాపి వ్రత్యక్షిత్యేపిసమ్మతా ॥

ఇతి । అన్యథా నివికల్పక సమాఖ్యా పిరోగశ్చస్యాత్, తత్రాహ (నివికల్ప కల్పకన్నామేతి) అయంభావః ।

అస్తిహీతిప్రతిజ్ఞాన నాస్తిహీత్యుత్తరంక్షమం ।

ప్రవృత్తిభిర్విశిష్టాధిక బాలమూకాదిధీరపి ॥

శిబ్దోపస్కారమాత్రంతతు నాత్రవృత్తత్వభావతః ।

వృత్తత్వత్వవిశిష్టాధిక బోధాభావేకథంభవేత్ ॥

నచావధయవశక్త్యైవ నామధేయవ్యవస్థితః ।

అతిప్రసంగాద్భాధాచ్చ మహావృక్షాదినీతితః ॥

అతోనిరీహాదిపద న్యాయాద్వృష్టానువర్తితః ।

నిర్వికల్పనిషధస్య సంకోచాత్రభవేదితి ॥

తదిహ ద్వైతికత్వితస్య సర్వ విశేషశూన్యస్య ద్వైతాద్వైతి కథితస్య విద్యమా
న సర్వ విశేషధీ రహితస్య చ గ్రహణం నిషేధతి (నసర్వేతి) తాదృశగ్రహణం
దృష్టం కల్పితం వేతి వికల్పమత్వా పూర్వం చూషయతి (తథేతి) ప్రథమ
మపి తథాభూతగ్రహణం యోగ్యానుపలంభనిరస్తమి త్యధః । ఆపర నిషే
ధతి (అనుపపత్తేశ్చేతి) ఉపపత్త్యభావాది త్యధః । తత్కల్పకస్యాన్యధోప
పత్తేరితిభావః । ధీత్వ ప్రయత్నవ్యాప్తి విరోధేనో పపత్తి విరుద్ధత్వత్వాత్ బోధ్యం ।
ఆదేశానం విప్రస్థాన్ స్వమతే దేశానభ్యు ప్రమాణయతి (కేనచిదితి) పృథ
క్సద్ధేనా పృథక్సద్ధేనవైత్యధః । గోత్వప్రవృత్త్య బహిష్కత్వాదిహ గగనాద గ్రహ
హీతుశ్చ వ్యాపృతాహి సర్వత్ర సర్వాపి ధీరితి భావః । ఉత్పత్తి విరోధ ముక్తాన
ఉపపత్త్యభావమపి వ్యవక్తి (త్రికోణేతి) ఆయోగఇహ విశిష్టోల్లేఖిత్యాభావే
అధీత్వాదిప్రసంగాత్పిద్యః । సంస్థాన శబ్దోత్ర తత్తదసాధారణాకారపరః । (కస్య
చిదపితి) నిరవయనస్యాపీత్యధః ॥

సజాతీయ విజాతీయవ్యావృత్తస్వస్వభావతః ।

ఇత్యమిత్యేవగృహ్యంతై శబ్దగనాదయోపిహి ॥

ఏవం సవికల్పక నివికల్పకయో విశిష్ట బాహ్యధా విషయత్వోక్త్యా
ప్రత్యక్షస్య జ్ఞానగ్రాహితం తదాకార వైచిత్ర్యకారణతయా బాహ్యధాన్యమ
మేయత్వంచ వదన్ సోత్రాన్వికోపి ప్రత్యుక్తః । చ్యయోరపి విశిష్టవిషయత్వై తద్వి
వో దుశ్శక్య ఇత్యత్ర లక్షణతో వివేక్షం ఉదాహరణస్తావదాహ (అత ఇతి)
విశిష్టగోచరత్వ తదభావాభ్యాం విభాగోక్తే నికారస్తత్వాదిత్యధః । కిమియం ప్ర

ధనుశ్వాదినా పరిభాషా, తథాసతి విపరివతోఽపి స్వాదిత్యత్ర వ్యవహారవ్యవస్థా
పకం విషయభేదమాహ (తత్రేతి) ఉక్తమేషమ్యచ్చబద్ధవ్యవస్థాంవాక్యద్వయే
నాహ (ప్రథమేతి) వికల్పిత్ర ప్రతిస్థాన గోచరస్య కనచిదన్యకన విశే
షణన వైశిష్ట్యం, తద్యోగా యోగాభ్యామేవ వ్యవస్థాత్ర విపత్తిస్తుతా। బా
తే స్పష్టికల్పకా భావరూపత్వా పోహత్వాదిమత వ్యవహారాయ సంస్థానత్వం త
ద్వక్త్యే సాన్నాదిరూపత్వంచాత్మోక్తం। పరస్పరస్య నివేకకల్పకశబ్దనిమిత్తతాం
నిరస్యతి (నపునరితి) అథన్యాత్; అనువృత్తిరూపచాతి సుదగ్రహాకథంగృహ్యై
త? గృహ్యతాంవా, తథాపి తద్విశిష్టతయా ప్రథమచ్ఛేదాయుక్తా, విగతాచ్ఛేదే
షణవిశేష్య ధీపూర్వికా విశిష్టచ్ఛేదాత్, సంప్రతిపన్నప దిత్వనిమిత్తాత్।
అతోవిశేషణవిశేష్యణామిద స్సంబంధోఽథ కౌప్రవ్యాప్తివిశిష్టచ్ఛేదే స్పష్టేతి
తత్రాహ (సంస్థానేతి) జాతిశబ్దస్యానువుత్తి విశిష్టవృత్తిస్తుతయా జాతీయేనా
నువుత్తియైశ్చిన్తి, తత్స్వరూపస్తు యోగ్యతయా ధర్మిప తత్త్వమృత్తియేవ గృహ్యతే
తదథామిహ సంస్థానరూపత్వోక్తిః। అనువృత్తిప్రకారస్తు విశ్చ్యతే॥

(విద్రవ్యియకత్వావిశేషాత్) ఆశ్రయగ్రాహక ద్రవ్యియవేద్యత్వాద మూ
త్వాభావాచ్యైత్యర్థః। తేనగన్ధాదివ్యవహారః పిండగ్రహణపి గోత్వాద గ్రహణ
దశకన వ్యవహారశ్చ। (సంస్థాననవినా) అపృథక్ సిద్ధయత్కిచ్చిద్ధమేకణ
విశేషత్యర్థః। తేన దృష్టాదివ్యాప్తిః। దూరాదౌ ద్రవ్యత్వాదిమత్రేణ సిద్ధిశ్చ। వి
ప్రచ్ఛేద్యాదితి హేతౌ వ్యవచ్ఛేద్యస్య అవిశిష్టవిషయ జ్ఞానస్యాసిద్ధౌ వ్యర్థం
విశేషణం। అన్యతస్సిద్ధా మనుమేయాభావః। అనేనైవ తత్త్విద్ధావనోన్యన్యాశ్రయః
వ్యవచ్ఛేద్యసిద్ధౌ సవిశేషణ హేతుత్థానం। తేనైవచ తత్త్విదితి। పృథక్ ధీపూర్వక
త్వస్తు విశిష్టబుద్ధిభిశ్చ సామగ్రీ వేద్యత్వోపాధికం। తచ్చ దృష్టాదీనామ సంస్థాన
వ్యవధానాదః। సామగ్రీ సద్భావేతు ప్రథమమేవవిశిష్టచ్ఛేదస్వాదపి, తేనాం సం
స్థానత్వాభావాత్ పురుషగ్రహణాభావే తద్గ్రహణం। దృష్టాదీనాం పృథ
చ్ఛేద్యత్వేన దృష్టాదేస్సన్యశ్రయగ్రాహకణ। మూలరససత్రోత్రాణాం గుణమూల

గ్రాహిత్యం తదాశ్రయగ్రహణానర్హత్వాత్ । సర్వమిదం యథాదృష్ట్య వతిష్ఠతే ॥

భిన్నక్షగ్రాహ్యగంధాదివిష్టప్రత్యయోదయే ।

పృథగ్గ్రహీతీనియమో యథాదర్శనమిష్యతే ॥

ఏవం సంబంధసామగ్ధ్యంతరవిద్యత్యేపి॥ నను సంస్కారస్యానర్హ్యేభి ద్వితీయాదిపిష్టగ్రహణే గోత్యన రసవృత్తి వైశిష్ట్యం గుర్లభం, కథం తత్ర సవికల్పకత్వనియమఇత్యత్ర సంభవద్విషయతయా ప్రతిపత్తి (ఆతఇతి) సంస్థానవిష్టవిషయవాసనాజనక ప్రథమపిష్టగ్రహణసామధ్యదిత్యర్థః । ద్వితీయాదిపిష్టగ్రహణేషు—ద్వితీయత్వాది విశిష్టతయా తత్పిష్టగ్రహణేషితియావత్ । “సర్వదైవే” త్యనేన సంస్కారపటిమనైర్మలచిద్ధర్మానువృత్తిగ్రహణీయత మిత్యుచ్యతే, యదాతేజాశ్చియగ్రహణాస్యాత్, తదాసవికల్పకమేవేత్యుక్తం, తదాసానియమ ఇత్యభిప్రాయః ॥

ద్వితీయాదిమపిష్టేషు నిర్వికల్పకసంభవాత్ ।

అనధారణమతస్యాత్ ప్రాచుర్యాదిభికేచన ॥

ఏతేన ప్రత్యక్షజ్ఞానేషు సంస్కారసహకృతే నియజవ్యత్య తద్విరహాభ్యాం సవికల్పక నిర్వికల్పకయో భేదోల్లక్షణతః స్థాపితోభవతి, తేనైవప్రథమపిష్టేషు పురుషసంస్కారాణాం ద్వితీయాదిపిష్టగ్రహణేషు సవికల్పకత్వంచ స్యాదేవ ॥

ప్రత్యక్షమిశ్వరాదీనాం విశిష్టోదేశగోచరం ।

అవసానోద్భవత్యేన నిర్వికల్పకమస్తునః ॥

అనువృత్తిగ్రహ త్తత్రసవికల్పకతాస్తునా ।

నభజ్యేతవిశిష్టా విషయత్వేంద్విధాపినః ॥

అనాదావిహసంసారే తస్మిన్నపిచజన్తని ।

భాష్యేత్ప్రథమత్వాదిత్వపూర్వాదిత్వబుద్ధితః ॥

ఏవం ద్వివిధస్యాపి ప్రత్యక్షస్య నివేశేషవిషయత్వాభావాన్నిగమయతి (ఆతఇతి) కదాచిదపి—ప్రథమాక్షసన్నిపాతేపితి యావత్ ।

అథోక్తాథ బలాదేవ వక్తీథంగంప్రసంగతః ।

భేదాభేదమతస్యాపి శాస్త్రాంతరంభాదివాది [బాధి] నః ॥

(అతవంతి) నిర్వికల్పకస్య విష్ణుభక్త్యాహిత్యాదవత్సభః । ఏవకారః ప్రచ్ఛన్న జైనమామణస్య । పసత్తానుప్రసక్తిం హేతోరన్యవైరపేక్ష్యంవా న్యవక్తీ । సవత్త్ర—అయంతిద్ధయో స్వతవ పరోక్ష ప్రక్రియయా సజాతీయప్రవీరియావ్య్ ।

దృష్టత్వానుపపత్తైవా భేదాభేదసముచ్చయః ।

ఇత్యేతదిదమిత్యాదిగ్రంథాభ్యామధదూప్యశే ॥

ప్రథమపిండగ్రహ పరోక్షా జాతివ్యత్యో రభేదవ గృహీతరసిద్ధా, యా క్త్యాత్మకౌశిప్తిన్తు భేదగ్రహేణబాధతే భావః । ద్వయమపి క్రమాద్వివృణోతి (తథాహీతి) సకలేతరవ్యావృత్తం-గృహ్యమాణాకారానధికరణాత్సర్వస్థాన్విన్నతయ త్యధః । సకలకలైవ గృహ్యమాణోపాకారస్సంగృహీతః । తవ తదానం తదవన్య త్యబుద్ధిరవ్యస్తీతి శంకానింసాభావకారః । సాగతమలవత్ప్రయోపతవీనవ్యావృత్తిధీస్సాన్విదిత్యత్రోహ (వ్యావృత్తిరితి) చత్వంకానివృత్తిపరః । స్వతవ వ్యావృత్తిబుద్ధౌ సంకయాద్యభావప్రసంగః । తోత్వాదగోత్యాదవిష్ణుత్వాభావా ద్భూమిధమ భేదశ్చాత్రసిద్ధః । అస్తుభేదధీ, ఆ భేదాపి యాక్త్యాత్ర సిద్ధతీత్యత్రోహ (సర్వత్రేతి) పునఃకృదేషివా పునఃకృదేషివీత్యధః । యది జాతివ్యక్తివ్యభేదస్సాన్విద్యతే, తహి-చద్వంద్యోగినిపి సాధ్యస్సాన్విదిత్యాకయః । అత్యంతభేదః—వికర్య ప్రతిభటస్వభావః । ప్రతీత్యసానవ్యక్తః-ప్రత్యక్షైశ్చైవస్పష్టావగతః । అగోనివా-థో దురపహ్నవత్సేతి భావః । “తయోద్యోక్తభేద” ఇత్యనైవైకాగోత్యైకకర్తానువిదప్రత్యయోప్యే తోచన్తీతివ ద్విశేష్య ద్విత్వాని విపృత్తివిషయఇతిమాచ్యతే । “అనయో చైక్యమి” త్యాదేపూర్వోక్త్యైవమేవతత్పర్యం ॥ నన్యత్యంతభేదస్సేషు దత్తాదిషు సామానాధికరణ్య ముత్పన్నాయ సాపేక్షం దృష్టం, తోత్వాద్యంతభావాదభేదాని సాన్విదిత్యత్రోహ (త్రేతి) ఆయంభావః, పునః

ధన్యతాపూ ధన్యతాభ్యామేవ లాభవాన్తత్వధీకాయాపేక్షాతదభావాన్యాతాం
 సత్వత్వంతభిన్నత్వతదభావాభ్యాం, అపృథక్సద్భవేషి క్వచిత్తత్వధీకాయస్తు నిష్క-
 మకశబ్దత్వాదితి॥ విశేషణత్వముతరణాపుష్పలభిసిద్ధ్యపృథక్సంసానసంస్థితో-
 క్తిః స్వనిష్ఠః—దేవదీప్తిదీప్త్యపృథక్సద్భవహితాత్మ్యధః॥ కదాచిత్—ఆగం
 తుకసంబంధకాలేతావతాలం తథాపి క్వచిచ్ఛబ్దోదేశభేదముఖేనాపి పృథక్సద్భవ-
 థాకాయతుల్యత్వేతి జ్ఞాపనాధః॥ వ్యాప్తివ్యక్త్యే గోత్యాదయఇత్యాద్యుక్తం॥
 అతన్నిష్ఠతయా తత్సత్త్వేన నాస్తీత్యవధారణాభిప్రాయః॥ అవస్థితః—యావత్సత్త్వ-
 మితిశేషః॥ ననువిశేషణత్వేనమానెషి యన్యపృథక్సద్భాదిదైషమ్యంతరీక తతి-
 వవతాదాత్మ్యతదభావలక్షణమపి తత్సద్భాదిత్యత్రాహ (ఉభయత్రేతి) అభేదప్రతి-
 హాలాకారస్యః, ఐక్యాభావవ్యాప్యోహి విశేషణ విశేష్యభావః॥ తస్మాదైక్యకో-
 నశక్యా, సహ్యావాంతరవిశేషణక్వచిదపి సామాన్యవ్యాపకవిరుద్ధసిద్ధ్యదితిభావః॥
 ఏవమపృథేయకో-సంప్రతిపన్నైక్య వస్తునీవ భేదధీస్తత్ర సన్యాదైత్వ్యభిప్ర-
 యోనాహ (తత్వవేతి) తయోః—పృథక్సద్భాపృథక్సద్భయారిత్యధః, విశే-
 షణవిశేష్యయారితివా॥ “భేదప్రతిపత్తిశ్చై” త్యత్ర “సమాన” తివిపరీతాను-
 మంగః॥ ననుదత్తాదివ్యదృష్టస్సహధీనియమో గోత్యాదిషుదృశ్యతే తేనాభేదోస్తు
 సచేదుభయత్రధీసాహిత్యనియతిస్తదభావోవాన్యాదిత్యత్రాహ (ఇయానితి) ఆయం
 భావః, యథాభిన్నత్వావిశేషేషి క్వచిదవతాదాత్మ్యమితి తే స్వభావనియమః
 తథాతాదృశేషపి కేషుచిదవాపృథక్సద్భిః, తేషుపి స గురుత్వగంధాదీనాంధీసా-
 హిత్యనియమః, సతుగోత్యాదీనాం, దుస్త్వజస్వభావనిధూతాతిప్రసక్తినోకభ-
 యసమ్మతభేదవిరుద్ధంసాధయతుంశక్నోతి॥ సచాప్రృథక్సద్భవమైక్యం, వివాదాత్,
 తదాహిభేదవవాభేదఇత్యపిసంకత్యైత॥

తస్మాద్భేదైకనియత సహధీనియమస్త్యయం ।
 ఐక్యసిద్ధివిరోధ్యేన భావేచాతిప్రసంగకృత్ ।
 ఇష్టసిద్ధ్యన్నభావాదిః ప్రతియోగ్యాదిభిస్సహ ।
 సచైక్యంయుజ్యతేతత్ర విశేషశ్చాత్రమవశః ।

కించనంప్రతివ న్న కృ పృథక్సిద్ధిప్యసన్నిధౌ ।

స్వాదసాధారణాభాసా హేతుః పూర్వశ్చ తాదృశః ।

వ్యక్తవ్యాహతిదుస్థత్వా ద్భిన్నాభిన్నత్వమప్యతః ।

దుస్సాధమభ్యుపేతేషి కేవలవ్యతిరేకిణి ॥

గదక భాగదక భత్వాభ్యాం గజత్వంవినివృత్తిమత్ ।

గదఁభాగదఁభాత్తత్వం గజస్యతవసాధయేత్ ॥

ధమ౯ధ ర్హిస్వయాపై క్యే స్యాన్నాన్యతరధీఃక్వచిత్ ।

సహాధీశ్వర్యచిన్నస్యా త్సమ్యతై క్యేయధామతః ।

అతఃశ్వాపిద్వయో రైక్యం సహైవావగతౌనమా ।

దుస్సాధమధవాభాక్తం రామసుగ్రీవయోరివ ॥

తదిహాభిన్నధీభిఃన్నై భాన్తిహ్యైకకృబుద్ధివత్ ।

అభిన్న భేదధీశ్చైవం స్యాచ్చుద్దద్విత్యబుద్ధివత్ ॥

ప్రాతిస్వికమనెకేషు యదైక్యంసర్వసమృతః ।

నతతఃప్రస్తుతంసిద్ధ్యై తద్దుక్తేసిద్ధసాధ్యతా ॥

సామానాధికరణ్యైపి యథార్థంప్రతిపాద్యతే ।

అనెకాన్వితపకాథోనానె కైరెకతాంగతః ॥

యచ్చవ్యష్టిసమస్యాదా నానా త్వైకత్వదర్శనం ।

నవిగుడ్డాస్వయ స్తత్ర పరిషత్పురుషాదివత్ ॥

భేదాగ్రహణీకారత్వా ద్దయత్వాద్దేశసామ్యతః ।

పరిమాణైకతశ్చైత్యాస్య సారం జైనకల్పితం ॥

బాధాసిద్ధ్యస్యథాసిద్ధి వ్యభిచారాదిక్షుతాః ।

హేతవస్తద్విదామేతే జగుప్సామాత్రహేతవః !

యచ్చాన్యదపిముహ్య ద్భిర్భాషితంభాషారాదిభిః ।

త త్తేదథః ప్రసంగేషు తద్భంగశ్చభవేదితి ॥

ఏనంధర్మధర్మతాదాత్మ్యస్యదృష్టత్వేకత్వత్వేచ నిరస్తే భేదాభేదమునోవి
రోధః క్వచిదుపలంభిరస్తఇతి శబ్దోక్తం ప్రతారణమాత్రమిత్యుపాలభ్యతే (అతిశయి)
అత్ర ప్రతీతిపరాపాతిం వదతేవ సాన్యాదితిభావః । నిహ్నోతవ్యానుక్త్యానిహ్నాప్ర
కారంపవృత్తీతి (ప్రతీతిప్రకారాదితి) ననుప్రథమాత్మసన్నిపాతనిర్వికల్పక
యామిదమిత్యుపతీతిం పరనెచ్చంతి, తత్కథమిహసర్వసమత్తోష్టకైః, ఇత్యం,
నహ్యత్రనిష్క్రమ్యత్యతరధీసిద్ధం ప్రాతినిధ్యమైక్యంభాతీశిపస్తే సాన్యత్యతే, కింతుధ
ర్మధర్మభేదః, తథాసతీదమిద్ధం భావధీస్తత్రపరైరపిసమంతవ్యా, యద్వా, సవికల్పక
ధీప్రకారస్యసర్వసమత్తోష్టకైతద్భేదప్రథమవపి తద్వదవవిరుద్ధానుల్లేఖసాన్యత్యతే
నను, “తదనన్యత్వమారంభణశబ్దాదిభ్యః, అంశోనానావ్యపదేశాదన్యధాచాపి దాశ
కతివాదిత్వమధ్యయతివక, ఆత్మైతత్పరగచ్ఛంతిగ్రాహయంతిచ, అవిభాగనదృష్టత్వ
త్” ఇత్యదివాచినమున్రిక్త్యతోత్యస్తభేదోనిష్ట ఇత్యత్ర తద్భేదప్రాయవ్యక్త్యస్పష్ట
ధామనికాంతివాచకమూత్రందశాయతి (తిదతదితి) ప్రమాణాదిప్రసిద్ధవిరుద్ధ
సంభేదమూషణమిత్యర్థః ।

సువ్యక్తార్థోనసూత్రేణ నిశ్చితేనూత్రకృస్తతే ।

అన్యక్తార్థైస్తదున్నేతురపసిద్ధాస్తమానాచ ॥

అథసాత్వత్వక్రాంతస్యకేటంసిద్ధిః । సాధయతి (అతిశయి) సర్వవిశేషర
హిత గ్రహణాసిద్ధత్యర్థః । అదిశ్చైవనతాత్మకమైదికాగమగ్రహః । సంభవతిహితతోపి
వ్యాప్తిసిద్ధాక్వచిదనుమా, యథాస్వర్గమసాయస్యతితత్కామనయాసమ్యగనుష్ఠిత
శ్లోతిప్రమవత్త్వాదితి, ప్రత్యక్షాదినాదృష్ట లింగసంబంధంసాధ్యంతద్విశిష్టోధమా
తదుక్తం, ఆలోనసాధ్యవిశిష్టపిశేషయశ్చపి హాపాత్య, నరహ్నానధర్మసాధ్య

దివిశేషభూయస్త్య ప్రచర్య నతార్పర్యాత్. “విశేషమగమాభావాత్సమాశ్రియసిద్ధ
సాధనాత్. తన్వతోనుపపన్న త్వదనుమానకథామతి, ఇత్యాదివచనార్పర్యాకోపి స్వ
వచనప్రవృత్త్యాదిభిచ్ఛగ్నుః. కాంతరాదా వ్యభిచార సేవభవేన సంజహా
ద్రాప్త్యావానుమానకీప్రవృత్తిః. యద్యచ్చయాయాసంవాద ఇత్యావాస్తు ప్రత్యక్షై
పిస్యాత్. “యచ్చ సుమానస్య ప్రామాణ్యేనతి కథంచ్యుత్త్యైవంభావవైతః” అత్తి
భాన్యథాపివిష్ణు విషయత్వంతానందైరపహ్నవం॥ “వ్యాప్తిగావచ్చ సమాదానధికవిష
యమనుమానమి” తివదతామపి పశ్యేవిషయతేదామనువాదాన్నిధారణాభిప్రాయః
యః. యద్యా, (పాగినుదితినవిశేష త్వమమానానాముఖ్యసంకాపి నిస్యాదితిద్యో
త్యతే. నన్వభావప్రత్యాదిమానాన్తరమస్తి తతోన్వద్యంప్రాయత్యైవం (ప్రమా
ణేతి) అయమేవ—సవిశేషవచన్యధాః. ప్రత్యక్షైవ త్రికావచన్యథా ప్రమాణసం
భావివాదపీ” త్యుక్త్యాన్వాయావాచాయమితి వ్యక్తం. తత్త్వమక్రమాపమా
నాదానన్వభివతి, అథాప్రత్యక్షైవంభావమనానై అనుపల్లిశ్య (ప్రమాణేతి, దివివ్యా
స్తు ప్రాపిక్త్యామాణ్యం. “స్వ త్రిప్రత్యక్షమేతివ్యామనుమానంచత్తుర్యం”
ఇతిశ్రుతేతు స్వ త్యపాదానంత్రత్యైవద్యనువిధాయితయా తదభిన్నాన్వాయత్వం
దివివ్యామిహాగమః. కావచ్చి చహితంమనునా “ప్రత్యక్షమనుమానంచకాన్తంచ
వివిధాగమం. త్రయంసువిదితంకార్యం” ఇతి.

భారతేత్వధికోక్తిగోచరవచనశ్చాయాదుదాహరణభేదవ్యక్తభావః. వ్యా
యమాత్రేతూపమానబహిర్భావోక్తిరన్యపరతయాభూషణేననిరూఢా॥ ఏవం “సవి
శేష వస్తువిషయత్వాది” తిప్రసాగుక్తంహేతుసామ్యధాన్యం నివిశేషప్రమాణ
స్వరూపచత్వంచ నిగమయతి (నకానాపీతి) సంగ్రహోక్తావిదాన్విన్వితై
ప్రగత్యాపరః స్వానుభవమేవ పునశ్చరణయేత్, తస్యవిశిష్టమయత్వేన్ద్రాపితే
తత్త్వయుక్తైరపనిష్కృత హేతుభిస్సవిశేషత్వంప్రసాగుక్తమితి కృత్వా సుక్రస్య
వా విరోధం సిద్ధావలోకితకనానా (వస్త్వేతి) సంతునిర్వశేషవిషయాజ్ఞేవప్ర
మాణాని తానినివిశేషత్యయుక్త్యాబాధ్యరన్నిత్యత్ర చత్తోత్తరమజానతో జడీకారో
యం. తదవ—స్వప్రసాహ్వాదిరూపా నకవిశేషస్వరూప మేదైర్వధాః.

అథానూదితమాచాయ తద్దూషయ తుముద్యతః
 ఆరోహణనరోహాద్వా కిన్నహంతితమచ్యతే ।
 నిర్విశేషసరింతా స్త్రీం ప్రత్యక్షంతేనబాధ్యతే ।
 సనానాభ్యంతదైకాధాన్యదిత్యానూ కైవరోదితే ॥
 ప్రత్యక్షోదంతముద్భాట్య ప్రాధ్వంప్రతివినక్షతా ।
 తేషస్సహంధత్రయస్యాస్య క్రియతేప్రతిలోమ్యతః ॥
 అతఃప్రథమమక్షోభ్య భేదకుమతికల్పితాం ।
 మానమెయప్రతిక్షీప్తి మనువక్త్యత్రయత్వీతి ॥
 అనూక్తంద్వితయంచాత్ర తదపీత్యాదినాస్యతి ।
 ఉక్తవక్త్యన్యనిధాన్యం సౌతుద్వితయశక్తితః ॥

జాత్యాదివిస్తృప్త్యైవ—నతు జాత్యాదిభిరభిన్నస్యా నవగతి సంబంధస్య
 తిహ్యన్యస్యచేతి యావత్ । జాత్యాదైవ—ప్రతియోగ్యప్రతీతౌఽపి స్వయా
 పతః ప్రత్యేకుంశక్యస్యైత్యథాః । చస్తుతః—జాత్యాద్యధికరణస్య అత్రాశ్రయ
 చమన్యంతరతప్తమాన్యధమాశ్చ సతియోగినః, స్వస్యతుస్యాశ్రయధమాంత
 రాదితి విభాగ స్వీకారః—ప్రతియోగ్యపేక్షయే'తి సంక్షిప్తః । దూరోత్సారితం—ధర్మ
 గ్రహణక్షణం వ భేదరూపస్య యక్ష్మించిదధర్మస్య గ్రహీతృతయా మానమేయా
 నుపపత్తిశంకాపినస్యాదితి భావః । “వస్తునఃస్వస్యచే”తి క్తం స్వపరనివాహ
 కత్వంపరోక్తపక్షద్వైప్రాంతన్యాయాద్యేకాదయతి (సంపేదశబ్దచితి) ఉక్తైవ
 పరోక్తమాషణిరాసశ్చ ఫలితశ్చాత్యాహ (అతవశేతి) తత్రజాత్యాదిధర్మ
 స్త్వైవభేదతయా ధర్మస్వరూపస్యా స్తాభిభేదత్వాపభ్యుపగమాత్సంశ
 యాద్యనుపపత్తిచోద్యమపాస్తం । స్వపర నివాహకత్వేనా నవస్థానిరస్తా ।
 విశిష్టగ్రహణస్యైవ భేదగ్రహణత్వా దన్యోన్యాశ్రయప్రసంగ ఏవనాస్తి
 ఏవ మాశ్రయ ప్రతియోగిత్యాదిగ్రహేపి । అత్ర గ్రాహకానుపపత్తే పరిహార
 వ్యాయాం ధర్మరూపస్య భేదస్య తద్విశిష్టస్యచ విభావ్యవచ్ఛేద విధానయో

శ్రీకృష్ణపదాంతం | ధర్మపక్షయందు తమిఁ భావస్థాపితః | ప్రతిక్షు స్మృ
యోప భవయోర న్యతరగ్రాహిత్యం క్రమోదోభయ గ్రాహిత్యం చ త్యక్తిం
యగప స్థూణమెవరు సతిష్ఠతమిత్యాహ—(ఏకక్షరత) నను, యద్యపి
ధర్మోన్మయాపస్య భవేత్వ త్తతగోత్పదితానాం భవశబ్దస్యచ పర్యాయత్వం
న్యాత్ | ప్రతియోగ్యనపక్షత్వ సాపక్షత్వవిరోధోపి నవచ్చుతః, మైవం |

న్యాన్వైశుస్వరూపేషు విద్యుగోశబ్దసేవితః |
స్వరూపశబ్దానుగతీర్షిమితాస్తరీతోయథా ||
సన్యాన్వైశుస్వరూపేషు స్వరూపత్వానుప్పత్తిశః ||
| ఆస్వరూపత్వమన్యేమామ విచార్యగోత్పవత్ | |
నిర్దిష్టేహివికేష్టా భావ నిష్క్రష్టాంగవిశేషతః |
స్వరూపశబ్దన్వైశుస్వరూపేషు త్తరీర్షిమితాస్తరీతోయథా ||
విభక్తిభవశ్చైవ నన్యాత్సముదాయాంశభావతః |
శిలాపుత్రనపున్యాయో నృచా శ్చిన్ముఖ్యసంభవే ||
వనంగోత్వాదిధర్మేషు భవత్వాభ్యానిస్సత్తితః |
ప్రవృత్తోభవశబ్దస్యా దిష్ట్యాన్యస్సహూక్తిమాత్ ||
ప్రతియోగ్యనపక్షత్వ ప్రసంగోన్యతపవన |
భాషివ్య తేహి భవస్య లక్షణంతవపక్షయా ||
యన్బుద్ధాయత్రయద్రావిర్నన్యాత్సత్తనన్యతద్విదా |
లతస్ప్రతియోగిత్వం భేదోక్తేరితేత్యతి ||
భిన్నశబ్దకవిద్యైరేమా శ్రయాదివిశేషతః |
స్వతశ్చధర్మభేదశ్చ ఫలాప్తేకాపచారికః ||
అభేదేపిస్వరూపాది వికల్పానుపపత్తయః |
భేదేయథాతేనైవన్యస్సమాధిశ్చసమోత్రనః ||

తనిచాతావధానభావమున నాధ్యయితంశకృతే, సవకలోకప్రసిద్ధ్యా
 స్వవిగాదిభిర్యుక్తామౌతాత్, తథాచకాకధాశాస్త్రారంభదే। నచతస్యానిమూఁ
 త్త్వం ఆత్మత్యాభావతీస్తవయోగాత్, సేవ్యస్యచ మూలాభావే స్వరూపానాది
 నిష్ప్రసక్త్యైవ్యభంగాత్। నచతత్త్వాలస్య కునికరూపత్వం విశేషతోనిరూపణా
 శక్యత్యైసిపరిణామజరిన తావ్యశకాశ్యోత్పదనానుగత స్వరూపతయా సామాన్యేన
 తన్నిరూపణాత్, విశేషత్యావ్యయవ్యతిరేక నియతస్త్వన్నియాచైరుక్తత్వాత్,
 “నచక్షుషే” త్యాదివాస్తావయ్యుమాదత్వాచ్చ। నచ నిరూపితకారణాపి సా
 నివికషయా, స్వాత్మాదివిరోధాదపి నిర్విశేషత్వసాధకధియోపి నివికషయత్యై
 క్యస్తానిచిః సవిషయత్యై స్వప్రవిరోధాత్। నివికషయభ్యామి వాదస్తు ప్రతి
 త్యేక్యతే। నాపిద్విత్యుభయభేదశివ్యాదితివిషయా, మానమేయానుపపత్తి
 పరిహారాత్। అనుమానాదిభివాఙ్ధస్యసాకరిష్యతే। సత్సద్విత్త్వమవృత్తేహి
 తత్త్వావృత్తిశ్చదుఃస్వజాతస్థాతిస్థాతిస్థాతాత్మకమృతే। ఏవం ప్రితేపిధామ్యాన్యన్విధ్యా
 క్రిమాపూర్వవాదవ్యాధౌనా యత్తిత్వాచ్చాదియభైవబుధ్యవన్నవమేవ పర
 త్వరణమేదితి కృత్వాత్రావిరోహస్త్వసంభారాం (అపిచితి) యద్వా—ప్రత్య
 క్షస్య భేదగ్రాహిత్యాభావే “భావ్యాభేదస్యనహార” ఇతియత్ప్రకారం తత్త
 ప్రత్యక్షస్వరూప్తానపి కమయాగపద్యాది వికల్పనుపపత్త్యైవతరాత్సన్నివతకాక
 స్య క్షేపవ్యస్యదుఃఖాచత్వాచ్చ శాస్త్రనివత్యకత్వాభిమత భేదభేదమలుప్యై
 తేతి మత్వాత్తత్తానిస్తానిప్రత్యాయంతే। త్రిభిరహవాక్యైశ్చ ప్రవృత్తివిశేషభంగః
 ప్రదర్శకతే। సన్తాత్తగ్రాహిత్యై—భేదగ్రాహిత్యాభావేసతీత్యర్థః। అయమేవ
 ప్రసంజకాంశో దుష్యత్యేతివ్యక్త్యై త్రిషుపి తవనవాదావృత్తిః। జాత్యాది
 లక్షణః—జాతినుచాది స్వరూప ఇత్యర్థః। (కిమితి) అన్యాభృదస్య మహిష
 త్వస్యచచ్చనాదపి తతోనివృత్తిరితిభావః। నివృత్త్యుక్తిః ప్రవృత్తైరవ్యుపలక్ష
 కా “తత్తత్ప్రతిపత్తివిషయ సహచారిణ” ఇతిలోకసమృతానువాదః। వాచ్య
 విశేషాహిచ్చ పోవాచకవిశేషం స్మారయతి, తేనచ గృహీతసంబంధ స్ఫుటవ్యా

హియతే, నెయంవ్యవస్థానస్యాదిత్యభిప్రాయేణ “సత్యేభా” ఇత్యుక్తం। అథపూ
 వోక్తౌభ్యో విలక్షణం ప్రతీతిస్వరూపే నిష్ఠంప్రసజ్యతఇతి నూనయన్నాహ
 (కించెతి) సంపదనయో నెకవిషయత్వేన—సన్నాత్ర [విషయ] గ్రాహిత్యేనతిభావః।
 గృహీతగ్రాహిత్యం ప్రత్యభిజ్ఞాదానప్యస్తీతద్వాప్యత్యక్తమాహ (విశేష
 భావాచ్యైతి) యద్యపి సంస్కారజన్యత్వాభావనస్పృతిత్వన్నాస్తి. తథాపి
 పూర్వావనతిక్తన్యవహారహేతుత్వేన స్ఫుటితైలక్షణ్యం నస్యాది త్యుక్తం।
 న్యుష్టంవ్యవహారవైచిత్ర్యం హేత్వంతరస్యాప్యసంభవేన బుద్ధ్యేతైతిభావః “అనధి
 తగతతయాభూతార్థా నిశ్చయికం ప్రమాణమి” తిమతమ మసరంతం ప్రతిచ
 ప్రామాణ్యభంగసంరుభోయం। విషయతోవిశేషాభావేస్వరూపభేదతత్తవ కాల
 భేదతో [నా] వైషన్యంస్యాదిత్యత్రాహ (ప్రతిసంపదనమితి) స్వరూప కాల
 భేదయోహికాసద్భావమూత్రం స్ఫుతావివాకించిత్యుక్తం, విషయభూత సత్త్వాభి
 పరంజక్త్యేతు స్వారసికం హస్త్యశ్వత్వాదివైశిష్ట్యం దుస్త్వజమిత్యాశయః। ఏవం
 ప్రతిపత్తిస్తు స్ఫుటితైషమ్యభావః ప్రసంజితః, అథప్రతిపత్తివ్యవధానంబాది వైష
 మ్యంనస్యాదిత్యాహ (సత్యేషామితి) వేదనానాం—ప్రత్యక్షధీయామిత్యర్థః।
 ఇంద్రియ విశేషవైశిష్ట్యాదవహారికాధిత్వం, ఇంద్రియజాతిభేదశ్చ విషయభేదా
 దేవ, అతస్తదభావే తత్తన్నియతేంద్రియభేదానిద్వై కైకైకైకత్వేపి కాణాన్యా
 యదంభాద్యభావ స్సాది త్యాకూలం। అశేషగ్రహణాత్—ఇంద్రియాంతరా
 గ్రాహ్యనుపలంభాదిత్యర్థః। ఉక్తసిద్ధ్యర్థంవిషయభేదేన ఇంద్రియవ్యవస్థాం
 ప్రాగుక్తప్రతీతి విరోధంచవ్యవక్తి (నచెతి) రూపైకార్థానమవేతా, స్థం యోగా
 దయః। సమవేతశబ్దఇహస్వతోవిశేషణత్వపరః। రూపస్య పృథగనుక్తి సద్విశిష్ట
 గ్రహణోక్తః। “స్పర్శవద్యస్తువిషయత్వాది” త్యత్రాపి స్పర్శాదయోగ్రాహ్యః। “నిగా
 ధారారూపస్పర్శాదయ ఏవ ఇంద్రియగ్రాహ్య” ఇతివదన్ వైభాషిణోష్ఠత్ర
 ప్రత్యుక్తః। అదౌష్ట్యగ్రాహిణుకథం విశిష్టవిషయత్వమి త్యత్ర తద్విప్రంతావన్న
 త్యాహ (త్రోతైతి) అపివిరోధశంకా ద్యోతక స్పృశుచ్ఛాయార్థోవా।

ననుశోతా దస్సద్విషయత్వాభావే శబ్దాదీనామసత్త్వ ప్రసంగః, తదతిరిక్త విషయ
 త్వాభావనిషేధస్థుకథమిత్యత్రాహ (కింత్యతి) శబ్దత్వగతత్వరసత్వాదీని మతః
 దాజ్ఞాతీయాపాణ్యు పాధీయాపాణీవా సత్త్వదుకారపన్నావాని లక్షణాని యోషాంతే
 శబ్దరసగంధలక్షణాః, తవవనిశేషాః-ఆనువృత్తసచ్చబ్ద నిమిత్తాతిరిక్తాత్వత్వధర్మాః,
 ఆన్యథాశ్రోత్రాదిభేదానిధిః పూర్వోక్తపతీత్యాది విరోధశ్చ దుర్వారత్వత్వప
 థాదౌకాగ్నిపాయః। ఏవం సత్త్వనియాణాం గాహ్యతయాత్వదుక్తసత్తాత ఏవ
 గాహకానుపపత్తిరా పతీతత్వగ్నిపాయేణాహ (ఆతత్వతి) ఇహ—సంప్రతి
 పన్నేషు గాహకాః। ఆన్యత్తు నివికృతేషు గాహకం నకల్పయతుం శక్యమితిభావః।
 పరికల్పితసత్త్వత్వవృత్తానైన తదభిమతబ్రహ్మవిషయస్యకాస్తస్యానుత్థాన ప్రసం
 గమాహ (నివికృతేషితి) పూర్వవచకార శ్చాస్తత్త్వరేషిత్వధర్మాః। ఉత్తరస్తు
 విధియాంతరబుద్ధ్య పగమానువాదవైరధ్యకారకం। అప్రాప్తేహికాస్తమధికావత్
 సిద్ధాంతః-రోధమాహ (సత్తాతేతి) నిబింధ్రియవద్యసత్తాతాదన్యతై బ్రహ్మ
 తస్యా నన్యాధీనసిద్ధిత్వేనా భ్యుపగతస్య ప్రవృత్తిరూపస్యా న్యధీగోచరత్వ
 ప్రసంగత్వధర్మాః। తానన్తాతాభ్యుపగమేకోదోషత్వత్వత్వాహ (తత్వతి) ఆదిశ
 బైనమిథ్యాత్వాదుసంగ్రహః। త్వయ్యేవేత్యనెనస్వాక్త నువినజానాసీతి వీరోధస్సూచ్యతై।
 ప్రత్యక్షస్యభేదా గాహిత్యం తదుపన్యస్తాభిః గుతకకమానాభిదుకపన్నావ మిత్య
 గ్నిప్రాప్తేణసాపధారణన్నిగమయతి (ఆతత్వతి) సంస్థానస్య జాతిత్వం జాత్యా
 దేభేదత్వంచప్రసక్తం తత్తాద్యంస్థాపయతి (సంస్థానేతి) నన్వి హాకిమ
 ధ్ధకంసంస్థానజాతి సాధనం ప్రామాణికతయా। “నయాతినచత్రతాసీదస్త్రపశ్చాన్న
 చాంశవత్। జహోతిపునరాధారముహోవ్యసనసంతతి” రితిసాగతోక్తవృత్తివికల్ప
 ద్యనవతారేణ కథంచదుపకారాధికత్వేగుణాదికమపిచింత్యేతత్। మైవం,వ్యావృత్తా
 నామేవ నిమిత్తానాం కుతచ్ఛిత్స్వభావాదేకరూపబుద్ధ్యాది హేతుత్వేసిద్ధేఽస్త్రీసదిత్య
 నవృత్తే సద్బుద్ధ్యాదరపి తద్దేవ నిరూఢేఘటాదిధర్మతయా లోకసిద్ధసత్తాయా
 స్పూర్వాధార బ్రహ్మరూపత్వం దూరాపాస్తంస్యాత్। [సత్తాశ్రయస్యఘటాదేః।

*కుండిలితోగంధ ఆశుద్ధత్వభావః।

ఘటత్వాదేరివాన్యే—చైవముపలేభిరే ।

మహాసామాన్యమన్యైస్తుద్రవ్యంనదిత్యోచ్యతే ॥

సత్త్వాశ్రయస్య ఘటాదే స్వసహనత్వం పరేణాపిదుర్వచమిత్యభిసంధాయ సోయము
ద్యమః । తదిహతిరి క్కజాతేద్యై క్షిప్తికృత్తావర్జనాదన్యైశ్చవోపపత్త్యాచిదూష్య
తే । ఆయంభావః, యథాజాతి వ్యక్తి ముంఁ దండిమూర్తే పాచకాదిప్య సువృత్తి
బుద్ధ్యాదరుపాధిరాసితః తథాపిస్యాత్ । ఉపాధిశ్చత్తావర్జితమవయ వినంబాతిం
చవదష్ఠిరపి గవాద్యసమవాయకారణత్వేన గోత్వాదివ్యంజకతయా స్వీకృతమవ
యవసంయోగ విశేషాత్తకం సంస్థానం । తస్యైవహ్యన్త్యతంతు సంయోగజన్యావయవి
సంపత్తేఃప్రాగపి విద్యమానతయా తదాపిపటధీవ్యవహారోద్య శ్యతే । తత్రాభాంతి
క్కృత్తైర్వరముభయత్ర సంస్థానసాదూష్యైశ్చవోపలబ్దేన నిర్వాహాంతి । ఆతవవ
సంస్థానసమాఖ్యాజాతిరవోచ్యతే ఇతి నల్భమితవ్యమిత్య భిన్నాయేణ “తావన్తే
వే” త్యవధారితం । జాత్యాశ్రయ ఘటాదిహేతుతయా తస్యతతోభవేన తత్సత్వతే ।
తస్మాదతిరిక్తక్కృత్తావర్జనం వ్యవక్తి (అతిరీకతి) తహిజాతశబ్దోనవిశేషయ
స్యాత్ జాతిగుణ క్రియా యద్యచ్చాశ్చిత్త వ్యవస్థాచ భజ్యేతే త్యక్త్రోక్తం
(సంస్థానమేవజాతిరితి) ఉభయాభ్యుపేతమేవ జాతిశబ్దవాచ్యమిత్యర్థః ॥

అభాషతచసంస్థాన జాతిపక్షంపతంజలిః ।

జాతినిత్యత్వత్తోక్తి రన్వాచ్యహ్యైతినియతాం ॥

నను ‘సంస్థానమనువుతం వ్యాప్యతైవా, సాద్యః విత్య
త్వప్రసక్తావసాద్యత్వాపాతాత్, తథాచారంభణనయ విరోధః । నద్వితీయః, అనువు
త్తబుద్ధినివాహకత్వాయోగాత్ అన్యథాతిప్రసంగాత్ । నచసాదృశ్యంవ్యవ
స్థాపకం గోగవయాదిషు తదపిదేః । సాద్య శ్యంతు విరూపేషుఖణ్డముణ్డాదిషు
దుర్వచః । మైవం, సాన్నాదిసాద్య శ్యవిశేషస్య నిమిత్తతయాతిప్రసంగాప్రసంగ
యోరభావాత్ । ననుచ ‘సాదృశ్యవిశేషేప్యావృత్త్యాదివికల్పస్తదవస్థః, సామాన్య
త్యాగేచ కిన్నామసాదృశ్యం సమానంసదృశమిత్యాదేః పర్యాయత్వాత్ । అహు

శ్చ “సామాన్యసేవ భూయాంసి గుణావయవకర్తృణాం భిన్నప్రధానసామాన్యత
 తాసాదృశ్యముచ్యతే” ఇతి తదపి, జాత్యాద్యుపలక్షకసంస్థానెవ్యావృ
 త్త్యాదివికల్పితానాత్, అతోయాదృశం సంస్థానంవ్యావృ త్తమపి సాజాత్య
 వ్యవస్థాపకంమన్యసే తదృశమేవ తద్యథాదృశీనియితప్రతియోగికమిధాసా
 దృశ్యం, నతుపరేష్టుం సామాన్యం పదార్థాంతరం వా సన్నాదిసంస్థానెపి
 సదృశ్యవ్యవహార స్తదవయవ సంస్థానోపాగతః॥ ఏవమనుపలభ్యావయవస్రవ్యప
 ర్యంతంగతాపరిమాణాదివిశేషాద్యవస్థా॥ నను తథాపి సంస్థానం నతావద్రవ్యస్వ
 రూపం, ప్రత్యక్షస్యవిశిష్టవిషయత్వభంగప్రసంగాత్ సత్కార్యసీత్యాచనిత్య
 త్యాగస్తుకత్వవిరోధాత్ । ద్రవ్యాత్తనశ్చవ్యావృ త్త్యనువృత్తి వికల్పదోష్యాత్,
 గుణావాచ నువృ త్తిః నిమిత్తత్వా యోగాచ్చ । అతవ సావయవ సన్నివేశ
 విశేషః ఆత్మాదిభుతదయోగాచ్చ, అతోతిరిక్తసిద్ధిరిత్యత్రాహ (సంస్థానమిత) స్వశ
 బ్దోత్రగవాదిజ్ఞ వాచ్యతయా క్షీణ తత్తద్వర్గపరః । తదన్తరతనర్వనాధారణత్వేపి
 తదన్యతోవ్యావృ త్తతయా ౨ త్రస్వాసాధారణతోక్తిః । దూషం — నిరూపకమిత్య
 ధా॥ తదిహసావయవేషు నిరవయవేషుచానస్తేష్విత్తేమితప్రకాశతయా నిరూపకం
 తదన్యనిష్ఠాభావప్రతియోగిచ కించద్బృహ్మమిష్టంచ, తదతిక్రమేణవివిచ్యబోధవ్య
 మిత్యావా (ఇతియగతి) సావయవేషుహిగవాదిభు సన్నివేశవిశేషాదృష్టావ
 నిరవయవేషులైదిభు చేతనత్వాదికమేవసంస్థానమిత్యుచ్యతే । అద్రోవ్యవపితత్తి
 ల్లక్షణమన, తదపితత్తజ్ఞాత్యుపలక్షణతయా పరసమృతం । యది” సావయవేషుస
 న్నివేశవిశేషా జాతిః తహిః బ్రహ్మక్షత్రాదిభు మనుష్యత్వాతిరిక్త సన్నివేశవి
 శేషాదృష్టే రాగమసిద్ధివాన్తరజాతివ్యవస్థా భజ్యేత । సంకేతలింగసంఖ్యవహరై
 స్తత్సిద్ధిరతిప్రసంజికా । బ్రాహ్మణాదిశబ్దానాంజాతిశబ్దత్వంచ వ్యాకరణాదిస్తృ
 తిసిద్ధం । “బ్రాహ్మజాతా” ఇత్యనెనజాతేబ్రాహ్మణశబ్దస్థితే । అతవ “వి
 ప్రమాతాపితృజన్యత్వరూపాపాధిమాత్రమేవ బ్రాహ్మణ్యాదికమితి” కైశ్చిదుక్త
 మయక్తం, “అయోనిజబ్రాహ్మణాదిభుతదయోగాత్ । అర్వాచీనేషుజాత్యుప
 లక్షణమాత్రమేతత్ ॥ యత్తు బాహ్యైరుక్తం “విరుద్ధజాతీయాభ్యాంప్రజో
 త్పత్త్యయోగాన్తనన్యత్వా వాంతరజాతి భేదస్సంకేతిక” ఇతి తదన్త, అశ్వ

గదాభాదిషు విజాతీయసంయోగాదపి తత్తత్ప్రజోత్పత్తిర్జ్యేష్ఠైః తత్తత్సం
 కీర్ణోత్పత్తిరితిచెత్! తథాత్రాపి! అతస్సన్ని వెళాతిరిక్తాబాతిగ్రాహ్యోసత్యం, ఏత
 దధికామపి “స్వాసాధారణయాప” మిత్యుక్తం! ఆగమాదిజనితానానివ్యవహారస్థి
 యం వ్యవస్థా సన్ని వెళ మన్తరేణాపి సాధ్యం! ఇదస్తుచిన్త్యం, అధికబాతివా
 సమానస్సేవేణావా మనాంతర్త బాత్యాది వ్యంజక వ్యక్తి విశేష నిష్పత్తిః కుత ఇతి,
 అచిన్త్య విపాకాచ్చ వై విశేషాధీన భూతపరిణతి విశేషాదితిచెత్! ఏవంతర్గీ
 తత్తత్సన్నిమిత్తిస్యాత్! ఏతజవ “శమోదమ” త్యాదిషుక్రియాశ్చిదా, స్థూల
 శబ్దాద్వా, వర్ణాదీ వ్యవస్థాపయతామపి తాత్పర్యం! తావన్నాత్రిస్యాతిహా
 సత్వత్, తదయంసంగహః ॥

సన్ని వెళ సమానత్వే వ్యారణేయాదివహ్నిషు!
 క్షీరభేవాదికెవ్యస్తి శక్తిభేదస్తథాస్తిసః॥
 ఉపలక్షణతోయత్ర బాతివ్యంగ్యాతదేవసా ।
 యత్రాత్రేయస్వభావాత్తు । తత్రాప్యస్తుసవవసః ।
 సచైవంసవధర్మాణా మపిశక్యానిరాకృతిః ।
 ఆవిభావతిరోభావ ప్రభాతే స్తద్విరోధతః ।
 అగృహీతేహిదూరాదా ధర్మోభాత్యన్తికేధికః ।
 ధర్మగ్రహేపిభేదస్యహ్య గృహీతేభ్రమోదయః ॥
 దర్శనస్వర్కనాభ్యాను ప్యేకాథగ్రహణంస్ఫుటం ।
 రూపస్పృశౌచధర్మచ భిన్నాస్సిద్ధ్యంత్యోమిథః ॥
 భేదఃస్వరూపంధర్మోవే త్యేవమాదిచజల్పతాం ।
 వికల్పోపికధంసిద్ధ్యే ధర్మధర్మభిదాత్యజః ।
 సంస్థానైవేవసామాన్య సాదృశ్యాదిగిరాంపునః ।
 అన్యాయ్యయపురస్కారా త్ప్రతిసరిబధ్యపేక్షతా ।

ఘటస్యైవఘటాభావా భావౌయమితిభాషణే ।
 ప్రతియోగీపురస్కార్య స్స ర్వేష్టస్తద్వదత్రనః ॥
 సంస్థానైవనువృత్తత్వ వ్యాపాతిశ్చపుగోదితా ।
 మిథస్సాదృశ్యరూపత్వై తాత్పర్యాన్నవిరుద్ధ్యతే ॥
 సాదృశ్యాదిస్వరూపత్వం యథాదృష్ట్యత్రకేషాచిత్ ।
 స్వభావతోభవేద్యద్వన్తిభస్సంబంధితాదయః ॥
 కథ్య క్షయైస్తుసాదృశ్యం సంస్థానాదివిలక్షణం ।
 గురుత్వంజాతిగుప్తైవ ధృతనైజాతిగుప్తివత్ ॥
 నస్తుతాదతిరిక్తంపా సాదృశ్యంపరికల్ప్యతాం ।
 ఆశ్రయప్రతియోగ్యాది వ్యవస్థానస్వభావతః ॥

ఈ ఘట కల్పణావాదము స్వరూపతోనైకానుబృత్తిః కాలతః పరిచ్ఛేదాత్, ఎవ కావ్యాజం గుణావాచపి సంయోగాదరపి కతిపయాను స్మృతి సామితి నిత్యతాం చ తతోనైషమ్య 'కౌలిప్తిరయుక్తా ఆరప్తైషకల్ప్యమన్య నామన్యం, తన్నుకంగుణకల్పం జాతి సుపలక్ష్యతై నకన్యనస్థాప్యా వ్యాఖ్యానిత్యై స్వభావవిషయవా ।

ఉపలక్షణతోయత్ర జాతివ్యకంగాత్రదేవసా ।

యత్రాశ్రయస్వభావాత్తై తత్రాప్యస్తుసవసా ॥

అయితోపాధ్యన్త్యైవ యత్రకవచిత్ కాశ్యపాచ గణితాజాతిః, తథాపి వ్యాధిభిరుతుషణవా నుస్మృత్యనైజాతి నకకల్ప్యా, సత్తాయాస్తదభీప్యవదా నోక్తకల్ప్యవచ సచ్చబ్రాహ్మణ భావత్ప్రమాణానకత్వాద్యుపాధిత స్సంభవాత్ । అత్యంతకల్ప్యంసద్యా సత్తావా తాస్త్రవేద్యం సర్వాధారభూతంబ్రహ్మ సభావతీ తస్మాత్సంబంధం సంస్థానజాతిపత్తై తిరిక్తజాతిపత్తై ప్యాద్యప్రత్యక్షస్య తద్విషయ

విషయముగా భారతగౌరవము దృఢమును ప్రసక్తయో స్ఫురితశేషమపద్యమునకు
మూలాభివేతయుక్తా సాధయతి, (బాహు) బాహుశబ్దాంతప్రవర్తనాధానప్రాక్ష్
త్యాచార్యునిబోధనానాత్. ఆత్రవ్యా న్యోన్యాభాసమున కం కలయితమనిపనబా
త్యవర్తనవైఖరి, అన్యథా కథమగ్ని హీతగోత్య-వ్యవస్థాప్రమసంజ్ఞా. పృథ
క్త్వమున న పృథక్కల్పము, గుణాదివిషయ సంధనము పృథక్త్వమునాన్య న్యోన్యాభా
సమునచరితాధికార్యత్. అతివపాత్యభావోపవాన్య, గోత్యస్యేదగోరత్యావ్య
న్యోన్యాభాసమునాన్యత్యవ్యతిక్రమావతయ చ తదన్యరీతి భావబుజ్జియతో
పపత్తి. తదిహాభిన్న ఇతిన్యవహారోన్యభాసిద్ధ ఇతిన్యభావరీతి (ప్రాయః) మాధూ
లేక బిద్ధి, కథం దృఢపక్షాన ఇతిన్యతాపా (పదార్థాన్తరంబునాదితి)
అన్యథా గౌరవమప్యాహ (అథాన్తరంబునాదితి) ఏమ క్విచిత్పృథ
క్త్వసంజ్ఞాన్తరం విశేషాన్య పదార్థాన్తరంబు నకల్ప్య మితిన్యప్రాయ
సాహ (గోత్యదిహాభివేది) గౌరవాత్. "పృథక్గన్యవహారన్య లక్షణానాదేనా
పి హేతునా వ్యాప్తిస్సాధ్య" తదవన్యోన్యత్రలక్షణస్యవహారోన్యోన్యసంజ్ఞా
కథంహి పక్షస్య వ్యతిరేకపు ప్రాన్త భద్రాగ్రహ కమన్యోన్యసంజ్ఞా
తరాభ్యోన్యోన్యత్రైతీ సాన్యప్రయాగః పృథక్త్వమునన్యవహారాసాధ్యా
త్రైతీకంబున, అన్యథాయన్యోన్య యత్కంబిచ్చన్యోన్యత్యవసమిత్యదిప్రసం
గాత్. ఇతిన్యోన్య భక్త ఇతి ఇదమన్యోన్య వ్యవహారయో రన్యోన్యకాదర్థ
భిదోనకల్ప్య, అతః పృథక్త్వము గోత్యది :చ ద్విభు భక్త్యవకారితము
మారాపాస్తా. ఏమన్యోన్యదన్యోన్య విశేషానికల్ప్య, ముక్తాత్మాదిభు గుణాదిభి
వేదామన్యోన్యమితి మిగ్గోవాప్తిత్రైతీ భేదకథన్త మన్తాన కథంసాధితి
నత్! ప్రత్యక్షతోన్య, కాన్తాదిసాపి శుకత్వాది ప్రసిద్ధోపాధిభేదసాన్యత్.
సాతావన్నాన్యసేనానాం యోగిప్రభృతీనామపి ప్రాచీనబాపాధిభేద విచిత్రై
ప్రత్యేకస్యోన్యనా ప్రత్యక్షితై భేదదర్శనస్యాదవ, అలన్త దన్యోన్యోన్య. అన్య
చాన్యోన్య ప్రత్యేకతనయతః ముక్తావస్థాయామప్యాన్యోన్యం స్వతంత్ర్యాహేతుక

ఇచ్చాది భేద శ్రుతిసిద్ధః। యత్తు “పుథక్త్వకజాత్యాసమత్వా ద్గుణాదాపి సమత్వాచ్చ పుథక్త్వ మైతేషు భేదకమిత్యా” మః। తదప్యయుక్తం, అన్యత్రాపి తస్యా భేదకత్వప్రసంగాత్, విశేషత్వోపాధినా సమత్వేన కల్ప్యానామప్య కించిత్ కరత్వప్రసంగాత్। వద నిహి విశేషలక్షణమనువుత్తం “జాతికూన్యత్వేన త్యేకవృత్తిత్వం” ఇతి॥ అద్దేవం జాత్యాదిధర్మాణాం భేదత్వేపి స్వరూపభేదపక్షే ప్రాగుక్తం చోద్యమవతారయతి (ననుచేతి) అత్ర భేదవ్యవహారశబ్దేన వస్తుతో భేదశబ్దవాచ్యస్యవ్యభిచారోవా భేదత్వేన వ్యవహారో పి వికల్పవృత్త్యా పూర్వకోటిమిస్తుతయాంగీకరోతి (సత్యమితి) తద్వివృణోతి (భేద ఇతి) వస్తుతస్త్వత్వద్భేదరూపశ్చ జాత్యాదివ్యవహారియత ఇత్యర్థః। కథమిత్యత్రాహ (గోత్వాదితి) తతోపికథంతస్మిద్ధితిత్యత్రాహ (గోత్వాదికవిత్తి) అత్ర సకలేకరశబ్ద స్తు త్తదిగుర్ధాకార విశిషపరః। భేదలక్షణం గోత్వాదాపర్యయతి (గోత్వాదావతి) ఇతేనై—సకలైవైశేషతస్స జాతీయత్వబద్ధ్యాదీనివృత్తైత్యర్థః। యదగ్రహోద్యత్ర యదధ్యాస సుర్వప్తిః యద్రద్ధేవాచానానాన్యత్ సహి తస్య తస్మాద్భేదః తదవాభేదనివృత్తిః। తద్దీనివృత్తింవ్యవక్తి (భేదగ్రహణేనైతి) ఏవకారో విరోధవ్యజకః। హిం ప్రసిద్ధా। “నను” భావస్యైవా భావత్వమ నేకస్యైవైకాభావత్వమే కస్య నేకా భావత్వంచ కథం। ఇత్థమేవ, యథాదృష్టిసర్వత్రవిరోధాద్యభావాత్। అభావాభావాదాపరైః తథాంగీకారాచ్చ। ఏతేన నిర్విశేషస్య తత్వాన్యపు త్తి రూపధర్మ సత్యత్వపక్షేపి తైరేవ భావరూపధర్మాయమాణై స్తత్వత్తిబంద్యావా భావరూపధర్మవత్త్వేస్థిత ద్వితీయకోటావతోత్తరత్వమాహ (అయమితి) ప్రతియోగినిరేశశస్య—ప్రతియోగినానిరేశశస్య। తదపేక్షత్వాత్—ప్రతియోగిధీసాపేక్షత్వాదిత్యర్థః। “తదపేక్ష్యత్వాది” తిపాతేతు ప్రతియోగినో నిరేశశస్య భిన్న ఇతి వ్యవహారణాపేక్ష్యతీయత్వాదితిభావ్యం। ఉక్తం—భేదమాషణనిస్తారోపక్రమే।

భేదసాధకవగేశస్య భేదసిద్ధ్యుపజీవినః।

తత్సాధకత్వాయుక్తిశ్చ ముభానాన్వృత్తభంగతః।

భేదోస్తీతివిధానంశు భవేత్స్వపరరక్షకం।

సనాస్తీతినిషేధస్తు మూలఘ్నస్వాత్తరూతకః।

[illegible]

దేశకాతావీహయూపి హ్యన్యశ్చంకాన్వీకల్ప్యతే।

తదనత్ర తాత్పర్యేన ప్రతీతి వాదబలం ॥

దేశకాలానుభవించ కల్గుతే దేశకాలయోగము.

అవ్యవస్థితపరీహారాయ “బలవతః” ఇత్యుక్తం చకారో విరోధబాధాభ్యాం
 సహనివృత్తేసుముచ్చయాధకా, బాధితవైవేరికపథాఽదాకోవా । పూర్వో
 త్తవ్యావృత్తివిశేషవచనాత్ నివృత్తిశబ్దేనాపుష్కం । పక్షీకృతేవిరోధాదిశ్చికన్నా
 స్తీత్యాహ (తాన్తరతి) అన్యత్రశబ్దా విరోధ్యభావ తత్సద్భావ స్థాపనపరా,
 స్వరకాదా నివృత్తివచన మగ్న్య సమ్మేళనవత్సన్యత్ ॥ తతోన్యత్రసాధనేతు సిద్ధసా
 ధ్యతాసాధ్యావిశేష శ్చైత్యభిప్రాయేణ “కథముచ్చుత” ఇత్యుక్తం బాధా
 సహితావిషయనివృత్తివ్యావృత్తిరితిహిపూర్వపక్షోక్తం । సపక్షేవిరోధాన్వయనక్తి
 (రజ్జునిర్వాదిప్వీతి) దేశకాలవిశేషసముదాయస్య ప్రతిపన్నోపాధిత్వాత్తద్వప్రప్రకా
 శాత్ పరోక్షహేతో ర్వాంప్రభావం తత్పవసాధకత్వం చాహ (ఇతితి)
 పూర్వ ఇతిః ప్రకారే, ఉత్తరోహేతే । మాత్రచాబాధఫలత్వవ్యుత్పాదః । అత్ర
 చమామాతం, వ్యావర్తకమానత్వన్నామ! కించిన్నిష్కర్తవ్యవ్రాభావప్రతియోగిత్యంవా,
 కుతశ్చిదన్యత్వంవా, కస్యాశ్చిద్భుద్ధిరవిషయత్వంవా, ప్రతిష్ఠ సాధానిషేధప్రతి
 యోగిత్యంవా, అన్యద్వాకించితే । నాద్యః, ఉత్తస్యబాధితత్వస్యాపాధిత్వాత్ ।
 అసత్త్వస్య ఖనైర్ల్యోదర్పాధాదర్పనాన్న సాధ్యవ్యాపకత్వమితిచేత్! న, ఈశ్వరాది
 ముద్ధ్యాబాధసిద్ధిః, త్వయాచ కుతశ్చిదసత్త్వత్వం తస్యగృహీత్వాచోద్యతే
 నచతస్యాపాదో సాధ్యావిషయత్వం, ఆఽరమార్గశబ్దేన మిద్యత్వస్య బాధా
 ర్హత్వ సదసదన్యత్వాదర్పా విపక్షితత్వ తదయోగాత్ । పూర్వపక్షోక్తముద్ధ్యా
 త్వలక్షణమపి బాధార్హత్వమేవ బాధితత్వవైవేస సాధ్యత్వే యోగ్యానుపలభ్యా
 కాలాత్యయాపదకాత్ । సర్వదా సర్వసామబాధితత్వం కుష్టానామితిచేత్! ప్రస్తా
 పితకస్యమాశ్వాసః ।

అనిర్వాచ్యేషుబాధశ్చ స్వకాలాసత్వమావహా ।

జనిభవంసాభ్యుపగమాద్భువోజనిబాధతః ।

పశ్చాదభావఃకార్యేషు ససాధ్యస్సిద్ధసాధనాత్ ।

నిత్యేషుతువిరుద్ధత్వా న్నచేద్బ్రహ్మణికాగతిః॥

నిత్యానిత్యశ్రుతిప్రాప్తం బ్రహ్మన్యతకల్పనావదం ।

బ్రహ్మణ్యపితథాత్వోక్తి రవిశేషాత్ప్రసజ్యతే ।

గ్రాహకాద్యనుపపత్త్యభేదబాధస్తు ప్రాగేవాపాస్తః । బ్రహ్మణిచానివాచ్య
నిష్ఠా త్యన్తాభావ స్రుతియోగిత్యై నైకాన్త్యం యది, తస్మిన్నయం ధర్మోమిథ్యా,
తథాసత్యస్యా నిర్వాచ్యధర్మకత్వప్రసక్తిః । ఆన్తతస్యనిష్ఠాత్యన్తాభావ స్రుతియోగ
త్వంచసిద్ధం । అన్యథాత్వశ్రయాపాతాత్ । అత్తాధారత్వోక్తిరన్యవరా । న ద్వితి
యః, బ్రహ్మణ్య సృతజడద్య న్యత్వస్య త్వయైవోక్తిః । తన్విధ్యాత్వచ సత్యతశే
షేవ్యావత్కానిదే స్త త్రుతియోగికవ్యాప్యత్తివిధి విరోధోఽన్వైతమతథంగశ్చజా
యతే । అసత్యపరితేషే నిరధిష్టానధ్రుమః విరుద్ధోభయైక్య జ్ఞేవాదిప్రస్థానం । వ్యావత్క
మానతాదా త్వాచ్చసతోపితథాత్వాపత్తిః । మిథ్యాభూతమేవచ వ్యావత్కమానత్వం
ఘటాదౌమిథ్యాత్వసాధకమన్యసే, బ్రహ్మణ్యసిస్యాన్తః । సత్సతీయః । సతోప్యస
ద్భుదైరనివాచ్యతద్విషయత్వేచ తద్వ్యవృత్తిసాధనాయోగాత్ । స్వప్రకాశస్య
సర్వబున్యవిషయత్వాద్వా భ్రాన్త్యాతద్విషయత్వంస్యాదితిచేత్ ! తద్వత్పక్షీకృతే
పిసర్వధీవేద్యత్వభ్రమసాన్యదితిహేత్వసిద్ధిః । త్రివృషికల్యేషుసత్యామనదృష్టాన్త
తయత్వయైవోక్తే ససాధ్యధిష్టానరజ్వాదౌ హేతుప్రవృత్తిరుకావారా
కధంచితక స్యచితసత్యత్వసాధనై న్నయదృష్టాన్తస్య తదన్యాసత్యత్వస్య పక్షీ
కారః । వ్యావహారికవ్యవసాయా దృష్టాన్తత్వేపితథైవతత్రాసత్యత్వ సాధనంబాధ్య
తః । పరమార్థసత్యత్వనిష్ఠేభిరు తద్వప్రస్తావైబ్రహ్మణ్యపివ్యావహారికసత్యత్వం వా, సత్య
త్వమాత్రంవా, నిదశికాతంస్యాత్, తథాచనవివక్షితసిద్ధిః । పరమార్థసత్యమితిసాధనై
న కధంచిద్దృష్టాన్తస్సిద్ధాత్ ॥ ఇతరస్తు “జాన్తరే” త్యాదివానిరస్తః॥ పంచమో
నీ యదిసర్వస్మి త్రి, సదానైకాన్త్యంనీతం, అధన, తదాతన్వైకవ్యావత్కమాన
తయమిథ్యాత్వేన స్వరూపాసిద్ధి రసాధకత్వంస్యాత్ । సత్యసిద్ధిస్తుదూషయ్యత్యే,
సాధ్యపిసర్వస్మిత్త్వ కలిషయ పృతిత్వవికల్యేన బ్రహ్మమిథ్యాత్వాదిస్యాజవ॥

పక్షశ్చైవాన్యసాన్యాదే న్యాః ఘాతోదురితిక్రమః ।

అన్యథా సదసత్త్వాది వికల్పైర పుష్కలైః ॥

ఎనం బ్రహ్మకృత్యాత్కల్పితత్వాద్విచ్ఛత్వాదిత్వాదీనాం ప్రపంచమిధ్యాత్వసా
ధృకతమాపరోక్షానాం సర్వేషామనుమానాదీనాం బాధోపాధిప్రభిచారవ్యాఘా
తాదయోదోషాయథాధాధం ద్రష్టవ్యాః । “యోఃప్రత్యయస్సనిరాలంబనః యథా
స్వస్మాదిప్రత్యయః విమతంవతధేతి” యోగాచారోక్తాను “క్షేదమాశ్వాచ్యుత
స్వస్మాదిని” తీమాత్రము తరంభవివృతి । సర్వధియాంచస్వేతరాలంబన శూన్య
త్వంవత స్వేచ్ఛం సత్తత్వవరంతఃకావరంచ న సిద్ధత్ । మధ్యమిక్ష్మ
కార్యాణాం పూర్వపరకాలయోరభావేన మధ్యేష్యసత్త్వంసాధయన్ వ్యాపక
శూన్యానుమాన దూషణవ్యాయేన బాధాదిభి నిఘోషాల్యః । తత్తతంచ “సర్వ
థానుపపత్తే” తిప్రతిక్షేప్యతి । యత్తు, విగతమిధ్యాప్రకృత్య చ్ఛుక్తి
రూప్యవికల్పబాధ, తత్రివేద్యత్వమాత్రమేవహి హేతుస్సాన్యత్, కృష్టిగో
చరత్వాదిభిఃకాసిద్ధః । తత్తత్ప్రబ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి స్థాపయద్భివేషయే బ్రహ్మణ్య
విహేతువృత్తిఃప్రవ్యా, అతఏవ అత్తావపుశ్యః అత్తత్వాత్ యస్మైకతన్వై
వంయథాఘటఇత్యసిననాచ్యం, అత్తాదిబైసన్నికాతేన స్వవాగ్విరోధాత్ । “అత్తా
వారిద్రష్టవ్యః, పృశ్యతేత్విగ్నియాబుధ్యా, తమక్రతుంపశ్యోవీశోక ” ఇత్యా
దిభిభాగాచ్చ । “గుడోత్పానప్రకాశతే, అద్రశ్యనుగ్రహ్యం” ఇత్యాదినిప
థస్తు తత్తిద్వాక్యకేషః “నకుమగృహ్యత” ఇత్యాదివిశేషసిద్ధధకవాక్యానై
శ్చసంకోచ్యః । అన్యథాకథమద్వైతం, కరంబాద్రష్టప్రకృత్యసంబంధానుపపత్తిః ।
కించ వికాధ్యాసాధిస్తానస్య యథాచృష్టి తదక క్షమియత్వం స్వీకార్యం,
అన్యథా నికృష్టాన భ్రమాపాతాత్ । బ్రహ్మణోధీమియత్వం బ్రాహ్మసిద్ధమితి
చెత్ ! అబ్రహ్మణోపి తథేత్య మేవబ్రూమే । బ్రహ్మణస్తుపుగ్నియత్వమాత్ర
మిచ్ఛన్న, తస్మాన్నిలప్యమానత్వాత్ ॥ ఘోషాదివనిత్య స్వప్రకాశస్య ప్రకాశ

మాపంఘలం నసాధ్యమితి చెత్ ! కథంకహి బ్రహ్మబుధైరభ్యాసనివహితత్వం క్షుద్రా
పతతితి చెత్ ! తద్వద్ధటాదివృషి తదతిరిక్తవ్యక్త్యభివ్యక్తిరూపఘోరిన్ దిశఃస్యాత్ !
ప్రాకట్యభంగవ్యాయాచ్చ, అతస్సాధారణ విషయత్వమాత్ర మేతా స్థితమ
నైకా స్త్యం అపిచ,

దృశ్యత్వాద్యదిమిథ్యాత్వం భాసమానత్వతోనకిం ।

తత్రదోషాం స్తవదుక్తాం శ్చతుల్యయేతుల్యసాగతః ।

అసిద్ధ్యపాధివ్యాఘాత బాధాదిరుభయోస్సమః ।

అనైకాస్త్యఫల స్తస్య నాస్తీత్యతిశయోభవేత్ ।

అసత్త్వైర్నత్యనిష్పత్తి ప్రతిపత్తిచదశశయన్ ।

అసత్త్వాదవ్యధిష్ఠానా దధ్యాసంకిన్నమన్యసే ।

వివక్షే బాధకాదత్ర వైషమ్యమపిదువక్షచం ।

దృగ్దృశ్యయోహి యోగాచారోక్తవద్యుక్తానహతుర్భోగ్యభవేత్ ॥
సాధ్యంచత్రమిథ్యాత్వం సత్యం, నవా ఆద్యపి భీష్వరూప, మన్యద్యా, పూర్వత
తత్త్వకాళ నిత్యతయాజగదధ్యాసవివ సహ్యత్, ప్యాచ్యేత్ ! సర్వత్రసర్వదా సర్వా
ధ్యాసహ్యత్ ! అన్యధాబాధపి బాధితామపు త్తిశ్చత్వచ్చతే ప్రాగవనిస్తా! అన్యత్వ
సత్వితీయతాపత్తిః, కథం చాసత్యస్యసతోచ్ఛర్తః, ఖపుష్కేమోమరీమరీమరీత్యాది
సకానుపలభ్యైః ద్వితీయేతు, ప్రపంచ సత్యతాపత్తిః, సత్యరజతాద్రుకాన్తా
శ్చ సర్వత్రసర్వదాధ్యాసహ్యత్, మిథ్యాత్వ మిథ్యాభూతే తత్త్వత్వవత్
నత్యేన్నిత్యసమా, యుక్తాంగహావ్యాద స్వవ్యాఘాతస్యచా భావాత్, నచ
సత్యత్వం సత్యమసత్యంవెత్త్యాదిప్రతిబుద్ధి, తస్మాత్సత్యత్వసంభవకమాత్, తత్త్వ
త్వత్వచ ఘటాదిసత్యత్వానితోధాత్, మిథ్యాత్వమిథ్యాత్వేతు వైపరీత్యదృష్టైః
అతఏవ నెవంస్వపరనిర్వాహస్థానం సత్యమిథాహ్యత్, ఉదాహృ తస్వప్ర
కాకాదిసమానయోగత్వేనుత్వాత్, అనవస్థాపితదృష్టివర్తకాః అన్యథా కథంబ్రహ్మ

జోపి సత్యత్వం! స్వరత్నైక్, సమమెత్త్. సత్యాసత్యవివేకాభావిత సామాన్యతో
విశేషతః మాధ్యమికతర సర్వరాధా ప్రవృత్తిః.

మహీమినచమర్యాదా మనధిష్ఠాయశాశ్వతీం ।

పదన్యాసోనచోరాణాం ప్రచ్ఛన్నప్రకటాత్తనాం ॥

మర్యాదాస్థాపనార్థం యామానతక్లాసముత్థితౌ ।

సిహ్యరణ్యవదన్యోన్యం గుప్తౌత్వాన్యసాధకౌ॥

పరమద్యాదయాబ్రూమః పరవ్యాహతిమిత్యసత్ ।

స్వవ్యాఖ్యాతాదిభంగానాం పరానంగీకృతైరితి ॥

అనంతరమార్థసాధనసాధ్యస్య సిద్ధతయా హేత్వంతో దూష్యఇత్యభి
ప్రయంస్తకాపురస్పరమమవ (యత్ప్రతి) తతఃప్రాధ్యమికంప్రతిదుశఃచం; దృష్ట
ప్రాద్యసిద్ధిః। ఆస్తాన్ప్రతిత్వత్పరిభాషయా వ్యావహారికస్యచ ప్రాతీతికస్యచ సతః
పక్షీకారసిద్ధసాధ్యతా। ప్రాతీతికసతోపిస్వదేశాదాసితత్వాత్, తవతుప్రతిజ్ఞావిరో
ధః। పరమారసతః పక్షీకార సత్పరమారవిరోధివా, సదేవ పరమార్థఇతివా, విద
క్షితం। పూర్వతస్సిద్ధసాధ్యతా, ధర్మిసాధ్యపదయారేకార్థ్యం, ఐత్యభిప్రాయేణా
చ (తదితి) ఉత్తరపక్షస్యోత్తరమాహ (ఆత్యభి) ఆయంభానః, సాధ్య
సాధ్యయోగవ్యవచైవతావత్త దన్యమిధ్యాత్వం నోక్తంస్యాత్। అన్యయోగవ్య
వచైవతః పక్షమానత్వా దితిహేతు రపక్షస్యో, న్యధాసివిరుద్ధత్వం ఉభయసాధ
తత్వం శతఉభయదోషపత్తిః। సత్ నైతరపరమార్థకూన్యమివవత్తయం రక్షాది
దృష్టాన్తసాధ్యవికలః, తదనాలోపితపారమార్థ్యసిద్ధిః। “అయమన్విగమనగ్రంథ”
ఇతికచిత్తదాసచ్చబ్రహ్మ్యాంశపద్మ టాదివాచ్యాంతోపి వస్త్విత్యశయః। అనుస
తామానా మహుతిరవపరమార్థఇతి ప్రాగుక్తిమప్యేతేన నిరస్తం దెదితవ్యం।

సత్సదిత్యనువృత్త్యాచ సేతస్సత్యస్వసాధనా

అస్తిత్వాన్యనువృత్త్యాపి తత్సత్యత్వంసంభవేత్ ।

ఘటోనా స్తీతిభోధేపిత న్నా స్తిత్వా స్తితా స్తిచేత్ ।

ఘటో స్తీతివిధానేపి కిన్న నా స్తిత్వ[మ]నా స్తితా ।

ఘటాదిసత్తాసత్త్వాచే ఘటాదెసత్త్వతానకిం ।

నత్వదిప్తానువృత్తి స్వాస్యద్విదిసావ్యావహారికీ ।

కించానుమానసిద్ధత్వం శాస్త్రస్థైర్యైనిరస్యతా ।

ప్రత్యక్షాదిప్రసిద్ధత్వం శాస్త్రైరైవ నిరస్యతే ।

“నైనాసతి” త్వుక్తమపి భేదసాధకవిస్తారం పూర్వవన్నిరస్యతి (అనుభూతి) అనుభూతేపి సద్రూపతయా తత్ర పదనుభూత్యో భేదాదాయోగత్ర ద్వాన్యవృత్తే ఘటాదివ్యంజనాయ విశేషశబ్దః । యదా, నుభూతి రనుభూత్యవృత్త రవిషయాక్రియతే, తదాపిఘటతస్సేన్యాయాద్వి పయవిషయిణోస్సతోభేదాదస్మి ద్భః । “పరేషానువర్తకమానత్వేసిద్ధి వ్యంజనాథోకావావిశేషశబ్దః” ఇతి కెచిత్ । తుచ్ఛత్వ పరిహారాయ పరోక్షం స్వతస్సిద్ధత్వం, తథాత్వ గ్రాహకాభావే శ్వాశ్రయేణానా తుచ్ఛత్వంస్యాదితి పక్షమనువక్తి (యత్త్వీతి) తుశ్చోక్త్రయ క్రాయుక్తాంశవిశేషవ్యావృత్తిర్భః । స్వయంప్రకాశత్వోక్త్యాన్యనిరపేక్షప్రకాశ త్వస్యాశ్రయతఃకాలతశ్చత్వస్యాయోగవ్యవచ్ఛేదోవా, అన్యాధీన ప్రకాశత్వత్వస్థా భావోవా, భిప్రతేషతి వికిల్బమృత్వాప్రథమేసిద్ధసాధ్యతామాహ (తదితి) జ్ఞాతుః— స్వాశ్రయస్యేత్వర్భః । ద్వితీయందూషయతి (వత్త్వీతి) తుశ్చోపధారణపరః స్వావభ్యుపగతాంశవిశేషోవా, సవేషాంసవక రత్యనూదితస్య నియమద్వయస్య బాధంగ్రంధవ్యయేనావా (పరానుభవస్యేతి) అదిశద్వైన ప్రేక్షణభక్షణపు శోకా దిసంగ్రహః । అతీతోదాహృ తిరా గామ్యుపలక్షణార్థాః స్వవచన విరోధం నూచ యన్నియమాభావన్నిగమయతి (అతేషతి) . “అనుభూతిశ్చైది” త్యనెనాశ్రయకాలయా పవిశేషణద్వయ రహితస్వరూపానువాదః । ననువ్యతిరేకిబలాద్వద్వత్వ మవచ్ఛేదక వృత్తిమూత్రస్య, నకుసాక్షాదనుభూతేరి త్యక్తహేతుదూషణాయ తదనుగ్రాహక

తత్కాండూచయితుమనున క్తి (అనుభూతేతి) వ్యాప్తిరూపాంగవైకల్యమాన (ప్రక
 తేతి) అనుభూతిశబ్దార్థోపహితోపనయః॥ అతోనఘటాదిజ్ఞానైవ్యనుభూతిత్వం
 త్యక్తుంశక్యం॥ తత్రచవేద్యత్వ మనుభూతిత్వంచ సహదృష్టం, పుత్రిపత్నెపి తదుప
 హిత సంవిత్స్వరూప గ్రహణసిద్ధం॥ అతోత్ర తకాస్యానుమానస్యచ వ్యాప్తి
 రుక్తార్థః॥ అవేద్యత్వసాధనంచ కాలాత్యయాపదిష్టం, ధర్మకాసాధ్యహే
 త్యాదిపదవైరథ్యాకర్య ప్రసంగహతంచ॥ ధాప్త్యాద్యద్వైప్రపన్నవైరాకివైదిక
 సర్వ వ్యవహారభింగమానః (పతతి) అయంభావః, గామానయేత్యాదౌ, పుత్ర
 వైజాత్యత్యాదౌనా, వక్ష్యమాణభాష్యప్రకారేణ చెప్తా సహచరితాంబాది శబ్దప్ర
 యోగవా, వ్యుత్పద్యమానానాం పరబుద్ధ్యానుమాన సాపేక్షత్వం సిద్ధం, తదభా
 వైరథ్యాపామ వ్యుత్పన్నతయా సమిధోభాషణం, నచపుష్టదృష్ట సర్వవిద్యాధాన
 ప్రభృత్తిసాన్విదితి॥ అదృష్టాధికాప్రభృత్తే విశేషతత్త్వోదాహరితి (అచార్య
 త్యేతి) తదనుమానాభావే నిష్పంప్రసంజయతి (సాచేతి) ఎవంవాదిప్రతివాది
 శిష్యాన్తి అచ్యుతనుమానం ద్రక్ష్యవ్యం॥ ననువేద్యత్వ ప్రయుక్తమేవాననుభూతిత్వం
 భూతాదీభ్యస్తం, ఇవాపితదనభ్యుపగమేతత్ప్రసంగో దువాకారఇత్యత్రావా (నచ
 తి) వేద్యత్వ న్నాననుభూతిత్వ వ్యాప్యమిత్యర్థః॥ అననుభూతిత్వప్రసంగం
 పరిహరుణం తస్మిన్నియోగి స్వరూపం లక్షణతత్త్వమయతి (అనుభూతిత్వమితి)
 అహమర్థాత్తత్త్వస్య పరతానభ్యుపగమాద హమిదమథాకాభ్యాము పహితానుభూ
 తిర్నత్రావేద్యత్వేనసాధ్యతే॥ తస్యాశ్చ కస్యచిత్త కాశరూపత్వమనుభూతిత్వం॥
 స్యుగోచరజ్ఞానమనవైక్షిప్త్యావ్రతాయా ప్రకాశమానత్వంచత్సత్త్వం॥ పరకామా
 నుపకా—విషయగ్రహణకాలః॥ తిదుక్తిఃపువోక త్తరదశయోవోవ్యత్వ దృష్ట్యా
 వ్యుత్పత్తియైవేత్య పధారణవ్యుదాహరణః॥ పరకామాన దకాయామప్య హమథాకాంత
 కణవిద్యత్వదశానా తస్మిన్ప్రయంప్రసరితి విశేషితం॥ తేనైవస్వప్రకాశాత్తవ్యా
 వ్యుత్పత్తిః॥ స్వాత్రయంప్రతి ప్రకాశమానైభ్య ఆత్మధర్మాన్తరభోవ్యావృత్త్యర్థం
 స్వసత్త్వయైవేత్యుక్తం॥ పరస్యాప్యత్ర కాల్పనిక ఆశ్రయాశ్రయిభావ సిద్ధః॥
 స్వసత్త్వరూపానుభూతిః కల్పిత స్వాత్రయాయ ప్రకాశతే॥ ఉక్తం లక్షణంస్వయం॥

ప్రకాశవాదిభి నాణంగీ క్రియతే, అతస్తైరపి స్ఫురతుః సుభూతే లక్షణా
స్తరమాహ (స్వసత్తయేతి) కస్యచిదభాస్య సాక్షాద్వ్యవహారానుగుణ్యాసా
దకమిత్యర్థః। తేనెన్ద్రియాదివ్యవచ్ఛేదః। అత్రహ్యవధారణన్నైరపేక్ష్యపరం

సాపేక్షమేతుభిస్సిద్ధం కారణంసహకారిభిః।

ఎవంసర్వత్రసాపేక్షై తదన్వేరసపేక్షతా।

వతకమానవకాయాం స్వాశ్రయప్రతీత్య భయవిహపియోజ్యం। సిగ్గా
వైత్వహమర్థస్యాత్మనో జ్ఞానరూపత్వే విషయాశ్రయోపధానాభావాత్ తోవ్యా
ప్యతిః। ఉభయసాధారణం లక్షణమనుక్త్వా ప్రకృతోపయుక్తం లక్షణమి
హోక్తం। అనయో లక్షణయోరత్ర నిరర్థకం వచనమితి శంకాయంతయో
వేద్యత్వేన సహ దృష్ట్యై తదాశ్రయే సుభూతిత్వాభావస్య ప్రసంజయితుమశక్
త్విమాశంక్యహ (తేచేతి) స్వామభవసిద్ధౌచేతి మేతుగభణంద్విపచనాన్తం
సప్తమీత్వేప్య సుభవోవిశేష్యాధ్యాహార్యః। యదివేద్యత్వేప్యను భూతిత్వంస్యా
దన్యత్రాపికిన్న స్యా దిత్వత్రాహ (ఘటాదరితి) తుః స్వభావవైచిత్ర్యపరః, శంకా
వ్యధాసాగోచరా। అనసుభూతిత్వం కస్యచిత్ప్రకాశమానత్వాభావః అను
భూతిశబ్దానభిలప్యత్యంవా। ఎతత్స్వభావ విరహోదుక్త లక్షణద్వయాసంభవః। ఘటా
దిస్వన్యప్రయుక్తై ననుభూతిత్వే వేద్యత్వస్య తద్వ్యాప్యత్వాభావంవ్యసక్తి (నాను
భావ్యత్వాదితి) తకాస్యవ్యాప్త్యభావస్థాపితః, ప్రతితకాప్రతిహతిమప్యాహ
(తథాతి) ఘటానౌసర్వత్రా సుభావ్యత్వాభావాత్కు త్రవ్యాప్తిభీరిత్యత్రాహ
(గగనమనుమాదరితి) తుచ్ఛేకథంవ్యాప్తిగ్రహ ఇతిచేత్ | తదరిచ్ఛే “నాస
త్వేఖ్యాతిబాధనై” ఇతివదంతో యాయమెవప్రప్నవ్యాః। నిషేధసాధనైవచ పక్ష
త్వమప్యసతామిద్యతాం వ్యవహార భట్టనయఇతి వదద్వియోగస్థాభిరుపజీవ్యా
త్వైవమాహుః, “యస్మిన్న నిత్యతానాస్తి కార్యతాపి నవిద్యతే। తస్మిన్వ్యాధాభ
పుష్పదావితి శక్యంహిభాషితుం” ఇతి॥

అసత్యశుక్తిరజతందృష్టానైవైవకల్పయన్ ।

భువుష్పస్యతిధాభావం కింన్నాంగీకర్తుం మహాతి।

అయోగ్యపదసంయోగా త్రైశ్చిద్దోహస్తరైరపి |
 అధ్యాసశ్చేభిషాద్దేమన్ స్వజన్మక్తిరూప్యవత్ |
 ప్రత్యక్షేణప్రమిత్యా వానాసత్ ఖ్యాయేతికన్తతః |
 ఘటాదెశ్యక్తిరూప్యస్యావ్యవంతత్రస్తిపాదనాత్ |
 ఎవంవేద్యవ్యవేద్యత్వం పరోక్షంపరవర్తనః |
 అవేద్యత్వమధీత్యేన నన్యాప్తంభవతోచ్యతే |
 సర్వధైవాప్రతీతం చేదసదిత్యభిసున్యసే |
 కథంత్యయాప్రతీతంతత్ యత్త్యమేవంబ్రవీషినః |
 శూన్యంశుచ్ఛమసచ్ఛేతి సదేవాస్తాభిరుచ్యతే |
 అరేశ్యంగన్నరెగోత్యమిత్యాదేస్తాదృశేత్వతిః ||
 యత్రయన్నమితమ్నానైస్తత్తత్రాసదిత్యస్థితే |
 అవేద్యమసదిత్యాహ వ్యాప్తిన్ స్తత్రసద్ధృతిః ||
 ప్రతితరకాచ్ఛతకస్య ప్రాబల్యమిహదుర్వచం |
 యుక్తోవిపరివర్తస్తప్రత్యక్షాద్యనుసారతః |
 త్వనుక్తస్యప్రసంగస్య సిద్ధ్యన్నపివిపర్యయః |
 అసాధకంత్యదిష్టస్య వ్యాప్తిభంగసమర్థనాత్ |
 ప్రాతిస్వికస్వభావాచ్ఛ సామాన్యంయదిబాధ్యతే |
 సర్వస్వైవంఘటత్వాద్యేవేద్యత్వన్నకింభవత్ |
 ఘటాదెరిపివేద్యత్వేకిన్నస్యాదిఘటాదితా |
 సమమేవసమాధానం తత్రదోషప్రసంజనై ||

ఎవంవేద్యత్వం కించిన్నిహిత్యవాభావ ప్రాతిహికధర్మత్వాది త్యత్ర
 సమాధా వికల్పస్య స్వవాగ్విరోధాది ద్రష్టవ్యం. అథాస్తుభిషాద్విడిగిర ధాన్తర
 త్వస్తుతాన్తరణ సిద్ధసాధనంవా. యది, ఖ్యాప్తిహం వేద్యత్వా భావో
 సస్యాత్, తదా ప్రపంచస్య సత్త్వంత్యాం ఖ్యాత్యనుపపత్తింకథం
 వత్ససి. అపరోక్షాధి విషయత్వా భావాది తిచెన్న, దోషవిశేషై

స్తనం భవన్యక్తత్వాత్ । తెనువెద్యత్వాత్వా భావాధికరణత్వమిధ్యా
భూతం, సత్యస్తసాధ్యత ఇతిచెన్న, తాదృశస్య బ్రహ్మణ్యపి త్వయావత్తు మయం
క్తత్వాత్ । కించిచ్చబాధోఽనుభూతిరేవ స ఘటాదిరినియన్తుంచ సశక్యం
సులభశ్చ నియామకో ఘటత్వాదిర ధీత్వహేతుః, వెద్యత్వస్యఘటత్వాదినేవాను
భూతిత్వేన, స్వప్రకాశత్వేనవా, విరోధగంధాభావాదితి ॥ నను, వెద్యత్వేస్వగోచ
రజ్ఞాన నిరసేత్ వ్యవహారా సేగుణ్యరూపం స్వయంప్రకాశత్వం కథంస్యాత్ ।
ఇత్థం, పతకమానా పతకమానదశాభేదన ద్వయో వ్యవహారపనాత్ । స్వప్ర
కాశత్యజే వ్యవహారానుగుణ్యం నివేశయతా త్వయాపి వ్యవహారాహిత్యబుద్ధే,
వ్యవహారహితయా సమ్మత్వవ్యవహారజన్యధియశ్చ గోచరత్వపాప్యవ్యం తదా
సతి కాకధావిరోధస్య వివంవెద్యత్వే నాశిత్యాదిప్రసంగో వ్యాప్యభావాదిభి
నికర్థాఽతః । ఆప్రతితకాస్యో పాశ్చిబాద్ధో బల్యంశంకితే (గగనెతి)
అసత్త్వ భావత్వయో విరోధాద్భావ విశేయరూపానుభూతిత్వాభావసత్రా
సత్త్వప్రయుక్త ఇత్యర్థః । యద్యస్య, ననుదూశిత్యస్యాసత్త్వ మవ్యాసకం,
ఘటాదావదృష్టేః తత్త్వ సతస్సోపాధ్యః, తదావ్యనుదూశిత్యస్యసత్త్వంవ్యాసకం
తావతాచ తస్యతదుపాధిత్యం కశ్చిత్ప్రమత్తం అతిస్పృత్యసేవ) శీ ప్రయో కమ ననుభూ
తిత్వమి గుణచ్యుతేయద్యా, కాకాగ్నా హోమరిణివ్యాయ ఇహ భిదైత్య
సహ్యసోపాద్యవ్యాపికా । [అతిన్నిబంధన వాసిస్త్వేతి] ఆటోదోచ విశేష
నిష్కర్త్యాని విరోధాన్నిబంధన ఇతి వాద్యం, తద్వదివాపి భుప్రస్పృశ్యమనను
భూతిత్వేనాత్మ్య ప్రయోక్తమితి నిరసయతి తదవం “గగనసముదారనను
భూతిత్వం” వివేచయోక్త్యావాద్యంతి విరోధాత్ సభ్యావ్యత్వసేవంధన మనను
భూతిత్వం కశ్చిచ్ఛత్యై నను కాకాగ్ని తే తేకాభ్యవధమహ (ఎవమి
తి) నాతియోమజ్ఞా, ప్రయోగం నానాత్వే తత్త్వేనో । అజ్ఞానావి
రోధిత్యం— తాదృశత్వస్య స్వయంకేయం జ్ఞాన నివృత్తికార్యభివః । అజ్ఞా
నస్యహి నివారణా భావనానా భావనా నివృత్తికం । ఉక్తస్య
సాధా— సంగతాని వ్యాసకతా— సంగతానివ్యవహారంశంకితే (అనుభూతేరితి)

“యత్రోభయోస్సమోహః” ఇతిన్యాయేనా త్రాపిప్రతిపత్తి (అననుభావ్య త్వేతీరి) అవేద్య ఖపుష్పాది వ్యాపుత్తం జ్ఞానస్యా జ్ఞానవిరోధిత్యం వేద్యత్వం సాధయోది తిభావః। నన్యస్య ఘటాదినపక్ష సద్యావే పక్షమాత్రస్థస్య కథం హేతుత్వం, కథంవా, ఖపుష్పాది సపక్ష సద్యావే తాదృశస్య ధీత్వస్యైతి పశ్య॥ కిమత్రప్రతి తకకస్యా సుగ్రాహ్యం! కింవా త్వదుక్తస్య! శ్రుత్యాధికమితిచెత్, తుల్యం! యదప్యత్ర ప్రకృతానురోధాదసత్త్వమపి ప్రసజ్యత్వైతి ప్రతిపక్షవ్యం, తిథాపి కిస్యా జామాహాశక్త్యర్థం తకకవైభవాత్ప్ర కారాంతరేణ ప్రత్యుక్తం। ప్రసంజనీయమ సత్త్వమత్ర ద్విరీయేనాపిశబ్దేనవా సముచ్చయతే। అతనివ “ఖపుష్పాదెర్జ్ఞానా విరోధిత్యంచా సత్త్వప్రయుక్తమి” త్యుక్తం! అసత్త్వస్యచా నను భూతిత్వా దప్రయోజకత్వం స్వసద్యావే తత్సద్యావే నియమాద్వా, స్వాభావే తదభావ నియమాద్వా। అద్యే భూమాలోకనయా ద్వైద్యత్వమపి తత్ప్రసంజకమస్తు, తద్వా ప్యత్వాత్! ద్విరీయే ఘటాదేః కథమధీత్వాది, తథాచ తద్వ దనుభూతావప్య సత్త్వాభావేష్య వేద్యత్వే శ్రుత్యాధికమితి చెత్! తుల్యంధీత్వాది ప్రసంగఃస్ఫుటః!

ఖపుష్పాదిగతాధీత్వా ద్యసత్త్వవియతంయది ।

స్వాదన్యత్రాప్యధీత్వాది మాత్రంశ్యామత్వమాత్రవత్ ।

తదిహ దురుక్తమితి ప్రకాస్తం దుస్తోపలబ్ధిబలాన్నిగమయన్ ద్రవయతి (అతః) (అతః)

యావజ్జీవమహమ్తానీ మాలావంధ్యామమేతివత్ ।

ఏతైరవేద్యతోక్తిస్స్యా దితిహాస్యత్వభావణం ।

అవేద్యత్వం జ్ఞానస్యనిరస్తం, అథప్రాగుపన్యస్తం శాద్ధోక్తా ద్వైవమ్యం మోషయతుమవత్తి (యత్స్యైతి) అసిద్ధమ త్యన్తాసిద్ధేన దుస్సాధమిత్యభి ప్రయన్త్రత్యాహ (తదంధస్యైతి) జాత్యంధానైతి నిదశితంవివృణోతి (ప్రాగ భావస్యైతి) గ్రాహ్యకాల మాత్రే గ్రాహకాభావాత్తా వ్యసత్త్వస్థస్యాదితి భావః। స్వతో, న్యతో, వాధియః ప్రాగభావ గ్రహణమితి ప్రాగుక్తవికల్పే

స్వతః పక్షస్తావదాపః (అనుభూత్యై) ఎవకారో విరోధశంకా నిరా
సార్థః। సత్య సతీతేతి వికల్పే సతీతి పక్షస్యైవాంగీకారాత్తతే పూర్వోక్తం
విరోధంశంకతే (కథమితి) అవిద్యమాన స్వభావబోధనేబుద్ధే భ్రాంతిత్వం
స్వాదితిభావః। స్వాభావస్యహి స్వకాలస్య తీత్యై విరోధః, తథాగ్రహణేనచ
భ్రాంతిత్వం స్వాత్, ఇహతూ భయమపినాస్తీత్యై భిసాయేణప్రత్యాహ (సహీతి)
సమకాలత్వ నియమోహి సంయోగాది సంబంధే, అత్ర నతథేతి జ్ఞాపయంతం
విషయాకారోక్తిః, తదవస్థాపయతి (అతీతేతి) యథాగ్రాహకవిశేషప్రత్యక్ష
“సత్సంప్రయోగ” ఇత్యాదినాగ్రాహ్య సమకాలత్వముచ్యతే, తథాగ్రాహ్య
విశేషధీప్రాగభావే గ్రాహకసమకాలత్వమస్తీతి సోపాలంభంశంకతే (అథతి)
కిమయన్నియమస్య దన్యైరివ త్వయాపి క్వచిదప్యదృష్టవోచ్యతే, ఉతదృష్ట
ఇతి, వికల్పమృత్యాదిమాక్షిపతి (కిమితి) దృష్టం—ప్రమితమిత్యర్థః। అదశక
సేతదుక్తియ్యుక్తానస్యాత్, యథాదృష్టేధకవాదిత్వంచ నస్వాదితిభావః। దృష్టా
త్వాభ్యుపగమేదోషమాహ (హస్తేతి) అసేన హషణాను సుకంపాంచా ద్యోతయతి,
ధీప్రాగభావన్నిరస్యతా తత్రైవప్రమాణముపన్యస్తమితి పరస్యజడీకారశ్చాయం।
స్వాన్యప్రాగభావ సమకాలత్వనయాత్స్వప్రాగభావ సమకాలత్వ దృష్టిభావ
న్తిరేవ, అతస్తే యథార్థదశిత్యమపి నస్వాదిత్యత్రాహ (తత్రాప్రాగభావమితి)
అనాదిబ్రహ్మస్వరూపమేవా గామినీముక్తిర్యుక్తాద్యం స్వమైవైవం వక్ష్యమహా
సీతికింశబ్దాధీప్రాయః। నన్యవిద్యమానగ్రహేనపక్షం సపక్షత్రసర్వదాగృహ్యేతి,
ప్రత్యక్షేపి భిన్నకాలంగ్రాహ్యమితి ఎవదిధిసోన్వితాన్తికశ్చ కిమపరాధమిత్యత్రాహ
(ఇంద్రియేతి) అస్తదాదీతివిశేషజెలత్పర్యం, యోగిజ్ఞానస్యానన్తరోక్తిః।
క్వచిల్లిం గధూతేంద్రియజన్యజ్ఞాన వ్యవచ్ఛేదాయ ప్రత్యక్షోక్తిః। దీపాదీనామపి
స్థితిక్షణక్షణసంప్రయోగాన్న శక్యక్షణజాయమానాధీస్త్వవియోగేనసమకాలత్వ
సిన్ధం। నశ్యత్క్షణసంబంధస్తు ధ్యాయజనయతీత్యుక్త్ర నప్రమాణం, తేనైవాదృష్టే
గత్యంతావస్థాత్రకాలభేదః, తేనచ భిన్నకాలస్యాపి గ్రాహ్యత్వం వసతామస్మా
కమభిమతసిద్ధిః। యద్వా, పక్షమనన్యేంద్రియ సంయోగస్యా తీతానాగతద

నిష్కత్వాయోగాత్మా రణభూతస్య సంయోగస్య స్వసమకాలవృత్తిగ్రాహకత్వం
 తత్కార్యప్రత్యక్షజ్ఞానలక్షణయోగం, అతోత్రనాతిప్రసంగః॥ నచభ్రాన్తి
 తులత్వం, యదావిషయస్తదాతయై[ధ్ర]వగ్రహణాత్॥ నన్య మమానాగమజన్యజ్ఞాన
 యోరపి క్వచిత్స్వి సమకాలవృత్తివిషయత్వం దృష్టం, యథానిత్యవిషయేషు, రసా
 ద్రూపానుమానాదిషుచ, తస్మాన్సోక్తనియమః, జ్ఞానత్వాదికమేవప్రయోజకంస్యాపి
 త్యత్రాహ (నసవేకమితి) ఆయంభావః, సీత్యప్రభృతిషు జ్ఞానస్యసమకా
 లత్వన్నధీత్వాదిప్రయుక్తం వ్యభిచారాత్॥ అస్తదాదీంద్రియజన్యప్రత్యక్షస్యతు
 నియతోయంస్వభావఇతి॥ (జ్ఞానానామితి) భ్రాన్తిప్రమితోః ప్రత్యక్షపరో
 క్షయోశ్చ సామాన్యేనోపాదానం॥ చకారాత్ప్రత్యక్షజ్ఞానం॥ జ్ఞాతత్వాదిత్రిక
 స్యాప్రయోజకత్వం వ్యభిచారణవ్యనక్తి (స్మరణతి) భ్రాన్తిరపి స్మరణేనోప
 లక్ష్యతే॥ అబాధతస్యతేః ప్రమాణత్వమిచ్ఛతాంపక్షేపి ప్రమాణత్వాప్రయోజ
 కత్వోక్తిరవోత్తరం॥ స్మరణశబ్దో యథార్థాయథార్థ సాధారణః॥ ఆదిశబ్దేనము
 క్తాది ప్రత్యక్షసంగ్రహః॥ గ్రహణదశకనాత్ — గ్రహణస్య ప్రమితత్వాదిత్యర్థః॥
 నను ప్రమేయవ్యాప్యంహిప్రమాణం, అన్యథాక్వచిదర్థకూన్యత్వైష్య విరోధాత్,
 తస్మాత్ప్రమితేః కథం స్వవిషయభిన్నకాలత్వం, తత్రాహ (అత ఇతి) సమకా
 లత్వనియమంహిత్యా యథాదశకానం వ్యవస్థాపనాదియావత్॥ ఎవకారోద్ధ్వని
 రాసన్యైవపరిహారగమ్యత్వార్థః॥ ఆయంభావః, యదిమానమేయయోరవివాభావ
 స్సమకాలత్వేన, తదాతీతాదివిషయప్రమితీనాం ప్రమాత్వన్నస్యాత్, వ్యాప్తిశ్చ
 కార్యకారణాదిభిః, కార్యకారణాద్యనుమానై భిన్నకాలత యాపిదృష్టై ఇతి, తథాపి
 భిన్నకాలత్వేతత్రతత్రదృష్టం, తథానుభూతిప్రాగభావ ప్రమాణస్యాపిస్యాత్,
 అన్యథా కథంబుద్ధైర్ధృఢాసంబంధః, నచదీపోతీతంప్రకాశయతీతి॥ అత్రాతపివె
 త్యభిప్రేతంవిషయోఽపి (నహీతి) ప్రమాణస్యాధికాసంబంధో నహిస్వకాలవతికా
 నావివాభావ ఇత్యన్వయః॥ కిన్త్యర్థ్యత్రవివానానభవతీతివా వివక్షితమిత్యత్రాహ (అపి
 త్వీతి) తథావిధాకారస్తద్దేశత్వాది సంబంధిత్యప్రకారః॥ మిథ్యాత్వప్రత్యసీకతా—
 అనారోపితత్వం॥ భ్రాన్తి శంకోధారక్రమనూచనాయ వ్యతిరక్తోక్తిః॥ అత్రప్ర

సంగత్పరోక్ష మధానానరమసి నిరస్యతి (అతఃపతి) భిన్నకాలత్వస్యాపిషయత్వస్థాపనాదిత్యర్థః। “నష్టపీఠి” వత్కమానత్వ సంగ్రహః। “నష్టవిషయస్య తిన్యాయాద్యతకమానవిషయస్యతాపి బాహ్యవిషయత్వం త్యాజ్యమితిమన్యతే, అత్రైవముత్తరం, స్ఫుటైవాహ్య విషయత్వాభావే నివికాషయత్వంవా, స్వమాత్రవిషయత్వంవా, కల్పితస్వాకారవిషయత్వంవా, అత్తరనస్త్యనరవిషయత్వంవా, స్వాత్మే। నాద్యః, అయక్తత్వాదనిష్టత్వాచ్చ। నద్వితీయః, అతఏవ యోగాచారవిజయప్రసంగాత్। స్వరూపప్రకాశాతిరిక్తస్ఫుట్యసిద్ధిప్రసంగాచ్చ। నతృతీయః, తుల్యన్యాయితయా। నాపిచతుర్థః, తాదృగ్వస్త్యస్తరమానాభావాత్। “అనుభూతి విషయస్వరూపా నైకరణవృత్తిరేవ స్ఫుటైవికాషయ ఇతిచెన్న, స్ఫుటిరూపాయ, స్తదతిరిక్తాయావా, నిష్ప్రమాణకతయాదత్తేత్తరత్వాదితి। ఎతేనస్ఫుట్యుదాహరణేన ప్రత్యక్షేతరమానెషు సర్వైష్యపి బాహ్యతుల్యా నైకరణవికృతిరేవ బాహ్యవచ్ఛవతీతి పక్షిపినిరస్తః।

బాహ్యత్వేనప్రతీతం చెద్యద్బాహ్యంకావపికల్ప్యతే।

అవిశేషణసర్వత్ర తథాకోఽప్తిః ప్రసజ్యతే ॥

యది, తత్త్వస్వతః స్వప్రాగభావగ్రహణంసాధయతాప్రత్యక్షవిశేషవత్కమానగ్రాహిత్య నియమో నాన్యత్రైతి విభక్తం తత్రకనప్రమాణేన జనితాధీ స్యాస్విభావగ్రాహితీతి వికల్పగర్భాంప్రత్యుక్తిం శంకతే (అధాతి) తత్రసంప్రతిపన్నాంకాభిప్రాయేణాహ (నతాపదితి) నప్రత్యక్షావసేయః—ప్రత్యక్షస్వరూపయాస్వప్రతియోగిన్యా ధియా దుగ్రహావాత్త్యర్థః। పరోక్షగ్రాహ్యత్వమపినిరస్యతి (నచైతి) లింగాద్యభావం పృథగ్వ్యవక్తి (సహీతి) అనుమానాధాపత్వోరమూరవిప్రకాశాద్యస్య పహితత్వోఽస్తి। స్వేష్టస్యాప్య త్రోపమానస్యాత్యన్తా సంభవాదున్తిః। ఫలితంస్వాభిమత వష్టప్రమాణ బాధ్యత్వకూహ (అతఃపతి) ప్రమాణాభావాత్—ప్రమాణపంచక నివృత్తైరిత్యర్థః। తథాచ

తత్వటికా.

స్వజ్ఞానాభావదృష్ట్యాహి జ్ఞానిన స్వప్రపద్యసే ।
 అజ్ఞాతంపుచ్చమానశ్చ నజానామీతిభాషసే ॥
 పరధీజననార్థంచత్వ యావాక్యప్రయుజ్యతే ।
 శృణోషిచస్వధీసిద్ధ్యై కథన్ని త్యాంబ్రవీషితాం ।
 ప్రత్యక్షౌ ద్వైస్సుషుప్తౌచా నహిధీఃశ్యాపిగమ్యతే ।
 గ్రాహ్యగ్రాహకధీన ... ..
 పూర్వో త్తరసుషుప్తౌది గ్రాహిణీచస్వయంమతిః ।
 స్యాభావమపిగృహ్యతి తత్తన్నానసముద్భవం ॥
 అతో యథోచితైర్మానై స్వస్యాన్వేషాచసవిదః ।
 విషయాదివిశిష్టాయాః ప్రాగభావప్రసాద్యతే ॥

[జ్ఞానద్రవ్యస్య నిత్యత్వం యుక్తిభిస్సాధ్యతేపితు ।
 తత్తత్తస్యతిభేదానాముత్పత్త్యాదీతిభాష్యతే ॥]
 తత్రయద్యపినిత్యత్వం జ్ఞానద్రవ్యస్యవత్త్యతే ।
 తథాపివస్యతాకారే ప్రాగభావాదిభాషణం ॥
 మృద్ధట్టాదినయాద్భుద్ధేః స్థిరాగ్రస్తుకవత్క్షణః ।
 నిత్యానీత్యత్వవాదానాం యథాభాగంప్రమాణతా ॥
 పరస్తుసవికారత్వం శ్రుతంజ్ఞానస్యనెచ్చతి ।
 అస్తత్వక్షనమానత్వ మతస్త్వైర్వాత్రదుర్వచం ॥
 ఉక్తసంవిదనిత్యత్వ గ్రాహకానుగ్రహక్షమం ।
 ప్రసంగత్రితయంవక్తు మథ కీంచేతిభాషతే ॥

కిం సమాలోకవిదిత సవిషయమేవజ్ఞానం నిత్యమితి త్వయాసాధ్యతే, ఉతసి
 వికాశయమనన్యదితి, వికల్పమృత్వా ప్రథమేవాధికా ఉచ్యతే ॥ అత్రాధికా
 పత్తిరేకా, అస్యాఅనుగ్రాహకం ద్వయం, ఇతికచిత్ ॥ ప్రత్యక్షజ్ఞానం—అస్స

* మాతృ కాసుత్రుటితమేవదృశ్యతే । త్వైగ్రహణన్నకుతోభనత్ ; ఇత్య
 ధాకంస్థితమితిభాతి ।

దాదీంద్రియజన్యధీరిత్యర్థః। యోగిప్రత్యక్షం హితైకాలిక విషయమితి స్వక
 బ్రావతధీవిషయా। సాధయత్—వ్యవహారాను గుణీకర్తవ్యత్। సర్వదా—యావ
 త్స్వి విషయకాలం పూర్వోత్తర కాల [జ్ఞాన] సత్రా—ప్రాగభావధన్వంసకా
 లావచ్చిన్నసత్రా। న స్రతీయతే—న వ్యవహారానుగుణీ భవతీత్యర్థః। తెనజ్ఞానసి
 త్యత్వస్యకోవిరోధ ఇత్యత్రాహ (తదితి) కాలపరిచ్చిన్నతయా—స్వవిషయా
 వచ్చిన్నకాల మధ్య ల్పతరకాలవృత్తితయైత్యర్థః। ఘటాదయా—వత్సత్తిం ప్రకా
 శమానత్వం ప్రసంజితం, నకవలంతావన్నాత్రం, నిత్యత్వమపి ప్రసక్తమిత్యాహ
 (ఘటాదీతి) అస్తదాదిప్రత్యక్ష మతీతానాగతాలంబనం యావత్స్వికాలంస్వవిష
 యసత్రాం స్థాపయతీతిభావః। ప్రత్యక్షజ్ఞానమిత్యాది స్యాదిత్యస్తమే కతక
 విషయంవా। ఎవంవెద్యప్రకాశవ్యవస్థయా తదనిత్యత్వాచ్చ విరోధఉక్తః, విత్తిప్ర
 కాశవ్యవస్థయాప్యాహ (నిత్యమితి) స్వతస్సిద్ధమితి హేతుగభావం, బుద్ధేరిత్య
 త్వం బుద్ధ్యస్తరంచానిచ్చతా త్వయావ్యతోధీనిత్యత్వస్య వక్త్రమయ్యుక్తత్వాదిత్యర్థః।
 ఎవకారస్యం శయాద్యసంభవ ప్రసంజనార్థః।

విత్త్యస్తరైః [విత్తి త్వే నైవ] తుధియోనిత్యత్వం యది సాధ్యతే।

అభావప్రతియోగిత్య మపితద్వత్ససాధ్యతాం ॥

విషయీకృత్యనవాత్వా త్రావగభావాదినివదన్ ।

అన్యోన్యభావమప్యేవం త్యక్త్వామిధ్యేకమిచ్చతు ॥

ప్రత్యక్షధియోనిత్యత్వం పురస్కృత్యోపలంభవిరోధో విషయనిత్యత్వం
 చ ప్రసంజితం, పరోక్షధియామపినిత్యత్వై తత్ప్రసంజయతి (ఎవమితి) ప్రత్య
 ఖోక్త ప్రకార సామ్యాదిత్యర్థః। (సంవిదఇతి) నన్య, మమానాదిధియాంనన్వకా
 లవతిప్రకాశననియమః। సత్యం, అయన్విహవిభాగః। యత్రాసాంపరీకమాన
 ప్రకాశకత్వం తత్ప్రసంవిదవచ్చిన్న కాలవతిత్వగ్రహాద్వి షయనిత్యత్వ ప్రస
 క్తిస్సాన్యదేవ। అనాదిప్రకాశనపి ధీనిత్యత్వై తదవచ్చిన్న కాలప్రతియోగికస్య
 విషయాతీతత్వాదరసిద్ధిః। యత్రలింగస్య ప్రత్యక్షత్వం తత్రతన్నిత్యత్వం పూర్వోక్త

ప్రకారణప్రాప్తం, తథాచతద్వ్యాపకస్యాపి విత్యక్తప్రసక్తిరితి॥ నను, స్వయం
న్నిత్యాపి ఘటాదిసంవిత్ కదాచిదఘటాదీనుల్లిఖతుః ఘైవం,

అథోల్లెఖన్వభావాచే న్నితి స్తస్యవిసర్జనైః ।

న్నిస్వభావాప్రసజ్యేత తథావాపరిణామినీ ॥

అథనిర్విషయత్వం తత్త్వభావస్తాదృశీకథం ।

అథకబోధస్వరూపాస్యా దవస్థాద్యయవర్జనాత్ ॥

కాలానవచ్ఛిన్న శబ్దేన కాలాదిసర్వానుగత నిత్యశబ్దనిమిత్తోక్తిః॥ అతోప
నరుక్తియద్వా; త్వస్తతేపి దహి నాం కాలావచ్ఛిన్నతయా భారావామపి శ్రుత్యా ద్యై
స్తద్విపరీతత్వం సిద్ధం, తద్వత్సంవిది తద్విషయేషుచాపాతప్రతీతవిపరీతన్ని త్యక్త మని
త్యత్వంచస్యాదిత్యత్రాహ (సంవిదితి) సంవిదనరూపత్వం తత్ప్రకాశితప్రకారే
ణావసానం॥ ఆయన్విహభావః; సంవిదవహినీపీతాదివ్య వస్థాయంశరణం, స్వతః
ప్రమాణాధత్వస్వభా, తవతుబాదక జ్ఞానస్యాప్యక్తరీత్యాస్వరూపతో విషయత
శ్చ నిత్యత్వప్రసక్త్యా, ధ్యానానుదయప్రసంగః; తత్త్వబాధం సంభవాద్యధా
ప్రకాశం విషయనిత్యత్వం సిద్ధిరితి॥ భవతుసవిషయస్యాస్తః కరణవృత్తివిశేషస్యతద
వచ్ఛిన్నచైతన్యస్య చోత్పత్త్యాద్యుపలభిః॥ విషయాశ్రయ శూన్యాటసుంవిన్నిత్యా
స్యాదితి పూర్వోక్త వికల్పయోః కోట్యస్తరంన్నిరస్యతి (ననిర్విషయైతి) ఎతేన
నిరాశ్రయత్వి మప్యపలభ్యతే॥ యద్వా, విషిణోతీతివిషయః, విశేషేణ
సంబధ్నా తీత్యర్థః॥ తేనసంవిదవచ్ఛేదకం వెద్యంవేదితాచసంగృహ్యతే॥ కిమత్ర
ఘటాపి విషయ సంవిదోన్యాకాచిన్నివికలయేతు్యుచ్యతే, ఉతవస్తువృత్త్యాపైవేతి
ఏకత్వే ద్యయోరప్య యోగమభిప్రేత్యాహ (కాచిదితి) తద్భవవృత్తేస్తద్భావే
తదసిద్ధిరిత్యుక్త ముభయత్రబాధకమాహ (అనుపలభ్యేతి) యోగ్యత్వే సతీతి
విశేషణీయం॥ పరాభ్యుపగతివిరోధముప్యాహ (విషయైతి) ప్రసిద్ధాయాసంవిదో
నిర్విషయత్వంవా తాదృశసంవిదస్తరంవా యుక్తికాస్తాభ్యాంసాధయమ ఇత్య
త్రానిష్ఠమాహ (సంవిదైతి) విషయప్రకాశతస్వభావ శబ్దేనప్రాగుక్తానుమానం

నూత్యతే! అయంభావః, విషయప్రకాశత్వం సంవిత్స్వరూపం, భక్తోవా
ఆద్య తన్నివృత్తివదతః కథం భక్తిసాధ్యయోగీద్ధిః! తత్రద్వితీయేతస్యస్వ ప్రకాశ
త్వ సమకాలతయైవ దృష్టేస్తదభావేతదసిద్ధితి! స్వతః, పరతోవాప్రకాశమా
నంతుచ్ఛమ్నన్యసే! సంవిదితూభయాసంభవాత్తుచ్ఛాద్వాన్యవృత్తి గుణలభ్యత్యే!
పధారణాభిప్రాయః! యద్వా, సత్వోటిదూరనిరస్తా, అనివారణీయ
కోటిరప్యలభ్యేతిభావః! అనుభూతిత్వత్తిద్ధిరిచ్ఛత్! అనుభూతిత్వన్నమ
విషయప్రకాశత్వంచెత్, తద్దూషితమేవ! స్వప్రకాశంచెత్; సాధ్యావిశేషఇతి

స్వావచ్ఛేదకనిర్ముక్త సంవిన్నిత్యత్వమిచ్ఛతా ।

సంయోగచ్ఛేదనాదాచ కిన్న తాదృక్త్వమిచ్ఛతే! ।

ఘటకాశాదినీతిశ్చ త్వయాసంవిదిదుభయే! ।

తత్తత్సంయోగవిశ్లేష తుల్యాగస్తృగుణోజ్ఞనాత్ ॥

అనుపలభేతి త్యుక్తస్యా వస్తాంత్యైసిద్ధిశంకాంపరిహరతి (నచస్వాపేతి)
అదిశబ్దేనసమాధ్యవస్తాసంగ్రహః! కల్యాణంహంకార విగ్గమాన్నిరాశ్రియైత్వైర్థః!
అత్రదత్తోరత్విమభిప్రేత్యాహ (యోగ్యతీ) నను స్వాపాదిదేశావతీనీహగరవ
తీనీవా యోగ్యానుపలబ్ధిహోపలభ్యతే! నాద్యః, తదానీమిదానీంవాతదిత్య
సత్, అధ్యస్తాశ్రయయోగాదెర ద్యావ్యనుపపాదనాత్! తాత్వికానుపలం
భస్యానుపలంభనాత్! న ద్వితీయః, కాలాంతరసంవిదః 'కాలాంతరైప్రత్యక్ష
యోగ్యత్వాయోగాత్! తత్తదధీన వ్యతిరిక్త హేతుసాకల్యంహి యోగ్యత్వం
అతో యోగ్యానుపలబ్ధి పరాకృతత్వాదితిహేతురసిద్ధః, తత్రాహ (తాస్వీతి)
అయంభావః, స్వాపాదిషు సంవిదానీదిత్య ద్యతనోపలబ్ధిస్తావద్యోగ్యానుపలభ్యానిర
స్తా, తదానీంతనసంవిదస్తదాతనోపలబ్ధిశ్చవ్యాపకానుపలభ్యాభాధితేతి! స్వతః
వ్యస్యస్తరణముపలంభవ్యాపకం, తదాభావాత్తదభావైత్తిభిప్రాయేణాహ (నచ
తదితి) స్మృతేరనుభవవ్యాపకత్వాభావాత్తదభావస్య తదభావవింగత్వన్నాస్తీతి
నోదయతి (నన్వితి) విశిష్టరూపేణవ్యాప్తింభావయతి (ఉచ్యతేఇతి) నిఖిల

శబ్దః ప్రాచుర్యాభిప్రాయః, అన్యథాబాతమాత్రస్య సన్యాభిలాషాయోగాత్ ।
 తిరస్కృతీరిహనాశః ప్రతిబంధో, వా । “ప్రాయణాన్నరకకైశాత్ప్రమాణావ్యసనా
 దపీ” త్యాదిః ప్రసిద్ధమాహ (దేహవిగమాదీతి) ప్రభూతం సుఖమప్యనిశితైః
 సంక్రమితం । బాతి స్థరణాదీనాం తాదృశప్రబలప్రతిబంధక సదృశైః స్పృశి
 రదృష్టాతిశయాద్భవతి, తదభావాదన్యేషు దేహవిగమాణః ప్రబలత్వం, దుఃఖం
 వ్యాఘ్రేపాదే విఘోధిత్యనియతా నస్యాదితిభావః । నన్యన్యదేహవిగమాదిభిర
 న్యథాసిద్ధిరి త్యవధారణాభిప్రాయః । నాత్రసాధకస్య స్థరణస్యా భావమాత్రం
 కిన్తు సాక్షాన్నిషేధబుద్ధ్యా బాధవైత్యాహ (నకవలమితి) నను, సుఖప్రీతకాల
 స్తదవచ్చిన్న సర్వవిషయజ్ఞానంచ తదానీమ నుభూతం కథమిదానీంపరామృ
 త్యైతి । ఇత్యం, సుఖప్రీతకాలస్తానవనుమానాదిసిద్ధిః, తదానీంయదికించిత్తయాను
 భూతం తదద్య మయా స్తత్యైత నచ స్తత్యైత ఇత్యస్తరణనియమాదన తదానీమనుభవా
 భావసిద్ధిరితి॥ సుఖమహమస్వాప్సమిత్య తీతకాలావచ్చిన్నం స్వాపంపరోవ్య
 దాహరతి, అత్ర స్థరణమాణస్యా న్యథాసిద్ధిమనూద్యసరస్యతి (నచైతి) సుఖ
 హ్వాచావ్యరాస్సంతోషి నోపలభ్యతై, తచ్చరీరసోహంకారోపిఠీయతై, అజ్ఞాన
 సుఖరూపమా త్తాచ సాక్షీ ప్రత్యక్షేణగృహ్యతై ఇతి పరాభీమత ప్రకారణాయమను
 వాదః । యదివిషయాశ్రయవిరహేణ స్పృత్య సంభవః, తదానుభవస్వరూపమపి
 తద్విరహే నస్యాత్, సర్వత్రతత్త్వత్యైవ తస్యాపి దృష్టేరిత్యభిప్రాయః
 శక్యత్వోక్తిః । నను, సుఖప్రావృత్యాభావాద్యప్రత్య నిద్రాస్తస్యా స్థరణం, సాక్షీ
 స్థరణస్తు న సంస్కారజనకం, అన్యోస్థరణమేవస్యాత్ । మైనం, త్వదభీమతపరామ
 శ్శస్యాప్రసిద్ధిప్రసంగాత్ । ఇత్యభిప్రాయేణ “నశక్యతేవస్తుమి” త్యుక్తం । అతిప్రసం
 గనూచకం హేతుమాహ (అధాన్తచైతి) అత్రాహంకారశబ్దైవ తిగుణకార్య
 వివక్షాయామాప్రళయాత్తస్యా పరానమసి । అపామధాభూతప్రత్యగాత్తేవివక్ష
 యాం ప్రళయేపిస్థాయినస్తస్య కథంసుఖప్రావిచ్ఛేద ఇత్యభిప్రాయేణాహ (తాస్య
 పీతి) సుఖప్రావృత్యాభావాభావవదతః ప్రాక్తనస్వవచనవిరోధస్యాదితిచోదయతి
 (నన్వీతి) పూర్వోక్తతాత్పర్యంనజానానీతిప్రతిపత్తి (సత్యమితి) విరోధవృథా

సాయవిసత్తీతం విశేషంవ్యసక్తి (సజ్జీ) తుశబ్దోనుభూత్యనుభవవ్యవచ్ఛేదార్థః।
 అత్తానుభవః—స్వీయంప్రకాశస్వాహమరస్య। స్వధర్మమణతుణ్యైఃపుట్యమాహ
 (కిమితి) విశేషణసాధ్యారం క్వచిత్సత్యవికారాభ్యుపగమేపసిద్ధానమధిప్రే
 త్యమా (సహితీ) యత్సత్యవికారవత్త దుత్పన్నమితి వ్యతిరేకవ్యాప్తిశ్చ త్వయా
 దువచా, ఘటాదెస్సత్యవికారరాహిత్యే సాధ్యద్యావ్యవృత్తత్యూ న వ్యతిరేకదల
 స్తానత్వం, కలూప్యయ్యమనత్వ వివక్షాయాం హేతోరస్యా భీష్టంవ్యాప్తు
 సాధ్యత్వంభజ్యేత, వ్యరంచభావత్వవిశేషణం, ప్రాగభావస్యాపిత్వవత్త
 పరమార్థవికారరహితత్వత్, హేతురయం సాధ్యాన్తరేపిదుష ఇతివక్తుమనువక్తి
 (యదపితి) ఇహపిహేతోరసిదివికాతు నృత్తిశ్చసమేత్తిభి ప్రాయోజాహ (తద
 పితి) అత్రయతఃకుతశ్చిద్వా, విజాతీయాద్వా, సజాతీయాద్వా, ధేదోనిషిధ్యత
 ఇతి వికల్పే బ్రువ్యపి ప్రాగభావే వ్యధిచారస్సమః, ప్రధమద్వితీయయోఃప్రా
 మాణికమతేన వివక్షానృత్తిమాహ (అజస్యేతి) “నజాయతేమ్రయితేవావిప
 త్నై, పిణ్డోఽపృథగ్గతి” ఇత్యుక్తికమిహసూచ్యం। యద్వా, బోధోత్ర
 ప్రవశశ్యతే, తన భల్లనా సూత్రేనాత్మా, సచానుత్పన్నో దహాదివిలక్షణ శ్చత్వయా
 పిశుత్యాపిసాపితఇతి। పరమతేనవివక్షాన్త్యమాహ (అన్తాద్వైతేన) అత్తాహ్య
 విద్యాన్యరిక్తః, తస్మాన్సాధ్యసత్త్వయేన సాధ్యతేఇతిభావః। ప్రాగ్యతా
 వ్యవిశేషణంతంతై (సజ్జీ) విభాగఇహీభేదః। తద్దేవ మిధ్యాత్వవిశేషణత్యే
 ధక్యవ్యాప్తిభంగాదికంచవ్యసక్తి (బద్ధే)। సజ్జీ—వ్యాప్యఇతిరజావోకప
 స్థానకమనిస్తానరమాహ (అవిద్యాయాఇతి) హింప్రసంగస్యదు సత్త్వప్రసిద్ధిర్థః।
 ఎవకారస్యసర ప్రసక్తిప్ర చావాకాదమతోత్తానంవ్యసక్తి।

కించధీస్తైభువుమ్మదే భిన్నాభిన్నాపివాధవేత్ ।

భేదేసాబాధితోహేతు రభేదేతుచ్ఛతాదయః ॥

తృతీయమపిల్పన్నిరస్యతి (అబాధితేతి) నను, దృశ్యభేదవిదేశకతై
 క్యంచృష్టమిష్టంచ, “భేద్యభేదాది”త్యాదిచాత్ర సాధకమయ్యుక్తంచ, ఎకనచ్చేదన

వ్యాసారణానెకము చ్చిన్నత్వదశానాత్. మైవం, దృశ్యభేదసమర్థాన
 న్యాయేనా బాధితప్రతిపత్తిసిద్ధతయా దశానభోపి సిద్ధ్యత్యైతే తాత్పర్యాత్,
 దృష్టానోక్తౌ. “ఘటాప్యవచ్ఛిన్నాకాశైక్యదృషానృపదినాం విరుద్ధదృష్టాన్త
 సంభవఖ్యాపనపరత్వాదితి” కచిత్. న్యాయసుదశానోక్తస్తుబ్రూమః, “దృశ్యభే
 దః దృశికమత్వాకారణభేదః, యదీసర్వత్రైకైవదృశః, తహిదృష్టాదృష్టవి
 భాగోనస్యాత్. సన్నిహిసర్వజ్ఞైతరదృశీనాం ప్రతినియతాహిదృశ్యభేదాః. ఎవం
 చెప్పదృశ్యభేదోపి చ్చిదీకర్తృత్వాకారణభేదః, ఎకవచ్ఛేదనన యన్నచ్చిన్నం తస్య
 పూర్వచ్ఛిన్నాద్భిన్నత్వేన తద్విషయచ్ఛేదనవశి పూర్వచ్ఛిన్నానాభిన్నం, తద్విషయ
 తి నిదశానంగ్రహణం. ప్రయోగశ్చ, విగీతాదృశిత తద్దృశిగోచరానాలంబి
 దృశేరన్యా, తద్గోచరానాలంబిత్వాత్ ఘటవత్. నృతిరెకతోవా, యథానైన
 దృశితి.

అథవానుమితిమార్భూతృత్యత్యైవైవసిద్ధ్యతి ।

దృష్టాన్తృత్యతయాసిద్ధ్యైవైవయైభిన్నతాధియాం ॥

అథస్వగతిభేదనిరాసాయ పూర్వోక్తం కవలవృత్తిరెకేణం కవలూన్వియినం
 చ యవపీత్యాదిసానుద్య తదపీత్యాదిసా మూషయతి (దృశిస్వరూపాయాఇతి)
 హేతుపరం. నిత్యత్వాది చర్చ పరిత్యాగైవసిద్ధానో బాధశ్చస్యాదిత్యభిప్రాయేణ
 “స్వాభ్యుపగతిః ప్రమాణసిద్ధిః” త్యుక్తం. అత్రవృత్తిరెకేణోపసాధార
 తావైకాన్తికత్వం న్యయినసాసాధారణావైకాన్తికత్వంచ విభజనీయం. నిత్యత్వా
 దిధర్మాణాంచదుర్ధానరాభ్యుపగమే నవసాస్యాత్. పరిహారార్థంచక్వచిన్నిదర్శక
 త్వేనావైవైవరన్నిత్యత్వాదైవ తథాత్వస్వీకరణం.

మూలచ్ఛేదోర్ఘ్నశేన్యత్ర సోఢాచేరసవస్థితిః ।

సధర్మకత్వేనవేమాం భాతత్వాద్ధీప్తధానకిం ॥

నిర్ధర్మకత్వసర్వైవ నిత్యత్వాదేర్విశేషణం ।

అనుభూతేససధర్మత్వ మయత్నా దేవసేత్స్యతి ॥

అతోనిత్యత్వాదా, వన్యత్రవా, క్వచిదాశ్రయవిశేషసద్భావేపి ధర్మానాశ్రయ
తయాసపత్నే దృఢిత్యాదితిహేతుర వతఃమానోఽసాధారణాదనైకానికః। అత్ర
హేతుసాధ్యధర్మ సదసద్భావయోస్య చచనవిరోధబాధాదికమపిద్రష్టవ్యం।
“ బాధితస్యాపివ్యాప్తి భంగాదనైకాన్నితోక్తిరితి ” కెచిత్ । దృఢత్యత్వాదిత్యత్ర
కన్ననిత్యత్వాదయోధర్మాః పక్షీకృతః, ఉతన, అద్యస్యాభిప్రకాశాదివిరోధః
ద్వితీయేవిపత్నేషు తేషువృత్తిరితి॥ ననుసంవిత్స్వరూపమేవనిత్యత్వాదిశబ్దైరభిలప్యతే!
అతోవ్యతీరకిణి సపక్షో న్యయినివిపత్తశ్చ నాస్తీత్యాహ (నవోః) అత్రవిరోధగ
భాంహేతుమాహ (స్వరూపేః) ధర్మస్వరూపాద్ రాస్తరస్వరూపాచ్చభేదా
దిత్యర్థః।

స్వరూపేనమత్రైత్యత్ర వివాదీప్రతిపత్తతే ।

స్వరూపాదిదిగోధర్మస్త్రసంస్కృతగుప్త్యజః ॥

“ వస్తుమాత్రాభిప్రకాశమేవనిత్యపి విధాభేదవివాదదశానాపి ” త్రిప్రాగుక్తి
మహాప్రశస్తిసంధేయం। హేతువ్యాప్తిస్థితిస్థైర్యధర్మస్వరూపస్తావదాహ (స్వసత్త
యేతి) దీపాదివత్స్వ జన్యజ్ఞానమనపేక్ష్యేత్వైవకారాః। అప్రసంగనిరాసా
యన్వాశ్రయగ్రహణం। ననుప్రాకట్యంపూర్వపక్షీణానిరస్త్య, నవాన్వాధిః
క్వచిత్ప్రశస్తిసమాహితం, తదిహగ్రంధద్వయోక్తో విషయే, విషయిణిచ, కః ప్రకాశ
శబ్దార్థాభిప్రకాశత్రైహ (ప్రకాశభి) అప్రకాశమానస్యకన్యాపిసత్తేవనిత్యై
దిత్యభిప్రాయేణవిశేషశబ్దః। వ్యవహారానుగుణమహం వ్యవహారీసాచిరిక్తో న్యవ
హారహేతువిశేషః। ఉత్పన్నైహిజ్ఞానై విషయస్యవిషయిణశ్చ జ్ఞానానుత్పత్తిరూ
పమపి వ్యవహారానుకూల్యన్నివర్తతే। “ అనైవైవగ్రంధేనవరోక్తం ప్రాకట్య
మంగీకృతమితి, కెచిత్ । ప్రమేయాస్తరవిరోధాభావాత్ । జ్ఞానస్యతదనుమేయ
త్వానంగీకారస్తు విశేషః। కాలవ్యతిరక్తానుగతంసంవిదినిత్యత్వమాహ (నవోః) ।
అతేవనిత్యానుగతంకాలానవచ్చిన్నత్వం। ప్రాగుక్తమేకంబ్రహ్మైతి సాధయతా
పరాజనమోముఖ్యత్వాన్యత్వాదికంసాధ్యతే, అపిత్యత్వత్వాదివాన్యవతఃకంకించిత్యో;
తచ్చమతభేదన గుణపదార్థోవా, అతిరిక్తపదార్థోవా, గుణైకత్వం నాయనగీవిశేష

స్థాప్యతదితరసముచ్చయరాహిత్యంవా, అన్యద్వాకిమపి స్వరూపాతిరిక్తస్యా నాత్వశం
కానిరాసకమెష్టవ్య మిత్యభిప్రాయేణాహ (ఎకత్వమితి) ఎకసంఖ్యావచ్ఛేదః—
ఎకసంఖ్యారూపో వ్యావృత్తకథర్తృభేదః, ఎకమితి సంఖ్యాయా ద్వాదిభ్యో
వ్యాప్యత్తిర్వా! ప్రకారజ్ఞానత్వాది ధర్మాంతర ప్రదేశకనార్థ ఇతిశబ్దః! ఇతిస్వ
రూప భేదాదిత్యన్వయః! భావాదన్వితపక్షేణాతద్వాప్యత్తిర్వాపధర్తృత్వమాశం
క్యహ (తేషామితి) (తథాభూతైరపీతి) అభావరూపైరపీత్యర్థః! ఎతేన
తేషాంనిర్భూతకత్వంనూచ్యతే! తతశ్చవ్యతిరేకిణస్యవృత్తి శూన్యసపక్షవత్త్వావనై
కాన్త్యం! “వైతన్యధర్తృభూతైరి” త్యన్వయినోపేక్షాన్త్యార్థం! సర్వధర్తృశూ
న్యపక్షేదోషమాహ (సంవిదీతి) యథాశౌక్యదాన్వయాపేక్షాన్త్యాదిసంశయాన
హతయాతతోభేదస్తథా సంవిది దుష్కచమిత్యభిప్రాయవాంస్తుశబ్దః! కిమపిసో
క్తంధవేత్—ప్రతివాద్యనభిమతం పదాన్తరైరనుక్తంచ కించిన్నోక్తంస్యాత్!
తతశ్చసిద్ధసాధనత్వ పౌరుక్ష్యాది ప్రసంగఇతిభావః! తిష్ఠన్తు నిత్యత్వస్వయంప్రకాశ
త్వాదయః, స్వరూపప్రకాశమాత్రేణాపి సధర్తృత్వసిద్ధింవత్తుమాహ (అపిచె
తి) స్వతః, పరతోపే, తివిచారంత్యక్త్యా సిద్ధిమాత్రంవికల్పయతి (సంవిదితి)
సిద్ధ్యతి—ప్రకాశతత్వేత్యర్థః! పూర్వత్రై దమనుమానద్వయం బాధిత విషయమిత్య
భిప్రాయేణాహ, (సిద్ధ్యతిచెదితి) సధర్తృతా—సిద్ధిరూపేణ ధర్మైశ్చ తత్సాధక
ప్రమాణోపనీతైః ప్రత్యక్షత్వ పరోక్షత్వాదిభిరితిశేషః! ఘటోఘటత్వాన్నిర్ధ
మాద్యశ్యత్వాత్, తచ్చతత్రన ఇత్యాది పదిమాహేతూహాస్యావితచ నూచ్యతే!
ఉత్తరత్రవ్యతిరేకిణ అశ్రయాసిద్ధిమ, న్యయినస్సాధ్యప్రతియోగినిరూపణా సిద్ధించా
భిప్రేత్యాహ (నచెదితి) స్వతోన్యతోవాభానాభావాద్ధి ఖనూనాదెస్తుచ్ఛతాం
బ్రహ్మీతి నిదేశయతి (గగనెతి) అత్రగమనంగచ్ఛతివా, నవా, వచనంవక్తి
వా, నవా, ఇత్యాదివజ్ఞా త్యుత్తరత్వమ్ న్వానైవ సధర్తృకత్వం, తుచ్ఛత్వం, చపరి
జహీషకతావరణోక్తం శంకత్రై (సిద్ధిరితి) ఎవకారసిద్ధేః కింసిద్ధ్యంతరేణెతి
ద్యోతనార్థః! తథాపిసవిశేషత్వం దుస్యజమిత్యభిప్రాయేణపుచ్ఛతి (కస్యేతి)
సాశ్రయత్వం సవిషయత్వంచ ధర్మిగ్రాహకసిద్ధం న్నాస్తీతివత్తుం నశక్యమితిభావః!

ఉభయపరిత్యాగన ప్రత్యుక్తింశంకతే (యదీతి) తత్రస్వరూపస్యాపిత్వాగం
ప్రసంజయతి (నైతి) ఉక్తన్నిదేశనైసాపయతి (సిద్ధిహీనాతి) యథావ్యుత్ప
త్తి సిద్ధిశబ్దార్థాస్సంగ్రహాః। అన్యథా తిప్రసంగాదిత్యాశయః। ప్రత్యగత్తనః
ప్రత్యగత్తానంప్రతిసిద్ధిరియం। పరోక్షమనువక్తి (ఆత్మనైతి) ఆవృత్త్యావస్థీ
చతుర్థీవాత్రయోజ్యా। షష్ఠ్యా ఎనవాసామాన్యముఖేన సంబంధద్వయపరత్వం।
పరపక్షే బ్రహ్మణోబోధ్యత్వా భావాత్సంవిన్నాత్రస్యతన్మీప్రకాశఫలిత్వాభావేనస్వ
స్వైభాసమానత్వాభావాచ్చ “ఆత్మన” ఇత్యుక్తిరయుక్తత్యాజీపతి (కఇతి)
అయంశబ్దేనసిద్ధి ప్రతిబంధితయా ప్రత్యగ్రూపత్వంనూచ్యతే। ఈదృశాత్తలక్షణ
మహామధాన్యై వ, నతుత్పదిష్టస్యచిన్నాత్రస్యైతిభావః। అజ్ఞాతాభిప్రాయః పృశ్న
భాన్యాపూర్వపక్షోక్త ముద్భృష్టాతి (నన్వితి) ఎనకారోభేదమిధ్యాత్వా
భిమానాదా శ్రయాశ్రయిభావ వ్యుదాసార్థః। సంవిదాత్తత్వం నిరాచిక్షేప్తాస్తదు
త్తిమాత్రమభ్యుపగచ్ఛతి (సత్యమితి) తత్ప్రతిపాద్యత్వభావంగీకారోపినెత్యా
పా (దురుక్తమితి) తు వాచనదోషమాత్రవ్యుదాసార్థః। “కస్యకంప్రతీతి,
ప్రాకూస్యచితేనవిరోధేన దురుక్తతాం వివృణోతి (తథాహీతి) నివిశేషన్యై
కన్యైవ నివిశాల్పకవ్యసిద్ధేస్త్రాపివిష్టానైక స్ఫురణ వ్యంజనాయ జాతశబ్దః।
తత్సంబంధినీ—విషయాశ్రయవతీత్యర్థః। ఆహమథా స్వరూప సంవిద్యవశ్యేదా
ర్థం “సత్త్వ” క్తం। స్వస్యస్వాశ్రయత్వవిరోధవ్యక్త్యస్వయంశబ్దః। నన్వా
త్తనస్వయంప్రకాశత్వ మిచ్ఛతాంసపేక్షా మాత్మవిషయ[సంబీత్వ]యో నావి
రోధః। సిద్ధిరూపతయేత్యత్రప ఉత్పత్తిరూపత్వవివక్షయానునన్వయః। జ్ఞప్తిరూపత్వే
వివక్షితేపి తస్యాః కిం విషయాశ్రయసంబంధనియమే ప్రమాణం। పృతిజ్ఞానస్యతన్నియ
మసద్భావేపి తతోన్యస్యాంసంవిది త్వదుక్తాత్త స్వరూపవన్నా భూత్తద్భోగః। ఆత్మని
యోరైక్యప్రతిక్షేప్యే విషయగ్రహణం నవ్యర్థమిత్యత్రాహ (ఎతదితి) అయంభావః,
ఆస్పన్నతేహిప్రసిద్ధస్యాహంశబ్దార్థాస్య ప్రసిద్ధజ్ఞానాదన్యన్యైవస్వధర్మత్వస్యా
‘పక్షయా ప్రకాశత్వరూపం సంవిత్త్వం స్వయంజ్యోతిష్వాదిశ్రుత్యసారాత్స్వీకృ
తమితిసవిరోధః। త్వయాతుప్రసిద్ధాయాస్సంవిదః ప్రతీతివిరుద్ధమాత్మత్వం సాధ్యతే।

పరాగథప్రమేయేషు యాఫలత్వేనసమ్మతా ।
సంవిత్సైవహిసస్పిధా వెదాంతైక్తిప్రమాణతః ॥

ఇతినిష్కషాత్ । అతవాస్తవతేదర్శనార్థిజ్ఞాన భేదవత్సవత్వేనైతి
జ్ఞానస్వరూపసంవిద్భేదకోటిప్రశ్నాయుక్తా । లోకచజ్ఞానసంవిదాదిశబ్దాః పర్యా
యాపత్యై । ఉపలంభశ్చత్యైవ । అతస్సాంఖ్యస్యస్య ధర్మానోనాదరణీయః ।
విషయత్యాసంవిద ఆత్మధర్మత్వంచ సర్వలోకప్రత్యక్షసిద్ధం । సంవిదః స్వయం
ప్రకాశత్వంచ సాధయతా త్వయాపి విషయాశ్రయసంబంధి స్వభావతయా హి
తురుక్తత్వితి । కర్తృసాదానంచ కత్తైక్యవ్యాపత్యే కాస్తాన్తర్కం, తన్నుత్తనప్రతిబం
ధ్యర్థం, సంబంధిశబ్దత్వ వ్యక్త్యైచ, సవిషయత్వాదేవ నివికపయాదా త్తస్వరూ
పాద్వివేకార్థంచ । ధర్మధర్మభావసిద్ధ్యాసంవిదాత్తేనోక్తైక్యం ధర్మకాటమిత్యుక్తం, త
దనధర్మాన్తరైరపి వ్యవక్తి (తథాహీతి) [నిత్యధర్మవ్యవచ్ఛేదాయ కాయామితి] (సంవి
దసాఖ్యస్యైతి,) నహ్యసౌసమాఖ్యా పారిభాషికీతచ భావః । (సుఖదుఃఖాదౌవేతి) స్వ
మతైసుఖాదర్థో విషయతయా ప్రకారరూపావస్థాయా అస్థిత్యై సుఖాదివృత్తాన్తః ।
పరమతేచా న్తఃకరణధర్మా సుఖభావయః । ఉక్తయోస్థితత్వాస్థితయోః ప్రధమస్య
నేనాశికతర సర్వసమ్మత్తవ్యవస్థామాహ (కర్తృకస్థైర్మమితి) తావత్ — ఆత్మత్వం । “సం
వాయమి” తిదృష్టాన్తర్కం । పూర్వమిత్యనైవ సుఖప్రైపూర్వమిత్యపి భావ్యం ।
వత్త్వేతి “సంవతుకమానుస్మ తిశబ్దవిధిభ్యః” ఇతి । “మయానుసూత” ఇతియ
సంవిత్సవత్తైరాధారత్వేనస్వాత్మామవృత్తిప్రత్యక్షోక్తిః । ద్వితీయస్య చ గురవహ్యవత్త్వ
ము దాహరణై వికల్పణోతి (అహమితి) జానామిత్యనైవ సంవిదుత్పత్తిస్థిత్యోః
ప్రదశకానం । పూర్వమెత్జ్ఞానరహితోహం ఇదానీమెత్జ్ఞాతవాసితోత్పత్తిర్వం ।
సోయమితివాహ్యైర్భవతోస్సహమిత్యాన్తరాధాపి ప్రత్యభిజ్ఞాయామి హ జ్ఞానరూపా
తీతాకారవిశేష ప్రత్యక్షవిశేషవిషయవత్త్వాహ (అహమజ్ఞాసిషమితి) సాత్మాదేవప్ర
ప్రధ్వంసప్రత్యక్షమాహ (జ్ఞాతురితి) జ్ఞానస్యపూర్వకాలేనప్రతిపత్త్యర్థవకారః ।

ఆత్మాకర్తృచభోక్తృచ స్థిరశ్చస్థావయిష్యతే ।

సుఖాదివదనిత్యాత దన్యాధీస్సకథంభవేత్ ॥

ఇతి । కర్తృస్థైర్య ప్రత్యభిజ్ఞాప్రమాణీకృతా; సంవిదస్త దైక్యంచదు
ఘటమితిస్థాపితం, అధసంవిదాత్తత్వై నశ్వరత్వానశ్వరత్వ వికల్పేన పూర్వత్ర
సంగతానామిన ప్రత్యభిజ్ఞావిరోధమాహ (ఎవమితి) యద్యా, అథాన్తరవ
త్ప్రత్యభిజ్ఞావిషయత్వేనస్థైర్యముక్తం, అధతదాధారతయానూచ్యతే, ధీసన్తరెరా
త్తతాయాం బోధ బోధరిచ భ్రాన్తిరూపాపి ప్రత్యభిజ్ఞా స్మృతిమాత్రంచ నస్యాదితి
వత్సయమః । అతఎవజ్వాలాప్రత్యభిజ్ఞాదివద న్యధాసిద్ధివచనమిహ నధాకమిత్య
భిప్రాయేణాహ (దృష్టమితి) ఆత్రప్రతీత్యధ్యాహార్యం । పూర్వేద్యుదృశ
ప్తమిదమ పరేద్యుర దశామితివా న్వయః । వ్యాపూత ప్రసంగేనసహ ప్రసం
గాన్తరసముచ్చయార్థశ్చకారః । అథవా, మయాపూర్వేద్యుదృష్టమి తిస్స
ప్రత్యభిజ్ఞాధామేవ పృథగ్వాక్యం । నఘటత ఇత్యుక్తం, తదేవ “అనుస్మృ
తే శ్చ” తిసూత్రతాత్పర్యణస్థాపయతి (అన్యేనెతి) మాఘాదనిత్యస్యఘటా
దిప్రకాశస్య నిత్యాత్మతాదాత్మ్యం, నిఘాతనిఖిలావచ్ఛేదాతుసంవిదాత్తాస్యాది
త్యత్ర ప్రమాణాభావాదేవ ప్రాగేవ దత్తోరత్వైప్యా సన్నతీలోక్తప్రసంగేనాపిదో
షసామ్యం వివత్సరాహ (కించెతి) , ప్రతిసంధానమిహ ప్రత్యభిజ్ఞామాత్రం,
పూర్వాపరజ్ఞానాసామేకాశ్రయధీ, వాః । అసంభవం విప్యణోతి (ప్రతిసంధా
నమితి) కాలద్వయవృత్తైః ప్రకాశస్య ప్రతిసంధాత్వత్వం యుక్తమిత్యత్రాహ
(నానుభూతిమాత్రమితి) జ్ఞాతృత్వాభావే ప్రకాశస్యాపి కాలద్వయవృత్తినిః
ష్ఫలెతిభావః । జ్ఞాతుస్థిరత్వసాధకం ప్రతిసంధానస్వరూపనూహ (అహమితి)
ఎవకార ఆశ్రయభేదశంకానిరాసార్థః । అవిద్యావైభవాద్రాభిస్త్యా ప్రతిసంధా
త్వ త్వంస్యాదిత్యత్రాహ (భవతే ఇతి) భ్రాన్తిరపిజ్ఞాతురవస్థాత్, యదిక
శ్చిదహమర్థంత్యక్తానుభూతైరేవా నుభవిత్వమిచ్ఛేత్తత్రాప్యాహ (అనుభూతి
రితి) సహికనచిత్ స్వీకృతమిత్యే తావతాసర్వలోక ప్రత్యక్షవిరుద్ధం సిద్ధ్యే
దిత్యాకూతం । ఎవం ప్రసిద్ధసంవిదోవిషయా శ్రయశూన్యత్వం తాదృశసంవిదన్తరంవా

నవీకృత్య తత్రనిత్య నివికృత్యైజ్ఞాతృత్వకల్పన స్మిరస్తు, తత్కల్పనాధిష్ఠానంచ
 నిరస్తమిత్యాహ (సంవిదితి) ననుత్పన్నతైః సహమర్థతా, స నిత్యస్వప్రకాశః,
 తద్ధర్మభూతాధీరసి తథా, తతోనిత్యధీద్వయాఽగీకారగౌరవంస్యాత్, ఆ స్పదుక్తైరసి
 లాఘవమిత్యతాహ (ఉభయైతి) ఆయంభావః, కలిషాహిగౌరవందోషః,
 సతూపలంభే, అన్యధామాధ్యమికమతేత్యస్తలాఘవంస్యాత్, సంవిదఉపలబ్ధత్వా
 దెవహి త్వయాపిత స్తతనిరాసః॥ అత్రచ స్థిరస్యజ్ఞాతురహమర్థస్యా తత్త్వముపలంభ్యాది
 సిద్ధండు స్వజం, తద్ధర్మభూతాయాధియశ్చ నిత్యత్వంనకలిప్తం, శ్రుత్యాదిసిద్ధస్తునత్య
 క్తం, నచాత్రోపలంభవిరోధః, స్వరూపతో, వస్థాభేదై, శ్చనిత్యత్వానిత్యత్వవ్యవస్థా
 పనాత్. తదిహానహనుధాభూతాం సంవిదమా త్రతయానిష్కృప్త్యాహమర్థత్యాగ
 ఉపలబ్ధివిరుద్ధఇతి॥ ఆస్వేపం, ఆ స్పన్నతైపిశుద్ధాయామేవా నుభూతౌ తత్త్వతో
 భ్రాన్త్యాచ నివికృతయత్వ సవిషయత్వాదివిరోధకాన్తిః, ఉపలబ్ధమపి నభస్థలమ
 లినాదివద్య క్తివిరుద్ధం త్యాజ్యమిత్యత్రాహ (అనుభూతిమాత్రమితి) మాత్రచా
 విషయాశ్రయవగస్యా, వధారణేన స్వగతవికేషణాంచ వ్యవహారః॥ నిష్క
 షకహేత్యాభాసాః—దృశిత్యదృశ్యత్వాదయః॥ “నిరాకృతా” ఇత్యత్రసా
 మాన్యతోవికేషతత్త్వేతిభావ్యం॥ అత్రపరేణ విషయేషు ఘటత్వాదిరహితంసన్తాత్రం,
 విషయిణీచ కర్తృకృత్యాత్వరహితం ప్రకాశమాత్రమా తైతి యథ్ ప్రలపితం
 తత్త్వత్వక్తం, అథతు జ్ఞాతరిప్రత్యగర్థైహంత్యాదికంత్యక్త్యా తత్రత్యంప్రకాశ
 మాత్రమాతైతిప్రత్యవతిప్తతై (ననుచేతి) ఆ స్పత్వత్వయై—ఆ స్పదర్శస్వరూపస్ఫురణే॥
 అనిదమంశః—ప్రత్యగ్రూపఇత్యర్థః॥ తత్రస్వయంప్రకాశత్వం హేతుమాహ
 (ప్రకాశకరసఇతి) తత్రాపిధీత్వంహేతురుచ్యతే చిత్పదార్థఇతి॥ సఆ
 త్తా—ప్రత్యక్త్యాదాతైత్యర్థః॥ ఎవంప్రకాశాంశస్యాప్యాత్రత్వై పరమసాధ్యక్ర
 మాద్య్యతిరక్తిత్రయంప్రయుక్తం॥ జ్ఞాతురనాత్తత్వై తథా న్యయిత్రయమాహ (తస్మిన్
 తి) చిన్తాత్రాతిరక్తిత్వాద్ధీ బలనిర్భాహితత్వం, తదేవ యుష్పదర్శలక్షణోపేతత్వం,
 తతేవ యుష్పదర్థః—ప్రత్యక్త్యరహితత్వర్థః, తతస్సానాతైతివా, వాక్యకేషః॥

అహస్తయ ప్రత్యక్షస్వరూపనియమిత్యవధారణాధిప్తాయః! ఎవరూ, అహంజా
 నామిత్యత్రాప్తత్యయే—ఉత్తమపురుషాత్తజ్ఞాత్య విషయాంతాంధాకూపాత్రా
 యాంజ్ఞప్రావిత్యర్థః! శేషంప్రాగ్వత్! ఉభయమపినిరస్యతి (నైతతితి)
 అహమర్హస్యేవపత్యక్షయాత్తత్వంచ, తదర్హతయాసిద్ధ్యతః ప్రకాశస్యకు పర
 స్తావనభాసమానత్వాన్నోభయమితి॥ విపరీతప్రకాశ[ర]వ్యవచ్యేదార్థఎవంశబ్దః! వైపరీ
 త్యంవిషయోతి (జానామితి) అహమర్హస్యయాప్రకాశశ్చైవాత్మేత్యుచ్యతే,
 సతహితదర్శన, ధాతూపాత్తశ్చైత్, ఇచ్ఛాద్వైపాదిధాత్వవర్ధనవదాత్తస్వయాపాద
 న్యః ప్రసిద్ధః! ఎవకారోదత్తోతిరత్వవ్యోతకః! ఉపలబ్ధిపరాహతమితిహ్యు
 క్తం, అత్రధీత్వాత్వప్రకాశత్వ సాధనం సిద్ధసాధ్యం! అత్తాత్రయనియమా
 దివిశేషస్తుప్రాగవోక్తః, సాధనంబాధితం, స్వప్రకాశతయాప్రత్యుక్తంచ! తత
 తత్త్వంకింపునః! అహమర్హచిత్తదార్థాన్యత్వం, సామాన్యతశ్చైవ సిద్ధమితివక్ష్యతే!
 విశేషతశ్చైవ ప్రయోజకం; చిదస్తరచిద్విశేషస్యత్వాత్, అలోజడత్వపారా
 క్త్యచాసిద్ధ, సాధ్యరూపత్రయంబాధితం! సంవిదతత్త్వంచ ప్రత్యక్షజ్ఞా
 త్య త్వప్రకాశత్వాదినా వికల్ప్య యధాన్యధంబాధావసిద్ధాన్తి సిద్ధసాధనత్వా
 దీనివాచ్యాని, ఎవమహమర్హస్యానాత్తత్వేపి వికల్పానుపపత్తితిభావః! అత్తనోఽ
 హమర్హదన్యత్వేఽహమర్హదన్యస్యాత్తిత్వేచ సాధ్య నిష్టాస్తరాణివివక్షురాహ (కి
 చెతి) అహమర్హః—అహంశబ్దనాచ్యః, అహస్తవిశిష్టోవా! ప్రతీపమంచన్
 ప్రత్యక్, తస్యభావః ప్రత్యక్షం! స్వనోన్యతోవాస్వప్రేక్షాసమానత్వమిత్యర్థః!
 యోసావహమితివ్యవహాయతేతస్యసామాన్యతస్స్వపం త్తసాధారణతయాపరస్వైభా
 సమానైవ్యహంశబ్దానుప్య త్రిః! యోసావహమితివ్యవహాయతే సవివహీస్వప్రేక్షాతి,
 తదన్యస్య బోధోపి స్వయంప్రభోపి పరస్తావనభాయాదినిపరాగం, అలోహమర్హ
 పరాత్వం తదన్యస్మిప్రత్యక్షంచాసిద్ధం! యత్రతు తేస్తః తత్రైవతాత్మాంత
 తాన్యధాన్తిద్వయో త్విదిషమిదధమాపన్నమితిభావః॥ రక్తారక్తాదిపదహస్త్యప
 రాత్వయోవికారోధంధీభైదవన్యనక్తి (అహంబుద్ధేతి) పరాగర్థ —పర

స్వావభాసమునాదిత్యధా. ఆత్మభేదమతః ప్రత్యగర్థా నైరాదపి ప్రాతిస్వికా హంబుద్ధ్యాభేదసిద్ధిః। బద్ధముక్తావస్థయారాత్మనోర హంకభైస్సా మ్నానాదాగమ బాధాప్రాతిస్థితిభిర్భావాః। ముముక్షుప్రవృత్త్యన్యధానుపపత్త్యా నైష్ఠస్థితిపర వైబాధంచాహ (నిరన్తరి) విశేషణత్రయేణ తత్తత్ప్రాప్తార్థ స్వరణం, దుఃఖని వృత్తిః, అనన్దావాప్తి, రకమకావ్యావస్థాచ, స్వార్థా స్వీకీయతై, ముక్తాదు స్వనాకే విదుష స్తుద్దేశ ప్రకృత్య యోగాన్తోక్షికాన్తస్యాధికారి విరహాణా ప్రామాణ్యం స్యాదిత్యభిప్రాయేణాహ (అహమర్థభి) అన్యధాప్రవృత్త్య పపత్తిమాళంక్యాహ (మయీతి) ఖాదరివస్వాన్యస్యస్థితిహి స్వనాశార్థ ప్రవృత్తిహేతునా స్యాత్, స్వవధాకగం! ఇత్థం, సహిధర్మబుద్ధ్యాచేత్, ఆనశ్వ రాహమర్థోగాధకాః, అవివేకినాస్తు సంసార మోచకానాయదహ మర్హస్యై వా సహ్యదుఃఖనివృత్తిమాత్రార్థః, నచేహతథా, అహమ ఆత్మత్వానభ్యుపగమాత్, ఆత్మానమధిక్యత్యైవ మోక్షోపదేశాది ప్రవృత్తైః। యత్తు, “ప్రాగుక్లంకతుః దేశహదోభిర్తు రాత్రినో న్యత్వం ప్రామాణికానాం ప్రసిద్ధమి” తి। తదయుక్తం, దహస్యక్రియావత్త్వేపి “స్వధీపూర్వంప్రవృత్తిలక్షణం” తికత్వత్వాయో గాత్। తదపేక్షయా “కాన్తఫలంప్రయోక్తరీ” తిసాపనాత్। ఇహత్వహంకార స్యకత్వ త్వై సేసారోపి తస్యైవస్యాత్। భోక్తృత్వంచాత్మనస్త్యమేషప్రతి షీపసీత్యా త్తనోబంధమోక్షై న స్యాతాం। తథాచవృధాముక్తికాన్తార్థంభః॥ ముక్తావహమర్థనాకే ధీస్థితిమన్వాయహ్యోక్తం, నైవనస్యాదిత్యాహ (స్వసంబంధితి) ననుధర్మో ధీ క్షేత్రనైకాన్తత్వం, ఎకాయుష్కర్షం, వా, అతః పరమతై జాతినన్, ఘటాదిసంయోగరూప ధర్మనాకే ఖాదినచ్చ, స్వాత్రయాహమ ర్థనాకేష్వేదిత్యత్రాహ (చెత్తురితి) ఆస్థామన్యత్, సకమకావ్యాధాత్వకావ్యా కర్త కర్తృకవిరహా కథంసత్తైభావాః। చెత్తురిత్యాదిప్రదేశకార్యం, ఆదిశబ్దై నిహి సకమకాక త్రయాన్తరైవాప్తిః ప్రదేశకాన్తై, నహ్యత్రధర్మభావేధర్మస త్రాయాం కంచిత్ప్రమాణం, జ్ఞాతురభావేవ కన్తస్వాత్మానమ న్యద్యాప్రకాశయేత్। తదిహోక్త ప్రమాణతక్తా సిద్ధం నిగమనైవద్రథయతి (అతోహమితి) ఎత

దామధ సుగుణశ్రుతి స్తు తిమాత్రస్వరస్య సుసంపాదయతి (విజ్ఞాతారణుశ్చాదిహ
శ్లోకద్వయేన) నానాత్వవత్సవధారణేన ముక్తాపి జ్ఞాతృత్వఃసూచ్యతే అయో
గవ్యవచ్చదోహ్యత్రస్వరసః। అన్యప్రకరణత్వకంకానిరాపారమః, త్రస్వరూపా
నుబంధిత్యేన ముక్తావప్యనువృత్తి సంభవార్థం, చ “నాత్మే” త్యాదికముపాత్తం।
అపి న్యూత్రోక్తాతిక్రమే పసిద్ధా స్తనూచయతి। అహమర్హస్యాత్తత్వం నిగమితం,
జ్ఞపైరనాత్తత్వస్తు నిగమ్యతే (అత ఇతి) శ్రుత్యైకమయ్య క్తిబలాదిత్యర్థః।
జ్ఞప్తి నాత్మ పరస్తావప భాతత్వాత్, అనహన్త్వాత్, ఘటాదివదితి ప్రయో
గాః, ప్రసంగాశ్చ ద్రష్టవ్యాః। యద్యపి స్వమతే స్తదథా సైవ యుష్ట దధాత్వ
మాత్త వ్యక్తిభేదాత్స్యైత్। పరమతేచా హంకారభేదాద హమధావప త్వమ
గోపి, తథాపి ఘటాదివత్ప్ర త్యక్త్వ సామాన్యాభావలక్షణం యుష్ట దధాత్వమిహ
వ్యాహతమిత్యభిప్రాయేణ స్వపచన విరోధమాహ (అహం ప్రత్యయ ఇత్యాదిహ
వాక్యత్రయేణ) “అస్యాప్రయోజకత్వం ప్రత్యేకతం ప్రత్యేకవ్యా తిరెకాప్రత్య
క్త్వంచ” నైయాయికాదయః ప్రామాః। బాధితత్వంచాత్రదశిక-తం।

కీచయుష్టత్వమ స్తత్త్వ ముపనాత్మాదిగోచరం।
పరోబభాషేథగ్నస్త న్నానతస్సమతాదపి॥
ప్రతియోగివిశేషాద్ధి యుష్ట ద స్తత్త్వదార్ధతా ।
చేతనస్యైవవిఖ్యాతా నజన్యజ్ఞ ప్తిమాత్రయోః॥
ఉన్మాదాదివయద్యుక్తా యుష్టద్యుక్తిరచేతనా ।
క్వచిత్తత్తదధిష్ఠాత్మ పుంవిశేషవివక్షయా॥
బ్రహ్మోపలక్షణత్వంచ యుష్టదధాపి మెనిరే ।
నాతోవిషయనిదేశైవ్య స్తదధావిశేషవాన్॥

అథా హమధాపరాక్త్య సాధకతయోక్తస్యా న్యతవ భాతత్వస్యాపిధిర
స్యస్తీతిసాధయతి (నచేతి) సహి వేద్యత్వమాత్రాద నాత్తత్వం సుపచనం, విత్తా
వపిప్రసంగాత్। ఛర్మభూతజ్ఞానై దృష్టవ్యాపికం హేతుమాహ (స్వయమితి)

స్వధర్మవర్ణన యమః ప్రకాశరూపత్వాది త్యర్థః। యద్వా, స్వయంజ్యోతిః
 ప్రసన్నతత్వాదితి యావత్। జ్ఞానత్వే సిద్ధిః ౨నన్యాధీనస్వప్రకాశత్వం నియ
 తమిత్వానా (చైతన్యేతి) అత్ర భూమవత్త్వమేవన్యాన్నిమత్త్వమితి వత్సంబంధ
 దాధ్యాకాదుపచారః। ఆనన్యాధీనస్వప్రకాశత్వే స్వయంప్రకాశత్వ
 హేతుస్సాన్యాధ్యావిశిష్టత్యే శంకాయాం స్వయంప్రకాశత్వజ్ఞేన జ్ఞానత్వం
 వివక్షితమిత్యవ్యతే। జ్ఞానస్వప్రకాశత్వయో వ్యాకాశ్చిం వ్యవత్తి (యద్యతి)
 ధర్మరూపజ్ఞానవదితి దృష్టాంతోభిప్రేతః। అత్రదీపాద్యుదాహరణం లోకబుద్ధ్యను
 సారణ సంభావనామత్రస్థాపనార్థం। స్వయంప్రకాశత్వాత్—స్వతస్సిద్ధప్రకా
 శధర్మత్వాత్। అత్రవిశేష్యమేవహేతుః। యద్వా, హేత్వంశంపక్షస్థవిశేషణం
 విషయోగి (చైతన్యేతి) నస్య, వం జ్ఞాతృత్వాదిహేతుమక్తస్సాన్యేత్, తథా
 సత్యసాధారణానైకాన్త్యం। మైవం, వ్యతిరేకజ్ఞానభిసంహితత్వాత్। అన్య
 యాత్వేవంభావ్యః, అత్ర స్వధర్మరూపజ్ఞాననిరపేక్షప్రకాశః, స్వప్రకాశే
 స్వాత్మవ్రతసహితీయ నిరపేక్షవస్తుధర్మత్వాదితి। అత్రవ్యాప్తిదృష్టాంతావాస (యద్య
 తి) దీపాపి ఘటవత్ప్రభాతమోన్యత్వేనభిప్రేతమగ్రాహ్యచక్షుగ్రాహ్యత్వాత్
 ప్రభాదీనప్రకాశస్వాన్యధీత్యత్రాహ (సహితీ) ఘటవత్ప్రకాశం యద్యభాస్వరరూ
 పత్వంస్యాత్, తతో భాస్వరద్రవ్యసంబంధాదీనప్రకాశస్సాన్యేత్, నతిద
 ష్టి, అతోన్యోక్తశంకతిభావః। నను ప్రభాత్రయస్యాపి మద్యాదః ప్రభాదీనప్ర
 కాశత్వవద్దీపాదరసప్రకాశత్వభిప్రేతయేణ కథంప్రకాశతత్వత్వాకాంక్షాందశక
 యతి (కిన్తహితీ) ఘటాద మద్యాదిపాథికావాంశస్యచ స్వయమభాస్వ
 రతయా ప్రభాసాపేక్షప్రకాశత్వం, ఉద్భూతా నభిభూత భాస్వరరూపస్యతుస్వ
 భావాత్తన్నైరపేక్ష్యం యుక్తమిత్వానా (దీపవత్తి) నను, భాస్వరత్వంప్ర
 భానైరపేక్ష్యం నప్రయోజకం, కిన్తుప్రభాత్వమేవ। మైవం, వ్యభిచారాదశక
 నెవ్యత్రవ్యాప్తిసంకోచే తిప్రసంగాత్। ప్రభాత్వభావేపి తమసిప్రభానైరపే
 క్యదృష్ట్యాజ్ఞోతిన్యభావేపి తత్రతద్వప్రసక్తిచైతన్యం, నహిమయంజ్యోతి
 ప్రవ్వంవాగపకంబ్రూమః। ప్రభాత్వమప్యేవమితిచెత్, తహికలింగంభవతు, నత్ర

స్వనిపుత్వాప్రభానైరపెక్ష్యన్నివర్తతే। నచదీపాదః 'ప్రభాదీనప్రకాశత్వంద్యు
ప్తం, యేన ప్రభౌ తమో న్యతరనిష్ఠతయా వ్యాప్తిస్సంకోచ్యతే। తహింస్వప్రభావ
దీపాదీః పటాదీన్ స్వయమేవ ప్రకాశయేదిత్యత్రాహ (అన్యానితి) అసంబంధం
కథంప్రకాశయేత్, యథాదశానం వ్యవస్థాయాం ధర్మద్వారాసంబంధః ప్రకా
శనంచెతి భావః। నన్వాత్తనస్తద్ధర్మస్య చ సత్తావాన్తరజాత్యా సజాతీయత్వై కథం
ధర్మధర్మత్వం, నచ దీపప్రభానిదశానం, విశరణపూర్వదీపావయవయాపాయః
ప్రభాయా ఉత్తరదీపధర్మత్వప్రసంగాభావాత్। అవయవ విశరణాభావేచదీపాదరా
శుతరవివాశిత్వన్న సిద్ధ్యేత్। రజఃపటలాదిన్యాయేన మూలమధ్యాగ్రవైషమ్యం చవి
శేణా వయవత్వలింగమిత్యత్రాహ (ఎతదితి) "యథా" త్యత్రోత్తరః, "తైషమి"
తిప్రతినిదేశః। అవాన్తరవైషమ్యేపి తేజస్వైనసజాతీయత్వం స్థితమిత్యభిప్రాయేణ
"ఎకమే" పెక్ష్యక్తం। ననుప్రభాప్రభావతోధర్మధర్మభావోద్భావః, యదిప్రభా
యా దీపగుణత్వం, తహింద్రవ్యత్వంసాజాత్యంచ నన్యాదిత్యత్రాహ (యవ్యపీతి)
ద్రవ్యత్వైకధంగుణత్వమిత్యత్రాహ (శౌక్యాదివదితి) అద్రవ్యత్వలక్షణంగుణత్వమ్నా
భాత్, అక్రితస్వభావత్వంతదస్తీతిభావః। తద్రవ్యత్వైకంప్రమాణమిత్యత్రాహ (స్వేతి)
ద్రవ్యాణాందృష్టాదీనాం, కశనభాదీనాం, చ సంయోగత ఆక్రితానాన్తావత్ స్వాత్ర
యరహిత ప్రదేశేపి వృత్తిదృశాప్తే। ప్రభాయా స్వయంతసిద్ధయాఅపి ధర్మిదేశాతి
వృత్తిదృశాశ్యతే, అద్రవ్యాణాన్తు సతథా, తదత్రా యతసిద్ధ్యాదృష్టాదిభ్యో, ధర్మి
దేశాతివృత్త్యా శౌక్యాదిభ్యశ్చవిశేషఇతిభావః। తథాపౌష్ణవత్తేతోధర్మస్యద్రవ్యత్వ
తేజస్వై నన్యాతామిత్యత్రాహ (ప్రకాశత్వాదితి) తిమిరనిరాసకస్వభావాదిత్యర్థః।
ప్రకాశోపాధికస్వరూపత్వాదితచ హోహాహుః। భ్రాన్తిశంకావృణాసార్థ
మవధారణంవిపుణోతి (నాధాన్తరమితి) సహిప్రభాయా మద్యాదెరివోపా
ధికీభాన్వరత్వధీరితిభావః। దీపధర్మస్య గుణాన్తరస్యైవ ప్రకాశత్వన్నన్యాదిత్య
త్రాహ (ప్రకాశత్వమితి) ప్రకాశత్వమిహ తమోనిరాసద్వారా మనుష్యాది
చక్షుస్సహకారీత్వం; నచైతల్లింగం, దృశ్యమానస్తు స్వభావవిశేషప్రదేశ్యకతే,
ఉక్తం చ పంచపాదికా వివరణకృతా, "జ్ఞానప్రకాశ్యత్వాద జ్ఞానవిరోధినో న్యద

వాలోకప్రకాశతత్వము" తి॥ తమోవిరోధితత్వసిద్ధోద్ద్రవ్యనియ్యతోగుణవ్యవహారః
 కథమి హస్యాదిత్యత్రాహ (అస్యాఇతి) చోదితనిమిత్త వ్యాప్త త్యక్తరస్తుశబ్దః
 ఆయంభావః, గుణశబ్దోహి దాసాదివ్యపి ప్రయుజ్యతే, కర్తృణీక్రియాన్తరశ్చేష
 భూతే, సంధివిగ్రహాదివ్యపి, వివక్షాన్తరేణ తద్వదిహాపి ద్రవ్యత్వాదుద్ధనిమిత్త
 వివక్షయా గుణోక్తిరవిరుద్ధాతి॥ విశరణపక్షప్రతిపేక్షపతి (నచేతి) తథానుపలం
 భాదితిభావః। కల్పనె నిబాంధలోకదృష్ట్యా నిష్ప్రసంగమాహ (మణీతి) దీపా
 దివత్ప్ర తిక్షణవివాశప్రసంగాదిత్యర్థః। స్థిరత్వేన సవకలోకవిదితానాం పుష్కల
 కారణక్రమాద్యనుపలంభేషి త్తణికత్వకౌప్తావ తిప్రసంగఇతిభావః। మన్యా
 దాప్రత్యభిజ్ఞావిరోధఉక్తః, దీపత్వ భిజ్ఞాపి సహ్యాదిత్యాహ (దీపఇతి) అపి పూర్వ
 త్ర పరత్రచ ప్రత్యక్షవిరోధసామ్యద్యోతకః। అవయవశబ్దః పరమత్వేన, స్వమ
 తేతు సంఘాతవిశేషపరః। కదాచిదపి—పూర్వోత్తరకాలయోరివ మధ్యపీత్య
 ధా॥ యోగస్య సత్త్వాంసామగ్ర్యాం కథమ ప్రతిపత్తిరిత్యత్రాహ (సహీతి)
 సంహతస్వభావత్వే విశరణస్య విశేషకారణమ భిఘాతాదికం దృష్టం, తదన్య
 కౌప్తిశ్చ గుర్వీ విశరణస్య స్వభావత్వేతు పిణ్డీభావాదిహేతు రదృష్టః కల్పియః।
 “అగ్నేయాధ్వశబ్దలసమి” త్యాదిభిరూ ధ్వశాగమనశీలతయాప్రసిద్ధానామేవా
 విశేషేణ వివ్యక్తిశరణాదికౌప్తిశ్చ గురుతరేతిభావః। తహిం దీపస్యక్షణికత్వే
 ప్రమాణన్న స్యాదిత్యత్రాహ (అతఇతి) పక్షాన్తరస్యగౌరవహతత్వాదిత్యర్థః।
 పద్ధతేసరాది విశిష్ట పతాశ్యాదిసృష్టి ప్రకారసామ్యాభిప్రాయేణ “సప్రభాకావై”
 త్యుక్తం ప్రతిక్షణమత్వన్నా శ్చేద్య గపదనేకదీపాపలంభసాన్య దిత్వత్రాహ
 (వివశ్యస్తీతి) ఆత్రాపి ప్రతిక్షణమితియోజ్యం। ప్రతిక్షణోత్పత్తౌహేతుమాహ
 (పుష్కలైతి) ఉత్తరోత్తరక్షణవ్యపి దీపసామగ్రీసంపత్తేరిత్యర్థః। విగతస్స ము
 దాయో దీపజనకః, విశిష్ట వహ్ని పతాశ్యాదిసముదాయత్వోత్, అద్యవదితిప్ర
 యోగః। ప్రతిక్షణవివాశే లింగమాహ (తద్వివాశేవివాశాదితి) నాత్రసా
 ధ్యానిశేషః। ఆయంవ్యాత్ర ప్రయోగః, అద్యాదిన్నైహవతిశాధ్వంసః తజ్జన్య

దీప ధ్వంసశరస్సుః విశిష్టస్నేహపరికాధ్వంసత్వాత్ అన్తిమమితి॥ ఎవం దీప
 భదానభ్యుపగమే స్నేహనాశసంభూతాదిభిః పరిమాణభేదోపి దుశ్శుకనివా
 హః॥ ధారావాహికాధీభేదశ్చ ధ్వంసశ్చ త్ర దీపతత్త్వభయోర నభివ్యక్తా
 వస్థావిశేషః, సత్కార్యద్రవ్యస్య నిత్యానువృత్తేః॥ సాచావస్థాన్తిమదీప
 సానుగ్రహీతాశ్చార్యకాద్య స్తే, అతో భిన్నాభాదివ్యతిరిక్త విశరణహేతుకౌన్త
 వివ నాత్రగౌరవం॥ తత్సమీకారంపరిహరతి (ప్రభాత్యాఇతి) అదిశబ్దేన బహుళత్వా
 దికం, దూతప్రకాశాదిమత్వంచగృహ్యతే *ఉపలభానాదతే త్రిప్రసంగమధాధాద్య
 ప్తి సంకుచితప్రభోత్పత్తిః॥ ఎతదపి చాద్యమాదిశబ్దసంగ్రహీత "ముపలభివ్యవస్థావ్య
 మి" త్య నైవప్రత్యుక్తం॥ అథవా, "స్వయంప్రకాశత్వాది" త్యాదేభావ్యస్య
 ప్రయాస బహులా నుమానపరత్వాదపి వరం శ్రుత్యర్థోపత్తేష పరత్వం॥ దృష్టాన్తా
 దిభి లోకకదృష్ట్యా తత్సంభావనా ప్రదశకానంచ॥ తథాచప్రదీపికానుమితిపరత్వా
 దపి శ్రుత్యుపగ్రాహకపరత్వం యుక్తమితి॥ నాప్యన్తరత్రానుమానవచ్చుతిరపి,
 తథాచోదాహర్యతై "కిన్తుతథాపి" తి॥ అతఃపూర్వోపక్షిప్తం శ్రౌతమేవా
 భాం లోకకదృష్టిప్రదశకాత సంభావనయోపసంహరతి (ఏవమితి) ననుసంవి
 దాత్తనోభేదః పూర్వముక్తః, తత్కథమిహోత్తనశ్చ ద్రూపత్యోక్తిరిత్యత్రాహ
 (చిద్రూపతైతి) న స్వధమకతాదాత్మ్యమీహోచ్యతే, కింతు తత్సహితీయత్వ
 మితి॥ చిచ్ఛబ్దస్యాత్తని స్వప్రకాశత్వ నిబంధనత్వమా, త్తనోజ్ఞానత్వం, జ్ఞాపృత్వం
 చ, జడత్వనిగుణవాదనిరాసాయ శ్రుతిభిరాహ (తథేతి) శబ్దప్రమాణోద్ధోక
 యధాశబ్దం వ్యవస్థావ్య ఇత్యభిప్రాయేణ శ్రుతిశబ్దః, తతశ్చ విమతన్నజ్ఞానాత్రి
 యః జ్ఞానత్వాత్, ధమకభూతజ్ఞానమితి త్యత్ర వ్యాప్తిసిద్ధౌ తద్గ్రాహకశ్రుత్యా
 దివాధాః, అన్యథాత్వ సుమితేయతానం॥ ప్రజ్ఞానఘనః—కాన్తసిద్ధేన గుణత్వప్ర
 కమణస్వరూపజ్ఞానస్యప్రభుత్వత్వం॥ అతః ప్రభుత్వ ముఖాత్తకజ్ఞానైకరూప
 ఇత్యర్థః॥ సామాన్యోక్తమానోపనీతవిశేష విశ్రమాదపేక్షితసంభావనపేక్షితవి
 ధివాచార్యాద్యు॥

* అత్రకశ్చవగ్రంథోగలిత ఇవభాతి॥

అత్రసైంధవదృష్టాస్త స్సర్వాంశైశ్చైకరస్యతా।
 జవాంశరహితత్వంతు బోధ్యమాత్మనినిమగ్నః।
 అస్తువాసైంధవన్యాయాత్ గుణవత్స్వక్తిరాత్మనః।
 వాక్యాన్తరేణలభ్యేతజ్ఞానత్వమపితాదృశః।

దహాదివిశిష్టవస్థాయాగుపి తద్విలక్షణత్వవ్యక్త్యవిజ్ఞానభూత వాక్యోపాదానం,
 వివిధ జ్ఞాన లక్షణైర్విభజ్యం వా। స్వయంప్రకాశత్వస్ఫూట్యామానా (అత్రేతి)
 సహి పురుషశబ్దో త్రాస్తాకరణ దహాది పరః। నచ జ్యోతిశ్చబ్దోభూతత్వతీయ
 విషయఇతిభావః। అత్తనోజ్ఞాత్వ త్వం ధర్మకాభూతజ్ఞానస్య నిత్యత్వంచ వదంతీంశ్చ
 తిమానా (నవిజ్ఞాతురీతి) జ్ఞాతురనాత్మత్వశంకావ్యుదాసాయనా (అధ్యయ
 తి) అత్తనవన విజ్ఞానత్వ స్వయంప్రకాశత్వే సహోక్తైశ్చత్వానా (కరుణా
 శంకాస్పృహమకైత్యధః॥ “ప్రాణేషి” తిసప్తమీ నిధాకరణాథాః। కయాచి
 ద్వృత్త్యాప్రాణబుగ్గోచరసముదాయాద్వి జ్ఞానమయత్వేన కథంచిత్యై ధక్కృత్వ
 తస్మాత్తత్వముచ్యతే। అథవా, “ప్రాణేషు హృదీ” త్యుభయమపి స్థానవిశే
 షవ్యక్త్యధః, ‘అంతజ్యోతఃతిస్స్వప్రకాశః, అత్తజ్యోతిరీతి, త్యపిహీక్రూయతే।
 జ్ఞాత్వత్వకత్యాత్వ జ్ఞానత్వాదరా త్మనిసహోక్తిందశకాయతి (ఏవహీతి) జ్ఞాతు
 రేవప్రత్యగాత్తనోపి మముక్షువేద్యత్వం నూచయతి (విజ్ఞాతరమితి) ముక్తా
 వపి జ్ఞాత్వత్వపీద్యోజ్ఞాత్వత్వాయోగవ్యవచ్చేదపరాం శ్రుతిమానా (జానాత్యేవేతి)
 వివాశక్రుతే, సంజ్ఞానిషేధాద్యక్తే, శ్చాన్య విషయత్వం స్థానయితమానా (నప
 శ్యేతి) ‘సర్వంనాపశ్యః పశ్యతి’ తిహీ తత్రేవోక్తం, “సహ త్మనఃపురుష”
 ఇత్యత్ర వాక్యకేసాస్తుక్తస్య జ్ఞానాదిబుద్ధిపూర్వవ్యాపారవత్త్వనిః। ముక్తస్య
 సంస్కారజన్యధీ నిషేధాత్ స్వతస్సిద్ధ సాక్షాత్కారవత్త్వం వ్యంజయతి (సోప
 జనమితి) సంస్కారోపశ్యాపాధికత్వాత్ దానీనివతీతే। తిరవన నస్త్యుతి,
 స్వగత నరకాది గతస్తు ప్రతికూలమ నుకూలంచ ప్రాగ్భుక్తంస్తాత్, నతథామ
 క్తైతిభావః। తథాపి ద్రవ్యరవస్థావం, కారణాదిమిత్రనిష్ప్రతిం, చ శ్రుత్యైవస్థావ

యతి (వసమితీ) పాదేశికాః—భూతైరింద్రియాణి బాహ్యక సముదాయైక
 దశత్వాత్ కలాత్వోక్తిః॥ పురుషో—త్రపరమాత్మా, తత్ ప్రాప్తిదశాయామింద్రియా
 దయోన దీపమ సుబంధ స్తీర్ణ్యథాః॥ దహాద, తీవ్రరాచ్చు వ్యాప్య తస్య తీవ్రస్య జ్ఞా
 తృత్వైత్రుతిమాహ (తస్మాద్వాచిత) యథాశ్రుతి మాత్రకృ తా నిజోకత్యమాహ
 (వత్స్యుతిచేతి) పూర్వం శ్లోకతః సంక్షిప్తమిహ ప్రపంచితిమిత్య పునరుక్తిః,
 స్వపద వణానంచ భిష్యకృ త్యం పఠంతి॥ ఏమ శ్రుత్యాదిభిజ్ఞా తురవా త్తత్వన్నిర
 ప్రమితినిగమయతి (అత ఇతి) అన్యోనీయ ప్రకాశత్వస్యా భావాదిత్యథాః॥

ఆ త్తమోహ స్త్యకతత్వత్వ జ్ఞాతృత్వాదివిధూననె॥
 వైఫల్యంసర్వశాస్త్రాణాంవ్యం జయ త్యేవకారతి॥

నను “ప్రజ్ఞానఘనవే” త్యవధారణాద న్యయోగవ్యవచ్ఛేదన ప్రకాశ
 మాత్రత్వం స్యాదిత్యత్రాహ (నైతి) అయంభూత, యథా “రసఘనవే”
 త్యత్ర రూపాదరసపేక్ష, తథాత్రాపి వానసిద్ధస్య జ్ఞాతృత్వైవ॥ అతోజడత్వ
 గంధాభావ ఏవాత్రా విధారణసామ్యఇతి, జ్ఞాతృత్వనిపేధే తదైకంప్రకాశ
 త్వమపి నస్యాదిత్యభి ప్రాయోజాహ (ప్రకాశత్వదితి) వ్యవహారానుగుణ్య ప్రయో
 జకత్వదిత్యర్థః॥ ఉక్తమన్యథాం పరంసర మా వ్యవహారా నుగుణ్యాసాదక నిదశా
 యతి (దీపాదీః) నహి పురుషమపేక్ష్య దీపస్యాన్యప్రకాశకత్వమితి భావః॥
 సంవిద ఆత్మధమకత్వం వదన్మానశ్చ తస్య విస్యఆత్మత్వం నిషిద్ధమి త్యభిప్రాయ
 జాహ (తస్మాదీతి) తస్మాద్విమలాశ్రయత్వై నిరూపకసమ్మతమాహ (సంవి
 దితి) పుత్రతాత్రప్రధా]నాధా నత్యేక ప్రయోగతోన్యధావ్యవహారా స్యాదిత్యత్రాహ
 (నహి)॥ నచాత్ర దారాది శబ్దేష్యవ శబ్దైర్నిన్న మపి బాధ్యం, బాధకాభావ
 స్యాకతత్వాత్॥ ఆత్మస్వరూపవచనస్య జ్ఞానశబ్దస్య యుక్తవృత్తే కథంసంబంధ
 శబ్దత్వమితి చెన్న॥ ధమకాభూతిజ్ఞాన సంబంధశబ్దస్యసాధకత్వాత్॥ స్వప్రకా
 శత్వన నిమిత్తేన ధర్మ ధమకాణోక్తిబ్ధానుప్పత్తిః॥ తపతి దృశ్యమాన విషయాశ్రయ
 సంబంధాపహ్నానాత్సంబంధ శబ్దోపదిశైవత్యమివ॥ నను యథా గచ్ఛతీతి

అజ్ఞాతత్వదశాస్త్రీ ఘటాదిఘయదిభ్రమః ।

సంవిద్యపితథాస్త్యైవ రజ్జాద్యంహిపరేవినుః ।

అజ్ఞాతమపి తేవతే సాక్షిగాజ్ఞాయతేరథా ।

అతోజ్ఞాతవదజ్ఞాతం జ్ఞాతమిత్యభిమన్యసే ।

అదిభైవ పరమతే ఘటాదె స్సుఖాదితుల్యత్వం భావితమేవ । నను, సుఖా
దిఘ పురుషభేదన యావత్సత్త్వం ప్రకాశమానత్వా భావాన్నత్రతాలిచారఇతి చెన్న
మందిహి రథాత్వాత్ । ఏ కవసంవిద్యవేదాహం ప్రకాశతఇతి చెత్, ఏవమేవ సుఖం
సవిదామితిన్న స్యాత్, భేదకబలాదితి చెత్, సమమేవత్ ॥ అజడత్వన్నామ స్వస్తి
ప్రకాశమానత్వమితి తోట్యవైరప్రస్తుతదోషాతిక్రమశంకామనునక్తి (యదీతి) త్రైత
పిస్వయాపాసిద్ధిమాహ (జ్ఞానమితి) వాకారాన్నధాః, కిం, తేషాః తద్విష్య
జోతి (తదపీతి) తదభావశంకామ హలంభేన పరిహరతి (అహమితి) దృఢ
ధి బూత్ అసిద్ధిం నిగమయతి (అతఇతి)

వరైవైవఘటాద్యధాః పరస్తావవభాసతే ।

స్వాన్యాభ్యాంపురుషస్వస్యై వరస్యైవరథమర్థః ।

ధీస్వాన్యాభ్యాంస్వాశ్రయాయ తదన్యస్యైతుతద్ధియా ।

వరస్తావవభాతత్వాత్పరాచీ సా ఘటాదివత్ ।

ఉత్తస్య తోటిత్రయస్య సంవిద్యసిద్ధ్యాది దుష్టత్వాద హమధాసంధవాచ్చ
రజ్జాత్తత్వం దుష్టజమిత్యాహ (తస్తాదితి) తోట్యవైర నిరాపాత్వస్యం
ప్రకాశత్వమవశ్యతే । తచ్చ స్వగోచర జ్ఞాన నిరపేక్ష ప్రకాశత్వం, తస్యజ్ఞాత
భావితత్వాత్ స్వాన్యాభ్యాత్తత్వం స్యాదిత్యపి నూచ్యతే ।

అనిష్టైజ్ఞాతురాత్తత్వై తత్ స్థాపేతురసాకథమ్ ।

ఇష్టైతుకథమాత్తత్వం రథమన్యప్రసాధ్యతే ।

కేవల, అన్యసేవితత్వ మూత్రం వా, జ్ఞానమూత్ర నిరపేక్షత్వం, వా హేతుత్వం, తయోః సంవిద్య సిద్ధిమాహ (జ్ఞానస్థితి) యద్యా, జ్ఞాతృపరిత్యాగ జ్ఞానస్య స్వయంప్రకాశత్వం నివీర్యేదితి స్వయాపాసిద్ధి మాచనమిదం। ప్రకాశతా—వ్యవహారా నుగుణ్యా పాదతా। తత్సంబంధభావే ప్రకాశమానత్వ మపి తస్యా నవీర్యేది త్యభిప్రాయేణాహ (తత్కృతమితి) ప్రకటత్వం—స్వయమపి స్వవ్యవహారా నుగుణ్యా పాదకత్వమితి యవత్। పరోక్షనిరసనం, స్వాక్షపాపనం, చ నిగమయతి (అత ఇతి) అథ వక్ష్యమాణ చ్ఛాయాపత్తి సంసకావ్యం జన స్వపక్షాణం సాధారణం జ్ఞాతృ త్యాధ్యాసం దూషయితుమనువత్తి (అథతి) సంవిద్యే వృ త్తిజ్ఞాన జ్ఞాతృపేక్షేత్యభిప్రాయేణ “నిర్విషయే” త్యుక్తం। అవిద్యాయా మేవ జ్ఞాతురప్యధ్యాసస్సాన్యత్, కమ నుభూత్యైత్యత్రాహ (నిరధిష్ఠానెతి) అవిద్యాపిచ్య సత్వత్వాద ధిష్ఠానసాపేక్షేతిభావః। నిర్వికేషయోజ్ఞాతృత్యాధ్యాస, స్వస్య త్వయా ధిష్ఠానాపేక్షాన, దుర్వచెత్తిభిప్రాయేణాహ (తదయుక్తమితి) మిధ్యాదోషాద ధ్యాసంపదతామి ధ్యాధిష్ఠానాదపి స్యాదితిభావః। పరోక్షనిష్ఠం ప్రసంజయతి (తథతి) యద్యపి, రజతత్వమారోప్యం। తథాపి, తద్విశిష్ట వాచినారజతక దైవా ధిష్ఠానవాచిన ఇదీశబ్రహ్మ సామాధికరణ్యం దృశ్యతే ఇదం రజతమితి, తద్వదిహోప్య ధిష్ఠానాధ్యస్తయోః సామానాధికరణ్యన ప్రకాశఃప్రస త్యైత్యత్యథః। తత్త్వకారందశాయతి (అనుభూతిరహమితి) భ్రాంతామి కుక్తిరేవ రజతమితి సామానాధికరణ్యం న దృష్టమిత్యత్రాహ (పుర ఇతి) అయంభావః, కుక్తిరజతాద్భ్రమే ప్రకాశమానైన సామాన్యకారణ తస్మిన్దం, కుక్తిత్యాధ్యాకారము నప్రకాశతే, ఇహతప్రకాశమానా నుభూత్యేరిత్యా కారాన భృంశకమాన నుభూతిత్వరూప కుక్తిత్వసామ్యే ధ్యాసానుపపత్తైరి దంత్య భాస్వర త్యాదిసమత్వే తేనైవ రూపేణ సామానాధికరణ్య ప్రకాశో దుస్సంజయతి॥ ఇష్ట ప్రసంగో మిత్త్యత్ర విషయకాయం దశకాయతి (అతైతి) తుః, భ్రమాన్తరవిష యాద్వికే దృశ్యతకః, శంకానివృత్త్యగోతావా పృథక్—అరోహణః, అహంత్య విశిష్టతైవిదికరిత్యైవత్యథః। సహజత్రాధిష్ఠానప్రకాశోదృష్టా భావః। అత

ప్రమాదము; విశేషముగా భావించుట (తథాపి) ఉక్తవిషయ
 ప్రతినిధిధం ప్రతినిధిధానము విశేషము (తదనుతి) సహజాధ్యక్ష
 దేవత విశేషముగా భావించుట. దేవతాదిని దృష్ట్యాధ్యక్షము. భా
 వైత ప్రతిపన్నత్యాదధ్యక్షం. తత్త్వమిధ్యంత్రానుక్రమము (యదతి)
 ఆయం హేతురతిప్రసంగము దేశముయందు (తది) తత్త్వవిశ్వాద్య
 సాధ్యసంస్థ ప్రేమములంత (సకలతి) పోక్షాహోస్వియైః ప్రభు తైర
 విశేషము (హస్తతి) హస్తాద్యధానోహ హస్తకారా. కర్మ కర్మాద
 విశేషకారత్యాదిభివిశోధం దృశ్యత్యాదనాత్తధర్మ ముత్తనోకత్యా త్యాది
 హేతుతకానగం చదూషయతు మవతి (యదతి) కర్మాత్యాదిత్యాది
 శబ్దే వికారత్వ భోక్తృత్వయో, జడత్యాది త్యాదిశబ్దే. పరిచ్ఛిన్నత్యాద్యో,
 సంగ్రహా. ఆత్రవిశోధనోద్యమే విశోధనాతమి త్యభిప్రాయానా (నైతితి)
 ఆత్మస్య కర్మ కర్మాదిసాధకానా, మంతకరణకర్మాత్యాదిసాధకానాం, ప్రమా
 ణవిశోధన భింభాయానా (దహస్యతి) నన్య, చెతనస్య హేతు జ్ఞాతృ
 త్వం పేథ సాధ్యవిశ్వా. మైవం, తైత్ర వగాతరమాతత్యేన కాలస్థిధర్మ
 తాత్పర్యాత్. దృశ్యత్వమిహ స్వగోచరబుద్ధ్యేన ప్రకాశ్యత్వం. యద్యా
 ద్రుప్త స్యతియా తదుపకరణత్వేన దృశ్యవిషయత్వం. అదిశబ్దే పరిణామిత్వవిశా
 త్వ సంగ్రహా. ననుప్రాకృతత్వే యథాక్షయిదవేదియత్వ తవాశ్రయత్వాదికం
 తద్వికారాది శక్త్యా, ధ్యాన శక్త్యానా, తథా క్వచిదపి జ్ఞాతృ త్వం స్యాత్.
 యత్తు, “చెతనాసాధారణస్వభావత్యాచ్యజ్ఞాతృ త్వస్య” తి. ఎతదతి తద్వివక్షితం
 నసాధమత్, అన్యకరణస్యేవాస్తాభి త్సేతనత్వాంగికారిత్వత్రాహ (ఎతదుక్త
 మితి) ఆయంభావ, “పు ధిన్యానైజోనాయుతితి తత్త్వని, తేభి త్ప్రేతస్యం,
 కిన్యాదభ్యో మహ క్తిపది” తి బృహస్పత్యుక్తం ప్రతిపదతా త్వయాపి యస్మిన్
 తైదేవోదయే దృశ్యత్వ ప్రతికృత్య భోక్తృత్వాదిరహితో నిష్కృష్ట మైతనిహం
 కావ్యవస్థామప హింసం సాన్యత ఇతి కర్మాత్యాదిన్యకారజడత్వాదప్రసంగ
 స్తు త్త్వ శిథిలము. దేహేహంప్రత్యయస్య భ్రాంతిత్వత్రా నాన్యం, నచ

జనత్వాదికము హంసీయుక్తం, ఉపహిత బ్రహ్మణీ తద్విషయమైవే. త్వయైవ జనత్వాది
స్వీకారాత్. అత్తనివా హంత్వాదికం ప్రత్యక్షాదసిద్ధం నిర్వాచ్యం. ఇతనాసా-
ధరణ స్వభావతోక్త్యా తాకరణాదిరిక్తా త్విస్వభావతయా. (ప్రమాణ సిద్ధత్వ
ప్రకాశనాకాంక్షా. అత్ర శక్తివిశేషచోద్యం పరిహరతి (అతః) యద్యా
త్తత్వమంతః కరణస్య విరోధాత్త్యజ్యైతే, తద్దేవ చ ప్రప్రత్యక్షాదికమపి త్యాజ్యం,
అన్యథా దేహస్యైతేర్దుస్త్వజమితి భావః. అవిక్రయాత్కత్వమేతో రాత్తనిసా-
క్షాదన్వయ వివక్షాయామసిద్ధిమప్యహ (నవతి) వ్యవహితసంబంధంవ్యంజయతు
మాహ (జ్ఞాతృ త్వమితి) అపృగక్ష్పిం విశేషణాభిప్రాయేణాత్ర గుణశబ్దః. నవ్యా
గంతుకజ్ఞాన గుణాశ్రయత్వే సాక్షాద్వికారిత్వంస్యాదిత్యత్రాహ (జ్ఞానమితి)
చ, శృంకానిపుత్త్యధః. “ధర్మినాశాద్య, రోధగుణాగమాద్యా, గుణస్యనాశం”
పరే వనంతి. అత్రకు సోధయమి త్యభిప్రాయేణ “నిత్యస్య స్వాభావిక ధర్మః
త్వేవ” త్యుక్తం. ద్వయోరపి నిత్యత్వస్య శ్రుతిసిద్ధత్వేప్యా ప్రసిద్ధి స్థాయిత్వాది
పక్షాదామపసిద్ధానత్వం దశకాయతుం శ్రుతిస్వాతంత్యరసాగ్రహం మూత్ర
ద్వయమాహ (నిత్యమిత్యాదివాచ్యాన్వయేన) అత్తస్వరూపస్య జ్ఞానత్వం
పదభివాచకైః స్వస్య జ్ఞానాశ్రయత్వమథాన్నిషిద్ధంస్యాదిత్యత్రాహ (అత్యో)
నను, మణిః పాశికాహ, ప్రభా తైజసీ, అలోమణిప్రథయా. పర్యతోత్సంగప్ర
కారణ సంబంధః. “మణిమృమణిప్రథ్యతీనాం వినాశప్రసంగాదితి” ప్రాగు
క్తమపి చింత్యం, అతికఠినస్య పాదికావాంశస్యవికరణానభ్యుపగమాత్. మణిస్వస్య
తైజోశస్య నాశప్రసక్తిరిష్టత్వాచ్చ. తస్మా ద్విషయమిదృష్టమ్. మైతం, మణి
హికానః పంచభూతముయః పిణ్డః, తత్ర పిండస్థస్య తైజోశస్య ప్రభావత్వైర్విద్య
తణచప్రతిక్షణమనులభి సంఘాతైర్విద్య కౌస్తౌ గౌరవప్రసంగ తాత్పర్యాచ్చ. ని
నన్య, వసువి వానపరిత్యాగినాంప్రభోక్తభావద్రూపస్య, జ్ఞానతదాధారమపస్యచ,
మిథో త్యర్థభిన్నస్య ద్రవ్య ద్వయస్య కథమపు ధక్నీధిః. ద్రవ్యాద్రవ్యయో ర
పివాకధం, యథాదశకం స్వభావనియమాదితి చెత్! తుల్యం. ఇతి తత్త్వవి
త్యపి చివచిద్రవ్యాదామపు ధక్నీధరనపాదయ. యద్యా, త్వావాఙ్మానమాశ్వరీశ్వర

స్వాభావికమనశ్చరంచ, తహి సర్వసర్వదాసర్వజ్ఞాన్యతీతత్రాహ (స్వయం
మతి) స్వభావతః ఇత్యథాః॥ ఏవంసతి ముక్తావపి ధీసంజోచః ప్రళయమోక్ష
యోగిజేదానీమపి ధీతారతమ్య విరహ స్సాన్యదిత్యత్రాహ (అతఃకలి) కరిష్యమాణః
పపాదన ప్రకారాదిత్యథాః॥ ముక్తకమాభావాదద్య కర్తతారతమ్యచ్చశం
కాద్యయనిరాసః॥ నను ధియస్సాన్యభావికత్వే కర్తజ్ఞైవ తస్మాస్తారతమ్యేచకీమ
ధాన్వియస్సప్తి, అతోపయోగసుయోజ్యావిద్యాత్వారతమ్య దీతారతమ్యధ్యాసః
ఇన్ద్రియాదిస్సప్తి శ్చైత్యత్రాహ (తదితి) తరతమభావేన పరకామానమిత్యథాః॥
వ్యవస్థితం—సద్వారకతయైవ స్వతంత్రేచ్ఛాసిద్ధ మితియావత్, జ్ఞానస్యాత్పత్తి
నాశోప్రాకృమధికతా, అత్రతు తన్నిత్యత్వోక్తిః కథమి త్యత్రాహ (తదితి)
శ్రుతిప్రసిద్ధం కర్తతారతమ్యం చెత్యథాః॥ ప్రసరశబ్దఇహ సంజోచ మభిప్రేతి॥
తథాపి హనాతీత్యాదిః పురుషకత్యాకవేన, అత స్సవికారత్వం దుస్త్యజం, జ్ఞానని
త్యత్యక్తుత్యావ్యద్యతన సంకుచితప్రసరవేన నిత్యస్వాన్యత్, తారతమ్యంచ కళలోమ
కపాలాదివైచిత్ర్యవత్ స్వభావాత్ స్యాదితి చోద్యత్రయై “జ్ఞానప్రసర” ఇత్యాది
వాక్యత్రయం ప్రత్యుక్తిః॥ అత్ర దేహవికారవ ద్వ్యవహీత వికారోనానిష్ఠః, శ్రుతి
శ్చ జ్ఞానస్వరూపమాత్రనిత్యత్యమేవ వక్తి, అతస్తారతమ్యస్య న స్వాభావికత్వం,
ధీతారమ్యస్యకర్తతారతమ్య హేతుకత్వేంచ “అవిద్యాకర్తసంజ్ఞై” త్యాదికాస్త
సిద్ధం॥ తదనాదరలోకాయతోత్థాన ప్రశ్నంగఇతిభావః॥ అత్తాస్వరూపతస్తావ
న్యమ్య దాదివద్విక్రియతే, ధర్మతోపి దోషరూపావికారబోధాధిక ఇత్యభిప్రాయ
యేన “అవిక్రియస్వరూపవై, త్యుక్తం॥ తథాపినిర్వికారశ్రుత్యావ్యవహీత
వికారస్యాపి నిష్కేధేప్రాప్తేజ్ఞాతృత్వమోచిత్యాదంతఃకరణస్య త్యత్రాహ (ఏవం
యావేతి) రూపశబ్దోత్రనిరూపకధర్మపరః॥ యస్యజ్ఞానవత్త్వంప్రమితం తస్యై
హి తద్వారకవికారః, అతోనిర్వికారశ్రుతిరత్రసంజోచ్యేతిభావః॥ యద్వా, త్వేదు
క్తయుక్త్యానాం తఃకరణస్య ఘటవదేవాత్తత్వవత్ జ్ఞాతృత్వమపి నస్యాదితి॥ అథ
జలాదిభి మణిప్రభావేధన్యాయేన, చాన్ద్రాదిచ్ఛాయాపత్తిన్యాయేనవా జ్ఞాతృ
త్వాధ్యాసంశంకతే (జడతి) తత్రసంవిదహంకారయోగుకథ్యే కిమియా

'తత్వప్రకాశం'

భాషామూలకములైనవి వికల్పసహితము భిన్నతాత్పర్యము (కయమితి) ప్రకృతిపురుష
యారనయో రితరతర స్వభావాధ్యాసోపాసాంభ్రాంత్య, తదనుసారోక్తపరస్య
సంభవతీతిమత్వా "తచ్ఛాసాపత్వే" తత్త్ర విజ్ఞానభేదజ్ఞాన వికల్పయతి (కిమితి)
కిమ హంకార సంవిద్యాపత్వే, ఉత స్వాధిష్ఠానభూతాయంసంవిది తదధ్యాసి
తస్యైవాహంకారస్యేత్యధః॥ అద్యం పరసమృతప్రకారణ దూషయతి (నతావ
దితి) ద్వితీయే యుక్తివిరోధేమాహ (నాపీతి) ఉక్తరీత్యా ప్రకృతిపరిణా
మిత్యాదిత్యధః॥ యద్యపి, అజడస్యజ్ఞాతృత్వమవ్యాపకం తథాపి, జడస్యా
జ్ఞేత్వం వ్యాపకమి త్యభిప్రాయేణ తస్య జ్ఞాతృత్వాయోగ ఉక్తః॥ అత్ర
"వికల్పకోట్యో వ్యుత్పత్తిమేకోత్తరం దత్తమి" తి కేచిత్॥ తదాతు యస్మి
నిదికాప్తయో దకాపణస్థాపనీయత్వం తత్ర కిమిహ తద్భర్తృధ్యాసమాత్రం తచ్ఛాసా
పత్వే, ఉత తత్ప్రతిభింబాపత్తిరితి, వికల్పే ప్రథమస్య దత్తోత్తరత్వమత్వా ద్వితీ
యేపితేనైవ దూషితే దూషణాన్తరనుప్యస్తీత్యాహ (ద్వయోరితి) అపిశబ్ద
వక్తకాచాక్షుషత్వేపి ప్రతిభింబసంభవాదత్రైకముత్పాదకః॥ వ్యాప్తింవ్యసత్తి
(నహీతి) "అచాక్షుషేణామి" తద్ధిష్ఠానానామా, రోప్యాణాంచ, తంత్రోక్తిః॥

"అయపిస్తే యథావహ్ని భిన్నస్థిత్వత్య భిన్నవత్॥ తథా
విశ్వమిదం దేవోవ్యావృత్య పరిత్యజతి॥" ఇత్యాదివాక్యమునారోపితాన్తరం
శంకతే (అధితి) కిమత్ర యమాక్షిప్త పాధికావాన్తరవత్ సంసగ్గస్వభా
వోత్పత్త్యా తదుపాలభి, ఉత మంజిష్ఠాదివత్ తదారోపాదితి వికల్ప
మత్వా ద్విధాప్యసంభవమభిప్రేత్యాహ (నైతదితి) తత్ర సంవిదో, హంకా
రస్యవా, యమాస్థానీయత్వమితి వికల్పే పూర్వన్నిరస్యతి (సంవిదీతి) అరో
పితజ్ఞాతృత్వే న్యోన్యాశ్రయనూచనాయ "వాస్తవ" శబ్దః॥ పరమపిప్రా
గుక్తయుక్త్యైవ నిరస్తమిత్యాహ (అహంకారస్యేతి) తు శబ్దో, త్ర చూణానా
రిద్రాదిన్యాయతోపి జ్ఞాతృత్వాభ్యుపగమే స్వేష్టవిరోధం ద్యోతయతి॥ అత్రా
"చెతనస్య" తి ప్రకృతి పరిణామత్వాది పరం॥ అసంభవసామ్యేపి సంవిద్య

జడత్వమైషమ్యం, తత్త్వమృత్యానాకారతదన్వికేంద్రమశ్శబ్దైకతాపి, అహంకారసమ్ముతాయామనందితావదభిత్వబడత్యాదిభ్రమవసాన్విదిత్యభిప్రాయేణ “సుతరామి” త్యుక్తం। పక్షద్వయోక్తదోషాతిక్రమాయ “జలాధారేష్వినాంకుమాని” త్యాద్యనుగృహీతం ప్రాగుక్త వ్యంజకప్రభావ మనువక్తీ। (యదపీతి) నహియంత్రవిరుద్ధం దృష్టాంతమాత్రేణ సిద్ధాదిత్యభిప్రాయేణాహ (తదితి) అయంత్రీవివృణోతి (ఆత్మన ఇతి) స్వయంజ్యోతిషః—నిత్యస్వయంప్రకాశే స్వరూపే వ్యంజకాంతర నిరపేక్ష స్యేత్కథం। సందితైవ సాక్షాద్వ్యంజకత్వం న సంభవతీ త్యభిప్రాయేణ జడరూపత్వేనోక్తీః। ఉక్త వైష్ణవిక మెతత్ ప్రకరణోక్తానాం పరమాచార్య సంప్రదాయ సిద్ధత్వేనాథకమాహ (తదుక్తమితి) శ్లోకవివృణోతి మాహ (స్వయమితి) నహ్యవిద్యాతద్వికారేషు కించిత్త్వయాపి స్వప్రకాశతయాస్వీకృతమితిభావః। అచిచ్ఛబ్దశ్చ, దాయత్త [ప్రకాశత్వే] స్వరూపత్వే హేతువరః। నిత్యే నకారణాపేక్షేతి దశకాయితమనుదితత్వాదికథనం। “తదాయత్తప్రకాశ” ఇత్యనైవ నూచితంవిరోధం వ్యంజయితుమాహ (కిష్కేతి) “స్వభావవిరోధాత్ పూర్వోక్తాద్వ్యంజకత్వాయోగ్యాచ్చ” త్యేకే। తాత్పర్యాంతర మపిబ్రూమః, యథాకార్యస్య స్వకారణకారణత్వే స్వప్రకాశభావకాలపుత్రి త్వప్రసంగాన్విరోధః, తథాత్రాపీతి। నహ్యహంకార స్వయమువ్యక్తో వ్యంజ్యాత్, సవిన్నిరపేక్ష సతాకత్వేన స్వరూపసత్యత్వప్రసంగాత్। అతేవ న స్వయం వ్యక్తః, తస్మాత్సం విదధీనసిద్ధివ్యక్తిః, తదిద “మశేషాథా సిద్ధి హేతుభూతమి” త్యనైవ నూచితం। సంవిచ్చ నాన్యత్వాన్యంజయేత్, అజడత్వప్రసంగాత్। తదసాన్యవ్యక్తి సాపేక్షా హంకారాయత్త స్వవ్యక్తిరి త్యనోన్యన్యాశ్రయ ఇతి। ఎతదప్యాత్మసిద్ధా శ్లోకాంతరణస్పృయతి (యథోక్తమితి) ప్రాతికూల్యమిహ స్వాభావవిరోధశబ్దోక్తం। మిథోవ్యంగ్యత్వసంభవేప్రాగుక్తం దృష్టాంతం దూషయతి (నచేతి) పక్షపద్మస్థానైవ వ్యంజకత్వాసంభవ మాహ (తత్రాపీతి) నను స్ఫుటతరప్రకాశః కరతలాయత్తః ప్రాగ్దశికతః, తత్రాహ (కరేతి) నామశబ్దావరావ్య

జ్ఞాత్యై కారణానాం సర్వేషాం వ్యంజకత్వప్రసక్తి మాత్రచాసూచ్యతే। నచా
హంకార స్సంవిత్సోతఃప్రతిఘాతీ, నచ సాబాహుళీకరణాహంకార, యత ఇహ
కరాది దృశాప్రసాదస్సాన్నిధితిచ భావః। వ్యక్తిస్వరూపన్నిధానా మిథోవ్య
జ్ఞాకత్వం వాచ్యం, వైవాత్ర దుర్వచేతి వివక్షారూప (కించతి) “ఆస్యై” త్య
నేన స్వయంప్రకాశతయా స్థాపితత్వం సూచ్యతే। తత్ప్రహేతు స్సంవిద్రూపత్వం,
వక్ష్యమాణకోటి నాం యథాయోగమూనవిరోధ మభ్యుపగమవిరోధంచ వ్యజ్ఞయి
తు “మాత్మన” ఇత్యుక్తం। కింరూపా—న కింవిద్రూపేత్యర్థః। వికల్పకోటి
హృదాది నిధాయ క్రమాద్భూషయతి (నతావదితి)—ఉత్పత్తిరేవా భిన్నక్తిరితిసాంప్త్య
రుచ్యతే। పరస్యచా నిర్వచనీయోత్పత్తి బుద్ధితవస్సిద్ధ్యతి, స్వమతేచప్రత్యక్షాదీ
హేతుభూత విషయోత్పదక ముత్పాదనద్వారం వ్యజ్ఞనకతయైవోపాపచయేతః।
ఉత్పత్తికోటిరిహ శంక్య నిరస్తా। స్వతస్సిద్ధతయా—అనాదితయేత్యర్థః। అనన్యో
త్పాద్యత్వాభ్యుపగమాత్—సాగతవదు త్పాద్యత్వస్యా నంగీకారాదియావత్।
తదిష్టం కోట్యన్తరవన్నిషేధతి (నాపితి) తత్ప్రకాశనం—అత్తగోచరప్రకాశజననం,
ఇదంచ జ్ఞాపకత్వేన, కారణత్వేనచా భావ్యం। (అననుభావ్యత్వాత్) స్థాపితం
హ్యైతత్త్వయ్యైవేతిభావః। కోట్యన్తరేభ్య క్తదోషానతివృత్తిమాహ (తతవ వితి)
చో, త్ర భిన్నక్రమః। అస్తికాపక్షే ద్దత్తోరత్యమపుత్యతరం వ్యజ్ఞయితుంవికల్పయ
తి (సహిద్విధతి) ఆత్రపూర్వః కల్పో దృష్టాపకారరూప కారణానుగ్రహ
ముపలక్షయతి, ఉత్తరస్త్వ దృష్టమూలేన, కర్మకాసంస్కారద్వారకః। తన్మ
కారణ సంభ్రావ్యానుగ్రహోన్తరం శింకతే (యధతి) గ్రాహ్యఇహాశయః,
సంయుక్తసమవాయేన జాతిగ్రహణే వ్యక్తిసంయోగో పెక్షిత ఇత్యైతావతా
వ్యక్తినిదేశానం। దపకాణాదీనాన్తు నయవర శ్చిప్రతిస్రాతః ప్రవతకమాన
ద్వారా, వ్యక్తిదపకాణాదీనాంతువ్యజ్ఞకత్వమేవ నాస్తితివక్ష్యతీతి। కల్పపశబ్దఇవాక
షాయ శబ్దోక్తం కృత్స్నమభిప్రేతి। అనయోరాద్యస్యాత్తసిద్ధేమాషణము
క్తమిత్యాహ (యథోక్తమితి) అధామిత్యాత్—అవిషయత్వాదిత్యర్థః।

ద్వితీయేతు శబ్దేన ప్రత్యక్షై జనయితవ్యే శమాదిరనుగ్రాహకఇతి నిష్ప్రమాణకారణ
 కల్పనానిధి దూరవలస్య దుష్టత్వాత్తదుక్తిహనాదృతాః "అనామధా
 స్యబోధృత్వాత్ న సతేనైవబోధ్యతే" ఇత్యుత్తరాధాన దూషణం "అనా
 మధాస్యే" తి కాకాక్షివత్, అనాంకారాతిరిక్తస్యబోధుర నభ్యుపగమాత్
 స్యచస్వరూపేణ స్యకల్పవిరోధిత్యై కల్పనిబహుతాధానం కతా
 వ్యవిధయోనిరధాకాస్యరితిభావః। అనుభూతిస్వభావాత్, దనుగ్రహ
 ప్రకారస్వభావాచ్ఛా, హంకారస్య వ్యజ్ఞాకత్వన్నిరస్తం, అథానుభూతే
 రనుభూత్యత్వా వ్యాపోహేష్య హంకారస్వభావాత్తస్య కరణానుగ్రాహక
 త్వం గుర్వచమితివస్తుమాహ (కిష్కాతి) అత్రకోట్యన్తరాణాం దూషితత్వేత్పర
 మన్యనుసారేణ సంభావితమనూద్య దూషయతి (సహిత్యాదిభిస్తీభిః)
 సతిబంధభావా, విపక్షితకార్యోపయుక్త స్వనివృత్తిపదాధానం। తత్తత్స
 తభాభూతం ద్రవ్యమితి పరైరేవాన్లీకృతం॥ అత్ర నిరసనీనీయస్య సంవిద్యతత్వం,
 తత్తిరోధాయకత్వ, మహంకారాపనోద్యత్వేష్య, దూష్యతయోపక్షిపన్నుచ్ఛట
 వోషం చరమం దూషయతి (నతావదితి) • గతశబ్దోత్రమణోమాలిన్యవదాధయత
 యా [దాచ్ఛాదకతయా] ప్రాప్తంవక్తిః కిష్కిదపి—రజస్తమః కలుషాదికమిత్య
 థాః। పరమతప్రసిద్ధ్యాశంకతే (అస్తిహీతి) తత్రస్వమతవిరోధం, ప్రమాణవి
 రోధాచ్ఛా, భిషేత్యాహ (నెతి) ప్రధమంవిప్రుణోతి (అజ్ఞానస్యేతి) ద్వితీ
 యంవిప్రుణోతి (జ్ఞానమితి) అజ్ఞానస్యాహంకారేణనివృత్తై కింపాన్నిష్కలై
 జ్ఞానై, తదధిక ప్రవృత్త్యాచే, తిభావః। భావరూపేవాజ్ఞానై సమమిదందూ
 షణం। అధసంవిదాత్తగతమిత్యుక్తం దూషయతి (నచేతి) సంవిదాశ్రయోయ
 స్యతత్ సందిదాశ్రయం, అశ్రయశబ్దభావావిషయతయా, భారతయా, ద సంబం
 ధిత్యమాహ, "జ్ఞానస్య" త్యాదివాతదుభయనిషేధ హేతుద్వయాక్తాః,
 విషయస్యాశ్రయశబ్ద "శ్చేతసోయోవ్యాప్యాశ్రయః, అశ్రయశ్చేతసోబ్ర
 హ్మేతి, ప్రయుజ్యతే। శుక్తికార్యజ్ఞానంహియదాశ్రయం, యద్విషయః, యద్విషయః,

తదాక్రమే తద్విషయమున బాధకజ్ఞానసాధనములై । ఇహచాజ్ఞానాశ్రయత్వే
తద్విషయత్వేచ జ్ఞాతృత్వజ్ఞేయత్వే ప్రసక్త్యయతామితిభావః । ఉక్తస్యాసంభవస్య
వ్యాపకభావ ఫలితత్వమాహ (జ్ఞాతృతి) స్వరూపతో, ధర్మతో, పి తిరోధయత్వా
సంభవాయ జ్ఞానమాత్రత్వోక్తిః । సాక్షిత్వోక్తిశ్చ స్వస్వపరస్యవా తిరోధానే స్వపర
సాక్షిత్వమ్ సాధ్యదితి నూచనార్థా । అత్ర అజ్ఞానాధారత్వాంశస్యాసంభవం నిదేశ-
నేన నిర్ధారయతి (యథేతి) యద్యపి, జ్ఞానాత్మంతాభావరూపమజ్ఞానం ఘటాదజ్ఞా-
మత్రేచాస్తి, తథాపి తస్య తత్త్వరూపానుబంధతయా నివర్త్యత్వాభావాదిహవశేష్ట
జ్ఞానాధారత్వా సంభవ ఉచ్యతే ॥ భాంత్యా తత్సంభవాభ్యుపగమేన నిర్దేశ-
ప్రసంగమాహ (సంవిదఇతి) జ్ఞానవిషయత్వేతు జడత్వాది ప్రసంగస్వయైవోక్త
ఇతిభావః । అజ్ఞానస్య స్వవిరోధినానివర్త్యే కింసంవిదోవేద్యత్వేనే త్యక్తాహ
(జ్ఞానమితి) స్వవిషయై - స్వవిషయస్య చ్ఛాదక ఏవేత్యర్థః । తస్మిదర్శనేన వ్యవక్తి
(యథేతి) మిథ్యాభూతం రజ్జుసర్పాదికం స్వవిషయవహి పూర్వాభావన్నివర్త-
యతీత్యవ్యాహతం । ఏవం విషయతయా, శ్రేయతయా, చాజ్ఞానసంబంధిత్వే ముక్త్య
సంభవన్నిగమయతి (అత్రఇతి) అత్రపరేష్ట భావరూప ధర్మసిద్ధిహి తద్ధర్మయో-
క్తానాం సంభవాసంభవోచిన్త్యా, స్థాపినాస్తీత్యాహ (అస్యచెతి) తిష్ఠతుమదిష్టం
భావరూపమజ్ఞానం జ్ఞాన ప్రాగభావరూపాజ్ఞాననిరాసేనా హంకారస్తజ్ జ్ఞాన
సాధనమనుగృహ్యత్విత్యత్ర “జ్ఞానమేవమ్య జ్ఞానస్యనివర్తకమి” త్యనన దత్తోత్త-
రత్వేపి దూషణా న్తరందశా యితుమాహ (జ్ఞానెతి) ప్రాగభావస్య ప్రతియోగినా
సమానకాలత్వమేవహీనియదం, ప్రతియోగినం ప్రతితు నియతపూర్వతయా హేతుతే
వేతిభావః । అహంకారస్యవ్యంజకత్వా యుక్తింవికల్పకోట్యన్తరా సంభవ వ్యక్త్యై
నిగమయతి (అత్రఇతి) వ్యక్తిప్రవ్యంగ్యవ్యక్త్యాది స్వభావ సమీక్షయా దశా-
తానాం దోషాణాం నుత్తరత్వాదిత్యర్థః । కానపి ఉత్పాదనద్వారాజ్ఞాపకతయా తత్కూర-
ణతయాతదను గ్రాహకతయాచైత్యర్థః । „స్వాశ్రయతయాభివ్యంజన మభివ్యంజకానాం
స్వభావ” ఇతి యత్ప్రస్తుతం తత్ పామిమాణ్యంస్వతః ఇతి వదద్భ్యై బాహ్యాభ్యోగి-
నోపేతత్యభిప్రాయేణమామయతి (నచెతి) స్వభావక్యో విరియం వ్యభిచారాదయత్త

త్యాహ (దీపాదిష్టితి) ఆదిశబ్ద ఇంద్రియలింగాగమసంస్కారాణాం తదనుగ్రాహ
కాణాంచ సంగ్రహార్థః। సంశయాదిషువ్యభిచారసి యథాధియాంప్రమాణ్యంస్వభావః
ప్రాచుర్యాద్భృత్యతే తథాహిస్యాదితి శంకానిరాసాయ బహువచనం। స్వభావ
నిష్కరూపత్వాత్ వివరీత ఇత్యాహ (యథావస్థితేతి) ప్రతీతిశబ్ద ఇహవ్యవహర
యోగ్యతాపాదనపరః। స్వాభావ్యం—స్వభావవేషః। ఆయంభావః,

ముక్తనిత్యైశ్వరధియాం ప్రమాత్వరహ్యనుపాధికం।

తైత్రిజ్ఞసీపరిచ్ఛేద భ్రమత్వాదిచదోషజం ।

భ్రాంతావపియథార్థత్వ మధిష్ఠానాదిషుస్థితం ।

అనుప్రవిష్టజ్ఞాదైర వ్యవశాదిదమీరితం।

అనుపప్లవభూతాథా స్వభావస్యవిపర్యయైః ।

నబాధోయత్నవత్తేషి బుద్ధైస్తత్పక్షపాతతః । ఇతి ।

ఉక్తస్యార్థస్య క్షేమనాగ్ని సమృతత్వేన మీమాంసానిష్ఠే దుఃస్వజత్వం
సూచయతి (తచ్ఛేతి)

*...   ...   .
*...   ...   .

మానత్వానూనత్వే స్వతఃసత్యే సాంఖ్యఃకణాశనాః

పరతః । పూర్వంపరతోజ్ఞాత్వా పరస్తు మీమాంసకా

ద్యయంకేచిత్ । సాగతాశ్చాపి చార్వాకాసాంసంఖ్య

కాణాదవత్తేగాః । సామీమాన్యజ్ఞప్తిర ప్యేవం

బహుధావాదివాదిభిః ॥

అత్యవస్థాంతకదేశవ్యంజకత్వమేవ మృగ్యం కుతస్త్వనిష్ఠతయా వ్యంజన
మిత్యభిప్రాయేనాహ (నచేతి) కుతస్తహి సదైవప్రేమ వ్యంజకతోత్తిరిత్యత్యాహ

*—అత్యవస్థాంతకదేశవ్యంజకత్వమేవ మృగ్యం

(అపిత్వతి) దృష్టవభాసకరణ భూతదృష్టిప్రసర హేతుతాత్పర్యేణ వ్యంజకత్వోపచార ఇతిభావః । అగ్రహీతగ్రహణోపాయస్య దీప [తదీయ]దోషత్వం వ్యసత్తి (తద్దోషేతి)

ప్రతిబింబెల్పతాదీనా మాభిముఖ్యస్థితైరతః ।
యథాహం వాసనానాంచ దోషతైవంవ్యవస్థితా ॥
సవ్యాసవ్యవిపర్యాస ప్రభృతైరపిసంభవః ॥

ఏవంతహి

దోషదర్పణాదేరపి ధీహేతవ్రాన్యధాన్యః ।
ధీహేతవ్రాన్యధాదోషా * శ్చవదాగ్రామిత్యసత్ ॥
అన్వయవ్యతిరేకాద్యై హేతుస్సృజితనిశ్చయాత్ ।
తత్వధీరోధసంకోచే దోషాన్స్సృజ్యాన్ని హేతవః ।
అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం దోషాద్వివిచ్యతే ॥ ఇత్యాశయః ।

తతపవ దర్పణాదేరపి వ్యంజకత్వం స్యాదిత్యత్రాహ (అభివ్యంజకఇతి) (అలోకాదికేనేతి) అలోకాదిసహితం ప్రతిఫలితం చాతుషస్తైజశ్చరణః । శుక్తిరజ్వాదివ దధిష్ఠానమాత్రేణ వ్యంజకత్వన్నశక్యమి త్యవధారణాభిప్రాయః । అస్త్యవిద్యాదోషాధాన్య దోషాస్తరకంద [ర] స్యాహంకారస్యా దర్పవద్దోష హేతుత్వమితి శంకాన్నిరస్యతి (నచేహేతి) స్వరూపప్రకాశే తత్ప్రకాశాస్తర కరణేనా వికృత్యాపాదాన మిహ దుర్వచనమితిభావః । దృష్టాంతైరే ప్యన్యధాసిద్ధి మాహ (వ్యక్తేతి) తుళ్యో దోషాపాదకా ద్వైవమ్యాధాః । ఆకారః-తదా శ్రిత స్వభావఇతి యావత్ । “తదాశ్రియతయాప్రతీతి ” రిత్యనెన యాధాభ్యాం

వ్యజ్యతే । ననుయధాదీపాదయః స్వధమానం ఒకాయన్తి తథావ్యక్తిరపి
 జాతిమిత్యత్రాహ (నత్తివతి) వ్యక్తిజాత్యోర త్రైకసామగ్రీవేద్యత్వమేవ, ఇద్వియ
 సంబంధస్తు వ్యక్తిద్వారే [రైవే] త్యాతావతాపి నసావ్యంజికా; వ్యక్తిశబ్దోత్తరీ న
 వ్యంజకత్వాథా ఇత్యాశయః । ఆహంకారస్య స్వాశ్రయతయా సంవిద్యవ్యంజక
 త్యానుపపత్తి ముపసంహరతి (అత ఇతి) ఉపలంభయంత్యాగమై ర్విరోధద్యోత
 నాయా న్నకరణసూత్రోక్తిః । సాంఖ్య మృషావాదినో మతభేదం జాతి
 ముఖాదేరివ ధమత్వ పృతిఫలనరూపహేతుద్వయంచా భిషేత్వ “వస్తుతో
 వోషతోవా” ఇత్యుక్తం । “జ్ఞాతృత్వంతథోపలబ్ధి” రితిచ తత్ఫలితవ్యంజనం ।
 జ్ఞాతురహమర్థస్యాత్మత్వం జ్ఞానమాత్రస్యా నాత్మత్వంచ నిగమయతి (తస్మాదితి)
 నను సుషుప్త్యాదావహం బుద్ధివిరహే ప్యాత్మస్వరూపసత్త్వంవాద్యంతరైరుక్తం ।
 ఏవమాత్మతయా స్వదుక్తాయాం జ్ఞప్తావపిస్యాదిత్యతి “అహమగ్రోఽనచేదాత్మా”
 ఇత్యాదినా తత్రోత్తరస్యోక్తత్వమాహ (అహంభావేతి) (జ్ఞప్తైరపితి) స్వప్రకా
 శత్వైసత్విపీతిభావః, నను సుషుప్తావస్థాయా మహమర్థపరీకాశే జాగరస్వప్నయో
 రివ తథా వ్యవహారాహత్వం స్యాత్, నచ తదస్తీత్యతో నతదా తత్త్వకాశః
 తత్రాహ (తమోగుణాభిధవాదితి) స్వకర్తోపాత్త త్రిగుణధ్వివ్యక్తేన తమో
 గుణేన సవికల్పాదిరూప మనోవృత్తినిరోధా దిత్యర్థః । తత్ఫలితమాహ (పరా
 గథానుభవాభావాదితి) పారాగథాః ‘పరస్తావేవ భాసమానాః, తేచాతా
 త్తధమా, దేహేంద్రియ విషయాశ్చ, తేషామాన్తర బాహ్యవగాణామనను
 భవాత్ । తద్వ్యావృత్తయా తత్తద్విశిష్టతయాచ స్ఫురణాభావోపి “వివిక్తా”
 త్యాదినానూద్యతే । ఎతేన “నాయమహ” మిత్యాది వదంత్యా శ్రుతైరభి
 ప్రాయోవివృతః । స్వప్నజాగరయోర్నానాకారవిశిష్టదృష్ట్యా తదవిరోధార్థం
 “అప్రోభోదాది” త్యుక్తం । వివిక్త స్ఫుటావభాసవిరహే నిర్వికేషభానం
 స్వీకృతం స్యాదిత్యోక్తిర్న “అహమిత్యేకాకారణ” తి । సుఖిత్య దుఃఖిత్య
 దిభి దైవావతమనుష్యత్వాదిభిశ్చ విశేషణై ర్విశిష్టస్ఫురణవిరహేపి అనుకూల

ప్రత్యక్షస్వరూపత్వేన భానా ద్విశిష్టస్ఫురణసిద్ధిరితి భావః । యోగనిషదమాను
 నానికంవా స్వప్రకాశత్వ మాత్మన ఇచ్చద్విస్సవైకా స్సుఖప్రాప్తింఘ్న అభాసనాత్
 స్వాత్మస్ఫురణమంగీకృతం । అతాహంభావశబ్దేన అహమర్థఃప్రకాశశ్చాభిప్రేతా ।
 న నేవైవ మవిశదస్ఫురణస్తదానీ మిదానీంవా నోపలభ్యతే ఇత్యుక్తిః । ప్రతిబంధ్యోత్తిర
 మాహ (భవదభిమతాయా ఇతి) త్వదభిమతాయాం ప్రమాణానుమతిర్నాస్తీతిచ
 భావః । ఎవమ విహేయవిషయ నిర్వికల్పకవాదినామపి ప్రతిబంధికత్వవ్యా ।
 (తదైవ) అస్మత్తతయేత్యర్థః । పరోక్షేపి స్వాప్రాభావం మానాభావంచ వ్యవక్తి
 (సహిత) నను జ్ఞప్తిరహమిత్యనువాదోనయ్యుక్తః పరమతే తథాత్వాభావాత్ ,
 “అహంభావవియుక్తే” త్యేతవాక్యస్థదవిరోధాచ్చ ॥ మైత్రం, ప్రత్యేకాత్మనః
 ప్రకాశభ్యుపగమే హన్వేన స్ఫురణం దుస్యజమితి సూచనై తాత్పర్యాత్ ,
 “అవత్తిష్ఠత” ఇతి సతకమానోక్తి స్తత్సామిప్ర్యాత్ । నను పరామర్శం ప్రమాణా
 స్తరేణ ననేత్యుత్తీత్యుక్తిః విరుద్ధపరామర్శ ఒలాత్తదసంభవం , “స్వావసర నిపుణతర
 మి” తి ప్రాగుపక్షిపై స్వపక్షే మానంచ దర్శయతి (ఎవమితి)హిఃప్రసిద్ధిం పదై
 రపురదాహృతత్వంచ ద్యోతయతి । ప్రకాశకస్వరూపస్య ప్రదీపస్య [యథా] తదైవ
 స్వప్రకాశత్వం శ్రుత్యభీష్టమి త్యభిప్రాయేణ “సుఖమహమి” త్యుక్తం । తదైవ
 వివృణోతి (అనేనీతి) నాంత్రోవిషయానుభవసుఖం ధర్మభూత భీషిసరత్వంచ
 వివక్షితం, సుఖప్తివ్యాఘాతాత్ , “పుంస్తాదివని” తి సూక్తిఃరోధాత్ ,
 పూర్వాపర భావ్యైః ప్రతిక్షిప్తత్వాచ్చ । ఆత స్వస్యైవ వానుకూలతయా స్వేదైవ
 ప్రకాశమానత్వే తాత్పర్యం । యద్ది యస్యానుకూలతయా భాతి సతేన సుఖేతి వ్యవ
 హ్రియతే, యస్య యేన యద్భాతి సతేన తస్యజ్ఞాతేతిచ । సుఖప్రావహ మథా
 స్యాహంబుద్ధేర్వా వినాశమిచ్ఛతాంబో ద్యమనూ ద్యక్షివతి (నచేతి) మందమగచ్ఛం,
 “తతః తేనృవసకసుఖం” ఇత్యుద్దివత్ క్రియావిశేషణస్య తాత్పర్యకత్వే
 స్వావసర్యం ప్రత్యక్షస్వ [కుస్సుఖ] రూపా నాదిసాక్షిప్రకాశ సరసప్తుతిం చాభిప్రాయ
 మైతుమాహ (అతదూపత్యాదితి) తదానీం సుఖమస్వాప్నం ఇదానీం టుఃఖ్యా
 మాత్యపి క్వచి త్వరామృత్యుత ఇతిభావః । నను సుఖమహ మస్వాప్నమి త్యంశత్యై

స్వాపాంశస్య తదానీ మనుభవే సుషుప్తివిరోధాత్ “ప్రాతగజాభావాది” తి
 శ్చాయేన స్వతఃస్వస్య స్వరణాభావా త్ప్రబోధాభావకోటిప్రత్య తథా వ్యవహర
 ఇత్యాసేయం, తద్వ దంశాంతరయోరపి గతిస్సన్యత్ । మైవం,

అయ క్తిర్యస్య తత్రైవ స్వారస్య దమనం యమం ।

భవేద విషయేవృత్తి రన్యథా తిప్రసంగకృత్ ।

అన్యత్రాప్యయుక్తిస్సమా, అహమర్థస్య తత్ప్రకాశస్యవా సుషుప్తౌ నాశా
 నిత్యత్రాద్యమనూద్యక్షిపతి (నచెతి) అహమర్థస్య హ్యేత్తత్త్వం స్థాపితం,
 అతోస్య న ద్వంస ఇతి వ్యంజనార్థ ఇహోత్తశబ్దః । ప్రాప్య జాగర
 స్థాత్తీయ కరణత్రయ పృత్తిపరామర్శ దృఢిమా పరిహరతి (యత ఇతి)
 శుక్తిరూప్యవ దధ్యస్తస్యా హమర్థస్య ప్రకాశద్వంసతోపి స్వరూపద్వం
 సం శంకతే (ఏతావంతమితి) స్వప్నవిరుద్ధంవదసీ త్యుపాలంభా
 భిప్రాయేణ పృచ్ఛతి (తతఃకిమితి) అజ్ఞాతోపాలంభః పునశ్శంకతే (నకించి
 దితి) అహమర్థప్రకాశస్యాపి నిషేధా తత్స్వరూప నిషేధోపి ఫలితఇతిభావః ।
 ఉక్తనిషేధాథో నకారోధా తత్ప్రతీయతఇతి కృత్వా స్వాభిప్రేతం వివృణోతి
 (నాహమితి) అహం నావేద్యమిత్యత్ర వేదనాభావాధికరణ భూతస్వాత్త నిషేధ
 స్తావదశక్యః, తత్ప్రకాశనిషేధశ్చ స్వయంజ్యోతిష్త్వ శ్రుతివిరుద్ధః, బాహ్య
 విషయేషి న స్వరూపన్నిషేధ్యం, సుషుప్తౌ విశ్వప్రళయస్యా సంభవా దసమృతేశ్చ,
 అత స్సన్యస్యప్రకాశ నిషేధ ఏవ వివక్షితఇత్య భిప్రాయేణ “వేద్యవిషయోహీ”
 త్యుక్తం । పరేష్టాధై నిష్టమాహ (నకించిదితి నిషేధస్యేతి) త్వత్వత్వైనుభూతః
 ప్రకాశనిషేధఏవ స్వరూపనిషేధోపి స్యాదితిభావః । వేదననిషేధస్యా కృత్స్ని
 విషయత్వే స్వీకృతే ధీవ్యతిరిక్తవేదన నిషేధవివక్షయా స్పదిష్టం స్యాదిత్యత్రాహ
 (సుషుప్తీతి) అహమర్థస్వరూపనిషేధః పరామర్శబలవిరుద్ధః, అతఏవ తదాభిన
 నిషేధస్త్యత్వత్వే ప్యయ్యుక్తః, ఇదమర్థవా దహమర్థస్యాపి ప్రకాశాధీన స్వరూప
 త్యాత్ ; సర్వత్రా చాధ్యయనిషేధోక్తి హాస్యేతి భావః ।

అభానం వ్యవహార్యస్య సుషుప్తా వహమకథం ।

ఇతిచోద్యం సమంవిత్తై శుశిశ్చా తో త్రరపిదా ।

అహంభానస్య సంస్కార మనుత్పాదయతోపినః ।

త్వదిష్టధీభానసయాత్ స్యాత్పరామర్శ హేతుతా ।

సుషుప్తా భానసంగేతు ధీరేవతవలుప్యతే ।

ఉపలబ్ధి పరామాత్యా నస్వరూపవిపర్యయః ॥

ఏవ శబ్దోవైపరీత్యం వివృణోతి । జానామిత్యహ మర్థస్వరూప పరీకా శక్తౌ దాతైత్యుచ్యతే, సతహి తద్ధమణః । ధాతూపాత్తచ్చైత్, ఇచ్ఛా ద్వైషాది ధాత్వంతరాధ్వ దాత్వస్వరూపా దన్యఃప్రసిద్ధః । ఏవకారో దత్తొరత్వ ద్యోతకః । “దేవానామేవే” త్యనెన సర్వజ్ఞాహి త్వదుత్తి పరితిపత్త్యహం ఇత్యుపాలభతే, అపరితివాదిసామితివా తాత్పర్యం । నను, “వినాశమేవాపీతో భవతీ” తిశ్చుత్త్యై వోచ్యతే వినాశః । మైవం, ప్రకరణాభిప్రీత పురుషార్థవిర హేదా సత్కల్పత్వై తాత్పర్యాత్ । అన్యథా “నాహంఖల్వయమి” త్యాది తూర్వాకస్య విరోధాత్ ।

“సవత్త్వి” తి నూతైచ సుషుప్త పరితిబుద్ధయోః ।

స్వయమేవచ తాదాత్మ్యం సూత్రీకృత్కాపయిష్యతి ॥

తతశ్చ స్వప్రకాశత్వ జడత్వ విమతావపి ।

సుషుప్తావహాథాస్య ధ్వంసోనాస్తీతి సుస్థితం ।

పునరపి తదానీ మహర్థవేదనస్యాపి విశేషతోనిషేధా తత్త్వరూపనిషేధమపి శంకతే (మామపీతి) అహమర్థనిషేధం వదతా స్వవాక్యేన స్వపరామర్శాన చాభి వ్యవరోధమాహ, (స్వానుభవేతి) ఉభాభ్యా మహమర్థనిషేధస్యా శక్యత్వం వ్యనత్తి (అహమితి) హి శబ్దోత్రా “నుభవ వచనె” ఇతి శబ్దస్య సప్రమాత్వేనోత్తరత్రా

స్వయే హ్యనపేక్షితస్యాత్ । స్వరూపప్రకాశ నిశేషేధముఖేన స్వరూపస్యాపి
 నిషేధమస్తరేణ కాగతిరితి పుచ్చతి (మామితి) సోపాలంభః ప్రతివక్తి
 (సాద్వితి) ఆనమూచీనత్యాగేన ప్రశ్నైవతారా త్సనుకంపనా । (తదుచ్యతే)
 తస్మాదుత్తర ముచ్యత ఇత్యర్థః । యద్యా, కిమితి పృష్టనిషేధస్య ముచ్యత ఇత్యర్థః ।
 స్వరూప తత్త్వకాశయో ర్నిషేధో నశక్య ఇత్యభిప్రాయేణాహ (అహమర్థస్యతి)
 “సవిశేషశాపి విధినిషేధా విశేషణముపసంక్రామతస్సతి విశేష్యేభాధ” ఇతి
 న్యాయా “దయమహమస్తీ” తి శ్రుతౌ ఆయం శబ్దాభిప్రేత విశేషమహ (అపిత్వీతి)
 వశాశ్చిమాదివిశిష్టతా—తదభిమాన ఇత్యర్థః । జ్ఞేయత్వేనైతి వోపస్కార్యం ।
 ఆదిశబ్ద ఆచారం జడపణ్డితత్వాద్యపి సంగృహ్యతి । నను “నోపమమనిధూతానీ”
 త్యత్ర యథా బాహ్యధానాం స్వరూపవేదన నిషేధపర ఇదంశబ్దోపి స్వరూప
 మాత్రే పరస్తథా “ఆయమహమి” త్యత్రాపి స్యాదితి శంకాన్నిరస్యతి (అహమన్త
 మితి) ఆయంభావః; అహమర్థస్వరూప తత్త్వకాశ నిషేధయో రశక్యత్వం
 మ్యుక్తం, అతఃప్రకారభూత వశాశ్చిమాది జ్ఞేష్ట్యమిహనిషేధ్యం । తథాచ
 శ్రుత్యంతరే తద్దౌష్ట్యమపి నిషేధ్యతే । “తద్యధాపియయా స్త్రీయా సంపరి
 ప్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద నాంతరం ఏవమేవాయం ఘోరమః పార్శ్వేనాత్మనా
 సంపరిప్వక్తో న బాహ్యం కించన వేదనాంతరమి” తీతి ॥ సుషుప్తౌ తత్త
 ద్వైకిప్త్యేపి తద్దేదనవైధుర్య ప్రతిసంధానస్య శ్రుతేశ్చానగుణం విషయ
 విజేకం వివృణోతి (జాగరిత్యాదినా గ్రంథద్వయేన) నిషేధవచనతాత్పర్య
 వ్యంజక మనుభవప్రకారం నిధానరయితి (అతేతి) వ్యవహారస్య వైవక్షి
 కత్వా దీప్యతోక్త్యభావే వ్యనుభవో దుర్నిషేధ ఇత్యవధారణాభిప్రాయః ।
 సుషుప్తౌ జ్ఞాతురవిసృష్టత్వం పరోక్షప్రకీయయా వ్యభ్యుపగమయతి (కించెతి)
 అస్త్యజ్ఞాన సాక్షిత్వం, తత్తు తత్త్వకాశత్వమేవేత్యత్రాహ (సాక్షిత్వమితి)
 నను కిమత్రాభిప్రేత్య, సాక్షాత్కార రూపమేవ సాక్షిత్వమస్తిత్యత్రాహ
 (సహితీ) ఉ కమర్థం లౌకిక వైదిక సర్వశబ్దార్థనిణాయ నిదానభూతేనా
 నస్యధా సిద్ధన వ్యవహారణ స్థాపయతి (జ్ఞాతైవేతి) సాక్షిశబ్దస్యాస్తు జ్ఞాన

విశేషశక్తి, తదాశ్రియైతు లక్షణత్యక్తిహ (సజ్జానమతీమిత) ఆయంభావం, సహి సర్వత్రి విశిష్టగోచర విశేషణమతే శక్తిస్త్వయం పి స్వీక్రియతే, తథాపి విశిష్టవాచిభి సత్యాదిపదభి జహ దభిసంలక్షణోక్తిరపి నిరూఢ్యతేతి । ఆస్యభావభ్రానుకాసన విరోధమప్యహ (స్థరతీతి) ఆస్తు సమభి తో సాక్షిప్రకారం, తతో వ్యహమర్థప్రకారం కథమిత్యత్రిహ (సచాయమిత) వ్యవహరవ్యాకరణభావం జ్ఞాతృత్వేన ప్రసిద్ధ ఇత్యర్థః । ఆజ్ఞానసాక్షిణ స్తథేన స్వప్రకారత్వ భ్యుపగమాత్ “జానామి” తి ప్రతీయమానోన్వేక్షిః । జ్ఞాతుం స్వంగ్రిహణంహి జానామిత్యేవ, తత్తా “స్తద్భుతమ” ఇత్యనాంబు మిత్యభిప్రాయేణ “ఆస్తదభివేదే” త్యుక్తిః । ఉక్తానభ్యుపగమే స్వేచ్ఛం స్వవైభాసమాసత్వ మపి న స్యాదిత్యభిప్రాయేణాపం (అత్తిన ఇతి) అతి వ్యాప్తిపూర్వకం సాధ్య వచనేపి ప్రసంగ తాత్పర్యా దుత్తరతామమానోక్తే రచనరుక్తిః । పూర్వ ఇహ హేతతో, ఉత్తరస్తుప్రకారే । సమభిప్రాయో రావైవతీతి పూర్వవతోక్తే సంపితావశిష్టం య త్త్విత్యాదినా సూద్యమూపయతి (తద దేశలమిత) అనుండన మయుక్తమిత్యర్థః । అయుక్తిం వివృణోతి (తథాసతీతి) “ప్రతిజ్ఞాతస్సాక్షి” త్యేత్ పరోక్త్యేన విధవత్కరణం జ్ఞాతవ్య శేషాభావ ప్రసంగభావం “అత్తి భూత భీన న్తతి వినోహాత్” ఇతి వదన్తస్సన్తి కదిత్యోగతాః, తన్తతే త్వదన్వోహోపస్తవా ప్యాగత ఇతి సూచయితుం “ప్రకారాన్తరేణ” త్యుక్తం । నన్వవిద్యా కేహాదిధర్మోప్యా త్తన ఉపాధివ, అత స్త్వీసృతే కథమాత్మనాత ఇత్యత్రిహ (నచేతి) త్వదుక్త వివరణంహి సిద్ధమిత్యభిప్రాయేణ “ప్రత్యుతే” త్యాది వాక్య ప్రయం । ఏవకారణ ప్రాగవ స్థాపితత్వం దోష్యతే । పూర్వం జ్ఞాతురే వాత్తేవ పరమసాధ్య సంగ్రహణోక్తం యుక్తిం తస్య ముక్తిదళానువృత్తి రూపావాన్తర సాధ్యపి హేతుతయా విస్తృణోతే (అపిచేతి) స్వమత పరమతభేదన “పరమా ర్థతో, భ్రాన్త్యా” నెత్యుక్తం । ఉత్తరతా తద్దతవ్య దుఃఖకారణస్య, భ్రామకారణస్య, వానివృత్తిరి త్యుచ్యత, నతు దుఃఖభ్రామాశ్రియ స్వరూపస్యేతి భావః

అతి "య" ఇత్యాదినా "ప్రవర్తత" ఇత్యంతేన పాగుక్తమేవ వివృతమి త్యుచ్యతే । ఆధానా మోక్షస్థాయి పక్షనిరసశ్చ సిద్ధః । ఉక్తయ్యుక్తః పరమ సాధ్య పర్యవృత్తాం వ్యవక్తి (అత ఇతి) అవాన్తరసాగ్యేషి ప్రాక్రమంగమూచిత మనుమాన మ్మూలబోధనాయా, న్యయవ్యతిరేకేణ ఏవా సుమానత్వమితి ఎవతి స్ఫుతోహయచ, వ్యాప్తిద్వయోపేతం ప్రియుక్తై (నచెతి) నాతి సాధ్యా విశేషః । అహమితి వ్యవహరవిషయతయా ప్రకాశస్య సాధ్యత్వాత్ । నాపి, హేత్వసిద్ధిః, అభానస్య పరస్పాదవ భానస్యవా త్వయా నభ్యుపగమాత్ , అకస్మై చిద్భాసమానత్వస్య రుచాచత్వాచ్చ । నాపి, పక్షస్య దృష్టాంతా విశేషః । ఏక స్థిస్త్వేవ సమ్మతమితదశాభేదేన తద్విభాగాత్ । తథాచ లోకపిదృష్టతయా పరిక్షితై రనుమత్తవ్యత్వాచ్చ । విపక్షై దణ్డస్తు [బాధస్తు] ప్రత్య [తా]క్వా భావ ప్రసంగః [ఇతి] పాగుక్త ఇహ ప్రతిసంధయః । అతి పంచావయవ వాక్య ప్రయోగా తైస్త్వి న్నీహంసకై రుక్త స్త్ర్యవయవ నిర్బంధ ఉపేక్షితః । క్వచి త్త్ర్యవయవంచ ప్రయుక్తైః । అతః ప్రతియోగి నీ సిద్ధ్య యథాకామం త్రియోవా పంచవా ప్రయోక్తవాః । "పంచావయవయ్యుక్తస్య వాక్యస్య గుణదోషవిది" తి భారతోక్తిస్తు సంభావితవిషయతయా నాన్యవిషేధాగ్నేతి భావః । విశేషవిరోధ ప్రసంగ మనువ్య నిషేధా (నచెతి) సంసారిత్వం—కమకకృత దహాదిసత్తతి మత్వం । ఆవిశబ్దేన పునరావృత్త్యాది గ్రహణం । ముక్త్యవస్థావిషయైః "సవణం హపశ్యః పశ్యతి, అహమన్న" త్యాదిభి విహత్యా తర్కస్య మూలశ్రేణిల్య మాహ (మోక్షవిరోధాదితి) అన్యథా ప్రసంజనీయమే వోత్తరం ప్రయుక్తంస్యాత్ । అజ్ఞత్వాద రుపాధిత్వ కంకా ప్యనేన నిరస్తా । ప్రసంగస్య సోపాధిత్వ మభిప్రేత్యాహ (అజ్ఞత్వేతి) అయంభావః, కమోపాధిక మజ్ఞావాదికం సవణకమూ క్షయే నస్యాత్ ।

• పక్షాబ్ధ్య ముపాధిహే స్వనిర్మత్త్యా నివర్తయేత్ ।
స్వసాహచర్యా దధ్యస్తం వ్యాప్యతామపి సాధనాత్ ।

తదిహతర్కై వ్యాప్తి స్తావద్దుస్సాధా, సాహచర్యమాత్మిం త్వప్రియోజక
 మతిప్రసంజక్తంచ । త్వత్పక్షే ప్యనుభూతిమాత్మి స్వాత్మనః ప్రకాశమానత్వే బద్ధ
 శకాయామివ సవేదోహస్స్యుః, నచ తే తదాసన్తి, అతో ముక్తా ప్రకాశ
 మానత్వ భంగాత్ స్వరూపోచ్ఛేదప్రసంగ ఇతి ॥ అజ్ఞాత్వాద రుపాధిత్వ వ్యక్త్యై
 వికల్పవ్యాజిన స్వాత్మం వివృణోతి (అజ్ఞానమితి) స్వరూపాజ్ఞానం—కమణా
 తిరోధానాత్ప్రయూప గోచరజ్ఞాన ప్రసరాభావః । అన్యధాజ్ఞానం, విపరీతజ్ఞానం, చ
 రజస్తమః కార్యతయా గీతం । తయోరజ్ఞానశబ్దార్థతయా వికల్పస్తు సమ్యగ్జ్ఞానా
 న్యతయా, తద్విరుద్ధతయావా । ఉదాహరణస్తు స్వనిష్ఠాత్త భ్రమద్యుప । అత్త
 భ్రమాది త్రిష్యపి కల్పే వ్యహంప్రకృత్యయస్య ప్రయోజకత్వన్నై త్యాహ (అహమితి)
 ఇతిహాతౌ । అయంభావః, నతావ దహంప్రకృత్యయ ఏవా జ్ఞానాదిస్వరూపం,
 తత్వ ధీమాపత్వాత్ । న తద్భేదః, కర్తవీరహేత దయోగాత్ । నచ తేహంవ్యాప్యః,
 యతస్తేన [య] తత్ప్రసంగస్సాన్యదితి ॥ ఏన మజ్ఞానప్రసంగాభావే తత్ఫలప్రసంగో
 దూరాపాస్త ఇత్యాహ (కుత ఇతి) అత్తతత్వ జ్ఞానం హ్యజ్ఞాత్వాది నివర్తకయా
 కాస్త్రప్రసిద్ధం, అతోఽప్రి ప్రసంజక్త ప్రసంజనీయయో వాన్యఘాత ఇత్యభి
 ప్రాయోజాహ (అపిత్వితీ) తత్ప్రవిదాత్తా పరోక్ష్యైః సమామధాప్రకాశం వదంత్యా
 శ్చుత్వా తస్యాజ్ఞాత్వాద్య నాపాదకత్వమాహ (బ్రహ్మైత్యాది) దర్శనా
 దిత్తుక్తం వివృణోతి (క్రూరుత ఇతి) బ్రహ్మహోక్ష్యం అవిద్యానాశస్య కారకో,
 జ్ఞాపకశ్చ, హేతుః । 'ఆదిశబ్దేన ప్రహ్లాద భరతాది గ్రహః । తద్దేత త్వశ్చకా —
 జగత్కారణం బ్రహ్మస్వాస్తరాత్తత్వేన పశ్యన్నిత్యర్థః । ఆత ఏవా త్రాహమర్హ
 సామానాధికరణ్యం స్వవిశేష్యస్య సవాత్మత్వ ప్రకాశకం । తదతిత్ "కాస్త్ర
 దృష్ట్యాతూ పదకో వామదేవాదివది" తి సూత్రే వ్యక్తీభవిష్యతి । అథవా శిరసా
 ప్యేవమేవ నివాహనో వెదార్థసంగ్రహ సాపితః । ఆదిశబ్దేన "స ఏవాహ మవ
 స్థితః, అహ స్త్వంచ తథాస్యేచ" త్యుపబృంహణాని గృహ్యంతే । స్వత సువశ్జ
 తయా స్వయ మజ్ఞానప్రసంగ రహితస్య స్వాత్మైత్యాజ్ఞానాది నిరాసకతయా స్వయ

మేవ గీతస్య పరబ్రహ్మణస్సాన్నిత్య న్యహంశబ్ద పరియోగాచ్చా జ్ఞత్వా ద్యాపాద
 కత్వన్నిరస్యతి (సదరేతి) సచ్చబ్ద ప)త్యయమాత్రి భావః— సచ్చబ్దమాత్రిజన్య
 ధీవిషయస్యైత్యర్థః । అహంకారస్పష్టే పా)గవ సచ్చబ్దవాచ్యం బ్ర)ప్త “బహు
 స్యా మి ” తి సంకల్పయతీతిభావః । కాఖాన్తరేపి ప)సిద్ధిమాహ (ఈక్ష తెతి)
 (హన్తాహమితి) అత్రా)హంశబ్దః కంతోక్తః, “ బహుస్యాం ప)జాయేయ, స్పృశేయ ”
 ఇత్యాది షూక్తమ పురుషాక్షిప్తః । “ పూర్వామేవాహ మిహాస ” మిత్యాదయశ్చ
 గా)హ్యః । స్త్రుతావ ప్యహన్తైవ వ్యవహారమాహ (తథేతి) త్సరాన్తరూభిరస్యా
 హంకారస్య త్సరాత్సరాన్యత్వం, అచైతనస్య చిదవిదస్తరాత్తత్వం ఉత్పత్తినాశ
 భాజ స్తదా)హిత్యం, మహదాదిజన్యస్య సర్వాకారణత్వం, స్వా)గీతబంధకస్య
 తన్నోచకత్వం, అచిద్వికారస్య స్వసంకల్పేన సర్వాత్రి బీజాధాన కర్తృత్వం, తై)
 కాలిక సర్వావస్తు వేదితృత్వాదికంచ, విరుద్ధమి త్యభిపా)యేణ తత్తద్వాక్యోపా
 దానం । నచైతే వ్యహంశబ్దేన చిన్తాత్రిలక్షణేతి వాచ్యం । ముఖ్యసంధివేద
 యోగాత్ । అదిదైవా “ హమజ్ఞానజన్తమః, అహన్తావ సర్వా పాపేభ్య ” ఇత్యాది
 సంగ)హః । ఉపాత్తకృత్స్నివచన బాధచ్ఛయా గీతాయామే వోక్తమితి శంకతే
 (యదీతి) అత్ర కథంశబ్దస్య ప)తిషేధపర్థత్వా యోగాత్ ప)శ్నవత్కారణ
 ప)తివక్తి (ఉచ్యతే ఇతి) పుష్టస్య సాక్షాదుత్తరం దిత్సు స్తదర్థః స్వపక్షే భూయ
 సాం బలీయస్త్యం ప)త్యత్సానుగుణ్యంచ, ప)థమమాహ (స్వరూపేతి) రూఢివిశే
 షానుసారేణ గీతాభి)తమాహ (అవ్యక్తేతి) నన్యహంకార శబ్దోహం శబ్దపర్యా
 య ఇతి భావః । నన్యహం శబ్దవీవాహంకార శబ్దావయవతయా ప)త్యభిజ్ఞాతః,
 ననో భయత్ర శక్తిభేదకౌ)త్తిర్నాన్యైత్యత్ర యాగికమప్యాహ (సత్త్వీతి)
 అహంభావో తా)హ మిత్యభిమానః । నను, భూమవిద్యాయాం “ అధాతో హం
 కారాదశ ” ఇత్యహంబుద్ధికరణమేవా హంకార ఇత్యుచ్యతే । తత్త్వత్యభిజ్ఞాయా
 అత్ర సవార్థః కిన్న స్యాదిత్యత్ర “ అనాత్మనీ ” త్యభి)తయా వ్యుత్పత్త్యా వైషమ్య
 మాహ (అస్యత్వీతి) అనహమర్థస్యా హమర్థభ)మహేతుత్వ మిహ వివక్షితం,
 భూమవిద్యాయాన్తు భూమవి)ష్టస్య యధార్థమ హం)హోపాసన మితి భావః ,

నన్య “హంకారంబలం దర్శమి” త్యాదిభి స్తాజ్యతయోక్తస్య కథ మ్నాత్కర్థవిద్యా
యా “మధాత ఆదేశ” ఇతివ గుపాదయతయో పదేశ ఇత్యత్రాహ (అయమితి)
అనాత్మని దేహా హంభావ ఇతి నిర్దిష్ట ఇత్యర్థః । అన్యథా గర్వా పరనామే త్యనన్య
యాత్ । యద్వా, కార్యే గమే కారణభూతా హంకారోపచారః । ఏవకారో
హంగ్రహోపాస్తి వ్యవచ్ఛేదార్థః । “ఉత్పన్నై” త్యాదినా హేయత్వ నివా
నోక్తిః । నన్య “విద్యాహస్తుతి” రితిపన్యతే, తత్కథ మహంగ్రహోపాస్తి ర్యథా
కాకావిధీయత ఇత్యత్రా విద్యావిద్యాత్వికైహస్తుతీ విభజ నిగమయతి (తస్మాదితి)
సాక్షాచ్ఛబ్ద ఉపహితరూప వ్యవచ్ఛేదార్థః । అవిద్యానిష్కషణం పురాణోక్త్యా
సంవాదయతి (యథోక్తమితి) ఏతచ్ఛా నన్యాధీనత్వాది ప్రమాణోపలక్షణం । ఏవ
మవిద్యాదిరూపతయా ప్రసిద్ధాం దేహాహంబుద్ధిమపి పరస్వ భంజికామహ (యదీతి)
స్వేషే తామేవ ప్రమాణయ స్వరప్రకాశిత ముపసంహరతి (తస్మాదితి) ఆత్మనో
హస్త్య జ్ఞాతృత్వాది సాధకవగ్రాన్య సంకలితబోధార్థ మత్తసిద్ధే నిగమితం దర్శ
యతి (తదుక్తమితి) “అవిద్యాయోగత” ఇత్యేత త్పరేక్షైనుపపత్తిం స్వేషే
హోపపత్తిం తస్మాత్, అవృత్త్యావా,వక్తి । ఆత్మనో విషయగ్రాహిణియో న్యత్యై
స్వప్రకాశత్వాదేవ తత్ప్రకారణారంభే సంగృహీత మాహ (తథాచేతి) తత్ర
సాధనశబ్ద స్యాత్సాదన పరత్యైనిత్యత్వోక్త్యా పునరుక్తిస్సాన్విత తద్వ్యుదాసాయ
“స్వప్రకాశ” ఇత్యుక్తం । వ్యాపిశబ్దేన విభుత్వ వివక్షాయా “మత్ప్రకాశ్యా”
దీతి సూత్రవిరోధా దధాన్తర మాహ (అతిసూక్ష్మతయేతి) ఏత త్పదాద్యయాభ
స్తత్రీత్య విస్తరేవ్యక్తః ।

ఏవం ప్రత్యక్ష వైఘట్య న్నాస్తీత్యుక్తం న్యపిధ్యత ।

తతశ్చాస్త్రబలీయ స్త్వం “యది” త్యన్వాహ బాధితం ॥

(కోయమిత్యాది) యదుక్తం భూషరూపమృతం, తత్ర కోయందోషఇతి
పుష్టే విశేషతః ప్రతివక్తవ్య మిత్యర్థః । సహి కచ్చి ద్దోషోస్తీతి సామాన్యోక్త్యా
న్యధాసిద్ధి స్సువచా, త్వన్తతేపి ప్రసంగాత్ । విశేషత చ్చత్రా దోషోదుష్కచః ।

కాచాది రవ్యాపిశ్యైశ్, తావత్తేవా న్యతః శంకాయా మవిషయ్య పృత్యైశ్చై
 భావః । పృథగ్ దోషవిశేష ఉక్తత్వే శంకతే (అనాదితీ) దోషత్వ మస్యా
 సువచ మిత్యాహ (భేదతీ) యది ద్విచంద్రాభిమాదా భేదవాసనానా
 దోషత్వం దృష్టమిత్థు ద్విత, తదాభిన్నై ఐవిభిన్నత్వబద్ధా నభేదవాసనాపి దోష
 త్వేనదృష్టా, తత్త్వైక్యధీరసి దుర్మలా నకాభికాస్యాత్ । ఆవ్యతా దృష్టమ
 వ్యద్యైత పృథ్వ్యగా సుపబద్ధ్యా కల్పవిధి శంకతే (అనెనెతి) కల్పకాన
 భేద మభిప్రేర్యాహ (భేదతీ) అన్యోన్య్యాభిమాదా దిత్వ నేనాన్వయః । భేదవాసనా
 చాప్రసవ దోషత్వం నివికలైసా ద్వైతకాప్రవిరోధా త్కల్పయ్యం, సిద్ధచ పృథ్వీ
 సూత్రీస్య తాదృశ దోషమూలత్వై యూపాదిత్యైక్యస్యాయాది క్రమేణ కాప్రవిన్య
 నివికలైషపరత్వమితి మిథ్యుంశోరూత్ కృత్స్నపృథ్వీక దౌర్బల్యం సువచా
 మిహిభావః । బద్ధైక్య పృథ్వీకేహి

ప్రకృత్యైవ్యాప్తిరూర్వేషు పృథ్వీ ముపజీవతోః ।

కృత్స్నపృథ్వీకమైర స్మక్షమూ కాస్త్రానునూనయోః ॥

అస్తుతే బాహ్యేభ్యత్వ - - - - - శంక - - - - - హుత్వమపి
 బాహ్యభేదానుమానా ద్వైతమ్యమాహ (కింనెతి) నహి బాహ్యభేద ధీస్తైక్య
 ఫలవక దోషబద్ధైతిభావః । * దీపపాదృశ్యం తద్వతికాక్తా సామ్యంచాచిత
 దీపానాపితరోపిత దీప్తైక్యభిమే దోషత్వేన నిరీకతం । అతస్తత్రీ నాన్యోన్యా
 భియః । నన తత్రీ భేదానుమానం స్వోపజీవ్య పృథ్వీక వ్యక్తివిరోధీతి భావః ।

నాన్యవర్యాయమానత్వ స్మచవాచ్యం తదేవతత్ ।

యూపాది త్యైతివాక్యాదౌ బంధాదేవ సమానతా ॥

అతో నన్యపరస్యాపి బుద్ధిర్నిగమవ ద్భవేత్ ।

త్రీయ్యస్తస్యాపిమాణత్వం దోషబాధేచ దుస్యజం ॥

* అత్రీ గ్రంథో గలితః.

యథా నిదోషత్వసామ్యేసి పూవాకపరాపచ్యేకయోః పరోపదీయాన్, తథా నిదోషత్వసామ్యేసి పరత్వా దాగమః ప్రమాణమితి శంకతే (అథేతి) తత్త్వ నిదోషా సర్వ భూతస్య బుద్ధ్యేతన పూవాకపర్య మకించిత్కర మిత్య భిప్సారియోజానా (తన్నేతి) తదవో దాహరణేనవ్యవక్తి (రక్ష్యేతి) తద్వదుత్తరస్య దోషా నూనత్వ స్పృహతమిత్యేహ (శాస్త్రేతి) అవ్యథా మననాది కారణోచ్యేకాత్ కార్యాసిద్ధిం నూనయతి (శివతేతి) నిఖిలశబ్దః ప్రమాప్య ప్రమేయ ప్రమాణ శాస్త్ర స్వరూప పవచావ్య తదర్థవికల్పాది సంగ్రహిహరః । అథ పరోక్ష తత్త్వరీయయైవ ప్రమాణాభావ మధ్యుపగమ్య పరమతస్య నిమాణలత్వం చన్త మాహ (అపిచేతి) ఇదంశాస్త్రం—అహోశకాత్, ప్రత్యక్షాదేశ్య, వ్యాప్త్యుత్తమిత్యశయః । ఆసంభవ్యమానదోషం—ప్రమాణా భావపరాక ద్విలక్షణమితి యావత్ । బాహ్యగమ వైషమ్యమ ప్యతీ రుపకాచమితి భావః ।

కల్పితంహి ప్రమాణత్వం వేదే బాహ్యగమేషిచ ।

అవ్యవస్థా తతోబాధ ప్రాటస్థ్యా చ్ఛ్చోతసంవిదః ॥

కన- నకనాసి ప్రమాణేనేత్యర్థః । తత్త్వి పరస్య శుద్ధ సంవిత్స్వరూపం, తదవ్యద్యా మానమితివికల్ప మ్మత్వాద్యం నిరస్యతి (నతావతితి) సహితస్యాః కలి పయ వైరాగ్యం త్వయానుకిప్త మిత్యభిప్సారియోజానా (తస్యాఇతి) ఏతాదృశ తస్యాస్వహసా విరక్తి బాకతేత్యతాహ (శాస్త్రేతి) అవచ్యేవకం దులభమితి భావః । (నాన్యావ్యవధితి) స్వరూపాతిరిక్త జ్ఞానస్తు భ్రాన్తిరూపత్వా న్నార్థస్య స్థాపకం, అవ్యధాతిప్రసంగ ఇతి భావః । అతీ ప్రత్యక్షస్య తన్మాలానుమానాదేశ్య నిరాసః । బహుచనన్యహ తత్త ద్వాదిమతానుసారణ । ఏవం సాధకాభావా జభిమతం శాస్త్రీపాబిల్య స్పృశ్యతీ త్యాహ (అతఇతి)

బ్యాలాభేదానుమానెతు ధర్మిలింగాది బుద్ధయః ।

నదోషమాన బాధ్యాశ్చ నా త్తన స్తస్మిదర్శనం ।

స్వపక్షస్థాపకాదేవ స్వవ్యాఖ్యాతాది దోషతః ।
 నిమూల మఖిలం తాస్త్ర మిత్యుక్తం భవతిత్విహ ॥
 అథసాగత సర్వస్వ సంవృత్యాఖ్య పృలంభనె ।
 పరశ్చబ్దా న్తరన్వయస్య సమాధిత్వతి “నన్వి” తి ॥

అత్ర వ్యవహారసంబధాదిమాత్ర మతిపరిసరిజక మిత్యభిప్రాయేణ పరిశీలనీ (కోయమితి) బహుధావికల్పితేషు త్వదిష్టానుగణో సకల్ప త్కల్ప ఇత్యాశయః । పరేష్టం కోట్యంతరం శంకతే (అపాతేతి) ఏతతోన్విత్యాది విరుద్ధమితి సూచయతి (కిన్తేనేతి) లింగవిభిమం బాహ్యగమ న్యాయ ముద్ఘాటయతి (ప) మాణతయేతి) ప్రమాణ కార్యాభివాత్ — స్వపక్ష సత్యత్వాద రలాభాదితి భావః । తాస్త్రస్య పరిత్యక్తం బాధితోద్దయా తస్య బాధకాన్తరా నుదయాచ్చ పరిత్యక్తా ద్భవీయస్త్యం, తాస్త్రస్య స్వార్థసాధకత్వంచ, శంకతే (అథేతి) బాధకా న్తరా నుదయమ న్వాయమ్య పరివక్త (తదితి) ఆపామాణ్యజ్ఞప్తా బాధకవ త్కారణదోషస్యాపిపుధగేవ హేతుత్వం పరిసిద్ధమి త్యభిప్రాయేణాహ (అబాధితస్యాపీతి) “దుష్ట కారణబోధేతు పేదపి విషయాన్తరే । అథాకత్తుల్యా ర్థతాం పాప్రబాధో గోదోహనాదివత్ ॥” ఇతిచామః ॥ అనుత్పన్న బాధక జ్ఞానస్యా నవగత కారణదోషస్య కస్యచి త్స్వజ్ఞాన కథ మ్రిధ్యాత్వ సిద్ధిరిత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) సంభావనయా కల్పితేనాపి పరసమ్మన్తవ్యైవ నిశర్కనన బోధయతి (య కేతి) బాధానుదయార్థం “సకలతర” త్యాదికముపార్జితం “అవి శిష్టంజాయత” ఇతిచ । అవిదితదోషస్య కథం పామాణ్యసిద్ధి రిత్యత్రాహ (దోష ఇతి) ఆపామాణ్యస్వరూపస్య దోషస్వరూపం హేతుః, తద్బోధస్యచ తద్బోధ ఇతి విభాగోభిప్రేతః । ఏవం భ్రామ్యతోదోష ధీబాధయో రభావేపి తద్బుద్ధ ర్భుమత్వాదికం పరిక్షకస్థాప్యం పక్షయోజయతి (తథేతి)

త్వదుక్తదోషసద్భావా దపామాణ్య సముద్భవః ।
 తజ్జ్ఞవై రపరిమాణత్వా జ్జ్ఞప్తిరవ్యత్ర సిద్ధ్యతి ।

విద్విము బోధావబోధమభిప్రేత్య “బాధక జ్ఞానరహితమపి” త్యుక్తం । తద్వ్యాప్తిప్రసంగపరాఁ ప్రియోగానాహ (భవంతీతి) సగుణబిమ్మ మిధ్యా త్వస్య పరసమ్మతే సద్వ్యవచ్ఛేదాయ “వివాదాధ్యసితమి” తి । యద్య ప్యత్ర పరమవ్యాప్త్యా జ్ఞానవిషయత్వే మిధ్యాత్వం స్యాది త్యైక ఏవ ప్రియోగ సాసగీ యాఁ, తథాపి పరిధమతృతీయా సవిశేషణ ప్రియోగా ప్రసంగహేతో స్యావకత్వ వ్యక్త్యథాఁ । యద్వా, యథా ప్రపంచస్య మిధ్యాత్వం జ్ఞానవిష యత్యమాత్రేణ, తద్విశేషవిషయత్వేన వా, త్వయాసాధ్యతే, తథైవ బ్రహ్మణోపి సాధయిత్వా మాధ్యమిక యూధమధ్యమధ్యాస్య, తతశ్చా స్వత్రయ్యోగా నిమా న్నత్యా తైశ్చియా సిద్ధివిశేషణ వైయర్థ్య వ్యాప్తిభంగాది దోషాన్వేదజీవుట ఇతి బాహః । అనవా, త్వత్ప్రయూధ్యస్య తుర్యబాధస్య ప్రియోగా స్వయా దువాఁరా స్ఫురిత్యాఁయః । ఏతావతా తూష్టింభావే ప్రాప్తిపి పృత్యతా చ్చాస్మి ప్రాజల్య మసత్యా త్వత్వసిద్ధిం నిదర్శనై సిహేధయిషితం ప్రత్యాహ (నచేతి) దృష్టాన్తం మాషయతి (స్వప్నజ్ఞానస్యేతి) అనెన దోషరూప సత్య హేతుజన్యత్వమపి సూ చ్యతే । తహిఁ తత్కన మ్మిధ్యాజ్ఞాన మిత్యత్రాహ (తతేతి) జ్ఞాన మిధ్యా త్వోక్తి లాఁక్షణికీతిభావః । అత్రాపి సంధ్యాధికరణై స్వప్నప్రపంచ సత్యత్వే సాపయ్యమాణే పి పరమతా వ్వారోహణా న్యథాఖ్యాతిపక్షేణ విషయ బాధోక్తిః । నను స్వప్నభుక్తివ త్కమమిధ్యాత్వే సిద్ధి జ్ఞానకీరూపి మిధ్యవ స్యాత్, నెత్యాహ (తేషామితి) అన్తతో యథాదర్శనం సవత్రా వ్యవస్థాత్యా శయః । అత్ర విషయ విషయిణో బాఁధాబాధా వివృణోతి (సహీతి) సవత్రా...

జ్ఞానస్యలింగా [౧] భావేపి విషయో [ధోఁ] త్రీ[న]బోధకృత్ ।

అతీతాగామివిషయై జ్ఞానై ర ప్యనుమోదయాత్ ।

ఏవం స్వప్నాదిభిరేవా సత్యై లింగానై రసత్యా త్వత్వోత్పత్తిరపి దృష్టా, కిముత జ్ఞప్తిరితి మర్యమానస్యా న్యదప్రదాహరణ మవ్యధయతి (మాయేతి) మాయామయం—అశ్చర్యభూతం మిథ్యార్థ గోచరమితి యావత్ ।

నసత్యః కస్యచి ధైతు ర్నతరాం జ్ఞప్తికారణం ।

నతమాంసత్య ధీహేతు రితుత్పత్తి రుదాహృతా' ॥

పరపరిలాపై రీదృగ్భి మాభూద్బల పరితారణం ।

ఇత్యభిన్న సమాధాన బహుధాహృతి ఖణ్డనం ॥

సత్య హేతుాద్భవస్సత్యో ధీహేతు స్తత్ర తత్రినః ।

హేతురిత్యపిచ జ్ఞప్త్యై బహుభాగ్ని నివారణం ॥

యద్యపి ధీమాత్రస్య కార్యవిశేష హేతుత్వేతి ప్రసంగః, తథాపి విశేషజ్ఞానపలక్షణైవా మిథ్యావిషయై రవచ్ఛేదతు యథాహా మసత్యా తస్మాత్సత్యత్వేతి జ్ఞప్తి రుప్యజే; * అథాప ... సామగ్రి శక్తిస్థిత స్వభావవిశేషై రవభయవిస్తయాది ప్రతినయిత వ్యవహార కార్యసిద్ధిః స్వప్రకాశవాదే వాదాంతరేచ విషయవిషయినో ద్యుగపదే కప్రకాశ స్పిన్యక్ * ప్రత్య ... రెషు న విషయాయత్తః, ఈశ్వరాదేనాం బుద్ధిషు వ్యవహారానుగుణ్య మనుపాధికం, తైత్తిరిణాస్తు తత్త్వద్విషయ విశేషోల్లేఖ స్తత్ త్కర్మాపసీత హేతుభేదాయత్తః ప్రాగవ సాపిఠః

అతోనాసత్య ధీస్సత్యా తవాసత్యా దసత్యధీః ।

సత్యాదసత్య ధీర్యేతిత్వ సత్యాత్సత్య ధీర్నచ ॥ ఇతి ॥

వ్యావహారికసత్యస్య త్వసత్యా త్సిద్ధిరిత్యసత్ ।

బుద్ధీనా మయథాథాత్వై వ్యావహారికసత్యతా ॥

అసత్యా త్సత్యబుద్ధిశ్చ యథాదృష్టి యథేష్యతే ।

తథైవ బిహ్నోపిస్యా త్సత్యత్వం వ్యావహారికం ॥

అత్ర సంస్కార మహ్నోషధాది విశేషైస్సత్యా ... స్వప్నాది నియస్సిద్ధాః, తాభిశ్చ సత్యాభిరవ తత్త్వ త్సత్యసిద్ధి ర్దశ్యతా ॥ “దష్టబుద్ధిర”

* పరోక్ష - ఇతి * ప్రత్యక్షేషు - ఇతిచ స్థాతవ్యమితి భాతి

త్యత్రాపి మరణహేతుభూతేతి యోజ్యం, శంకావిమోదాహరణస్తు నివిశాష సర్వ
 దప్తదో ఛిన్నకంటకవేధాదోచ భావ్యం । జలాది ముఖాదిప్రతిభాస హేతురి
 త్యస్య ప్రాగుక్తత్వా దిహనోక్తిః ॥ పూర్వం బాధకాభావా స్ఫుటీనాం సత్యత్వం
 సాధితం, హేత్వస్తరతోపి తదాహ (ఏమమితి) వ్యావహారిక వాదినాపి బుద్ధీనాం
 కారణా [నామ] న్యయ వ్యతిరేకాభ్యా ముత్పత్తిమత్త్వం, కార్యాణాం
 తద న్యయ వ్యతిరేకార్థ క్రియా కారిత్వంచ దుర పహ్నవం, నచేద
 ముభయం రజ్జుసర్పాదౌ దృష్టమితి భావః । గత్యభావా త్వమతం ప్రస్తృత్య
 బుద్ధీనాం సత్యాలంబనత్వం వ్యాపకమన్వానం తన్నివృత్త్యా తన్నివృత్తిం చోద
 యతి (హస్త్యాదీనామితి), అకామోదక భక్షణన్యాయేనవా విషయమిథ్యాత్వా
 ద్విషయమిథ్యాత్వం సాధయత ఏవ ... .. ధియాం సత్యాలమ్బనత్వ నియమః
 ప్రమాణ తర్కవిరుద్ధ ఇత్యభిప్రాయేణ ప్రత్యాహ (నైతదితి) తద్వ్యసత్తి (బుద్ధీ
 నామితి) మాత్రచా విషయసత్యత్వ మనియతమితి వ్యజ్యతే । అథాకాభావే కథ
 మాలంబనత్వమి త్యత్రాహ (అథాస్యేతి) ఏవకారో విద్యమానస్యైవా లంబనత్వ
 మితి వ్యవచ్ఛేదార్థః । ఖపుష్పస్య వాలంబనత్వ మసతః కథమిత్యత్రాహ (ప్రతి
 భాసమానతేతి) అవధారణేన దురపహ్నవత్వం ద్యోత్యతే । ... .. ఏవాలంబన
 మర్థసత్యత్వంచ నభాసమానత్వై ... .. త్యకైన్నియస్య ... బంధ ...
 కారణ ... భావః । (దోషవశాదితి) పథ ... తపోకా కారణవిశేష వైశి ...
 దిత్యత్రాహ (సత్త్వితి) “స” ఇత్యర్థపరామర్శః । ... .. మిథ్యావిషయిణోపి
 మిథ్యాత్వశంకా నిరస్యతి (అబాధితేతి) ఏవం సత్యసిద్ధిహేతుత యోక్తానాం
 ధియా మసత్యత్వ మపాస్తం, అథా సత్యా తృత్యసి ధ్యుదాహదణాని నిరస్యంతే,
 తత్త్ర రేఖా నిదర్శన బహీర్వికల్పకోటి హృది నిధాయ రేఖాయా వర్ణమాత్ర
 త్వపక్షే నిష్ఠమాహ (రేఖయేతి) రేఖాయామేవ కాశ్యోపయుక్త కల్పితరూపస్య
 సత్య ... .. కల్పితస్య హేతుత్వస్మాత్వాహ (వైవమితి) అసత్యావగాత్రతా
 వర్ణ ధి హేతుత్వేన దుస్సంభత్యాహ (వగాత్రతాయా ఇతి) దోషవశా

* సవకోశేష తత్త్ర తత్త్ర తురీత ఏవో పలభ్యతే ।

త్వస్యాః ప్రతీత్యన దుపాయత్వమపి కిన్నస్యా దిత్యత్రాహ (అసత ఇతి) తేభా
యాంహి వణాత్తత నాస్తి, * కరచ గ్రహం, అత స్సంప్రతిపన్న తుచ్ఛనద
స్యాపి హేతుత్వమయత్తం । కించ నిరుపాఖ్య శబ్దేన ప్రమాణశూన్యత్వం వివక్షితం,
తేనా సత్త్వే హేతుత్వేః । కించ సత్త్వాదేవ ప్రఖ్యా విషయత్వాసంభవా దుపాఖ్యా
విషయత్వమపి నస్యాత్, తత స్తతోపాయతోక్తి ర్నకృమేత । ఏతేన నియత
పూర్వాభావత్వ రూపహేతులక్షణాభావోపి దర్శితు, : పూర్వాసంబంధ నియమే
హేతుత్వే తుల్యవననా । హేతుతత్వ బహిర్భూత సత్త్వాసత్త్వ కథావృథా ॥ ”
ఇతి ఖణ్డినోక్తిస్సు ఖపుష్పస్యాపి హేతుత్వ ప్రసంగా నిరస్తా, ఖ్యాతి తదభావాది
వైషమ్యం చాత్ర దుర్వాచమితి భావః ॥ నదృష్టం—నప్రత్యక్షం । అనుపపన్నంచ-
కల్పయితుమ ప్యశక్య మిత్యర్థః । తేభాయాం వర్ణధీ మిథ్యావిషయత్వైర్విభ్యా
థా, సాహేతురితి కోట్యన్తర మనువక్తి (అథతి) తత్ర దత్తోత్తరత్వమాహ
(ఏవన్తహేతి) ఏతేన వర్ణధీవిశిష్ట తేభాపక్షోపి నిరస్తః । అధికమపి దూషణ
మాహ (ఉపాయేతి) నను తేభాయాం వర్ణధీరుపాయః, పాత్యవర్ణ ధీస్సాధ్యా,
కథమనయోరైక్యం, తత్రాహ (ఉభయోరితి) అయంభావః, అభ్యస్త తిపిదర్శ
నోద్బుద్ధ సంస్కారజనిత వర్ణస్పృతి పూర్వాకాహి తేభాయాం గర్లధీః, తథాచ న
సాధ్య మవశ్యత ఇతి ॥ అథ తేభావర్ణాత్తతయోస్సత్యా నృతయో స్సంభేదా త్నత్వ
వర్ణ ధీస్థితితి కోట్యన్తరస్య దత్తోత్తరత్వేపి దాధాన్య యాతిప్రసంగమాహ
(తేభాయా ఇతి) సంకత సహకృత తేభా హేతుత్వపక్షమనువక్తి (అథతి) చక్షు
గ్రాహ్యత్వాది కథనం తేభావర్ణయో రైక్య భ్రమనిరాసార్థం, విశేషశబ్ద స్త్వతి
ప్రసంగ నివారకః । అత్రాపి దత్తోత్తరత్వమాహ (వాస్తేతి) ఏతేన సంకతమాత్ర
పక్షోపినిరస్తః । తేభాయామేవ సంకతనిరపేక్షోదాహరణం దూషయతి (తేభా
గవయాదీతి) “ సాదృశ్యంచేతి ” చక్షురేణ తేభాసత్యత్వం పూర్వోక్తమితి వ్యజ్య
తే । ఏవకారో జాతిరూపం, పదార్థాన్తరరూపం, వాదృష్టం సాదృశ్యం దుర

* అత్ర గ్రంథో గళితః.

తత్వటీకా.

పన్నవమితి ద్యోతయతి || ఆత్మేవం దృష్టేవ్య గత్యా వైయాకరణోక్త పురస్కారాం ప్రత్యాహ (ననెతి) ఏకరూపస్య-కత్వ ఖత్వాదిభి రుపాత్మాదికృమేణోద్భవంత్యే త్యర్థః | శబ్దస్య — సోఽహి ఖ్యస్య | నాదవిశేషేణ — స్వరవ్యంజనరూపః స్వరభేదనెతి యావత్ | ఆపి రన్వాకోహద్యోతకః | ఆత్మీ వ్యంగ్య వ్యంజకతయోక్తియో రన్నదసోఽటయో స్తదర్థసంబంధస్య, తద్ద్రోహణస్య, చాసత్యత్వం దుశ్శాసితం | నాదధర్మాణాంకత్వసీనాం శబ్దైర్ధ్యాసత్త సాస్తి | తదధావేపి తాదృశనానాభివ్యక్తతయైవ తత్తత్సంబంధః సిద్ధిరి త్యభిప్రాయేణ ప్రతిపత్తి (నానెతి) వృత్తికాకోపస్థుంస్యపదప్రతిమాహ (శబ్దస్యేతి) అపి రూపాణాం సముచ్చయార్థః | ఆత్మీ కావరం “గౌరిత్యత్రి కశ్శబ్దః, గకారౌకార నిసజ్జనీయా ఇతి భగవానుపవర్షః” ఇతి | వృత్తికారస్య బోధాయనస్యైవ హ్యుపముక్త ఇతి స్యాన్నామ | తదేహ పాతం జూడిపోక్తిం ప్రామాణిక మితి న భృమితవ్యం, తేషాం బాహ్య ప్రతిక్షేపార్థం వైధివోక్తైరపి స్యాత్, యుక్తివిరోధాచ్చ || సోఽటవాదస్యా నపేక్షత్వ మాహ (గకారౌచరితి) ఆయంభావః, కిమత్రి వర్ణాతిరిక్త మేకరూపం నాదకం దృష్టత్వప్రప్రహ్యతే, బోధకా న్యథా సుపపత్త్యానా, శబ్ద శ్శబ్ద ఇత్యనువృత్త వ్యవహారసిద్ధ్యర్థంవా, కాస్తాద్వా | నాదగ్రీ, వర్ణానామేవ శ్రోత్రేణ గృహ్యమాణ త్యాత్ | అతిరిక్తమపి శృణ్వేన గృహ్యతేఇతి ధాస్త్యా దలీకవాదః | శబ్దాదర్థం ప్రతిమ ఇత్యేకవివనోక్తిస్తు వర్ణసముదాయేపి స్యాత్ | నద్వితీయః, యావృతాం వర్ణానాం ప్రతి నియత సోఽటవ్యంజకత్వ మిష్యతే తాదృగ్నిరేవ తేర్నియతార్థధి సిద్ధిః కిమన్తగ్ధునా సోఽటేన | కిమ యాగపద్య ఏకలూనుపపత్తిశ్చ స్యేష్టేపి స్యాత్ | నతృతీయః, శ్రోత్రేగ్రాహ్యత్వో పాధినా వర్ణా వర్ణాత్త్యేకేషు సర్వేషు శబ్దవ్యవహారో పపత్తే | నచతుర్థః, “సోఽటస్త్యం వర్ణసంశ్చయ” ఇత్యత్రి సుస్ఫటికరణశక్తౌ తాత్పర్యాదితి || ఎవం ఛాయాద్వై ... త్యేనా నుమానేపి నత్వదిష్టి సిద్ధిరి త్యభిప్రాయేణ నిగమయతి (అతేఇతి) అథ ఖపుషప న్నిత్యాప్రతీతత్వలక్షణ మసత్యత్వం కాస్తేనాస్తి, అత స్సత్య ధీ హేతుత్వం స్యాదితి శంకత (నన్వితీ) కాదాచిత్క ధీవిషయతయా తుచ్చ ధీవ్యావృత్తిం వ్యసక్తి (ప్రాగితి)

అసత్యస్య కథం సద్బుద్ధి బోధ్యత్వం, తత్సత్యత్వే వాకథం సదృశ్యత మిత్య
తామ (ఉత్పన్నతీ) పూజాం సద్బుద్ధ్యా సత్యత్వం, పశ్చాద్బాధకా దసత్యత్వం
చెత్యవిరోధ ఇతిభావః । తహత్యా సత్యస్య కథం ధీ హేతుత్వ మిత్యతో తైరా
సస్థాయా మిష్టప్రసంగత్వం తావదాహ (నత దతి) పూవాక సస్థాయాస్తు ప్రసం
జకా సిద్ధిమాహ (యదతి) అతాప్రై వెత్యక్తా స్వమతవిరోధమాహ (నైవమితి)
అయంభావః ,

యదిపూర్వం సతః పశ్చా దస త్వ మభిసంహితం ।

అసత్యత్వ మిహూక్తంస్యా న్న మిథ్యాత్వాది సంభవః ।

పూర్వధీ మాత్రిత స్స త్వ మస త్వం బాధకంహి చెత్ ।

బాధా త్పశ్చా దివ సాగిగప్య సత్త్వా త్కార్య కృ న్న తత్ ।

కస్యచి ద్బాధితం వస్తు యథా న్యేషా మబాధితం ।

సత్త్వా స త్వ విరోధోపి తదా తె సంపతేదితి ।

లింగవిభిమాదిన్యాయై నోపపాదయతి (ఆప్తీతి) బుద్ధి వికాశాత్సత్యమిహ
స్వమతే విషయతః, పరమతే స్వరూపతోపి । ఇష్టావన్యాసాయ మిత్యభిప్రాయేణ
పాదయతి (కిన్తకఇతి) అనిష్టమేవ ప్రసంజత మిత్యాహ (ఇదమితి) తథేష్ట
ప్రీక్రియయా విప్రబోధి (మిథ్యేతి) లోకదృష్ట్యాపి స్థాపయతి (యథేతి) సన్తా
త్రీస్య బాధా దర్శన మన్వాయన్యాయా పాగ్గుక్తం, అథ [తదపి] సత్యాహ (పశ్చాత్తనైతి)
అసిద్ధిమన్యమికోక్త్యా వ్యనక్తి (కూస్యమితి) నన్విదం బ్రాన్తిమూలం [బుద్ధ్యా
న్యమ] నిత్య నిదోకాహ నన్యపర వేదోక్తస్య కథం బాధక మితి శంకతే (తత్త్వీతి)
త్వదుక్త యుక్త్యేవ వేదాన్తోపి న కస్యచి త్సాధకో బాధకోవా న్యాదితి ప్రతిబం
ధ్యభిప్రాయేణాహ (ఏతదప్తీతి)

భాగ్నిమూలై నవాక్యేన ధీ సత్యత్వం యదీప్యతే ।

తస్మిన్ధ్యాత్వాదికం తద్వ దివ్యతా మితీచా శయః ॥

ఏవకారస్తు వక్తవ్య వైరపేక్షార్థః । 'అన్యేష్యాహుః "వేదోన్మతో బుద్ధ
కృతాగమౌ నృతః పామిమాణ్య మేతస్యచ తస్యచానృతం । బోద్ధాన్మతో బుద్ధిఫలై
తథా నృతై యూయంచ బోద్ధాశ్చ సమానసంసదః ॥" ఇతి ॥ త్వదుక్త్యా న కేవలం
శాహ్య సమీకారః, తస్యా ధిక్యమేవ ఫలతీత్యాహ (పాశ్చాత్యైతి) సర్వన్నాస్తీ
త్యైతదపి న సువచమితిచెత్, తదా ధీవ్యతిరిక్త న్నాస్తీ త్యైతదపి నైతివస్తుంశక్యం ।
అత్రా నవస్థయాపి పరమతమాత్రిస్య బాధకప్రియోజకత్వ వద ... ..
మేహో ... .. మూల్యై త్యుపాలై న చుశకమాత్రిణ దోగ్ధీ ... .. భిరం
దర్శిత ఇత్యభిప్రాయేణ విరమతి (ఇత్యలమితి) స్వవచన విరోధాదిభి రప్రితిపితత్వం,
ఉపశేవ్య విరోధా త్కుతర్కత్వం ।

విశిష్ట విషయైరిత్యం ప్రత్యక్షాద్యై ర్విరుద్ధతా ।

తద్విరోధచ శాస్త్రస్య చార్బల్య మపిదర్శితం ।

అథాగమూనాం ప్రత్యేక మైదంపర్య సమీక్షయా ।

ప్రత్యక్షా ద్యవిరుద్ధైశ్చ పామిమాణ్యం ప్రవివక్షతి ॥

సాధకం బాధకంవాపి యతీనాస్తి ప్రమాన్తరం ।

తస్మిన్నేవహి తాత్పర్యం శాస్త్రస్యైతి ప్రచక్షతే ।

అథా వై శిష్ట్యమధికం శబ్దమాత్రిపి దర్శితం ।

విశేష వచ్చా రంభస్తు తద్వ్యక్త్యై వాక్యతర్కతః ॥

యదీహ దూష్యం కారణ శోధకవాక్యయోః పరోక్షం [మాదణం] నివిశా
శేషపరత్వం తజ్జనువ కి (యదుక్తమితి) అత్రా విస్తుమాత్రికై దైన సగుణ వాక్యానాం

* అత్రా సవకాకోశేషు గృహ్యోగళిత ఏవోపలభ్యతే .

దృష్టివిధిప దన్యపరత్వం వ్యజ్యతే । ఉపాత్తవాక్యస్య పరస్త్వ విరుద్ధత్వ
 త్యోతకః పరశబ్దః । ఏవం శబ్ద ఈదృశ సమాప్రకరణ సంగ్రహాగ్ధః ॥ అత్ర పృత్య
 త్కారణ, పక్రిమాద, శ్రుతిలింగాద్యేషు, విరోధ మభిప్రేత్యాకా (తదయుక్త
 మితి) సద్విద్యాయాం హోక్త స్తాత్పర్యలింగై కేవ తదిష్టభంగం వ్యవక్తి (ఏకత)
 ఏకస్య కారణస్యవిజ్ఞానేన తత్కార్యస్య సర్వస్య జ్ఞానంసిద్ధతీతి ప్రతిజ్ఞా, సాచ
 “ఉతతామాదేశమప్రాప్త్యః యోనాశురమి” త్యాదినా బోధ్యతే । ఆదేశ శబ్ద
 శ్చాత్రిని క్రియావచనః, మృదాది దృష్టాంతైరేవ, “సోమ్య స ఆదేశ ” ఇ త్యాద
 తేనచ కరణపరత్వ వ్యక్తేః । నా పుష్పదేశ్యపరః, తదనుక్తావపి ... .. తతి ధృ
 స్తదుక్తి స్తేషుల్లాత్ । అజూర్వస్య దిశైరుపదేశవాచిత్యా భావాచ్చ, ఆదేశోప
 దేశయోః పృథగామ్నానాత్ । ముఖ్యే సంభవ త్యుపచారా యోగాత్ । ... ..
 వ్యః, “అప్రాప్త్య” ఇత్యనెనార్థత ఉపాదానస్యైవ నిమిత్తత్వోపయుక్త ప్రతిజ్ఞా
 సిద్ధ్యర్థతయా పెరణ ... .. ఉపదేశ్యత్వం సర్వప్రప్తవ్య సాధా
 రణం । అపవగాఁఁఁ పదేశ్యత్వం చో పాస్యాదావ వ్యస్తి । నచాత్రి త మితి
 విశేషణా దసాధారణ్యమితి వాచ్యం, ... గాత్ । ఆపేక్షిత సాధా
 రణ్యవిధి రనపేక్షిత సాధారణ్యవిధి దృష్ట్యాచ్చ । తస్మా “దేశస్యవా త్సరస్య
 ప్రకాసనెగాగ్” త్యాది ప్రసిద్ధ విశ్వప్రకాశితృ త్వ విషయో తాదేశశబ్దః ॥
 నన్వా దేశశబ్దే తావన్న కర్తారి “పచాద్య ” ద్రుత్యయ శృంక్యః,
 “ఇనుపదే” తి కస్యాపవాదత్వాత్ । నచా త్రి కప్రత్యయః, క్తిచేతి గుణనిష్ఠ
 ధాత్ । నాపి ఘో, “ అకతారి కారకేసంజ్ఞాయామి” తి నియమాత్ । నచ సర్వ
 కాశితుః శాస్తికమత్వము, పదేశ కమత్వంవా యుక్తమితి । మైవం, వివక్షతః
 కారకప్రవృత్త్యా కర్తురేవ కరణత్వ వివక్షయా ఖఖో వ్యుత్పత్త్యుపపత్తేః ।
 “అకతారి” తి నియమస్తు కరణత్వాది వివక్షా విరహే కర్తా ర్యసాధుత్వార్థః ।
 అర్థోపేషి ప్రత్యయ [మాత్రి] నియమనం వరం । అత “స్తమాదేశమి” త్యాద
 సర్వతీత్యాధిస్తాత్పత్వ గుణవిశిష్టంకిం శుభివాసనీతి ప్రకృత్తార్థః । “యోనాశురమి”

* అత్ర సమాకాశేషు గ్రంథోగతి ఏవోపలభ్యతే.

తాదా “యథా సామ్యైకతే” తి దృష్టాంతవాక్యముచ, జ్ఞాతేనతి విశేషణీయం,
తత్సత్తమాత్రేణ తత్కార్యాదాం జ్ఞాతత్వాయాగాత్ । తో, ... సమాం
విదితం । అతివచ “విజ్ఞాతేన” త్యుక్తం । తద్ధాచ ముండకోపనిషది “కస్మిన్న భగవో
విజ్ఞాతే ఇదం సమాం విజ్ఞాతం భవతీతి” బృహదారణ్యకచ “ఆత్మని ఖల్వైతే
శుతేమతే విజ్ఞాతే ఇదం సమాం విదితం భవతీ” తిచ । ఆత్మే ఘట కుడ్యాదినా
విజ్ఞాతేన తదవ్యస్య జ్ఞాతత్వ మయ్యుక్తమి త్యభిప్రాయేణ “కథన్న భగవ స్స ఆదేశ”
ఇతి త్యుక్తం । తత్సత్తరం “యథా సామ్యై” త్యాది । బహు దృష్టాంతోక్తి స్సం
భవ ద్విశేషమాథా । మృదాపికారణాత్త్రకం [హి] సర్వ మ్మృణ్మయం । తత్తస్మై
స్మిన్ దృష్టానై ప్యసత్కార్యపాదన చోద్య నిరస్యతి “వాచే” తి । ఆత్మే
వాచా లంబనమితి వ్యాఖ్యానం శుత్యక్షర విప్లవస్యాత్ । కార్యమి ... ..
గో ... .. క్తంచా ప్రసిద్ధం నోదాహరణ్యం । త్విదిప్రేహి రజ్జు సర్పాది
కృష్టాంతముత్యం । “విజ్ఞా తంస్యాది” త్యత్మేచ సత్త్వజ్ఞాన మిథ్యాసూతస్య జ్ఞాత
త్వోక్తి విఘాతా, [ప్ర] జ్ఞాతం భవతీతి కిన్తదావాచ్యం, సతి గత్యేనైక మిథ్యా
త్వేన జ్ఞాతం భవతీ త్యభ్యాసోపశ్చ నయ్యుక్తః । “మృ త్తిక” త్యాది ప్రితీకర
ణంచ నిరర్థకం । మృత్తికత్వేన ప్రమాణసిద్ధమితి ప్రతి [త్యక్తి] జ్ఞా ... ..
ప్రతిసాత్వేతి సార్థకం ... ..
తిదిహ ఘటేనోదకో మాహారత్యాది వాక్పూర్వక ప్రవృత్తి నివృత్తిరూప ప్రయోజ
నాశ్చైవ హేతునో అరంబణం వికారో నామధేయ మిత్యభయ మ్మృదాది ద్రవ్య
మేవ । అరంబణం, అలంబనం స్పర్శః । “కృత్య ల్యుటో ముఖమి” తి కమణి
ల్యుటో । రలయోరభేదః పక్షద్వయేపి సమావః । భ కారస్థానై బకారస్తు న క్యా
వ్యస్తే । పల్లవైచమ్యా నాదకణా రంభణీయత్వ వివక్షాయామ ప్యస్త త్పక్షే న
దోషః ।

అసత్యం తవసిద్ధానై ఘటాదిచ మృదాదిచ ।

లోకదృష్ట్యాభయం సత్యం విభజ్యో దాహృతిః కథం !,

* ఆత్మ సమాకోశేష గ్రంథోగళిత వచోపలభ్యతే .

యది వర్ణద్వయస్యాస్య మృషాత్వం సాధయన్యతే ।

యథేతి సిద్ధవత్కార స్సామ్యతోక్తిశ్చ భజ్యతే ॥ *

* కిం చాత్ర కార్యసత్యత్వం సజాతీయ ... ।

అపిచైవం ... ॥

... ...

“ఏనం సామ్యం అదృశ” ఇత్యుపదేశ్యత్వా భ్యుపగమాత్, “భగవాం
స్త్వైవమేవ తద్బ్రవీత్సి”తి పూర్వవిధితస్య శుశ్రూషితత్వాత్, పశ్చాదుపద
శాత్, “ఆచార్యవా న్మయమే వేద”తి నిగమనాచ్చ శబ్దగోచరత్వం జ్ఞాన
గోచరత్వంచ స్పష్ట ముక్తం । తదాపి త్వదిష్టవిరుద్ధ ముపలక్షితం ...
క్షన్దాయన బుద్ధీనాం శబ్దానాం బ్రహ్మణి కుణ్డిభావ ఇతితు డింభ ప్రలంభనం,
ప్రతిపదనం ॥ సత్కార్యవాదాది సంభవేపి విచిత్ర కార్యణం యథాదృష్టి
విచిత్ర కారణాపేక్షణాదక విజ్ఞానైన సవకవిజ్ఞానం కథమితచా త్రప్రశ్నాభి
ప్రాయః । తతోత్తరం “సదవేత్వా”ది ॥ తత్రా “గ్రహిణీ”తి కాల ...
... విశేషణ ద్వయంచ సిద్ధం । ... విజ్ఞం తద్భ్రూతే । అగ్ర
శబ్దస్య నిర్ధకత్వంచ ॥ అవాచ్యస్య కథ ముపదేశ్యత్వమి త్యభిప్రాయే ణోక్తం
(సచ్చజ్జవాచ్యస్యైతి) గుణవిశిష్టోక్తిః కల్పితాకార విషయైశింకా వ్యుదాసా
యాహ (పరస్య బ్రహ్మణ ఇతి) అనైన సచ్చజ్జస్య కాఖాంతరోక్త శబ్దైరైకార్థ్యం
సూచయతా సత్తమాత్రపరత్వంచ నిరస్తం । నిరూప్యమాణదకాపరత్వంచా యుక్తం,
పక్ష్యమాణాపేక్షయా కారణ నిర్దేశార్థత్వాత్ । “నహి తదానీమి” త్యాది
శ్రుత్యస్తర నిర్దేశ సామరస్యాచ్చ ప్రశ్నయకాలపరత్వం యుక్తం । “కిన్దదానీ”
త్యత్ర “ఋషయోవావై తదగ్ర హిణీ”తి ... అత్ర నిర్దిశ్యతే । అతి

* అత్ర సవకాణశేష గ్రంథోగళిత ఏవోపలభ్యతే.

* అత్ర గ్రంథో గళితఇవ భాతి .

స్త్రాంత త్రివిధ భేద నిషేధపరత్వ మిహ నవాచ్యం, సృష్టికాలేషి వస్తుతః
 స్రచ్చున్యత్వత్, పురోయకాలేషి వైపర్య వైఖ్యత్యా కృతే భ్యాగమకృత
 విభాజ పరిహారాయ సూక్ష్మ చిజీవాది భేదస్య త్వయాపి స్వీకృతత్వాచ్చ. అతో
 నాగ్రిశబ్ద వైయర్థ్యం, విరోధోవా. దుస్యజ స్వగత విశేషాపి తదానం సత్త్వైకత్వ
 ద్వితీయత్వే స్వయమైవాద వ్రతః. తదిహ పురోయకాలా వచ్చిన్న సత్తావిశిష్టం చిదచి
 చ్ఛరీరకం బ్రహ్మ సదిత్యుక్తం. తచ్చబ్రహ్మ బ్రహ్మత్వాదిశబ్దవ ద్విశేష్యవిషయత్వేపి
 స్వరూపవికారాని నిషేధా చ్ఛుత్వస్తరో పబ్ధింహణ పృసిద్ధి సామరస్యాచ్చ
 పృక్పతిపురుషకాలా ద్యపెక్షిత విశేషణసిద్ధిః. తదభావే నిర్వికారస్య స్వతః కార
 ణత్వమేవనసిద్ధ్యత్! తతశ్చ శాఖాంతరయేన కారణవాక్యాంతరాణామపి నిర్విశేషపర
 తయా బ్రహ్మకారణవాద స్యక్త స్సాన్యత్. అధ్యాసోపి హ్యవిద్యాపెక్షిత స్వయై
 శోక్తః. “సదేవే” త్వస్యా సత్త్వనిషేధపరత్వంచ దృష్టాన్తానుగుణం. “తద్దేక ఆహు
 రసదేవదమి” త్యాదినా మతాస్తరో పన్యాస నిరాసాభ్యాంచ తద్వ్యక్తం. అత్ర
 “ఏకమేవా ద్వితీయమి”తి న త్వదుక్త్యంశోక్తిః, సిద్ధా నుస్తరణ
 మాతౌర్థత్వత్. తచ్చబ్రహ్మ పక్షాస్తరో పక్రిమార్గః. తదిదమితివా, న్వయః. అత్ర
 చి కార్యం దృవ్యం పౌగసదితి వైశేషికా ద్యుక్తి నిరాసే శ్రుతిజ్ఞానుగుణ్యం
 స్యాత్. శూన్యవాద నిరాసపరత్వే త్వగ్రిశబ్దస్య వైయర్థ్యం. తుణభంగ నిరాస
 స్తు ద్రవ్యానుపు త్తి సాధనైవ సత్త్వతి ||

అతుచ్ఛత్వే స్థిరత్వేతు పృతిజ్ఞా నై వసత్స్యతి ।

కాగ్యకారణయో ర్వాచ దనన్యత్వం నసాధ్యతే ॥

“తుతస్త్వి” త్యాది పృమాణ తకాభావపరం । కథ మిత్యాది
 తదు భయ విరోధపరం । విద్యమానస్య హి దృవ్యస్యా వస్థాంతరాపత్తి సత్త
 దవసావత ఉత్పత్తితి పృమాణసిద్ధా । తథాచ దృవ్యస్య పూర్వ
 మసత్త్వే . తస్య సత్తా వాచ్యఘటత్వా ద్యవస్థా ఉత్పత్తితి స్యాత్ . తదైత
 త్రమాజై స్తదను గాహితే [గ]హకారై శ్చ నిర్ధాతమితి భావః ॥ అథ యథో

క్రం నిగమ్యతే “సదవసోమ్యై దమగ్రి ఆసీ దకమేవాద్వితీయమి”తి । ఇదమగ్రి
 ఏక మద్వితీయం సదవసీది త్యైకమేవేదం వాక్యం, సంభవత్యైక్య తద్భేదాయా
 గాత్ । యత్తు భిన్నవాక్యవ త్త్వచిత్త్వచి ద్భావ్యతే, తదపి తాత్పర్య వ్యక్త్య
 ధామ్ । అన్యధావాక్యత్రయవ ద్వాక్యద్వయవచ్చ వ్యపక్షోవాహన్యత । తదిహ
 “సదాసీది” త్యవస్థాద్వయ సాధారణాకారోక్తిః । “ఏకమి” తితు పృతిజ్ఞా ఘట
 శార్థ మవిభక్త నామరూపావస్థోచ్యతే । అవధారణ మిహ జగదన్తరభూతస్య వియ
 దాదై ర్వైశేషికా ద్యభిమత నిత్యత్వశంకానిరాసార్థం ॥ అత్రా భిపేతమాహ (జగ
 దుపాదానత్వమితి) “తద్ధదం తహాన్య వ్యాకృ త మాసీది” త్యాది కుత్స్యన్తరాను
 గుణ్యాత్ “బహుస్యామి” క్తుత్తరవాక్యాదిభ్యశ్చ యమేవార్థ ఇతి భావః ।
 ఉదాహృ తానా మ్న దా ద్యుపాదానానాం కులాలాది పేర్యత్వ దర్శనా దహపి
 తథాన్యస్మి న్మతఃకరిచా దశ శబ్దార్థత్వేన జ్ఞానా త్తత్కార్య విశ్వ విజ్ఞానం నస్యాత్,
 తత్త్విద్యర్థ మద్వితీయపదేనా ధిస్తాత)న్తర నిరస్యతే, తదిదమాహ (జగన్నిమిత్త్య
 మితి) “తల్లేజో సృజత, తదాత్మానం స్యయమకురుతే” త్యాదిభి రతద్భవ ప్రం ।
 “తదైక్షతే” త్యాది సిద్ధమాహ (సవజ్జతేతి) “యస వజ్జ” ఇతి కారణ
 వాక్యాన్తత చైతత్కణ్ఠోక్తం । “స్యామి” సంకల్పయతో నిమిత్తత్వా మగుణ
 మేతదు భయనుగుణమాహ (సవశక్తియోగ ఇతి) సవోపాదానత్వ సవ
 నిమిత్తత్వ శక్త్యై కాశ్రీయ మిత్యర్థః । అత్రా “సృ జతే” త్యాది ఫలితం
 అన్యత్రా “బ్రహ్మ ధృతిష్ఠత్, కతాకర మిశం” ఇత్యాదిభిః కంఠోక్త
 మాహ (సత్యసంకల్పత్వమితి) “హస్తాహమిహ” ఇత్యాదౌ చిదచిదన్తరాత్మత్వం
 వ్యక్తం, విశేషతో వ్యసుప్రవేశనిబంధనం సామానాధికరణ్య మితి “తదసుప్రవిశ్య
 సచ్చత్యచ్ఛభవది” త్యాదిభి సిద్ధం । అత్రా “సిప్తేనఘాత్వా బహవో మయాత్రా”
 ఇతివ “దనై న జీవనై”తి వివక్షితం వ్యనక్తి (సవాన్తరాత్మత్వమితి) సవాన్తరతా
 సదాయతనతోక్తి సిద్ధా । సవ నియమనన్త ఆత్మతోక్తి లబ్ధం । అత్రా ఘన
 త్వ ఏధయత్వాది నియమై జగతశ్శరీరత్వం ... శరీరవాచినాం శరీరపర్యన్తత్వ
 పృతిజ్ఞా ఘటనాయ పృకాశతం । అది శబ్దశ్చ ఖడ్గాన్తరోక్తాం చ కారణత్వాద్యు

ద్యుప్యుక్తా న్యకేషా న్సంగృహ్ణాతి । “ఐతదాత్మ్యమి” త్యైదే రర్థమాహ (కృతస్మిన్
 న్యైతి) “తత్త్వత్వమి” త్యైతే) సర్వాకారణస్య సతోబ్రహ్మణః, “ఇదం సర్వమి”
 త్యుక్తస్య జగతో, వా సత్త్వత్వమిహ న విధేయం, కృతకరత్వాత్ । అతో “మృత్తి
 కత్వేన సత్త్వమి” తివ త్కార్యస్య జగత స్వనిష్ఠత్వాది భృమనివారణాయ తదాత్మ
 కత్వం పామిమాణికమి త్యుచ్యతే । “స ఆత్మై” త్యైతద ప్యవ్యైవాధ్యస్య తాత్పర్య
 భూత్వా నిర్దేశజైషమ్యైవ దృఢీకరణం “సత ఆత్మై ఆస్తర్యా మ్యమృత” ఇతి
 వత్ । “ఆత్మాపి సర్వాస్తరాత్మత్వేన ప్రస్తుత శోతర్యపి విశేషత ఉక్తిరియ
 మితి” కచిత్ ॥ అత ఏవ “తత్త్వమసీ” త్యై ప్యనుసంఘాత ర్యుపసంహార మాత్రిం ।
 జీవస్య పరణ స్వరూపైశ్చ, బాధవా, పి పక్షే పూర్వోక్త సర్వాకారవిశిష్ట
 పరామర్శి తచ్చబ్దో విరోధీస్యాది త్యభిప్రాయేణాహ (ఏవంభూత బ్రహ్మోక్త ఇతి)
 అతో దైశ్చ్య పాదయచిన్తా పశ్చా ద్భవిష్యతి, “శ్వేతకేతుం ప్రతి” త్యై నై న్యై
 సాధకార్థవాద లింగసూచనం । ఆత్మ ద్వైతపక్షే ప్రబుద్ధస్య గురో బ్రాహ్మణిసిద్ధం
 శిష్యం ప్ర త్యుపదేశానుపపత్తిం సూచయతి (ఉపదేశాయ ప్రవృత్తత్వాదితి)

య త్వైష్ట్య విధతాత్పర్య లింగన త్వై మిహూదితం ।

తత్త్వ [స్తత్త్వ] స్తిస్మత్ ఏవేతి పామి ప్రకరణోక్తితః ॥

అత్యై హ్యుపకరిమప్రభృ తి “తత్త్వమసీ” త్యై ప్యనుసంహారపర్యంతం నిరుపా
 ధికం ప్రకాశనాదికం దర్శితం । తచ్చ మానాస్తరా గోచరత్వా దపూర్వం । అభ్య
 స్తంత చ సమాశః । ఫలంచ “తస్య తావది” త్యాదివా జీవస్య పరపాప్రస్థనురూపం

అఖ్యా ... .. “తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాది” తి ... ..

చార్థవాదసిద్ధః । ఆస త్కార్యవాదనిరాసేన వివేకవాద విరుద్ధో దక్షాప్తస్తై

స్థివృత్కరణ ప్రదర్శనాదిభి శోచ్యపత్తి స్థాపితా । “తత్త్వోస్య జత ... ..

సోపబృంహతై శ్చుత్వైస్తరసంగతై రధ్యాసశంకా త్రిప్రశమితా ।

* అత్యై సర్వాకోశేష గ్రంథోగలిత ఏవోపలభ్యతే.

తథాచ త్వత్పరీక్షిం క్షివతి పరిణామా దితివదన్

వివతాన్ దధ్యాసా దితిచ నవద స్సూత్రీకృదిహ ।

తద న్యాభావాన్న స్పృశతితద నన్యత్వ ఫణతి

ర్న మాయామాత్రోక్త్యా వ్యవృత్తగతి రాశ్చర్యపరయా ॥

అత్ర కేంపరిక్షావాక్యం, కానిచ తదుపపాదకానీ, కథం తేషామేవం
త్వర్యమిత్యత్రాహ (ప్రపంచిత ఇతి) నను బుద్ధిశబ్దాంతరాదికం రజ్జుసర్పాది వ్య
త్యసా, దధ్యాదిభు ద్రీవ్యాంతరసంయోగాచ్చ, దృష్టం । మృత్విణ్ణ ఘటాదివృషి
... భావే కథం ద్రీవ్యైశ్చోపపాదన మిత్యత్రాహ (అత్రాపీతి)
నిపుణతరం—పరోక్షప్రతీతి బలానుసారేణ । అహి కుండలవదానై ... త ...
ధిత ఇత్యాదివ చ్చకారస్య సత్యత్వై

ఏతావత్త్వర్యస్తుమేవా యంగ్రింధ ఉపలభ్యతే.

